T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ ve SANATLARI BİLİM DALI

190741

İMÂMİYYE ŞÎASI KAYNAKLARINA GÖRE İLK ÜÇ HALİFE

DOKTORA TEZİ

Mehmet Salih ARI

İSTANBUL, 2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ---------- V

KISALTMALAR ---------- VII

GİRİŞ ---------- 1

1. Kaynaklar ---------- 1

2. Şîa'nın Tanımı, Ortaya Çıkışı ---------- 12

3. Şîa'da İmâmet Anlayışı ve Hz. Ali'nin Vasîliği ---------- 19

a- Davetin Başlangıcı Hadîsi ---------- 21

b- Menzile Hadîsi ---------- 22

c- Gadîr-i Hum ---------- 26

4. Şîa'nın Genel Olarak İlk Üç Halife'ye Bakışı ---------- 38

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞİÎLERİN HZ. EBÛ BEKİR'İN ŞAHSİYETİ ve UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1. Hz. Ebû Bekir'in Adı, Künyesi ve Lakapları ---------- 49

2. İslâm'a Girişi ---------- 53

3. Rasûlullah ile Hicreti ve Mağara Arkadaşlığı ---------- 59

4. Savaşlardaki Durumu ---------- 65

5. Hac Emirliği ---------- 79

6. Zu'l-Huveysıra (Marık)'nın Öldürülmemesi ---------- 85

7. Üsâme Ordusuna Katılmaması ---------- 88

8. Hz. Peygamber'in Son Hastalığında Müslümanlara Namaz Kıldırması ---------- 94

9. Halifeliği ---------- 100

a- Benû Saide Sakîfesi Toplantısı ---------- 102

b- Hutbesinin Yorumu ---------- 114

10. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Karşı Tavrı ve Biatı ---------- 117

11. Hz. Fatıma'nın Evini Yakma Girişimi ---------- 130

12. Hz. Fatıma'ya Karşı Tavrı ve Hz. Peygamber'in Mirası ---------- 134

13. İrtidat Hareketi ve Zekât Vermeyenlerle Savaşması ---------- 144

a- Şîa'nın Hz. Peygamberden Sonraki İrtidat Hadisesine Bakışı ---------- 144

b- Mâlik b. Nüveyre Olayı ---------- 150

14. Kur'an-ı Kerim'in Toplanması ---------- 155

15. Hz. Ebû Bekir'in Ahkâm Bilgisi ---------- **158**
a- Hz. Ebû Bekir'in Humus, Zekât ve Beytülmâl Gelirleri ile İlgili Kararları -------- 159
b- Hz. Ebû Bekir'in Miras ve Ceza Hukuku ile İlgili Bazı Uygulamaları ---------- 162
16. Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyeti ve İlmi ---------- **164**
17. Hz. Ebû Bekir'in Pişmanlık Duyduğu Bazı Konular ve Vefatı ---------- **166**

İKİNCİ BÖLÜM
ŞİÎLERİN HZ. ÖMER'İN ŞAHSİYETİ VE UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1. Hz. Ömer'in Lakapları ---------- **171**
2. Cahiliye Dönemindeki Hayatı ve İslâm'a Girişi ---------- **172**
3. Savaşlardaki Durumu ---------- **174**
4. Rasûlullah'a Bazı Konularda İtiraz Etmesi ---------- **183**
a- Abdullah b. Übeyy'in Cenaze Namazı ---------- 185
b- Ölüler İçin Ağlamaya Karşı Çıkması ---------- 185
c- Ebû Hureyre'yi İnsanları Cennetle Müjdelemekten Alıkoyması ---------- 187
d- Kırtas Olayı ---------- 188
5. Hz. Peygamber'in Vefatı Anındaki Şaşkınlığı ---------- **191**
6. Halifeliği ---------- **193**
7. Hz. Ali ve Hz. Fatıma ile İlişkileri ---------- **196**
8. Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin Kızı Ümmü Kulsûm ile Evliliği ---------- **201**
9. Hadîs Yazımı Konusundaki Tavrı ---------- **202**
10. Beytülmâl ile İlgili Tasarrufları ---------- **206**
11. Hicrî Tarihi Esas Alması ---------- **212**
12. Devriye Gezmesi ---------- **215**
13. Ahkâm Bilgisi ve Hukukî Uygulamaları ---------- **216**
a- İbadetler ile İlgili Uygulamaları ---------- 217
aa- Teyemmüm ---------- 217
ab- Ezan ---------- 218
ac- Teravih Namazı ---------- 220
ad- Cenaze Namazı Tekbirleri ---------- 223
ae- İkindiden Sonra Nafile Namaz Kılmayı Yasaklaması ---------- 224
af- Temettu' Haccından Nehyetmesi ---------- 226
b- Hadlerin Uygulanması ---------- 230
ba- Zina Cezası ---------- 230
bb- İçkinin Haram Kılınması ve İçki İçme Cezası ---------- 233
bc- Kudame b. Maz'ûn Hadisesi ---------- 235
bd- Kısas ve Diyet ---------- 238
c- Hz. Ömer'in Kişisel Bazı Cezaî Uygulamaları ---------- 238
ca- Valilerinin Mallarına El Koyması ---------- 238
cb- Cebele b. Eyhem ---------- 240

d- Hz. Ömer'in Aile Hukuku ile İlgili Uygulamaları ---------- 242
da- Mehir ---------- 242
db- Boşanma ---------- 243
dc- Mut'a Nikahı ---------- 245
dd- Ümmü Veledin Satışını Yasaklaması ---------- 253
e- Miras Hukuku ile İlgili Uygulamaları ---------- 255
ea- Arap -Acem Denkliği Meselesi ---------- 255
eb- Kelâle ve Dedenin Mirası Meselesi ---------- 257
14. Şura ile Halife Tayin Etmesi ---------- 261
15. Hz. Ömer'in Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler ve Vefatı ---------- 269

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞİÎLERİN HZ. OSMAN'IN ŞAHSİYETİ ve UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1. Rasûlullah'ın Kızları ile Evliliği ---------- 274
2. Savaşlardaki Durumu ---------- 278
3. Halifeliği ---------- 281
4. Akraba ve Memurlarına Karşı Tutumu ---------- 285
5. Hz. Osman ile Hz. Ali Arasındaki Arazi Tartışması ---------- 287
6. Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in Diğer Hanımları ile Diyaloğu ---------- 290
7. Hz. Osman'ın Mâlî Siyâseti ve Akrabalarına Bağışları ---------- 292
8. Ahkâm Bilgisi ve Hukukî Uygulamaları ---------- 296
a- Cuma Günü İkinci Ezanı Okutması ---------- 296
b- Yolcu Namazı ile İlgili Uygulaması ---------- 298
c- Mescid-i Haram ve Hac ile İlgili Uygulamaları ---------- 299
d- Atlardan Zekât Alması ---------- 302
e- Hadleri Uygulama ---------- 303
9. Bazı Konularda Sahâbîler ile Tartışması ---------- 308
a- Kur'an-ı Kerim'in Çoğaltılması ve Abdullah b. Mes'ûd ---------- 308
b- Ebû Zer Meselesi ---------- 311
c- Ammâr b. Yasir ---------- 315
10. Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler ve Vefatı ---------- 319
11. Hz. Ali ile Halifeleri Mukayese Eden Rivâyetler ---------- 329
SONUÇ .... ---------- 341
BİBLİYOGRAFYA ---------- 348

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber tarafından temeli inanç bağı üzerine kurulan İslâm toplumu, onun vefatını müteâkip ilk olarak hilâfet diğer adıyla imâmet meselesi üzerinde tartışmaya başlamış ve bu tartışma ivme kazanarak günümüze kadar süregelmiştir.

Rasûlullah'tan sonra İslâm'ın temsilciliğini yapan Hulefâ-i Râşidîn ve onların dönemi, İslâm tarihi bakımından birçok yönüyle büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra sahâbe, İslâm'ın doğru anlaşılmasında köprü vazifesi görmektedirler. Dolayısıyla İslâmiyet'i gerçek manasıyla anlamak, her şeyden önce, onun ilk temsilcilerini yanlışsız bilmeye ve onlarla ilgili rivâyetleri doğru değerlendirmeye bağlı bulunmaktadır.

Raşid Halifeler'in şahsiyet ve uygulamaları hakkında değişik kanaatlere sahip olan Şîa ve Ehl-i Sünnet, temel müştereklerine rağmen farklı iki fıkhî ve kelâmî yapıya sahiptirler. Bu nedenle müntesipleri arasında da farklı iki bireysel ve toplumsal yapı oluşmuştur. Bu iki ekole mensup fert ve toplumlar arasında meydana gelen dinî düşünce farklılıklarının anlaşılıp doğru değerlendirilmesi için, bu fırkaların nasıl ortaya çıkıp şekillendiğini, bu şekillenmenin hangi faktör ve yapılanmaların etkisi altında geliştiğini tesbit etmek gerekmektedir. Bu bağlamda büyük önemi haiz olan şey, iki ekolün siyasal düşüncesinin hangi temellere dayalı olduğu ve ne gibi faktörlerden etkilendiği hususudur. Çünkü söz konusu iki mezhebin siyasal, sosyal, hatta fikrî ve kültürel yapıları, ister istemez bu özelliklerin etkisi altında gelişmektedir. Bu özellikler bilinmedikçe ve sonuçları doğru değerlendirilmedikçe iki fırkanın temel yapıları gerçek manada anlaşılamayacaktır.

İki ekolün siyasal düşüncesini biçimlendiren en önemli temellerden biri, onların ilk dönem İslâm tarihine bakışlarıdır. Şîa'nın ilk dönem İslâm tarihini yorumu, Ehl-i Sünnet çevrelerinde kabul gören söz konusu tarihin gerçekliğinden farklıdır. Şîa fırkasının doğuşu ile birlikte, bu ekolün ilk üç halife ile ilgili görüşleri İslâm dünyasında özellikle ilim çevrelerince tartışılan önemli konulardan olmuştur. Her iki ekolün alimleri ve diğer bağlıları arasında vuku' bulan hemen her tartışmada, Şîa'nın imâmet anlayışı ve ilk üç halife ile ilgili görüşleri baş sırada yer almıştır. Günümüzde de özellikle Şiî alimler bu sahada çok sayıda kitap ve makale yayınlamaya devam etmektedirler. Bir bakıma bu yayınları devam ettirmek zorundadırlar. Zira onları ve fikirlerini ayakta tutacak böyle yayınlar olmazsa Şîa'nın imâmet nazariyesi çökecektir. Bu da Şîa'nın temel felsefesinin çöküşü demektir.

Bu konuda temel güçlük iki mezhep arasındaki farklılıkların, sırf Hz. Ali'nin hilâfeti konusuna dayanarak açıklanmasıdır. Burada sorun, sadece Ali b. Ebî Talib'in Peygamber'in (s.a.) varisi olması ya da dördüncü halife olması değildir. Aynı zamanda Şîa'nın ilk üç halife ve uygulamaları ile ilgili eleştirel tutumu, bu iki ekolü birbirinden uzaklaştıran temel sebeplerden biri olmuştur.

Bu bağlamda her iki ekolün de siyasal, sosyal, hatta kültürel değişimleri boyunca dine yaklaşımlarındaki benzer ve farklı tarafların tesbit edilmesi, bu farklılıkların hangi faktörlerden kaynaklandığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu amaçla her iki mezhep de önyargılardan uzak ve bilimsel bir şekilde birbirlerini tanımaya ve tanıtmaya çalışmalıdırlar. Bu bakımdan İslâm tarihinde çok önemli bir mevkie sahip olan ilk üç halife ile ilgili olarak Şîa kaynaklarında yer alan görüş, yorum ve iddialardan haberdar olmak, onları değerlendirmek her iki kesimin birbirlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

Bu çalışma; giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş kısmında, Şîa'nın ortaya çıkışı ve imâmet anlayışı anlatıldıktan sonra bu ekolün özellikle tefsir, hadîs kaynaklarında yer alan ve çalışmanın ana bölümlerinde ele alınmayan daha çok ilk üç halifenin şahsiyetine yönelik genel eleştirileri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Hz. Ebû Bekir, ikinci bölümde Hz. Ömer, üçüncü bölümde Hz. Osman'ın şahsiyet ve uygulamaları ile ilgili Şiîlerin görüşleri ele alınmıştır. Bir bölümde anlatılan konu, diğer iki halifeyi ilgilendirse bile mümkün mertebe diğer bölümlerde tekrar edilmemeye çalışılmıştır.

"İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife" konusunu çalışmamı tavsiye eden, ufuk açıcı ve isâbetli fikirleriyle karşılaştığım problemleri çözüme kavuşturan ve danıştığım konularda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Fayda'ya, ilmî birikimlerinden ve konu ile ilgili görüşlerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Ziya Kazıcı, Prof. Dr. İsmail Yiğit, Prof Dr. Cahit Baltacı ve Prof. Dr. Hulusi Yavuz'a, kendilerine verdiğim bölümleri okuyarak katkıda bulunan Dr. Casim Avcı, Dr. Ahmet Ceylan, Dr. H. Hüsnü Koyunoğlu, Dr. Hüseyin Yılmaz ve Arş. Gör. Mehmet Keskin'e, doküman temininde yardımcı olan Mazhar Tunç'a teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Salih ARI

İstanbul-2002

KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.g.md. : Adı geçen madde
a.mlf. : Aynı müellif
a.y. : Aynı yer
b. : Bin, İbn
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
der. : Derleyen
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dn. : dipnot
h. : Hicrî
hk. : Hakkında
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
krş. : Karşılaştırınız
nr. : Numara
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü, ölüm tarihi
s. : Sayfa
s.a. : Sallallahu aleyhi ve sellem
sy. : Sayı
T. : Türkçe, Türkçesi
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme, tercüme eden
ts. : Tarihsiz, basım tarihi yok.
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
v.dğr. : Ve diğeri, ve diğerleri
y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Kaynaklar

İslâm dünyasında doğan mezhep ve firkalar genel olarak Kur'an, Sünnet ve tarihî olayları daha çok tabi olduğu ekolün düşüncelerine uygun bir şekilde yorumlama temâyülü içerisinde bulunmuşlardır. Bu temayül Şîa'nın, İslâm tarihi, tefsir, hadîs, kelâm, fıkıh gibi disiplinlere ait kaynaklarında da kendisini göstermektedir.

Bu bakımdan Şîa mezhebine mensup tarihçilerin, İslâm tarihine dair yazdıkları eserlerin hemen hepsi, tarihi kendi mezheplerinin inanç ve düşüncesine uygun bir duruma dönüştüren koyu bir taassup ruhunu taşır.[1] Bir çok Şiî müellif, tarihî olayları imâmet ile ilgili görüşlerini teyit etmek için nakletmekte ve daha çok kendi görüşlerini öne çıkarmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki Şîa'nın neredeyse tüm kaynaklarında, imâmet nazariyesinin etkisini bulmak mümkündür. Bu nazariyeye yaklaşım biçimi aynı zamanda Şiî müelliflerin, İslâm tarih anlayışını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle Hz. Ali'nin imâmetini isbat edebilmek için, Şiî müellifler tarafından bir çok eser kaleme alınmıştır. İmâmetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla diğer üç halifenin haksız olarak hilâfet makamına getirildikleri yolunda bu eserlerde çok çaba sarf edilmektedir.

Böylesine tartışmalı ve birbirleriyle mücadele içindeki rakip grupların şekillendirdiği İslâm tarihinin bir dönemini, tarafgir tarihçilerin birbirleriyle çelişen rivâyetlerini tahlil ederek, sağlıklı ve objektif bir sonuca ulaşmanın çok zor olduğu hususu, bilinen bir gerçektir. Buna rağmen, "Musâdeme-i efkârdan bârika-ı hakîkat neş'et eder" sözünde ifade edildiği gibi, birbirine zıt ekollere mensup yazarların düşüncelerini değerlendirerek bir sonuca varmak, tarihi gerçekleri ortaya çıkarma açısından önemlidir.

Şîa kaynaklarındaki ilk üç halife ile ilgili eleştirileri esas alan bu çalışma, İslâm öncesinden başlayarak Hz. Osman'ın vefatına kadar olan bir dönemi kapsamaktadır. Ancak konunun problemlerini daha iyi ortaya koyabilmek için, Giriş bölümünde, "Şîa'nın Ortaya Çıkışı" ve "Şîa'nın Genel Olarak İlk Üç Halifeye Bakışı" konularında zaman-zaman bu sınırın dışına çıkıldığını belirtmeliyiz. Çalışmada, başta İslâm tarihi olmak üzere Şîa'nın hadîs, tefsîr, kelâm, fıkıh, mezhepler tarihi vb. ilim dallarına ait kaynak ve araştırma eserlerinden yararlanarak bu ekolün, ilk üç halife ve onların bazı uygulamalarına dair bakışını ortaya koymaya çalıştık. Şiî müellifler tarafından ileri sürülen fikirleri, İslâm tarihinin ana kaynaklarını teşkil eden genel tarih, siyer ve meğâzî, tabakât, fütuhât, vefeyât ve ensâb sahalarındaki temel kaynakların yanında, araştırma eserlerden de istifade ederek değerlendirme yoluna gittik. Ancak bunu yaparken çoğu

---

[1] A. Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985, 114.

zaman Şiî müelliflerin ilk üç halife ile ilgili düşüncelerinin net bir şekilde anlaşılması için, rivâyetleri olduğu gibi nakletmek durumunda kaldığımızı ifade etmeliyiz.

Tarih araştırmalarında, mümkün mertebe ilk kaynaklara dayanmak tarih metodolojisinin bir prensibidir. Ancak araştırmaya konu olan ilk üç halife döneminde yazılmış kaynak eserlerin olmadığı da bilinmektedir. Bu yüzden başvurulan eserler, araştırmaya konu olan dönemde yazılmış değildir. Bununla birlikte o döneme en yakın yazılan eserler esas alınmaya gayret edilmiştir.

Burada çalışmada en çok baş vurulan eserleri genel hatları ile tanıtmak suretiyle, hangi eserlerden ne ölçüde istifade edildiği ve bazı eserlerin ortak yönleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Şîa'nın ilk üç halifeye bakışını yansıtan ve Şiî müelliflerin, Şîa'nın en eski tarihli kaynağı olarak kabul ettikleri eser, Süleym b. Kays (90/708) tarafından yazıldığı iddia edilen *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâlî* adlı eserdir.[2] Şîa kaynaklarında, kısaca *Kitâbu Süleym* veya *Kitabu's-Sakîfe* diye anılan bu esere büyük önem verilmektedir. Kitabın müellifi Süleym b. Kays'ın, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, İmâm Ali b. Hüseyin ve İmâm Bakır ile görüştüğü söylenmektedir.[3]

İbnu'n-Nedîm (385/995) de, Süleym b. Kays ve eserinden söz etmektedir. O, Süleym'in Haccâc döneminde yaşadığını, ondan kaçıp gizlendiğini, bu nedenle rivâyet etmesi için Ebân b. Ebî 'Ayyâş'a kitabını teslim ettiğini, dolayısıyla bu kitabın Şîa ile ilgili ilk eser olduğunu kaydetmektedir.[4] Ne var ki bize ulaşmış olan eserin Süleym b. Kays'a nisbeti hakkında ihtilaflar bulunmaktadır.[5] İbn Ebi'l-Hadîd (656/1258) gibi bazı müellifler ise hem Süleym b. Kays adındaki bir şahsın hem de ona nisbet edilen eserin varlığından ciddi endişelerinin olduğunu belirtmektedirler.[6] Hz. Ali'ye arz edilerek yazıldığı söylenen[7] eserin, ilk üç halifeye ağır hakâretler içermesi, onlara lanet okunması ve üslûbunun çok sonra yazılan (muahhar) kaynaklara benzemesinden dolayı uydurma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Şîa'nın eski ve yeni kaynaklarında bu esere sıklıkla atıfta bulunulması ve eserin Şîa'nın ilk üç halife ile ilgili bakışını yansıtması, bu eserden yararlanmamızın temel sebebi olmuştur. Ayrıca hicrî V. asırda yaşayan Şerif el-Murtazâ (436/1044) ve Nâsıruddin et-Tûsî (460/1067) gibi Şiî müelliflerin bu eserden söz edip referans

---

2 Süleym b. Kays el-Hilâlî, *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâlî,* (thk. Muhammed Bakır ez-Zencânî), Kum 1420.

3 Muhammed b. İbrahim b. Cafer en-Nu'mânî (İbn Ebî Zeyneb), *el-Ğaybe*, Beyrut 1983, 61-62; Nebile Abdulmun'im Dâvûd, *Neş'etü'ş-Şîatı'l-İmâmiyye,* Bağdad 1968, 22.

4 Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1978, 307.

5 Nebile, 23.

6 Ebû Hamid İzzuddin Abdulhamid b. Hibetullah el-Medâinî (İbn Ebi'l-Hadîd), *Şerhu Nehci'l-Belâğa,* (thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim), I-XX, Kum 1959, XII, 216-17.

7 Süleym b. Kays, 24 (Tahkîk edenin mukkaddimesi)

göstermeleri,[8] bu müelliflerden önce, yukarıda geçtiği gibi İbn'un-Nedim'in bu eserden bahsetmesi, eserin en geç hicrî IV. (m. X.) yüz yılda yazıldığı anlaşılmaktadır.

Süleym b. Kays'ın, Ebû Zerr el-Gıfârî (32/652), Mıkdâd b. Esved (33/653), Selman-i Fârisî (35/655) ve Ammâr b. Yasir'den (37/657) rivâyet ettiği söylenen bu eseri, Hz. Peygamber'in son dönemi ve Râşid Halifelerle ilgili bazı tarihî hadiseleri Şîa'ya göre yorumlamaktan ibarettir. Eserde, Hz. Peygamber'in vefatı, Hz. Ali'nin faziletleri ile ilgili hadîsler, Sakîfe olayı, Hz. Ali'nin yanında yer alan sahâbîler, Hz. Ali'nin imâmetinin delili olarak gösterilen *gadîr*, *menzile*, *kardeşlik* vb. konulardaki hadîsler, Hz. Ali'nin imâmet hakkındaki görüşleri ve ilk üç halife ile ilişkileri, Şîa'nın ilk üç halifeye yönelik eleştirileri ve Şîa'nın çektiği sıkıntılar gibi konular işlenmektedir.

Araştırma konusu İslâm tarihi alanına ait olduğundan, tabiatıyla sıklıkla İslâm tarihinin ana kaynaklarına başvurulmuştur. Muhsin el-Emin gibi bazı Şiî müellifler, Şiî tarihçilerden söz ederlerken öncelikle, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (151/768), Ebû Mihnef Lut b. Yahya el-Ezdî (157/773), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (207/822), Ya'kûbî (294/907) ve Mes'ûdî (346/957) gibi tarihçilerin adlarını zikretmektedirler.[9] Şiî müelliflerce her ne kadar Şiî olarak tanıtılıyorlarsa da bu müelliflerin yazdıkları eserlerde, ilk üç halife ile ilgili olarak Şiî yazarlardan farklı bir üslup kullanılmış, onlar hakkında hakaret içeren rivâyet ve ifadelere yer verilmemiştir.

Şüphesiz ki siyer ve meğâzî ile ilgili ilk defa kitap yazan biri olarak kabul edilen İbn İshâk'ın *es-Sîre* adlı eserinde, ilk üç halifenin Hz. Peygamber dönemindeki hayatları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.[10] Yine İbn İshâk'ın günümüze ancak bir bölümü ulaşabilen *es-Sîre*'sini ihtisar ederek yazan, bu vesileyle neredeyse İbn İshâk'ı unutturan İbn Hişâm'in *es-Sîretu'n-Nebevîyye* adlı eseri, Hz. Peygamber'in hayatı, yaşadığı devrin olayları ve Râşid Halifeler dönemi hadiseleri için mutlaka başvurulması gereken bir eserdir.[11] Şîa'nın, ilk üç halifenin Câhiliye ve Hz. Peygamber dönemi ile ilgili görüşlerini değerlendirmek için zaman-zaman bu kıymetli esere müracaat edilmiştir.

---

8 Bkz. Ali b. Hüseyn el-Mûsevî eş-Şerif el-Murtazâ, *eş-Şafî fi'l-İmâme,* (thk. Abduzzehra el-Hüseynî el-Hatib), I-IV, Tahran 1987, IV, 187-88; Ebû Cafer Şeyhu't-Taife Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1983, 111. Süleym b. Kays'ın bu eserini zikreden diğer Şiî müellifler için bkz. Süleym b. Kays, 40-42 (Tahkîk edenin mukaddimesi)

9 Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şîa*, (thk. Hasan el-Emin), I-XI, Beyrut 1983, I, 153-55; Nebile, 3-8; Şîa tarihçileri ve yazdıkları eserler hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Mohammad Reza Hakimi, "400 Sources on Shi'ah", (İngilizceye trc. Mohsen Azimi Etemadi), *Message of Thaqalayn*, III/1-2 (1417/1996), s.115-196; Saib Abdulhamid, "Mu'cemu Mu'errihî'ş-Şîa", *Turâsüna*, XIV/55-56 (1419), s. 214-280; XIV/57 (1420), s. 121-144; XIV/58 (1420), s. 124-145; XV/59-60 (1420), s. 172-199; XVI/61 (1421), s. 82-107; XVI/62 (Kum 1421), s. 92-134.

10 Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretu İbni İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981. İbn İshak hakkında bkz. Mustafa Fayda, "İbn İshak", *DİA.*, XX, 93-96.

11 Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), I-IV, Kahire 1936.

Ebû Mihnef Lut b. Yahya el-Ezdî (157/773), Şîa'nın büyük tarihçilerindendir. Dedesi Mihnef b. Selîm, Hz. Ali'nin safında Cemel savaşına katılmıştır. Şiîlik şöhretine rağmen Taberî (310/922), İbnu'l-Esîr (630/1232) ve diğer Sünnî tarihçiler ona itimat ederek nakillerde bulunmuşlardır.[12] Bu sebeple Taberî tarafından nakledilen Ebû Mihnef'in rivâyetlerinin yanısıra günümüze kadar gelen *Maktelu Huseyn* adlı eserinden[13] de istifade edilmiştir.

Bazılarının Şiî tarihçi olarak kabul ettiği Vâkıdî, siyer, meğâzî, futûh, tabakât ve tarih sahalarında çok sayıda kitab kaleme almıştır. İbnu'n-Nedîm onun takıyye yapan mu'tedil bir Şiî olduğunu kaydeder. Bu iddiasını desteklemek için "Musa'nın asâsı, İsa'nın ölüleri diriltmesi gibi Ali de Peygamber'in mucizelerindendir" hadîsini, onun rivâyet ettiğini söyler.[14] Fakat, İbnu'n-Nedîm bu hususta yalnız kalır. İtikadî mevzulara çok önem veren ve bu konularda ince eleyip sık dokuyan hadîsçiler ve diğer müellifler onun Şiîliğinden pek bahsetmezler. İmâm Şafiî (204/819) ve Ahmed b. Hanbel (241/855) gibi bazı alimler onu güvenilir biri olarak görmezken Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (224/839), İbn Ebî Şeybe (235/849) ve bazı muhaddisler ise onu sika hadîsçilerden sayarak hakkında sitayişkâr sözler söylerler.[15] Vâkıdî'nin eserlerinde Şiî müelliflerin ilk üç halifenin aleyhine yorumlayabilecekleri çok sayıda rivâyete rastlamak mümkündür. Buna rağmen Vâkıdî'nin onlarla ilgili üslubu, aşırı Şiî müelliflerin üslubundan tamamen farklıdır. Çalışmada Vâkıdî'nin iki eserinden istifade edilmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in savaşlarını belli bir düzen içerisinde anlatan *Kitâbu'l-Meğâzî* adlı eseridir.[16] Bu esere, ilk üç halifenin savaşlardaki durumlarına dair rivâyetler için müracaat edilmiştir. Onun en ünlü eserlerinden birisi olan *Kitabu'r-Ridde*'den de Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan irtidad hadiseleri için yararlanılmıştır.[17]

Abbasiler döneminde kâtiplik yapan Ya'kûbî, Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (136-158/754-775) azatlı kölesi Vâzih'in soyundan gelmektedir. Ya'kûbî'nin mutedil bir Şiî olduğu söylenebilir.[18] Abbasiler ile ilişkisi olmasına rağmen kitaplarında Şiî eğilimlerini gizleyememiştir.[19] Hatta bazı Şiî müelliflere göre Şiî olduğu konusunda hiç bir kuşku bulunmamaktadır.[20] Ünlü eseri *Tarihu'l-Ya'kûbî*[21] İslâm tarihini yıllara göre, başlangıçtan 259/872 yılına kadar inceler. Bu arada Şîa tarihi ile ilgili bilgiler de zikreder. Hz. Ali'nin, Rasûlullah ile

---

12 Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, I-III, Beyrut 1983, I, 155.
13 Lut b. Yahya b. Said b. Mihnef, *Maktelu Hüseyn*, (thk. Hasan el-Ğaffarî), Kum 1364.
14 Bkz. İbnu'n-Nedîm, 144; Muhsin el-Emin, I, 154; Ramazan Şeşen, "Vâkidî", *İA*, XIII, 151-152.
15 Geniş bilgi için bkz. Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XIV, Beyrut 1984, IX, 324; Şeşen, "Vâkidî", *İA*, XIII, 151-52.
16 Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1966.
17 Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, (thk. Yahya el-Cebûrî), Beyrut 1990.
18 C. Brockelmann, "Ya'kûbî", *İA*, XIII, 352.
19 Ya'kûbî'nin Şiî eğilimli olduğu hk. bkz. Muhammed Muhsin Ağa Büzürg-i Tahranî, *ez-Zeri'a ila Tesânifi'ş-Şîa*, I-XIX, Beyrut 1983, III, 297.
20 Saib Abdulhamid, "Mu'cemu Mu'errihî'ş-Şîa", *Turâsünâ*, XIV/55-56 (Kum 1419), 226.
21 Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1992.

birlikteliğine, onun ilk üç halife ile ilişkilerine dair haberleri rivâyet eder. Şiî müelliflerin çokça üzerinde durdukları Veda haccından sonra gerçekleştiği söylenen Gadîr hadisesi ile Sakîfe olayı, Hz. Ebû Bekir'e biat etmekte gecikenler ve Hz. Fâtıma'nın evini yakma girişimi gibi konularla ilgili rivâyetleri aktarır. Ya'kûbî'nin naklettiği bu tür rivâyetler, Şiî müelliflerce ilk üç halifenin aleyhine yorumlanmış, İmâmiyye Şîa'sının inançlarına uygun bir şekle büründürülmüştür. Ya'kûbî'nin ilk üç halife dönemi için, "Ebû Bekir Dönemi (Eyyâmü Ebî Bekr)", "Ömer Dönemi" ve "Osman Dönemi" gibi başlıklar kullanmasına mukabil, Hz. Ali ve Hz. Hasan dönemleri için, "Ali'nin Halifeliği (Hilâfetu Ali)", "Hasan'ın Halifeliği" başlıklarını kullanması, onun Şiî olduğunun göstergesi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.[22]

Çalışmanın hemen her bölümünde başvurulan kaynaklardan bir diğeri Muhammed b. Cerir et-Taberî tarafından kaleme alınan *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk* adlı ünlü eserdir.[23] Kronolojik olarak yazılmış olan bu eserin başlıca özelliği, herhangi bir olay hakkında mevcut bütün rivâyetleri değiştirmeksizin toplamış ve nakletmiş olmasıdır. Taberî, bu muhtelif rivâyetleri kendi düşüncesine göre değiştirmeyi, adeta tarihi tahrif olarak kabul etmiştir.[24] Bundan dolayı olaylar ile ilgili kendi görüşünü zikretmez. İbn İshâk, Ebû Mihnef, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (204/819) gibi Şiî olarak kabul edilen râvîlerin rivâyetlerini değiştirmeden naklettiğinden dolayı Taberî'nin bu eseri, Şiî müelliflerin de temel kaynaklarından biri olmuştur. Olayları ayrıntılı bir biçimde değişik kaynaklardan rivâyet eden Taberî, Şîa'nın doğuşu ve gelişmesi ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Sakîfe olayı ile ilgili detaylı bilgi verdiği gibi Raşid Halifeler dönemi ve şahsiyetleri hakkında da önemli rivâyetler nakletmektedir. Müellif, Şîa'nın önemle üzerinde durduğu *kardeşlik*, *râye* (sancak) ve *menzile* hadîslerini zikreder. Fakat Veda haccından bahsettiği halde, *muvâlat* ya da *gadîr* hadîsinden söz etmez. İmâmiyye kaynakları onun gadîr ile ilgili bir kitabının olduğunu zikrederler.[25] Ne var ki Taberî'nin ne *Tarih*'inde ne de *Tefsir*'inde bu olaya yer vermemesi bu iddiayı şüpheyle karşılamamıza sebep olmaktadır.[26]

Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*[27] adlı eserinde Râşid Halifeler ve dönemleri ile ilgili derli-toplu haberler vermekte, ayrıca Şîa firkaları hakkında da bazı bilgiler aktarmaktadır. Şiî müellifler, Mes'ûdî'yi İsnâ'aşeriyye Şîa'sından saymışlar[28] ve onun *"İsbâtu'l-İmâmeti li 'Ali"* veya *"İsbâtu'l-*

---

22 bkz. Saib Abdulhamid, a.g.m., 242.

23 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), I-XIII, Beyrut 1967 (Türkçesi: *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trc. Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, İstanbul 1992).

24 Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, 4.

25 Bkz. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali en-Necâşî el-Esedî, *Ricâlu'n-Necâşî*, (thk. M. Cevad en-Nâînî), Beyrut 1988, 196-97; Tûsî, *el-Fihrist*, 182.

26 Daha geniş bilgi için bkz. Adnan Demircan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, İstanbul 1996, 14-15.

27 Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Beyrut 1989.

28 Nebile, 30.

Vasıyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Talib"[29] adında bir kitabı bulunduğunu belirtmişlerdir.[30] Mes'ûdî'ye nisbet edilen bu eser, Hz. Ali'nin nas ile halife tayin edilmesi, on iki imâmın imâmeti ve onların halifelerle ilişkilerinden söz etmektedir. Fakat imâmet ile ilgili görüşlerin Küleynî'den alındığı anlaşılmaktadır. Cevad Ali, "*Mevâridu Tarihi'l-Mes'ûdî*" adlı makalesinde bu kitabın üslûbu, telif metodu ve kompozisyonu açısından asla Mes'ûdî'nin kitaplarında takip ettiği üsluba ve metoda uygun olmadığını, dolayısıyla eserin başkasına ait olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Mes'ûdî'nin genellikle Şîa ve imâmet hakkında tamamlamadığı konuları başka bir eserde ele aldığına dair atıfta bulunmasına rağmen *Murûcu'z-Zeheb* ile *et-Tenbih ve'l-İşrâf* adlı eserlerinde bu kitabın adını anmadığına, ona işaret etmediğine dikkat çekmektedir.[31]

Rasûlullah'tan sonra Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın durumu, onların halifelerle ilişkileri, imâmetin Hz. Ali'nin hakkı olduğu, Hz. Ali'nin diğer üç halifeye biatı vb. konularda Şiî müelliflerin çok referans gösterdikleri bir eser de İbn Kuteybe (276/889)'ye nisbet edilen *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserdir. Daha çok Şiî bakış açısını yansıtan eserin, İbn Kuteybe'ye nisbeti hakkında ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Yararlandığımız eserin muhakkik mukaddimesinde de bu tartışmalardan söz edilmektedir.[32] Buna rağmen bu eser halifeler ile ilgili başka eserlerde bulunmayan önemli malumat ihtiva etmektedir.

Şiî müelliflerin yazdıkları tefsîr ve hadîs kaynakları, Şîa'nın ilk üç halifeye bakışını öğrenmek için ayrı bir öneme sahiptir. Bu eserlerde, bazen açık bazen örtülü bir şekilde ilk üç halifeye hakaret içeren rivâyet ve sözlere sıkça rastlanmaktadır. Sözü edilen ifadelerin hepsini aktarmak bu çalışmanın sınırını aşacağından, bu eleştirilerin vardığı noktaları göstermek açısından bazı rivâyet ve iddiaları zikretmekle yetindik. Bu konuda Şîa'nın en eski tefsîr kaynaklarına başvurmaya çalıştık. Bunlar arasında Furât el-Kûfî (300/912),[33] el-'Ayyâşî (323/934)[34] ve el-Kummî'nin (324/935)[35] yazdıkları eserler en sık baş vurulan tefsirler arasındadır. Naklettikleri rivâyetleri imâmlara dayandıran bu tefsirlerde, Veda haccı, Gadîr-i Hum olayı, Hayber gazvesi, Zâtu's-Selâsil gazvesi gibi bazı tarihi olaylar zikredilerek Hz. Ali'nin faziletleri vurgulanmakta, diğer üç halife ise eleştirilmektedir.

Sünnîler arasında "Kütüb-i Sitte" denilen altı meşhur hadîs kitabı ne kadar şöhret ve itimada sahip ise; Şiîler arasında da *Kütüb-i Erba'a* adı verilen dört hadîs kitabı aynı derecede

---

29 Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasıyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Talib,* Beyrut 1988.

30 en-Necâşî, *Ricâl*, 76-77; Takiyuddin el-Hasan b. Ali b. Dâvûd el-Hillî, *Kitabu'r-Ricâl*, (thk. Bahru'l-Ulûm), Necef 1972, 137; Ağa Büzürg-i Tahranî, *ez-Zerî'a*, I, 85.

31 Cevad Ali, "Mevâridu Tarîhi'l-Mes'ûdî", *Sümer*, XX/1-2, (Bağdad 1964), 15-16.

32 Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, (thk. Ali Şirî), İran 1413, 8 (Tahkik edenin mukaddimesi).

33 Ebû'l Kasım Furât b. İbrahim el-Kûfî, *Tefsiru Furâti'l-Kûfî*, Beyrut 1990.

34 Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. el-'Ayyâşî, I-II, *Tefsiru'l-'Ayyâşî*, Beyrut 1991.

35 Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, (thk. Tayyib el-Mûsevî el-Cezâirî), I-II, Kum 1404.

meşhur ve önemlidir. Özellikle İmâmiyye Şîası'nın ahbârî ekolü, *Kütüb-i Erba'a*'daki hadîslerin kat'iyyetini iddia etmişler ve delil olması bakımından onlarda bulunan ahbârla Kur'an âyetleri arasında bir fark bulunmadığını ifade etmişlerdir.[36] Bunların ilki el-Küleynî (328/939)'nin kaleme aldığı *el-Kâfî* adlı eserdir.[37] İkincisi Ebû Ca'fer İbn Babeveyh el-Kummî (381/991)'nin *Men la Yahduruhu'l-Fakîh* adlı eseridir.[38] Üçüncü ve dördüncü eserler Ebû Cafer et-Tûsî (460/1067)'ye aittir. Bunlar; *Tehzîbu'l-Ahkâm*[39] ve *el-İstibsar*[40] adlı eserlerdir. Bunlar arasında en çok baş vurduğumuz ve Şîa'nın da çok önem verdiği eser, el-Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eseridir. Sahîh-i Buharî'nin Sünnîler arasında sahip olduğu değer ne ise Şiîler arasında aynı değere sahip Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eseri,[41] usûl ve furû' olmak üzere iki kısma ayrılır. İtikada dair konu ve rivâyetler *el-Kâfî*'nin usûl kısmında yer alırken, ibadet ve muâmelâta dair hadîsler ise furu' kısmında yer almaktadır. Eserin, usûl ve furû' kısmında 16000 civarında hadîs bulunmaktadır. Şiî hadîs usulüne göre, bunlardan 5072'si sahîh, 144 tanesi hasen, 1118'i muvassak, 302'si kaviy ve 9485'i zayıftır.[42]

el-Kâfî'de imâmet konusuna ayrı bir önem verilmektedir. Hz. Ali ve diğer on bir imâmın Allah ve Rasûlü tarafından nasla tayin edildiği belirtilerek, onların hayat hikayesi hakkında bilgiler verilmektedir. Eserde, ilk üç halifeyi küçük düşürücü sözler ve lanet içeren bir çok rivâyet imâmlara dayandırılarak nakledilmektedir. Bu eserin bir özelliği de genellikle ilk üç halifenin adları zikredilmeksizin, falan (Ebû Bekir), falan (Ömer), falan (Osman) diye onlardan söz edilmesidir.

Bunun yanı sıra çalışma sahamızla ilgili en ciddi malzeme Şiî kelâmcıların yazdıkları eserlerde bulunmaktadır. Bunlardan en eski tarihlisi İbn Şâzân (260/874)'ın yazdığı *el-İzâh* adlı eserdir.[43] Başta imâmet olmak üzere Ehl-i Sünnet'in çeşitli itikadî ve fikhî görüşlerinin eleştirildiği bu eserde, ilk üç halifenin değişik görüş ve uygulamaları da tenkide tabi tutulmaktadır. Eser, Seyyid Celaleddin el-Hüseynî el-Urmevî tarafından zengin dipnotlar ilavesiyle yayımlanmıştır.

IV. yüzyılın sonlarına kadar Şiî fikhına hâkim olan hadîsçilerin ve rivâyet fıkıhçılarının etkisini zayıflatan, sonra büsbütün silip ortadan kaldıran üç büyük alimden biri olan,[44] bu nedenle de Şiî müellifler arasında otoritesi tartışılmayan ve devrinin en parlak Şiî kelâmcılarından sayılan

---

36 Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, İstanbul 2000, 62.
37 Ebû Cafer Muhammed b. Yakûb b. İshâk el-Küleynî, *el-Kâfî*, I-VIII, Tahran 1388.
38 Ebû Cafer es-Sadûk Muhammed b. Ali b. Hüseyn b. Babeveyh el-Kummî, *Men la Yahduruhu'l-Fakih*, (thk. Hasan el-Mûsevî), Tahran 1981.
39 Şeyhu't-Tâife Ebû Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *Tehzîbu'l-Ahkâm*, (thk. es-Seyyid Hasan Horsan), I-X, Beyrut 1981.
40 Şeyhu't-Tâife Ebû Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-İstibsâr*, I-IV, Tahran 1970.
41 Muhibbuddin el-Hatib, *el-Hutûtu'l-Arida*, y.y., 1407, 39; Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1977, Basılmamış Doktora Tezi, 110.
42 Sofuoğlu, 269; krş, R. Strothmann, "Şî'a", *İA*, XI, 508.
43 Fadl b. Şâzân en-Nisaburî, *el-İzâh*, (thk. Celaleddin el-Hüseynî el-Urmevî), Tahran 1395.
44 Hayreddin Karaman, "Ca'feriyye", *DİA*, VII, 5.

Müfîd'in (413/1022) bir çok eserinden istifade ettik. Müfîd'in eserlerinde, tarihî, fikhî ve kelâmî konuların iç içe işlendiği göze çarpmaktadır. Onun eserleri dikkatli bir şekilde incelenecek olursa bunların değişik sorulara verilen cevaplar bütününden ibaret olduğu anlaşılacaktır.[45] Müfîd, *el-İrşâd* adlı eserinde,[46] Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber ile birlikteliğinden, onun Rasûlullah ile beraber değişik gazvelere katılmasından söz ederken, zaman-zaman ilk üç halifenin Hz. Peygamber dönemindeki hayatlarından da bahsetmektedir. Aynı yazar, *el-İfsâh* adlı eserinde[47] ise imâmet kavramını genişçe ele almaktadır. İmâmetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu isbat etmeye çalışırken, ilk üç halifenin imâmete ehil olmadığını belirterek, onları değişik konularda sert bir şekilde eleştirmektedir. Müfîd'in konumuzu yakından ilgilendiren bu iki eserinin yanı sıra diğer eserlerine de baş vurduk.

Müfîd'den sonra dönemin ikinci önemli şahsiyeti olan talebesi Şerîf el-Murtazâ'nın (436/1044) en önemli çalışması, *eş-Şâfî fi'l-İmâme* adlı eseridir.[48] Eser, Mu'tezile alimlerinden Kâdî Abdulcebbâr'ın (415/1024) *el-Muğnî*[49] adlı eserine reddiye olarak kaleme alınmıştır. Kadî Abdulcebbâr, yazdığı 20 ciltlik eserine daha sonra imâmet ile ilgili iki cilt ilavede bulunarak ilk üç halifeye yöneltilen eleştirilere cevap vermiş ve onları savunmuştur. Şerif el-Murtazâ ise eserinde Hz. Ali'nin imâmeti, imâmetin şartları ve bu konudaki ihtilaflarla ilgili geniş bilgi verdikten sonra Şîa ve Mu'tezile'nin konu ile ilgili görüşlerini zikretmektedir. Şerif el-Murtazâ, eserinin dördüncü cildini tamamen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a yöneltilen eleştirileri cevaplayan Kadî Abdulcebbâr'ın sözlerini tartışmaya ayırmıştır. Bu nedenle çalışmada her iki esere sık-sık baş vurma gereği duyulmuştur.

İbn Ebi'l-Hadîd (656/1258) ise, hem Kâdî Abdulcebbâr'ın hem de Şerif el-Murtazâ'nın ilk üç halife ile ilgili görüşlerini *Şerhu Nehci'l-Belâğa* adlı eserine[50] alarak, kimi zaman konu ile ilgili kendi görüşünü de belirtmiştir. Ayrıca eserinde ilk üç halifenin biyografilerine geniş yer vermiştir. Bu nedenle İbn Ebi'l-Hadîd'in bu eseri de çalışmamızın ana kaynaklarındandır. İbn Kesir (774/1372), İbn Ebi'l-Hadîd'in gulat-ı Şîa'dan,[51] bazı yazarlar ise Şîa'nın büyük imâmlarından[52] olduğunu belirtmişlerdir. Ancak *Şerhu Nehci'l-Belâğa* adlı eseri incelendiğinde onun, Şiîlik ile Sünnîlik arasında bir yerde bulunduğu görülecektir. Bazı görüşleri İmâmiyye Şîası'nın görüşleri ile

---

45 Mazlum Uyar, "Akla Dayalı Şî'î Kelâmının Oluşmasında Mu'tezile'nin Rolü ve Şeyh Müfîd", *İslâmî Araştırmalar*, XIII, (Ankara 2000), sy. 1, s. 102.

46 Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el-Bağdadî el-Ukberî eş-Şeyh el-Müfîd, *el-İrşâd*, Beyrut 1979.

47 el-Müfîd, *el-İfsâh fî İmâmeti Ali b. Ebî Talib*, Kum ts.

48 Ali b. Hüseyin el-Mûsevî eş-Şerif el-Murtazâ, *eş-Şafî fi'l-İmâme*, (thk. Abduzzehra el-Hüseynî el-Hatib), I-IV, Tahran 1987.

49 Kâdî Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemezânî, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-'Adl*, (thk. Abdulhalim Mahmud-Süleyman Dünya), I-XX, Mısır ts.

50 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, (thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim), I-XX, Kum 1959.

51 Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Ahmed Ebû Milhem v. dğr.), I-XIV, Beyrut 1989, XIII, 213.

52 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 67.

örtüşüyorsa da, aksine İbn Ebi'l-Hadîd, gulat-ı Şîa'yı şiddetle kınamış, İmâmiyye'nin Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile Hz. Aişe hakkındaki tutumlarını da tenkit etmiştir. Eserinde daha çok Bağdat Mu'tezilesi'nin görüşlerini savunmuştur.[53]

İran ve Irak İlhanlıları'nın ilk dönemlerinde yaşadığına göre nisbeten muahhar bir müellif olan, fakat çalışmalarının çokluğu, ciddi bir referans olan otoritesiyle de ekolünü en iyi temsil eden şahsiyetlerden birisi olarak kabul edilen el-Allâme İbnu'l-Mutahhar el-Hillî (726/1325)'nin *Nehcu'l-Hakk ve Keşfu's-Sıdk*,[54] *Keşfu'l-Murâd*[55] ve *Minhacu'l-Kerâme*[56] adlı eserleri, çalışmamızın hemen-hemen her bölümünde başvurulan eserler arasındadır. Hillî, bu eserlerinde ilk üç halifenin imâmete elverişli kişiler olmadığını savunur ve onlara sert eleştiriler yöneltir.

Sultanlığı esnasında İmâmiyye Şiîliğini resmî mezhep olarak kabul eden Moğol İlhanlı Sultanı Olcaytu Hudâbende'nin (ö. 715/1316) isteğiyle veya ona ithafen yazılmış olan *Minhâcu'l-Kerâme*, herşeyden önce tamamen sert bir Sünnîlik eleştirisi metoduyla, inanç problemlerini ortaya koyan bir çerçevede imâmet teorisine tahsis edilmiştir. İbn Teymiyye (728/1327) *Minhâcu's-Sünne* adlı eserinde[57] bu esere karşı uzun bir reddiye yazmıştır. Gerek Hillî gerekse diğer Şiî müelliflerin görüşlerini değerlendirirken bazen İbn Teymiyye'nin bu kitabına başvurulmuştur.

Oldukça muahhar olmakla birlikte çalışma sahamızla ilgili Şîa'nın görüşlerini yansıtan en ciddi rivâyetleri intikal ettiren önemli eserlerden biri de Meclisî (1110/1698)'nin *Bihâru'l-Envâr* adlı eseridir.[58] Eser, 1000 yıllık Şîa rivâyetlerinin tamamını toplama gayretiyle yazıldığı için, sahîh haberler yanında bazı uydurma rivâyetleri de ihtiva etmektedir. Musa el-Mûsevî'nin de belirttiği gibi eser, özellikle Şîa'ya ait zengin bir kültür hazinesi olmasına rağmen, hem Şîa'ya hem de İslâm ümmetinin birliğine büyük zararı dokunan asılsız bir takım bilgilerle doludur. Şîa imâmlarına nisbet edilen ve onları insan üstü niteliklere bürüyen kerâmetlere ilişkin rivâyetler bu türdendir. Ayrıca ilk üç halifeyi kötüleyen ve ümmetin çoğunluğunu rencide eden sözlere yer vermesi de onun zararlı yönlerinden biri olarak kaydedilir.[59] Bununla birlikte eser, Şîa kültürünü öğrenmek isteyenlerin vazgeçemeyeceği bir kaynaktır. Nitekim Meclisî'den sonra pek çok Şiî alim, eserlerine aldıkları haberlerin asıllarına ulaşmakta güçlük çektikleri için, *Bihâru'l-Envâr*'dan nakillerde bulunmuşlardır.[60]

---

53 Mehmet Reşit Özbalıkçı, "İbn Ebü'l-Hadîd", *DİA*, XIX, 465.

54 Cemaluddin Hasan b. Yusuf b. Ali b. el-Mutahhar el-Hillî, *Nehcu'l-Hakk ve Keşfu's-Sıdk*, Kum 1986.

55 el-Hillî, *Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikad*, Kum 1409.

56 el-Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme fî Ma'rifeti'l-İmâme*, (thk. M. Reşad Salim), Kahire 1962.

57 Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harranî, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, (thk. Muhammed Reşad Salim), I-X, y.y. 1406.

58 Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali el-Meclisî, *Bihâru'l-Envâri'l-Camia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr*, I-CXI, Beyrut 1983.

59 Musa el-Mûsevî, *eş-Şîa ve't-Tashih es-Sıra' beyne'ş-Şîa ve't-Teşeyyu'*, Kahire 1989, 86-89.

60 Ağa Büzürg-i Tahranî, III, 26; Mustafa Öz, "Bihâru'l-Envâr", *DİA*, VI, 141.

Son dönemde kimi Şiî yazarlar, Şîa'nın ilk üç halife ile ilgili iddialarını, Ehl-i Sünnet kaynaklarına onaylatmak amacıyla bazı eserler kaleme almışlardır. Bunların başında on bir ciltlik muazzam çalışma ortaya koymuş olan Abdulhüseyn Ahmed el-Eminî'nin, *el-Ğadîr* adlı eseri gelmektedir.[61] Eser, Gadîr olayından hareketle Hz. Ali'nin nasla halife tayin edildiğini işlemektedir. Ayrıca gadîr hadîsi ve önemi, onu rivâyet eden sahâbîler ve tarihçiler, bu hadîsin imâmet konusunda önemi ve onunla ilgili şiirler üzerinde durmaktadır. Bunun yanı sıra Sünnî kaynaklardan da kendi düşüncesine uygun rivâyetler aktararak ilk üç halifeyi ve onların uygulamalarını eleştirmektedir.

Günümüz Şiîleri üzerinde derin etkisi bulunan Şerefeddin el-Mûsevî de aynı mantıkla *en-Nas ve'l-İctihâd* adlı eserini[62] kaleme almıştır. el-Mûsevî bu eserinde genellikle Ehl-i Sünnet kaynaklarından rivâyetler naklederek ilk üç halife ile Hz. Aişe ve Muaviye'nin nassa karşı ictihâdda bulunduklarını isbat etmeye çalışmaktadır. el-Mûsevî, kaleme aldığı *el-Murâca'ât* adlı diğer eserinde[63] ise, Şiîlik ve Sünnîlik ile ilgili görüşlerini, Sünnî Ezher Şeyhi Şeyh Salim el-Bişrî ile mektuplaşarak, ona iddialarını tasdik ettirmektedir. Mûsevî, bu bu eserde Salim el-Bişrî'yi adete bir Şiî olarak göstermeye çalışmaktadır. Ahmed es-Salûs'un da belirttiği gibi, bu eserde Ezher Şeyhi Salim el-Bişrî'ye atfedilen görüşlerin ona ait olmadığı, hatta iftira olduğu kuvvetle muhtemeldir.[64] el-Mûsevî'nin bu iki eserinde, ilk üç halifenin birçok uygulamaları ile ilgili eleştiriler bulunmaktadır. Ayrıca eserlerde, klasik dönem Şîa kaynaklarından farklı olarak siyasî bir üslup kullanılmaktadır. Bu nedenle çağdaş Şîa anlayışını yansıtmak amacıyla, çalışmada bu iki esere sık-sık baş vurma ihtiyacı hissedilmiştir.

Bunlara ilave olarak İslâm tarihi alanında çalışmalar yapan çağdaş Şiî yazarlardan Hasan el-Mustafavî'nin *el-Hakâik fi Tarîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdâs* ile[65] Cafer el-'Âmilî'nin *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam,*[66] adlı eserlerinden günümüz Şiîlerinin ilk üç halifeyi nasıl değerlendirdiklerini göstermek açısından geniş ölçüde yararlanılmıştır. Nebile Abdulmun'im Davud'un *Neş'etu'ş-Şîatı'l-İmamiyye* adlı kitabı da, Şîa'nın ortaya çıkışı ve imâmet anlayışı için başvurulan eserler arasındadır.

Yukarıda sözü edilen kaynak ve araştırmaların yanı sıra çalışmamızda özellikle Şiî müelliflerin zikrettikleri rivâyetleri ve bu rivâyetlere dayanarak ortaya attıkları iddiaları değerlendirmek için, Sünnî alimlerin yazdıkları tefsîr, hadîs, tarih, ensâb ve tabakât eserlerinden de yararlandık.

---

61 Abdulhüseyn Ahmed el-Eminî en-Necefî, *el-Gadîr fi'l-Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Edeb*, I-XI, Tahran 1366.
62 Abdulhüseyn Şerefuddin el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd,* (thk. Ebû Mucteba), Kum 1404.
63 Abdulhüseyn Şerefuddin el-Mûsevî, *el-Murâcaât,* Kahire 1979, 255-256 (Türkçesi: *el-Mürâcaât*, trc., Sabahattin Sonay, Adana ts., 293)
64 Ali Ahmed es-Salûs, *Akîdetu'l-İmâme inde'ş-Şî'atı'l-İsnâ'aşeriyye*, Kahire 1992, 5.
65 Hasan el-Mustafavî, *el-Hakâik fi Tarîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdâs*, Kum 1410.
66 Cafer Murteza el-Hüseynî el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam*, I-IV, Kum 1982.

Hadîs kaynakları arasında Mâlik b. Enes (179/795),[67] Abdurrazzak (211/826),[68] İbn Ebî Şeybe (235/849),[69] Ahmed b. Hanbel (241/855),[70] Buhârî (256/869),[71] Müslim (261/874),[72] Ebû Davûd (275/888),[73] İbn Mâce (275/888),[74] et-Tirmizî (279/892),[75] en-Nesâî (303/915),[76] Beyhakî (458/1065)[77] vs. âlimlerin yazdıkları eserlere müracaat edilmiştir.

Yukarıda zikredilen eserlerin yanı sıra İbn Sa'd (230/844),[78] Belâzurî (279/892),[79] İbn Abdilberr, (463/1071)[80] İbnu'l-Esîr, (630/1232)[81] Zehebî (748/1374),[82] İbn Kesîr, İbn Hacer (852/1448)[83] vb. âlimlerin, genel tarih, tabâkât, ensâb ile ilgili yazdıkları eserlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân*[84] adlı tefsiri de incelenen dönem ve şahsiyetler ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Şiî müelliflerin bazı âyet-i kerîmeler hakkındaki yorumlarını değerlendirmek için zaman-zaman bu esere muracaat edilmiştir. Yine Cessâs (370/980),[85] Fahreddin er-Râzî (606/1210),[86] Kurtubî (671/1272)[87] vb. Sünnî alimlerin yazdıkları tefsir kaynaklarından, Şiî alimlerin ilk üç halife ve uygulamaları hakkında zikrettikleri âyet-i kerimeler ve tarihi hadiseler ile ilgili bazı görüşlerini değerlendirmek amacıyla başvurulmuştur.

Şüphesiz hem Şîa hem de Ehl-i Sünnet ekolüne mensup alimler zaman-zaman birbirlerine karşı reddiyeler yazmışlardır. Yukarıda zikrettiğimiz İbn Teymiyye'nin yazdığı *Minhâcü's-Sünne*

---

67 Malik b. Enes, *el-Muvatta,* İstanbul 1981.
68 Abdurrazzak b. Hemmam es-San'anî, *el-Musannef,* (thk. Habiburrahman el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1403.
69 Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *Musannefu İbn Ebî Şeybe,* I-VII, Riyad 1409.
70 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* I-VI, İstanbul ts.
71 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî,* I-VIII, İstanbul ts.
72 Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *el-Camiu's-Sahîh,* I-III, İstanbul 1992.
73 Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen,* İstanbul 1981.
74 Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî, *es-Sünen,* I-II, İstanbul 1981.
75 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen,* I-V, İstanbul 1981.
76 Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen,* İstanbul 1981.
77 Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ,* (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), I-X, Mekke 1994.
78 Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ,* I-VIII, Beyrut ts.
79 Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf,* (thk. Muhammed Hamidullah), Kahire 1987; a.mlf., *Futûhu'l-Buldan,* (thk. Abdullah Enis et-Tabba' v.dğr.), Beyrut 1987 (Türkçe trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987).
80 Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb,* (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Beyrut 1992.
81 İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (İbnu'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-Tarîh,* (thk. C. J. Tornberg), I-XII, Beyrut 1982; a.mlf., *Usdu'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe,* I-V, Beyrut ts.
82 Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* (thk. Şuayb el-Arnavût v. dğr.), I-XXIII, Beyrut 1413.
83 Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe,* (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), I-VIII, Beyrut 1992.
84 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân,* I-XXX, Beyrut 1405.
85 Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an,* (thk. Muhammed es-Sâdık Kamhavî), I-V, Beyrut 1405.
86 Fahreddin er-Razî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (*et-Tefsîru'l-Kebîr*), I-XXXII, Beyrut ts.
87 Ebû Abdillah Muhammed b Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an,* I-XX, Beyrut 1965.

adlı eseri bu tür eserlerin en önemlilerindendir. Zehebî bu eseri *el-Munteka*[88] adı altında ihtisar etmiştir. Ayrıca Ebû Nuaym el-İsfehânî (430/1038),[89] el-Heytemî (974/1494),[90] Abdulaziz ed-Dihlevî,[91] Musa Cârullah,[92] İhsan İlahi Zahir[93] vb. alimler, Şîa'ya karşı reddiye yazan alimlerdendir. Bunun yanında Sünnî alimlerin yazdıkları kelâm kitaplarında Şîa'nın imâmet ile ilgili görüşlerine gayet önemli cevaplar verilmektedir. Bu nedenle Ehl-i Sünnet kelâmcılarının eserlerinden de yararlanmaya çalıştık.

Şiblî'nin yazdığı *Asr-ı Saadet* adlı eseri[94] ve eseri Türkçe'ye tercüme eden Ömer Rıza Doğrul'un notları, ilk üç halife ile ilgili Şiî müelliflerin iddialarına cevap veren önemli bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra ülkemizde Şîa hakkında araştırma yapan Abdülbaki Gölpınarlı,[95] Ethem Ruhi Fığlalı,[96] Cemal Sofuoğlu,[97] Hasan Onat,[98] Tevhid Bakan'ın[99] çalışmalarından ve *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu*'nda[100] sunulan tebliğlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

2. Şîa'nın Tanımı, Ortaya Çıkışı

Şîa kelimesi, (şy'a) kökünden gelmektedir. Bu kelime Arapça'da "bir insanın yardımcıları ve ona uyanlar; aynı görüşte olmasalar da bir şey üzerinde birleşen topluluk, fırka, bölük; yayılmak, uğurlamak, miktar, süre, sıra, aslan yavrusu, eş ve benzer" anlamlarına gelir.[101] Bu anlamlar arasında "taraftar, yardımcı, fırka, bölük ve yayılmak" anlamları daha yaygın olarak

---

88 Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Munteka min Minhâci'l-İ'tidâl (Muhtasaru Minhâci's-Sünne)*, (thk. Muhibbuddin el-Hatib), Riyad 1409.

89 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. Ahmed, *Tesbîtu'l-İmâme ve Tertîbu'l-Hilâfe,* (thk. İbrahim Ali et-Tihâmî), Beyrut 1986.

90 Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'ıku'l-Muhrıka fi'r-Red 'ala Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*, İstanbul 1984.

91 Mahmud Şükrî el-Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye li-Abdilaziz ed-Dihlevî*, (thk. Muhibbuddin el-Hatîb), Riyad 1404.

92 Musa Cârullah el-Irakî, *el-Veşia fî Nakdı'ş-Şîa,* Kahire 1403.

93 İhsan İlahî Zahir, *eş-Şîa ve's-Sünne*, Lahor 1974 (Türkçe trc. *Şîa'nın Kur'an, İmâmet ve Takıyye Anlayışı,* trc. Sabri Hizmetli ve Hasan Onat, Ankara 1984).

94 Mevlana Şiblî en-Nu'mânî, *Asr-ı Saadet*, (trc. Ömer Rıza Doğrul, haz. Osman Zeki Molla Mehmetoğlu), İstanbul 1978.

95 Abdülbâki Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi Hz. Muhammed (S.M.) ve İslâm'in İlk Devri*, İstanbul 1975; a.mlf., *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, İstanbul 1997.

96 Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984.

97 Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1977, Basılmamış Doktora Tezi.

98 Hasan Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Ankara 1993.

99 Tevhid Bakan, *Ashabın Adaleti*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993, Basılmamış Doktora Tezi.

100 *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993.

101 Şîa kelimesinin kullanışları için bk. Muhammed b. Mukrim b. Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts., VIII, 188-191; Muhibbuddin Muhammed Murtada ez-Zebidî, *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, I-X, Mısır 1306, (ş-y-'a maddesi) V, 405; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 9; a.mlf., "Şiîliğin Doğuşu ve Gelişmesi", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993, 33; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 1-2.

kullanılmıştır.[102] Kur'an-ı Kerim'de de bu kelime "fırka, bölük, topluluk, emsal, taraftar ve yaymak" anlamlarında geçmektedir.[103]

Istılahta ise Şîa şu şekilde tarif edilmiştir: "Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu söyleyen ve ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan Hz. Ali taraftarı fırkadır."[104]

İlk Şiî müelliflerinden Nevbahtî (300/912) ve Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913)'ye göre, Şîa Hz. Peygamber'in sağlığında Ali'nin taraftarları (Şîatu Ali) diye isimlendirilen, ondan sonra da, onun imâmetini ileri sürenlerin teşkil ettiği fırkadır. Hz. Peygamber vefat edince bu fırka üç gruba ayrılmıştır. Birincisi, Ali b. Ebî Talib'in, Allah ve Rasûlü tarafından kendisine itaat edilmesi farz kılınan bir imâm olduğunu, onu Rasûlullah'ın tayin ettiğini, imâmetin kıyamete kadar onun soyundan masum kimselerde olacağını iddia edenlerin fırkasıdır. İkincisi, Ali'nin faziletinden, İslâm'daki kıdeminden, Hz. Peygamber'e yakınlığından ve ilminden dolayı riyâsete en layık kimse olduğu görüşünde olan el-Butriyye'nin öncüleridir. Üçüncüsü ise Carûdiyye fırkasıdır.[105]

Şiî müfessir et-Tabersî, *"De ki: O, sizin üzerinize yukarıdan, yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeğe, ya da sizi fırka fırka (şiye'an) yaparak birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmağa kâdirdir. Bak, anlasınlar diye âyetleri nasıl açıklıyoruz?!"*[106] âyet-i kerimesinde, fırka anlamında geçen "şiye'an" kelimesini tefsir ederken şöyle demektedir: "Teşeyyu' ise, din ve velâyet bakımından bir fırkaya tabi olmaktır. Ancak Şîa tabiri Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Emirü'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Talib'in imâmetine itikat edip ona uyanlara has bir isim olmuştur. Istılahta ise Şîa Rasûlullah'tan sonra Mü'minlerin Emiri'nin imâmetine itikat edip ona uyan İmâmiyye, Zeydiyye ve diğerlerine verilen bir ad olmuştur."[107]

Çağdaş Şiî yazarlardan M. Cevad Muğniyye bu konudaki Şîa düşüncesini daha kesin çizgilerle ortaya koymaktadır. Ona göre "Şîa, diğer fırkalardan şu görüşleri ile ayrılır: İmâm, Hz. Peygamber'den gelen bir nasla tayin olunur. Nebî'nin, halifesinin tayinini unutması ve halifelik işini ümmetin seçimine bırakması caiz değildir. İmâm büyük ve küçük günahlardan korunmuştur

---

[102] Muhammed Hüseyin Zeyn el-'Âmilî, *Şîa der Tarih,* (Farsçaya trc. eden: Muhammed Rida Ataî), Meşhed 1375, 31.

[103] el-En'âm, 6/65, 6/159; Hıcr, 15/10; Meryem, 19/69; Kasas, 28/4; Rum, 30/32. âyetlerinde "fırka, bölük, topluluk ve grup" anlamında; Sebe', 34/54; Kamer, 54/51. âyetlerinde "benzer, emsal" anlamında; Kasas, 28/15; Saffat, 37/83 âyetlerinde "taraftar, birine uyan" anlamında ve Nûr, 24/19. âyetinde de "yaymak" anlamında kullanılmıştır.

[104] Ali b. Muhammed b. Ali el-Curcânî, *et-Ta'rîfât,* (thk. İbrahim el-Ebyârî), Beyrut 1410, 171; el-Munâvî, Abdurrahman, *et-Teârîf,* (thk. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Beyrut 1410, 443.

[105] Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şîa,* (nşr. M. Sâdık Al-i Bahri'l-Ulûm), Necef 1355, 17-21; Ebû Halef Sa'd b. Abdillah el-Eş'arî el-Kummî, *Kitabu'l-Makalât ve'l-Fırak,* (nşr. M. Cevad Meşkûr), Tahran 1963, 15-18; Onat, 13-14.

[106] el-En'âm, 6/65.

[107] Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an,* I-X, Tahran 1986, IV, 486.

(ma'sûm). Peygamber imâmete başkasını değil, Ali b. Ebî Talib'i tayin etmiştir ve o, ashâbın kesinlikle en üstünüdür (efdal)."[108]

Ehl-i Sünnet'in mezhepler tarihi kaynaklarında Şîa kavramı çoğunlukla, "Hz. Ali'ye tabi olan ve onu diğer ashâbtan üstün gören fırka" olarak tarif edilmiştir. Nitekim Eş'arî (324/935), Şîa'yı şu şekilde tanımlamıştır: "Onlara, Ali'ye tabi olduklarından ve onu Rasûlullah'ın diğer ashâbına takdim ettiklerinden Şîa denmiştir."[109]

İbn Hazm (456/165) Şîa'yı şöyle tarif etmiştir: "Şîa ile şu konularda görüş birliğine varan herkes, müslümanların ihtilaf ettikleri başka konularda bunlara uymasa bile, Şiîdir: Hz. Ali Rasûlullah'tan sonra insanların en üstünüdür; kendisi ve sonra da çocukları halifeliğe en layık kişilerdir. Zikrettiğimiz bu iki hususta başka türlü inanca sahip olanlar Şiî değillerdir."[110]

eş-Şehristanî (548/1153)'nin yaptığı şu tarif ise Şiî müelliflerin tarifine daha yakındır: "Şîa özellikle Ali'ye taraftar olanlardır. Onlar Ali'nin imâmlık ve halifeliğinin, gizli veya açık nas ve vasiyete dayandığını ileri sürerler. İnançlarına göre imâmet, onun oğullarından başkasında olmaz; şayet olursa, ya zulümle ya da takıyye ile olur."[111]

İşte böylece Şiîlik bir ıstılah olarak esas itibariyle, Hz. Ali ve evladının halifeliğe en layık insanlar olduğuna inanmak; Ali'nin Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a nazaran buna daha fazla hakkı olduğunu kabul etmek; her halifenin kendinden sonra gelecek namzedi belli ettiği gibi, Rasûlullah'ın da kendisinden sonra onu halifeliğe namzet gösterdiğine kail olmak demektir. Şîa ile diğerleri arasında en önemli görüş ayrılığı halifeliğin (Peygamberden sonra) kime ait olacağı meselesidir.[112]

Şîa kelimesinin ıstılahî anlamının tespitinde yapılması gereken ilk iş, kelimenin ne zaman ıstılahî bir hüviyet kazanmaya başladığı hususudur. Gerçek şu ki bu kelime Şîa'nın bir fırka olarak zuhuruna kadar, "taraftar" anlamında günlük Arap dilinde sık sık kullanılmış bir kelimedir. Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilâfeti sırasında, müslümanların farklı görüşler etrafında toplanmaları üzerine, toplulukları belirlemek için, meselâ "şîatu Ali", "şîatu Osman" ve benzeri şekillerde pek sık kullanılmış[113] ve bu kullanışta, kesinlikle bir

---

[108] M. Cevad Muğniyye, *eş-Şîa ve'l-Hakimûn*, Kum 1405, 12-13; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 11; a.mlf., *Şiîlik Sempozyumu*, 34.

[109] Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, (nşr. H. Ritter), Beyrut ts., 5.

[110] Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, I-V, Kahire ts., II, 90; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İ'tikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları*, (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1994, 14.

[111] Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, (thk. Muhammed Seyyid Keylanî), Beyrut 1404, I, 146.

[112] Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Beyrut 1933, III, 207; İrfan Abdülhamid, 15.

[113] et-Taberî aynı sayfada hem şîatu Ali hem de şîatu Osman tabirlerini kullanmaktadır. Bkz. et-Taberî, *Tarîh*, V, 140.

"mezheb" kastedilmemiştir. Istılâhî anlamın dışındaki bu olağan günlük kullanış, Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde Kerbelâ'da şehîd edilmesinden çok sonralara kadar devam etmiştir.[114] Şîa kelimesi Mervan b. el-Hakem (64-65/684-85) zamanında bile, ıstılahî anlamının dışında, "taraftar" anlamında, "Benî Ümeyye Şîası",[115] "Mervan Şîası"[116] şeklinde kullanılıyordu.

eş-Şîa şeklinde lâm-ı tarif eklenirse, şüphesiz bu, Hz. Ali'ye "velâyet" tarikiyle bağlanan, onun Rasûlullah'tan sonra fasılasız halifeliğine inanan, hilâfet makamında onun önüne geçenlerin imâmetini tanımayan, itikatta onu kendinden önce başka hiçbir halifeye tabi olmayan müstakil bir önder kabul eden kimselere tahsis için kullanılmış olur.[117]

Şîa kelimesinin "eş-Şîa" şeklinde ıstılahî hüviyete bürünmesini tarihî kaynaklardan, kronolojik olarak, takip edebilmek pek mümkün görünmemektedir.[118] Bunun yanında bir firka anlamında olmamakla beraber eş-Şîa kelimesini kaynaklarda, "Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'ine uyanlar ve onlara taraftar olup yardım edenler"[119] anlamında bir cemaati belirlemek üzere, ilk defa Nasr b. Muzâhim el-Minkarî (212/827) kullanmıştır. Ancak bu kelime ile kastedilenler Ali'nin saflarındaki Osman'ın katlini üstlenen kimselerdir.[120] Yine aynı müellif Hz. Ali'nin şöyle dediğini kaydetmektedir: "Talha ve Zübeyr Basra'da taraftarlarımı (şîatî) ve memurlarımı öldürdüler."[121] Bu yerlerde kullanılan Şîa kelimesinin teknik anlamının dışında olağan lügavî manasında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Mihnef (157/774)'in rivâyetlerinde Şîa kelimesinin zaman zaman eş-Şîa'ya dönüştüğü görülmektedir.[122] Taberî, *Tarih*'inde Hz. Ali dönemi olaylarından bahsederken Ebû Mihnef'ten şu rivâyeti nakletmiştir: "Hz. Ali, Kûfe'ye geldiğinde Haricîler ondan ayrıldılar; Şîa (eş-Şîa) onun yanında yer aldı."[123] Yine Ebû Mihnef'in rivâyetinde "Müslim b. Akîl Kûfe'ye geldiğinde eş-Şîa Hüseyin'e biat etmişti" gibi sözlere rastlanmaktadır.[124]

Şîa ulemâsı, genellikle "Şiîlik ne zaman doğdu? Şiîliğin kaynağı nedir?" gibi soruların yanlış sorular olduğunu, zira Şiîliğin kaynağının Kur'an ve Hz. Peygamber'in hayatı olduğunu

---

114 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 10; a.mlf., "Şiîliğın Doğuşu ve Gelişmesi", *Şiîlik Sempozyumu*, 34.
115 Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Beyrut 1981, 282.
116 Bkz. Ya'kûbî, II, 258.
117 İrfan Abdülhamid, 14.
118 Onat, 15-16.
119 el-'Âmilî, *Şîa der Tarîh*, 31.
120 Nasr b. Muzâhim el-Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, (nşr. Abdusselâm Harun), Kahire 1981, 86; Onat, 16.
121 el-Minkarî, 5; Fığlalı, *Şiîlik Sempozyumu*, 34; Ayrıca bkz. İbnu'n-Nedîm, 249, 408.
122 Bkz. Ebû Mihnef, 15, 20.
123 et-Taberî, *Tarîh*, V, 64.
124 Ebû Mihnef, 22.

söyler ve Şiîliği İslâm ile özdeşleştirir.[125] Onlar Şîa'nın Hz. Peygamber zamanında da var olduğunu kabul etmekte ittifak halinde görünüyorlar.[126] Ancak bazıları Şiîliği, manevî (ruhî) Şiîlik ve siyasî Şiîlik şeklinde devrelere ayırarak Hz. Peygamber zamanındaki Şiîliğe manevî Şiîlik demektedirler.[127] Buna göre Şîa, Hz. Peygamber'in sağlığında gelişip çiçeklerini açmış, o öldükten sonra da meyvelerini vermiştir."[128]

Böylece Şiî müellifler, Şîa'nın doğuşunu Hz. Peygamber zamanına kadar götürmektedirler. Onlara göre Şîa bizzat Hz. Peygamber'in sağlında mevcuttu[129] ve Hz. Peygamber de bir çok hadîsinde Şîa'yı övücü sözler söylemiştir. Tabersî, Enes b. Malik'ten Rasûlullah'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Ümmetimden yetmiş bin kişi hesap ve azap görmeden cennete girecektir." Sonra Ali (a.s.)'ye dönerek, "Onlar senin şîan ve sen onların imâmısın" dedi."[130]

Rasûlullah'ın sağlığında Şiî diye niteledikleri kişiler arasında başta amcası Abbas b. Abdilmuttalib olmak üzere bütün Haşimîler ile Ebû Zerr el-Gıfârî, Selmân el-Fârisî, Mikdad b. Esved ve Ammâr b. Yasir'in adları sıralanmaktadır. Şiî müelliflere göre özellikle bu dört kişi Şîa düşüncesine çağıran kişilerdir. Zira bunlar Hz. Ali'nin has adamlarıdır ve herkesin yanında onun dostluğunu ve ona olan sevgilerini açıkça ortaya koymuşlardır.[131] Ali'nin Şîası diye adlandırılan bu kesim, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun halife olacağına kesin bir şekilde inanıyordu. Zira Hz. Ali; Hz. Peygamber, sahâbe ve diğer müslümanların yanındaki konumundan dolayı bu alameti üzerinde taşıyordu. İşlerin zahiri durumu ve olaylar da bunu teyit ediyordu.[132]

Şîa'nın İslâm tarihinde kesin olarak ne zaman bir fırka ve teşkilat olarak ortaya çıktığı konusunda Şiîler dışındaki alimler, değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İrfan Abdulhamid, isabetli bir tesbitle bunları yedi grupta toplayarak her birini özet olarak tanıtır.[133] Buna göre:

1) Şiîlik, daha Rasûlullah'ın sağlığında ortaya çıkmıştır. Bu görüşü savunanlar arasında, ilk ve sonraki Şiî yazarların tamamına yakını sayılabilir.

2) Şiîlik, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Benî Saide Sakîfesi toplantısından sonra doğmuştur.[134]

---

125 Süleyman Uludağ, "Şiîlikte Tasavvuf", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993, 517; ayrıca bkz. Ali Şeriati, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, (trc. Kerim Güney), İstanbul 1990, 69.

126 Abdullah Feyyaz, *Tarîhu'l-İmâmiyye ve Eslâfihim mine'ş-Şîa*, Beyrut 1975, 35-36.

127 Bu konuda bkz. Feyyaz, 37-44; Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şîa,* Ankara 1983, 17.

128 Muhammed Hüseyn Âli Kaşifu'l-Ğıta, *Aslu'ş-Şîa ve Usûluha,* Beyrut 1990, 118.

129 Nevbahtî, 34-40; M. Hüseyn et-Tabâtabâî, *eş-Şîatu fi'l-İslâm,* Beyrut ts., 23; Muhammed Erşid Ukaylî, *eş-Şia Neş'etuha ve Tatavvuruha hatta Evasıti'l-Karni's-Salis,* Amman 1980, 60.

130 Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ,* Beyrut 1985, 196.

131 el-'Âmilî, *Şîa der Tarîh*, 42-45.

132 M. Hüseyn et-Tabâtabâî, *eş-Şîatu fi'l-İslâm,* Beyrut ts., 27-28.

133 İrfan Abdülhamid, 16-20.

3) Diğer bir grup tarihçi ise Şiîlik, Hz. Osman zamanında fitne hareketiyle birlikte zuhur etmiştir görüşündedirler. Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra müslümanlar, Şîatu Ali ve Şîatu Muaviye diye iki gruba ayrılmışlar; Hz. Ali'nin şehadetinden sonra da Şîa yalnız Hz. Ali'ye uyanlara denilmiştir.[135]

4) Şiîlik, Hz. Ali'nin halifeliği sırasında Talha ve Zübeyr'in ona karşı çıkışı üzerine Hz. Ali'ye uyanlara verilen isimle başlamış; Cemel ve onu takip eden olaylardan sonra teşekkül etmiştir. Şîa tabirinin ortaya çıkışı sadedinde İbnu'n-Nedîm şöyle der: "Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'ye muhalefet edip Osman b. Affan'ın kanını talep etme gerekçesiyle ona karşı çıktıkları zaman, Ali bu ikisinin, Allah'ın emrine dönmelerini sağlamak için mücadeleye karar verdi. İşte bu sıralarda Ali'ye tabi olanlara Şîa denildi. Çünkü Ali bunlara "benim şîam (taraftarlarım)" diyordu."[136]

5) Şîa Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra zuhur etmiştir.[137]

6) Şiîlik, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra vuku bulan Tevvabûn hareketiyle başlamıştır.[138]

7) Şiîlik, halifelik konusunda "nas ve tayin" akidesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Buna göre bu fırkanın, imâmet ve siyaset meselesinde bir mezheb olarak dinî ve fikrî sahada ortaya çıkışı hicrî I. asrın sonlarına kadar gecikmiştir.[139]

Nevbahtî ve Ebû Halef el-Eş'arî'nin belirttikleri gibi Şîa'nın Hz. Peygamber döneminde varolduğu düşüncesi hemen hemen bütün Şiî müelliflerin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur. Gerçekten gerek bu ilk iki Şiî müellifin gerekse diğer Şiî müelliflerin ileri sürdükleri gibi, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren Hz. Ali'nin nas ve vasiyet ile halife tayin edildiğine inanan bir grup var mıydı? Kaynaklarda özellikle Hz. Hüseyin'in şehadetinden önce kullanılan "eş-Şîa" tabiri ile kast edilen topluluk böyle bir inanca sahip miydi? Şîa'nın ne zaman doğduğunu tam olarak tespit edebilmek için bu sorulara tatminkar cevaplar bulmak zorunludur. Kaynaklar tetkik edildiğinde ancak Seyf b. Ömer'in Hz. Osman'ın şehadetine sebep olan olaylar ile ilgili rivâyetlerinde adı geçen ve birçok alim tarafından tarihî bir şahsiyet olarak kabul edilmeyen Abdullah b. Sebe ve benzerlerinin varlığı kabul edildiği takdirde kısmen de olsa böyle bir inanca

---

134 Bu görüşü savunanlar için bkz. Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Kahire 1975, 266 vd., a.mlf., *Duha'l-İslâm*, III, 208-9; B. Lewis, *The Origins of Ismailism*, Cambridge 1940, 23; R. Strothmann, "Şî'a", *İA*, XI, 502.

135 Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1960, 30.

136 İbnu'n-Nedîm, 249. Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı* adlı doktora tezinde İbnu'n-Nedîm'in yukarıdaki sözünü şu şekilde tercüme etmiştir: "Talha ve Zübeyr, Ali b. Ebî Talib'e biat etmeyip Osman b. Affan (ö.35/655)'ın kanını istedikleri zaman "Ali'nin Şîası" diye isimlendirilmişlerdi. Ali de onlara "Benim Şîam" diyordu." Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 22.

137 Taha Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kübrâ*, Kahire 1996, II, 175.

138 M. Kâmil eş-Şeybî, *el-Fikru'ş-Şiî ve'n-Neze'âtu's-Sûfiyye*, Bağdad 1966, 15-16.

139 İrfan Abdülhamid, 19.

sahip insanlardan söz etmek mümkün olabilir. Nitekim ilk Şiî müelliflerden Nevbahtî "Hz. Ali'nin imâmetinin farziyetini" ileri süren ilk kişi olarak Abdullah b. Sebe'yi göstermektedir.[140]

Bazı müellifler de Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olmasını isteyenleri teşeyyu' kelimesiyle ifade etmekte iseler de bu kelime daha önce de işaret edildiği gibi muayyen bir dinî fırka için kullanılan bir tabir değil; sadece taraftar, yardımcı şeklinde lügavî bir manada kullanılıyordu.[141]

Şiîlerin hemen hemen ittifakla Rasûlullah döneminde ortaya çıktığını ileri sürmelerine rağmen Şiîlik, Hz. Peygamber devri şöyle dursun, Hz. Ali'nin hatta oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin zamanında bile bir fırka haline gelmiş değildir.

Öyle görünüyor ki, Arap dilinde, günlük hayatta ıstılah anlamının dışında "taraftar" anlamında kullanılan Şîa kelimesinin Hz. Peygamber'in bazı hadîslerinde geçmesi,[142] Şîa'yı böyle bir anlayışa sevk etmiş olmalıdır. Ancak bazı hadîslerde rastlanan "şîa" sözünden bir fırka anlamı çıkarmak ve bu hadîslere muhatap olan Hz. Ali ile diğer ashâbın, bu sözleri bir mezhep, bir fırka olarak anlayıp öylece değerlendirdiklerini düşünmek, tarihî olayların seyri ve mevcut rivâyetlere göre, imkânsız görünmektedir.[143]

Şîa'nın doğuşu konusunda araştırma yapanların çoğu bu fırkanın, ancak hicrî I. asrın sonlarına doğru bir mezhep hüviyetine büründüğünü ileri sürmektedirler. Biz de Şîa'nın özellikle ilk üç halife döneminde ortaya çıkmadığı kanaatindeyiz. Yine Ali b. Ebî Talib'in sağlığında hilâfetin nas ve tayinle onun hakkı olduğuna inanan bir grubun varlığından söz etmek pek mümkün değildir. İleride görüleceği gibi bu husus, çalışmada ele alınan bazı konuları yorumlama açısından önemlidir. Şîa'nın bir grup ve teşkilat olarak ortaya çıkışının, Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/ 10 Ekim 680 tarihinde şehid edilmesinden sonra ve İmâm Cafer es-Sâdık devrinde (80-148/699-765) vuku' bulduğunu kabul etmek tarihi gelişmeye daha uygun düşmektedir. O zamana kadar, yukarıda da değinildiği gibi, bazı kimselerin Hz. Ali'yi başkalarından çok sevip tutmalarının yanında bir gruplaşmaları yoktu.[144] Ayrıca İmâm Cafer es-Sâdık döneminde oluşan

---

[140] Nevbahtî, 22. Ayrıca bkz. Ebû Halef el-Kummî, 20; Fığlalı, *Şiîlik Sempozyumu*, 34.

[141] Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 23.

[142] Bu konuda Gölpınarlı, "Şîa bizzat Hz. Peygamber (S.M.) tarafından Ali'ye (A.M.) uyanlara verilen addır. Hz. Peygamber (S.M.), 'Ali'nin Şîası kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileridir" buyurmuşlardır. (Kunûzu'l-Hakâyık, I, 94) Hz. Ali'ye, 'Ya Ali, Sen ve Şîan havuz kıyısında bana ulaşacaksınız' buyurmuşlardır. (Aynî, II, 206)" der. Bkz. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca Şiîlik*, 23. Bunlara benzer hadisler için ayrıca bkz. Kaşifu'l-Ğıta, 118-121.

[143] Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 12-13; a.mlf., *Şiîlik Sempozyumu*, 35.

[144] Şîa'nın ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşler için bkz. İrfan Abdülhamid, 16-20; Ali Sami en-Neşşar, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 21; Atay, 8; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 10-15; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 23; Onat, 16-19, 188; Y. Şevki Yavuz, "İmâmiye'nin Usûlüd-din'e İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, 667.

Şîa ile on ikinci imâmın vefatından sonraki İsnâa'şeriyye mezhebinin itikat ve düşüncelerinde çok farklılık olduğunu belirtmek gerekmektedir.[145]

Şîa'nın kolları hakkında değişik görüşler ileri sürenler olmakla birlikte eş-Şehristanî'ye göre bu mezhep beş ana firkaya bölünmüştür. Bunlar Keysaniyye, Zeydiyye, İmâmiyye, Ğulat ve İsmailiyye fırkalarıdır.[146] İlk üç halife hakkında kaynaklarından yararlanarak görüşlerini ortaya koymaya çalıştığımız İmâmiyye, imâmeti dinin esaslarından kabul eden, bazen Şîa ve İsnâaşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılan Şiî fırkaların ortak adıdır.[147] Bu firkanın en önemli özelliği inançlarını imâmet eksenli olarak tesis etmesidir. İmâmiyye'ye göre Hz. Peygamber kesinlikle Hz. Ali'yi nas ile tayin etmiştir. Ebû Bekir ve Ömer onun bu hakkını gasbetmişlerdir. Bundan dolayı bu mezhebe mensup olanlar Ebû Bekir ve Ömer'den yaka silkmektedirler.[148]

Caferiyye ve İsnâaşeriyye diye de anılan bu fırka Şîa'nın çoğunluğunu oluşturmaktadır. Şîa'nın ilk üç halife döneminde baskı altında olduğunu belirten Şiî müellif Tabâtabâî, İsnaâşeriyye'yi şöyle tanımlamaktadır: "Bunlar Ali'nin arkadaşları ve yardımcılarıdırlar. Bu kişiler Rasûl-i Ekrem'in vefatından sonra hilâfet ve ilmî merci konusunda muhalefet ve tenkit bayrağını çeken kişilerdir. Bu ise Ehl-i Beyt hukukunu gözetmelerinden dolayıdır."[149] Şiî müellif burada İsnâaşeriyyeden söz ederken aslında genel olarak Şîa'dan söz etmektedir.

3. Şîa'da İmâmet Anlayışı ve Hz. Ali'nin Vasîliği

Şüphesiz ki imâmet, tarih boyunca Şîa düşüncesinin mihverini teşkil etmiştir. Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki ihtilaf, Rasûlullah'ın vefatından sonra ümmetin lideri olarak onun halifesinin kim olacağı noktasında odaklanmıştır.[150]

Şîa inancına göre her nebînin, Yüce Allah'ın emriyle kendisine vasiyette bulunduğu bir vasîsi vardır.[151] İmâmiyye kaynakları, Rasûlullah'ın vasiyeti ihmal etmediği, onun Ali b. Ebî Talib'e şöyle vasiyet ettiği görüşünde müttefiktirler: "Ey Ali! Sen hayatta benimle birlikte olduğun gibi ölümünden sonra da benimle birlikte olacaksın. Sen benim kardeşim, vasîm, yakın arkadaşım (safiy) ve vezirimsin."[152] Hatta bu vasiyetin gökten mühürlü olarak Hz. Peygamber'e indirildiği ve vasiyetten başka hiçbir şeyin mühürlü olarak indirilmediğine dair bazı rivâyetler nakledilmektedir.[153]

---

145 en-Neşşar, II, 21.
146 eş-Şehristanî, I, 147.
147 Mustafa Öz, "İmâmiyye", *DİA*, XXII, 207.
148 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, 272.
149 Bkz. Tabâtabâî, *eş-Şîatu fi'l-İslâm*, 88.
150 Bkz. Hasan Abbas Hasan, *el-Fikru's-Siyasî eş-Şiî-el-Usûl ve'l-Mebadi'*-, (y.y.) Daru'l-Alemiyye li't-Tıbaa 1988, 183.
151 Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî "Sadûk", *Risâletu'l-İ'tikadâti'l-İmâmiyye (Şiî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, (trc. E. Ruhi Fığlalı), Ankara 1978, 107.
152 Süleym b. Kays, 136; Nebile, 140.
153 İbn Ebî Zeyneb, 35.

Bunun yanı sıra Rasûlullah'ın, muhtelif zamanlarda mezkur ifadelerle Hz. Ali'ye hitap ettiği ve defalarca onu kesin ifadelerle kendi halifesi olarak tayin ettiği Şîa kaynaklarında sıkça zikredilmektedir.[154] Nevbahtî, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin ismi, soyu ve şahsına işaret ederek ümmet için onu mü'minlerin emiri olarak tayin ettiğini, ümmeti onun imâmetinden dolayı sorumlu tuttuğunu ve bunu Gadîr-i Hum ve daha birçok yerde ilan ettiğini kaydetmektedir.[155]

Yine Rasûlullah'ın açıkça şöyle dediği de rivâyet edilmektedir: "Ali b. Ebî Talib mü'minlerin emiridir. Vasîlerin efendisidir. Kardeşim, vezirim ve ümmetim içerisinde halifemdir. Dinimin kadısıdır. Sözümü yerine getirendir. Kim ona itaat ederse bana itaat etmiş olur. Kim ona isyan ederse bana isyan etmiş olur. Kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim Allah'a isyan ederse varacağı yer ateştir."[156]

Bu rivâyetlere inanan Şiî yazarlara göre, Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi damadı olduğu için değil, Allah'ın vahyi ile ilahî hükmün memuru ve icracısı olduğu için halife tayin etmiştir.[157] Zaten o, Hz. Ali'yi halife tayin etmeseydi, risâlet vazifesini tamamlamış olmazdı.[158]

Ayrıca bu kaynaklarda Rasûlullah'ın şöyle dediği de rivâyet olunmaktadır: "Dikkatli olun! Ali b. Ebî Talib benim kardeşim ve vasîmdir. Benim Kur'an'ın inişi konusunda verdiğim mücadeleyi o Kur'an'ın te'vili için verecektir."[159]

Şiî müellifler imâmeti *usûl-u din*'den kabul ederler; başka bir ifadeyle onu *tevhid*, *nübüvvet*, *adalet* ve *me'âd* seviyesinde inanılması mutlak gerekli unsurlar arasında sayarlar.[160] Şîa'nın önemli muhaddislerinden el-Küleynî, Şîa imâmlarından Muhammed Bakır'ın şöyle dediğini rivâyet eder: "İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek ve velâyet. Bunlardan hiç birisi velâyetin ilânı gibi ilan edilmemiştir.[161]

Şîa'ya göre İmâmı tanımak ve ona itaat etmek farzdır. Nitekim Cafer es-Sâdık'ın şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Biz, Allah'ın kendilerine itaati farz kıldığı kimseleriz. Ancak bizi tanıyan kurtuluşa erer. Bizi tanımayan mazur değildir. Bizim imâmetimize inanan mü'min; inkar eden ise kafirdir. Bizi tanımayan, ama inkar da etmeyen kimse, Allah'ın bize edilmesini farz kıldığı itaati yerine getirip hidâyete kavuşuncaya kadar dalalettedir."[162]

---

154 Bkz. Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ferruh Saffar, *Besâiru'd-Derecâti'l-Kübrâ*, Kum 1374, 186-187; Abdullah b. Abdillah Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, (thk. Şakir Şebba'), Kum 1414, 72; Muhammedî er-Reyşehrî, *Mizânu'l-Hikme*, I-X, Kum 1982, I, 204-205.

155 Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şîa*, 19.

156 Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, 73.

157 Ruhullah b. Mustafa el-Humeynî, *İslâm Fıkhında Devlet*, (çev. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1979, 53-54.

158 Humeynî, a.g.e., 23-24; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 209-210.

159 Müfîd, *el-İrşâd*, 96; el-Meclisî, XXII, 466.

160 Bkz. el-Küleynî, II, 18; Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikadâti'l-İmâmiyye*, 109; Onat, 21-22.

161 el-Küleynî, II, 18; krş. Zahir, *Şîa'nın Kur'an, İmâmet ve Takıyye Anlayışı*, 50.

162 el-Küleynî, I, 187.

İmâmet konusu, İmâmiyye Şîası için öylesine önemlidir ki, Nevbahtî, Küleynî ve Şeyh Sadûk gibi ilk Şiî müellifler eserlerinde *imâmet* konusuna müstakil bölümler ayırmış, yine ilk Şiî müelliflerden Ebû Cafer Rüstem et-Taberî (400/1009), Hamiduddin el-Kirmanî (411/1020) ve Müfîd (413/1022), Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından bizzat tayin olunmuş bir imâm olduğunu isbat için müstakil eserler yazmışlardır.[163] el-Allâme el-Hıllî lakabıyla tanınan Şiî müellif Cemaluddin İbnu'l-Mutahhar el-Hıllî Hz. Ali'nin imâmetini naklî deliller ile isbat edebilmek için *el-Elfeyn fî İmâmeti Emiri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Talib* adlı eseri[164] kaleme almış ve bu eserinde 1000 adet naklî delil sıralamıştır. İleride üzerinde durulacağı gibi, Şîa'nın birçok müellifi de Hz. Ali'nin imâmetini isbat etmek için çok sayıda âyet ve hadîs zikretmektedir. Şîa tefsirleri bir çok âyeti imâmet eksenli olarak yorumlamaktadır. Bütün bu delillerin sıralanması ve tartışması, kuşkusuz bu çalışmanın sınırlarını aşar. Burada Şîa'nın bugün de bu konuda mutlak delil olarak kabul ettiği birkaç hususa değinerek, İmâmiyye Şîasının anlayışı üzerinde durmakla yetinilecektir.

a- Davetin Başlangıcı Hadîsi

Şiî müellifler, Hz. Peygamber'in davetinin ilk yıllarında Hz. Ali'yi halife olarak tayin ettiğini ileri sürmektedirler. Bu hususta Şîa kaynaklarının birçoğunda Hz. Ali'ye dayandırılan aşağıdaki rivâyet aktarılmaktadır:

İslâm'ın ilk yıllarında, *"Önce en yakın hısımlarını uyar"*[165] mealindeki âyet-i kerime nâzil olunca Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yanına çağırır ve ona bir yemek hazırlamasını ve kendisine Rabbinden geleni tebliğ etmek üzere Benî Abdulmuttalib'i davet etmesini söyler. Bu emir üzerine Hz. Ali, davet edeceği kişilere yetecek miktarda yemek hazırlar ve onları ziyafete çağırır. Hz. Peygamber'in amcaları Ebû Talib, Hamza, Abbas ve Ebû Leheb dahil olmak üzere kırk dolayında akraba topluluğu Rasûlullah'ın evinde toplanır. Yemeklerini yedikten sonra Rasûlullah onlara bir konuşma yapmak istediğinde Ebû Leheb ondan önce söze girişir ve "Arkadaşınız sizi ne de çok büyülemiş" der. Bunun üzerine Rasûlullah konuşmasını yapmadan oradaki topluluk dağılır. Hz. Peygamber'in emri üzerine Hz. Ali onları ertesi gün yine bir araya getirir. Hz. Peygamber onlara hitaben şöyle der: "Ey Abdulmuttaliboğulları! Allah'a yemin ederim ki, Arap kabileleri arasında, kavmine, benim size getirmekte olduğum şeyden (İslâm) daha iyi bir şey getiren başka bir genç bilemiyorum. Ben size dünya ve Ahiret'in en hayırlı şeyini getirdim. Allah, bana, sizi bu dine çağırmamı emretti. Benim kardeşim, vasîm ve halifem olmak üzere hanginiz bu işimde bana yardımcı ve arkadaş olacaktır?" Hz. Ali der ki, toplantıda bulunanlar sustular. Ben aralarında en küçükleri, gözünün pınarında çapağı en çok, karnı en büyük ve baldırı en ince olan idim. Ben, "Ey

---

[163] Msl. bk. Ebû Cafer Rustem et-Taberî, *el-Musterşid fî İmâmeti Ali b. Ebî Talib*, Necef ts.; Hamiduddin el-Kirmanî, *el-Mesâbih fî İsbatı'l-İmâme*, Beyrut 1969; Müfîd, *el-İfsâh fî İmâmeti Ali b. Ebî Talib*, (İddetu Resâil içerisinde), Kum ts.

[164] Cemaluddin Hasan b. Yusuf b. Ali b. el-Mutahhar el-Hillî, *el-Elfeyn fî İmâmeti Emiri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Talib*, Beyrut 1982.

[165] Şuara, 26/214.

Allah'ın Rasûlü! Bu işte ben senin yardımcın ve vezirin olurum" dediğimde o, benim boynumdan tutarak, "İşte bu genç, benim kardeşim, vasîm ve sizin aranızda benim halifemdir. Onun sözlerini dinleyiniz, ona itaat ediniz!" der. Bunun üzerine oradaki topluluk kendi aralarında gülüşür ve aralarından bazıları Ebû Talib'e şöyle derler: "Sana oğlunu dinleyip ona itaat etmeni emretti."[166]

Bu rivâyet Taberî *Tarih*'inde de yer almaktadır. Taberî, aynı rivâyeti *Tefsir*'ine de almıştır ancak, yukarıdaki rivâyette geçen, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kast ederek "bu benim vasim ve halifemdir" gibi ifadelere yer vermemiştir.[167] Bundan dolayı Şiî yazar el-'Âmilî, Taberî'yi hakikati saklamakla itham ederek, inancına ters düştüğünden dolayı bu ifadeleri *Tefsir*'ine almadığını belirtmektedir.[168]

Bu rivâyette geçen "Benim kardeşim, benim vasim, benim halifem" gibi ifadeleri Şîa Hz. Ali'nin imâmeti için delil olarak göstermektedir. Ancak rivâyet sahîh olarak kabul edilse bile rivâyette geçen "İşte bu genç, benim kardeşim, vasîm ve sizin aranızda benim halifemdir" sözü Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet başkanı olacağı manasına değildir. Çünkü bu daha tebliğin başlangıcında söylenmiştir. O anda devlet başkanının belirlenmesine hiç ihtiyaç yoktur. Üstelik burada Hz. Peygamber Hz. Ali'ye "Sen benim vefâtımdan sonra halifesin. Bu Allah'ın emridir" dememiştir. "Benim yerime görevlerimi kim yapar? Aileme kim bakar?" diye herkese umûmî olarak sormuş ve yanında Hz. Ali'yi bulmuştur. Hz. Ali'nin bu göreve tâlip olması onun çok üstün bir insan olduğunu ve faziletini göstermektedir.[169]

b- Menzile Hadîsi

Hz. Peygamber, hicretin 9. yılında Tebûk gazvesine giderken Hz. Ali için söylediği "Senin benim yanımdaki konumun (menzile) Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir"[170] şeklindeki bir rivâyet de Hz. Ali'nin imâmeti için delil olarak gösterilmektedir.[171]

Şeyh Sadûk, bu hadîsin imâmete delâlet ettiğini teyit ederek diyor ki: "Cabir b. Abdillah'dan Hz. Peygamber'in Ali için söylediği 'Senin benim yanımdaki konumun, Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir...' sözünün anlamı soruldu. O, 'Vallahi bununla hayatında ve

---

166 Furât el-Kûfî, 300-302; et-Taberî, *Tarîh*, II, 319-321 (T., IV, 125-26); İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 210-11. Bazı farklılıklar ile birlikte ayrıca bkz. Ebû Hanife b. Hayyun Nu'mân b. Muhammed, *De'âimu'l-İslâm ve Zikru'l-Halalı ve'l-Haram ve'l-Kadaya ve'l-Ahkâm,* (thk. Asaf b. Ali), Kahire 1985, 15-16; el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, II, 124; et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, VII, 323; a.mlf., *İ'lâmu'l-Verâ*, 198; Hasan Muhammed Mekkî el-'Âmilî, *el-İlahiyyat 'ala Hedyi'l-Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Akl,* Kum 1412, 77; Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 23-24.

167 Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIX, 121-22; Taberî, *Tarîh*, II, 319-321.

168 el-'Âmilî, *el-İlahiyât*, 78-79.

169 Bakan, 109-110.

170 İbn Sa'd, III, 23; Buhârî, "Meğazî", 78 (V, 129); Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe, 4 (II, 1870); Müfîd, *el-İrşâd*, 11.

171 Müfîd, *el-İrşâd*, 11; Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc,* Beyrut 1983, I, 136.

vefatından sonra onu ümmeti için kendi yerine halife tayin etmiştir. Ona itaat etmeyi ümmetine farz kılmıştır. Bu sözden sonra kim onun halifeliğine tanıklık etmezse o zalimlerdendir' dedi."[172]

Şiî müellifler, *menzile* hadîsi olarak bilinen bu hadîs üzerinde çok değişik yorumlar yapmaktadırlar. Bu hadîsin anlamının Hz. Peygamber'in Tebûk gazvesine giderken Hz. Ali'yi kendi yerine Medine'de vekil bırakmasına işaret edecek şekilde sınırlandırılmış bir yorumuna karşı çıkmaktadırlar.[173]

Buna göre hadîste istisna edilen peygamberlik hariç, bütün durumlarda Rasûlullah'a göre Hz. Ali'nin konumu, Hz. Musa'ya göre Hz. Harun'un konumu gibi kabul edilmekte daha sonra da Hz. Harun'da varolan hasletler sıralanarak aynı hasletlerin Hz. Ali'de de varolduğu vurgulanmaktadır. Hz. Harun'un Hz. Musa'nın ilim kapısı, Hz. Musa'nın en çok sevip güvendiği kişi olduğu, Hz. Musa'nın yokluğunda Hz. Harun'un ona halifelik ettiği belirtilmektedir. Şayet Hz. Harun, Hz. Musa'dan sonra yaşasaydı, onun halifesi olurdu, denilmektedir.[174]

Şiî müelliflere göre peygamberlik hariç Harun için var olan her makam ve mansıp Ali için de vardır. Bu bağlamda Hz. Musa'nın duasını içeren aşağıdaki âyet-i kerime zikredilerek Hz. Harun ile Hz. Ali arasındaki benzerlikler sıralanmaktadır: *"Bana ailemden bir vezir ver. Kardeşim Harun'u. Onunla arkamı kuvvetlendir. Onu (elçilik) işinde ortak et."*[175] Hz. Harun ile Hz. Ali'nin semadaki iki parlak yıldız ve yüzdeki iki göz mesabesinde oldukları, her ikisinin de ümmetlerinde aynı görevi üstlendikleri, birinin diğerinden farklı bir ayrıcalığı olmadığı belirtilmektedir. Hatta çocuklarına varıncaya kadar aralarında benzerlikler bulunmaya çalışılmaktadır. Hz. Peygamber'in Ali b. Ebî Talib'in çocuklarını Hz. Harun'un çocuklarının adları olan Şübber,[176] Şübeyr, Müşbir gibi adlandırarak onlara Hasan, Hüseyin ve Muhsin dediği söylenmektedir. Rasûlullah'ın Hz. Ali'yi kardeş edinmesi, Mescide açılan tüm kapılarını kapatırken sadece Ali'inin kapısını açık bırakması da bu benzerlikler arasında sıralanmaktadır.[177]

Bazı rivâyetlere bakıldığında, insan, Şiî râvîlerin, Hz. Ali'yi neredeyse risâlet görevinde de Hz. Peygamber'e ortak kılma çabası içerisinde oldukları düşüncesine kapılmaktan kendisini alamamaktadır. Zaman zaman bazı rivâyetlerde bu düşünce açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbn Ebi'l-Hadîd, İmâm Cafer es-Sâdık'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Ali (a.s.) peygamberlikten önce Rasûlullah ile birlikte ışık görüyor, ses işitiyordu. Hz. Peygamber ona şöyle dedi: 'Ben Peygamberlerin sonuncusu olmasaydım sen nübüvvete ortak olurdun. Sen Peygamber değilsen de Peygamberin vasîsi ve varisisin. Dahası vasîlerin efendisi ve muttakî kulların

---

[172] Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyh (Sadûk), *Me'âni'l-Ahbâr,* Beyrut 1990, 74; Nebile, 116; krş, Müfîd, *el-İfsâh*, 6.
[173] Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 78.
[174] Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 74-75.
[175] Taha, 20/29-32.
[176] Halbuki Şubber Hasan vezninde değil. Metinde vezinden de bahsedilmiyor.
[177] el-'Âmilî, *İlahiyat*, 81-82.

imâmısın."[178] Mes'ûdî'ye nisbet edilen *İsbatu'l-Vasiyye* adlı eserde geçen bir rivâyete göre ise Cebrail, Hz. Peygamber'in son demlerinde ona, Hz. Ali'ye verilmesi için bir kitap getirmiş, o da Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i de haberdar ederek kitabı Hz. Ali'ye vermiş ve ateşin dokunmadığı altın bir mühür ile mühürlenen bu vasiyet Hz. Alinin yanında kalmıştır.[179]

Şiî müellifler, menzile hadîsini Hz. Ali'nin, ilk üç halifeden daha faziletli olduğu konusunda da bir delil olarak göstermektedirler.[180] Diğer taraftan aynı hadîs, ilk üç halifeyi aşırı derecede kötülemek için de bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Bazı Şîa kaynaklarında Hz. Ali, Hz. Musa'nın kavminden ayrılışından sonra onun yerine bakan Hz. Harun'a; ilk üç halife ise o topluluğu saptıran ve onların buzağıya tapmalarına sebep olan Samirî'ye benzetilmektedir.[181] Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben şöyle dediği, bu kaynaklarda naklolunmaktadır: "Ey Ali, senin konumun Musa'nın yanındaki Harun'un ve ona uyanların konumu gibidir. Onların konumu ise buzağı ve ona tapanların durumu gibidir."[182] Yine ona şöyle dediği de rivâyet olunmaktadır: "Ey Ali Musa'nın arkadaşları ondan sonra bir buzağı edindiler. Onun halifesine karşı geldiler. Benim ümmetim de benden sonra bir buzağı, sonra bir buzağı ve sonra bir buzağı edinecekler. Sana karşı gelecekler. Halbuki sen benim onlar üzerindeki halifemsin. Bunlar buzağı edinme konusunda birbirlerine benziyorlar. Kim sana itaat eder ve sana muvafakat ederse o Refiku'l-A'la'da (cennette) bizimle olacaktır."[183]

Şiî müelliflere göre Hz. Peygamber'den sonra ümmet, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'a yaptığını Hz. Ali'ye yapmış, bu konuda İsrailoğulları gibi davranıp onların yaptıklarını adım adım uygulamıştır. Bu yüzden Hz. Ali ile Hz. Harun'un durumu aynıdır.[184] Bundan dolayı Hz. Ali, Hz. Harun'a; Ebû Bekir buzağıya; Ömer ise Samirî'ye benzetildiğine dair Selman-i Fârisî'nin ağzından sözler nakledilmektedir.[185] Bu anlayıştan dolayı da "İsrailoğulları'na Buzağı ve Samirî sevgisi içirildiğinden Harun'u terk edip zayıf bıraktıkları gibi Ebû Bekir'e bağlı olanların kalplerine de Ebû Bekir sevgisi içirilmiştir" gibi sözler kimi Şiî müelliflerce kullanılmaktadır.[186]

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği, "Senin benim yanımdaki konumun Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir" hadîsi hilâfete dair bir nas olarak kabul edilemez. Zira bu hadîs Hz. Peygamber'in Tebûk gazvesine giderken Medine'de kendi yerine bıraktığı Hz.

---

178 İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 210.
179 Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasıyye,* 133-134.
180 el-Meclisî, XXXVII, 273.
181 Hz. Musa'nın geçici bir süre kavminden ayrılışından sonra İsrailoğulları'nın Hz. Harun'un sözüne aldırış etmeden Samirî'ye uyarak buzağıya taptıklarına dair bkz. Tâhâ, 20/83-98.
182 Süleym b. Kays, 137; el-Meclisî, XXVIII, 55.
183 el-Meclisî, XVIII, 67.
184 Sedâbâdî, 140.
185 Süleym b. Kays, 162; el-Meclisî, XVIII, 282.
186 Süleym b. Kays, 324; el-Meclisî, XVIII, 111; XXII, 498.

Ali'ye söylediği bir sözdür. Sadece Hz. Peygamber'in Tebûk gazvesinde bulunduğu sırada Hz. Ali'yi Medine'de vekil olarak bıraktığını gösterir, onun vefatından sonra da halifesi olarak tayin ettiği hükmünü ihtiva etmez.

Rivâyetlere göre Hz. Peygamber, hicretin 9. yılında Tebûk gazvesine giderken, Medine'de, âilesinin başına Hz. Ali'yi bırakmıştır. Hz. Ali, "Peygamber, Ali'de bir eksiklik buldu da onun için yanına almadı" şeklindeki dedikodulara tahammül edememiş ve arkalarından yetişerek Hz. Peygamber'e şöyle sitemde bulunmuştur: "Beni, kadınların, çoluk ve çocuğun başına mı bıraktın?" Hz. Peygamber'in "Sen bana, Harun'un Musa'ya olan durumu gibi olmaya razı değil misin? Ne çare ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir" şeklindeki cevabı üzerine Hz. Ali geri dönmüştür.[187]

Müslim şarihi Kadî 'Iyâz (544/1149), hilâfetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna bu hadîsi delil gösteren İmâmiyye ve diğer Şîa firkalarına cevaben şunları söylemektedir:

"Bu hadîste, onun halife tayin edildiğine delalet edecek hiç bir şey yoktur. Çünkü Hz. Peygamber bu sözü Ali'ye, onu Tebûk gazvesi sırasında Medine'de istihlaf ettiği zaman söylemiştir. Görüşümüzü şu husus da desteklemektedir ki, Ali'ye benzetilen Harun, Musa'dan sonra halife olmuş değildir, bilakis, Ehl-i Ahbâr ve Kassâsca da meşhur olduğu üzere, daha Musa sağken, takriben ondan kırk sene kadar önce vefat etmiştir."[188] Nitekim Şiî alimler de Hz. Harun'un Hz. Musa daha sağken vefat ettiğini kabul etmektedirler.[189]

Bunun yanında Hz. Peygamber bazen değişik vesilelerle Medine'yi terk etmiş ve yerine Hz. Ali'nin dışında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Zeyd b. Harise, Üsâme, Amr b. 'Âs, Abdullah İbn Ümmi Mektûm gibi sahâbîleri bırakmıştır. Eğer Medine'de Hz. Peygamber'in bulunmadığı zamanlarda ona vekalet etmek, vefatından sonra ona halife olmayı gerektirseydi bütün bu sahâbîlerin de halife olması gerekirdi ki bu ittifakla doğru kabul edilmemektedir. Şu halde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber nezdinde Hz. Musa'ya nisbetle Hz. Harun menzilesinde oluşu, Hz. Musa Tûr dağından dönünceye kadar Harun'un vekaletinin sınırlı oluşu gibi tamamen Hz. Peygamber'in, onu Medine'de kendi yerine tayin ettiği zaman dilimi ile sınırlıdır. Ayrıca peygamber olmayan Hz. Ali'nin peygamber olan Hz. Harun'a benzetilmesi bu benzetmenin "belli bir süre vekalet ediş" açısından olduğunu göstermektedir.[190]

---

[187] İbn Sa'd, III, 23; Buhârî, "Meğazî", 78 (V, 129); Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 4 (II, 1870); krş. Müfîd, *el-İrşâd*, 11; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 153.

[188] Müslim, II, 1870, dn., 2; Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'ala Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Beyrut 1392, XV, 174; M. Sait Hatipoğlu, *Hazreti Peygamber'in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasî-İctimaî Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1967, 36.

[189] Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 76.

[190] Y. Şevki Yavuz, *Şiîlik Sempozyumu*, 674-675. Menzile hadîsinin değerlendirilmesi hakkında ayrıca bkz. Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinanî Câhız, *el-Osmaniyye*, Mısır 1955, 153-158; Kurtubî, I, 267; İbn Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, Beyrut ts., VII, 74; Zeynüddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi*, (trc.

Şu halde Şîa'nın bu hadîs ile istidlal ederek Rasûlullah vefat ettikten sonra hilâfet Ali'ye aitti, şeklindeki iddiaları doğru değildir. Bu hadîsteki hilâfet aile hakkında bir hilâfettir, ümmet hakkında değildir.[191]

c- Gadîr-i Hum

Şîa'nın, Ali b. Ebî Talib'in imâmet ya da hilâfeti için delil olarak dayandığı en önemli hadîs, Rasûlullah'ın Veda haccı dönüşü "Ğadîru Humm"[192] denilen mevkide konakladığında söylediği rivâyet olunan hadîstir. Gadîr hadîsi olarak bilinen bu hadîs-i şerife, Şîa büyük tarihi önem atfetmiştir. İmâmiyye kaynakları onun rivâyeti konusunda görüş birliği içerisindedirler. Gadîr-i Hum'un önemi, Şîa'nın imâmet konusunda görüşlerine dayanak teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.[193]

Bu hadîsi zikreden ilk Şiî müellif Süleym b. Kays'tir. Süleym der ki: "Ben Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini işittim: Rasûlullah, Gadîr-i Hum'da Perşembe günü insanları yanına çağırdı. Ağaçların altındaki dikenler (in toplanması için) emir verdi. Ali b. Ebî Talib'in koltuk altlarının beyazlığı görününceye kadar onun pazısından tutup kaldırdı. Sonra şöyle dedi: 'Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır (men kuntu mevlâhu, fehaza Aliyyun mevlâhu). Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol! Ona yardım edene sen de yardım et! Onu yardımsız bırakanı sen de yardımsız bırak!' dedi. Ebû Said der ki: Rasûlullah daha oradan inmeden şu âyet nâzil oldu: *"İşte bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum."*[194] Dinin kemale ermesi, nimetin tamamlanması, risâlet vazifesini yerine getirmesinden dolayı Yüce Allah'ın ondan razı olması ve kendisinden sonra Ali'nin velâyetinin bildirilmesi üzerine Rasûlullah (sevinçten) tekbir getirdi."[195]

İlk Şiî müfessirlerinden Furât el-Kûfî'nin naklettiği rivâyete göre Rasûlullah'a insanlara tebliğ etmesi için, "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır" sözü vahyedilmiş fakat Allah'ın Rasûlü insanlardan korkup bu sözü tebliğ etmemiş, bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil olmuştur:[196] *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun*

Ahmed Naim-Kâmil Miras), I-XII, Ankara 1979, IX, 363 (Kamil Miras'ın açıklaması); Musa Cârullah, 50-54; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 18-19.

191 Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarih Tercümesi*, IX, 363; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 19.

192 Ğadiru Humm, Mekke-Medîne yolu üzerinde, Cuhfe'den iki mil uzaklıktaki Humm vâdisinden doğan bir su kaynağının birikintileriyle oluşmuş bataklık bir gölcüğün bulunduğu yerdir. Bkz. Ebû Abdillah Şihabuddin Yakut b. Abdillah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, I-V, Beyrut ts., IV, 188; Fığlalı, *Şiilik Sempozyumu*, 36.

193 Ğadir hadîsi ve önemi, onu rivâyet eden sahâbîler ve tarihçiler, İmâmet konusunda önemi ve onunla ilgili şiirler için bkz. Abdulhüseyn Ahmed el-Eminî, *el-Ğadîr fi'l-Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Edeb*, I-XI, Tahran 1366.

194 el-Mâide, 5/3.

195 Süleym b. Kays, 355; Nebile, 121-22.

196 Furât el-Kûfî, 130. Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e namaz, zekât, oruç, haccı açıkladığı gibi Hz. Ali'nin velâyetini de mü'minlere açıklaması için emrettiği, fakat Rasûlullah'ın bu konuda sıkıldığı ve bu konuyu

peygamberlik görevini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu doğru yola iletmez."[197]

Bazı Şiî müelliflere göre bu âyette tebliğ edilmesi gereken şey, Ali b. Ebî Talib'in hilâfetidir. Hz. Peygamber, takıyye için eşi Aişe'den bazı şeyleri gizlemiş, bu yüzden de Cenab-ı Allah onu ikaz etmiştir.[198]

Burada dikkat edilirse Şiîler bir taraftan Hz. Ali'nin halife tayin edildiğini isbat etmeye çalışırlarken beri taraftan Hz. Peygamber'e ashâbından çekinip takıyye yaptığını ve Allah'ın emrini hemen yerine getirmediğini ifade etmekte bir beis görmemektedirler. Konu ile ilgili olarak Tabersî, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmektedir: "Cebrail bana üç defa geldi. Rabbimden selâm getirdi. Hz. Ali'nin kardeşim, vâsim, benden sonra halifem olduğunu herkese bildirmemi emretti. Fakat ben, Cebrail'den bunu tebliğ etmemden Rabbimin beni affetmesini istedim."[199]

Şiî müelliflere göre böylece son farz olan velâyet emri de geldikten sonra Rasûlullah daha oradayken şu mealdeki âyet-i kerime nâzil olmuştur:[200] *"İşte bugün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum."*[201]

Şîa müelliflerinin rivâyetlerini özetleyecek şekilde et-Tabersî'nin *İ'lâmu'l-Verâ* adlı eserinde bu olay şöyle aktarılmaktadır: Rasûlullah (s.a.) hac ile ilgili ibadetlerini yerine getirdikten sonra Medine'ye dönmek üzere yola çıktı. Gadîr-i Hum denilen yere geldiğinde Cebrail indi. Rasûlullah'a Ali'yi kaldırıp imâm tayin etmesini emretti. Rasûlullah da, "Benim ümmetim Câhiliyeden yeni çıkmıştır." dedi. Bunun ruhsatı olmayan bir azimet olduğu ona bildirildi. Ardından şu âyet-i kerime indi. *"Şayet yapmazsan elçilik görevini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."*[202] Bunun üzerine Rasûlullah, çok sıcak bir gün olmasına ve merası ile suyu bulunmamasından dolayı dinlenmeye elverişli bir yer olmamasına rağmen Gadîr-i Hum denilen yerde konakladı. Orada bulunan sığ ağaçların altlarını temizleyip onların gölgeleri altında oturmalarını ve orada göç yükünün bir araya getirilerek birbirinin üzerine konulmasını emretti. Bunun üzerine yükler birbirinin üzerine konuldu. Rasûlullah, münadisine insanları cemaat namazına çağırmalarını emretti. Böylece oradaki insanlar Rasûlullah'ın yanında toplandı. Kızgın güneşin toprağı aşırı derecede ısıtmasından dolayı birçoğu elbiselerini ayaklarına sardılar. Rasûlullah birbiri üzerine konan yükün tepesine çıktı. Ali'yi çağırdı. Hz. Ali çıkıp Rasûlullah'ın

---

açıklama konusunda zorlandığı, kavminin dinlerinden dönmelerinden ve onu yalanlamalarından korktuğu ve bunun üzerine yukarıda meali yazılı el-Mâide sûresi 67. âyet-i kerimesinin nâzil olduğu ve velâyetin son farz olduğu hakkında ayrıca bk. el-Küleynî, I, 389; Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasiyye*, 132-33; Nu'mân, *De'âim*, 14-15.

197 el-Mâide, 5/67.

198 et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, III, 344.

199 et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 59; Bakan, 98.

200 Süleym b. Kays, 355; el-Küleynî, I, 290; Nu'mân, *De'âim*, 15.

201 el-Mâide, 5/3.

202 el-Mâide, 5/67.

sağında durdu. Sonra Rasûlullah insanlara hitap etti. Allah'a hamd ve sena edip kendi durumunu ümmetine bildirdikten sonra şöyle dedi: "Ben davet edildim, icabet etmem yakındır. Sizin aranızdan ayrılmam yakındır. Sarıldığınız takdirde asla sapıtmayacağınız Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beyt'imi geride bırakıyorum. Bu ikisi Havuz başına varıncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Sonra en yüksek sesi ile sözlerine şöyle devam etti: "Bilmez misiniz; şehâdet etmez misiniz ki, ben hepinizin, her mü'minin üzerinde kendisinden çok hak ve yetkiye sâhibim?" diye sorunca, onlar "Evet biliyoruz" dediler. Bunun üzerine o, Ali'nin sağ elini tutup kaldırdı. O kadar ki, her ikisinin de koltuk altlarının beyazlığı göründü. Sonra şöyle dedi: "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlasıdır. (Men kuntu mevlâhu, fehaza Aliyyun mevlâhu) Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol! Ona yardım edene yardım et, ona yardım etmeyene yardım etme!" deyip aşağı indi. Öğle vakti idi. İki rek'at namaz kıldı. Güneş zeval vaktine girince onun müezzini öğle ezânını okudu. İnsanlara öğle namazını kıldırdı. Sonra kendi çadırında oturdu. Karşısında bulunan çadırında da Ali'nin oturmasını emretti. Sonra müslümanlara, bölük bölük Ali'nin huzuruna girmelerini, imâmetini tebrik etmelerini ve ona "emîrü'l-mü'minîn" diye selam vermelerini emretti. O gün bütün insanlar bu işi yaptılar. Sonra hanımlarına ve tüm mü'minlerin hanımlarına da Ali'nin huzuruna girip onu "emîrü'l-mü'minîn" olarak selamlamalarını emretti. Hepsi emri yerine getirdiler.

Çadırına gelip Hz. Ali'yi tebrik edenler arasında Ömer b. el-Hattab ve Hassan b. Sâbit de vardı. Ömer Ali'ye "Ne mutlu sana! Benim ve tüm mü'minlerin emiri oldun!..." dedi. Hassan da bu konuda bir şiir söyledi.[203]

Gadîr olayı 18 Zilhicce 10 (16 Mart 632) tarihinde gerçekleştiği için Şîa 18 Zilhicce gününe Gadîr günü[204] veya Gadîr bayramı[205] demekte ve bu güne özel bir önem atfetmektedir. Gadîr günü için oruç, namaz ve dua gibi bir takım ibadetler ifa edilmektedir. Şîa'ya göre bu günde iki rekat namaz kılmak menduptur.[206] Şîa o günü anıyor, şehirlerinde, köylerinde bu vazifeleri yerine getiriyor.[207] Bu günü bayram olarak kutlama adetinin hicrî IV. yüzyılda Büveyhîler döneminde ortaya çıktığı belirtilmektedir.[208] İlk defa Mu'izzuddevle döneminde (352/963) görülmeye başlanan kutlamalarda, dönemin bayram günlerine özgü şenlikler, çarşıların gece de

---

[203] et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 164-65. Gadîr-i Hum olayı ile ilgili olarak ayrıca bkz. Ebû'l-Abbas Abdullah b. Cafer el-Himyerî, *Kurbu'l-İsnad,* Beyrut 1993, 57; el-Küleynî, I, 289 vd.; Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasiyye*, 132-33; Nu'mân, *De'âim*, 14-15; Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud Feyz-i Kaşânî, *İlmu'l-Yakîn fî Usûli'd-Din*, I-II, Kum 1979, II, 640-651; el-Meclisî, XXXVII, 108; el-Eminî, I, 9-12; el-Mûsevî, *el-Muracaât*, 14-15, 164-182.

[204] el-Meclisî, XXXVII, 108.

[205] Ebû'l-Fellah Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb,* I-IV, Beyrut 1988, II, 382; el-Musevî, *eş-Şîa ve't-Tashîh*, 10.

[206] Muhakkıkî Sanî Ali b. el-Hüseyn el-Kerekî, *Resâilu'l-Muhakkık el-Kerekî*, (trc. Muhammed Hassun), I-II, Kum 1989, I, 135.

[207] el-Eminî, I, 14.

hizmet vermesi, yeni elbiseler giyilmesi, emirlerin kapılarında ateş yakılması ve benzeri etkinlikler yapılırdı.[209] Bu etkinliklere Sünnilerin de katılmaları istenmiştir. Büveyhilerin Şiîlik taassubu, Ehl-i Sünnet mensuplarını Şiî bayramlarına katılmak zorunda bırakmıştır.[210]

Tarih'te Şiîler Gadîr Bayramı diye bu günü kutladıkları gibi, günümüzde İran gibi Şiî nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bu kutlamaların devam ettiği bilinmektedir. Gadîr günü yaklaştığında Şiîlere ait internet sitelerinde, özel programlar hazırlanmaktadır.[211]

Gadîr günü Hz. Ali'nin imâmlığını tebrik edip ona biat edenlerin sayısının yüz bin dolayında olduğu Şîa kaynaklarında belirtilmektedir.[212] Hz. Ali'yi tebrik edip biat edenler arasında özellikle şeyheynin, yani Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in isimleri üzerinde ısrarla durulmaktadır.[213] Bazı rivâyetlerde ise özellikle ilk iki halifeyi tahkir edici ifadelere rastlanılmaktadır. Bu kaynaklarda naklolunan bir rivâyete göre, Gadîr olayından sonra Ebû Bekir ve Ömer, Cuhfe denilen yere kadar ilerlemişler, fakat Rasûlullah adam gönderip onları geri çağırmış ve kendilerini azarlayarak, "Ey Ebû Kuhafe'nin oğlu ve ey Ömer! Benden sonraki velâyet için Ali'ye biat ediniz" demiş, onlar da, "Bu Allah ve Rasûlü'nün bir emri midir?" diye sormuşlar. Rasûlullah, "Bu gibi işler Allah'ın emri olmadan olur mu? Evet Allah ve Rasûlü'nün emridir" buyurmuş. Bunun üzerine her ikisi de biat edip dönmüşler.[214]

Rasûlullah o gün ve gecesini orada geçirdikten sonra, ertesi gün Akabe tepesine yaklaştığında orada gizlenen bazı kişiler Rasûlullah ile birlikte olanların develerini ürkütecek davranışlarda bulunmuşlardır. Huzeyfe bunların isimlerini Rasûlullah'tan sormuş Rasûlullah da, "Onlar dünya ve ahirette münafik olanlardır" demiştir. Huzeyfe daha sonra Rasûlullah'ın hepsini tanıdığını, isimlerini teker teker kendisine saydığını söylemiştir. Bir gencin ona bu isimleri sorması üzerine ise bunların dokuzu Kureyş'ten, beşi de diğer insanlardan olmak üzere on dört kişiden ibaret olduğunu bildirmiştir. Israr üzerine onların adlarını şu şekilde sıralamıştır: "Ebû Bekir, Ömer, Osman, Talha, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah,

---

208 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru Kur'anı'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menar)*, I-XII, Mısır ts., VI, 465; Hitti, II, 741.

209 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 549-550; İbn Kesîr, *el-Bidâye-ve'n-Nihâye*, XI, 243; Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tarîhu'l Hulefa*, (nşr. M. Muhyiddin Addulhamid), Kahire 1964, 401; Demircan, 40.

210 Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit v.dğr.), I-VII, İstanbul 1987, III, 400.

211 Msl. bk. www.rafed.net; www.shia.com.

212 Bkz. el-Eminî, I, 9; el-'Âmilî, *Şîa der Tarîh*, 45.

213 Ebû Bekir ve/veya Ömer'in Gadîr günü gelip Hz. Ali'yi tebrik ettiğine dair bkz. el-Meclisî, XXVIII, 99; XXXVII, 108; 118-19; 139; el-Eminî, I, 11; el-Mûsevî, *el-Murâcaât*, 184 (T. 216). Bazı kaynaklarda da başkalarının hiç soru sormadan biat ettikleri buna karşın ilk iki halifenin ise "bu Allah ve Rasûlü'nün emri midir?" şeklinde sorular sordukları belirtilmektedir. Bkz. Himyerî, 57; el-'Ayyâşî, I, 359; el-Meclisî, XXXVII, 118-19.

214 el-Meclisî, XXVIII, 99.

Muaviye b. Ebî Süfyan, Amr b. 'Âs, Kureyş'ten olmayanlar ise Ebû Musa el-Eş'arî, Muğire b. Şu'be."

Bu kişiler Medine'ye geldiklerinde bir araya gelip toplanmışlar, Ali b. Ebî Talib'in velâyeti konusunda Muhammed'e itaat etmeyeceklerine dair aralarında hilf denilen antlaşmayı yapmışlar ve bunu bir sahifeye yazmışlardır. Sahifede yazılan ilk şey, Ali'nin velâyeti ile ilgili biatten caymak olmuştur. Bu görev, Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve Salim'e havale edilmiştir. Bu toplantıya otuz dört kişi iştirak etmiş. On dört kişi yukarıda isimleri yazılı olan Akabe'de durup develeri ürkütenler -ki bunlara Akabe ashâbı denilmektedir- yirmi kişi ise başka kişilerdendir. Sonra bu kişiler, hazırladıkları sahifeyi Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın yanına emanet etmek suretiyle onu kendilerine emin seçmişlerdir. Bu sahife Ömer'in dönemine kadar Ka'be'de saklı tutulmuş. Ömer onu yerinden çıkarmıştır.[215]

Şîa kaynaklarında bu yüzden yukarıda isimleri yazılı kişilere sahife ehli (ashâbu's-sahife) denilmektedir. *"...Böylece Allah, onlara işledikleri bütün fiilleri hasretler (pişmanlık ve üzüntüler kaynağı olarak) gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkacak değillerdir"*[216] mealindeki âyette kast edilenler, Şiî İmâm Muhammed el-Bakır'a dayandırılan bir rivâyete göre "Hz. Ali'ye karşı bu sahifeyi yazanlardır."[217]

Şîa kaynaklarında buna benzer rivâyetlere rastlanılmakta ve ilk üç halife "Gadîr münafikları" sıfatı ile nitelendirilmektedirler. Rasûlullah Gadîr günü Hz. Ali'nin elini tutup kaldırdığında onun hizasında yedi münafik bulunduğu belirtilerek onların adları şu şekilde sıralanmaktadır: Ebû Bekir, Ömer, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve Muğire b. Şu'be. Bu sırada Ömer'in Rasûlullah'ı kastederek "Bakmıyor musunuz? Gözleri sanki bir delinin gözlerine benziyor" dediği bunun üzerine Cebrail'in inip bu konuşmayı Rasûlullah'a bildirdiği, Rasûlullah onları çağırdığında ise yemin edip inkar ettikleri ve bunun üzerine *"Allah'a, söylemediklerine dair yemin ediyorlar. Halbuki kesinlikle o küfür sözünü söylediler..."*[218] mealindeki âyet-i kerimenin indiği Şîa tefsir kaynaklarında rivâyet olunmaktadır.[219]

Eleştiri dozunun hangi seviyeye çıktığını göstermek açısından bu konuda farklı bir rivâyet zikretmekle yetineceğiz. Şîa imâmlarından Muhammed Bakır'a dayandırılan bu rivâyete göre, Gadîr günü Rasûlullah Ali'nin elini tuttuğunda, askerleri arasında Şeytan öyle bir çığlık atmış ki, kara ve denizde olan bütün şeytanlar onun yanına gelmişler. Ona, "Ey efendimiz! Senin başına ne

---

215 el-Meclisî, XXVIII, 99-104; Etan Kohlberg, "Some Imâmî Shi'î Views on the Sahabe", *Belief and Law in Imâmî Shi'ism*, London 1991, 153-54.
216 el-Bakara, 2/167.
217 el-Meclisî, XXVIII, 116.
218 Tevbe, 9/74.
219 el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, I, 301; el-Meclisî, XXXVII, 119.

musibet geldi? Senin bu çığlığından daha korkunç bir çığlığını işitmedik" demişler. Şeytan onlara, "Bu Peygamber öyle bir iş yaptı ki, şayet tamamlanırsa Allah'a daha isyan edilmez" demiş. Onlar, "Ey efendimiz, sen Adem' (i yoldan çıkarmak) için vardın, değil mi?" diye sormuşlar.

Daha sonra münafiklar, Rasûlullah'ı kastederek, "O hevasından konuşuyor" ve onlardan biri arkadaşına (Ebû Bekir Ömer'e)[220] "Görmüyor musun? Onun gözleri delilerin gözleri gibi başında dönüyor?" demesi üzerine, İblis sevinçten çığlık atmış. Bu defa içi içine sığmıyormuş. Onun dostları toplanmışlar. O da dostlarına, "Bilmiyor muydunuz? Ben daha önce Adem için vardım" demiş. Onlar, "Evet biliyorduk" dediler. İblis, "Adem ahdi bozdu. Ama Rabbini inkar etmedi. Bunlar hem ahdi bozdular hem de Rasûlü inkar ettiler" demiş.

Rasûlullah vefat ettiğinde insanlar Ali'den başkasını işbaşına getirdiklerinde, İblis bir padişah tacını giymiş, minbere çıkmış, süsleri takılı bir biçimde oturmuş. At ve sürüsünü toplamış ve onlara, "Sevinin bir imâm ortaya çıkmayıncaya kadar Allah'a itaat edilmez" demiş.[221]

Bu şekilde Şiî müellifler, Gadîr-i Hum hadisesini çok abartılı ve uydurma rivâyetlere dayanarak Hz. Ali'nin imâmeti için kesin bir delil olarak kabul ettikleri gibi, ilk üç halife için de eleştiri malzemesi olarak kullanmışlardır.

Şîa kaynaklarının çok ayrıntılı ve daha bir takım zengin ve geniş rivâyetlerle aktardığı Gadîr-i Hum olayı,[222] İbn İshâk, Malik b. Enes, İbn Hişâm, Vâkıdî, İbn Sa'd, Buhârî, ve Taberî, gibi ilk devir siyer, hadîs ve İslâm tarihi müelliflerince zikredilmez. Her ne kadar Taberî'nin Gadîr-i Hum ile ilgili olarak iki ciltlik bir eser yazdığı belirtilmekte[223] ise de onun ne *Tarih*'inde ne de *Tefsir*'inde bu olaya yer vermemesi, bu konudaki iddiaları şüpheyle karşılamamıza neden olmaktadır.[224] Bunun yanında bazı tarihçi ve muhaddisler, bu olaydan Şîa geleneği içinde olmamakla beraber, velâyet ve sekaleyn* hadîsi münasebetiyle söz ederler. Ancak bunların hiçbiri de, Hz. Peygamber'in sözlerini, Şiîlerin anladığı gibi Hz. Ali'nin imâmet ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmez.[225] Özellikle, "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" cümlesi bir

---

220 el-Meclisî yani Ebû Bekir Ömer'e dedi, şeklinde açıklama yapmıştır. XXVIII, 257.

221 el-Meclisî, XXVIII, 257.

222 Şiî geleneğinden bu olayı çok etraflıca ele alan eserlere örnek olarak bk. el-Eminî, *el-Ğadîr fi'l-Kitab ve's-Sünne ve's-Sünne ve'l-Edeb*, I-XI, Tahran 1366; Muhsin el-Emîn, I, 290-92; el-Mûsevî, *el-Muracaât*, 14-15, 164-182; S. Muhammed Cevad eş-Şubeyrî, "el-Ğadîr fî Hadisi't-Tahire", *Turasünâ*, V/21 (1410 Kum), s. 12-100 (Derginin bu özel sayısı Gadîr-i Hum'un 1400. yıl dönümüne tahsis olunmuştur: ss. 7-454)

223 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 184.

224 Daha geniş bilgi için bkz. Demircan, 14-15.

* Mevla veya velâyet hadîsi: "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır". Sakaleyn hadîsi ise "Ben size iki önemli esas (sekaleyn) bırakıyorum: Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beyt'im (itretim)" anlamındaki hadîslere denir.

225 Bkz. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim et-Temimî el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibban*, I-IVIII, Beyrut 1993, XV, 376; Ahmed b. Hanbel, I, 84, 118, 119, 152, IV, 368, 370; İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (I, 45); Tirmizî, "Menâkıb", 20 (V, 633); Ya'kûbî, II, 112; Muhammed b. Abdillah el-Hakim en-Nîsaburî, *el-Mustedrek 'ala's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), I-IV, Beyrut 1990, III, 118, 126, 613; Ebû'l-

çok Sünnî alim tarafından da sahîh hadîs olarak kabul edilmiştir. Tirmizî hadîsin hasen-sahîh;[226] Hakim en-Nîsaburî sahîh;[227] Zehebî mütevâtir;[228] 'Aclûnî ise hadîsin mütevâtir ya da meşhur[229] olduğunu söylemektedirler.

Bazı müellifler hadîsin Gadîr-i Hum denilen yerde söylendiğini belirtirken[230] bazıları ise hadîsin söylendiği yerden bahsetmeksizin Hz. Peygamber'in "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" dediğini belirtmektedirler.[231] Birkaç yerde bu hadîsi nakleden Ahmed b. Hanbel, hadîsin sonunda "Allah'ım ona dost olana sen de dost ol, ona düşmanlık yapana sen de düşman ol" anlamında yer alan kısmın hadîse sonradan eklendiğini söyler.[232] Câhız ise bu ifadenin Şîa tarafından eklendiğini belirtir.[233] Bazı Sünnî kaynaklarda da, Hz. Ömer'in Hz. Ali'ye gelerek "Ey Ebû Talib'in oğlu, seni tebrik ederim. Sen her mü'min erkek ve kadının mevlası oldun" dediği rivâyet olunmaktadır.[234]

Şiî müelliflerin Gadîr-i Hum olayı dolayısıyla inzâl olunduğunu söyledikleri *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun peygamberlik görevini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur"*[235] mealindeki âyet-i kerime müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre bu olay nedeniyle değil çok daha önce indirilmiştir. Ayrıca bu âyet, Allah'tan gelen bütün emirlerin insanlara tebliğ edilmesini emretmektedir. Hz. Peygamber'e Kureyş müşrikleri, Yahudiler ve Hıristiyanların kötülüklerinden emin kılınacağını bildirmektedir.[236] İbn Abbas'tan rivâyet edilen bir hadîste Hz. Peygamber, "Yüce Allah beni Peygamberlik vazifesi ile gönderdiği zaman halkın beni yalanladığını gördüm. Bu bana çok zor geldi. Bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi" demiştir. Kurtubî'nin ifadesine göre, bu sıralarda Ebû Talib her gün Hz. Peygamber'i korumak üzere Benî Haşim'den nöbetçiler gönderiyordu. *"Allah seni insanlardan korur"* mealindeki âyet nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber, "Allah beni

---

Abbas Muhibbuddin Ahmed b. Abdillah et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira fî Menâkıbi'l-Aşere*, (thk. İsa Abdullah el-Himyerî), I-II, Beyrut 1996, II, 193; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 183-189, es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 169.

226 Tirmizî, "Menâkıb", 20 (V, 633).

227 Hakim en-Nîsaburî, III, 613.

228 Zehebî, *Siyeru A'lâm*, VIII, 334-35.

229 İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-İlbâs Amma'ştehere mine'l-Ahâdisi 'alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Beyrut 1405, II, 361.

230 Ahmed b. Hanbel, I, 84, 118, 119, 152; IV, 281, 368, 370; V, 419; Hakim en-Nîsaburî, III, 118; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 187.

231 Ahmed b. Hanbel, V, 366; İbn Mâce, "Mukaddime", 11, (I, 45); Tirmizî, "Menâkıb", 20 (V, 633).

232 Ahmed b. Hanbel, I, 152.

233 Câhız, *Osmaniyye*, 144.

234 Ahmed b. Hanbel, IV, 281; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdadî, *Tarîhu Bağdad*, I-XIV, Beyrut ts., VIII, 289; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, XIX, 328.

235 el-Mâide, 5/67.

236 Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 307-308; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XII, 48-49; Kurtubî, VI, 242; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1979, III, 1736-37.

insanlardan ve cinlerden korur, benim nöbet tutacak kimseye ihtiyacım yok" demiş ve bu nöbet işinden vazgeçirmiştir.[237]

Bir ömür boyu İslâm düşmanları ile mücadele eden, İslâmî emirleri tebliğ etmek hususunda hiç bir şeyden korkmayan İslâm Peygamberi'nin hangi sebeple olursa olsun, Allah'tan indirileni tebliğden çekinmesi düşünülemez. Bundan dolayıdır ki Hz. Aişe, "Rasûlullah'ın Allah'ın kitabından bir şey gizlediğini söyleyen en büyük müfteridir" demiştir.[238]

Gadîr hadîsi çerçevesinde Ehl-i Sünnet ve Şîa arasındaki tartışmaların odak noktası, "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" hadîsinde geçen "mevla" sözcüğünün taşıdığı anlamda gizlidir. Arapça'da mevla ile veli kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Sözlüklerde veli kelimesi dost, yardımcı, destek veren, arka çıkan, akraba, hami, koruyucu, kanun nazarında sorumlu, veli, efendi, sahip, amca çocuğu, seven, komşu, azatlı vb. anlamlara gelmektedir.[239]

Şîa bu hadîste geçen mevla kelimesiyle devlet başkanlığı anlamındaki imâmet ve halifeliğin kast edildiğini ileri sürmektedir. Şiî alimler, mevla kelimesinden imâmetten başka bir şey anlaşılamayacağını belirtmektedirler.[240] "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" sözü, Şîa rivâyetlerinde şu şekilde açıklanmaktadır: "Ben kimin velisi isem Ali onun velisidir. Ben kimin imâmı isem Ali onun imâmıdır. Ben kimin emiri isem Ali onun emiridir. Ben kimin uyarıcısıysam Ali de onun uyarıcısıdır. Ben kimin kılavuzuysam (hidâyete erdirici) Ali onun kılavuzudur. Ben kimin Allah'a götürecek vesilesi isem, Ali de onun vesilesidir. Allah onunla düşmanları arasında hükmedecektir."[241]

Şiî müelliflerin iddia ettiklerinin aksine, Gadîr-i Hum olayı Ehl-i Sünnet kaynaklarında yeterince yer almamıştır. Sünnî kaynaklardan bazıları yukarıda zikredilen hadîsi inkar etmemekle birlikte, hadîsi farklı yorumlamışlardır. Bu hadîsten asla halifelik ve imâmet anlamı çıkarılamayacağını açıkça dile getirerek, Şîa'nın iddialarını şiddetle reddetmektedirler.[242] Sünnî alimler mevlâ kelimesinin yukarıda zikredilen sözlük anlamlarını sıraladıktan sonra, bu sözü şu şekilde anladıklarını belirtmişlerdir: "Ben kimin dostuysam Ali de onun dostudur. Beni seven Ali'yi de sevsin"[243] Bu hadîsten hareketle "Ali'yi sevmek Hz. Peygamber'i sevmek gibi farz, ona

---

237 Kurtubî, VI, 243-44.

238 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 308.

239 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VLY maddesi, (XV, 406-411); Ayrıca bkz. Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 66-74; Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib el-Bakıllanî, *Kitâbu Temhidi'l-Evâil ve Telhîsi'd-Delâil*, (thk. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrut 1987, 454.

240 Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 65; Ebû'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman el-Kerâcekî, *Kenzu'l-Fevaid*, (thk.Şeyh Abdullah Na'me), I-II, Kum 1410, II, 93; el-'Âmilî, *el-İlâhiyat*, 88.

241 Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 66.

242 Bu konuda bkz. Câhız, *el-Osmaniyye*, 144-149; el-Bâkıllânî, *et-Temhîd*, 454-57; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, VII, 441.

243 Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadıra*, II, 193; Bâkıllânî, *et-Temhid*, 451-57; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 411.

düşman olmak da Hz. Peygamber'e düşman olmak gibi haramdır. Bu da Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Ehl-i Beyt'in görüşüne de uygundur" diyenler de vardır.[244]

Hz. Ali'nin Veda haccından önce Yemen'e yaptığı seferde maiyetindeki kişiler ile ganimetlerin dağıtımı konusunda düştüğü ihtilafın Rasûlullah'a iletilmesi, Gadîr-i Hum'da söylenilen bu sözün vurûd sebebi olarak gösterilmektedir. Büreyde'den nakledilen şu haber bu mahiyettedir: "Ali ile Yemen'e gittim. Onun bazı kusurlarını gördüm. Hz. Peygamber'e geldiğimde Ali'den bahsedip kusurlarını anlattım. Rasûlullah'ın yüzünün değiştiğini gördüm. Bana, "Ey Büreyde, ben mü'minlere nefislerinden daha evlâ değil miyim?" dedi. Ben, 'Evet Ey Allah'ın Rasûlü!' dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır."[245]

Bazı kaynaklarda ise hadîsin vurûd sebebi şöyle zikredilir: Üsâme, Ali b. Ebî Talib'e "Sen benim mevlam değilsin, benim mevlam Rasûlullah'tır" dedi. Hz. Peygamber de bunu işitince; "Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır" buyurdu.[246]

"Ben kimin mevlasıysam, Ali de onun mevlasıdır" hadîsi ile Hz. Peygamber'in imâmet ve halifeliği kastedip etmediği Hz. Ali'nin torunu Hasan el-Musenna'ya sorulunca o şu cevabı vermiştir: "Vallahi şayet Rasûlullah bu sözle emirlik ve saltanatı kastetmiş olsaydı, namaz, zekât, Ramazan orucu ve haccı açıkça beyan ettiği gibi, bunu da açıkça söyler ve 'Ey insanlar! Bu zat benden sonra sizin velinizdir' derdi. Rasûlullah insanlara karşı insanların en samimi davrananı idi. Allah ve Rasûlü bu iş (halifelik) için Ali'yi seçip müslümanlara idareci yapsalardı ve Ali de bunu yerine getirmeseydi, Allah'ın ve Rasûlünün emirlerini ilk terk eden olurdu ve en büyük hatayı o işlemiş olurdu" demiştir."[247]

Şiî müellifler Gadîr hadîsinin dinlenildiği konusunda ümmetin görüş birliği içerisinde olduğunu ileri sürmektedirler.[248] Gadîr-i Hum olayını Hz. Ali'nin imâmeti ve onun Rasûlullah'ın halifesi olduğuna açık bir nas olarak görmektedirler.[249]

Bunun yanı sıra Şîa kaynaklarında, Medine'de Muhâcirler ile Ensâr arasında Hz. Peygamber tarafından kurulan kardeşlik sırasında Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kardeş olarak seçmesi, kızı Fâtıma ile evlendirmesi, hicretin dokuzuncu yılında müşriklere Hz. Peygamber adına bildirilecek ültimatom vazifesini gören Tevbe Sûresindeki âyetlerin okunması için Hz. Ali'yi

---

244 el-Âlûsî, 160.

245 Ahmed b. Hanbel, V, 347; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 184; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 29.

246 Kurtubî, I, 276; İbrahim b. Muhammed b. Hamza el-Hüseynî, *el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Esbabi Vurûdi'l-Hadis*, I-III, Kahire 1973, III, 234; Abdurrauf el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr*, I-VI, Mısır 1356, VI, 217. Hadîsin vurûd sebebi için ayrıca bkz. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, Mısır ts., 42.

247 İbn Sa'd, V, 319; Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, I, 388; el-Alûsî, 10-161; M. Sait Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 36; Fığlalı, *Şiilik Sempozyumu*, 38.

248 Müfîd, *el-İrşâd*, 11. Ayrıca bkz. Sadûk, *Me'âni'l-Ahbâr*, 67.

göndermesi, Hayber'in fethinde Hz. Peygamber'in bayrağı Hz. Ali'ye verirken söyledikleri vb. daha yüzlerce rivâyet Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak gösterilmektedir.[250]

Şîa kaynaklarında davetin başlangıcı, menzile ve gadîr hadîsleri çerçevesinde zikredilen rivâyetler ve yapılan yorumların yanı sıra, Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından halife ve vasi tayin edildiği konusunda çok sayıda hadîs malzemesine, rivâyetlere ve yorumlara rastlanılmaktadır. Varyantlar çok değişik olmakla birlikte bu tip hadîslerin, rivâyetlerin ve yorumların ortak noktası Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından imâm ve halife olarak vasiyet edildiğini işlemeleridir. Bu konuda o kadar ileriye gitmektedirler ki onlara göre Hz. Peygamber, yalnız Hz. Ali'nin halife olacağını bildirmekle kalmamış, ondan sonra kimlerin halife olacağını sırasıyla ve isimleriyle birlikte bildirmiştir.[251]

Şiî müfessirler bir çok âyet-i kerimeyi Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak sunmakta ve imâmet eksenli olarak yorumlamaktadırlar. Mana bakımından iyi ve güzel şeyler anlatan âyetler Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili hadiselere te'vil edilmekte, kötülükleri gösteren âyetler ise kendilerince düşman olarak gördükleri kimseler özellikle ilk üç halife için yorumlanmaktadır. Bu çeşit yorumların gayesi, Hz. Ali'nin gerçek ve meşru halife olduğunu isbat etmektir. Şiî müfessirlerin ittifakla Hz. Ali'nin imâmeti için yorumladıkları âyet-i kerimelerden biri şudur: *"Sizin asıl dostunuz (veliniz,) Allah, O'nun Rasûlü ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükû' eden mü'minlerdir."*[252] Bu âyette geçen "veli" kelimesine imâm ve halife; âyetin son kısmına ise, *"Rükû'da olduğu halde zekât veren mü'minlerdir"* şeklinde anlam verilerek sadece Hz. Ali'nin rükû'da olduğu halde sadaka verdiği rivâyetlere dayanılarak ortaya konulmakta ve bu, ona özgü bir niteliktir, denilmektedir.[253]

Şiî müelliflerin bütün iddialarına rağmen, Hz. Ali'nin Allah'ın emri ve Peygamber'in tebliğ ve vasiyeti ile imâm tayin edildiğine dair, mevcut rivâyetlerde tatmin edici sağlam bir cihet yoktur.[254] Fikirlerle hadiselerin irtibatını esas alarak, siyasî olayların seyri içinde Hz. Ali'nin durumu ve imâmetinin mâhiyeti tespit edildiğinde, Şîa tarafından ileri sürülen imâmet ile ilgili faraziyeler kendiliğinden önemini kaybedecektir.[255]

---

249 Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şîa*, 19; Müfîd, *el-İrşâd*, 11; Nebile, 125.

250 İmâmetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna dair deliller ile ilgili geniş bilgi için bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 5 vd., el-Meclisî, XXXVI, 189; Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, 66-68; Muhammed el-Kazımî Kazvinî, *eş-Şia fî Akaidihim ve Ahkâmihim*, Beyrut 1977, 66-76; Nebile, 106-118; Avni İlhan, "Şîa'da Usûlü'd-Din" *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, 419.

251 İbrahim el-Mûsevî ez-Zencânî, *Akaidu'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşeriyye*, I-III, Beyrut 1982, I, 226 vd.; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 61-62.

252 el-Mâide, 5/55.

253 Bu âyetin tefsiri için bkz. Furât el-Kûfî, 123-129; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 199.

254 Fığlalı, *Şiîlik Sempozyumu*, 38.

255 Bu konuda bkz. Onat, 26-41.

Şîa takıyye ile izah etmeye çalışsa da, Hz. Ali'nin, kendisinden önceki ilk üç halifeye biat etmesi, onlarla gayet dostane ilişkiler kurması ve yaralandıktan sonra insanları Hz. Hasan'a biat etmeye çağırmaması, Şîa'nın ortaya koyduğu vesayet anlayışını geçersiz kılan tarihî olaylardır.

Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat etmeye geldiğinde, hilâfet hakkının kendisine ait olduğuna dair bir nas ileri sürmemiştir. Şayet nas olsaydı, Hz. Ali onu o sırada delil olarak ileri sürerdi. Gerek Hz. Ali gerekse Hz. Ebû Bekir ve Ensâr'ın halifeliğin kimin hakkı olduğu konusunda ileri sürdükleri deliller naslar değil, İslâm'ı ilk önce benimseme, fazilet ve Rasûlullah'a yakın olmak gibi meziyetler olmuştur. İbn Ebi'l-Hadîd buna dayanarak gerek Hz. Ali'nin gerekse Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine dair ileri sürülen nasların sahîh olmadığını belirtmektedir.[256]

Hz. Ali birçok konuşma ve yazışmasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın meşru bir şekilde seçildiklerini belirterek onlar hakkında övücü sözler söylemiştir.[257] Muaviye'ye yazdığı mektupta şöyle demiştir: İnsanlar Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a biat ettikleri şey üzerine, bana da biat ettiler. Bu biat hazır olanların seçmesi; gaip olanların reddetmesi şeklinde olmadı. Şûra ancak Muhâcirler ve Ensâr'ın hakkıdır. Onlar bir kişi üzerine birleşip onu imâm diye adlandırdıklarında bu Allah'ın hoşnutluğu demektir.[258] Hz. Osman'ın şehadetinin akabinde evine kadar gelip ona biat etmek isteyenlere Hz. Ali şu cevabı vermiştir: "Bu iş sizinle bitecek bir iş değildir. Halifenin seçimi, şûra ehline ve Bedir ehline aittir. Bunlar kimi isterse, o kimse halife olur."[259] Bu sözler Hz. Ali'nin şûra ve imâmet hakkındaki düşüncesini ortaya koymaktadır.

Güvenilir kaynakların naklettiği şu hadise, durumu tamamıyla aydınlığa kavuşturmaktadır: Ali b. Ebî Talib, Rasûlullah (s.a.)'ın vefatına sebep olan hastalığı sırasında onun yanından çıktığında, orada bulunan halk, "Ey Hasan'ın Babası! Rasûlullah geceyi nasıl geçirdi?" dediler. O, "Allah'a hamdolsun sabaha iyileşmiş olarak çıktı" dedi. İbn Abbas dedi ki: Bunun üzerine Abbas b. Abdilmuttalib, Ali'nin elinden tuttu ve şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki Rasûlullah bu hastalığından ölecektir; çünkü ben, Abdulmuttaliboğulları'nın ölüm sırasındaki yüzlerini bilirim. Onun için, beraber Rasûlullah'ın yanına gidelim, kendisinden sonra bu işin (halifelik) kime ait olacağını soralım. Eğer bize ait ise, bunu anlamış oluruz; bizden başkasına ait ise, onu söyler ve hakkımızda tavsiyelerde bulunur." Bunun üzerine Ali, "Rasûlullah'tan bunu sorar, o da bu işin bizde olmadığını söylerse, halk bize bu işi hiçbir zaman vermez. Bu bakımdan Allah'a and olsun

---

256 Bkz İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 12-13. el-Meclisî'nin bu konudaki cevabı için bkz. el-Meclisî, XXVIII, 349.
257 Hz. Ali'nin ilk üç halife ile ilgili söylediği övücü sözler için bkz. el-Musevî, *eş-Şîa ve't-Tashîh*, 39-43.
258 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, 29.
259 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 65; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1997, II, 532.

ki, bunu hiçbir zaman sormam!" dedi.[260] Güvenilir kaynakların nakletmesine rağmen bu anlamdaki rivâyetlere Şiî müellifler itibar etmemektedirler.[261]

Şîa'nın 'vesâyet' iddiasını, Ehl-i Beyt'in sırtından geçinen bir takım adamların çıkardığına dair, Hz. Hüseyin'in torunu Ömer'den nakledilen aşağıdaki sözler, bu çeşit rivâyetlerin hiç bir değer taşımadığını göstermeye yetecektir: "Babam öldü, Vallahi iki harf vasiyet etmiş değildir. Bunları Allah kahretsin! Vallahi (bu sözleri söyleyen) bu adamlar, bizim sırtımızdan karın doyuranlardır (Muteekkilûne bina)."[262]

Hz. Peygamber'in yerine geçecek olan halife nasla tayin edilseydi, Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde ashâb kimin halife olması gerektiğini tartışmaz ve hilâfet için değişik adaylar ortaya çıkmazdı. Çünkü her konuda Hz. Peygamber'e yardımcı olan, onun emirlerine uyan, ilahî buyruklara itaat uğruna canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmeyen, bu sebeple de Kur'an-ı Kerim'de ilahî iltifata mazhar olan ashâb-ı kiramdan bir kısmının aday olmak, büyük bir kısmının da ortaya çıkan adaylara göz yummak suretiyle, hilâfet konusunda mevcut olan bir nassa uymaması için hiç bir sebep yoktu. Değişik adayların çıkması, halifenin nasla tayin edilmediğini göstermektedir. Nitekim Hz. Ömer'in, kendi yerine halife tayin etmeyişini meşru olarak değerlendirirken Hz. Peygamber'in de vefatından önce kendi yerine geçecek bir halife tayin etmediğini hatırlattığı bilinmektedir.[263]

Burada gözden kaçmaması gereken bir hususa değinmek gerekir. Ebû Bekir ve Ömer, kendilerinden sonra gelenlerin seçilmesini tespit ederken, herkese ilan etmişlerdir. Bütün müslümanlar onların tavsiyelerini yerine getirmek için gayret göstermişler ve onların tavsiye ettiklerini işbaşına getirmişlerdir. Hz. Peygamber Hz. Ali'yi yerine geçmek üzere halife tayin etmiş ve ilan etmiş olsaydı, bütün sahâbe bu hususu bilecekti. Ebû Bekir, Sa'd b. Ubâde, Ömer, Osman halife olmak için Hz. Peygamber'in sözüne aykırı hareket edemezlerdi. Çünkü bütün sahâbe onlara karşı çıkardı. Hz. Peygamber'in bir vasiyeti olsaydı, bunu hiç olmazsa ileri gelen sahâbenin bilmesi gerekirdi. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer büyük sahâbîlerin Hz. Peygamber'in sözlerini din olarak kabul ettiklerinden, onları canları pahasına uygulayıp yerine getirmekte çok titiz davrandıkları konusunda şüphe yoktur. Hz. Ali'ye vasiyet ettiğini bildikleri halde Hz. Peygamber'in bu sözüne aykırı hareket edebileceklerini sanmak, insafla bağdaşmaz.[264]

---

260 İbn Sa'd, II, 245; et-Taberî, III, 193-94; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 31; İbnu'l-Esîr, II, 321; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 19.

261 bkz. Hasan Abbas, 190.

262 İbn Sa'd, V, 324; Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 36-37.

263 Şevki Yavuz, *Şiîlik Sempozyumu*, 672.

264 Vasiyet meselesi hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 12-13; Kurtubî, I, 266-67; Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, 18, 61; Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 21; Musa el-Mûsevî, "et-Takıyye ve'l-İsmeti ve'l-İlham inde'ş-Şîati'l-İmâmiyye", *Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, 736-749.

4. Şîa'nın Genel Olarak İlk Üç Halife'ye Bakışı

Şîa'nın genel olarak sahâbeye bakışı, Ehl-i Sünnet'in bakışından tamamen farklıdır. Zira Şîa, Sahâbe ile kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek olan diğer müslümanlar arasında hiç bir fark gözetmez. Şîa'ya göre sahâbe diğer insanlar gibidir; onların içinde münafıklar, fasıklar ve dalalette olanlar vardır. Dahası sahâbenin çoğunluğu bunlardan müteşekkildir.[265]

Şîa'ya göre tek başına sahâbîlik, sahibine iftihar edilecek bir haslet bahşetmez. Ancak Hz. Ali ve iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi sahâbîlerden bazıları masûmdurlar. Bazıları adaletlidir. Bunlar Rasûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ali'ye iyi arkadaşlık edenlerdir. Bazıları hata eden müçtehit, bazıları ise isâbet eden müçtehittirler. Bazıları fasık, bazıları zındıktırlar. Zındıklar fasıktan daha kötüdürler ve cezaları daha şiddetlidir. Münafıklar ve kararsız bir şekilde Allah'a ibadet edenler de zındık kapsamı içerisine girmektedir. Yine Şîa'ya göre sahâbeden bazıları da kafirdir. Bunlar ise nifaklarından tevbe etmeyenler ve İslâm'dan irtidat edenlerdir. Bu da Şîa'nın tüm müslümanları aynı kefeye koyduğunu, Sahâbe ile Tabiîn ya da sonraki nesiller arasında bir ayırım gözetmediğini ortaya koymaktadır.[266]

Şîa, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat etmeleri sebebiyle belli bir süre üç sahâbî hariç diğer sahâbîlerin hepsinin irtidat ettiklerini iddia etmektedir. Küleynî'nin İmâm Muhammed Bakır'dan rivâyet ettiğine göre "Rasûlullah'tan sonra üç kişi hariç insanların tamamı irtidat etmiştir. Bu üç kişi ise Mikdâd b. Esved, Ebû Zerr el-Gıfârî ve Selmân el-Fârisî'dir."[267]

Şiî müelliflerden Müfîd, Sünnî kaynaklarda cennetle müjdelenen on sahâbî ile ilgili hadîsi hem senet hem de metin tenkidine tabi tutarak, bu hadîsin uydurma olduğunu ileri sürmekte[268] ve şöyle demektedir: "Şayet bu hadîs sahîh olsaydı Ebû Bekir, Ömer, Osman, Allah'ın azabından emin olacaklardı. Onlar vefat edecekleri sırada tedirginlik yaşamazlardı. Ebû Bekir'in vefat edeceği sırada yok olmak için feryat ettiği, Ömer'in toprak olmasını temenni ettiği ve annesinden doğduğuna pişman olduğu ile ilgili haber açıktır."[269] Meclisî de, Hz. Ali'nin, bu on sahâbeden yedisinin cehennemin en alt tabakasında ateşten bir tabut içerisinde olacağını ifade eden bir rivâyet nakletmektedir.[270] Yine o, Hz. Ali'nin dışında kalan kişiler için dokuz bozguncu denildiği hakkında İmâm Muhammed Bakır'ın şöyle dediğini rivâyet eder:

---

265 el-Meclisî, XXVIII, 36.
266 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 520-25; Esed Haydar, *es-Sahâbe fî Nazarı'ş-Şî'ati'l-İmâmiyye*, Beyrut 1982, 9.
267 Bkz. el-Küleynî, VIII, 245.
268 Bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 34.
269 Müfîd, *el-İfsâh*, 35.
270 Bkz. el-Meclisî, XXXVI, 324.

"Rasûlullah'ın Ali'nin fazileti hakkında kesin nas ile açıklamada bulunması, ona itaat edilmesini emretmesi ve güvendiği kişilerden onun için biat alıp 'Bu benim vasimdir, halifemdir, dinimin kadısıdır, sözümü yerine getirendir, benden sonra Allah'ın kulları üzerine hüccetidir. Kim ona itaat ederse saadete erer; kim de ona karşı gelirse bedbaht (şakî) olur" demesi üzerine münafıkların ve Mü'minlerin Emiri'ni kıskananların onun hakkında ileri geri konuşmaları artmaya başlayınca münafıklar dediler ki: 'Muhammed amcası oğlu Ali konusunda sapıttı, azdı ve aklını yitirdi. Vallahi, Bedir günü Kureyş'in, daha sonrada diğer Araplar ve Yahudilerin kahramanlarını öldürmesinden başka hiçbir şey Ali'yi ona sevdirmemiştir. Ali konusunda bize getirdiği ve açıkladığı her şey hevâsındandır.' Bütün bunlar Rasûlullah'a ulaştırıldı. Bu dokuz bozguncu el-Akra' b. Hâbıs et-Temimî'nin evinde toplandılar. Bu evde Suheyb er-Rumî oturuyordu. Mü'minlerin Emiri de bu kişiler ile birlikte sayıldığında sayıları on olur.[271] Bunlar: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd, Said, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'dır. Bunlar dediler ki: Muhammed, Ali hakkında çok şey söylüyor. Şayet ona kulluk edin diyebilme imkanı olsaydı onu da derdi."[272]

Sünnî literatüründe imâmet ve hilâfet kelimeleri eş anlamlı olduğu halde, Şiî müelliflerin eserlerinde imâmet meşru devlet başkanlığı, hilâfet ise fiilî yönetim için kullanılmıştır. Buna bağlı olarak imâm meşru devlet başkanı (de jure) halife ise iktidarı fiilen elinde bulunduran (de facto) kimsedir. Bu sebeple ilk üç halife ile Emevi ve Abbasî devlet başkanları Şîa'ya göre imâm değil halifedirler.[273] Bu yüzden olmalıdır ki Şiî müellifler, ilk üç halife döneminde bile imâm olarak Hz. Ali'yi görmektedirler. Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin imâmetinin otuz yıl olduğunu, bunun yirmi dört yıl altı ayını takıyye yaparak insanlarla iyi geçinmeye çalıştığını ve tasarruftan alıkonulduğunu, beş yıl altı ayını ise münafıklar ile savaşarak geçirdiğini[274] belirtmektedirler.

Şiî müelliflere göre ilk üç halife döneminin, İslâm tarihinin diğer dönemlerinden ayrılan bir tarafı yoktur. Bu dönem ile ilgili olarak çağdaş Şiî yazar M. Camiî şöyle demektedir:

"İlk dönem İslâm tarihi, özellikle Raşid Halifelerle sahâbe ve tabiîn dönemleri, Ehl-i Sünnet için kilit öneme sahiptir. Halbuki Şiîlere göre tarihin bu bölümünün, İslâm tarihinin diğer dönemlerinden ayrılan bir tarafı yoktur. Daha da önemlisi, bu sorun sırf teorik bir inançla ilgili değildir; Ehl-i Sünnet'in bu dönemin özel bir dinî değer ve konumu olduğuna inanması, Şiîlerin ise böyle bir değer ve konuma inanmamaları, o kadar önemli değildir. Bu noktada önemli olan, böyle bir dinî bakış açısı ve anlayışın, bu iki fırkanın izleyicilerini şiddetle etki altına almasıdır. O kadar etki altına almıştır ki, Ehl-i Sünnet, İslâm'a bütünüyle tarihin bu bölümünden bakmaktadır. Çünkü Sünnî ekol, o dönemi, İslâm'ın öğretilerinin gerçekleşip somutlaştığı dönem olarak

---

271 Sünnî kaynaklarda cennetle müjdelenen on kişiye ('aşere-i mübeşşereye) işarettir.
272 el-Meclisî, XXXV, 276.
273 Mehmet Akif Aydın, "İmâmet", *DİA*, XXII, 203-204.
274 Müfîd, *el-İrşâd*, 12.

görmektedir. Şiîler ise, aksine tarihin bu dönemine İslâmî ölçeklerle bakmakta ve bunun için de o döneme karşı eleştirel bir mevzi almaktadır."[275] Yazara göre Ehl-i Sünnet, Raşid Halifeler döneminin, dinî bir konumu, hatta ilahî kutsiyeti bulunduğuna inanmaktadır. Şîa için ise bu dönemin diğer dönemlerden farkı yoktur. Dolayısıyla Şîa bu döneme eleştirel bir gözle bakmaktadır.

Klasik Şîa kaynaklarına bakıldığında, ilk üç halife dönemini değerlendirmekten ziyade, halifeleri kusurlu göstermek için çaba sarf edildiği görülecektir. Çağdaş Şiî müelliflerinden bazıları, ilk iki halife döneminde siyasî istikrarın olduğu gerçeğine dikkat çekmektedirler. Bu iki halifenin hayat tarzlarında kini ve kötülüğü çağrıştıracak ve devrime davet çıkartacak bir şeyin olmadığını, her ikisinin zühd yolunu tercih ettiklerini, İslâm'ın yayılması için çalıştıklarını, Osman'ın ve ondan sonra da Emevî ve Abbasîlerin yaptıkları gibi, akrabalarını diğerlerine tercih etmediklerini belirtmektedirler.[276]

Halifeliğin Hz. Ali'ye ait bir hak olduğuna inanan Şîa'ya göre, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın Hz. Ali'nin yerine geçmesi ile onun hakkını elinden almışlar ve gâsıp olmuşlardır.[277] Şiîlerin Hz. Ali'yi imâm olarak tanımaları, ondan başka hilâfete kalkışanları özellikle ilk halife Ebû Bekir'i eksik bulmalarını gerektirmiştir. Şîa'nın Ebû Bekir hakkındaki kötü sözlerinin bir kısmı onu cerh, sövme, Rasûlullah'ın vefatından sonra açık küfür; ondan önce ise nifaka kadar varmaktadır.[278] Şîa kaynaklarında "cibt ve tağut"[279] kelimelerinin Ebû Bekir ve Ömer olarak yorumlanması[280] bu yüzdendir.

Bazı çağdaş Şiî yazarlar, Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci yarısına kadar, gerek halifelerin gerekse onların valilerinin şeriatın zahirine göre hareket ettiklerini,[281] Hz. Ali taraftarları da dahil olmak üzere bu dönemde ister yöneten ister yönetilen olsun herkesin İslâm'ın siyasî yaşamına doğrudan iştirak ettiğini, siyasî otoriteye yönelik olumsuz bir belirtinin olmadığını,[282] İslâmî birlik ve beraberliğin egemen olduğunu[283] ifade etmektedirler. İlk üç halifenin takip ettikleri siyaseti Tabâtabâî şöyle değerlendirmektedir: "İnsanların işleri ve durumları konusunda, bu üç halife ictihâd ve o zamanki maslahata uygun olarak toplumda İslâmî kuralları uyguluyorlardı. Kur'an

---

275 Muhammed Mescid-i Câmiî, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da Siyasî Düşüncenin Temelleri,* (trc. Malik Eşter), İstanbul 1995, 65-66.

276 Hasan Abbas, 231-232.

277 Müfîd, *el-İfsâh*, 11.

278 Ahmed Mahmud Subhî, *Nazariyyetü'l-İmâme lede'ş-Şîati'l-İsnâaşeriyye*, Beyrut 1991, 271-72.

279 Cibt, put demektir. Tağut ise Allah'tan başka ibadet edilen her şey demektir. Daha geniş bilgi için bkz. Kurtubî, V, 248.

280 Bkz. el-Kummî, *Tefsir*, I, 140; el-Küleynî, I, 205, 429.

281 Câmiî, 223-24.

282 Hasan Abbas, 213.

283 Muhammed Hamza, *et-Teâluf beyne'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, Dımaşk 1985, 15.

tefsirsiz ve tedebbürsüz bir şekilde okunuyordu. Rasûlullah'ın sözleri yazıya dökülmeden rivâyet ediliyordu. Kulak ve dudaktan öteye geçmiyordu. Hadîs, kesinlikle yazılmıyordu."[284]

Şîa'nın sadece avam tabakasının ilk üç halifeye özellikle şeyheyne sövdükleri, alimlerinin ise onlara sövmediklerini söylemek oldukça zordur. Zira 'Ayyâşî, Kummî, Bahranî, el-Kaşanî vb. müfessirler ile Küleynî, İbn Babeveyh el-Kummî, Tûsî, Müfîd, el-Keşşî, Nebatî, Erdebilî, İbn Tâvus, el-Hasenî, Meclisî gibi muhaddis ve fakihlerin kitaplarında ilk üç halife ile ilgili yakışıksız ifadelere sıkça rastlanılmaktadır.[285] Gerçek şu ki, eski Şiî müellifler ilk üç halife ve uygulamaları hakkında daha sert ve katı rivâyetlere yer vermişlerdir. Küleynî, Hz. Ali'nin şöyle dediğini söyler: "Benden önceki halifeler, icraatlarıyla, Rasûlullah'ın arzusuna muhalefet ederek, onun ahdini bozarak ve Sünnetini değiştirerek, Rasûlullah'a ters düştüler."[286]

Aynı şekilde el-Küleynî, Ebû Abdillah (Cafer es-Sâdık)'ın *"Doğrusu inanıp sonra inkar edenleri, sonra inanıp tekrar inkar edenleri, sonra da inkarları artmış olanları Allah bağışlamaz..."*[287] âyetini şu şekilde tefsir ettiğini nakleder: "Bu âyet başlangıçta Hz. Peygamber'e iman etmekle birlikte, Rasûlullah'ın 'Ben kimin mevlasıysam, Ali de onun mevlasıdır' sözü ile, Ali'nin velâyeti kendilerine arz etmesi üzerine, bunu kabul etmeyerek küfre giren, sonra Mü'minlerin Emiri'ne biat etmek suretiyle iman eden; ancak, Rasûlullah'ın vefat etmesinden sonra, Ali'ye yaptıkları bu biati ikrar etmeyerek küfre düşen; daha sonra, ona biat etmiş olanları da kendilerine çekmek suretiyle günahları artan, falan (Ebû Bekir), falan (Ömer) ve falan (Osman) kimseler hakkında nâzil olmuştur; bu kimselerde, iman diye hiçbir şey kalmamıştır."[288]

Başka bir yerde Küleynî ilk iki halifeye lanet okuyan bir rivâyet nakletmektedir. Bu rivâyete göre Ebû Cafer şöyle der: "Ya'kûb'un çocukları Peygamber değillerdi. Ne var ki onlar, Peygamber çocukları ve torunları idiler. Dünyadan ancak mutlu olarak ayrıldılar. Yaptıklarını tezekkür edip tevbe ettiler. Halbuki Ebû Bekir ve Ömer (şeyheyn) tevbe etmeden dünyadan ayrıldılar. Mü'minlerin Emiri'ine yaptıklarını hatırlamadılar. Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti bu ikisinin üzerine olsun!"[289]

Ünlü Şiî müfessir ve muhaddis el-'Ayyâşî, ilk üç halifenin Allah'ın düşmanı birer put olduklarını ifade eden çok hakâretâmiz şu rivâyeti nakletmektedir: Ebû Hamza es-Sumâlî der ki; ben Ebû Cafer (Muhammed Bakır)'e, "Allah seni ıslah etsin. Allah'ın düşmanları kimlerdir?" dedim. Ebû Cafer, "Dört puttur" dedi. Bunun üzerine ben, "Dört put kimlerdir?" diye sordum. O, "Ebu'l-Fasîl, Rama' (r-m-'a) Na'sel ve Muaviye'dir. Bir de onların dinlerine uyanlardır. Kim

---

284 Tabâtabâî, *eş-Şîa,* 40.
285 Bkz. İhsan İlahi Zahir, *er-Red 'ala'd-Dıktor Ali Abdulvahid Vafî fi Kitabihi Beyne'ş-Şia ve Ehli's-Sünne*, Lahor ts., 205.
286 el-Küleynî, VIII, 59.
287 Nisa, 4/137.
288 el-Küleynî, I, 420.
289 el-Küleynî, VIII, 246; Zahir, *er-Red*, 208.

bunlara düşmanlık ederse, Allah'ın düşmanlarına düşmanlık etmiş olur" diye cevapladı. Daha sonra Ebû'l-Fasîl ile Ebû Bekir kastedildiği, Rama' kelimesinin, Ömer kelimesinin tersinden okunuşu olduğu, Na'sel ile de Osman kastedildiği belirtilmektedir.[290]

el-'Ayyâşî *"Siz içinizdekini açıklasanız da saklasanız da, Allah sizi onunla hesaba çeker; sonra dilediğini bağışlar"*[291] mealindeki âyet-i kerimeyi tefsir ederken şöyle demektedir: "Allah'ın, bu ikisinin (Ebû Bekir ve Ömer'in) hardal tanesi kadar sevgisini gönlünde taşıyanı cennete sokmaması gerekir."[292]

Meclisî'ye göre, diğer ümmetlerde olan her şeyin bir benzeri bu ümmette de gerçekleşmiştir. Meselâ Harun'un buzağı ve Samirî ile olan kıssası, Hz. Ali'nin Ebû Bekir ve Ömer ile olan olaylarına benzemektedir. Meclisî'ye göre Ebû Bekir, bu ümmetin buzağısı; Ömer, Samirîsi; Osman ise bu ümmetin Karun'udur.[293]

Bu düşünce başka Şiî müellifler tarafından da işlenmiştir. el-Kummî, *"Birtakım yüzlerin ağaracağı, birtakım yüzlerin kararacağı günde..."*[294] mealindeki âyeti tefsir ederken Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu zikreder: "Kıyamet gününde ümmetim, beş bayrak altında bana gönderilir. Bir grup, bu ümmetin buzağısı ile beraberdir; onlara, 'Benden sonra, iki büyük emaneti ne yaptınız?' diye sorarım. Onlar, 'Büyük olanı tahrif ettik ve ona sırt çevirdik; küçük emanete de düşmanlık ettik, buğz ettik ve zulmettik' cevabını verirler. Ben de onlara, 'Susuzluktan kıvranarak, yüzleriniz simsiyah olduğu halde cehenneme girin', derim. Sonra bu ümmetin Firavununun başkanlığında bir grup gelir, onlara, 'Benden sonra, iki büyük emaneti ne yaptınız?' diye sorarım. Onlar da, 'Büyüğünü tahrif ettik, yırttık ve ona muhalefet ettik; küçüğe gelince ona düşman olduk ve onunla savaştık', derler. Ben de onlara, 'Susuzluktan kıvranarak, yüzleriniz simsiyah bir halde cehenneme girin', derim. Sonra bu ümmetin Samirî'sinin başkanlığındaki grup gelir. Onlara, iki büyük emaneti ne yaptıklarını sorarım. Onlar, 'Büyüğe karşı çıktık ve onu terkettik; küçüğe gelince, onu, yardımsız bıraktık, terk ettik', derler. Bunun üzerine onlara, 'Susuzluktan perişan bir halde, yüzleriniz simsiyah olarak cehenneme girin', derim."[295]

Şiîlerce hadîste "sika ve sahîhu'l-mezheb" olarak kabul edilen Ali b. İbrahim el-Kummî de, tefsirinde Ömer'e şeytan sıfatını yakıştırmaktadır. Kummî, *"O gün, zalim kimse ellerini ısırıp şöyle der: keşke Peygamberle beraber bir yol edinseydim, vay başıma gelene. Eyvah, keşke, falancayı dost edinmeseydim! O beni, bana gelen zikirden saptırdı. Zaten şeytan, insanı (uçuruma sürükleyip), yapayalnız ve yardımcısız bırakır."*[296] âyetleri ile ilgili olarak şu yorumu yapar:

---

290 el-'Ayyâşî, II, 122; el-Meclisî, XXVII, 58.
291 el-Bakara, 2/284.
292 el-'Ayyâşî, I, 176; el-Meclisî, XXVII, 57.
293 Bkz. el-Meclisî, XXIV, 236.
294 Al-i İmran, 3/106.
295 el-Kummî, *Tefsir*, I, 109; Zahir, *Şîa'nın Kur'an Anlayışı*, 32-33.
296 Furkan, 25/27-29.

"Birincisi (yani Ebû Bekir) o gün "Ne olurdu, Rasûlullah'la birlikte Ali'yi dost edinseydim de, İkinciyi (Ömer'i) kendime dost yapmasaydım"der... Şeytan (yani Ömer) insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır."[297]

el-Kummî, *"Böylece kıyâmet günü kendi günahlarını tam olarak, bilmeden saptırdıkları kimselerin günahlarını kısmen yüklenirler..."*[298] âyetini de şöyle açıklar: "Emirü'l-Mü'minîn'in hilâfet hakkını gasp edenler, kendi günahlarını bütünüyle ve kendilerine uyanların günahlarını da kısmen yüklenirler. Cafer es-Sâdık şöyle der: Yemin olsun ki, akıtılan her kanın ve yaralanmanın, haksız yere ırza geçmenin, bilgisiz olarak hüküm vermenin günahı, bu işleri yapanların günahları eksilmemekle birlikte, o iki kişinin (Ebû Bekir ve Ömer) boynunadır. Sonra Ali şöyle dedi: "Tekrar tekrar yemin ederim ki, benden sonra Benî Ümeyye iktidara gelecekler ve sonra onu başka ülkelere de yayacaklardır. Onların ve kıyamete kadar onlar gibi amel ederek günah işleyen herkesin günahı, bunu ilk başlatan kimsenin, yani Ebû Bekir'in üzerinedir."[299]

Yine müfessir el-Kummî'ye göre *"Size fasıklık, küfür ve isyanı sevimsiz gösterdi"* âyetinde, Ebû Bekir, Ömer ve Osman kastedilmektedir.[300]

Şüphesiz ki Şiî müelliflerin, ilk üç halife ile ilgili karalama ve hakaret içeren rivâyetleri[301] bunlardan ibaret değildir. Şîîlerin buğzetme ve düşmanlık konusunda sahâbeden çok az bir kesimi hariç, çoğunu tekfir etme noktasına kadar işi götürdükleri[302] görülmektedir. Kur'an âyetleri, Şiî müfessirler tarafından imâmet eksenli olarak yorumlanmaktadır. Mana bakımından iyi ve güzel şeyler anlatan âyetler Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili hadiselere te'vil edilmekte, kötülükleri gösteren âyetler ise kendilerince düşman olarak gördükleri kimseler için özellikle ilk üç halife için yorumlanmaktadır.

Bu rivâyetler, Şîa'nın, kendileri dışındaki müslümanları ne şekilde mütalaa ettiklerini, kötülediklerini; ashâbı nasıl tavsif ettiklerini, isimlerini nasıl değiştirdiklerini, haklarında nasıl çirkin sözler sarf ettiklerini ve Hz. Peygamber'e nasıl yalan isnat ettiklerini, açıkça göstermektedir.

Bilindiği gibi bütün Ehl-i Sünnet kelâmcıları, dört halifenin, fazilet sırasına göre göreve geldiklerini hala bir nazariye olarak ileri sürmektedirler.[303] Buna mukabil halifeleri bu kadar sert bir şekilde eleştiren, onlara hakaret eden Şiî müellifler ise, ilk üç halifenin faziletleri ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen tüm rivâyetlerin uydurma olduğu kanaatindedirler. Meclisî, İmâm

---

297 el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, II, 113; Zahir, *Şîa'nın Kur'an Anlayışı*, 27-28. bu tür rivâyetlerin bazı Şiî yazarlar tarafından uydurma olarak değerlendirildiğine dair bkz. Haşim Maruf Hasenî, *el-Mevduat fi'l-Asâr ve'l-Ahbâr Arz ve Dirase*, Beyrut 1973, 187.

298 en-Nahl, 16/25.

299 el-Kummî, *Tefsir*, I, 383-84; Zahir, *Şîa'nın Anlayışı*, 29-30.

300 el-Kummî, II, 319. Ayrıca bkz. Haşim Maruf Hasenî, *el-Mevduat*, 194.

301 Bu tür rivâyetler için ayrıca bkz. el-Kummî, *Tefsir*, II, 86; el-Meclisî, XVII, 86; XVII, 383, XXVIII, 116; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 87-89; Bakan, 82-85.

302 Ebû Hamid Muhammed b. Halil b. Yusuf el-Makdisî, *Risale fi'r-Red ale'r-Rafıda*, Bombay 1983, 88.

Muhammed Bakır'ın, "Ömer cennetteki yaşlıların efendisidir", "Ömer, sezgisi kuvvetli, kendisine ilham olunandır (mühaddes)", "Ömer'e melek telkinde bulunuyor", "Osman'dan melekler haya eder" gibi Ehl-i sünnet'in gerçek bildiği iki yüz hadîsi sıraladıktan sonra yemin ederek: "Bunların hepsi yalan ve iftiradır" dediğini belirtir.[304]

Halbuki İbn Ebi'l-Hadîd'in de belirttiği gibi ilk uydurma rivâyetler, fezâil konusunda görülmüş ve Şîa tarafından Hz. Ali'nin faziletini pekiştirmek için ortaya atılmıştır. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'i savunan Bekriyye fırkası, Şîa'nın hadîslerine mukabil başka hadîsler uydurmuşlardır.[305] Hemen her konuda İbn Ebi'l-Hadîd'in *Nehcu'l-Belağa* şerhini referans gösteren Şiî yazarlar, onun yukarıdaki itirafından habersiz görünmektedirler.

İlk üç halifenin faziletleri ile ilgili bütün rivâyetleri inkar eden Şiî müelliflere göre Ebû Bekir, Ömer, Osman ve üstünlük konusunda onlarla birlikte anılan Talha, Zübeyr, Sa'd, Said, Ebû Ubeyde ve Abdurrahman gibi kişilerin, Ebû Hureyre, Amr b. 'Âs, Ebû Musa el-Eşarî, Muğire b. Şu'be, Yezid b. Muaviye gibi kişilerden ayrıcalıklı kılan bir özellikleri yoktur.[306] Hatta Rasûlullah'ın Amr b. 'Âs'ı, Ebû Bekir ve Ömer'in içinde bulunduğu seriyyeye emir tayin etmesi nedeniyle Amr b. 'Âs'ın her iki halifeden daha üstün olduğu belirtilmektedir.[307] Şiî müellifler bu konuda o kadar ileri gidiyorlar ki "Allah katında başkasının ondan (Ebû Bekir'den) daha üstün olduğunu açık delillerle biliyoruz" demektedirler.[308]

Bununla da yetinmeyen Şiî müellifler Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in aslında birbirlerine düşman oldukları faraziyesini, değişik uydurma rivâyetler ile ileri sürmektedirler. Bu rivâyetlerden birine göre Şa'bî'nin şöyle dediği nakledilir: "Ömer'in göğsünde Ebû Bekir'e karşı bir kin vardı."[309]

Şiî müellifler tarafından aktarılan uzun bir rivâyet arasında Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a şöyle dediği nakledilir: "Teym b. Mürre oğlunun (Ebû Bekir'in) benim önüme geçmesi ve onun bana yaptığı zulümden bugüne kadar habersiz misin?!" Aynı rivâyette Hz. Ömer'in yine oğluna, Abdurrahman b. Ebî Bekir'in babasından daha üstün olduğunu belirttiği zikredilir.[310]

Öte yandan, gerek Hz. Ali gerekse onun neslinden gelen ve Şîa'nın imâm olarak kabul ettiği kişiler, ilk üç halife hakkında çok övücü sözler söylemişlerdir. Onların halifeliklerini itiraf ve

---

303 Bkz. Atay, 149.

304 el-Meclisî, XXVII, 213-214. Ayrıca bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 138, 140.

305 İbn Ebi'l-Hadîd, XI, 48-49; Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 67-68. Ayrıca bkz. el-Heytemî, *es-Savâık*, 121, dn.,1; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 83, 177; Mehmet Eminoğlu, "Fezâilü's-sahâbe", *DİA*, XII, 537.

306 Müfîd, *el-İfsâh*, 84.

307 Müfîd, *el-İfsâh*, 95.

308 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 10.

309 İbn Şâzân, 139; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 128.

310 Rivâyetin tamamı için bkz. İbn Şâzân, 135-139; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 126-128. Şerif el-Murtazâ'nın naklettiği rivâyette Teym oğlu yerine Teym ahmağı deniliyor.

ikrar etmişlerdir. Onlara hakaret edilmesine ve sövülmesine karşı çıkmışlardır. Şiîler bu konuda imâmları ile ters düşmektedirler. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali, "Biz, Rasûlullah'ın seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini, mağaraya sığınırken onunla arkadaşlık eden tek kişi (ikinin ikincisi) olduğunu biliyoruz. Fakat bizim de bir hakkımız vardı. Birbirimizle istişare etmedik" dedikten sonra Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir.[311]

İmâmiyyenin dördüncü imâm olarak kabul ettiği İmâm Zeyd'e, Şiîlerden bir grup, Ebû Bekir ve Ömer hakkında fikrini sorduklarında Zeyd, "Allah ikisini de bağışlasın ve onlara merhamet etsin. Ailemden kimsenin onlardan yaka silktiğini (teberri ettiğini) duymadım ve onlar hakkında kötü bir şey de demezlerdi" diye cevap verir.[312]

İbn Sa'd'ın rivâyet ettiğine göre sahâbîlerden Cabir b. Abdillah, Şîa'nın beşinci imâm olarak kabul ettiği Muhammed Bakır'a, "Siz Ehl-i Beyt'ten Ebû Bekir ve Ömer'i lanetleyen kimse var mıdır?" diye sorar. O, "Hayır, aksine her biri onları sevmiş, onlara güvenmiş ve dua etmiştir" cevabını verir.[313]

es-Süyûtî, İmâm Cafer'in "Ebû Bekir ve Ömer'i hayırla anmayan kimseden uzağım (beri)" dediğini nakleder.[314]

Halifeler hakkında görüşlerini naklettiğimiz İmâm Zeyd, İmâm Muhammed Bakır ve İmâm Cafer es-Sadık gibi gerçek imâmlardan Ebû Bekir ve Ömer'in aleyhinde bulunanlara rastlanmış değildir. Bu imâmlar Şiîlerin değil, Sünnîlerin en büyük desteği ve hocaları olmuşlardır. Meselâ, Ebû Hanife, İmâm Zeyd, Muhammed Bakır, Abdullah b. Hasan ve Cafer-i Sâdık'ın talebesi olmuştu.[315]

Bazı yazarlar Rasûlullah'ın hısım ve akrabaları olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a ilk defa ta'n eden kimsenin Abdullah b. Sebe' olduğunu zikrederler.[316] Şîa'nın mezhepleşme sürecine girmesiyle birlikte gerçek imâmların sözlerine uymayan Şiîlerin, değişik üsluplarla ilk üç halifeye sövmeye başladıkları kabul edilmektedir. O günden beri bu olay Şîa ile Ehl-i Sünnet mensupları arasında en önemli tartışma konularından biri olmuştur.

İmâmları alabildiğine yücelterek, İmâmiyye Şîasına gelişme imkanı sağlayan ilk sülâle Büveyhîler (334-447/945-1055) olmuştur. Şiîler, İslâm tarihinde ilk defa, bu hanedan sayesinde akidelerini serbestçe yaymak ve yazmak imkanını elde etmişlerdir. Nitekim bugün Şî-İmâmiyye'nin en muteber saydığı hadîs külliyatı, itikat ve muâmelâta dair eserler, Büveyhoğulları

---

311 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 582.
312 et-Taberî; VII, 180; İbnu'l-Esîr, V, 242; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 330; Muhammed Ebû Zehra, *el-İmâm Zeyd*, Kahire 1959, 58; Atay, 66; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 156.
313 İbn Sa'd, V, 321.
314 es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 122; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 163-164.
315 Atay, 85-86.
316 Nevbahtî, 22; Zahir, *Şîanın Anlayışı*, 25.

döneminde telif olunmuştur.[317] Bu dönemde genellikle halifelere sövme, onlara hakaret etme Şîa'nın kaynak kitaplarında yerini almıştır. Bir çok kaynak kitapta halifelerin adları verilmeden onlara lakap takılarak veya halifelerin kast edildiği bir bağlamda isimleri zikredilmeksizin "falan, falan, falan" denilerek üstü kapalı olarak eleştiriler yapıldığı bilinmektedir.

İlk üç halifeye Şiîler tarafından sövülmesi Sünnî dünyada zaman zaman infiale sebep olmuştur. Bundan dolayı Sünnîler ile Şiîler arasında bazı çatışmalar vuku bulmuş ve çok sayıda insan ölmüştür. İbnu'l-Esîr'in kaydettiğine göre, hicrî 407 (m.1016) yılında ilk üç halifeye sövdükleri gerekçesiyle Afrika'nın değişik yerlerinde birçok Şiî öldürülmüştür.[318]

İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun (ö. 715/1316) İmâmiyye Şiîliğini kabul etmesi üzerine, Anadolu'da da Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın adlarının anılmasının yasaklandığı bilinmektedir.[319]

Şiî kesimin ilk üç halifeye açıkça sövmeleri, Şiî Safevî devleti döneminde teşvik edilmiştir. Bu devletin kurucusu Şah İsmail, Özbeklerin hanı Şeybânî Han'ı bozguna uğrattıktan sonra Herat'a geldiğinde, bazı din adamlarını öldürtmüş, ahalinin bunları kurtarmak amacı ile topladığı paraya el koymuş, ahaliden ilk üç halifeye lanet okuyacak olan herkese bir tümen para vereceğini ilan ettirmişti. Şiîler de bundan haberdar olup lanet okudular ve her lanet okuyan bir altın tümen aldı.[320]

Şah İsmail bu tutumunu her yerde sürdürdü. 1503 yılında Ak Koyunlu Sultan Murad'ın ardınca Şiraz'a giderek, burasını ele geçirdiğinde, buradaki Şiîliğe muhalif olan ulemayı huzuruna getirterek, ilk üç halifeyi lânetlemelerini istemiş, ancak onlar takıyye yapamayıp, bunu yerine getirmek istemeyince öldürülmelerini emretmişti. Nitekim Kadî Mir Hüseyin-i Meybudî ve Emir Gıyaseddin Muhammed-i İsfehanî bu şekilde öldürülen ulemadan idiler. Sünnî ulemadan kaçabilenler kendilerini Osmanlı ülkesi, Hindistan veya Maverâünnehr'e atmışlardı.[321]

Tahmasb'ın yerini alan II. İsmail'in, Şiîliği daha mutedil bir hale getirmeye çalışması ve Sünnîliği müsamaha ile karşılamasıyla ön plana çıkmıştır. Bunda hocası Mirza Mahdum'un da rolü olsa gerektir. Adı geçen Mirza Mahdum'un *Nevakızu'l-Revâfiz* adlı eseri, Şiîliğe reddiye mahiyetinde olup, yazarı hükümdarın ölümünden sonra İran'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve eserini Osmanlı hükümdarı II. Murad'a takdim etmiştir.[322]

II. İsmail her iki mezhep mensuplarının, bir arada yaşamalarını istiyordu. Kendisi ilk üç halife ve sahâbenin lânetlenmesini doğru bulmuyor, bu düşüncesini meclislerde hazır bulunanlara

---

317 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 179-180.
318 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 294-95.
319 Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, 9-10.
320 *Alem-i Ârâ-yi Safevî*, (nşr. Yedullah Şükri), Tahran 1363, 346.
321 İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiîlik", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, 92; krş. Uyar, *Ahbârîlik*, 137.
322 Bkz. Zebihullah Safa, *Tarîh-i Edebiyat der İran*, Tahran ts., V/I,194; Aka, 93.

söylemekten de çekinmiyordu. Bu yüzden lanetlemeyi yasakladı. Müfrit Şiî âlimlerini yanından uzaklaştırıp, aşere-i mübeşşereye hiç bir zaman lanet okumamış bulunan Kazvinlilere nezir olarak para dağıttırdı. Camilerin duvar ve kapılarına yazılmış olan aşikâne şiirleri sildirtti. Şiî ve Sünnî ulemâ arasında sohbet toplantıları düzenledi. Onun bu hareketleri, Şah'ın Sünnîliği benimsediği veya buna meyli olduğu şeklinde yorumlandı.[323]

Safevi iktidarına son vererek 16 Mart 1736 tarihinde tahta oturan Nadir Şah, Afşar aşiretinden bir Türk kumandanı idi ve inanışı itibariyle de Sünnîliğe mensuptu. Nadir Şah ilk üç halife ve sahâbeye lanet okunmaması, sövülüp sayılmaması; Hz. Hüseyin için yapılan bazı törenlerin yapılmaması, çok kan dökülmesine yol açan Şiî-Sünnî anlaşmazlığını ortadan kaldırmak için ulemâdan bir heyet teşkil edilmesi gibi şartlarla tahta oturmaya karar vermişti.[324] Bu bakımdan, hakimiyeti eline geçirir geçirmez, İran'da Sünnîliği yeniden tesis ile Şiîliği ortadan kaldırma faaliyetlerine girişti. Fakat halkın ve Şiî ulemanın mukavemetiyle karşılaştı. Mamafih, Şiîlerin sahâbeye dil uzatmaları, birtakım hatalı inanışlarını bırakarak doğru yolu bulmaları için Şiî ve Sünnî alimler arasında, 1156/1743 yılında bir tartışma tertip etti.[325] Bu toplantı sonunda, Şiî alimleri bir takım inanışların tashihini kabul etmişlerse de, ashâba lanet etmek ve daha bazı yakışıksız davranışlar, cahil halk tabakalarında yakın zamanlara kadar süregelmiştir.[326]

Şiî kesimden değişik üsluplarla halifelere saldıranların muhtelif zaman ve yerlerde var olageldiğini kabul eden Hasan Abbas gibi bazı Şiî yazarlar, günümüzde müslümanların birlik ve beraberliği için halifelere sövülmemesi gerektiğini söylemektedirler.[327] Halifelere sövmenin Şiîlerin ortak görüşü değil, bazı aşırıların ferdî görüşleri olduğunu söyleyen bazı Şiî yazarlara göre, Halifelerin lanetlendiği varsayılsa bile, bu İslâm'dan çıkmayı gerektirmez, olsa olsa günah olabilir. Şayet bu lanetleme inanç ve ictihâddan dolayı ortaya çıkıyorsa günah da sayılmayabilir, hatalı bile olsa herhangi bir fasıklığı gerektirmez. Zira 'hatalı ictihâd edene bir ecir; doğru ictihâd edene ise iki ecir vardır' ilkesi herkesçe kabul görmüştür. Nitekim Sünnîler de Cemel ve Sıffin gibi sahâbe arasında cereyan eden savaşlara, Talha, Zübeyr ve Muaviye'nin ictihâd ederek katıldıklarını, ictihâdlarında hatalı sayılsalar bile bunun adaletlerini ve mertebelerinin yüceliğini zedelemediğini kabul etmektedirler.[328]

Görüldüğü gibi Şîa'nın ana kaynaklarında gerek ilk üç halifeye gerekse aşere-i mübeşşere arasında yer alan diğer sahâbîlere yakışıksız ifadelerle hakaret edilmiştir. Aynı şekilde Şîa mezhebinin egemen olduğu toplumlarda da halifelere sövme devam edegelmiştir. En mutedil Şiî

---

323 Sümer, 116-17; Aka, 93-94.
324 Aka, 97.
325 Bu toplantı ile ilgili olarak bkz. Abdullah Efendi, "Sünnî Şîî İttifakına Doğru", (çev. Mustafa Çağrıcı), *Nesil Dergisi,* X/10, (Temmuz 1979), 33-48.
326 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 188.
327 Hasan Abbas, 259.
328 Hasan Abbas, 236; Esed Haydar, 65-66.

yazarların bile şeyheyne sövmeyi bir ictihâd olarak görebilmeleri, Şiîlerin bu konudaki düşüncelerini ortaya koyma açısından oldukça önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİÎLERİN HZ. EBÛ BEKİR'İN ŞAHSİYETİ VE UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Şîa'nın, Hz. Ebû Bekir'in şahsiyeti ve hilâfeti esnasındaki uygulamaları hakkındaki bilgileri, yorumları ile onun yaptıklarının tamamını kötüleyen iddia ve isnadlarının neler olduğunu bilmek ve bunların İslâm tarihi kaynaklarında bir karşılığı olup olmadığını ortaya koymak gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde, Hz. Ebû Bekir'in isim ve lakapları, İslâm'a girişi, onun Rasûlullah ile hicreti, savaşlardaki durumu, Hz. Peygamber'in son hastalığında müslümanlara namaz kıldırması, Benî Sâide gölgeliğinde halife seçilmesi, ahkâm bilgisi ve şahsiyeti gibi konularla ilgili Şîilerin iddiaları öncelikle Şiî literatürde nasıl alındığı ortaya konulacak, daha sonra bu iddialar, İslâm tarihi kaynaklarına göre değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Hz. Ebû Bekir'in Adı, Künyesi ve Lakapları

İslâm tarihinde kendisi için "halife" tabiri kullanılan ilk kişi, Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe'dir. Onun adı, künyesi ve lakapları hakkında gerek Ehl-i Sünnet, gerekse Şîa kaynaklarında farklı görüş ve rivâyetler mevcuttur. Sünnîler onu güzel ad ve sıfatlarla anmaya özen göstermeye çalışırken Şiîler, onun bütün güzel sıfatlarını yok saymaya ya da bu ad ve sıfatların içini kötülüğü çağrıştıran anlamlarla doldurmaya ve onu zemm eden lakaplar takmaya çabalamışlardır.

Şiî müellif el-Hâcûî (1173/1759), ilk halife Ebû Bekir'in adını defalarca Abdu'l-Lât şeklinde yazmıştır.[1] Halbuki İslâm tarihi kaynaklarında isminin Câhiliye döneminde Abdu'l-Ka'be[2] olduğu; İslâm'ı benimsedikten sonra ise Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivâyet edilir.[3] Ayrıca İbn İshâk onun adının Atîk olduğunu[4] belirtmişse de başta İbn Hişâm olmak üzere birçok İslâm tarihçisine göre "Atîk"'ın lakap olduğu[5] kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Bu lakabıyla kaynaklarda sıkça anılmıştır.[6]

---

1 Muhammed İsmail b. el-Hüseyin b. Muhammed Rıda el-Mazenderânî el-Hâcûî, "Tarîku'l-İrşâd ila Fesadı İmâmeti Ehli'l-Fesâd", *er-Resâil*, (thk. es-Seyyid Mehdi er-Recaî), I-II, Kum 1411, I, 471-472.

2 Ebû'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtu'l A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman,* (thk. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1970, III, 64.

3 Abdurrahman es-Süheylî, *er-Ravdu'l-Unuf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'İbni Hişâm,* (nşr. Abdurrahman el-Vekil), I-VII, Kahire ts., I, 19-20; Muhammed Ebû Zehra, *Hatemu'n-Nebiyyin,* I-II, Beyrut 1979, I, 398.

4 İbn Hişâm, I, 266.

5 İbn Hişâm, I, 266; Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, I-III, Beyrut ts. II, 181. Atîk'ın anlamları ve bu lakabın Hz. Ebû Bekir'e niçin verildiği hakkında geniş bilgi

İlk halifenin adından çok künyesi olan Ebû Bekir ile anıldığı bilinmektedir. Bekir adında bir çocuğu olmadığı halde kendisine "Ebû Bekir" künyesinin niçin verildiği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ancak, Hz. Ebû Bekir'in hayatı hakkında bir eser kaleme alan araştırmacı Muhammed Rıza, övgüye değer hasletleri ilk önce edindiği için kendisine bu künyenin verildiğini[7] söylemektedir. Şiî müellifler ise, müşriklerin ve ona düşman olanların sütten kesilmiş deve yavrusunun babası anlamındaki Ebû'l-fasîl şeklinde künyelendirdiklerini esas alarak her iki künyenin mana bakımından uygunluk içerisinde olduğunu[8] iddia etmişlerdir.

Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir'in en meşhur lakabı, "çok samimi, çok dürüst, çok sâdık ve tasdîk eden" anlamlarına gelen "Sıddîk"tır. Bu lakabın kime ait olduğu ve Ebû Bekir'e niçin sıddîk denildiği konusunda Şîa'nın temel kaynaklarında çok değişik rivâyetler zikredilmiş, Şiî müelliflerce Sünnî dünyanın bilmediği ve alışık olmadığı farklı yorumlar yapılmıştır.

Şîa, "es-Sıddîku'l-ekber" ve "el-Farûku'l-a'zam" lakaplarının Hz. Ali'ye ait olduğu inancındadır. Şîa'ya göre, Hz. Ali bir gün minberde sahâbîlerin huzurunda, "es-Sıddîku'l-ekber ve el-farûku'l-a'zam benim. Ebû Bekir'den önce iman ettim, ondan önce İslâm'ı benimsedim" dediği halde kimse bunu inkar etmemiştir.[9]

Şiî müellif Meclisî'ye göre, hem Ehl-i Sünnet hem de Şîa fırkalarının rivâyetlerince Hz. Ali, ilk önce İslâm'ı benimseyip tasdik ettiğinden bu ümmetin sıddîkı ve tüm sıddîkların başıdır.[10] Ebû Bekir'e, "Sıddîk" lakabının Rasûlullah tarafından verilmesinin sebebi hakkında ise Meclisî, *Besâiru'd-Derecât* adlı eserden naklen Cafer es-Sadık'ın şöyle dediğini zikretmektedir:

"Rasûlullah ile Ebû Bekir mağarada bulundukları sırada Rasûlullah ona, 'Şüphesiz ki ben Cafer b. Ebî Talib'in gemisinin denizde hareket edip kaybolduğunu görüyorum' dedi. Ebû Bekir, 'Ey Allah'ın Rasûlü, sen gerçekten görüyor musun?' diye sordu. Rasûlullah, 'Evet' dedi. Ebû Bekir, 'Bana da gösterebilir misin?' dedi. Rasûlullah, 'Bana yaklaş' dedi. O da Rasûlullah'a yaklaştı. Rasûlullah (ellerini) onun iki gözüne sürdü, sonra ona, 'Bak' dedi. Ebû Bekir de baktı ve geminin denizde hareket ettiğini gördü. Medinelilerin köşklerine de baktıktan sonra içinden, 'Şimdi senin gerçekten sihirbaz olduğunu tasdîk ettim' diye geçirdi. Bunun üzerine Rasûlullah da

---

için ayrıca bkz. İbn Sa'd, III, 170; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, I-IV, Beyrut 1979, I, 123; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 205; es-Süheylî, I, 19-20; İbn Hallikân, III, 64; es-Süyûtî, *Târîhu'l Hulefâ*, 29; Ebû Zehra, *Hâtemu'n-Nebiyyîn*, I, 398; Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101.

6 Bunun yanı sıra Sünnî kaynaklarda, Hz. Ebû Bekir'e çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvah", servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için "Zül-hilal" lakapları verildiği de rivâyet edilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, III, 170; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 174; M. Fayda, a.g.md., X, 101.

7 Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk Evvelü'l-Hulefâi'r-Raşidîn*, Beyrut 1983, 9.

8 el-Meclisî, XVII, 335.

9 el-Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 414. Bu tür rivâyetler, ileride Hz. Ebû Bekir'in "İslâm'a Girişi" başlığı altında ele alınacaktır.

10 el-Meclisî, XXXV, 416.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ona, 'sen sıddîksın!' dedi".[11] Görüldüğü gibi bu rivâyete göre Ebû Bekir'e "Rasûlullah'ın sihirbazlığını tasdîk eden kişi" anlamında sıddîk denildiği iddia edilmektedir. Böylesi rivâyetlere inanan Meclisî, "Ebû Bekir'e sıddîk lakabının, imâmlığını iddia eden müfteriler tarafından haksız bir şekilde verildiğini"[12] söylemekte ve Sünnî müslümanların anladığı anlamda Ebû Bekir'e sıddîk denilemeyeceğini ifade etmektedir.

Bu rivâyetlerdeki ortak nokta; ilk önce İslâm'ı benimsediğinden dolayı Hz. Ali'ye sıddîk denildiği ve gerçek manada sıddîk lakabının Hz. Ebû Bekir'e değil Hz. Ali'ye özgü olduğunun vurgulanmasıdır. Halbuki Hz. Ali, kaynaklarda sıddîk lakabıyla şöhret kazanmamıştır.

İslâm tarihi kaynaklarına göre, Rasûlullah Mi'rac'dan döndükten sonra müşrikler Hz. Ebû Bekir'e, "Senin arkadaşın şimdi de bir gecede Beytu'l-Makdis'e gidip orada namaz kıldığını ve tekrar Mekke'ye döndüğünü iddia ediyor, bu doğru mudur?" biçiminde bir soru yönelttiklerinde Hz. Ebû Bekir, "Şayet o söylüyorsa doğrudur" şeklinde cevap vermiş ve bundan dolayı bizzat Hz. Peygamber ona "Sıddîk"[13] lakabını vermiştir. Ayrıca gayb ile ilgili tüm haberleri hiç tereddütsüz hemen onayladığı için bu lakapla anıldığı[14] da rivâyet edilmektedir. Hz. Ebû Bekir Şîa kaynaklarının dışındaki İslâm literatüründe de daha çok bu lakapla şöhret kazanmıştır.

Ne var ki bazı Şîa müellifleri, Hz. Ebû Bekir'in faziletini ön plana çıkaran bu tür rivâyetleri görmezlikten gelerek, Hz. Ebû Bekir'e karşı Hz. Ali'yi yücelten bazı menkıbevî rivâyetleri delil olarak ileri sürmekte ve Sünnî müslümanları eleştirmektedirler. Meselâ Şiî müellif Tabersî (548/1153?) Ehl-i Sünnet müelliflerinin Mi'rac gecesinde Rasûlullah'ın arşın üzerinde, "lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah Ebû Bekir es-Sıddîk" diye yazıldığını gördüğünü rivâyet ettiklerini belirterek bunların her şeyi değiştirdikleri gibi bunu da değiştirdiklerini, oysa Allah arşı yarattığında onun üzerine "lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah Aliyyun emirü'l-mü'minîn" diye yazdığını[15] ifade etmektedir.

Devrinin en parlak Şiî kelâmcısı olarak kabul edilen Müfid, "Ümmet, Ebû Bekir'i sıddîk, Ömer'i farûk ve Osman'ı zu'n-nureyn olarak nitelemiştir. Bu vasıflar ümmet arasında yaygınlık kazanmış ve herkesin onları öyle tanımasına sebep olmuştur. Bu da kavmin (Ehl-i Sünnet'in) hak üzere olduğunu göstermektedir. Şayet onlar öyle olmasalardı bu vasıflar yaygınlık kazanmazdı" anlamındaki bir itirazı şu şekilde cevaplandırır: "Sıfatların bu derece yaygınlık kazanmasına asla itibar edilemez. Zira gerçek değerdeki övgü için ittifak gerçekleştiği gibi bazen asabiyet ve

---

[11] el-Meclisî, XVIII, 109; XIX, 71.
[12] el-Meclisî, XXVII, 326.
[13] İbn Hişâm, II, 39-40; İbn Hallikan, III, 64; İbn Sa'd ise Hz. Peygamber'in İsra hadisesi ile ilgili olarak Cebrail'e "Kavmim beni tasdik etmez" dediğini Cebrail'in ise "Ebû Bekir seni tasdik eder, o Sıddîk'tır" dediğini rivâyet etmektedir. Bkz. İbn Sa'd, I, 215.
[14] İbn Abdilberr, III, 966.
[15] et-Tabersî, *el-İhticâc,* I, 158; el-Meclisî, XXVII, 1-2.

sapıklıktan dolayı bu sıfatları hak etmeyen bir kişinin methi hakkında da böyle bir ittifak gerçekleşebilir. Özellikle devlet, bunların yayılması için en önemli etkendir."[16]

Rasûlullah'ın vefatından sonra onun yerine devlet başkanlığına getirilip kendisine "Allah'ın halifesi" diye hitap edildiğinde Hz. Ebû Bekir, "Ben Allah'ın halifesi değilim, ancak Rasûlullah'ın halifesiyim" diye cevap verdiği için de "halifetü Rasûlillah" unvanıyla anılmıştır.[17] Şîa ise Ebû Bekir'e "Rasûlullah'ın halifesi" denilemeyeceği görüşünde olduğu için Ebû Bekir'in kendisini bu unvanla isimlendirmesi ve çevreye bu unvanla yazılar yazmasını yadırgamaktadır. Şîa, Rasûlullah'ın Hz. Ali'yi kendi yerine halife tayin etmiş olduğundan Ebû Bekir'in bu unvanla anılmasını Rasûlullah adına uydurulan bir yalan olarak[18] görmektedir. Halbuki Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın kendisini halife tayin ettiğini iddia etmemiştir. Bu lakabı tercih etmesinin nedeni, Rasûlullah'tan sonra siyasî otoritenin başında bilfiil bulunmasından dolayıdır.[19]

Öte taraftan bazı Şîa müellifleri, özellikle müfessirleri[20] ise ilk üç halifeyi adlarından ziyade zemm edici lakaplarla anmayı tercih etmişlerdir. Âyetlerde geçen kötü vasıflı müfsit, müşrik ve münafiklar ile ilgili nitelemeleri ilk üç halife için yorumlamışlardır. Meselâ, bu müellifler, *"Yoksa biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?"*[21] âyetinde geçen "bozgunculuk yapanlar"dan maksadın "Hebter/cebter, ez-Zureyk ve Del'am" olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra ise bu kelimeler şu şekilde açıklanmıştır: "Hebter tilkidir. Hile ve aldatması çok olduğundan Ebû Bekir bununla tabir edilmiştir. Zureyk ise ya gözünün maviliğinden ya da Arapların uğursuz kabul etmesinden dolayı Ömer'den ve onun uğursuzluğundan kinayedir. Del'am ise kara anlamında olup siyahlığından dolayı yine Ömer'den kinayedir."[22]

Yukarıda geçtiği gibi gerek Meclisî'nin eseri *Bihâru'l-Envâr*'ın değişik yerlerinde gerekse Şîa'nın diğer bazı kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'e kurnaz tilki anlamında "hebter" lakabı kullanıldığına sıkça rastlanılmaktadır.[23]

---

16 el-Müfîd, *el-İfsâh*, 142-143.

17 İbn Sa'd, III, 183, 281; Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, *Mukaddimetu'bni Haldun*, Beyrut ts., 227; Casim Avcı, "Hilâfet", *DİA*, XVII, 539.

18 el-Hillî, *Nehcu'l-Hakk*, 262-263.

19 Mahmud Subhî, 275.

20 Bu konuda bkz. Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. 'Ayyâş (el-'Ayyâşî), *Tefsiru'l-'Ayyâşî*, I-II, Beyrut 1991.

21 Sa'd, 38/28.

22 el-Meclisî, XXXV, 336-337; el-Hindî el-Molla, Makbul adlı tefsir kitabında el-Cebter ve ez-Zureyk kelimelerini şöyle açıklar: "ez-Zureyk kelimesinin "ezrak"ın ism-i tasgiri olduğu, el-Cebter kelimesinin de tilki manasına geldiği rivâyet edilmiştir. ez-Zureyk'tan maksat, gözleri çakır olduğu için Ebû Bekir'dir; tilkiden murad ise, dehasına, kurnazlığına kinaye olarak, Ömer'dir. Makbulu Kur'anı'ş-Şiî fi'l-Urdiyye, s. 281'den naklen Zahir, *Şîa'nın Kur'an Anlayışı*, 28.

23 Bu konuda bkz. el-Himyerî, 57; el-'Ayyâşî, II, 263; el-Meclisî, XXXVII, 139.

Görüldüğü gibi Şîa kelâmcıları ilk üç halifeye verilen övgüye değer meşhur lakapları kabul etmedikleri gibi bu lakapları tasvip eden Ehl-i Sünnet'i de eleştirmişlerdir.

2. İslâm'a Girişi

Şîa kaynakları, Hz. Ali'nin tüm erkeklerden önce İslâm'ı benimseyip kabul ettiği konusunda ittifak içerisinde olup bu konuda hiç bir itirazı kabul etmezler. Buna karşılık Şiî müellifler Ebû Bekir'in, sabikûndan olmadığını isbat etmeye çalışmaktadırlar.[24] Müfîd, *el-İfsâh* adlı eserinde Taberî'nin *Tarih*'inden aldığı anlaşılan şöyle bir rivâyet nakletmektedir: Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkas babası Sa'd'a, "Ebû Bekir sizin içinizden İslâm'a ilk giren midir?" diye sordu. Sa'd, "Hayır, aksine ondan önce elliden fazla kişi müslüman olmuştu" diye cevap verdi."[25]

Müfîd gibi Şîa alimleri bu konuda Ehl-i Sünnet'i kendi silahı ile vurmak istemektedirler. Zira bir çok Şiî müellif, Taberî *Tarih*'inden Ebû Bekir'in elli kişiden sonra İslâm'a girdiği ile ilgili rivâyeti nakletmişlerdir.[26] Ne var ki bu anlamda Taberî'de sadece bir rivâyet bulunmaktadır o da aynen şu şekilde geçmektedir: "Muhammed b. Sa'd der ki ben babama, 'Aranızdan ilk önce İslâm'ı kabul eden Ebû Bekir miydi?' diye sordum. Babam, 'Hayır, ondan önce elliden fazla kişi İslâmiyet'i kabul etmişti. Fakat o İslâm açısından bizim en faziletlimiz idi' diye cevap verdi."[27] Şiî müellifler bu rivâyetin sadece baş tarafını aktarıp son kısmı olan "O, İslâm açısından en faziletlimizdi" cümlesini nakletmezler.[28] Oysa bir rivâyet doğru kabul ediliyorsa tamamının kabul edilmesi gerekir. Bu uygulama, Şiî müelliflerinin tarih kaynaklarından aldıkları rivâyetleri kendi inançlarına uygun duruma getirmek için nasıl bir yöntem kullandıklarının açık kanıtıdır.

İslâm'a girdiğinde 38 yaşında olduğu rivâyet edilen[29] Hz. Ebû Bekir'in ilk müslüman erkek olup olmadığı konusunda İslâm tarihi kaynaklarında değişik görüşler yer almaktadır. Şu var ki, Sünnî ulemâ Hz. Ebû Bekir'in ilk müslümanlardan olduğu konusunda görüş birliği içerisindedir.[30] Bütün görüşleri uzlaştırıcı olarak, hür erkeklerden Hz. Ebû Bekir, çocuklardan Hz. Ali, kölelerden Zeyd b. Harise, kadınlardan ise Hz. Hatice'nin ilk müslüman olduğu belirtilmiştir.[31] Ne var ki Şîa müellifleri bu uzlaştırıcı görüşü de kabul etmeye yanaşmamaktadırlar. Zira Şîa'da yaygın kanaate göre, Hz. Ali ilk müslüman çocuk değil ilk müslüman erkektir.[32]

---

24 Müfîd, *el-İfsâh*, 147; el-Eminî, VII, 92.
25 Müfîd, *el-İfsâh*, 147; krş. Taberî, *Tarîh*, II, 316 (T. IV, 118).
26 Bkz. el-Eminî, VII, 92; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 248.
27 et-Taberî, *Tarîh*, II, 316.
28 el-Eminî, VII, 324; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 243.
29 İbn Hazm, *el-Fasl*, IV, 112.
30 Bkz. İbn İshâk, 120; İbn Hişâm, I, 266; İbn Sa'd, III, 171; İbn Hazm, *el-Fasl*, IV, 112; İbn Abdilberr, III, 965; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 57-60.
31 Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 29; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefâ*, 34.
32 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 251.

Şîa'nın dayandığı rivâyetlere göre Hz. Ali on ya da on beş yaşında müslüman olmuştur.[33] Birçok Şiî müellife göre Hz. Ali, ilk müslüman çocuk değil, ilk müslüman erkektir.

Gerek Hz. Ebû Bekir'in gerekse Hz. Ali'nin ilk müslüman olduklarına dair kaynaklarda çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetler arasında bir tercihte bulunmak çok zordur. Bu zorluk güvenilir Sünnî kaynaklarda görüş birliğinin olmayışından ve konunun tartışmalı olarak ele alınışından kaynaklanmaktadır.[34] Ancak kaynaklar iyi incelendiğinde Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den önce müslüman olduğu kanaati daha ağır basmaktadır.

Bir çok siyer ve meğâzî eserinde Hz. Ebû Bekir ilk dört müslüman arasında sayılırken[35] Meclisî, el-Eminî ve el-'Âmilî gibi bir çok Şiî müellifin onu ilk elli müslüman arasında bile kabul etmemeleri çok ilginçtir.

Rasûlullah ile birlikte kimin daha önce namaz kıldığı da Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında tartışılmıştır. Şiî alimler, Hz. Ali'den başka namaz kılacak kimse olmadığı için yalnız Hz. Ali ile Rasûlullah'ın yedi sene birlikte namaz kıldıklarını ifade etmektedirler.[36]

Mu'tezile ekolünün ileri gelen alimlerinden İbn Ebi'l-Hadîd de, Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Ben Sıddîk-ı Ekber ve ilk farûkum. Ebû Bekir müslüman olmadan önce müslüman oldum. Ondan yedi sene önce namaz kıldım."[37] İbn Ebi'l-Hadîd'e göre Hz. Ali, daha sonraları müslüman olduğundan dolayı Hz. Ömer'i kendisiyle mukayese etmek istememiştir.

Sünnî alimlerin yazdığı bazı İslâm tarihi kaynaklarında bu rivâyete benzer bir şekilde Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Ben Allah'ın kulu ve Rasûlünün kardeşiyim. Sıddîk-ı Ekber benim. Benden sonra ancak yalancı ve iftiracılar bu iddiada bulunabilir. İnsanlardan yedi sene önce namaz kıldım."[38] İskafî gibi bazı alimler, Hz. Ali'nin, insanlardan yedi yıl önce kıldığı namazın, risâletten önce Hanif dinine göre kılınan namaz olduğunu belirtmektedirler.[39]

---

33 İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 234-238.

34 Ebû Bekir'in ilk müslüman olduğuna dair rivâyetler için bkz. İbn Sa'd, III, 171; et-Taberî, II, 314-316; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 57-60; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 216-218; Hz. Ali'nin ilk müslüman olduğuna dair rivâyetler için bkz. el-Ya'kûbî, II, 23; et-Taberî, II, 309-314; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 224-251; Eminî,III, 220-235; Muhammedî er-Reyşehrî, I, 220.

35 Bkz. İbn İshâk, 120; İbn Hişâm, I, 266; İbn Sa'd, III, 171; et-Taberî, *Tarîh*, II, 314-15; İbn Hazm, *el-Fasl*, IV, 112; İbn Abdilberr, III, 965; İbnu'l-Esîr, *el*-Kâmil, II, 57-60. Ya'kûbî (II, 23)'de ise "bir rivâyete göre Ebû Bekir Ebû Zer'den önce müslüman olmuştur deniliyor).

36 el-Eminî, VII, 324; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 243.

37 İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 200. İbn Ebi'l-Hadîd'in naklettiği bu rivâyete benzer bir rivâyeti İbn Hacer el-Heysemî de nakletmektedir. Ne var ki İbn Hacer, bu rivâyetin senedindeki râvilerden birisi olan Amr b. Said el-Mısrî için zayıf bir râvîdir demektedir. Bkz. Nuruddin Ali b. Ebî Bekir b. Hacer el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, I-X, Beyrut 1407, IX, 102; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 17.

38 İbn Mâce, "Mukaddime", 11(I, 44); et-Taberî, *Tarîh*, II, 310; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 57; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 200. (İbn Mâce'de geçen bu hadîsin râvîlerinden Ubeydullah b. Musa el-Fehmî'nin Şiî ve hadîsin de münker olduğu belirtilmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 25.

39 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 248.

Müfîd, *el-İfsâh* adlı eserinde, Zübeyr ve Talha'nın Hz. Ali'ye yaptıkları biatı bozduklarına değinerek şöyle demektedir: "Talha ve Zübeyr biatlarını bozdular. Halbuki onlar Hz. Ali'ye, ona itaat ve onu başkasına tercih etme konusunda biat etmişlerdi. Talha, Ebû Bekir'in dengi ve benzeridir. Zübeyr ise her durumda ikisinden daha büyüktür. Sa'd b. Ebî Vakkas ise Hz. Ali'den ayrıldı. Sa'd, Ebû Bekir'den daha önce İslâm'a girmiş, soy açısından ondan daha şereflidir. Ondan daha saygındır. Cihad konusunda her üçünden de daha iyi iz bırakmıştır."[40]

Meclisî gibi bazı Şiî müellifler daha da ileri giderek "Ebû Bekir, ömrünün kırk yılından daha fazlasını putlara ibadet etmekle geçirmiştir. Sonra zahiren İslâm'ı tasdik etmiştir. Onun kalbinde her gün nifak belirtileri ortaya çıkmıştır"[41] demektedir.

Şiî müelliflerin Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girişi ile ilgili yukarıdaki ifadelerini Sünnî kaynaklar ittifakla reddetmektedirler. Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girişi Şiîlerin ileri sürdüklerinin aksine hiç de zor olmamıştı. Zira o, İslâm öncesi döneminde de Mekke'nin yerleşik dinî inançlarını benimsemiyor, Mekkelilerin tanrı olarak kabul ettikleri putlardan nefret ediyordu.[42] Sürekli hakikat arayışı içinde olması onu davete hazır bir noktaya getirmişti. Hz. Peygamber'in eminliğini[43] ve dürüstlüğünü bilen bir dostu olması da onun İslâm'a en erken girmesini sağlayan sebepler arasında idi.

Hz. Ebû Bekir hiç tereddüt geçirmeden ve duraksamadan İslâm'ı benimsediğinden dolayı Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurmuştur: "İlk zamanlarda İslâm'a davet ettiğim herkeste bir kibirlenme, düşünceye dalma ve tereddüt olurdu; Ebû Bekir hariç. İslâm'ı ona anlattığım zaman ne duraksadı ne de tereddüt etti."[44]

İslâm tarihi kaynaklarında belirtildiği gibi Hz. Ebû Bekir, müslüman olduktan sonra canıyla ve malıyla İslâm'a hizmet etmeye başladı. Müslüman olduğunu açıkladı ve insanları İslâm'a davet etti. Böyle zengin ve nüfuzlu bir kişinin müslüman olması Kureyş müşriklerini çileden çıkardı.[45] Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. el-Avam, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydillah ve Abdurrahman b. Avf Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman oldular[46] ve İslâm'ı kabul eden ilk kişiler (sâbıkûn) arasına girdiler.[47] Yukarıda da belirtildiği gibi Şiîlerin ileri sürdüklerinin aksine Sa'd b. Ebî Vakkas Hz. Ebû Bekir aracılığı ile müslüman olanlardandır. Bu konuda Sünnî ulema ittifak içerisindedir.

---

40 Müfîd, *el-İfsâh*, 12.
41 el-Meclisî, XXXV, 416.
42 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 11.
43 Hz. Peygamber Câhiliye döneminde de "Muhammedü'l-Emin" olarak biliniyordu. Bkz. İbn İshâk, 57.
44 İbn İshâk, 178; İbn Hişâm, I, 269; Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, Beyrut ts., I, 213; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 35.
45 İbn İshâk, 120.
46 İbn İshâk, 121; İbn Kesîr, es-*Sîre*, I, 215.
47 İbn İshâk, 121; İbn Hişâm, I, 265-269.

Sünnî kaynaklar yukarıda isimleri sayılan önde gelen sahâbenin yanısıra Hz. Ebû Bekir aracılığıyla İslâm'ı benimseyen bir çok kişiden söz etmektedir.[48] Şîa ise sözü edilen insanların çoğunun gizlilik döneminde; Ebû Bekir'in ise müslümanlar Daru'l-Erkam'dan çıktıktan yani, açıkça davet emrinden sonra, müslüman olduğunu iddia etmektedir.[49] Dahası Şiî müellifleri arasında Ebû Bekir'in bi'setten yedi sene sonra, hicretten az önce gerçekleşen İsra hadisesinden sonra müslüman olduğunu, söleyenler[50] de bulunmaktadır.

Gerek yukarıda geçtiği gibi Hz. Ebû Bekir'in elli kişiden sonra İslâm'a girdiğine dair Şîa'nın görüşü gerekse onun Hz. Ali'nin doğumundan önce müslüman olduğuna dair bazı Sünnî kaynaklarda[51] geçen rivâyetler, mezhep taassubundan ve tarafgirlikten dolayı ortaya atılan iddialardan öte bir şey olmasa gerektir.

Sünnî kaynaklarda Ebû Bekir'in Allah yolunda işkenceye maruz kalan Bilâl-ı Habeşî ve Âmir b. Fuheyre gibi köleleri efendilerinden satın alıp azat ettiği kaydedilmiştir. Ne var ki bazı Şîa yazarları bu görüşe de karşı çıkmakta ve bu iki zatı Rasûlullah'ın azat ettiğini belirtmektedirler. Hatta bazıları, Bilâl'ı, Rasûlullah'ın mevlası (azatlı kölesi) olarak zikretmektedirler.[52] Mu'tezile'den İskafî de İbn İshâk ve Vâkıdî'nin rivâyetlerine dayanarak bu görüşte olduğunu belirtmektedir.[53] Şiî yazar el-'Âmilî, Ebû Bekir'in Bilâl'ı satın aldığına dair bir rivâyet zikretmekte ve şayet Ebû Bekir onu satın almışsa bile onu Rasûlullah'ın vefatına kadar azat etmediğini belirtmektedir.[54] Onun İbn Sa'd'dan naklettiğine göre, "Rasûlullah vefat ettiğinde Bilâl, Ebû Bekir'e, 'Şayet beni kendi nefsin için satın aldınsa tut. Yok eğer Allah için satın aldınsa beni serbest bırak'"[55] demiştir. İbn Sa'd'da böyle bir rivâyet bulunmaktadır. Ancak bu rivâyet diğer rivâyetler ile birlikte anlam kazanmaktadır. Zira aynı eserde Hz. Ebû Bekir'in Bilâl'ı satın alıp azat etmesi ve azad edilme bedeli ile ilgili birçok rivâyet zikredilmektedir. Rivâyete göre Hz. Ebû Bekir halifeliği döneminde Bilâl-ı Habeşî'den, ezân okumasını istemiş, ancak o, Rasûlullah'tan sonra kimse için ezân okumak istemediğini belirterek kabul etmemiş ve kendisine yapılan ısrarlar üzerine Hz. Ebû Bekir'e, "Şayet beni Allah için azat ettinse beni Allah ile başbaşa bırak" demiştir. Rivâyetin devamında Ebû Bekir'in de, "Evet seni Allah için azat ettim" dediği belirtilmektedir.[56] Yukarıdaki rivâyet bu bağlam içerisinde ele alındığında Şiî müellifin anladığı anlam

---

48 Bunların Ebû Bekir aracılığıyla müslüman olduklarına dair bk. Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm,* (thk. Ömer Abdusselâm), I-XXIX, Beyrut 1987, I, 138; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 28.

49 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 254.

50 Bu iddialar için bkz. el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 248-250.

51 es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefâ*, 34.

52 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 34.

53 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 273.

54 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 37.

55 İbn Sa'd, III, 238.

çıkmamaktadır. Burada da görüldüğü gibi Şiî müellifler kendi düşüncelerine uydurabilecekleri rivâyetleri almakta, aynı konudaki bir çok rivâyeti ise görmezlikten gelmektedirler.

Şiî müellif el-'Âmilî'ye göre Ebû Bekir Allah yolunda hiç eziyet çekmemiş ve Habeşistan'a hicret teşebbüsünde de bulunmamıştır.[57] Halbuki başta Buhârî olmak üzere birçok hadîs ve siyer müellifi Hz. Ebû Bekir'in Habeşistan'a hicret teşebbüsünde bulunduğu fakat yüksek mevkiinden dolayı İbn Düğünne ona, "Sen saygıya layık, akrabalık bağlarına riayet eder, sözün doğrusunu söyler, yoksullara yardım eder, felaketzedeleri kurtarır, misafirleri ağırlar bir kişisin"[58] diyerek onu yoldan geri çevirdiğini nakletmektedir.

Şiî müellifler Hz. Ebû Bekir'in anne ve babasının İslâm'a girip girmediğini de tartışmaktadırlar. Çağdaş Şiî müellif el-Eminî, Ebû Bekir'in anne ve babasının müslüman olmadıklarını ileri sürmektedir. el-Eminî, Ebû Kuhafe'nin müslüman olduğuna dair tarih kaynaklarındaki rivâyetleri ele alır, onların zayıf ve uydurma olduğunu söyler. Sonuçta bazı sebepler ileri sürerek babasının müslüman olmadığını açıkça şu ifadelerle belirtir: "Şayet müslüman olması kesinleşseydi ve müslüman olmaya gelseydi ikinci bir kez de Rasûlullah'ı ziyaret eder ve Mekke'de kaldığı günleri fırsat olarak değerlendirirdi. Böylece onun engin ilminden yararlanır. Ondan dininin öğretilerini alırdı. Veda haccında onu ziyaret etmek Ebû Kuhafe için görev olurdu. Yine şayet müslüman olsaydı bir hadîs bile olsa ya Hz. Peygamber'den, ya da onun sahâbesinden bir hadîs bile olsa rivâyet ederdi. Şayet müslüman olsaydı İslâm ile ilgili bir kelime ya da İslâm'ı savunan bir söz ya da ona davet eden bir harf ondan aktarılırdı. Ya da tarihte onun müslüman olduğu günler, onun Allah ve Rasûlü'ne iman haberine dair bir anmadan söz edilirdi. En azından onun müslüman olma hadisesi zikredilirdi."[59]

el-Eminî, Hz. Ebû Bekir'in annesi Ümmü'l-Hayr'ın İslâm'ı benimsemediği konusunda da kesin ifadeler kullanarak onun müslüman olduğu iddiasının hiçbir delile dayanmadığını ifade etmektedir.[60]

el-Eminî, Ebû Bekir'in Allah yoluna davet eden bir konuşmasından dolayı Utbe b. Rabia'nın saldırısına uğradığı ve Utbe'nin onu baygınlık geçirinceye kadar öldüresiye dövdüğü, kendisine geldiğinde ise annesi Ümmü'l-Hayr'ın onu Erkam'ın evinde bulunan Rasûlullah'a götürdüğü, bu vesile ile Rasûlullah'ın onu İslâm'a davet ettiği ve annesinin de orada müslüman olduğuna dair rivâyetlerin[61] de uydurma olduğunu söylemektedir.[62]

---

56 Ebû Bekir'in Bilâl'ı satın alıp azat ettiği ile ilgili olarak bkz. İbn Sa'd, III, 232-239. Allah rızası için satın alıp azat ettiği diğer köle ve cariyeler için bkz. İbn İshâk, 171; İbn Hişâm, I, 340-341 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 66-70; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 171-172; M. Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 102.

57 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 54-55.

58 el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Menâkıbu'l-Ensâr", 45 (IV, 254); es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefâ*, 31.

59 el-Eminî, VII, 321. İlgili rivâyetler ve tenkidi için bkz. a.e., s.312-321.

60 el-Eminî, VII, 322.

61 İbn Kesîr, *Sîre*, I, 216-217.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Şîa, halifelik konusunda Hz. Ali'nin rakîbi olarak görülen ilk üç halifenin faziletlerini mümkün mertebe eksiltme çabasında olmuştur. Onlara göre Ebû Bekir'in anne ve babasının müşriklerden olması onun için eksi bir puandır. Dolayısıyla bu da onun halifelik konusunda rakîbi olan Hz. Ali karşısında faziletinin eksik olduğu anlamına gelmektedir.

611-619 yıllarında meydana gelen Bizans ve Sasanî devletleri arasındaki savaşlarda Sasanîler üstünlük sağlayarak Suriye ve Filistin'i işgal etmişlerdi. Bizans'ın bu yenilgisi üzerine Mekke'li müşrikler ateşperest İranlıların tarafını tutmuşlar, onların Kitap ehli olan Bizans'a üstün geldikleri gibi kendilerinin de müslümanlara galip geleceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine er-Rûm sûresi nâzil olmuş ve Rumların bu mağlubiyetten sonra üç ile dokuz yıl içinde üstün gelecekleri haber verilmişti.[63] Kur'an'ın gelecekle ilgili haberine inanan Hz. Ebû Bekir, Bizans'ın Sasanîler'e on yıl içerisinde galip geleceğine dair Übey b. Halef ile 100 deve karşılığında iddiaya girmişti. Kur'an-ı Kerim'in bu mucizesi Aralık 627 tarihinde meydana gelen Ninevâ savaşında gerçekleşti. Hz. Ebû Bekir de o sırada hayatta olmayan Übey b. Halef'in mirasçılarından aldığı 100 deveyi Rasûlullah'ın emri üzerine fakirlere dağıttı.[64] Mekke döneminde İslâm'ın ilk yıllarında meydana gelen bu olay Ebû Bekir'in Kur'an-ı Kerim'e olan sağlam inancını ortaya koymaktadır. Ne var ki bazı Şiî müellifler bu bahse girmeyi kumar olarak değerlendirmişlerdir.[65] Ayrıca rivâyette geçen Farsların puta taptıkları ifadesine karşı çıkmaktadırlar. Zira onlara göre Farslar o zaman her ne kadar müşrik idiyseler de put edinmiyorlardı.[66]

Şîa kaynakları iyi tetkik edildiğinde Hz. Ebû Bekir'i tenkit amacıyla ortaya koydukları rivâyetlerin satır aralarında bile onun İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Rasûlullah'ın samimi bir dostu, sürekli onunla birlikte sahâbenin ileri gelenlerinden olduğu ve onun için hiçbir fedakarlıktan çekinmediği ortaya çıkacaktır. Tebbet sûresi nâzil olduğunda Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil'e, "Muhammed dün gece namazında sana ve kocana sesleniyordu ve size beddua ediyordu" denildi. O da çıkıp Hz. Peygamber'i aramaya başladı ve "Kim Muhammed'i bana gösterecek? Şayet onu görürsem ona söyleyeceğimi söylerim" deyip şiir söylemeye başladı. Rasûlullah'ın yanına geldiğinde Ebû Bekir onun yanında oturuyordu. Ebû Bekir, "Ey Allah'ın Elçisi! bir köşeye çekilip uzaklaşsan olmaz mı? Ümmü Cemil bize yönelmiş geliyor. Korkarım ki sana bir şeyler söyler" dedi. Rasûlullah, "O beni görmez" dedi. Ümmü Cemil Rasûlullah'ın yanına kadar geldi ve "Ey Ebû Bekir Muhammed'i gördün mü?" dedi. Ebû Bekir, "Hayır görmedim" dedi. O da dönüp

---

62 el-Eminî, VII, 323.

63 er-Rûm, 30/1-4.

64 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 20-21; Kâdî Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemezânî, *Tesbîtu Delâili'n-Nubüvve*, (thk. Abdulkerim Osman), I-II, Beyrut 1966, I, 59-61; Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105; krş. et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, VIII, 461-462; el-Meclisî, XVII, 198-199.

65 el-Eminî, VII, 95; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, IV, 88.

66 M. Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, Kum ty., XVI, 164; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, IV, 89.

evine gitti.[67] Şîa kaynaklarında geçen bu ve buna benzer olaylar Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Rasûlullah ile birlikte olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Rasûlullah ile Hicreti ve Mağara Arkadaşlığı

Şîa kaynaklarında hicretin emredilmesi ile birlikte Ebû Bekir için adeta yeni bir rol biçilmektedir. Şöyle ki, Şîa'ya göre Yüce Allah, hicret için Hz. Peygamber'e Ebû Bekir ile arkadaş olmasını emrettiğinde, "Şüphesiz ki o eğer senin yalnızlığını giderir, sana yardım eder, seninle yapmış olduğu akit ve ahde bağlı kalırsa cennette senin arkadaşlarından olur" buyurmuştur. Rasûlullah da Ebû Bekir'e, "Ey Ebû Bekir! Kim söz verip sözünden caymazsa, değişmez ve bozulmazsa Allah'ın faziletini belirttiği kişiye kıskançlık duymazsa o refik-i a'lada bizimle beraberdir" demiştir. Sonra Rasûlullah'a yer, gök, dağ ve denizler, "Ey Muhammed! Bize emret biz sana karşı gelenleri yerle bir edelim" dedikten sonra hepsi yine bir ağızdan, "Ey Muhammed! Senin mağaraya girişin senin acizliğinden değil ancak senin sabrın ve vakarın sayesinde iyilerin kötülerden ayrışması için bir imtihandır. Ey Muhammed kim sana verdiği sözü tutarsa o senin cennette arkadaşındır" derler. Görüldüğü gibi bu ifadelerin satır aralarında sanki Ebû Bekir'in, Rasûlullah ile yapmış olduğu akit ve ahde bağlı kalmayacağı, değişip bozulacağı ve Allah'ın faziletini belirttiği kişi olan Hz. Ali'yi kıskanacağı ifade edilmek istenmektedir. Sanki bir senaryo yazılmış ve bu senaryoda Ebû Bekir'e bir rol biçilmiştir. İşin daha ilginci ise bu müelliflerin Allah, yer, gök, dağ ve denizlerin adına konuşuyor olmalarıdır.

Meclisî, "Ebû Bekir çoğu zaman hicret etmek için Rasûlullah'tan izin istiyordu. Rasûlullah ise ona, "Acele etme diyordu" şeklinde İslâm tarihi kaynaklarında geçen[68] Ebû Bekir'in hicret için izin talebinin, onun korkaklığını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ona göre Ebû Bekir bu izin isteyişi ile Hz. Peygamber'i düşmanlarının yanına bırakıp kaçmak istiyordu. "Kafirler onu aramadan kendisi kaçmak istediğine göre şayet onu arasalardı o ne yapardı? Onun bu korkusu hicret esnasında Rasûlullah'ın gönlünü meşgul etmiştir. Şayet onun bu durumu olmasaydı Rasûlullah esrarı ile meşgul olurdu. Onun üzüntüsü, Hz. Peygamber'e şefkat veya İslâm'ın ortadan kaybolması üzerine olsaydı üzüntüsünden dolayı yasaklama emri gelmezdi. Bu da gösteriyor ki onun üzüntüsü arzulanan bir üzüntü değildir. Muhaliflerin bu üzüntüyü fazilet olarak görmelerine şaşarım"[69] demektedir.

Buna karşılık Şîa, Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın yatağında sabahlamasını onun daha faziletli olduğu şeklinde yorumlayarak, bu eylemini onu imâmet ya da hilâfete ehil yapan bir husus ve şecaatinin göstergesi olarak değerlendirir. Şiî müfessirler, *"İnsanlar arasında kimi de vardır ki*

---

[67] Himyerî, 329-330; el-Meclisî, XVIII, 59.

[68] Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 209.

[69] el-Meclisî, XIX, 94-95. el-Meclisî, burada *"üzülme Allah bizimle beraberdir"* (Tevbe, 9/40) âyetine işaret etmektedir.

Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder"[70] âyetinin Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın yatağında yatmasıyla ilgili olarak nâzil olduğunu söylemektedir.[71] Müfîd de Hz. Ali'nin bu davranışının önemini zikreder ve "Rasûlullah Mü'minlerin Emiri'nden başka kavminden ve ailesinden bu derece güvenecek bir kimseyi bulamadı. Bu yüzden emanetleri sahiplerine geri vermek ve üzerinde bulunan borcu ödemek için Ali'yi yerine bıraktı"[72] demektedir.

Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte yapmış olduğu hicret yolculuğuna Sünnî dünyada büyük önem verilmiştir. Hz. Ebû Bekir, bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında "yâr-ı ğâr" (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılmıştır.[73] Buna karşılık Şîa'nın gerek eski dönem gerekse çağdaş müellifleri Ebû Bekir'in Rasûlullah ile yaptığı hicret yolculuğuna ve mağara arkadaşlığına hiç bir önem atfetmezler. Bu olayı manevî yönünden soyutlayarak maddî bir gözle ve tamamen karalayıcı bir üslup ile değerlendirmektedirler. Şîa kelâmcısı Müfîd hicret yolculuğunu şöyle değerlendirmektedir: "Onun Hz. Peygamber ile birlikte ikinci olması sayı durumunu bildirmekten başka bir şey değildir. Mü'min yolculukta bazen salih, alim, baliğ ve kamil birinin ikincisi olabileceği gibi bazen de her hangi bir kafirin, fasıkın, cahilin, çocuğun ya da nakısın ikincisi olabilir. Bunda hiçbir karışıklık yoktur. Onda üstünlük sananlar akıllı değillerdir. Arkadaşlık mü'minlerin kendi aralarında olduğu gibi bir mü'min ile bir kafir arasında da olabilir. Arkadaş muttakî iyi bir insan olduğu gibi fasık biri de olabilir. Yine hayvan ve çocuk da olabilir. Bu arkadaşlığı elde etmekle övgü ya da yergiyi gerektirecek itibara ulaşılmaz. Dolayısıyla bu durum fazilet ve noksanlık da gerektirmez. Allah bir mü'min ile bir kafirden söz ederken şöyle buyuruyor: '*Arkadaşı ile muhavere ederken ona şöyle dedi: Seni topraktan sonra bir nutfeden sonra seni bir kişi olarak yaratanı inkar mı ediyorsun? Ne var ki o Allah Rabbimdir. Ben rabbime kimseyi ortak koşmam.*'[74] Bu âyet bir kişiyi iman ile bir kişiyi de küfür ve taşkınlıkla nitelemiştir. Bunlardan her birinin diğerinin arkadaşı olduğuna hükmetmiştir."[75]

Müfîd, Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığını ise şu şekilde değerlendirmektedir: "Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte mağaraya girmesi, onun ne üstünlüğünü gerekli kılar ne de noksanlığını giderir. Yine bu durum onu zemm etmemeyi de gerekli kılmaz. Zira bir mekan iyiyi de faciri de; mü'mini de kafiri de; kamili de noksanı da; hayvanı da cemadatı da barındırır. Mağaradan daha şerefli bir konuma sahip olan Hz. Peygamber'in mescidi hem mü'minleri hem nifak ehlini barındırıyordu. Hz. Nuh'un gemisi de hayvanları ve mü'minleri taşıdı. O halde

---

70 Bakara, 2/207.
71 Furât el-Kûfî, 65; et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, II, 534; Nebile, 105.
72 el-Müfîd, *el-İrşâd*, 31; Nebile, 105.
73 Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, 102.
74 Kehf, 18/37.
75 Müfîd, *el-İfsâh*, 116-117; ayrıca bkz. Ali b. Ahmed Ebû'l-Kasım el-Kûfî, *el-İstiğâse fî Bide'i's-Selase*, Pakistan ts., 158-59.

mekana itibar olunmaz. Bir mekanda bulunmanın erdemliliğine inanan kişi bu inancını aklî bir delile dayandıramaz."[76]

Müfîd'le hemfikir olan Şerif el-Murtazâ da, "Biz mağara kıssasını değerlendirdiğimizde bu konuda Ebû Bekir için bir fazilet göremiyoruz. Aksine menhiyat görüyoruz"[77] demektedir. Ona göre de âyette geçen "*ikinin ikincisi*" ifadesi sayıları bildirmekten başka bir şey değildir. Mü'min olmayan bir kişi de ikinci olabilir. Burada bir üstünlük yoktur. *"Arkadaşına diyordu ki"* ifadesinde geçen arkadaşla isimlendirmede de bir üstünlük yoktur. Zira dost ve düşman mü'min ve kafirden de arkadaş olabilir. Yüce Allah bir âyette arkadaşlık yapan bir mü'min ile bir kafirden söz etmektedir.[78] Yine aynı müellife göre Ebû Bekir'in hicreti ile Amir b. Fuheyre'nin hicreti arasında bir fark yoktur.[79]

Çağdaş Şiî tarihçi Mustafavî'ye göre ise Rasûlullah'ın binlerce ashâbı arasında Hz. Ebû Bekir'den daha alim, daha muttakî, daha şecaatli, daha faziletli, Allah ve Rasûlüne daha sevimli bir çok kişi vardı. Özel bir seferdeki yol arkadaşlığı hiç bir şekilde bir kişinin erdemliliğini göstermez.[80]

Rasûlullah Ebû Bekir ile birlikte hicret yolculuğuna çıkıp Sevr mağarasına geldiklerinde müşrikler de onları mağaranın ağzına kadar takip ettiler. Hz. Peygamber, bu durum üzerine endişelenen Hz. Ebû Bekir'e, "Ey Ebû Bekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünebilirsin" diyerek Allah'ın kendilerine yardımcı olduğunu, onların kendilerine zarar vermeyeceğini ifade edip onu teselli etti.[81] Daha sonra nâzil olan ve Ebû Bekir'in bu üzüntüsünü dile getiren âyet-i kerimede Rasûlullah'ın onu, *"üzülme elbette Allah bizimledir"* diye teselli ettiği belirtilmektedir. Hicret konusunda gerek Ehl-i Sünnet'in gerekse Şîa'nın çokça üzerinde durdukları bu âyet-i kerimenin tamamının meali şöyledir: *"Eğer siz ona (Rasûlullah'a) yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir. Hani, kafirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; ikisi mağarada olduklarında o, arkadaşına: Üzülme, elbette Allah bizimle beraberdir, diyordu. Böylece Allah ona 'huzur ve güvenlik duygusunu' (sükûneti) indirdi. Onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kafir olanların sözünü alçaltı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir."*[82]

Şiî müfessir el-'Ayyâşî bu âyet-i kerimeyi yorumlarken diyor ki: "Sünnîler, *ikisi mağarada olduklarında'* âyeti ile bize hüccet getiriyorlar. Ebû'l-Hasan es-Sanî dedi ki: 'Bundan onlara ne? Vallahi, Yüce Allah, *'Allah Rasûlüne huzur verdi'* buyuruyor. Bu âyette onu (Ebû Bekir'i) hayırla

---

76 Müfîd, *el-İfsâh*, 118.
77 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 25.
78 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 26.
79 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 27.
80 el-Mustafavî, 203.
81 Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 1 (II, 1845).
82 et-Tevbe 9/40.

yad etmiyor. Zürare, Ebû Cafer'in, '*Allah Rasûlüne huzur verdi*' âyetinde sükûnet ancak Rasûlullah'a verildiğini, '*Küfredenlerin kelimesini en alçak etti*' ise Atîk'ın konuştuğu kelâm olduğunu söylediğini ifade etti."[83] Görüldüğü gibi Şiî müfessir el-'Ayyâşî mezhep taassubundan dolayı âyet-i kerimeye yüklenemeyecek bir anlam vermiştir. Halbuki ilmî kurallara uyan, tarafsız herkes, bu âyette geçen "küfredenlerden" maksadın Ebû Bekir değil Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkaran müşrikler olduğunu bilmektedir.

Mağarada Hz. Ebû Bekir'in endişeye kapıldığı doğrudur. Fakat bu endişe kendi şahsı için değil Hz. Peygamber'in başına bir felâket gelme ihtimalinden dolayıdır. Ebû Bekir'in kalbinde birazcık korku olsaydı tehlikeyi göze alarak yola çıkmazdı.[84] İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleyman (150/767) Ebû Bekir'in üzüntüsünü Rasûlullah'a şu şekilde dile getirdiğini nakleder: "Ben bir tek kişiyim. Fakat sen öldürülürsen bu ümmet helak olur." Bunun üzerine Rasûlullah da ona "mahzun olma" buyurdu.[85]

Ne var ki Şîa müellifleri Ebû Bekir'in bu hareketini çok olumsuz bir şekilde ve onun aleyhinde yorumlayarak Allah'ın hoşnut olmadığı bir davranış olarak değerlendirdiklerinden âyet-i kerimede geçen "sekine" (huzur ve güvenlik duygusu)'yi Hz. Peygamber'e tahsis etmektedirler. "Şayet Ebû Bekir Allah'ın dostlarından ve sevgili kullarından biri olsaydı Yüce Allah, Bedir ve Huneyn'de yaptığı gibi bu makamda da "sekine"yi Peygamber ile birlikte onu da kapsar şekilde genelleştirirdi"[86] demektedirler.

Yine Şîa'dan bazı müellifler, Ebû Bekir Kureyş'ten korktuğu için çok şiddetli bir şekilde titriyordu. Onların yanına çıkmak istiyordu. Kureyş'ten biri mağaraya yönelerek bevlini yaptığında Ebû Bekir, "Bu adam bizi gördü" dedi. Rasûlullah, "Hayır şayet bizi görseydi avret yerini bize göstermez, bize bu şekilde yönelmezdi. '*Korkma Allah bizimle beraberdir*' onlar bize ulaşamazlar" dedi. Fakat onun titremesi dinmedi. Hz. Peygamber bunu görünce Mağaranın arka tarafına ayağı ile vurdu denize ve gemiye doğru bir kapı açıldı. Ona, "Şimdi sakinleş!. Onlar şayet mağaranın ağzından içeri girerlerse biz bu kapıdan dışarı çıkar ve gemiye bineriz" dedi. İşte Ebû Bekir o zaman sakinleşti,[87] şeklinde tamamen uydurma ve hayal mahsulü rivâyetler nakletmişlerdir.

Şîa'nın büyük muhaddislerinden el-Küleynî de İmâm Muhammed Bakır'dan, Hz. Ebû Bekir'in mağaradaki durumu ile ilgili şu rivâyeti nakletmektedir. "Rasûlullah (s.a.) mağarada Ebû Bekir'e yönelerek, 'Sakin ol! Allah bizimle beraberdir' dedi. O ise titriyor sakinleşmiyordu.

---

83 el-'Ayyâşî, I, 94-95; el-Meclisî, XIX, 80.

84 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 87.

85 Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (thk. Abdullah Mahmud Şehate), I-V, Mısır 1983, I, 171.

86 Bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 119. "Sonra Allah Rasûlü ve mü'minler üzerine sekine indirdi." (Tevbe, 26) âyet-i kerimesi kast olunmaktadır.

87 Kutbuddin er-Ravendî, *el-Harâic ve'l-Cerâih*, I-III, Beyrut 1991, 145.

Rasûlullah bu durumunu görünce ona, 'Ensâr'dan ashâbımın güzergâhlarında neler konuştuklarını Cafer ve arkadaşlarının denize dalışlarını sana göstereyim mi?' dedi. O, 'Evet' dedi. Rasûlullah elini onun yüzüne sürdü. O da baktı ve Ensârı konuşuyorlarken Cafer ve arkadaşlarını da denize dalarlarken gördü. O anda Rasûlullah'ın sihirbaz olduğunu içinden geçirdi."[88]

Yine Şîa kaynaklarında Ebû Bekir'in geminin denizde hareket ettiğini gördükten sonra Medinelilerin köşklerine baktığını ve içinden, "şimdi senin gerçekten sihirbaz olduğunu tasdîk ettim" diye geçirdiğini, bunun üzerine Rasûlullah'ın da ona, "Sen sıddîksın!" dediğini dolayısıyla bundan dolayı kendisine sıddîk denildiğini yukarıda belirttik.[89]

Şîa'nın bazı kaynaklarında ise Ebû Bekir'in gerçek manada sıddîk olmadığı ve onun mağara arkadaşlığının olumsuz bir davranış olduğunu Ebû Cafer ile bir harûrî/haricî arasında geçen bir tartışma şeklinde şöyle anlatılmaktadır:

Ebû Cafer Harûrî ile yapmış olduğu tartışmada dedi ki: "Ebû Bekir'in mağarada Rasûlullah'ın arkadaşı olması onun için fazilet değil bir çok açıdan rezalettir; şöyle ki:

1) Âyette Rasûlullah ile birlikte çıkması ve onunla arkadaşlık yapmasının dışında onun için bir övgü bulamıyoruz. Oysa Allah kafir ile mü'minin de arkadaşlık yaptığını bildirmiştir. Zira buyuruyor ki: *"Arkadaşı da ona karşılık vererek inkar mı ediyorsun dedi."*[90] O halde şayet ondan bir haksızlık savmamış ve onun düşmanları ile savaşmamışsa sırf Rasûlullah ile arkadaşlığından dolayı Ebû Bekir için bir övgüden söz edilemez.

2) *"Üzülme Allah bizimle beraberdir"* (Tevbe, 9/40) âyet-i kerimesi Ebû Bekir'in tedirginliğini, sabırsızlığını, kendi canından korktuğunu ve Allah'ın Rasûlüne verdiği selamet ve zafer sözüne güvenmediğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber ile eşit konumda olmasına da razı olmuyordu. Bu yüzden onun bu durumu ile ilgili yasaklama emri geldi. Allah'ın razı olduğu bir şeyi Rasûlullah yasaklamaz. O halde onun bu üzüntüsü Allah rızası için değildi. Bir hata idi.

3) *"Allah bizimle birliktedir"* sözü, içinde bulunduğu durumun hakikatini bilmeyen cahil biri için tariftir. Rasûlullah onun inancının bozukluğunu bilmeseydi ona bu sözü söylemezdi. Zira Allah bütün yaratıklarla birliktedir.

4) Ebû Cafer, Harûrî'ye, "*Bunun üzerine Allah ona manevî güç ve huzur verdi, onu görmediğiniz ordularla destekledi*" âyetinde geçen manevî gücü Rasûlullah Ebû Bekir ile paylaşmış mıdır?" şeklinde bir soru sordu. Harûrî, "Evet" dedi. Ebû Cafer, "Yalan söylüyorsun. Şayet ortak olsaydı Yüce Allah 'her ikisinin üzerine (aleyhima)' derdi" dedi. Yine Ebû Bekir sükûnet ortaklığını hak etmiş olsaydı Allah, Huneyn gününde mü'minleri ortak yaptığı gibi onu da

---

88 el-Küleynî, VIII, 262-263; krş. Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el-Bağdadî el-Ukberî eş-Şeyh el-Müfîd, *el-İhtisâs*, (thk. Ali Ekber el-Ğaffarî v.dğr.), Beyrut 1993, 19.

89 Bu konuda bkz. el-Meclisî, XVIII, 109; XIX, 71.

90 Kehf, 18/37.

bu âyete ortak ederdi. Zira Huneyn günü hakkında Yüce Allah *"Sonra Allah, Peygamberinin ve mü'minlerin üzerine sükûnet veren rahmetini indirdi"*[91] buyurmaktadır. Bununla Ebû Bekir'in mü'min olmadığı ortaya çıkmaktadır. Şayet mü'min olsaydı Allah mü'minleri Huneyn gününde "sekine"ye ortak yaptığı gibi Ebû Bekir'i de burada ortak yapardı.[92]

Şîa kaynakları hicret olayını bu kadar çarpıtmakla yetinmemektedir. Bu yolculuk esnasında Rasûlullah'ın Kuba'da Hz. Ali'yi beklemesi üzerine Ebû Bekir'in gönlüne Ali'ye karşı düşmanlığın tohumlarının ilk olarak burada atıldığını da bu kaynaklar belirtmektedir. Bu kaynaklarda geçtiğine göre, Said b. Müseyyeb, Ali b. Hüseyin'e, "Rasûlullah Medine'ye giderken Ebû Bekir onunla birlikte idi. Ondan ne zaman ayrıldı" diye sordu. Ali b. Hüseyin, "Rasûlullah Kuba'ya geldiğinde Ali'yi beklemeye başladı. Ebû Bekir ona, "Kalkıp Medine'ye gidelim. Şüphesiz ki insanlar senin gelişine çok sevinmişlerdir. Sabırsızlıkla seni bekliyorlar. Burada durup Ali'yi bekleme. Bizimle gel gidelim. Bir aya kadar Ali'nin gelebileceğini sanmıyorum" dedi. Rasûlullah ise, "Hayır o çok süratli bir şekilde gelecektir. Amcamın oğlu, kardeşim ve Ehl-i Beyt'imden bana en sevimli olan kişi gelinceye kadar buradan ayrılmayacağım. Şüphesiz ki o canıyla beni müşriklerden korudu" dedi. Ebû Bekir bunun üzerine kızdı ve ürperdi. Bundan dolayı Ali'yi kıskandı. Bu Ebû Bekir'in Ali konusunda Rasûlullah'a karşı duyduğu ilk düşmanlıktır. Rasûlullah ile aralarında geçen ilk ihtilaftır. Ebû Bekir oradan ayrıldı Medine'ye gitti. Rasûlullah da Kuba'da Ali'yi bekledi"[93] diye cevap verdi.

Yukarıda sıralanan rivâyetlerden de anlaşılacağı gibi Şîa, Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte yaptığı hicret yolculuğunu ve mağara arkadaşlığını bir meziyet olarak görmemekte aksine onun aleyhine yorumlamakta ve nesilden nesile aktarmaktadır. Hatta bazı Şiî müellifler daha da ileri giderek bu olay etrafındaki uydurma rivâyetlerle Ebû Bekir'in mü'min olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bütün bu rivâyetler yalnızca Şîa kaynaklarında bulunmaktadır. Buna mukabil İslâm tarihi kaynaklarında ve Şîa dışındaki mezheplerin eserlerinde ise yer almamaktadır.

Hiç kuşkusuz Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın yatağında sabahlaması nasıl büyük bir fedakarlık örneği ise Hz. Ebû Bekir'in bu yolculuğu ve mağara arkadaşlığı da büyük bir fedakarlık ve yiğitlik örneğidir. Zira Hz. Ebû Bekir, her türlü tehlikeyi göz önünde bulundurarak bu yolculuğa çıkmış ve bundan dolayı büyük bir haz almıştır. Rivâyet edildiği gibi Rasûlullah ile beraber hicret etme şerefine nail olduğundan dolayı Ebû Bekir sevinçten ağlamaya başlamıştır.[94] Şîa'nın bu gerçekleri görmezlikten gelerek olayı tersyüz etmesi, taassubun insanlara neler yaptırdığının örneğinden başka bir şey değildir.

---

91 Tevbe, 9/26.
92 el-Meclisî, XXVII, 322-323 Ayrıca bu konu ile ilgili olarak bkz. el-Kerâcekî, *Kenzu'l-Fevaid,* II, 48-51.
93 el-Meclisî, XIX, 116.
94 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe,* III, 209.

4. Savaşlardaki Durumu

Şîa gerek İslâm öncesi gerekse İslâm sonrası dönemde Ebû Bekir'in şecaat ve cesaret sahibi olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Çağdaş Şiî müellif el-Eminî, İslâm'dan önce Ebû Bekir'in kahramanlığını gösteren bir manzaranın rivâyet olunmadığını, Rasûlullah ile birlikte birçok gazveye katılmışsa da Hayber savaşında arkadaşı Ömer b. el-Hattab gibi Yahudilerden kaçışından başka onun cesaretini(!) gösteren bir durum veya onu tarihte ölümsüzleştiren bir duruş yahut da bu kanlı savaşlarda bu önemli yönünü ifade eden küçük bir hareketin olmadığını[95] belirtmektedir.

Siyer ile ilgili dört ciltlik bir eser kaleme alan çağdaş Şiî müellif Cafer el-'Âmilî Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte bütün savaşlara katıldığını kabul etmektedir. Ne var ki o da el-Eminî gibi bu savaşlarda Ebû Bekir'in şecaat ve yiğitliğini gösteren bir işaretin rivâyet olunmadığını, aksine ondan tamamen şecaat ve yiğitliğe ters durumların ortaya çıktığını[96] kaydetmektedir.

Güvenilir İslâm tarihi kaynaklarında da belirtildiği gibi Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın kumandanlığını yaptığı tüm savaşlara katılmıştır.[97] Ancak Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte tüm bu savaşlara katılması, gerektiğinde savaş için bütün malını infâk etmesi, en azından düşmanla savaşmayı kabullenmesi, zekât vermeyenler ve irtidat edenlere karşı azimli bir şekilde savaşması Şiî müellif el-Eminî ve el-'Âmilî'ye göre onun cesaret, şecaat ve yiğitliğini ortaya koymamaktadır!...

BEDİR SAVAŞI: Şîa'ya göre Rasûlullah, Bedir savaşı için Safra denilen yerde konakladığında Cebrail (a.s.) ona gelerek kervanın kaçıp kurtulduğunu Kureyş'in ise kervanını korumak için yola çıktığını haber vererek onlarla savaşmasını emretti ve ona zaferi müjdeledi. Rasûlullah savaş için Allah'tan emir aldığını ashâbına söylediğinde içlerinde Ebû Bekir ve Ömer'in de bulunduğu ashâb aşırı derecede korktular. Rasûlullah onlara bana görüşlerinizi bildirin dediğinde, Ebû Bekir kalktı, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar Kureyş ve Kureyşin kuvvetidir. Onlar şimdiye kadar inanmadılar. Aziz olduklarından beri hiç zelil olmadılar. Biz savaş hazırlıkları ile çıkmadık" dedi. Sonra Ömer de kalkıp Ebû Bekir gibi konuştu.[98] Burada Ebû Bekir ve Ömer'in savaşa hazırlıklı gelmedikleri için savaşmamayı Rasûlullah'a tavsiye ettikleri belirtilerek onlar için olumsuz bir tablo çizildiği anlaşılmaktadır. Halbuki siyer ve meğâzî kaynakları, gerek Ebû

---

95 Bkz. el-Eminî, VII, 200.
96 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 282.
97 İbn Sa'd, III, 175; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 212.
98 el-Meclisî, XIX, 247.

Bekir'in gerekse Ömer'in Rasûlullah'a moral vermek açısından güzel sözler söylediklerini[99] kaydetmektedir.

Şîa kaynaklarında Ebû Bekir ve Ömer'in Bedir'de Rasûlullah ile birlikte çardakta (komuta çadırında) oldukları inkar edilmemektedir. Ne var ki onların çardakta bulunmaları Sünnîlerin anladıkları gibi ele alınmamaktadır. Zira Şiî kaynaklara göre Rasûlullah, onların ileri görüşlü olmadıklarını, savaştan korktuklarını, kahramanlarla karşılaşmaktan dolayı kaygı içinde olduklarını ve savaşta sebat göstermeyeceklerini bildiğinden çardakta kalmalarına müsaade etmiştir. Şayet Rasûlullah onlarda ıslah ve doğruluk niyeti görseydi onlarla kazanacakları sevabın arasına girmez ve düşmanlarla cihad etmek sayesinde yüce makamlara erişmelerine engel olmazdı. Onları, Yüce Allah'ın *"Zarar sahibi olmayan oturan mü'minler ile Allah yolunda malları ile canları ile cihad edenler bir değillerdir...."*[100] âyet-i kerimesinde bildirdiği "oturanların" makamı ile sınırlandırmazdı. Böylece onları mefdûllerin hükmüne koymazdı.[101] Ayrıca Ebû Bekir ve Ömer'in çardakta mahpus kalıp hiç savaşmadıkları da[102] ifade edilmektedir.

Bu konuda Şerif el-Murtazâ şöyle demektedir: "Ebû Bekir'in çardakta habsedilmesi bilinen bir şeydir. Zira Rasûlullah, -daha sonra muhtelif zamanlarda görüldüğü gibi- ondaki korkaklık ve tedirginliği biliyordu. O Hayber gününde kaçmıştı. Uhud ve Huneyn'de ise ilk yenilgiye uğrayanlardandı. Rasûlullah, Ebû Bekir'in gevşeklik gösterip müslümanların yenilgisine sebep olacağı konusunda endişelendiği için onu çardakta hapsedip savaşanlar arasına katmadı."[103]

Sünnî kaynaklarda ise Hz. Ebû Bekir'in çardakta Rasûlullah ile birlikte kalması Şîa yorumcularından çok farklı bir biçimde ele alınmaktadır. Rasûlullah'ı müşriklerden korumak için kılıcını kuşanıp çardağa giren ilk kişi olduğundan dolayı Hz. Ebû Bekir, insanların en şecaatlisi olarak değerlendirilmiştir.[104] Yine Hz. Ebû Bekir ashâbın ileri gelenlerinden olduğu için Rasûlullah ile birlikte çardakta kalmıştır şeklinde yorumlar yapılmıştır.[105]

İslâm tarihi kaynaklarında rivâyet edildiğine göre Rasûlullah Bedir savaşından sonra Kureyş ordusundan alınan esirlere ne yapılacağı konusunda bir istişare heyeti topladı. Hz. Ebû Bekir, esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması, Hz. Ömer ise onların öldürülmesi görüşünde idi. Hz. Peygamber de Hz. Ebû Bekir ile aynı görüşte idi ve fidyelerinin ödenmesinden sonra esirleri serbest bıraktı.[106]

---

99 Bu konuda bkz. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 48; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 120; İbn Ebi'l-Hadîd, XIV, 112; M. Asım Köksal, *Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet*, I-XI, İstanbul 1981, II, 104.

100 Nisâ, 4/95.

101 Müfîd, *el-İfsâh*, 121.

102 Müfîd, *el-İfsâh*, 96.

103 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 28.

104 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 271; Heysemî, IX, 47; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 36-37.

105 el-Bağdadî, *Tarîhu Bağdad*, VIII, 21.

106 Müslim, "Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer", 18(II, 1385); et-Taberî, *Tarîh*, II, 475.

Şiî kelâmcı Müfîd'e göre Bedir savaşından sonra istişare sadece esirler konusunda oldu. Ebû Bekir ile Ömer ihtilaf ettiler. Rasûlullah'ın Ömer'in görüşünü benimsememesinin nedeni, Hz. Peygamber'in onun bu görüşünün daha önce onunla insanlar arasında tevarüs eden hadiselerden kaynaklandığını bilmesinden dolayıdır. Ömer böylelikle Rasûlullah'a kötülük gelmesini istiyordu. Abdumenafoğulları'nın intikamını almak, onların öfkelerini dindirmek istiyordu. Söylediklerinden Allah'ın rızasını dilemiyordu.[107] Allah'ın murad ettiği bir imtihandan dolayı esirler konusu Ebû Bekir'in görüşüne göre neticelendi. Bunun üzerine Ebû Bekir ve onun gibi düşünen Hz. Peygamber arkadaşlarının, hatalı olduklarını bildirmek üzere Kur'an âyeti indirildi. Gaybı en iyi bilen (allamu'l-ğuyûb) Allah'tan, Ebû Bekir'in din konusunda hainlik yaptığı, dünyaya meylettiği, dünyalıkları istediği cihad konusunda basiretinin zayıf olduğu ile ilgili haber geldi. İçlerinde gizlediklerini açığa çıkardı. Gönüllerindekiler ortaya çıktı. Vahiy onun aleyhine hükmetti. Zira Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Hiç bir peygamberin, yeryüzünde ağır basmadıkça (kafirlere karşı ezici bir üstünlük sağlamadıkça), esirlerinin olması doğru değildir. Siz dünya varlığını istiyorsunuz. Allah ise ahireti kazanmanızı istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir."*[108] Müfîd'e göre, bu durum, Hz. Peygamber'in onların görüşlerine muhtaç olmadığını ve işlerini onlara havale etmek amacıyla onlarla istişare etmediğini ortaya koymaktadır. Aksine bu istişareyi onlardan uzak olduğunu ve onların içlerindekini açığa çıkarmak için yaptığını kaydetmektedir. Savaştan sonraki istişare bu iki kişinin faziletlerini/üstünlüklerini değil eksikliklerini ortaya koyan en açık delildir.[109]

İnsanların bazısının Ebû Bekir bazısının da Ömer'in görüşünü benimsemelerinden dolayı Hz. Peygamber'in, "Ey insanlar bu iki adamın sözü konusunda niçin ihtilaf edip duruyorsunuz? Bunlardan her biri kendilerinden önceki kardeşlerinden Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın söylediklerine[110] benzer sözler söylediler" dedikten sonra "Ey insanlar siz yoksulsunuz. Bunlardan her biri ya fidye verecek ya da boyunları vurulacak" dediği, şeklindeki rivâyet, Şîa kaynaklarında[111] da yer almasına rağmen kimi Şiî yorumculara göre bu, "Avâmın (Sünnîlerin) uydurmasıdır. Onların râvîleri rivâyet etmiştir" biçiminde değerlendirilerek[112] reddedilmiştir.

Sünnî kaynaklarda ise Bedir esirleri konusundaki bu istişare, daha çok Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Beyhakî'nin Hz. Ömer'in rivâyeti ile naklettikleri aşağıdaki hadîse göre yorumlanmıştır:

Rasûlullah (s.a.), Ebû Bekir ve Ömer'in esirler ile ilgili görüşlerini sordu. Ebû Bekir dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar senin amca çocukların, kendi aşiretinden ve kardeşlerin. Ben

---

[107] Müfîd, *el-İfsâh*, 125.
[108] Enfâl, 8/67.
[109] Müfîd, *el-İfsâh*, 126.
[110] Bu peygamberlerin kavimlerine söyledikleri sert ve yumuşak sözler için bkz. Nuh, 26; İbrahim, 36; Yunus, 88; el-Mâide, 118.
[111] et-Taberî, *Tarîh*, II, 476-77; el-Meclisî, XIX, 271-272.
[112] el-Meclisî, XIX, 272, dn., 8.

onlardan fidye almanı uygun görüyorum. Onlardan aldığımız, kafirlere karşı bize kuvvet olur. Belki Allah onlara da hidâyet verir de bize destek olurlar." Rasûlullah (s.a.): "senin görüşün nedir ey Hattab'ın oğlu" diye sordu. Dedim ki: "Vallahi ben Ebû Bekir'in uygun gördüğü fikre katılmıyorum. Fakat bana akrabam olan filanın boynunu vurma imkanı vermeni ve onun boynunu vurmamı uygun görüyorum. Ali'ye Akîl b. Ebî Talib'in boynunu vurmasına imkan tanımanı ve onun boynunu vurmasını uygun görüyorum ki Allah kalplerimizde müşriklere karşı bir meylimizin olmadığını bilsin. Bunlar küfrün ileri gelenleri ve liderleridirler."

"Rasûlullah (s.a.) Ebû Bekir'in görüşünü benimsedi benimkini benimsemedi ve onlardan fidye aldı. Ertesi gün olunca Ömer dedi ki: "Peygamber (s.a.) ve Ebû Bekir'e gittiğimde onların ikisi de oturup ağlıyordu. Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, seni ve arkadaşını ağlatan nedir? Bana söyleyin. Eğer ben de ağlamaya değer görürsem ağlarım. Yoksa ağlamaya değmeyecekse size eşlik etmek için ağlar gözükürüm. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Fidye almak için arkadaşlarının bana teklif ettikleri görüşün, size azap edilmesine şu ağaçtan (orada bulunan bir ağacı göstererek) daha yakın olan bir görüş olduğu kesin olarak ortaya çıktı. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi:[113] *"Hiç bir peygamberin, yeryüzünde ağır basmadıkça (kafirlere karşı ezici bir üstünlük sağlamadıkça), esirlerinin olması doğru değildir. Siz dünya varlığını istiyorsunuz. Allah ise ahireti kazanmanızı istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir."*[114]

Bu hadîsi yorumlayan bir çok müellif Allah'ın bu âyeti bir azar olarak indirdiği görüşündedirler. Fakat bu yorum bazı itirazlara açıktır. Bu yorumu kabul edenlerin karşılaştığı birinci güçlük, bir sonraki âyet-i kerimede geçen *"Eğer Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı..."* sözüne uygun bir açıklama getirememeleridir. Bazıları bunun, Allah'ın önceden tayin ettiği kaderi olduğunu veya Hz. Peygamber'e henüz bu konuda bir emir göndermemesine rağmen savaş ganimetlerini helal kılmayı dilediği anlamına geldiğini söylerler. Fakat hakkında apaçık bir emir gelmedikçe hiç bir şey helal olmaz. İkinci güçlük ise, bu açıklamaya göre, Hz. Peygamber ve ashâbı, fidye almakla günaha girmiş olmaktadırlar. Bu nedenle sadece bir kaynaktan gelen rivâyetlere dayanan açıklamalar kabul edilmeden önce tekrar tekrar düşünülmelidir.

Mevdudî'ye göre, Allah müslümanları, Muhammed sûresi 4. âyette yer alan emri uygulamadıkları için itaba tabi tutmaktadır: *"Kafirlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihâyet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın. Ondan sonra artık ya bir lütuf olarak bırakır veya karşılığında fidye alırsınız."* Bu âyete göre savaş esiri almakta veya bunları fidye karşılığı serbest bırakmakta bir beis yoktur, yanlış olan nokta, müslümanların "onları iyice vurup sindirince şartını tam anlamıyla yerine getirmemeleridir. Çünkü Bedir savaşında Kureyş ordusu geri çekilmek zorunda bırakıldığı sırada ve onlardan çok azı düşmanı "sindirmek" için

---

[113] Müslim, "Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer", 18 (II, 1385); bazı lafız değişiklikleri ile birlikte bkz. et-Taberî, *Tarih*, II, 476-77. el-Cessâs, IV, 358; krş., el-Meclisî, XIX, 241 vd.

takibe girişti. Eğer bütün müslümanlar düşmanın arkasından gitselerdi, düşmanın gücünü hemen orada kırıp yerle bir edebilirlerdi. İşte bu nedenle Allah Peygamber'i değil müslümanları şu şekilde azarlamaktadır: "Ey Müslümanlar! Siz henüz Peygamber'in görevini tam anlamıyla kavrayamadınız. O, esirler alıp onların karşılığında fidye elde etmek veya ganimet toplamak için gönderilmedi onun gönderilişinin asıl gayesi küfrün gücünü kırıp yerle bir etmektir. Fakat siz, yine dünyevî kazançlara kapıldınız. Bu sefer sırasında, ilk önce Kureyş ordusu yerine ticaret kervanına saldırmak istediniz. Daha sonra ganimet toplamaya ve esirler almaya başladınız, bunun da arkasından ganimetlerin paylaştırılması konusunda tartışmaya giriştiniz. Eğer daha önceden size fidye vermek konusunda izin vermemiş olsaydık (Muhammed, 4) sizi şiddetli bir azaba uğratırdık. Şimdi bu aldıklarınızdan yararlanın, fakat gelecekte bizden korkun ve hoşnutsuzluğumuza sebep olmaktan sakının."[115]

Cessâs da *Ahkâmu'l-Kur'an* adlı eserinde ifade ettiği şekliyle bu görüştedir.[116] O halde yukarıdaki yorum da düşünülmeye değerdir. İbn Hişâm tarafından nakledilen bir rivâyet bu görüşü destekler mahiyettedir. Bu rivâyete göre, müslümanlar ganimet toplamaya ve esirler almaya başladıklarında Hz. Peygamber Sa'd b. Muaz'ın yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesi gördü. Bu nedenle Hz. Peygamber, "Ey Sa'd! Müslümanların bu davranışını onaylamaz görünüyorsun" dedi. Sa'd şöyle cevap verdi: "Evet Ey Allah'ın Rasûlü, bu müşriklere karşı Allah'ın bize lütfettiği ilk zafer. Bu nedenle, onların gücünü tamamen kırıp yerle bir etmek, bizim için onları esir olarak sağ bırakmaktan daha hayırlı olurdu."[117] Sa'd'ın bu sözünden dolayı Şîa'nın tercih ettiği rivâyete göre şayet gökten azap inmiş olsaydı Sa'd b. Muaz'dan başka kimse kurtulmazdı.[118] Onlara göre Sünnîler bu sözü Ömer b. el-Hattab için tahrif etmişlerdir.[119] Şu da var ki halifeler konusunda sert bir uslûba sahip olmayan ılımlı Şiî müfessir Tabersî *Mecmau'l-Beyân* adlı eserinde İbn Zeyd'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şayet gökten azab inmiş olsaydı Ömer ve Sa'd'dan başka kimse kurtulmazdı."[120]

Şerefeddin el-Mûsevî, Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Bedir esirleri konusundaki görüşlerini uzlaştırmaya çalışarak Rasûlullah'ın af karşılığında esirlerden fidye almasının gerekçesini, onların mukavemetini zayıflatmak, güçlerini kırmak ve aldığı fidyelerle onlara üstün gelmek[121] şeklinde yorumlamıştır.

---

[114] Enfal 8/67.

[115] Ebû'l-Ala el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (trc. Muhammed Han Kayanî v. dğr.), I-VII, İstanbul 1986, II, 171.

[116] el-Cessâs, IV, 258-59.

[117] İbn Hişâm, II, 280-281.

[118] et-Taberî, II, *Tarîh*, 477; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, 247.

[119] el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 247.

[120] et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, IV, 859. et-Tabersî genellikle Ehl-i Sünnet'e yakın bir çizgide görüşler serd etmektedir. İlk üç halifeyi tahkir ve tezyif eden rivâyetlere pek yer vermemektedir.

[121] el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 319.

Çağdaş Şiî müellif el-'Âmilî'ye göre Rasûlullah ashâbtan bazılarının fidye konusundaki ısrarlarını görünce onlara ileride esirlerin sayısı kadar müslümanların öldürüleceği tehdidinde bulundu. Onlar da bunu kabul ettiler. Bu yüzden Uhud savaşında bu kadar müslüman öldürülmüştür.[122] Yine aynı müellife göre Ebû Bekir mal tamahı ve Kureyş'in düşmanlığını hafifletmek için fidye almak istemiştir.[123]

UHUD SAVAŞI: Şiî ulema Uhud gazvesinden söz ederken özellikle müslümanların ilk safhada yenilgiye uğramaları üzerine kimlerin Rasûlullah'ın yanında kaldığı ve kimlerin kaçtığı üzerinde durmaktadırlar. Müfîd'e göre ilk üç halifenin yanısıra sahâbenin önde gelenlerinden Talha, Zübeyr, Abdurrahman, Sa'd, Said ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh da Uhud savaşında kaçanlar arasında idi. Bu yüzden Yüce Allah'ın tehdidi ile yüzyüze kalmışlar, yaptıkları bu günahlarından dolayı şu âyetle kınanmışlardır:[124] *"Elçi, arkanızdan sizi çağırırken siz boyuna (düşmandan) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size gam üstüne gam verdi ki, ne elinizden gidene, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah yaptıklarınızı duymaktadır."*[125]

İlk üç halife ile ilgili olarak birçok konuda Şîa ulemâsı gibi düşünen Mu'tezilenin önde gelen alimlerinden İbn Ebi'l-Hadîd, Hz. Ebû Bekir'in Uhud gazvesinde Rasûlullah'ı koruyan on dört kişi arasında olduğunu kabul etmektedir. Hatta bu konuda şeyhi olarak kabul ettiği Mu'tezilî alim İskafî'ye katılmadığını belirtmektedir. Zira İskafî'ye göre Ebû Bekir Uhud günü Rasûlullah'ın yanında kalmamıştır.[126]

İbn Ebi'l-Hadîd bu konuda şöyle demektedir: "Hadîs râvîlerinin hepsi her ne kadar Ebû Bekir ile ilgili herhangi bir öldürme veya çarpışmadan söz etmiyorlarsa da onun kaçmayıp Rasûlullah'ı koruyanlar arasında bulunduğu üzerinde görüş birliği içerisindedirler. Orada kalmak da cihaddır. Şîa râvîleri ise, Ali, Talha, Zübeyr, Ebû Dücâne, Sehl b. Huneyf, Asım b. Sabit'ten başka kimse orada kalmamıştır, derler. Onlardan bazı râvîler yerlerinden ayrılmayanlar arasında Muhâcirler ve Ensâr'dan on dört kişinin adını sayarlar ama Ebû Bekir ve Ömer'i onlar arasında saymazlar."[127] Mu'tezilî kelâmcı ve tarihçinin bu görüşünü iktibas ettikten sonra Meclisî, "İbn Ebi'l-Hadîd'in Ebû Bekir'in bütün râvîlerin ittifakıyla kaçmadığını iddia etmesine çok hayret ettim"[128]demektedir.

Meclisî ve onun gibi düşünenlerin bu konuda çelişki içerisinde oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Zira İslâm tarihi konuları hakkında gerek Meclisî gerekse İmâmiyye Şîası

---

122 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 242; bu konuda ayrıca bkz. et-Taberî, *Tarîh*, II, 475; İbn Ebi'l-Hadîd, XIV, 172-173.
123 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 247.
124 Müfîd, *el-İfsâh*, 30-31.
125 Al-i İmrân, 3/153.
126 İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 293.
127 İbn Ebi'l-Hadîd, XV, 21.
128 el-Meclisî, XX, 141.

alimlerinin ençok başvurdukları kaynaklarından biri İbn Ebi'l-Hadîd'in *Şerhu Nehci'l-Belâğa* adlı eseridir. Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarının neredeyse ittifak ettiği bir konuda bile kendi mezhebî inançlarına aykırıdır diye bu alimin görüşlerine hayret etmelerini, ciddiyet ve ilim anlayışı ile bağdaştırmanın çok güç olduğu aşikârdır.

Meclisî sözü daha ileri götürerek başkaları adına da konuşmakta ve şöyle demektedir: "Ebû Bekir'in Uhud'da kaçmayıp Rasûlullah'ın yanında kaldığına onların (Sünnîlerin) râvîleri de ittifak etmemişlerdir. Onların bazı rivâyetleri ile Şîa'nın rivâyetleri onun (Ebû Bekir'in) kaçtığı konusunda ittifak etmişlerdir. Zahirî karineler de onun kaçtığını desteklemektedir. Zira onun orada kalması kendisinin çarpışma ve yaralanması ile ilgili rivâyetlerin varlığını gerektirirdi. O kimseyi yaralamadan kendisi nasıl yaralanır?"[129] Meclisî bu görüşü ile siyer ve İslâm tarihinin güvenilir kaynaklarında yer alan rivâyetlere taban tabana zıt bir görüş serdetmektedir.

İbn Sa'd'da belirtildiği gibi Rasûlullah Uhud savaşı için hazırlıklara başladığı andan itibaren Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer onun yanında yer almışlardır. İnsanlar savaş için toplandıklarında bu iki zat Rasûlullah ile birlikte evine girmişler, onun sarığını bağlaması ve elbiselerini giymesi için kendisine yardımcı olmuşlar daha sonra ise insanları saf haline getirip Rasûlullah'ın çıkmasını beklemişlerdir.[130]

Taberî *Tarih*'inde naklolunduğu gibi müslümanlar Uhud'da Rasûlullah'ın sağlığını ve nerede bulunduğunu öğrenince onu iki dağın arasına kaldırdılar. Ali b. Ebî Talib, Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe, Ömer b. el-Hattab, Talha b. Ubeydillah, Zübeyr b. el-Avvâm ve Hâris b. es-Simme, diğer bir grup müslümanla onun yanında bulunuyordu.[131] İbn Sa'd buna benzer bir rivâyeti şöyle zikretmektedir: "Rasûlullah ile birlikte on dört kişi kaldılar onlardan yedi kişi Muhâcirlerdendi. Ebû Bekir onlar arasında idi."[132] İbn Sa'd Uhud savaşını anlatırken bu konuda başka bir rivâyet zikretmemektedir. Ne Hz. Ömer'den ne de Şîa'nın ısrarla Rasûlullah'ın yanında olduğunu vurguladığı Hz. Ali'den söz etmektedir.

İbn Kamie'nin Rasûlullah'ın ön dişlerini kırdıktan ve onu yaraladıktan sonraki gelişmeler hakkında Taberî *Tarih*'inde geçen Süddî'nin rivâyetinde şöyle denilmektedir: "Sahâbîler onun yanından ayrıldılar. Bir kısmı Medine'ye döndü. Bir kısmı Uhud dağının üstündeki kayanın üzerine çıktılar ve ayakta durdular. Allah'ın elçisi ise halkı çağırıyor: 'Ey Allah'ın kulları! Yanıma gelin, yanıma gelin' diye sesleniyordu. Bu çağrı sonunda onun yanında otuz kişi toplandı. Fakat Talha ile Süheyl b. Huneyf hariç olmak üzere kimse onun yanında durmadı."[133] Görüldüğü gibi bu rivâyette Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den söz edilmediği gibi Hz. Ali'den de söz edilmemektedir.

---

[129] el-Meclisî, XX, 142.
[130] İbn Sa'd, II, 38.
[131] et-Taberî, *Tarîh*, II, 518 (T. IV, 396-397).
[132] İbn Sa'd, II, 42
[133] et-Taberî, *Tarîh*, II, 519-520 (T. IV, 398-399).

Kaynaklarda birkaç örneğini verdiğimiz rivâyetler Hz. Ebû Bekir'in Uhud savaşında Rasûlullah'ı yalnız bırakmadığını net bir şekilde göstermektedir.

HUDEYBİYE: Bilindiği gibi Rasûlullah hicretin 6. yılının Zilkade ayı başında[134] gördüğü bir rüya üzerine[135] ashâbıyla birlikte Mekke'den Medine'ye umre yapmak üzere hareket etti. Hudeybiye kuyusu başında konakladıktan sonra Hz. Osman'ı elçi olarak Mekke'ye gönderdi. Kureyşli müşriklerin onu göz hapsine almaları ve Mekke'deki bu gelişmenin Hz. Peygamber'e ve müslümanlara Hz. Osman'ın öldürüldüğü şeklinde ulaşması üzerine Hz. Peygamber müşriklerle savaşmadan oradan ayrılmayacaklarına dair ashâbından biat almaya karar verdi ve Hudeybiye'deki ikameti sırasında gölgelendiği ağacın altında ashâbından, bir rivâyete göre "ölüm üzerine"[136] bir başka rivâyete göre ise "savaştan kaçmamak üzere"[137] biat aldı (6/628)

Müslümanların Hz. Peygamber'e bağlılıklarını ve onun yolunda ölümü göze aldıklarını gösteren bu biat haberi Mekkelilere çok tesir etti.[138] Hz. Osman'ı ve diğer bazı müslümanları serbest bıraktıkları gibi elçileri Süheyl b. Amr ve arkadaşlarını Hz. Peygamber'e gönderip Hudeybiye Antlaşması'nı yapmaya mecbur oldular. Hz. Peygamber ve müslümanlar yapılan antlaşmadan sonra Hudeybiye'den ayrılıp Medine'ye dönerlerken yolda Fetih sûresi nâzil oldu. Bu sûrenin iki âyetinde (10, 18) bu biattan söz edilmiştir.[139]

Kur'an-ı Kerim'de kendisinden övgü ile söz edilen bu ahidleşmeye "Bey'atürrıdvan" denilmiştir. Hz. Ebû Bekir de Bey'atürrıdvan'da bulunup biat edenler arasında idi.[140]

Ne var ki, Fetih sûresinde geçen *"Gerçekten o ağacın altında sana biat ederlerken Allah mü'minlerden razı oldu. Onların kalblerindekini bildi ve üzerlerine güveni indirdi ve onları yakın fetih ile ödüllendirdi."*[141] âyet-i kerimesinin Ebû Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Said'i de kapsadığını ve Allah'ın onlardan razı olduğu ve mağfiret ettiğinin açıkça ortaya çıktığı, dolayısı ile bunun nasıl te'vil edilmesi gerektiğine dair sorulan soruya Şiî kelâmcı Müfîd şöyle cevap vermektedir: "Allah hoşnutluğunu vefalı olduklarını bildiği kişilere tahsis etmiştir. Vefalı olmanın belirtisi olarak, "üzerlerine güven indirdiği", "fethin yakınlaşmasını sağladığı" ve bizzat bu fethi kendi elleriyle gerçekleştirdiği kişilerin savaşta sebat göstermeleri ile olabileceğini belirtmiştir. Rıdvan biatından sonra Rasûlullah'ın karşılaştığı ilk savaşın Hayber savaşı olduğu konusunda ümmet arasında hiç bir ihtilaf yoktur. Bu savaşta Rasûlullah başlangıçta Ebû Bekir'i gönderdi. O Merhab adlı adamdan kaçarak yenilmiş olarak döndü. İkinci olarak Ömer'i gönderdi.

---

134 İbn Sa'd, II, 95.
135 Bkz. Feth, 48/27.
136 Buhârî, "Meğâzî", 35 (V, 65).
137 Buhârî, "Cihad", 110 (IV, 8); Müslim, "İmare", 18/67 (II, 1483).
138 Mustafa Fayda, "Bey'atürrıdvan", *DİA,* VI, 39.
139 Hudeybiye antlaşması ve Bey'atürrıdvan hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 571-633; İbn Hişâm, III, 321-330; İbn Sa'd, II, 95-106; Mustafa Fayda, "Bey'atürrıdvan", *DİA,* VI, 39-40.
140 el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf,* I, 350.

O da yenilerek kaçıp döndü. Ömer arkadaşlarını, arkadaşları da onu korkaklıkla itham ediyorlardı. Bunu gören Rasûlullah, "Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki o, Allah ve Rasûlünü sever; Allah ve Rasûlü de onu sever. Bu kişi düşmana saldıracak, geri kaçmayacaktır. Allah fethi kendi elleri ile gerçekleştirinceye kadar o geri dönmeyecektir" dedi. Rasûlullah sancağı Mü'minlerin Emiri'ne verdi. O Merhab adlı şahıs ile karşılaştı ve onu öldürdü. Fetih onun elleri ile gerçekleşti."[142]

Müfîd yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra ilk iki halife Ebû Bekir ve Ömer'in Hayber savaşındaki yenilgilerinden ve düşmandan kaçışlarından dolayı üzerlerine güven inmediği ve fetihten mahrum kaldıkları, dolayısıyla vefalı olmadıkları anlaşıldığından Allah'ın rızasının dışına çıktıklarını belirtmektedir. Müfîd daha da ileri giderek Şeyheynin, *"Oysa arkalarına dön(üp kaç)mayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen sözden sorumlu idiler"*[143] âyet-i kerimesine muhatap olduklarını belirtmektedir. Ona göre bu her ikisi de "dönüp kaçtıklarından" kıyâmet gününde yüz çevirip dönenler ve antlaşmalarını bozanlar gibi cezalandırılacaklardır.[144]

Bu olayı yukarıdaki şekilde yorumlayan Müfîd'in tarih ilmi açısından dayandığı bir rivâyet, ya da bir nas yoktur. Burada Müfîd bir çok olayda olduğu gibi tarihi olayları taraflı olarak yorumlamaya çalışmıştır.

HAYBER GAZVESİ: Hayber gazvesinden söz eden ulaşabildiğimiz Şîa kaynaklarının hemen hepsi Müfîd'in yukarıda yorumladığı gibi Hz. Ali'yi kahraman; ilk iki halifeyi ise savaş mağlubu, korkak ve beceriksiz olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Gerek Şîa gerek Sünnî kaynaklar Hayber'in müstahkem kalelerinden birisi olan el-Kamûs'un fethine geniş yer vermektedirler. Burası Yahudilerin önde gelen kumandanlarından Merhab'ın karargâhı, en müstahkem ve en çok sayıda insanın bulunduğu kale idi.[145] Şîa müellifleri bu kalenin fethine büyük önem verirler. Onlara göre bu kalenin fethi için ilk önce Ebû Bekir Muhâcirlerin sancağını alarak çarpıştı. O Merhab'dan kaçarak yenilgiye uğramış olarak döndü. Ertesi gün Ömer b. el-Hattab sancağı aldı. O da yenilgiye uğrayarak döndü. Ömer arkadaşlarını, arkadaşları da onu korkaklıkla itham ediyorlardı.[146] Bu durum Rasûlullah'ı mahzun etti. Bunun üzerine Rasûlullah: "Bu sancak bunu taşıyanların değil. Bana Ali b. Ebî Talib'i çağırın"[147] dedikten sonra, "Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki o, Allah ve Rasûlünü sever; Allah ve Rasûlü de onu sever. O

---

[141] el-Feth, 48/18.
[142] Müfîd, *el-İfsâh*, 44-45.
[143] Ahzab, 33/15.
[144] Müfîd, *el-İfsâh*, 45.
[145] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 654-658; Ya'kûbî, II, 56.
[146] Müfîd, *el-İfsâh*, 45; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Vera*, 130.
[147] el-Meclisî, XXI, 15.

düşmana saldıracak geri kaçmayacaktır. Allah kalenin fethini onun eliyle gerçekleştirinceye kadar geri dönmeyecektir" dedi. Gerçekten de bu kale Hz. Ali'nin eliyle fethedildi.[148]

Kaynaklar Rasûlullah'ın yukarıdaki sözünden sonra Muhâcirîn ve Ensâr'dan her birinin sancağı almağa heveslendiğini, hatta Hz. Ömer'in, "Ömrümde emirlik arzusu hatırıma gelmemişti. Lakin o gün bu şerefe nail olmayı arzu ettim" dediğini, Hz. Peygamber'in, yukarıdaki övgüye dolu sözleri söyledikten sonra ertesi gün sancağı Hz. Ali'ye verdiğini kaydetmektedirler.[149] Ne var ki Şîa kaynaklarında geçtiği gibi her iki halifenin de yenilip kaçtıklarını vurgulayan tahkir edici ifade[150] ve rivâyetler belli başlı siyer ve meğazî kaynaklarında yer almamaktadır. Bu olayın cereyanı Taberî *Tarih*'inde şu şekilde anlatılmaktadır: "Abdullah b. Büreyde'nin babasından rivâyet ettiğine göre Rasûlullah bazan Şakîka denilen yarım baş ağrısına tutulur ve bu bir iki gün sürerdi. Rasûlullah Hayber gazvesi sırasında da bu hastalığa tutuldu ve sahâbîlerinin yanına çıkmadı. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın bayrağını alarak Yahudilerin üzerine yürüdü. Şiddetle savaştıktan sonra ordugâha döndü. Bundan sonra bayrağı Ömer aldı, bundan önceki savaşa nisbetle daha şiddetli bir surette savaştıktan sonra ordugâha döndü. Rasûlullah'a bunu anlattılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ben yarın bayrağı Allah ile elçisini seven ve Allah ile elçisi tarafından sevilen birine vereceğim, o, kaleyi zorla ele geçirecektir, dedi. O zaman Ali (a.s.) henüz Hayber'e gelmemişti. Sabah olduğunda Kureyş'lilerden herkes bayrağın kendisine verilmesini temenni ediyordu. Sabahleyin Ali geldi, devesini Hz. Peygamber'in çadırına yakın bir yere çöktürdü. (...) Bundan sonra Rasûlullah ona bayrağı verdi. Ali bayrağı alarak Yahudilere karşı yürüdü."[151] Burada ifade edildiği gibi her iki halifenin şiddetle çarpıştıkları fakat zaferin onların elleri ile gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Fakat Taberî'deki bu rivâyetin diğer versiyonuna göre Hz. Ömer, askerlerinin cesaretsizliğinden, askerler de ondan şikâyet etmişlerdir. Fakat bu rivâyetin râvîleri içinde bulunan Avf, bazıları tarafından şeytan ve rafizî kelimeleriyle takbih olunmaktadır. Bu kelimeler, çok şiddetli olmakla beraber Avf'ın Şiî olduğunda ittifak vardır. Fakat bir insanın Şiî olması, onun mutlak güvenilmez kişi telakki edilmesine bir sebep teşkil etmez. Yalnız Hz. Ömer'in cesaretsizliği, bir Şiînin rivâyetine istinad ederse bu rivâyet ehemmiyetini ve sağlamlığını kaybeder. Bundan başka bu rivâyetin râvîleri içinde Abdullah b. Büreyde vardır. Abdullah, babasına istinad etmektedir. Halbuki onun babasına istinaden ileri sürdüğü rivâyetlere itimad edilmez.[152]

Hz. Ali'nin bu gazvede olağanüstü başarılar elde ettiği ise tarihçilerce kabul edilmektedir. Önemli olan bir şahsın hakkını teslim ederken diğerlerini tahkir ve tezyif etmemektir.

---

148 Müfîd, *el-İfsâh*, 45; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 130. Ayrıca bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 653-656.

149 İbn Sa'd, II, 110; Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi Tarih-i Din-i İslâm*, (sad. Ahmed Lütfi Kazancı ve Osman Kazancı), İstanbul 1995, 674.

150 Bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 45; el-Eminî, VII, 200.

151 et-Taberî, *Tarih*, III, 11-12 (T. V, 606-607); İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 219-220.

152 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, I, 329.

ZATU'S-SELÂSİL GAZVESİ: Şîa kaynakları Hayber gazvesinde olduğu gibi Zatu's-Selâsil gazvesinde de sırf Hz. Ali'nin cengaverliğini önplana çıkarmak için ilk iki halifenin ve bazı önde gelen sahâbenin yenilgilerini vurgulamaktan çekinmemişlerdir. Bu gazveyi belli başlı siyer ve meğazî kaynaklarından tamamen farklı bir şekilde ele alan bu kaynaklar Zatu's-Selâsil gazvesi başlığı altında uzun bir rivâyet zikretmektedirler. Şiî kaynaklara göre, Rasûlullah bir gün minbere çıktı ve şöyle hitap etti: "Ey Ensâr ve Muhâcirler! Cebrailin bana bildirdiğine göre 12000 kişi Yabis vadisinde toplanmışlar; beni ve kardeşim Ali'yi öldürmek üzere kendi aralarında anlaşmışlar. Ebû Bekir'i 4000 süvari ile oraya göndermemi emretti. Size verilen emri tutunuz. Düşmanlarınıza karşı hazırlanınız. Pazartesi günü onlarla savaşmak üzere yola çıkınız." Bunun üzerine müslümanlar hazırlıklarını yaptılar. Rasûlullah da gereken emirleri Ebû Bekir'e verdi. Ebû Bekir oraya gitti. Onun karşısına silahla donanmış 200 kişi çıktı. Onlara, "Siz kimsiniz? Nereden geldiniz? Nereye gitmek istiyorsunuz. Efendiniz çıksın da onunla konuşalım" dediler. Ebû Bekir müslümanlardan birkaç arkadaşı ile birlikte onların karşısına çıktı. Onlara, "Ben Rasûlullah'ın arkadaşı Ebû Bekir'im. Onlar, "Seni buraya getiren nedir?" dediler. Ebû Bekir, "Rasûlullah sizlere İslâm'ı arz etmemi, müslümanların girdikleri dine sizin de girmenizi istedi. Böyle yaptığınız takdirde müslümanların yararlandığı haklardan yararlanırsınız. Aksi takdirde sizinle savaşırız" dedi. Fakat oradakiler "Lat ve Uzza'ya yemin ederiz ki şayet aramızda akrabalık olmasaydı seni ve tüm arkadaşlarını öldürürdük. Böylece siz, sonrakiler için konuşma malzemesi olurdunuz. Sen ve arkadaşların dönün. Kendinize afiyet dileyiniz. Biz bizzat liderinizi (Peygamber'i) ve onun kardeşini istiyoruz" dediler. Ebû Bekir onların çokluğuna ve hazırlıklarına da bakarak onların durumlarını Rasûlullah'a bildirmek üzere onlarla savaşmadan geri döndü. Onun bütün arkadaşları, "Sen Rasûlullah'ın emrine muhalefet ettin. Allah'tan kork. Bu kavimle savaş. Rasûlullah'ın sözüne muhalefet etme" dediler. Ebû Bekir onlara cevap olarak, "Sizin bilmediğinizi biliyorum. Şahid olan gaib olanın görmediği şeyleri görür" dedi. Ebû Bekir ve onunla birlikte olan tüm insanlar geri döndüler. Rasûlullah onların dönüşlerinden haberdar olunca Ebû Bekir'e, "Vallahi sen emrettiğime aykırı davrandın. Emrettiklerimi yapmadın" dedi. Rasûlullah yine minbere çıktı. Allah'a hamd ve senadan sonra, "Ey müslümanlar! Ben Ebû Bekir'e Yabis vadisi halkına gitmesini onlara İslâm'ı arz etmesini, onları Allah'a çağırmasını, eğer İslâm'ı benimsemezler ise onlarla savaşmasını emrettim. Ebû Bekir onların yanına gitti. Onlardan ikiyüz kişi onun karşısına çıktı. Onların sözlerini işittiğinde ve karşılaştığı şeyleri gördüğünde korktu, sözümü terketti emrimi dinlemedi. Cebrail Allah'ın bana onun yerine Ömer'i süvari arkadaşları ile göndermemi emrettiğini söyledi. Ey Ömer Allah'ın adıyla git. Arkadaşın Ebû Bekir'in yaptığı gibi yapma. Zira o Allah'a ve bana isyan etti" dedi. Ebû Bekir'e emrettiklerini ona da emretti. Ömer de Ebû Bekir'in yanında olan Muhâcirler ve Ensâr ile birlikte o kavme yaklaşıncaya kadar gitti. Birbirlerini gördüklerinde yine ikiyüz kişi gelip Ebû Bekir'e söylediklerini Ömer'e de söylediler. Ömer ve arkadaşları döndüler. Ömer, onların hazırlıklarını ve topluluklarını gördüğünde neredeyse ödü kopacaktı. Onlardan kaçarak döndü. Cebrail inip Ömer'in yaptıklarını Muhammed (s.a.)'e

bildirdi. Rasûlullah yine minbere çıktı. Ömer'in yaptıklarını müslümanlara bildirdi. Ömer'in kendisine karşı geldiğini sözünü dinlemediğini söyledi. Ona, "Ey Ömer sen Allah'ın arşında O'na ve bana isyan ettin. Sözümü dinlemedin. Görüşün ile amel ettin. Allah senin görüşünü çirkinleştirsin. Şüphesiz Cebrail Ali b. Ebî Talib'i bu müslümanlar ile birlikte onlara göndermemi emretti. Ali ve arkadaşlarının eliyle oranın fethedileceğini bana bildirdi" dedi. Böylece Hz. Ali gitti, onların bazılarını öldürüp bazılarını esir ettikten sonra büyük bir miktar ganimet ile geri döndü. Cafer b. Muhammed'e göre müslümanlar Hayber'den başka asla böylesine çok ganimete sahip olmamışlardır. Bunun üzerine 'Âdiyat sûresi de nâzil olmuştur.[153]

Şîa kaynaklarında geçen başka bir rivâyete göre ise Zatu's-Selâsil gazvesi için Rasûlullah Ebû Bekir ve Ömer'den sonra Amr b. 'Âs'ı göndermiş, onların her biri yenilmiş olarak döndükten sonra Hz. Peygamber, Ali b. Ebî Talib'i bu gazve için görevlendirmiştir. Hz. Ali ise muzaffer bir şekilde gazveden dönmüştür.[154]

İlk dönem Şiî müfessirlerden Furât el-Kûfî'nin tefsirinde, Rasûlullah'ın Ebû Bekir, Ömer ve Halid b. Velid'in herbirini sırasıyla çağırıp sancağı onlara vermek istediği fakat onların sancağı almaktan çekinmeleri üzerine Hz. Ali'ye verdiği, onları ise Hz. Ali'nin maiyyetinde gazveye gönderdiği belirtilmektedir. Bu rivâyete göre Hz. Ali askerleri ile birlikte onları bir vadiye yerleştirdi. Her üçü de vadide yılan ve yırtıcı hayvanların olabileceğini söyleyerek Hz. Ali'ye itiraz ettiler. Hz. Ali ise kendisinin sözü dinlenilmesi gereken gazve emiri olduğunu onlara hatırlatmıştır.[155]

Bazı Şiî kaynaklarda ise Zâtu's-Selâsil'den farklı olarak Zâtu's-Silsile adında bir gazveden söz edilmektedir.[156] Raml vadisine yapılan bu gazvede Rasûlullah, Hayber gazvesinde olduğu gibi önce Ebû Bekir'i gönderir. O ordusu ile birlikte yenilgiye uğrayarak döner. Sonra Ömer'i gönderir. O da yenilerek geri döner. Sonra Ali'yi gönderir. Allah onun eliyle fethi müyesser kılar, çok sayıda esir ve ganimetler ile geri döner. Şiî müellif Şerefeddin Mûsevî'ye göre bu gazve H. 7. yılında yapılan Zâtu's-Selâsil gazvesi değildir.[157]

Görüldüğü gibi Şîa kaynakları Zâtu's-Selâsil gazvesi adı altında tamamen farklı bir olayı ele almışlardır. İslâm tarihi kaynaklarında anlatılan Zâtu's-Selâsil gazvesi ile isim benzerliğinden başka bir ortak yönü bulunmamaktadır. Zira belli başlı siyer ve meğazî kaynaklarında Rasûlullah'ın bu gazve için Hz. Ali'yi değil Amr b. 'Âs'ı görevlendirdiği, yine bu seriyye için ilk iki halife ve Halid b. Velid adına sancak dikmediği bilinmektedir. İlk iki halife sadece bu gazvenin

---

153 Furât el-Kûfî, 599-603; el-Meclisî, XXI, 68-73. Adiyat sûresinin sebeb-i nüzûlü için ayrıca bkz. et-Tabâtabâî, *el-Mizan*, XX, 347.

154 el-Meclisî, XXI, 76-77.

155 Furât el-Kûfî, 591; el-Meclisî, XXI, 82, a.mlf., ae, XXXVI, 178-179.

156 el-Meclisî, XXI, 80-81; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 336.

157 el-Meclisî, XXI, 77-78; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 336; Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Müfîd, *el-İrşâd*, 60-61.

takviye güçleri arasında yer almışlardır.[158] Zâtu's-Selâsil gazvesinden ayrı olarak Silsile gazvesi adında bir gazveye Şîa kaynaklarının dışındaki eserlerde rastlanmamıştır.

MEKKE FETHİ ve HUNEYN GAZVESİ: Tabersî *İ'lâmu'l-Vera* adlı eserinde İmâm Cafer'e isnad ederek özet olarak şöyle bir rivâyet nakletmektedir: Mekke fethinin arefesinde Kureyşliler Huzaalılara saldırıda bulundukları sırada Ebû Süfyan Şam'da idi. Oradan Rasûlullah'ın yanına geldi. Kavminin kanını akıtmaması için Rasûlullah'a yalvardı. Sonra sırasıyla Ebû Bekir ve Ömer'den Kureyş'e himayeci olmalarını istedi. Her ikisi de "Yazıklar olsun sana kim Rasûlullah'a karşı himayeci olabilir ki?" cevabını verdiler. Sonra Ebû Süfyan Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'ye uğradı onlar da yardımcı olmadılar.[159] Şîa her ne kadar gizlemek istese de Tabersî'nin ve diğer Şîa alimlerinin eserlerine aldığı bu ve buna benzer rivâyetler ile Ebû Bekir ve Ömer'in o dönemde gerek müslümanlar gerekse diğer insanlar katındaki konumunu belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu konuda olduğu gibi daha birçok konuda Rasûlullah'tan sonra Ebû Bekir ve Ömer'in görüşlerine baş vurulmuş onlardan yardım istenmiş ve onlara danışılmıştır.

Rasûlullah Mekke fethinden sonra hicretin 8. yılının Şevval ayında Hevâzin ve onların müttefikleri olan müşrik kabileler ile savaşmak üzere müslümanlardan oluşan 12.000 kişilik ordu ile Huneyn vadisine hareket etti.[160] Bugüne kadar böylesine muazzam, böylesine silahlanmış bir ordu görmeyen birçok müslüman gurur ve sevinçle yürüyordu. Bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir de bu gücü gördüğünde, "Bugün biz azlıktan dolayı mağlup olmayız"[161] demişti. Şîa kaynakları bu olayı değerlendirdiklerinde Ebû Bekir insanların çokluğundan dolayı böbürlendiğinden dolayı "Biz azlıktan dolayı yenilmeyiz" dedi.[162] İş onların sandıklarının aksine oldu. Ebû Bekir bu böbürlenmesi ile onlara (müşriklere) yardımcı olmuştur. Müşrikler ile karşılaştıklarında hepsi yenildiler. Rasûlullah'ın yanında dokuzu Benî Haşim'den bir de Ümmü Eymen olmak üzere on kişi kaldılar. Gerisi hepsi kaçtılar. Bu durum ve Ebû Bekir'in çoklukla böbürlenmesi üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu:[163] "*Andolsun Allah size birçok yerlerde, Huneyn gününde de yardım etmişti. Hani (o gün) çokluğunuz sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti, nihâyet bozularak arkanızı dönmüş (kaçmağa başlamış)tınız.*"[164]

---

158 Geniş bilgi için bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 769-774; İbn Hişâm, IV, 272; İbn Sa'd, II, 131; et-Taberî, *Tarîh*, III, 32; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 232.

159 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 136-137.

160 İbn Sa'd, II, 150.

161 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 890; İbn Sa'd, II, 150; İbn İshâk'ın rivâyetine göre Rasûlullah böyle bir söz sarfetmiştir bkz. İbn Hişâm, IV, 87; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 262.

162 Müfîd, *el-İfsâh*, 31; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 409.

163 Müfîd, *el-İrşâd*, 74; el-Meclisî, XXI, 155.

164 Tevbe, 9/25.

Bunun yanında Şîa kaynaklarında Ebû Bekir'in Huneyn savaşında ilk yenilip kaçanlardan olduğu, hatta ilk üç halifeden hiç birinin Rasûlullah'ın yanında kalmadığı da yazılıdır.[165] Halbuki bir çok kaynakta da belirtildiği gibi Huneyn gazvesinde müslümanlar arasında bozgunluk görüldüğünde gerek Hz. Ebû Bekir gerekse Hz. Ömer Rasûlullah'ın yanından ayrılmayan kişiler arasındaydılar.[166] Sonuçta Hz Peygamber'in müslümanları yeniden toplanmağa daveti üzerine, müslümanlar düşmanlarına yüklenmişler, Hevâzin'i perişan ettikten sonra Taif'i de muhasara etmişlerdi. Taif muhasarasında Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah yaralanmış ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin ilk günlerinde vefat etmiştir.[167]

Ne var ki Şîa bütün bu olumlu fedekarlıkları görmezlikten gelerek Rasûlullah'ın Taif gününde Hz. Ali ile fısıldaştığını ileri sürmekte ve bu fısıldaşmayı halifeliğe liyakat için bir delil olarak sunmaktadırlar. Onlara göre Hz. Ali Şûra gününde, "Sizi Allah adına yemine davet ediyorum. Aranızda Taif gününde Rasûlullah'ın kendisi ile fısıldaştığı hiç kimse var mı? Hani Ebû Bekir ve Ömer Rasûlullah'a 'Sen bizimle değil Ali ile fısıldaştın' diye serzenişte bulunmuşlardı. Bunun üzerine Rasûlullah onlara, 'Ona gizli bir şeyi ben söylemedim Allah söyledi' şeklinde cevap vermişti."[168] Buna benzer bir rivâyet Tirmizî'de bulunmaktadır. Bu rivâyete göre "Rasûlullah Taif günü Ali'yi çağırıp onunla başbaşa konuştu. İnsanlar, 'Amcazadesi ile fısıldaşması uzun sürdü!' dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: 'Onunla gizli olarak konuşan ben değilim; fakat Allah onunla gizli olarak konuş(mamı buyur) du."[169]

Tirmizî'deki rivâyette Ebû Bekir ve Ömer'den söz edilmiyor. Fakat Şîa burada olduğu gibi rivâyetleri çok farklı biçimde kullanmıştır. Şiî ulema bir çok rivâyeti kendi inançlarına uygun hale getirmek için bir çok olumsuzlukları ilk üç halifeye yüklemişlerdir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in böylesi kıskançlık kokan bir davranış sergilemeleri onların edep ve terbiyelerine aykırıdır.

Tebûk gazvesi dönüşünde Hz. Peygamber'in devesinin devesinin ürkütüldüğü konusuna değinen bazı Şîa kaynaklarında ilk üç halife'den kinayeli bir şekilde bahsedilmektedir. Bu kaynaklara göre, "Tebûk dönüşünde Rasûlullah'ın devesini ürkütüp kaçıranlar on dört kişidir. Bunlar: Ebu'ş-Şurûr, Ebu'd-Devâhî, Ebu'l-Me'âzif ve onun babası, Talha, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde, Ebu'l-A'ver, Muğire, Ebû Huzeyfe'nin mevlası Salim, Halid b. Velid, Amr b. 'Âs, Ebû Musa el-Eş'arî, Abdurrahman b. Avf'dır. Bunlar hakkında şu âyet nâzil olmuştur:[170] "*...başaramadıkları bir şeye yeltendiler...*"[171]

---

165 Müfîd, *el-İfsâh*, 31; krş. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 409.

166 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 900; İbn Hişâm, IV, 85; İbn Sa'd, II, 151. et-Taberî, *Tarîh*, III, 74; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 263.

167 İbn Hişâm, IV, 129; Mahmud Hakkı, *Hz. Ebû Bekir Sıddîk*, İstanbul 1396, 105.

168 et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 140; el-Meclisî, XXI, 180. Ayrıca bkz. Müfîd, *el-İhtisâs*, 200.

169 et-Tirmizî, "Menâkıb", 21 (V, 639).

170 Ebû Cafer Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Babeveyh, *Kitabu'l-Hısâl*, I-II, Kum 1403, II, 499; el-Meclisî, XXI, 222-223.

171 Tevbe, 9/74.

Bu rivâyeti naklettikten sonra Meclisî üslubu olduğu üzere yukarıdaki künyeleri şu şekilde açıklamaktadır: "Ebu'ş-Şurûr, Ebu'd-Devâhî, Ebu'l-Me'âzif ile Ebû Bekir, Ömer ve Osman kastedilmiştir."[172]

5. Hac Emirliği

Hicretin 9. yılında bizzat hacca gitmeyen Rasûlullah, müslümanların hac farizalarını yerine getirmeleri için Ebû Bekir'i onlara hac emiri tayin etti.[173] Bu olay anahatlarıyla İbn Hişâm'da şöyle anlatılmaktadır: Hz. Ebû Bekir gönderildikten sonra Berâe (Tevbe) sûresi nâzil oldu. Rasûlullah'a, "Keşke bu sûreyi Ebû Bekir'e ulaştırsaydınız" denildi. Bunun üzerine Rasûlullah, "Bu görevi benim yerime, ancak Ehl-i Beyt'imden biri yerine getirebilir" buyurdu. Sonra Ali b. Ebî Talib'i çağırdı ve ona şöyle dedi:

"Berâe sûresinin baş tarafındaki şu âyetleri götür ve insanlar, Kurban Bayramı günü, Mina'da toplandıkları zaman, 'Cennete hiç bir kafir giremez, bu seneden sonra hiç bir müşrik hac edemez ve Ka'be'yi çıplak olarak tavaf edemez; kimin Rasûlullah'ın nezdinde bir antlaşması var ise o antlaşma süresinin sonuna kadar geçerlidir' şeklinde ilan et. Bunun üzerine Ali b. Ebî Talib Rasûlullah'ın Adbâ' adındaki dişi devesine binerek yola çıktı. Nihâyet yolda Ebû Bekir'e kavuştu. Ebû Bekir onu yolda görünce Ali'ye, 'amir olarak mı yoksa memur olarak mı' geldiğini sordu. O da, 'memur olarak gönderildiğini' söyledi. Sonra her ikisi yollarına devam ettiler. Ebû Bekir insanlara haclarını ifa ettirdi. Ali b. Ebî Talib ise insanlara Hz. Peygamber'in emrettiği şekilde âyetleri ilan etti."[174]

Bu olayı tefsirinde anlatan Mukâtil b. Süleyman, İbn Hişâm'dan farklı olarak şöyle demektedir: "Berâe sûresi nâzil olduğunda Rasûlullah Ebû Bekir'i insanlara hac ettirmesi için görevlendirdi. Onunla birlikte Berâe sûresini dokuzuncu âyete kadar gönderdi. Cebrail indi, 'Ey Muhammed, senden olan bir vazifeyi ancak senden olan biri yerine getirebilir' dedi. Hz. Ebû Bekir Zulhuleyfe denilen yere vardığında Rasûlullah, onun ardından Hz. Ali'yi müşriklere Berâe sûresini okumak üzere gönderdi. Bunun üzerine Ebû Bekir döndü ve, 'Ey Allah'ın Rasûlü benim ile ilgili her hangi bir şey nâzil oldu mu?' diye sorunca, Rasûlullah, 'Hayır, ne var ki benim sözümü ancak ben ya da benden olan biri tebliğ eder. Ey Ebû Bekir! Sen müslüman kardeşim, mağaradaki arkadaşım olmaktan ve kıyamet gününde benimle birlikte Havuz başına varmaktan memnun olmaz mısın?" deyince Ebû Bekir 'Evet memnun olurum' deyip yola koyuldu."[175]

---

[172] el-Meclisî, XXI, 223.

[173] İbn Hişâm, IV,188; Abdulhayy Kettanî, *et-Teratibu'l-İdariye*, I-II, Beyrut ts. I, 66 (Türkçesi: Ahmet Özel, I-III, İstanbul 1990, I, 192)

[174] İbn Hişâm, IV, 188-190; Ahmed Zeynî Dehlan, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediye*, I-III, Mısır ts. II, 364-365. krş. İbn Sa'd, II, 168-169.

[175] Mukatil b. Süleyman, II, 155. Ayrıca bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 291 (T. II, 268)

Şîa kaynakları hicret olayında olduğu gibi bu olayı da kendi inanç esaslarına uygun bir malzeme haline getirmeye çalışmışlardır. Şiî müelliflere göre, Rasûlullah Ebû Bekir'i Berâe sûresi ile birlikte gönderdiğinde Yüce Allah ona, "Kendisiyle hiç fısıldaşmadığım kişiyi gönderiyorsun da defalarca fısıldaşdığım kişiyi göndermiyorsun" diye bildirmiş, Rasûlullah da gönderip Berâe sûresini Ebû Bekir'den alıp Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Ali, "Ey Allah'ın Rasûlü bana tavsiyede bulun" demesi üzerine Rasûlullah, "Allah sana tavsiyede bulunacak ve seninle fısıldaşacak" demiş ve Berâe sûresinin tebliğ edildiği gün Yüce Allah sabah namazından ikindi namazına kadar Hz. Ali ile fısıldaşmıştır.[176]

Şîa'ya göre Rasûlullah hac emirliği dışında Ebû Bekir'i hayatı boyunca bir işe asla tayin etmemiştir. Rasûlullah ona Berâe sûresini verdi. İnsanlara hac emirliğini yapmasını söyledi. Biraz yol aldıktan sonra Cebrail indi. O görevi ve sûreyi ondan almayı bu sûreyi onun veya ailesinden birisinin okuyabileceğini emretti. Bunun üzerine Rasûlullah Ali'yi gönderdi. İnsanlara hac yapmaya onu tayin etti. Bu Ebû Bekir'in hac emirliğine layık olmadığını gösteriyor. Ondan sonraki imâmete nasıl ehil olabilir? Zira bir sûre konusunda kendisine güvenilmeyen Peygamber'den sonraki imâmet konusunda da kendisine güvenilemez.[177] Bir kaç âyetin okunması görevine elverişli olmayan kişi reayanın bütün ahkâmını yerine getirmeyi kapsayan genel riyâset için de elverişli olamaz.[178]

Şiî müfessir Tabersî'ye göre "Bütün müfessirler ve râvîler Berâe sûresi nâzil olduğunda Rasûlullah'ın onu Ebû Bekir'e verip tekrar geri aldığı ve Ali b. Ebî Talib'e verdiği konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat olayın detayları hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şöyle demişlerdir: Rasûlullah Ebû Bekir'i gönderdi. Bu sûrenin başında on âyet okumasını ve her antlaşma sahibinin antlaşmasını sona erdirmesini ona emretti. Sonra Ebû Bekir'in ardından Ali'yi bu sûreyi ondan alıp insanlara okumak üzere gönderdi. Ali Rasûlullah'ın devesi Adba'ya bindi. Ebû Bekir'e Zulhuleyfe'de yetişti ve sûreyi ondan aldı. Bazıları ise şöyle demişlerdir: Ebû Bekir döndü ve 'benim hakkımda bir şey nâzil olmuş mudur?' diye sordu. Rasûlullah, 'Hayırdan başka bir şey olmamıştır. Fakat bu görevi ya ben veya benden biri yerine getirecektir' dedi. Bazıları, Ali Berâe sûresini okudu Ebû Bekir ise emirlik yaptı demişlerdir. Hasan, Katâde ve bazılarına göre ise Ebû Bekir daha çıkmadan Hz. Peygamber bu sûreyi ondan aldı Ali'ye verdi ve, 'Benden bir şeyi ya ben ya da benden olan biri tebliğ edebilir' dedi. Urve b. Zübeyr, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre ve arkadaşlarımız (Şîa) Ali'nin aynı zamanda emir olarak görevlendirildiğini de rivâyet etmişlerdir. Sûreyi Ebû Bekir'den aldıktan sonra Ebû Bekir geri dönmüştür, demişlerdir."[179]

---

[176] Müfîd, *el-İhtisâs*, 200.
[177] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 401.
[178] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 265.
[179] et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, V, 6; el-Meclisî, XXI, 266.

Görüldüğü gibi Şiî müfessir Tabersî özellikle Şîa'nın dayandığı rivâyetleri topluca özetlemeye çalışmıştır. Şîa müellifleri bu rivâyetler arasında tercihte bulunmaktadırlar. Olayı bir mizansene çevirmekte ve bu konuyu da imâmet için bir delil yapmaktadırlar. Bu rivâyetleri nakleden Tabersî siyere dair yazmış olduğu eserinde aşağıdaki rivâyeti tercih etmiştir.

"Hicretin 9. yılında Berâe' sûresi nâzil oldu. Rasûlullah bu sûreyi Ebû Bekir'e verdi. Ebû Bekir de o sûreyi alıp gitti. Bu arada Cebrail indi, 'Bunu ya sen ya da Ali yerine getirebilir' dedi. Rasûlullah Ali'yi gönderdi. Ali, Ebû Bekir'e yetişip kitabı elinden aldı. Ebû Bekir ona, 'Benim ile ilgili her hangi bir şey indi mi' diye sordu. Ali, 'Hayır, fakat Rasûlullah'tan olan bir şeyi ya kendisi ya da ben yerine getirebiliriz' dedi. Ali bu sûreyi götürdü. Kurban Bayramı gününde insanlara ilan etti."[180]

Bütün bu rivâyetler incelendiğinde açıklığa kavuşturulması gereken şu sorular hatıra gelmektedir: Tevbe sûresi, Ebû Bekir'in hac emiri olarak gönderilişinden önce mi yoksa sonra mı indi? Bu sûre Hz. Ebû Bekir'in görevlendirilişinden önce nâzil olmuş ve tebliğ edilmesi için ona verilmişse ondan niçin geri alındı? Ebû Bekir'den bu âyetler geri alınmışsa bu bir vahiyden mi kaynaklanıyor yoksa o günkü Arapların geleneklerine mi dayanmaktadır? Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali kendisine gelip yetiştikten sonra Rasûlullah'ın yanına geri dönmüş müdür? Bu olayda Ebû Bekir ya da Ali'yi görevlendirmenin imâmet ile bir ilişkisi var mıdır?

Yukarıda da belirtildiği gibi Şîa kaynakları genellikle şu şekilde olayı aktarıp yorumlamaktadırlar:

Rasûlullah, Tevbe sûresinin ilk âyetleri ile birlikte Ebû Bekir'i Mekke'ye doğru gönderdiğinde, Cebrail (a.s.) ona geldi ve, "Ey Muhammed şüphesiz Allah onu değil Ali'yi göndermeni emrediyor. Senin yerine ancak o bu görevi yerine getirebilir" dedi. Hz. Peygamber Ali b. Ebî Talib'e emretti. O da Ebû Bekir'e yetişti. Sahifeyi ondan aldı. Ona, "Rasûlullah'ın yanına geri dön" dedi. Ebû Bekir benimle ilgili bir şey mi oldu? Hz. Ali, "Onu sana Rasûlullah bildirecektir" dedi. Ebû Bekir Hz. Peygamber'in yanına geri döndü ve: "Ey Allah'ın Rasûlü bu mesajı senin adına yerine getirmemi uygun bulmuyor musun" diye sordu. Hz. Peygamber, "Allah, Ali b. Ebî Talib'den başka birinin bu vazifeyi yerine getirmesini kabul etmedi" dedi. Ebû Bekir'in sözü uzatması üzerine Hz. Peygamber (onun mağaradaki tedirginliğini hatırlatarak), "Bu vazifeyi nasıl yerine getirebilirsin? Sen benim mağara arkadaşım değil misin!" dedi.[181]

Buna göre Tevbe sûresi, Ebû Bekir'in hac emiri olarak gönderilişinden önce inmiştir. Hz. Peygamber Ebû Bekir'i bu sûrenin ilk âyetleri ile birlikte Mekke'ye doğru gönderdikten sonra inen vahiy üzerine Hz. Ali gidip bu âyetleri ondan geri almıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali kendisine geldikten sonra Rasûlullah'ın yanına geri dönmüştür. Bunun yanı sıra alıntı yaptığımız sayfanın

---

[180] et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*,156; benzer rivâyet için bkz. el-Meclisî, XXI, 273.

dipnotunda da belirtildiği gibi bazı Şiî yorumculara göre Rasûlullah, bu vesile ile Ebû Bekir'i kınamış onun mağarada korktuğuna işaretle, korkak bir kimsenin benim mesajımı tebliğ etmesi zordur,[182] demiştir. Burada kanaatimizce bir anlam kayması söz konusudur. Yukarıda Mukatil b. Süleyman ve İbnu'l-Esîr'den yaptığımız alıntıdan da anlaşılacağı gibi Rasûlullah Hz. Ebû Bekir'e iltifatta bulunarak "Sen benimle mağara arkadaşı olmaktan memnun değil misin?"[183] demiştir. Ne var ki bazı Şiî müellifler rivâyetlerdeki ifadeleri değiştire değiştire bu ifadeyi de tamamen Hz. Ebû Bekir'in aleyhine yorumlanabilecek bir kalıba sokabilmişlerdir.

Bazı Şîa kaynaklarında ise Ebû Bekir'in Berâe sûresini tebliğ etme görevinden azl edildiği gibi hac emirliği görevinden de azl edilmiş olduğu belirtilmektedir.[184] Buna göre Hz. Ali, hem Tevbe sûresinin ilk âyetlerini insanlara ilan etmiş hem de hac emirliğini yapmıştır. Ebû Bekir ise hac emirliği yapmamıştır. Hz. Ali'nin yüce mertebesini ortaya koyabilmek için bizzat Yüce Allah tarafından bu görev değişikliği emredilmiştir.[185]

Bu da Hillî'ye göre, Hz. Peygamber'in en küçük bir resmî vazifede bile Ebû Bekir'i asla görevlendirmediğini ortaya koymaktadır. Onun böyle bir kabiliyetsizliği olduğundan dolayı Hz.Peygamber Berâe sûresini nakletmek üzere onu göndermek istediği zaman, üç gün sonra gelen bir vahiy üzerine onu geri çağırtmaya mecbur kalmıştır.[186] Oysa bütün Sünnî kaynaklar Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği yaptığı konusunda ittifak içerisindedirler.

Meclisî, hac emirliği ile ilgili Şîa kaynaklarında geçen pek çok rivâyeti sıralayıp Sünnî kaynaklardan ise kendi mezhebî inanç kalıplarına sokabilecek birkaç rivâyet zikrettikten sonra bu olayı bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu görevlendirmeyi Hz. Ali'nin imâmeti için delil saymakta aynı olaydan dolayı Ebû Bekir'in halifeliğe ehil olmadığını açıklamaktadır. Şîa'nın bu olay hakkındaki genel düşüncesini ortaya koyduğundan dolayı bu değerlendirmenin bazı pasajlarını aktarmak istiyoruz:

"Hass (Şîa) ve 'âmm (Ehl-i Sünnet)'in haberleri sana okunduktan sonra şunu bil ki: Arkadaşlarımız (r.a.) bunu (hac emirliğini, hac mevsiminde insanlara Tevbe sûresinden birkaç âyet okumayı) Mü'minlerin Emiri'nin hilâfetine ve Ebû Bekir'in de hilâfeti hak etmediğine delil getirmişlerdir. Hz. Peygamber Ebû Bekir'i hiç emir tayin etmemiştir. Oysa diğerlerini tayin etmiştir. Berâe sûresinin gereklerini yerine getirmek için Mekke'ye gönderdiğinde onu azletmiştir. Sûreyi ondan alıp insanlara okumak üzere Ali'yi göndermiştir. Bir sûreyi bir şehir halkına

---

181 el-Meclisî, XXXV, 287-288; Ayrıca bkz. Ae. XXXV, 292, 293, 295, 299.
182 el-Meclisî, XXXV, 288, dn., 2.
183 Bkz. Mukatil b. Süleyman, I, 155; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 291 (T. II, 268)
184 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 29; el-Meclisî, XXXV, 295.
185 el-Meclisî, XXXV, 297.
186 Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 132; Henri Laoust, "el-Hıllî'nin Doktrininde Sünnîliğin Eleştirisi", (çev., M. Saffet Sarıkaya), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy., XIII, Erzurum 1997, 308.

okumaya elverişli olmayan bir kişi nasıl farklı yerlerdeki hükümlerini yerine getirmeyi içeren genel riyâsete ehil olabilir?"

"Diğer bir tabirle, Rasûlullah onu ya Allah'ın vahyi ile gönderdi. Gerçek de bu olsa gerektir. Zira, '*O hevadan konuşmaz. O kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir.*'[187] Ya da onu vahiysiz göndermiştir. Birinci duruma göre deriz ki Yüce Allah cahillikten münezzehtir. Ebû Bekir'in gönderilişi ve Mekke'ye varmadan görevden alınması Mü'minlerin Emiri'nin şanını yüceltilmesi ve faziletinin açıklanması içindir. Ondan başka kimse Rasûlullah (s.a.)'tan tebliğ edemez. Azlolunan ise ne bu iş için ne de bundan daha büyük bir iş olan hilâfet için elverişli olabilir. Şayet bu görev ilk başta Ali'ye verilmiş olsaydı bazıları Ali'den başka bazı kişiler de bu görevi yerine getirebilir şeklinde düşünebilirdi."

"İkinci durumda yani Rasûlullah Ebû Bekir'i Allah'tan bir vahiy almadan göndermiş ise ya Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i ilk önce gönderip sonra azletmesi sırasında Ebû Bekir'in durumu ve bu olaydaki maslahat ile ilgili bilgisi hiç değişmemiştir. Bu durumda yukarıda söylediklerimiz aynı şekilde geçerli olur. (Yani Rasûlullah onun bu iş için elverişli olmadığını zaten biliyordu. Fakat Hz. Ali'den başka birisinin de bu iş için elverişli olabileceği sanılmasın diye öyle yaptı.)"

"İkinci şık yani Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'in durumu hakkında bilgisinin değiştiği konusunda ise biz şunu söyleriz: Hiç bir akıllı kişi ilk başta gizli olan bir durumun gelenek ve apaçık bir maslahat olamayacağından kuşku duyamaz. Zira böyle bir geleneğin varlığı tüm engin ilmi ile birlikte Rasûlullah ve tüm sahâbeye gizli kalması imkansızdır. Bu durumda ise ya Ebû Bekir'in kötü planları ve nifakından ya da Allah onun ileride haksız bir şekilde hilâfet iddiasında bulunabileceğini bildiği için ancak vahyin bildirmesi ile bilinebilecek gizli bir işin olduğu kesinlik kazanmaktadır. Bu konuda vahyin inişi, Ebû Bekir'in yalancı olduğuna ve halifelik için uygun bir kişi olmadığına en kuvvetli delildir."[188]

Meclisî bu değerlendirmesinin devamında Ebû Bekir'in bu görevden alınmasını onun noksanlığına ve mertebesinin düşüklüğüne; Ali'nin bu işle görevlendirilmesini ise onun kamil bir insan olmasına, Allah ve Rasûlünden olan şeyleri tebliğ etmeye ve halifeliğe ehil biri olduğuna bağlamaktadır. Ebû Bekir'in hac emirliği görevinden alındığını kabul etmeyenleri ise taassub, inat ve küfürle suçlamaktadır.[189]

Meclisî gibi bir çok Şiî müellif de Tevbe sûresinin önce Hz. Ebû Bekir'e verildiğini sonra ondan alınıp Ali'ye verildiğini savunmakta ve bu olay üzerine yorumlar yapmaktadır. Bir çok hadiseyi imâmet ile ilişkilendirdikleri gibi bu olayı da Hz. Ali'nin fazileti ve imâmeti için bir delil

---

[187] en-Necm, 53/3-4.
[188] el-Meclisî, XXXV, 309-310.
[189] Bkz. el-Meclisî, XXXV, 311.

olarak ileri sürmektedirler. Buna karşılık bu görevden azlolunduğundan dolayı Ebû Bekir'in ise halifeliğe layık biri olmadığını[190] belirtmektedirler.

İbn Ebi'l-Hadîd'e göre, Şîa'dan bazı kişilerin dışında Ebû Bekir'in hac emirliği görevinden azledildiğini kimse rivâyet etmemiştir. Muhaddislerden büyük bir grup Tevbe sûresinin başlangıçta Ebû Bekir'e verilmediğini rivâyet etmişlerse de ilk önce bu sûreyi ona verip sonra onun arkasında Ali'yi gönderip ondan aldığı görüşü daha açık ve daha çok destek bulmuştur. Yine İbn Ebi'l-Hadîd'e göre Rasûlullah, bu sûreyi okuma görevini yerine getiremediğinden dolayı değil bir maslahata binaen sûreyi Ebû Bekir'den alıp Ali'ye vermiştir.[191]

Şiî müellif Sedâbâdî, Ümmet Ebû Bekir'i seçti ve ona imâm olarak razı oldu diyenlere şu cevabı vermiştir: "Kavim Yüce Allah'ın Peygamberine indirdiklerini hafife almıştır. Onun emrini küçümsemiştir. Allah'ın kendileri için razı olduğuna onlar razı olmamışlardır. Zira Yüce Allah Peygamberine onu (Hz. Ali) kardeş edinmesini onunla birlikte mübâhele yapmasını ve Berâe sûresinin ona verilmesini emretmiştir. Onların da Allah'ın Nebisi için seçtiğini kendileri için seçmeleri gerekmez miydi?"[192]

Görüldüğü gibi hac emirliği konusunda Sünnî kaynaklarda yer alan rivâyetler ile Şîa kaynaklarında yer alan rivâyetleri uzlaştırmak oldukça güçtür. Zira yukarıda da belirtildiği gibi Sünnî alimlerin yazdığı İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'in kesinlikle Hac emirliği görevini yerine getirdiği, Hz. Ali'nin ise onun emrinde bir nefer olarak Tevbe sûresinin ilk âyetlerini insanlara ilan ettiği değişik rivâyetler ile ortaya konulmaktadır. Bir çok kaynakta Hz. Ebû Bekir'in kendisine yolda yetişen Hz. Ali'ye 'amir olarak mı yoksa memur olarak mı geldiğini' veya açık bir şekilde Rasûlullah'ın kendisini hac emiri olarak tayin edip etmediğini sorduğunda Hz. Ali hac emiri olarak değil memur olarak gönderildiğini ifade etmiştir.[193]

Arapların geleneklerine göre antlaşmaları yapmak ya da bozmak kabile reisi ya da onun bir akrabası tarafından yerine getirilmesi gereken hususlardandı.[194] Berâe sûresi de siyasî bir hüküm içerdiği için bunu ya Hz. Peygamber ya da onun bir akrabasının ilan etmesi gerekirdi. Bu yüzden Hz. Ali Tevbe sûresini müşriklere tebliğ etmiştir.[195] Ne var ki Şiî müellifler bunu bir adete değil, gelen bir vahye dayandırıyorlar. Rasûlullah'ın Câhiliye adetlerine uyduğunu söylemekten Allah'a

---

190 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 158; Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, 69.

191 İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 199-200.

192 Sedâbâdî, 69-70.

193 Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 1076-1078; İbn Hişâm, IV, 188-190; İbn Sa'd, II, 168-169; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarîhi'l-Ümem ve'l-Mulûk*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata v.dğr.) I-XVIII, Beyrut 1992, III, 373; Zeynî Dehlan, II, 364-365.

194 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/1, 351; er-Razî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XV, 219; Zeynî Dahlan, II, 364; A. Mahmud Subhî, 274; Fahreddin er-Razî bu Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den daha üstün olduğunu göstermez demektedir.

195 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/1, 351.

sığındıklarını belirtiyorlar. Rasûlullah'ın Hz. Ali'yi görevlendirmesinin sebebini şu şekilde izah ettiğini söylüyorlar: "Benim ya da benden olan birisinin bunu yerine getirmesi konusunda bana vahyedildi."[196]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de Hz. Peygamber'in ya da onun akrabalarından birisinin Tevbe sûresinin ilk âyetlerini tebliğ etmesi görevini yerine getirmesi için vahiy indiğini belirten bir rivâyet bulunmaktadır.[197] Ne var ki İbn Kesîr bu rivâyetin isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Ebû Bekir yoldan hemen dönmemiş, Hac ibadetini yerine getirdikten sonra Rasûlullah'ın yanına geldiğinde kendisi ile ilgili bir vahyin inip inmediğini sormuştur.[198] Olayın cerayen şekli böyle olsa gerektir.

6. Zu'l-Huveysıra (Marık)'nın Öldürülmemesi

Şîa kaynakları Haricîlerin lideri olarak kabul edilen Zu'l-Huvaysıra et-Temimî'yi öldürmedikleri için özellikle ilk iki halifeyi eleştiriye tabi tutmaktadırlar. Bu kişinin adı Hurkus b. Züheyr'dir. Kaynaklar kendisinden Zü's-sudeyye ve dinden çıkan anlamında Marık diye bahsetmektedirler.[199] Şîa kaynakları da daha çok onu Marık olarak zikretmektedirler.

İlk Şiî müelliflerinden Nu'mân b. Muhammed (363/974) *De'âimu'l-İslâm* adlı eserinde bu kişi hakkında şöyle bir rivâyet zikretmektedir:

"Hz. Peygamber, müslümanlar arasında mal taksim ettiği esnada birden gözleri çukur, kirpikleri yukarıda biri Rasûlullah'ın başında durdu ve ona, "Taksim ettiğin şey konusunda adaletli davranmadın" dedi. Sonra döndü. Rasûlullah'ın yüz hatları değişti ve, "Şayet ben adil olmazsam kim adil olabilir ki? Ne var ki benden önce Musa'ya eziyet edildi o sabretti" dedi. Sonra etrafındakilere işaret etti ve, 'Kim bunu öldürebilir?' dedi. Ebû Bekir kalktı, ona mescidin hareminde namaz kılarken rastladı. Rasûlullah'a, 'Ben onu ayakta namaz kılarken gördüm' dedi. Rasûlullah ona 'Otur' dedi. Rasûlullah yine, 'Sizden kim kalkıp onu öldürecek' dedi. Ömer ileri atıldı. O da o adamı namaz kılarken gördü ve geri döndü. Hz. Peygamber'e, 'Ya Rasûlullah, ben onu namaz kılarken gördüm. Namazdan çıkmıyordu. Senin bu konuda görüşün nedir?' dedi. Rasûlullah otur dedi. Hz. Peygamber yine, 'Sizden kim kalkıp onu öldürecek' dedi. Hz. Ali, 'Ben ey Allah'ın Rasûlü' dedi. Rasûlullah ona 'O adama yetişeceğini sanmıyorum' dedi. Hz. Ali kalkıp gitti. Onu bulamadı ve döndü. Durumu Rasûlullah'a bildirdi. Hz. Peygamber, 'Şayet onu öldürseydiniz benden sonra sizden hiç biri diğeri ile çekişmezdi. Bu adamın neslinden öyle kişiler

---

196 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 155.
197 Bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 151.
198 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 373; Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'anı'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1401, II, 334.
199 Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 93.

ortaya çıkacaktır ki onlar Kur'an okuyacaklardır. Fakat onların bu okuyuşları boğazlarından geçmeyecektir. Okun yaydan çıktığı gibi onlar da dinden çıkacaklardır' dedi."[200]

el-Eminî ve Şerefeddin el-Mûsevî gibi çağdaş Şîa müellifleri daha çok Ehl-i Sünnet'i kendi silahı ile vurmak amacıyla mezhebî inançlarına parelellik arz eden rivâyetleri genellikle Sünnî kaynaklardan almayı tercih etmişler ve daha sonra mezhebî inançlarına uygun yorumlarda bulunmuşlardır. Bu konu ile ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden şu rivâyeti aktarmışlardır:

Ebû Said el-Hudrî'nin rivâyet ettiğine göre, "Ebû Bekir Hz. Peygamber'in yanına gelip, 'Ey Allah'ın Rasûlü, falan vadiden geçiyordum, üstü başı temiz, huşu ile namaz kılan birini gördüm' dedi. Hz. Peygamber, 'Git onu öldür' dedi. Ebû Bekir gitti, onu aynı vaziyette görünce öldürmekten vazgeçip geri döndü. Bu sefer Hz. Peygamber Ömer'e, 'Git onu öldür' dedi. Ömer gitti, Ebû Bekir'in vasf ettiği vaziyette adamı görünce onu öldürmeyi istemedi. Peygamber'in yanına dönüp, 'Ey Allah'ın Rasûlü huşu içinde namaz kıldığını gördüm, onu bu durumda öldürmek istemedim' dedi. Hz. Peygamber Ali'ye, 'Sen git öldür' dedi. Ali gitti, fakat onu göremedi. Hz. Peygamber'e, 'Ey Allah'ın Rasûlü, o görülmedi' dedi. O zaman Hz. Peygamber buyurdu ki: 'Bu ve bunun arkadaşları, Kur'an'ı okurlar ama okudukları hançerelerini aşmaz. Bunlar, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar. Ve ok gezine dönünceye kadar dinlerine dönmezler. Onları öldürün; onlar yaratıkların en kötüleridirler."[201]

Yukarıda isimleri zikredilen çağdaş Şîa müellifleri buna benzer bir hadîsi de yine Sünnî kaynaklardan nakletmektedirler. Hadîs şöyledir:

"Hz. Peygamber zamanında, ibadetini ve ictihâdını beğendiğimiz bir adam vardı. Rasûlullah'a onu isim ve vasıfları ile bahsettik, tanımadı. Biz sözünü ederken adam tesadüfen oradan geçti. Peygamber'e gösterip işte bu adam dedik. Peygamber (s.a.) ona bakıp, 'Bana öyle bir adamdan bahsediyorsunuz ki, yüzünde şeytan elinin eseri var' dedi. Adam yanlarına kadar geldiği halde selam vermedi. Peygamber (s.a.) ona, 'Allah aşkına bu meclise geldiğinde içinden, 'Bu cemaatın içinde benden üstün kimse yok' diye geçirmedin mi?' diye sordu. Adam, 'Vallahi geçirdim', deyip camiye girip namaz kılmaya başladı. Peygamber yanındaki ashâba, 'Bu adamı kim öldürebilir?' diye sordu. Ebû Bekir, 'Ben' deyip içeri girdi, namaz kıldığını gördü. 'Subhanallah! Rasûlullah namaz kılanları öldürmeyi yasakladığı halde namaz kılan bir adamı nasıl öldürürüm?' dedi ve dışarı çıktı. Hz. Peygamber ona, 'Sen öldürmedin' dedi. Ebû Bekir, 'Namaz kılan birini öldürmek istemedim. Zira sen namaz kılanları öldürmeyi yasaklamıştın' dedi. Hz. Peygamber tekrar, 'Adamı kim öldürmek ister' dedi. Ömer, 'Ben' deyip içeri girdi ve adamı secde

---

[200] Nu'mân, 389.

[201] Ahmed b. Hanbel, III, 15; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 309; el-Heysemî, *Zevâid*, VI, 225; el-Eminî, VII, 216; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 96; a. mlf. *el-Murâcaât*, 261-262 (T., 301).

ederken gördü. 'Ebû Bekir benden daha faziletlidir' deyip ona dokunmadan dışarı çıktı. Hz. Peygamber, 'Ne oldu?' diye sorunca, Ömer, 'Onu alnı Allah için yere değmiş, vaziyette gördüğüm için öldürmek istemedim' dedi. Peygamber üçüncü defa 'Adamı kim öldürmek ister' dedi. Ali, 'Ben' deyince, Rasûlullah ona, 'Evet sen şayet ona yetişebilirsen (yerinde görürsen) onu öldürebilirsin' dedi. Ali gittiğinde adam çıkmış olduğundan onu yerinde göremedi. Hz. Ali geri dönüp Hz. Peygamber'e görmediğini, gittiğini söyledi. Peygamber (s.a.), 'Eğer bu adam öldürülseydi ümmetimden iki kişi dahi ihtilafa düşmezdi. (Öldürülseydi) ilk ve son olurdu' dedi."[202]

el-Eminî ve el-Mûsevî yukarıdaki rivâyetleri naklettikten sonra Ebû Bekir ve Ömer'in Hz. Peygamber'in emrine karşı geldiklerini, nassa karşı kendi görüşlerine göre ictihâd yaptıklarını vurgulamaktadırlar. Bu olay çevresinde demagoji yapmaktadırlar. Hatta el-Eminî daha da ileri giderek kendi namazgâhlarında bulunan adamın gölgesinden korktukları için onu öldürmediklerini belirtmektedir.[203]

Şunu da belirtmekte yarar vardır. Gerek Şiî gerek Sünnî kaynaklarda geçtiği gibi Rasûlullah Huneyn ganimetlerini dağıtırken Benî Temim'den bir kişi olan Zu'l-Huveysıra, "Ey Allah'ın Rasûlü! Adaletli davran" dedi. Rasûlullah, "Yazıklar olsun sana! Ben adaletli olmasam kim adaletli olabilir ki? Şayet adaletli olmazsam zarar edenlerden olurum" dedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab, "Ey Allah'ın Rasûlü izin ver de onun boynunu vurayım dedi. Rasûlullah, "Ondan vazgeç. Onun öyle arkadaşları vardır ki her biriniz kendi namaz ve oruçlarını onlarınkine göre çok küçümser. Onlar Kur'an okurlar fakat Kur'an onların boğazlarını geçmez..." dedi.[204] Bu rivâyet Rasûlullah'ın bu kişinin öldürülmesini kesin bir şekilde istemediğini ortaya koymaktadır. Zira Hz. Peygamber isteseydi onun boynunu vurdurabilirdi.

Görüldüğü gibi Şîa müellifleri yukarıdaki Zu'l-Huveysıra'nın öldürülmesi ile ilgili rivâyetleri hiç bir senet ve metin tenkidine tabi tutmadan tamamen doğru olarak kabul edip yorumlar yapmaktadırlar. Oysa tenkit süzgecinden geçirildiğinde bu rivâyetlerin sağlamlığı konusunda bazı tereddütler belirecektir. Meselâ yukarıda *el-İsâbe*'den aktardığımız rivâyetin senet zincirinde geçen Musa b. Ubeyde adlı şahıs için el-Heysemî 'metrûk' demektedir.[205]

Rivâyetlerin metin kısmına bakıldığında ise bu konudaki tüm rivâyetlerde Zu'l-Huveysıra'yı öldürmek için önce Ebû Bekir sonra Ömer gönderiliyor, fakat onu öldürmeden geri dönüyorlar. Bu olayın anlatıldığı bütün rivâyet versiyonlarında ne hikmetse Hz. Ali gittiğinde

---

[202] İbn Hacer, *el-İsabe*, II, 409; el-Eminî, VII, 216-217; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 96; a.mlf., *el-Murâcaât*, 263 (T., 301-302)

[203] Daha geniş bilgi için bkz. el-Eminî, VII, 217; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 96-97; a.mlf., *el-Murâcaât*, 264.

[204] et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 151-152; krş. İbn Hişâm, IV, 139.

[205] Bkz. el-Heysemî, *Zevâid*, VI, 227.

adam görülemiyor. Eğer adamın mutlaka öldürülmesi gerekseydi niçin daha sonra öldürülmüyor? Şayet Rasûlullah bu kişinin mutlaka öldürülmesini isteseydi Huneyn ganimetlerinin taksimi sırasında gösterdiği kaba davranışından dolayı onu öldürtebilirdi. Hz. Peygamber münafikları bile öldürmek istemediğine göre niçin huşu içerisinda namaz kılan bir kişiyi öldürtmek istesin? Cevaplandırılması gereken bu sorular ve kuşkular bu rivâyetlere ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirmektedir.

7. Üsâme Ordusuna Katılmaması

Üsâme ordusu hakkında Şîa kaynaklarında geçen iddialara geçmeden önce, İbn Sa'd'ın bu ordu ile ilgili olarak söylediklerini ana hatları ile aktarmak yararlı olacaktır. İbn Sa'd'a göre Rasûlullah, 26 Safer 11'de insanlara Bizans'a karşı hazırlıklı olmalarını emretti. Bunun üzerine, Şam eyaletine bağlı bulunan Belka'ya göndermek üzere bir ordu tertip etmeğe başladı. 27 Safer'de Zeyd b. Harise'nin oğlu Üsâme'yi kumandan tayin ederek ona, babasının şehid olduğu yere gitmesini, düşmanları atlara çiğnetmesini söyledi. Lakin ertesi gün, yani, 28 Safer Çarşamba günü, Rasûlullah şiddetli bir baş ağrısı ve humma hastalığına tutuldu. Hastalığına rağmen sefer hazırlıklarına nezâret etti. 29 Safer'de, Perşembe günü kendi eliyle bir sancak tertip etti: "Allah'ın adıyla, Allah yolunda gaza et. Allah'ı inkar edenlérle savaş" diyerek Üsâme'ye verdi. Üsâme Rasûlullah'ın emriyle Medine'nin dışına çıkıp, Cürf denilen yerde karargâhını kurdu. Bu ordunun içerisinde Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. Zeyd, Katade b. Numan ve Seleme b. Eslem gibi Muhâcirîn ve Ensâr'ın büyüklerinden pek çok kimseler de bulunmaktaydı. Bir gencin ilk Muhâcirlerin üzerine emir yapılması, dedikoduya sebep oldu. Rasûlullah, buna üzülüp minbere çıktı. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, "Ey insanlar, Üsâme'yi emir yapmam konusunda sizden bazı sözler kulağıma geldi. Üsâme'nin görevlendirilmesine itiraz ediyorsunuz. Babası Zeyd'in emir yapılmasına da itiraz etmiştiniz. Vallahi Zeyd emirliğe layık olduğu gibi, oğlu Üsâme de layıktır..." deyip minberden indi ve evine gitti. O gün, 10 Rebiulevvel Cumartesi günü idi. Üsâme ile birlikte çıkanlar gelip Rasûlullah ile vedalaşıp Cürf'te bulunan karargâhlarına gidiyorlardı. Bu arada Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaştı. Bu durumda bile Hz. Peygamber, "Üsâme'nin ordusunu gönderin" diyordu. Pazar günü Rasûlullah'ın ağrısı daha da şiddetlendi. Pazartesi günü Rasûlullah'ın durumu iyileşti, Üsâme de onunla vedalaştı. Ordugâhına gitti hareket etmek için emir verdi. Tam bu sırada annesi Ümmü Eymen'in elçisi gelip, Hz. Peygamber'in vefat etmek üzere olduğunu bildirdi. Üsâme, Ömer ve Ebû Ubeyde ile birlikte Rasûlullah'ın yanına geldiklerinde Hz. Peygamber vefat etmişti.[206]

İmâmiyye kaynaklarına göre, Rasûlullah Muhâcirîn ve Ensâr'ın ileri gelenlerinden bir cemaatı ordu ile birlikte sefere göndererek, vefatı esnasında riyâset konusunda ihtilaf çıkaracak ve

---

[206] İbn Sa'd, II, 190-191. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 1118-1127; İbn Hişâm, IV, 291; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 165; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 317; Mahmud Es'ad, 789.

insanlar üzerine emir olmak için istekli olan kişileri, Medine'den uzaklaştırmayı amaçladı. Böylece kendisinden sonra halife olacak kişi için her şeyi yoluna koyarak, bu konuda hak sahibi olanla münakaşa edecek kimsenin olmamasını istedi. Nitekim o insanları Üsâme ile birlikte çıkmaya teşvik etti. Onları oyalanmaktan ve ordudan geri kalmaktan sakındırdı.[207] Onlar, Rasûlullah'ın kendilerini hilâfet davasına kalkışmamaları gayesi ile Medine'den uzaklaştırmak istediğini biliyorlardı. Rasûlullah (s.a.) defalarca, "Üsâme ordusunu gönderin" şeklinde emir vermesine rağmen, onlar geri kaldılar. Diğer yandan onların Üsâme'nin emrinde olmaları, Üsâme'nin onlardan üstün olduğunu gösteriyor. Hz. Ali ise, kimsenin emrine girmemiştir. Üsâme onlardan, Ali ise Üsâme'den daha üstündür. Bu yüzden onların imâmeti sahîh değildir.[208]

Meclisî'nin *Bihâru'l-Envâr* adlı eserinde, Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde'nin bu konu ile ilgili durumları hakkında karalayıcı bir üslup kullanılarak ana hatları ile şöyle tasvir edilmektedir:

Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve onların arkadaşlarından bir topluluk, Üsâme ile başbaşa kaldılar, "Medine'ye ve orada oturmaya en çok muhtaç olduğumuz bir durumda burayı terk edip nereye gidiyoruz?" dediler. Kendilerine, "Bu kastettiğiniz şey nedir?" diye sorulduğunda onlar, "Şüphesiz Rasûlullah'ın vefatı yaklaşmıştır. Vallahi şayet Medine'yi terk edersek, ıslahı mümkün olmayacak şeyler olacaktır. Biz, Rasûlullah'ın durumunu bekleyeceğiz. Sonra gidiş elimizin altındadır" dediler. Bu arada insanlar ilk ordugâha gidip orada beklediler. Rasûlullah'ın durumunu öğrenmek üzere bir elçi gönderdiler. Elçi, Aişe'nin yanına gelip gizlice bu durumu sordu. Aişe ona, "Babam Ebû Bekir, Ömer ve onlarla birlikte olanların yanına git. Onlara de ki, Rasûlullah'ın durumu ağırlaştı. Hiç kimse yerinden ayrılmasın. Ben sürekli sizi haberdar ederim" dedi.

Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaştığında, Aişe, Suheyb'i çağırdı. Ona, "Babam Ebû Bekir'e git. Muhammed'in ümitsiz bir durumda olduğunu kendisine bildir. Babam Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve uygun gördükleri kişiler ile birlikte bize gelsinler. Şehre girişleri gizlice ve geceleyin olsun" dedi. Onlara haber ulaştığında, Suheyb'in elinden tutarak Üsâme'nin yanına gittiler. Ona durumu bildirip, "Rasûlullah'ı müşahede etmekten geri durmak bize nasıl yaraşır?" diyerek (şehre girme konusunda) ondan izin istediler. Üsâme de onlara izin verdi. Onlara, bu girişlerinden kimsenin haberdar olmamasını, şayet Rasûlullah iyileşirse ordugâhlarına dönmelerini, bir olay olursa cemaatle birlikte olmaları için kendilerini haberdar etmelerini emretti.

Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde geceleyin Medine'ye girdiler. Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaşmıştı. Kendisine geldiğinde, "Bu gece şehrimizde büyük bir kötülük (şer) meydana gelmiştir" dedi. Ona, "Ey Allah'ın Rasûlü bu kötülük nedir?" diye sorulduğunda o, "Üsâme'nin

---

[207] Müfîd, *el-İrşâd*, 96; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 36; Nebile, 139; ayrıca bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 180; Mohamad Jawad Chirri, *The Brother of the Prophet Mohammad (The İmam Ali)*, Kum 1996, 151-152.

[208] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 401.

ordusunda bulunanlardan bir grup, benim emrime karşı gelerek geri dönmüşlerdir. Dikkat ediniz, ben Allah'a varıncaya kadar onlardan beriyim. Size yazıklar olsun! Üsâme'nin ordusunu gönderiniz" diyerek bu sözleri defalarca tekrarladı.[209]

Şîa kaynakları genellikle Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde'nin bu orduda görevli bulunduğunu kabul eden rivâyetleri nakletmektedir. Rasûlullah'ın Üsâme ordusunu gönderme konusunda gösterdiği titizlik ve ısrarın sebebini ise, vefatından sonra Medine'de imâmet konusunda ihtilaf çıkarması muhtemel olan ve emirliği arzu eden kişileri Medine'den uzaklaştırmak, böylece işin ehline (Hz. Ali'ye) verilmesini elverişli bir duruma getirmek[210] şeklinde açıklamaktadır.

Çağdaş Şiî müelliflerden Şerefeddin el-Mûsevî, Üsâme ordusunun gecikme ve ilk iki halifenin ordudan ayrılıp gitmemelerinin nedenini şu şekilde yorumlamaktadır:

"Rasûlullah'ın sağlığında işi ağır alıp ordu ile gitmek istememeleri, onun vefatından sonra ise tamamen çekilip ordu ile beraber gitmemelerinin sebebi, siyaset üslerini tahkim etmek içindir. Bunu koruyup gözetmeyi daha öncelikli bir görev olarak gördüler. Bu konuda da, nassa dayanan ibadeti terk edip kendi görüşlerini tercih ettiler. Zira gitseler de gitmeseler de ordu gidecekti. Ya hilâfet? Tabii ki Hz. Peygamber'in vefatından önce gazveye gitselerdi, kendilerine hilâfetten hiçbir pay verilmeyecek ve kesin bir şekilde ondan uzaklaşmış olacaklardı. Oysa Peygamber (s.a.), onların gitmelerini ve başkentin, Mü'minlerin Emiri Hz. Ali'ye kalmasını istemişti. Böylece onlar dönünceye kadar hilâfet meselesi halledilmiş ve Hz. Ali'nin halifeliği perçinlenmiş olacak, o zaman da münazaa ve ihtilafa girmekten uzak kalacaklardı. Esasen, Üsâme'yi henüz on yedi yaşındayken onların başına kumandan tayin etmekteki maksadı, bazı şahısların dizginini çekmek, laf dinlemeyip başını alıp gidenleri durdurmak ve geleceğin emniyetini, birbirleriyle rekabet yapacak olan kişilerin nizâmından korumak içindi. Ne var ki, Üsâme'nin kumandanlığını ayıplayıp yola çıkmakta ağır davrandılar. Hz. Peygamber (s.a.) Rabbine kavuşuncaya kadar Cürf'ten ayrılmamayı tercih ettiler. Hatta vefatından sonra dahi kâh orduyu lağvetmeye, kâh Üsâme'yi azletmeye kalkıştılar. Nihâyet sonunda bildiğiniz gibi, bir çoğu ayrılıp, ordu ile birlikte gitmekten vazgeçtiler."[211]

Çağdaş Şiî tarihçilerinden Mustafavî ise, Hz. Peygamber'in, "Üsâme'nin ordusunu teçhiz ediniz. Onun ordusundan geri kalanlara Allah lanet etsin"[212] sözünü naklettikten sonra, "Allahım Üsâme'nin ordusundan geri kalanlara Rasûlullah'ın lanetlediği gibi sen de lanetle. Rasûlullah'a karşı gelip onu kızdıran, onun görevlendirme işini eleştiren, ona muhalefet edenlerden beriyiz.

---

209 el-Meclisî, XXVIII, 108-109.
210 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ,* 165.
211 el-Mûsevî, *el-Murâcaât,* 255-256 (T., 293)
212 eş-Şehristanî, I-II, Beyrut 1402, I, 23. Şehristanî'nin eserinde bulunan bu lanet okumayı siyer ve meğâzî eserlerinde rastlamadık.

Onlar Rasûlullah'a itaat etmediler. Ona teslim olmadılar, hazırlanmadılar. Onun hayatında acele edip (ordu içinde) yürümediler"[213] demektedir.

Böylece Mustafavî ilk üç halifeyi ve birçok ileri gelen sahâbeyi, ordudan geri kaldıklarından dolayı lanetlemektedir. Ebû Bekir'in hem Rasûlullah'a gökten vahiy indiğini itiraf edip hem de Rasûlullah döneminde bu ordudan geri kalmış olmasını, daha sonra ise Ömer'in ordudan geri kalmasını istemesini de tuhaf bir davranış olarak gören Mustafavî, Ebû Bekir'i Yüce Allah'ın, "*Allah ve onun Rasûlüne itaat ediniz. İşittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyiniz*"[214] emrine muhalefet etmekle suçlamaktadır.[215]

Şiî müellifler, Rasûlullah'ın vefatından sonra Ebû Bekir ile Üsâme arasında bir çekişmeden söz etmektedirler. et-Tabersî şöyle bir rivâyet zikretmektedir:

"Ebû Bekir'e biat edildikten sonra ona, 'Şayet Üsâme'nin ordusuna gelsen de sana karşı gelen Araplara karşı onlardan yardım istesen olmaz mı?' denildi. Zira Muhâcirlerin çoğu orduda bulunuyordu. Üsâme Ebû Bekir'e, 'İçinden ne geçiriyorsun?' dedi. Ebû Bekir, 'İnsanların ne yaptıklarını görüyorsun. Ben ve Ömer'e izin vermeni istiyorum' dedi. Üsâme, 'İkinize izin verdim' dedi. Üsâme bu ordu ile Şam'a kadar gitti. Sonra azledildi yerine Yezid b. Ebî Süfyan görevlendirildi. Üsâme'nin Medine'den ayrılıp tekrar dönmesi kırk gün kadar sürdü. Üsâme Medine'ye geldiğinde mescidin kapısına geldi ve sonra, 'Ey müslümanlar! Rasûlullah (s.a.) tarafından kendisine komutan olarak tayin edildiğim bir adamın, bana hükmedip beni azletmesi ne kadar gariptir!' diye bağırdı."[216]

Şiî müellif Sedâbadî ise, Üsâme'nin Ebû Bekir ve Ömer'i isyan ve nifak ile suçladığı bir yazışmadan söz etmektedir. Sedâbâdî'nin *el-Mukni'* adlı eserinde naklettiğine göre, Ebû Bekir Sakîfe'den sonra Üsâme'ye, "Allah'ın kulu ve Rasûlullah (s.a.)'ın halifesi Ebû Bekir'den Üsâme b. Zeyd'e. Hiç şüphesiz müslümanlar benden yardım istediler ve halife yapmak istediler. Rasûlullah (s.a.)'ın vefatından sonra beni kendilerine başkan seçtiler" şeklinde başlayan bir mektup yazdı. İçinde çok şey zikrettiği mektubunu şu cümlelerle bitirdi: "Bu mektubumu okuduktan sonra müslümanların kabul ettiklerini sen de kabul et (biat et) Ömer b. el-Hattab'a da seninle birlikte gelmeme konusunda izin ver. Zira ona ihtiyacım var. Rasûlullah (s.a.)'ın seni yönlendirdiği yöne doğru git" diye yazdı.

Üsâme ise cevap olarak şöyle yazdı:

"Rasûlullah (s.a.)'ın azatlı kölesi Üsâme b. Zeyd'den Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe'ye. Senden bana bir mektup geldi. Mektubun sonu, başı ile çelişiyor. Zira mektubun başında Rasûlullah

---

213 Mustafavî, 137-136.
214 Enfal, 8/20.
215 Mustafavî, 140.
216 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ,* 171.

(s.a.)'ın halifesi olduğunu zikretmişsin, sonra, "Müslümanların seni halife yaptıklarını, senden yardım istediklerini ve kendilerine başkan yaptıklarını" söylemişsin. Şayet söylediğin gibi ise, onların biatları Benî Saide Sakîfesi'nde değil, Rasûlullah (s.a.)'ın mescidinde olurdu. Ona muhtaç olduğun için Ömer'e izin verip ordumdan geri kalmasını istemişsin. Halbuki ben ona izin vermeden önce, o kendisine izin vermiştir. Rasûlullah (s.a.)'ın benimle gelmesini emrettiği kişilere, izin verme yetkisine sahip değilim. Senin ordudan geri kalışının durumu ile Ömer'in geri kalışının durumu aynıdır. Rasûlullah (s.a.)'ın vefatından sonra ona isyan eden, o hayatta iken ona isyan eden gibidir. Bildiğin gibi sana ve Ömer'e benimle gelmeni emretti. Onun sizin hakkınızda verdiği karar, kendiniz için verdiğiniz karardan daha hayırlıdır. Sizin konumunuz ona gizli değildi. Sizi, benim üzerime kumandan tayin etmedi, beni size kumandan tayin etti. Ona isyan etmek ise nifaktır."[217]

Yukarıda aktarılan rivâyetlerden de anlaşıldığı gibi Şîa, Ebû Bekir'in Üsâme ordusunda görevli olduğuna kesin inanmaktadır. Hz. Peygamber, hastalığı sırasında defalarca ordunun gönderilmesi emrini verdiği halde onun ordudan geri kalması Rasûlullah'ın emrine karşı geldiğini göstermektedir. Ebû Bekir'in bu orduda bulunmadığı şeklinde itiraz edenlere ise Şîa, onun Ömer'i alıkoyduğunu, Üsâme ile birlikte göndermediğini söyleyerek hem Hz. Ebû Bekir'i hem de Hz. Ömer'i eleştirmektedir. Şîa, Rasûlullah'ın vefatından sonra imâmet konusunda, Hz. Ali ile tartışacak kişilerin Medine'den uzaklaştırılması, ortamın daha müsait bir duruma getirilmesi amacı ile ilk üç halife ve ileri gelen sahâbîlerin bu orduda görevlendirildiğini ileri sürmektedir.[218]

İslâm tarihi kaynaklarından İbn Sa'd ve Belâzurî'ye göre, Ebû Bekir bu orduda görevlendirilmiştir. Gerek Şîa müellifleri gerekse Ya'kûbî gibi Şiî eğilimli müellifler de, Ebû Bekir'in bu orduda görevli bulunduğunu belirtmektedirler.[219] Fakat Musa b. Ukbe, Ebû Bekir'in bu orduda olmadığını kaydetmektedir.[220] Vâkıdî Hz. Ömer'in bu orduda görevli olduğunu belirtmesine rağmen Hz. Ebû Bekir'in bu orduda olup olmadığından söz etmemekte, hatta Rasûlullah, biraz kendisini iyi hissedince Ebû Bekir'in ondan izin isteyip Sunh'ta bulunan evine gittiğini açıkça ifade etmektedir. Bu da Ebû Bekir'in Üsâme'nin ordusunda bulunmadığını açıkça göstermektedir.[221] et-Taberî ise, Ömer b. el-Hattab'ın bu orduda bulunduğunu zikretmekle[222] yetiniyor. İbn Sa'd'ın ifadelerinde dikkat çeken bir husus ise, Rasûlullah'ın vefat haberinin duyulması üzerine Üsâme'nin Ömer ve Ebû Ubeyde ile birlikte Rasûlullah'ın yanına gelmiş olmasıdır. Şayet Ebû Bekir orduda bulunmuş olsaydı, onun da isminin zikredilmesi gerekirdi.

---

217 Sedâbâdî, 142-143.

218 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 144-147; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 175-195.

219 Bu konuda bkz. el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf,* I, 474; Ya'kûbî, II, 113; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 147; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 182.

220 İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 183.

221 Bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî,* III, 1120; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 182.

222 et-Taberî, III, 226.

Bunun yanı sıra İbn Teymiyye, Rasûlullah'ın Ebû Bekir'i Medine'deki insanlara namaz kıldırmakla görevlendirdiğini delil olarak ileri sürerek onun Üsâme'nin ordusunda görevli olduğunu kabul etmemektedir.[223] Ancak kaynaklar incelendiğinde, ister Hz. Ebû Bekir bu orduda görevlendirilmiş olsun ister bulunmasın, Muhâcirîn ve Ensâr'dan pek çok önde gelen sahâbînin bu orduda görevli bulunduğu kesindir. Bütün yetkiler elinde bulunduğu halde Hz. Ebû Bekir, Üsâme'den Hz. Ömer'in Medine'de kalması için bizzat izin istemiş, Üsâme de Hz. Ömer'in geri dönmesine izin vermiştir.[224]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Üsâme'nin gönderilmesinde ihtilaf ortaya çıkınca, Hz. Ebû Bekir'in önünde tercih edebileceği üç şık vardı:

a)Medine'nin korunması amacıyla orduyu yerinde tutmak ve onu, dinden dönenlere karşı mücadele etmek için bekletmek;

b) Hücum ve yağma salan İranlıların durumunu takip ve hareketlerini kontrol için orduyu Irak'a göndermek,

c)Orduyu Hz. Peygamber'in emrettiği şekilde Şam Bölgesine göndermek.

Her şeye rağmen Hz. Ebû Bekir Rasûlullah'ın arzuladığı şeyi harfiyyen uygulamaktan vazgeçmedi.[225] Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra ilk icraatı bu orduyu hazırlayıp göndermek için çaba sarf etmek oldu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan nifak ve dinden dönme hareketlerinden dolayı birçok sahâbî, Hz. Ebû Bekir'e gelerek Üsâme ordusunu göndermemesini söyledilerse de[226] Hz. Ebû Bekir, "Allah'a yemin ederim ki köpekler ve kurtlar beni kapsa,[227] Medine'nin etrafında yırtıcı mahluklar dolaşsa, köpekler mü'minlerin annelerini, ayaklarından sürüklese bile[228] Rasûlullah'ın vermiş olduğu bir kararı geri çeviremem,[229] hazırlamış olduğu bir orduyu geri gönderemem"[230] şeklinde onlara kesin bir cevap vererek, bu konudaki kararlılığını ortaya koydu.

İslâm ordusu tekrar Cürf denilen yerde toplanınca Üsâme ordu içinde bulunan Hz. Ömer'i Hz. Ebû Bekir'e göndererek, orduyu Medine'ye geri getirmek istediğini, zira ordu içinde kendisini komutan tanımak istemeyenlerin bulunduğunu haber verdi.[231] Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e gidip, "Ensâr, Üsâme'den daha yaşlı bir kişiyi komutan yapmanızı istiyor" dediğinde, Hz. Ebû Bekir

---

223 ez-Zehebî, *el-Munteka*, 226; A. Mahmud Subhî, 273.

224 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 335; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit v.dğr.), I-VII İstanbul 1987, I, 278..

225 Abbas Mahmud Akkad, *Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyet ve Dehası*, çev. Ali Özek, İstanbul 1968, 103

226 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 308.

227 et-Taberî, *Tarîh*, III, 226.

228 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 308; Akkad, 174.

229 et-Taberî, *Tarîh,* III, 226.

230 Ebû Bekir b. el-Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîkı Mevâkıfi's-Sahâbe*, (thk. Muhibbuddin el-Hatib), Dımaşk 1412, 68.

oturmakta olduğu yerden kalkıp Hz. Ömer'in sakalından tutarak, "Hey annesi acı haberini alasıca! Ey Hattab'ın oğlu, onu Rasûlullah komutan olarak tayin etmiştir. Şimdi sen kalkıp onu görevden almamı istiyorsun ha?"[232]diyerek bir kez daha kararlılığını ve Hz. Peygambere olan bağlılığını ortaya koydu.

Bütün itirazlara rağmen, o kritik dönemde Hz. Ebû Bekir'in Üsâme ordusunu göndermesi, onun Şîa kaynaklarında yer alan iddiaların aksine Rasûlullah'ın emirlerine ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca onun bu kararı çok isabetli ve yerinde bir karardı. Zira bu ordu hangi kabilenin yanından geçtiyse, "Bunlar çok güçlü olmasalardı, bu orduyu gönderemezlerdi"[233]dediler.

Bunların yanı sıra Hz. Peygamber'in, "Üsâme'nin ordusunu hayatımda gönderin" diye bir emri olmamıştır. Rasûlullah'ın Mute savaşında şehid olanların intikamını almak üzere hazırladığı bu ordu, onun rahatsızlığı ve vefatı dolayısıyla yola çıkamamıştı.[234] Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise tüm olumsuzluk ve itirazlara rağmen onun emri yerine getirilmiş ve Üsâme ordusu gönderilmiştir. Ayrıca Rasûlullah bu emri halifeliğin Hz. Ali'ye geçmesi için vermiş olsaydı, bu ordunun komutanının daha sonra imâmet konusunda Hz. Ali'nin yanında yer alması gerekirdi. Aksine Üsâme b. Zeyd Ehl-i Beyt'ten sayıldığı halde, onlara hilâfet mücadelesinde yardımcı olmamıştır. Hz. Ali'ye bu hususta şöyle demiştir: "Sen aslanın ağzında olsan senin yanında olmak isterdim, fakat bu iş öyle değil."[235]

Hz. Ömer'in Üsâme'yi öz oğlundan daha üstün tuttuğu, oğlu Abdullah'tan daha fazla ona atıyye bağladığı[236] da bilinmektedir. Şayet Üsâme ile ilk iki halife arasında Şîa'nın iddia ettiği gibi bazı tatsız olaylar cereyan etseydi Ömer, Üsâme'yi bu kadar sevip oğlundan daha yüksek bir mevkie yerleştirmezdi.

8. Hz. Peygamber'in Son Hastalığında Müslümanlara Namaz Kıldırması

Siyer kaynaklarının kaydettiğine göre, Rasûlullah vefat edeceği günlerde hastalığı şiddetlenince, müslümanlara namaz kıldırmak üzere Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir.[237] Buna karşılık Şîa kaynaklarına göre ise, Ebû Bekir, Üsâme ordusunda bulunduğundan dolayı Rasûlullah hastalığa yakalandığında, onu müslümanlara namaz kıldırmak için görevlendirmemiştir. Şîa'ya göre, bu hastalık boyunca Bilâl ezân okuduğunda, şayet Rasûlullah güç yetiriyorsa kendisi namaz kıldırmış; gelemediği zamanlarda ise insanlara namaz kıldırmak üzere Ali'yi görevlendirmiştir.[238]

---

231 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 335, (T., II, 308)
232 et-Taberî, *Tarîh*, III, 226.
233 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II,336; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 308.
234 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 308; Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 103.
235 İbn Sa'd, IV, 71; Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 56.
236 İbn Sa'd, IV, 70; Mustafavî, 224.
237 İbn Hişâm, IV, 301; İbn Sa'd, III, 178.
238 el-Meclisî, XXVII, 324; XXVIII, 109.

Şîa kaynaklarında geçen rivâyete göre Ebû Cafer şöyle demiştir: "Ümmetin icmâ'ı ile Ebû Bekir, Üsâme b. Zeyd'in emri altında Medine'nin dışına çıkmıştı. Üsâme ise Medine'den birkaç mil uzakta karargâh kurmuştu. Üsâme'nin emrine verip şehrin dışına çıkarttığı bir kişiyi, Rasûlullah'ın insanlara namaz kıldırmak için görevlendirmesi nasıl mümkün olur? Rasûlullah bu ordunun geri gelmesini de emretmemişti. Aksine, 'Üsâme'nin ordusunu gönderin. Ondan geri kalana Allah lanet etsin' buyurmuştu."[239]

Şîa, Ebû Bekir'e müslümanlara namazı kıldırma emrinin Rasûlullah tarafından değil, kızı Aişe tarafından verildiğini savunmaktadır. Şiî müelliflere göre Rasûlullah (s.a.)'ın hastalığı şiddetlenince, Bilâl sabah namazı için ezân okuduğunda, Rasûlullah duydu ve, "Bazıları insanlara namazı kıldırır. Ben kendimle uğraşıyorum" dedi. Aişe, "Ebû Bekir'e emredin" dedi. Hafsa, "Ömer'e emredin" dedi. Rasûlullah onların sözlerini işitti. Onlardan her birinin babalarını bu sayede yüceltmeyi şiddetle arzu ettiklerini gördü. Bunun üzerine, "Vazgeçin, şüphesiz siz Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz"[240] dedikten sonra Ebû Bekir veya Ömer'den birinin öne geçmesinden korktuğundan acele kalktı. Halbuki onlara Üsâme ile birlikte çıkmalarını emretmişti. Rasûlullah'a göre onlar orduda bulunuyordular ve geri kalmış değillerdi. Aişe ve Hafsa'nın söylediklerini işitince onların emrini yerine getirmediklerini fark etti. Fitneyi önlemek ve şüpheyi izâle etmek üzere acele davrandı. O güçlükle ayakta duruyordu. Ali b. Ebî Talib ile Fadl b. Abbas'ın kolları arasında güçlükle mescide geldiğinde Ebû Bekir'in mihraba geçtiğini gördü. Ona eliyle işaret ederek gerilemesini istedi. Ebû Bekir de geriledi. Rasûlullah onun yerine geçti. Tekbir getirdi. Ebû Bekir'in başladığı namaza yeniden başladı. Selam verdiğinde evine gitti. Ebû Bekir, Ömer ve mescide gelen bir cemaatı çağırdı sonra onlara, "Üsâme ordusunun gönderilmesini size emretmedim mi?" diye sordu. Ebû Bekir, "Ben çıkmıştım seninle olan ahdimi yenilemek için geri geldim" dedi. Ömer, "Senin hakkındaki bilgiyi (gelip geçen) kervanlardan sormak hoşuma gitmediği için çıkmadım" dedi. Rasûlullah üç defa, "Üsâme ordusunu gönderiniz" buyurdu.[241]

Bunun yanında Şiî râvîler, Ebû Bekir'in insanlara namaz kıldırmak için çıktığında mescidde bulunanlar tarafından hoş karşılanmadığını iddia etmektedirler.[242] Şiî râvîler tarafından aktarılan diğer bir rivâyette Ebû Bekir'in insanlara namaz kıldırma olayı şu şekilde anlatılmaktadır:

Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaştığında Aişe, Suheyb'e babasına gidip şöyle demesini emretti: "Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaşmıştır. Mescide gidemeyecek durumdadır. Ali b. Ebî Talib ise onunla ilgilendiğinden insanlara namaz kıldırmaya gidemiyor. Sen çık, mescide git ve insanlara namaz kıldır. Zira bu seni hoşnut edecek bir durum ve bu günden sonra senin için bir hüccet olacaktır." Mescidde bulunan insanlar ise bundan habersiz idiler. Hz. Peygamber'in hastalığı

---

239 el-Meclisî, XXVII, 323-324.
240 Vezir'in kötü kalbli karısı ve arkadaşlarını kastediyor. Bkz. Yusuf, 12/30-33.
241 Müfîd, *el-İrşâd*, 98; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 166-167; el-Meclisî, XXII, 467-468.
242 el-Meclisî, XXII, 486.

boyunca adet olduğu üzere kendilerine namaz kıldırmak için ya Rasûlullah'ı ya da Ali'yi bekliyorlardı. Aniden Ebû Bekir içeri girdi, "Rasûlullah çok ağırlaşmıştır. Bana insanlara namaz kıldırmamı söyledi" dedi. Rasûlullah'ın ashâbından biri, "Sen Üsâme'nin ordusunda olduğun halde bu görev sana nasıl verilir? Hayır, Vallahi namaz kıldırmak için Rasûlullah'ın sana gönderdiği bir kişi bilmiyorum. Sana namaz kıldırmak için de emretmemiştir" dedi. Bilâl, bu konuda Rasûlullah'tan izin istemek üzere kapısını şiddetli bir şekilde vurdu. Kapının bu kadar şiddetli bir şekilde vurulması üzerine Rasûlullah, bunun nedenini Fadl b. el-Abbas'ı göndererek anlamak istedi. Kapıda bulunan Bilâl şöyle dedi: "Ebû Bekir mescide girdi. İlerleyip Rasûlullah'ın makamında durdu. Rasûlullah'ın bunu kendisine emrettiğini iddia etti." Bu durum karşısında Rasûlullah, "Beni kaldırınız, beni kaldırınız. Beni mescide götürünüz. İslâm için bir musibet ve fitnelerden büyük bir fitne meydana geldi" dedi. Böylece Rasûlullah, Ali ile Fadl b. el-Abbas arasında başı sarılı olarak ayakları yerden sürüklenerek çıkıp mescide gitti. Ebû Bekir etrafında Ömer, Ebû Ubeyde, Salim, Suheyb ve içeri giren diğer insanlar olduğu halde Rasûlullah'ın yerinde duruyordu. İnsanların çoğu namaz kılmadan Bilâl'ın getireceği haberi bekliyordu. Rasûlullah'ın bu hasta durumuyla içeri girmesini önemsediler.

Rasûlullah ilerledi Ebû Bekir'i arkadan tutup çekti. Onu mihraptan uzaklaştırdı. Ebû Bekir ve onunla birlikte olanlar, Rasûlullah'ın arkasında saklandılar. Rasûlullah otururak namaz kılarken insanlar da ona uyup namazlarını kıldılar. Namaz bitinceye kadar Bilâl Rasûlullah'ın tekbirlerini insanlara duyuruyordu. Rasûlullah namazdan sonra baktı, Ebû Bekir'i göremedi. Oradakilere, "Ey insanlar Üsâme'nin emrine verdiğim Ebû Kuhafe'nin oğlu ve arkadaşlarına hayret etmez misiniz? Onlara yönlendirdiğim yere gitmelerini emretmiştim. Buna karşı geldiler. Fitne çıkarmak gayesiyle Medine'ye geri döndüler. Yüce Allah onların planladıklarını boşa çıkaracaktır. Beni minbere çıkarınız" dedi.[243]

Bu ve buna benzer rivâyetlerde görüldüğü gibi Şîa, gerek Hz. Ebû Bekir'e gerek Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye, gerekse ileri gelen birçok sahâbîye, asla şahsiyetlerine yakışmayacak şekilde roller biçerek olayı kendi açısından kurgulamakta ve bir mizansene çevirmektedir. Şiî râvîler, bu rivâyetlerle Hz. Ebû Bekir, Hz. Aişe ve diğer birçok sahabînin Rasûlullah adına yalan söylediklerini gündeme getirmektedirler.

İmâmın ilk vazifesi, cemaate namaz kıldırmak ve cihad etmektir. Ölümünden önce Hz. Peygamber tarafından namazı kıldırmak için görevlendirilen Ebû Bekir, fiilen cemaatin en üstün lideri olarak tayin edilmiş bulunuyordu. Bu iddia, Ebû Bekir'e bağlılığı hiçe sayan Hillî gibi Şiî müellifler tarafından kesinlikle reddedilir. Bu konuda Hillî şöyle yazmaktadır: "Eğer Ebû Bekir, gerçekten bize denildiği gibi, namazı kıldırmak için tayin edilmiş ise, bu sadece bir hata sonucu oldu. Şöyle ki: Bilâl ezân okuduğu zaman, Aişe ondan babası Ebû Bekir'e imâmlığı vermesini

---

[243] el-Meclisî, XXVIII, 109-110.

istedi, işte elde edilen şey budur. Hz. Peygamber uykusundan uyanıp "tekbir" sesini işitti; Ebû Bekir'in namazı kıldırmak zorunda kaldığını öğrendiğinde kalktı, Ali ile Abbas'ın kolları arasında mescide girdi. Mihrabın önündeki Ebû Bekir'i oradan uzaklaştırdı, bizzat kendisi kaldığı yerden namazı kıldırdı, kürsüye çıktı, çok kısa bir hutbe irad etti ve ashâbına Ali, Hasan ve Hüseyin'i tavsiye ederek oradan ayrıldı. Daha sonra Ali'yi başucuna getirterek, ona sabrı tavsiye etti, son arzularını bir vasiyetle yazdırdı ve bütün bilgilerini nakletti.[244]

Sünnî müslümanlar, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ebû Bekir'i namaz için öne geçirdiğini söylüyorlar. Şîa ise, Ebû Bekir'e müslümanlara namaz kıldırma emrini Hz. Peygamber değil, Hz. Aişe'nin kendi yanında verdiğini iddia etmektedir. Müfîd, bu konu ile ilgili hadîslerin tamamının Hz. Aişe'ye dayandığını, bu hadîslerin ihtilaflı ve birbirleriyle çeliştiklerini söyleyerek, onların mevzu ve fasid olduğunu savunmaktadır. Müfîd, daha sonra Hz. Aişe'ye nisbet edilen bir kaç rivâyetin varyantlarını şöyle sıralamaktadır: Ebû Vail Mesruk'tan o da Aişe'den: "Rasûlullah vefat edeceği hastalığında oturarak Ebû Bekir'in arkasında namaz kıldı." İbrahim Esved'den, o da Aişe'den, "Hz. Peygamber Ebû Bekir'in solunda oturarak namaz kıldı. Ebû Bekir ise insanlara ayakta olduğu halde namaz kıldırıyordu." Veki', el-A'meş'ten, o İbrahim'den, o Esved'den, o da Aişe'den, "Rasûlullah hastalığında Ebû Bekir'in sağında oturarak namaz kıldı, Ebû Bekir de ayakta insanlara namaz kıldırdı." Urve b. Zübeyr Aişe'den: "Hz. Peygamber Ebû Bekir'in hizasında oturarak namaz kıldı. Böylelikle Ebû Bekir oturmakta olan Rasûlullah'a, diğer insanlar da Ebû Bekir'in namazına bakarak namaz kıldılar."

Müfîd, Hz. Aişe'den nakledilen bu rivâyetlerin çelişkilerini ise şu şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır: "Görüldüğü gibi (Aişe), bir kez Rasûlullah'ın Ebû Bekir'e imâmlık yaptığını söylüyor, bir kez Ebû Bekir'in imâm olduğunu, bir kez Ebû Bekir'in sağında bir kez solunda namaz kıldığını söylüyor. Bir kez de onun hizasında namaz kıldığını söylüyor. Bunlar açıkça çelişkili durumlardır. İhtilaf ve karışıklık olduğu için hadîsin geçersiz ve mevzu olduğunu gösteriyor."

Müfîd'e göre icmaen sahîh olan ise şudur: "Rasûlullah, Ehl-i Beyt'inden iki kişinin elleri arasında acilen çıktı. Namaz ile ilgili durumu düzeltti. Adamı (Ebû Bekir) yerinden azletti. Rasûlullah ayıldığında, ümmetini fitneye düşürdüklerinden dolayı Aişe ve Hafsa'yı zemm ederek, 'Siz Yusuf'un yanındaki kadın arkadaşları gibisiniz' dedi. Rasûlullah bu sözü her ikisinin, babalarının insanlara namaz kıldırmakla bir mevkie gelebileceklerine dair temennilerini haber vermek için söylemiştir. Şayet Rasûlullah kendisi ona namaz kıldırmak için öne geçmesini emretseydi, namazı tamamlamasına engel olmazdı. Ona itiraz edenleri kınar, öyle geri dönerdi. Bu konu düşünenler için apaçıktır."[245]

---

[244] el-Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 201; H. Laoust, 306.
[245] Müfîd, *el-İfsâh*, 128-131.

Gerek Müfîd gibi eski dönem Şiî müellifler olsun gerekse Mustafavî gibi çağdaş Şiî tarihçiler olsun, Aişe ve Hafsa'nın ileride bir mevkie gelebilmelerinde yardımcı olması amacıyla babalarını öne geçirmek istediklerini savunmaktadırlar.[246] Bundan dolayı Hz. Aişe'nin bu konu ile ilgili rivâyetlerine karşı çıkmaktadırlar.

Meclisî ise bu konu ile ilgili haberlerin ahâd olduğunu, tevatür derecesine ulaşmadığını, hasımlar tarafından varid olduğunu, Ehl-i Beyt'in rivâyetleri ile çeliştiğini belirttikten sonra şöyle demektedir: Bu rivâyetlerin çoğu Aişe'ye dayanmaktadır. Bu kadının masum olmadığı konusunda ittifak vardır. Rasûlullah'a yalan isnad edenlerdendir. Özellikle iki yönden itham edilmiştir: 1) Mü'minlerin Emiri'ne buğzu, 2) Mezkur rivâyetler ile babasının halifeliği ile övünmek için menfaat sağladığı.[247]

Meclisî'nin Hz. Aişe hakkında böyle konuşması Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında önemli olan bir düşünce farkını hatıra getirmektedir. Bilindiği gibi Ehl-i Sünnet bütün sahâbeyi adil olarak gördüğünden, onların Hz. Peygamber'e yalan isnat etmediklerini savunmaktadır. Şîa ise, Ehl-i Sünnet'in bu görüşüne katılmamaktadır.

Şîa kaynaklarında Ebû Bekir'in müslümanlara namaz kıldırdığı varsayıldığı takdirde, bunun Ebû Bekir için bir fazilet olup olamayacağı da tartışılmaktadır. Bu konuda Sünnîlerin kabul ettikleri argümanlarla cevap verilmeye çalışılmaktadır. Müfîd bu konuda şu görüşleri serd etmektedir: Sünnîler Hz. Peygamber'in Abdurrahman b. Avf'ın arkasında da namaz kıldığını kabul ediyorlar. Bu, Abdurrahman'ın ne Rasûlullah'tan ne de diğer müslümanlardan üstün olduğunu ortaya koyar. Yine Rasûlullah'ın Amr b. 'Âs'ı, Ebû Bekir, Ömer, Muhâcirîn ve Ensâr'dan bir cemaate emir tayin ettiği konusunda ihtilaf etmezler. Amr b. 'Âs, emirliği boyunca onlara namaz kıldırdı. Bu, gerek insanlar gerekse Allah katında onun diğer müslümanlardan, herhangi bir durumda üstün olduğunu göstermez. Yine Sünnîler, Hz. Peygamber'in ümmetine her iyi ve facirin arkasında namaz kılmalarını söylediği konusunda hem fikirdirler. Böylece onlara, facirler arkasında namaz kılmayı mubah kılmıştır. Namazda, kusurlu, mefdul hatta fasık ve facir birinin imâmlığını caiz görmüştür. Durum anlattığımız şekilde olduğuna göre onların namaz konusunda Ebû Bekir'e atfettikleri fazilet geçersizdir.[248]

Meclisî ise bu konuda şöyle demektedir: "Rasûlullah'ın Ebû Bekir arkasında namaz kılmasına sarılıp, Ebû Bekir için fazilet isbat etmede çok garip bir ahmaklık vardır. Bu, aksini itiraf etmekle birlikte bir önerme ile delil getirmeye benzer. Zira namazda öne geçmek imâmın faziletini gösterseydi Ebû Bekir Rasûlullah'tan daha faziletli olurdu. Öyle değilse delil temelden yıkıldı."[249]

---

246 Bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 131; el-Meclisî, XXVIII, 152; Mustafavî, 198.
247 el-Meclisî, XXVIII, 149-152.
248 Müfîd, *el-İfsâh*, 126-127. Hz. Ebû Bekir'in müslümanlara namaz kıldırmasının bir ayrıcalık olmadığı konusunda ayrıca bkz. İbn Şâzân, 346-348.
249 el-Meclisî, XXVIII, 167.

Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı müelliflerin yazdıkları siyer, hadîs ve İslâm tarihi kaynakları bu konuda Şîa'nın tam aksine rivâyetler zikretmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Buhârî'de Hz. Aişe'den rivâyet olunan bir hadîs şu şekildedir: "Rasûlullah (s.a.) hastalığında, 'İnsanlara namaz kıldırması için Ebû Bekir'e emredin' dedi. Aişe der ki ben, "Şüphesiz ki Ebû Bekir senin yerine geçtiğinde ağlamaktan dolayı insanlara sesini duyuramaz; Ömer'e emret, o insanlara namaz kıldırsın' dedim. Rasûlullah tekrar, 'İnsanlara namaz kıldırması için Ebû Bekir'e emredin' dedi. Aişe ben Hafsa'ya Rasûlullah'a şöyle demesini söyledim: 'Ebû Bekir senin yerine geçtiğinde ağlamaktan dolayı insanlara sesini duyuramaz; Ömer'e emret, o insanlara namaz kıldırsın' Hafsa da dediğimi yaptı. Rasûlullah, 'Siz Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz. İnsanlara namaz kıldırması için Ebû Bekir'e emredin' dedi."[250]

Bu hadîste Hz. Aişe'nin, Peygamber'in yerine geçmenin babasını çok üzeceğinden endişe ettiği ifade edilmektedir. Bu konuda Hz. Hafsa'nın yardımını istemiştir. Ne var ki Hz. Peygamber ısrarla Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını istemiştir. Hz. Aişe, babasının yerine Hz. Ömer'e görevin verilmesini önermiştir.[251] İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde geçen rivâyetin devamında Hz. Aişe'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: "Vallahi ben bunu ancak Ebû Bekir'in insanlara imâm olmamasını istediğim için söylüyordum. Halkın, Rasûlullah'ın makamına geçen bir adamı asla sevmeyeceğini, çıkacak her uğursuz şeyi ona yoracaklarını biliyordum. Bu nedenle böyle bir durumun Ebû Bekir'den uzak olmasını istiyordum."[252] Hz. Aişe'nin bu kritik andaki tereddüdü zararlı değil, yararlı olmuştur. Şüphesiz bu tereddüdün en faydalı tarafi, Hz. Peygamber'in bu konudaki arzu ve rağbetini hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıklıkla ortaya koymuş olmasıdır. İşte bu, Hz. Ebû Bekir'i seçmede ittifakın, fitne ve anlaşmazlık yolunu kesmenin en etkin sebeplerinden biri oldu.[253]

Rasûlullah'ın bu emri üzerine Ebû Bekir mihraba geçip namaz kıldırmaya başladı. Rasûlullah, nisbeten kendisinde bir hafifleme gördüğünde iki kişinin yardımı ile mescide geldi. Ebû Bekir'e yaklaştığında Ebû Bekir geri çekildi. Fakat Rasûlullah ona, "olduğun yerde kal" anlamında bir işarette bulundu. Daha sonra Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in yanında oturarak namaz kılmaya başladı. Böylelikle Ebû Bekir oturmakta olan Rasûlullah'a, diğer insanlar da Ebû Bekir'in namazına bakarak namaz kıldılar.[254]

---

250 Buhârî, "İ'tisâm", 5 (VIII, 145-46); bu konu için ayrıca bkz. İbn Hişâm, 301-303; İbn Sa'd, III, 178-180; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 554-558; et-Taberî, *Tarîh*, III, 197; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 221. el-Belâzurî'nin kaydettiği rivâyet versiyonuna göre, bizzat Hz. Ebû Bekir'in Hz. Aişe'ye kendisinin yaşlı ve zayıf olduğundan Rasûlullah'ın yerine geçmek istemediğini, yerine Ömer'in görevlendirilmesi için Rasûlullah'a söylemesini, bu konuda Hafsa'nın yardımına başvurmasını istediği belirtilmektedir. Bkz. el-Belâzurî, *Ensabu'l-Eşrâf*, I, 554.

251 *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserde, Hz. Aişe'nin Hz. Ömer'i Rasûlullah'ın yanına çağırdığı kaydedilmiştir. Bkz. İbn. Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 20.

252 İbn Hişâm, IV, 302.

253 Akkad, 37.

254 İbn Sa'd, III,l79; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 322

Ebû Said ve Abdullah b. Zem'a'nın rivâyetlerinde ise, Ebû Bekir'in bulunmadığı bir vakitte Ömer'in müslümanlara namaz kıldırdığı belirtilmektedir. Ömer'in sesini duyan Rasûlullah, Ebû Bekir'in nerede olduğunu ısrarla sorarak,[255] "Ebû Bekir nerededir? Bu duruma Allah da müslümanlar da razı olmazlar"[256] der.

Sünnî kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'in müslümanlara kaç vakit namaz kıldırdığı bile belirtilmiştir. Bazı rivâyetlere göre on yedi vakit, bazı rivâyetlere göre ise üç gün namaz kıldırmıştır.[257]

Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet kaynaklarında Rasûlullah'ın ısrarla Ebû Bekir'in müslümanlara namaz kıldırmasını arzuladığı kaydedilmektedir. Bu husus sadece Hz. Aişe'nin rivâyetlerinde değil, başka sahâbîlerin rivâyetleri ile de desteklenmiştir. Namaz kıldırma emri Hz. Aişe veya Hz. Hafsa tarafından değil, bizzat Rasûlullah tarafından verilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah'ın hastalığında müslümanlara namaz kıldırma olayı, ilk nesil olan sahâbîler tarafından da önemsenmiştir. İslâm tarihinde Benî Saide Sakîfesi diye meşhur olan Benî Saide gölgeliğinde yapılan halife seçimi toplantısında da gündeme gelmiştir. Bu toplantıda Hz. Ebû Bekir, "İşte Ömer, işte Ebû Ubeyde! Hangisini isterseniz onlardan birine biat ediniz" dediğinde onlar, "Allah'a and olsun ki sen varken bu işi kabul edemeyiz; çünkü sen, Muhâcirlerin en üstünü (efdal), mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Rasûlullah'ın halifesisin. Namaz ise müslümanların en üstün ibadetidir. Kim senin önüne geçip namaz kıldırabilir?"[258] diyerek Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir.

9. Halifeliği

Şîa kaynaklarına göre ilk üç halife, yani Ebû Bekir, Ömer ve Osman gâsıp ve yalancıdırlar. Onlara halife denilse bile, imâm denilemez.[259] Yine bu üç kişiden her birinin zalim olduklarını gösteren meşhur kabahatları vardır.[260] Öte yandan her üçü de Hz. Peygamber'e vahiy gelmeden önce kafirdiler. Oysa âyet-i kerimeye göre Allah'ın (imâmet) ahdi, zalimlere erişmez.[261] Dolayısıyla her üçü de, halifeliğe elverişli değildir.[262]

Bu kaynaklara göre Ebû Bekir, kendisini Rasûlullah'ın halifesi diye isimlendirip çevreye bu unvanla yazılar yazdığından dolayı Rasûlullah'a yalan isnat etmiş ve zalimlerden olmuştur. Zira

---

255 İbn Hişâm, IV, 302; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 554.
256 İbn Hişâm, IV, 302.
257 et-Taberî, *Tarîh*, III, 197; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 322; Hz. Ebû Bekir'in kaç vakit namaz kıldırdığı hakkındaki rivâyetler için bkz. el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 555-556; Kettanî, I, 146-147 (Türkçesi)
258 et-Taberî, *Tarîh*, III, 221.
259 Cemaleddin Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar el-Hillî, *el-Babu'l-Hadi Aşer*, (thk. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365, 187.
260 Ebû'l-Feth b. Mahdum el-Hüseyni, *Miftâhu'l-Bâb*, (thk. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365, 197.
261 Bakara, 2/124.
262 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 398.

Rasûlullah onu yerine halife olarak bırakmamış, aksine Hz. Ali'yi imâm olarak ümmete vasiyet etmiştir.[263]

Şiî râvilere göre Rasûlullah, bir gün mahzun ve morali bozuk bir şekilde sabahladı. Hz. Ali ona, "Seni niçin böyle mahzun ve morali bozuk görüyorum?" dedi. Rasûlullah, "Ben nasıl mahzun olmayayım. Bu gece rüyamda Benî Teym, Benî Adiy ve Benî Ümeyye'nin minberime çıktıklarını, insanları gerisin geriye İslâm'dan döndürdüklerini gördüm. Ben, "Ey Allah'ım, bu benim hayatımda mı, yoksa ölümümde mi olacak?" dedim. O, "Ölümünden sonra olacak" dedi.[264]

Yine Şîa kaynaklarında Rasûlullah'ın, "Benden sonra Ali ile halifelik konusunda çekişenler kafirdirler. Allah ve Rasûlü'ne harb etmişlerdir. Ali konusunda şüpheye düşen kafirdir"[265] anlamında sözler söylediğine dair rivâyetlere rastlanmaktadır.

Müfîd'e göre Benî Teym ve Benî Adiy boylarının Benî Haşim ve Benî Abdumenaf boylarına takdimi, kölenin efendiye takdimi gibidir. Ebû Bekir'in Rasûlullah'ın makamını gasbetmesi; dolayısıyla onun kardeşi, vasîsi, damadı, yardımcısı, varisi, ailesi içerisindeki halifesi, Allah'ın yaratıkları arasında ona en sevimli geleninin hakkını elinden alması; neredeyse canları eriyip yok edecek bir garipliktir. Şayet bu üç kişi Âl-i Muhammed'in (Muhammed ailesinin) önüne geçmeselerdi, müslümanlar birbirine kılıç çekmezlerdi. Şeriat konusunda iki kişi dahi ihtilafa düşmezdi. Cemel ehli, Şamlılar ve Nehrevanlılar iman ehlinin kanını helal kılmazdı, Mü'minlerin emirinin kanı akıtılmazdı; Hasan ve Hüseyin öldürülmezdi.[266]

Hillî'ye göre de Ebû Bekir, adaleti kabul edilmeyen, bizzat inancı şüpheli, hilâfete layık olmayan bir şahsın özelliklerine sahip görünmektedir. Kendi şahsî eksikliğini kabul eden Ebû Bekir, kürsüde bu işlerden azlini istiyor ve Ali'nin üstünlüğünü açıkça tanıyordu. Ölmeden önceki son tevbesinde, geçmişteki gidişatına acı acı üzülüyordu.[267]

Şiî müelliflere göre, Hz. Ali'den önce *Emîrü'l-Mü'minîn* diye isimlendirilenler kendileri tarafından; Hz. Ali ise bizzat Cebrail aracılığıyla Allah tarafından adlandırılmıştır. Rasûlullah buna tanıklık etmiş ve ashâb Rasûlullah'ın hayatında onu hep *Emîrü'l-Mü'minîn* diye çağırmışlardır.[268]

Ali Sami en-Neşşar'ın da dediği gibi Şîa, öz olarak köklü bir şekilde Hz. Ali'nin imâmlığına iman etmiştir. İster felsefî olsun ister olmasın bu inanç, mezheplerinin başlangıç noktasıdır. İslâm aleminde Şîa adıyla bilinen ve onunla ilişkileri olan tüm mezheplerin başlangıç

---

263 Bkz. Ebû'l-Kasım el-Kûfî, 29; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 262-263; Zencânî, III, 16.
264 el-Küleynî, VIII, 345; el-Meclisî, XXVIII, 257-258.
265 Nurullah el-Hüseynî el-Mar'aşî et-Tüsterî, *İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Batıl*, (haz. Şihabuddin en-Necefî), I-XIX, Kum 1986, VII, 331; el-Meclisî, XXVIII, 83.
266 Müfîd, *el-İfsâh*, 152-153.
267 Henri Laoust, 309.
268 el-Meclisî, XXVIII, 28.

noktası bu imâmet anlayışıdır.[269] Bundan dolayı Hz. Ali'nin rakibi olarak gördüğü ilk üç halifeyi bu kadar sert eleştirme yoluna gitmiştir.

a- Benû Saide Sakîfesi Toplantısı

Şüphesiz Hz. Peygamber'in vefatından sonra beliren ilk soru onun yerine kimin geçeceği, yani kimin halife olacağı idi. Müslümanlar ümmetin başına acilen birini seçmek zorundaydılar. Rasûlullah arkasında Kur'an ile birlikte sünneti yani takip ettiği istikameti ve fiilen gittiği yolu bırakmıştı.[270] Kendisinden sonraki halifenin kim olacağı hakkında hiçbir yazılı metin bırakmamıştı. Hatta birkaç defa ümmetin kendisinden sonra ihtilafa düşmemesi için bir vasiyetname yazma girişiminde bulunmuşsa da sonra yine vazgeçmişti.[271] Hz. Ebû Bekir, Benî Saide Sakîfesi denilen çardakta yapılan bir toplantıda halife olarak seçildiğinden dolayı hem Sünnîler hem Şiîler bu toplantı üzerine farklı yorumlar yapmaktadırlar.

Rasûlullah'ın vefat ettiği gün (7 Haziran 632) Ensâr, İslâm tarihinde Sakîfetü Benî Saide şeklinde meşhur olan Benî Saide gölgeliğinde Sa'd b. Ubâde başkanlığında toplanarak[272] Hz. Muhammed (s.a.)'den sonra din ve dünya işlerinin idaresinin kendilerinde kalması için görüşmelere başladılar.[273] İşte bu Sakîfe toplantısı, İslâm toplumunun siyasî tarihi açısından son derece önemli bir olaydır.

Bu konudaki rivâyetler, bazı ayrıntılarda önemli farklılıklar göstermekle birlikte, umumiyetle aynı istikamettedir. Mamafih biz bu rivâyetler arasında, gerek Sünnî gerek Şiî tarihçilerce "güvenilir" sayılan ve rivâyetleri tercih olunan Ebû Mihnef'in[274] rivâyetini esas almakla birlikte, farklı rivâyetlere ayrıca işaret edeceğiz. Ebû Mihnef'in Sakîfe hakkındaki Taberî tarafından bize intikal ettirilen rivâyeti aynen şöyledir:[275]

"Rasûlullah (s.a.) vefat edince, Ensâr Benî Saide gölgeliğinde (Sakîfetu Benî Sâide) toplandılar ve, 'Biz, Muhammed (s.a.)'den sonra bu makama Sa'd b. Ubâde'yi geçireceğiz' dediler. Onu hasta olduğu halde yanlarına getirdiler. Hepsi de toplandıktan sonra, Sa'd oğluna veya amca oğullarından birine, 'Ben hasta olduğumdan sesimi halka duyurabilecek durumda değilim. Bu sebepten sözlerimi dinledikten sonra halka duyurursun' dedi. Böylece o konuşmaya

---

269 Neşşar, II, 28; Hasan Abbas, 234.

270 Malik b. Enes, "Kader", 1(II, 899); Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 16.

271 Kırtas olayı olarak bilinen bu hadise için bkz. İbn Sa'd, II, 242-245; el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 540-543; Şiblî Nu'manî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, I-II, (çev. Talip Yaşar Alp), İstanbul 1975, I, 100-105.

272 İbn Hişâm, IV, 306-307; el-Belâzurî, Ensab, I,581-582.

273 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 23-24.

274 Lut b. Yahya b. Said b. Mihnef b. Süleym el-Ezdî. 157/773-774 tarihinde ölmüştür. Büyük dedesi Mihnef b. Süleym Hz. Ali'nin safında Cemel'e katılmıştır. Şîa'nın büyük tarihçilerindendir. Şiîlik şöhretine rağmen et-Taberî, İbnu'l-Esîr ve diğerleri gibi tarihçiler ve Sünnî alimler de ona itimad ederek nakillerde bulunmuşlardır. Bkz. Abbas el-Kummî, I, 155.

275 et-Taberî, *Tarîh*, III, 218-223; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 23-31. Ayrıca bkz. el-Meclisî, XXVIII, 330-337.

başladı. Adam da onun sözlerini hatırında tutuyor ve sesini yükselterek halka duyuruyordu. Sa'd, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi: 'Ey Ensâr topluluğu! Siz bu dini önce kabul ettiniz ve İslâm'da fazilet kazandınız. Muhammed (s.a.), kavmi arasında on yıldan fazla kalarak Arap kabilelerini Rahman'a ibâdete, Allah'a benzetilen nesnelere ve putlara tapmayı bırakmaya çağırdı ise de, kavminden ancak az sayıda insan ona inandı. Hatta ona inananlar, Rasûlullah'ı korumaktan, dinini yüceltmekten, hepsini kaplayan zulmü uzaklaştırmaktan kendilerini bile korumaktan acizdiler. Nihâyet Allah, sizi meziyetli, faziletli kıldı. Nimetlerini size tahsis etmeyi irade etti. Size, kendisine ve Rasûlüne imanı, Rasûlünü ve ashâbını korumayı, dinini aziz eylemeyi, onun düşmanlarıyla cihadda bulunmayı nasib etti. Siz onun düşmanlarıyla herkesten daha şiddetle savaştınız. Siz onun düşmanlarını başkalarından daha şiddetle bastırdınız. Öyle ki Araplar, bu sayede Allah'ın emrine isteyerek ve zorla boyun eğdiler. Uzakta olanlar da O'na zelil ve hakîr olarak itaat ettiler. Neticede Yüce Allah, sizin himmetlerinizle, yeryüzünü Rasûlü'ne boyun eğdirdi; sizin onun adına çekilmiş kılıçlarınızla Arapları itaate getirdi ve Allah'ın Rasûlü de sizden razı olduğu halde vefat etti. Bundan dolayı bu işi (halifeliği) ilk önce siz isteyiniz, bu iş başkalarının değil yalnız sizin hakkınızdır.' Toplantıda bulunan Ensâr'ın hepsi de onun teklifini kabul ettiler ve 'Fikrin doğrudur, sözlerin isabetlidir, senin fikrin dışında iş görecek değiliz. Seni bu makama geçireceğiz; çünkü senin fikrin doğru olduğundan aramızdaki davalar senin fikrinle çözülür ve salih mü'minler de senden râzıdırlar' dediler. Ancak aralarında bir söz dolaştı ve bazıları, 'Şayet Kureyş Muhâcirleri, 'Bizler Muhâcirleriz ve Rasûlullah'ın ilk arkadaşlarıyız. Biz onun kavmi ve akrabalarıyız. O öldükten sonra, bu makam için bizimle niçin ve ne hakla çekişiyorsunuz?' diyerek, ya bizim teklifimizi kabul etmezlerse' dedi. Bunun üzerine aralarından bazıları, 'Biz de 'O halde bizden bir emir, sizden de bir emir olsun. Başka şekli asla kabul etmeyiz' deriz' dediğinde, Sa'd b. Ubâde, 'İşte bu ilk zaaftır' dedi."

"Haber Ömer'e ulaşınca, Hz. Peygamber'in evine geldi. Ebû Bekir Rasûlullah'ın evinde bulunuyordu. Ali b. Ebî Talib, evde Rasûlullah (s.a.)'ın teçhiziyle meşguldü. Ömer, Ebû Bekir'in yanına gelmesi için haber gönderdi. Ebû Bekir de ona, 'Meşgulüm' diye haber gönderdi. Ömer, onu tekrar çağırttı ve 'Mutlaka gelmen gereken bir olay oldu' diye bildirdi. Bunun üzerine Ebû Bekir onun yanına geldi. Ömer, 'Ensâr'ın Benî Saide gölgeliğinde toplandığını, Sa'd b. Ubâde'yi bu makama seçmek istediklerini, en uygun söz söyleyenlerinin de, 'Bizden bir emir, Kureyşten de bir emir olsun' dediklerini biliyor musun?' dedi. Bunun üzerine onlar hızlı adımlarla toplantı yerine gittiler. Yolda Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'a rastladılar. Üçü birlikte yola devam ederken Asım b. Adiyy ile Uveym b. Saide onlara rastladılar ve, 'Geriye dönünüz; çünkü istediğiniz şey olmayacaktır' dedilerse de onlar, 'Hayır, dediğinizi yapmayacağız' dediler. Toplantı yerine geldiklerinde, Ensâr'ı toplanmış olarak buldular. Ömer b. el-Hattab şöyle dedi: 'Onların yanına vardığımızda, onlara bir şeyler söylemek üzere kafamda bazı şeyler tasarlamıştım. Yanlarına varıp bu sözleri söylemek istediğimde, Ebû Bekir bana, 'Sabret; önce ben söyleyeyim, sonra sen arzu

ettiğini söylersin' dedi. Ebû Bekir benim söylemek istediklerimi fazlasıyla söyledi.' Abdullah b. Abdirrahman (devamla şöyle) dedi: Ebû Bekir, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi:

"Allah, Muhammed'i insanlara Rasûl ve ümmetine şâhid olarak Allah'a ibâdet edip O'nu birlemeleri için gönderdi. Onlar, Allah'a değil, yontulmuş taş ve ağaçlara ibadet ediyorlar ve onların kendilerine şefaatçi ve faydalı olduklarını ileri sürüyorlardı. (Sonra şu âyeti) okudu: *'Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara taparlar. Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir, derler..* [276] Atalarının dinini bırakmak, Araplara zor geldi. Allah onun kavminden olan ilk Muhâcirlerin, onu tasdik etmelerini, ona inanmalarını, maddî ve manevî yardımlarda bulunmalarını ve onunla birlikte kavminin şiddetli eza ve cefâlarına katlanmalarını ve kendilerini yalancı saymalarına aldırmamalarını sağladı. Bu sırada bütün insanlar onlara muhalif ve düşmandı. Sayıca az oldukları halde onlar, bu dehşetli hallere dayandılar. Kavimlerinin kendi aleyhlerinde birleşmeleri ve dargınlıkları onları korkutmadı. Yeryüzünde Allah'a ilk ibadet eden, Allah'a ve Rasûlü'ne inananlar onlardır. Onlar, onun akrabaları ve aşireti olup, insanlar arasında ondan sonra bu makama en çok hak sahibi olanlardır. Onlarla bu hususta ancak zalimler çekişirler. Size gelince ey Ensâr topluluğu! Sizin dindeki meziyet ve faziletiniz, İslâm'a olan hizmetiniz inkar edilemez. Allah, dininin ve Rasûlü'nün yardımcısı olan sizlerden râzı olsun. O, hicretini sizin yanınıza yaptı ve onun şan ve şeref sahibi olan eşleri ve sahâbîleri sizin yanınızdadır. Bize göre, ilk Muhâcirlerden sonra sizin derecenizde kimse yoktur. Bu sebepten bizler emir, sizler ise vezirlersiniz. Sizden başkasıyla müşaverede bulunulmaz ve sizin muvâfakatiniz alınmadan kararlar verilmez."

"Bunun üzerine Hubab b. Munzir b. Cemûh ayağa kalktı ve, 'Ey Ensâr topluluğu! İçinizden bir emir seçerek onları hakimiyetiniz altına alınız; çünkü onlar, sizin gölgenizde ve yurdunuzdadırlar. Ne kadar cesâret sahibi olsalar dahi kimse size muhalefet edemez. Herkes sizin fikrinizle iş görmek zorundadır. Siz kuvvet, kudret ve servet sahibisiniz. Sayınız çoktur, koruyucu ve tecrübe sahibisiniz. Siz ne yaparsanız halk da onu yapar. İhtilafa düşmeyiniz, yoksa işiniz bozulur. Onlar, işittiğiniz söz ve fikirden başkasına yanaşmıyorlar. O halde bizden bir emir, onlardan da bir emir olsun' dedi. Bunun üzerine Ömer, 'Hayır, iki kişi bir arada, bir zamanda hükümet edemezler. Vallahi Araplar, Nebileri sizin ailenizden olmadığı için, sizden seçilecek bir emire razı olmazlar; fakat Araplar, nübüvvetin aralarından çıktığı kabileden birinin emirliğine karşı çıkmazlar. Araplara karşı bizim ileri süreceğimiz kuvvetli ve doğruluğu açık delilimiz, Muhammed'in Kureyş'ten olmasıdır. Biz onun akraba ve aşireti olduğumuzdan Muhammed'in iktidarı ve emirliği hakkında bizimle, ancak davası batıl ve yanlış delile dayanan, yahut günahlara katlanmaktan kaçınmayan, yahut da felaket çukuruna düşen kimseler çekişebilirler' dedi. Hubab b. Munzir yine ayağa kalktı ve, 'Ey Ensâr topluluğu! Elinizde olana sahip olunuz ve bu adamla

---

[276] Yunus, 10/18.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

arkadaşlarının sözlerini dinlemeyiniz; aksi halde onlar, bu işteki nasibinizi elinizden alırlar. Eğer onlardan istediklerinizi kabul etmezlerse, onları yurdunuzdan sürünüz ve bu işi (hilâfeti) hükmünüz altına alınız. Allah'a and olsun ki, emirlik onlardan çok sizin hakkınızdır; çünkü bu dine iman edenler, sizin kılıcınız sayesinde iman ettiler. Ben tecrübeli ve bilgili bir insanım. Fikir, tedbir ve yardımımla kalpler şifa bulur. Allah'a and olsun ki, istediğiniz takdirde onları kuzu gibi itaatli hale sokarım' dedi. Bunun üzerine Ömer, 'Öyleyse Allah seni kahretsin!' deyince o, 'Hayır Allah seni kahretsin!' dedi."

"Bundan sonra Ebû Ubeyde, 'Ey Ensâr! Bu dine ilk yardım eden ve arka çıkan sizlersiniz. Onu ilk bozan ve değiştiren olmayınız!' dedi. Bunun üzerine Beşir b. Sa'd Ebû'n-Nu'man b. Beşir ayağa kalktı ve şöyle dedi: 'Ey Ensâr! Allah'a and olsun ki, müşriklerle yapılan cihada katılmak ve dini ilk önce kabul etmek suretiyle fazilet ve meziyetler kazandıysak, bunu ancak Rabbimizin rızası, Peygamberimize itaat ve bu emeğimiz mukabilinde sevap kazanmak için yaptık. Bundan dolayı insanlara meziyet iddiasında bulunmak ve dünyevî maksatlar peşinde olmak bize yaraşmaz. Şüphesiz Allah, bunlardan dolayı iyiliği bize tahsis etmiştir; fakat Muhammed (s.a.) Kureyş'tendir ve bunda, onların herkesten çok hakları vardır. Onlar buna layıktırlar. Allah beni hiçbir zaman emirlik için onlarla çekişenler arasında görmeyecektir. Allah'tan sakınınız, muhalefet edip emirlik için onlarla çekişmeyiniz."

"Bunun üzerine Ebû Bekir, 'İşte Ömer, işte Ebû Ubeyde! Hangisini isterseniz onlardan birine biat ediniz' dedi. Onlar, 'Vallahi sen varken bu işi kabul edemeyiz; çünkü sen, Muhâcirlerin en üstünü, mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Rasûlullah'ın halifesisin. Namaz ise müslümanların en üstün ibadetidir. Kim senin önüne geçip namaz kıldırabilir? Yahut sen varken bu işi kim üstlenebilir? Elini uzat, biat edeceğiz' dediler. Her ikisi de ona biat etmek üzere yürüyünce, Beşir b. Sa'd onların önüne geçip Ebû Bekir'e biat etti. Bunun üzerine el-Hubab b.el-Munzir, ona bağırdı ve, 'Ey Beşir b. Sa'd, atana ve anana isyan ettin. Seni, bu işi yapmaya sevk eden şey nedir? Amcanın oğlundan emirliği mi kıskandın?' dedi. O da cevaben, 'Allah'a and olsun ki, senin söylediklerinden hiçbir şey, beni böyle davranmaya sevk etmiş değildir; fakat Allah'ın onlara bağışlamış olduğu bir hak hususunda onlarla çekişmekten kaçındım' dedi. Evsliler, Beşir b. Sa'd'ın yaptıklarını, Kureyşlilerin iddialarını ve Hazreclilerin Sa'd b. Ubâde'yi emir yapmak istediklerini görünce, aralarında nakîblerden (Akabe biatına seçilen on iki sorumlu başkandan) biri olan Useyd b. Hudayr da olduğu halde, birbirlerine, 'Hazrecliler bir defa sizin emiriniz olursa, bu fazilet daima onların ellerinde kalır ve size de bundan hiç pay ayırmazlar. Onun için kalkınız, Ebû Bekir'e biat ediniz' dedi. Bunun üzerine kalkıp Ebû Bekir'e biat ettiler. Böylece Sa'd b. Ubâde ile Hazreclilerin üzerinde birleşmiş oldukları iş bozulmuş oldu."

"Hişâm, Ebû Mihnef'ten, o da Ebû Bekir b. Muhammed el-Huza'î'den şunu rivâyet eder: Eslem Kabilesi bütün topluluklarıyla gelerek Ebû Bekir'e biat etmeye başladılar. Sayıları o kadar

çoktu ki onlar geçerken sokaklar dar geldi. Bunun üzerine Ömer, 'Ben Eslemlilerin biat etmek üzere geldiklerini gördüğümde, bu işin bittiğinden emin oldum' dedi."

"Hişâm Ebû Mihnef'ten, o da Abdullah b. Abdirrahman'dan şunu rivâyet eder: Halk her taraftan gelerek Ebû Bekir'e biat etmeye başladılar. Az kalsın Sa'd b. Ubâde'yi çiğneyeceklerdi. Bunun üzerine Sa'd'ın arkadaşlarından birkaçı, 'Sa'd'a dikkat ediniz, çiğnemeyiniz' dediler. Ömer de, 'Onu öldürün! Allah onu öldürsün' dedikten sonra, onun başına dikildi ve 'Seni, pazılarını birbirinden ayırıncaya kadar çiğnemek isterdim' deyince Sa'd, Ömer'in sakalından tuttu. Bunun üzerine Ömer, Allah'a and olsun ki, sakalımdan bir kıl kopardığın takdirde, buradan ağzından tek diş kalmadan dönersin' dedi. Ebû Bekir ona, 'Ey Ömer, acele etme; burada yumuşak hareket etmek gerekir' deyince, Ömer Sa'd'ın yanından uzaklaştı. Sa'd, 'Bilin ki Allah'a and içerek söylüyorum, yerimden kalkacak kuvvetim olsaydı, Medine'nin etrafında ve sokaklarında aslan gibi kükrediğimi görürdün ve sen de arkadaşların da korkarak bir yere sığınmak zorunda kalırdınız. Seni, burada kendine tabi olunan biri olarak değil, tabi olduğun kavmin yanına gitmek zorunda bırakırdım' dedikten sonra yanındakilere, 'Beni buradan götürünüz' dedi. Onu evine götürdüler. Bir müddet kendi haline öylece bırakıldı. Sonra ona biri gönderildi ve, 'Halk ve kavmin biat etti, gel sen de biat et!' dendi. O, buna, 'Bilin ki, Allah'a and olsun, ok çantamdaki oklarla sizi vurmadan, oklarım tükenmeden, süngümün ucunu kana boyamadan, elimdeki kılıcımla sizi vurmadan ve ailemle kavmimden bana itaat edenlerin safında sizinle savaşmadan önce biat etmeyeceğim. Yine Allah'a and olsun ki, sizinle birlikte cinler ve insanlar da bir araya toplansalar, halimi Rabbime arz etmeden ve hesabımı bildirmeden önce biat etmeyeceğim' [277] cevabını verdi."

"Bu durum Ebû Bekir'e iletildiğinde, Ömer ona, 'Biat edinceye kadar peşini bırakma' dedi. Bunun üzerine Beşir b. Sa'd şöyle dedi: 'O inat etti ve biat etmeyi reddediyor. O kendisi ve kendisiyle birlikte oğulları, aileleri ve aşiretinden bir kısmı öldürülmedikçe size biat edecek değildir. Onu kendi haline bırakınız. O bir tek kişidir; onu kendi haline bırakmak size zarar vermez'. Beşir b. Sa'd'ın tavsiyelerinin samimi olduğu görüldüğünden onu kendi haline bıraktılar. Sa'd, onlarla birlikte beş vakit ve Cuma namazlarını kılmadığı gibi, onlarla hacca da gitmedi; hacda onlarla birlikte görünmedi. Ebû Bekir ölünceye kadar da bu şekilde hareket etti."

Ebû Mihnef'in Sakîfe tasviri burada bitiyor. İbn Kuteybe'ye nisbet edilen el-*İmâme ve's-Siyâse* adlı eserde de olay hemen hemen aynı ifadelerle anlatılmakta ve rivâyet Sa'd b. Ubâde'nin, Hz. Ömer halife olunca Şam'a gittiği; orada öldüğü ve kimseye biat etmediği şeklinde tamamlanmaktadır.[278]

---

[277] el-Meclisî biat etmeyeceğim cümlesinden sonra "ey gâsıplar" ifadesini ekleyerek kafasından geçeni Sa'd b. Ubâde'ye söyletmiştir. Bkz. el-Meclisî, XXVIII, 183.

[278] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, 27-28.

Kaynaklar Sa'd b. Ubâde'nin, Hz. Ebû Bekir vefat edinceye kadar biat etmeden yaşadığını, Hz. Ömer döneminde de Şam'a gittiğini ve orada hiç kimseye biat etmeden vefat ettiğini kaydetmektedir.[279]

Buna mukabil bazı Şiî yazarlar, Sa'd b. Ubâde ve Ensâr'ın halifelik konusundaki tavırları hakkında da farklı düşüncelere sahiptirler. Zira bu yazarlara göre Ensâr, halifelik Ehl-i Beyt'ten uzaklaştırılıncaya kadar halifeliği istememiştir. Sa'd b. Ubâde'nin gayesi asla halifelik değildi. Bunun üzerine ısrar da etmemiştir. Şayet insanlar Hz. Ali'ye biat etselerdi ilk biat eden kişi Sa'd olabilirdi, şeklinde yorumlar yapmaktadırlar. Bu yazarlar, Sa'd b. Ubâde'nin insanların Ebû Bekir'e biat ettiklerini gördüğünde, "Ey insanlar! Siz bu işi Ali'den geri almak isteyinceye kadar onu istemedim. Ali biat edinceye kadar ben biat etmem. Hatta o biat etse de ben etmem" dediğini[280] iddia etmektedirler.

Taberî *Tarih*'inde İbn Humeyd'den gelen bir haberde, Sakîfe toplantısında Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'e biatından sonra "Ensâr yahut Ensâr'ın bir kısmı, 'Biz ancak Ali'ye biat ederiz' dediler"[281] denmektedir. Ya'kûbî *Tarih*'inde ise yine bu toplantıda Munzir b. Erkam'ın, Ali b. Ebî Talib'i kastederek, "Muhâcirlerin arasında öyle biri vardır ki, bu işi (halifeliği) isterse kimse onunla bu konuda çekişmez"[282] dediği kaydedilmektedir. Ancak kaynakların hemen hepsinde, sanki ağız birliği etmişçesine, o gün Sakîfe'de bulunan Ensâr'ın, Sa'd b. Ubâde dışında tamamının biat ettiği bildirilmektedir.[283] Öte yandan Ya'kûbî'nin ve Taberî'deki İbn Humeyd'in rivâyetlerini bir an "gerçek" saysak, o takdirde, madem ki Ensâr Hz. Ali'yi halife seçmek hususunda bu derecede ısrarlı ve arzulu idiler, neden 200-300 metre ilerdeki Mescid-i Nebevî'ye, Hz. Peygamber'in vefat ettiği eve giderek onu bu "seçim" işinden haberdar edip, orada bulunmasını ve seçilmesini temin etmeyi düşünmediler? Bize göre bu soruya, mevcut bu iki rivâyete dayanarak makul ve müsbet bir cevap verilemez. Mamafih, Sakîfe'de bulunmayan bir kısım Ensâr gibi, bazı Muhâcirlerin de, belki gönülden, Hz. Ali'ye meylettikleri ve onun halifeliğini arzuladıkları ihtimali de bu arada kaydedilebilir.[284]

---

279 İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 27-28 Ayrıca Hz. Ömer'in Sa'd b. Ubâde'nin biat etmesi için Şam'a bir adam gönderdiği, biat etmemesi durumunda biate zorlanmasını istediği konusundaki rivâyetler için bkz. el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 589; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 307-308; İbn Abdirabbih, IV, 260.

280 Bu iddialar için bkz. Haşim Maruf el-Hasenî, *Tarîhu Fıkhı'l-Caferî*, Beyrut 1987,113-115; Hasan Abbas, 200-201.

281 et-Taberî, *Tarîh*, III, 202.

282 Ya'kûbî, II, 123.

283 İbn Hişâm, IV, 311; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 26-27; Ya'kubî, II, 124; et-Taberî, *Tarîh*, III, 206.

284 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 36-37.

Ancak gerek Hz. Ömer gerekse diğer sahâbîler, Ali'nin seçilmesinden korktuklarından dolayı Ebû Bekir'e "Elini uzat biat edelim" dememişlerdir.[285] Aksine Ebû Bekir'in faziletine binaen onun halifeliğe ehil olduğundan dolayı biat etmişlerdir.

Bu toplantıda her hangi bir nassın gündeme gelip gelmediği de kaynaklarda tartışılmıştır. İyi araştırıldığında Ensâr ve Muhâcirler arasında Hz. Peygamber'e halife olacak şahıs belirlenmeye çalışılırken, hiç kimsenin Rasûlullah'tan naklen tek hadîs rivâyet etmediği görülecektir. Hilâfet makamına kimin geçeceğine dair delil arandığı ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir anda, bir nas veya işaretin bulunmaması, bu konuda Hz. Peygamber (s.a.)'in Ensâr ve Muhâcirler tarafından bilinen bir hadîsinin mevcut olmadığına delalet eder. Bu durumda "İmâmlar Kureyş'ten olur"[286] hadîsine, kabile asabiyeti ve kavmiyetçilik anlayışı ile rivâyet edilmiş bir sözdür, demek hiç de isabetsiz sayılmaz.[287]

Buna rağmen bazı Şîa müelliflerinin eserlerinde Sakîfe biatında bulunanların hiç bir şeye aldırış etmeden nasları te'vil ettikleri ve işi kendi aralarında hükme bağladıkları[288] şeklinde ifadeler kullanılmaktadır.

Görülüyor ki, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilişinde her hangi bir nas veya işaret değil, doğrudan doğruya gelişmekte olan İslâm devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliği ve düzenini koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyş'li olmak hasebiyle neseb, yaşlılık ve tecrübe bakımından etrafında saygı uyandırışı, müslüman olmaktaki kıdemi ve Rasûlullah (s.a.)'ın en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflar rol oynamıştır.[289]

Şîa kaynaklarında Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde'nin birlikte Benî Saide gölgeliğine gittiklerinden hareketle, onlarla diğer bazı sahâbîler arasında halifelik için bir gizli işbirliğinden söz edilmektedir. Buna göre Kureyş'ten bazıları daha önce aralarında bir anlaşma imzalayıp Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın yanına emanet etmişlerdir. O antlaşmada şayet Rasûlullah vefat eder ya da öldürülürse, Peygamberlik ile halifeliğin aynı ailede bir araya gelmesine engel olmak için onun Ehl-i Beyt'ine imâmet için fırsat verilmeyeceği yazılı idi.[290]

Şerefeddin el-Mûsevî'ye göre, Sakîfe'de biat edenler arasında bulunan Uveym b. Saide el-Evsî ile Ensâr'ın antlaşmalısı Ma'an b. Adiyy, Ebû Bekir, Ömer ve onların hizipleri ile gizli ittifak kurmuşlardı. Rasûlullah döneminde Ebû Bekir'in dostları idiler. Bunun yanında onlar, Sa'd b. Ubâde'ye de kin ve buğz besliyorlardı. Bu ikisi, Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve Ebû

---

285 Krş. Hasan Abbas, 193.
286 Ahmed b. Hanbel, III, 129; IV, 421; ayrıca bkz. el-Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasıyye*, 154.
287 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 42. Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Said Hatipoğlu, "Hilâfetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, XXIII, 121-215.
288 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 11.
289 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 43.
290 Sedâbâdî, 89; ayrıca bkz. el-Meclisî, XXVIII, 85-86.

Huzeyfe'nin azatlı kölesi Salim ile birlikte Sakîfe'ye koştular. Daha sonra onların hiziplerinden olan Muhâcirler de onlara yetiştiler.[291]

Şîa, Ebû Bekir'in halife seçilmesinde birinci derecede rol oynayan kişi olarak Ömer b. el-Hattab'ı görmektedir. Ömer'in Ebû Bekir'e ilk olarak biat edip onu halife olarak kabul etmesi, Şîa müellifleri tarafından sıkça eleştiri konusu yapılmıştır.[292] Şîa, ayrıca bu işin daha önce tasarlandığını kabul etmektedir. Bu yüzden bir fırsat kollanmıştır. Ehl-i Beyt Rasûlullah'ın teçhizi ile uğraşırken önceden işbirliği yapan kişiler tarafında Sakîfe'de acele ile işin üzerine gidilmiş, sonra mescidde toplanılmış ve genel biat alınmıştır.[293]

Şîa'da hakim olan düşünceye göre özellikle Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde arasında gizli bir ittifakın varlığı kabul edildiğinden, kimi Şiî müelliflere göre Ebû Bekir'in halife olması üç kişinin halife olması anlamını taşıyordu. Ebû Bekir bu üç kişinin başında yer alıyordu. Ömer'in, ömrünün sonlarında yerine bir kişiyi atamak istediğinde, üzülerek, "Niçin Ebû Ubeyde yaşamıyor? O yaşasaydı, bu makama getirilirdi" demesi bu müellifler açısından ilginç olarak değerlendirmekte[294] ve bu gizli ittifakın delili olarak ileri sürülmektedir.

Şîa kaynaklarında geçen gizli ittifakla ilgili iddialar, bazı oryantalistler tarafından da kabul görmüştür. Meselâ P. Hitti, Hz. Ebû Bekir'in biatını, "bir triumvira tarafından evvelden kararlaştırılmış bir hal tarzı"[295] olarak görmektedir. Halbuki aralarında gizli bir anlaşma bulunduğu iddiası delilsiz, mesnetsiz ve mantıksız bir iftiradan başka bir şey değildir.[296] Zira öyle bir karar olsaydı, sadece üç kişi olarak değil, büyük bir cemaatle Sakîfe'ye gidilirdi.

Bazı Şiî müellifler Ömer'e nisbet edilen, "Ebû Bekir'in biatı oldu-bittiye geldi Allah müslümanları şerrinden korudu. Kim onun gibi yaparsa öldürünüz"[297] sözü üzerine değişik spekülasyonlar yapmaktadırlar. "Şayet Ebû Bekir'in imâmlığı sahîh olsaydı, faili öldürülmeyi hak etmezdi. Bu durumda Ömer kınanmayı hak eder. Şayet imâmlığı batıl ise her ikisinin de kınanması gerekirdi"[298] denilmektedir. Bu müelliflerden Hacûî'ye göre bu söz, gerek insanlar gerekse Allah katında onların (Hz. Ebû Bekir ve arkadaşlarının) rezil olmaları ve onlar aleyhinde bir hüccet olsun diye Allah tarafından Ömer'e söylettirilmiştir.[299] İlk dönem Şiî müelliflerinden İbn

---

291 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 18.
292 Bkz. Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 275.
293 Bu konuda bkz. Mustafavî, 202-203.
294 Camiî, 76.
295 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, I-IV, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1989, I, 211-212.
296 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 88.
297 Mutahhar b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-Tarîh*, I-VI, Kahire ts., V, 190; Nasîruddin Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *Tecrîdu'l-İ'tikad*, (thk. M. Cevad el-Hüseynî), y.y. 1407, 245; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 400; a.mlf., *Nehcu'l-Hak*, 264; Mustafavî, 255.
298 el-Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 133.
299 Muhammed İsmail b. el-Hüseyin b. Muhammed Rıda el-Mazenderânî el-Hâcûî, "Risâletü Mîzeti'l-Fırkatı'n-Naciyyeti an Ğayrihim", *er-Resâil*, (thk. es-Seyyid Mehdi er-Recaî), I-II, Kum 1411, 411.

Şâzân da bu sözü zikrettikten sonra Ömer'in, Ebû Bekir'e olan kızgınlığından dolayı göğsünde saklı tuttuğu bir şeyi açığa vurmak istemiş olabileceği[300] şeklinde bir yorum yapmaya çalışmıştır.

Çağdaş Şiî tarihçi Mustafavî ise, "Ebû Bekir'e yapılan bu biat şayet akıl ve şeriata göre meşru ve sahîh ise Ömer, onun gibi yapanlara nasıl ölüm ile hükmeder? Şayet bu biat batıl ise, ona nasıl yardım eder ve ona karşı gelenler ile savaşır? Ehl-i Beyt'in evini yakmaya hazırlanır? Rasûlullah'ın Ali (a.s.) hakkındaki vasiyetini düşünüp ders almaları mümkün değil miydi?"[301] şeklinde sorular sormaktadır.

Halbuki Hz. Ebû Bekir'e biatın dikkatsizce edildiğini, bir oldu bittiye geldiğini ileri sürenlere Hz. Ömer, "Allah'a yemin ederim ki yalan söylüyorlar. Rasûlullah onu dinin direği olan namazı kıldırmak üzere kendi yerine seçti. İnsanlar, ondan başka kime bu kadar boyun eğebilirdi ki?"[302] şeklinde cevap vermiştir.

İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde Hz. Ömer'in ağzından bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Birisinin şöyle dediği bana ulaştı: 'Şayet Ömer ölürse falana biat ederdim. Kişinin 'Ebû Bekir'in biatı bir oldu bittidir' sözü kimseyi aldatmasın. Evet öyle oldu. Ancak Allah onun şerrinden (ümmeti) korudu. İçinizde, Ebû Bekir gibi kendisine itaat edilen kimse yoktur. Müslümanlardan kim bir adama istişaresiz biat ederse bu biat geçersizdir. Öldürülme korkusuyla aldatılan iki kişiden ne biat edenin ne de biat edilenin biatı geçerlidir."[303]

Bu çeşit rivâyetlerden hareketle Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti hakkında olumsuz bir şeyler söylediği ifade edilemez. Hz. Ömer, burada sadece bu biat her ne kadar aceleye gelmişse de geçerli bir biat olduğunu ifade etmiştir. Israrla üzerinde durduğu nokta, kimseye istişaresiz biat edilmemesi ve kimsenin meşveretsiz işbaşına gelmemesidir. Hz. Ebû Bekir'e yapılan biat şekli kast edilerek Şîa kaynaklarında sıklıkla geçen, "böyle yapanlar olursa öldürünüz" ifadesine belli başlı siyer ve tarih kaynaklarında rastlanmamaktadır. Bu özellikle Şîa'nın tercih ettiği rivâyetlerde bulunmaktadır. Hatta İbn Teymiyye'ye göre bu söz, bir iftiradan başka bir şey değildir.[304]

Şîa'nın Sakîfe'de yapılan biat ile ilgili değerlendirmesi öz olarak şöyledir: Bu toplantıda Ebû Bekir'in halife olarak seçilmesi, Kur'an ve Sünnet'teki naslara aykırıdır. Bu naslara aykırı olan her şey ise İslâm öğretilerinden sapmadır. Daha sonra da başka ihtilaflar ve sapmaları doğurmuştur. Kur'an ve Sünnet'teki bazı nasları uygulamama konusunda ilk sapma bu olaydır. İkinci sapma Ebû Bekir'in Ömer'i tayin etmesi üçüncü sapma Ömer'in şûra tarzıdır.[305] Sakîfe

---

300 İbn Şâzân, 134.
301 Mustafavî, 255.
302 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 581.
303 İbn Hişâm, IV, 308-309; yine bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 326-327.
304 Bu konuda bkz. Zehebî, *Munteka*, 350; Mahmud Subhî, 275.
305 Hasan Abbas, 222-223.

kararı yeni bir merhalenin başlangıcı, müslümanların yaşamında bir fitnedir.[306] Ebû Bekir'in burada halife olarak seçilmesi bir nassa dayanmadığı gibi sağlıklı bir seçim anlayışı ile de gerçekleşmemiştir.[307]

Ebû Bekir ve arkadaşları, Rasûlullah'ı kefenli bir şekilde terk edip onu yıkayıp teçhiz, tedfin ve namazını kılmadan, sırf dünyevî işlere tamah ve insanlara başkanlık yapmak sevdası ile Sakîfe'ye gitmişlerdir.[308]

Sahâbe Ebû Bekir'i, dünyevî işleri için Hz. Peygamber'in vekili seçmiştir.[309] Ebû Bekir, diğer bireyler gibi bir birey olup, her tür dinî konumdan yoksun bir makama getirilmiştir.

Fakat sonraları çeşitli nedenlerle Ebû Bekir'in seçimine dinî bir renk kazandırıldı; halka ise dinî bir göreve, dinî bir mevkie getirildiği, onun bu mevkide Peygamberin temsilcisi olduğu anlatıldı. Bu düşüncenin müslümanlar arasında yayılmasının en önemli delillerinden biri, Ebû Bekir'e verilen Rasûlullah'ın halifesi lakabı olduğunu söyleyen çağdaş Şiî müellif Camiî, daha sonra şu düşüncenin ortaya çıktığını savunmaktadır: "Müslümanlara emirlik etmenin dinî bir konum ve içeriği vardır; Emir, Peygamberin vekilidir."[310]

Çağdaş Şiî müellif Hasan Abbâs, İslâm siyasî düşüncesi açısından Sakîfe toplantısını şu şekilde değerlendirmektedir: Sakîfe toplantısı ve sonrasında gelişen olaylardan iki seçenekten başka bir şey ortaya çıkmıyor:

1) İmâmiyye Şîasının ifade ettiği gibi bu toplantı Kur'an ya da Sünnet yahut da her ikisinin nassına aykırıdır. Bunun isbatlanması durumunda bu olay ve ondan sonra ona bağlı olarak meydana gelen İslâm'ın yönetim sistemindeki değişik siyasî hadiseler ve onlara istinat edilenlerin hepsi batıldır.

2) Kur'an veya Sünnet'te bu konuda bir nas olmadığı için ictihâd yapılmıştır. Bu itibarla örnek bir sistem olamaz. Zira kaynağı, hata kabul etmez bir nas değildir.[311]

Beni Saide Sakîfesi'nde yapılan toplantıların, Ensâr tarafından devamlı bir şekilde davaların sona erdirilmesi ve umumi işlerde istişare şeklinde tamamlandığını belirten Hasan Abbas, "Ebû Bekir'in seçilmesi kararını Sakîfe'de alınan en tehlikeli karar olarak görüyoruz" demektedir. Yazara göre Sakîfe'de toplanma ve biat, iki realite arasında kesin ayırt edici çizgi olmuştur. Bu iki gerçek; Rasûlullah döneminde bütün sahâbe arasında görülen zahirî ittifak ve onun vefatından sonra meydana gelen apaçık bir ihtilaftır.[312]

---

306 Hasan Abbas, 228.
307 Muhammed Rıda el-Muzaffer, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993, 135-36.
308 Müfîd, *el-İfsâh*, 148-149.
309 Camiî, 67.
310 Camiî, 70.
311 Hasan Abbas, 215.
312 Hasan Abbas, 187.

İbn Ebi'l-Hadîd'in kaydettiğine göre, Sakîfe biatından sonra Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve bu toplantıya katılanlardan bir topluluk her kimin yanından geçtilerse, mutlaka onu getirip elini Ebû Bekir'in eline sürerek ister istemez ondan biat almışlardır.[313] Bu olaydan hareketle Şiî müellifler, Ebû Bekir'e zorla biat alındığını[314] ileri sürmektedirler.

Bunun yanı sıra Şiî müelliflerin eserlerinde, Ebû Bekir'e yapılan biatın kılıç zoruyla yapıldığı da vurgulanmaktadır. Çağdaş Şiî müellif Camiî, bu biatın kılıç zoruyla alındığı konusundaki kanaatini, Abdurrâzık'ın Arap dünyasında yankı uyandıran *el-İslâm ve Usûlu'l-Hukm* adlı eserinde belirttiği, "Ebû Bekir'in halifeliği için biat edildiği ilk anlara dikkatle bakarsan, ona yapılan biatın siyasal bir biat olduğunu, çağdaş zamanların devletinin tüm özelliklerini taşıdığını ve diğer yönetimler gibi güç ve kılıca dayanarak kurulduğunu görürsün"[315] şeklindeki ifadelerle dile getirmektedir. Daha sonra yazar, "Abdurrazık bu görüşüyle Şîa tarih anlayışına ve analiz yöntemine çok yaklaşmıştır"[316]demektedir.

Yazar, Ebû Bekir'e ilk biat eden kişilerin parmakla sayılacak kadar az olduğu ancak bu bir kaç kişinin biatı, diğerlerinin biatının temel saikı olduğunu[317] belirtmektedir. Öte yandan Müfîd ise "*onunla birlikte az kişi iman etti*", "*onların çoğu ancak şirk koşarak iman ederler*" vb. âyetleri delil getirerek Ensâr ve Muhâcirlerden oluşan çok sayıda kişinin üç halifeyi tasdik edip onların halifeliklerine hoşnutluk göstermelerinin, bu halifelerin doğru yolda olduklarının bir göstergesi olamayacağını[318] savunmaktadır.

Şîa kaynaklarında Ehl-i Sünnet için "'avâm" tabiri kullanıldığı bilinmektedir. Bazı Şîa müellifleri, bu tabiri kullanma gerekçesini Sakîfe toplantısına bağlamaktadırlar. Onlara göre bu toplantıya katılan ve orada alınan kararı destekleyenler, bir kaç sınıftır. Her sınıf ayrı bir amaç için destek vermiştir. Bazıları "Ebû Bekir ve Ömer" gerçeği için destek vermiştir. Bazısı İmâm Ali'ye karşı oldukları için destek vermiş, bazıları da etkili bir görüşleri olmayan avâm tabakasıdır. Sakîfe'yi destekleyenler ve suskunlar, saflar halinde dizilip müslümanların avam tabakasını oluşturmuşlardır. Daha sonra bunlara 'âmme/'avâm ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat denilmiştir.

Buna rağmen Sakîfe kararına karşı çıkanların, apaçık bir görüşleri vardı. O andan itibaren bu görüşlerini ebedileştirdiler. Çocukları ve torunları bu görüşleri onlardan devraldı. Bu yazarlara göre Şiî siyasî düşüncesi budur. Bu düşünce, Rasûlullah'ın vefatının ilk anlarında, Sakîfe kararından sonra doğmuştur.[319]

---

313 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğe*, (thk. M. Ebû'l-Fadl), I-XX, Beyrut 1987, I, 219.
314 Bkz. Hasan Abbas, 207.
315 Ali Abdurrazık, *el-İslâm ve Usûlu'l-Hukm bahsun fi'l-Hilâfeti ve'l-HukÜmeti fi'l-İslâm*, Mısır 1344/1925, 92; Camiî, 163.
316 Camiî, 165.
317 Camiî,176.
318 Müfîd, *el-İfsâh*, 14.
319 Hasan Abbas, 218-219.

Belâzurî'nin rivâyet ettiğine göre, Ebû Bekir'e biat edildiğinde Selman-i Fârisî "yaptığınızı yaptınız" anlamında "kerdad na kerdad" şeklinde Farsça bir söz söyleyip, sözün devamında, "Şayet Ali'ye biat etselerdi, yukarılarından (semadan) ve ayaklarının altından (yerdeki nimetlerden) yerlerdi"[320] demiştir.

Mustafavî'ye göre Selman bu sözü ile, "Siz Ebû Bekir'i halife tayin etmekle yaptığınızı yaptınız. Rasûlullah'ın vasiyetini tahrif ettiniz. Onun âline ve nesebine zulmettiniz. Ali'nin hakkını gasbettiniz. Fakat siz nefislerinizden başka kimseye zulmetmediniz. Ancak kendinizin aleyhine hükmettiniz" demek istemiştir.[321]

İbn Ebi'l-Hadîd'in naklettiği bir rivâyete göre Ebû Bekir işbaşına geçtiğinde Ebû Kuhafe'ye "Senin oğlun halife oldu" denildi. O, "*De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın*"[322] âyetini okudu. Sonra, "Niçin onu işbaşına getirdiler" dedi. Ona, "Yaşı için" denildi. O, "Ben ondan daha yaşlıyım" dedi.[323]

Kimi Şiî müellifler, halifelik için Ebû Bekir'in yaşından başka bir imtiyazının olmadığını ifade etmek için böyle rivâyetleri nakletmektedirler. Hz. Ebû Bekir'in fazileti ile ilgili hadîsleri kabul etmeyen el-Eminî, bu hadîsleri kastederek şöyle demektedir: Şayet halifenin kendisi bu hadîslerin az bir kısmının bile gerçekten söylendiğine inansaydı, mezar kazıcısı Ebû Ubeyde b. el-Cerrah gibi birisini kendisinden daha çok halifeliğe hak sahibi olduğunu düşünmezdi. Onu kendi nefsine takdim etmezdi. Böyle bir günde ihticâcı terk etmezdi. Ne var ki adamın yanında Rasûlullah'ın mağara arkadaşlığı ve onların en yaşlısı olmasından başka bir ihticâcı yoktu. Halbuki babası hiç şüphesiz ondan daha yaşlı idi. Ebû Bekir'in "Bu işe en fazla hak sahibi ben değil miyim? İlk müslüman ben değil miyim? İlk namaz kılan ben değil miyim?" şeklinde bazı kaynaklarda[324] geçen rivâyetleri ise, el-Eminî doğru olarak kabul etmemektedir.[325]

Halbuki Ebû Kuhafe, yukarıdaki sözüyle, Hz. Ebû Bekir'in sadece yaş imtiyazı ile halifeliğe seçilmediğini kastetmiş olabilir. Yine aynı rivâyet Ebû Kuhafe'nin müslüman olduğunu da göstermektedir. Zira o müslüman olmasaydı, olayları bu şekilde âyetlerle yorumlamazdı. Ne var ki el-Eminî, eserinin başka bir yerinde Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe'nin kesinlikle müslüman olmadığını savunmaktadır.[326]

Şiî râvîlerden bazıları Ebû Bekir'e duydukları kinden dolayı kimi insaflı Şîa müelliflerinin tepkilerine bile yol açan, bu müelliflerin bile uydurma dedikleri rivâyetler nakletmişlerdir.[327] Hz.

---

320 el-Belâzurî, *Ensabu'l-Eşrâf*, I, 591.
321 Mustafavî, 161.
322 Al-i İmran, 3/26.
323 İbn Ebi'l-Hadîd, I, 222; el-Meclisî, XXVIII, 329.
324 Tirmizî, "Menâkıb", 16 (V, 611); İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 26-27.
325 el-Eminî, VII, 91-92.
326 Bkz. el-Eminî, VII, 321.
327 Bu konuda bkz. Hasenî, 183 vd.

Ebû Bekir'e ilk biat edenin şeytan olduğunu dahi söyleyebilmişlerdir. Meselenin hangi raddeye kadar vardığını göstermek için bir rivâyet zikretmekle yetineceğiz.

Süleym b. Kays'ın rivâyet ettiğine göre, Hz. Ali Rasûlullah'ı yıkadığı sırada Selman-i Fârisî ona geldi. İnsanların ne yaptıklarını ona bildirdi. Ebû Bekir'in Rasûlullah'ın minberi üzerinde olduğunu ve insanların iki elleri ile ona biat ettiklerini bildirdi. Ali ona, "Rasûlullah'ın minberi üzerinde ona biat eden ilk kişinin kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Selman, "Hayır Ben Beşir b. Sa'd, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ve Ömer b. el-Hattab'dan başka kimseyi bilmiyorum" dedi. Hz. Ali ona, "Ben senden onları sormuyorum. Fakat Ebû Bekir Rasûlullah'ın minberine çıktığında ona ilk biat edenin kim olduğunu biliyor musun? diye soruyorum" dedi. Selman, "Asasına dayanan çok yaşlı birini elinde bir namazlık olduğu halde işi çok ciddi tutarak minbere ağlayarak çıktığını ve "Bu makamda seni görünceye kadar beni öldürmeyen Allah'a hamd ediyorum. Uzat elini sana biat edeyim" dediğini sonra da ona biat ettiğini, sonra inip mescidden çıktığını gördüm" dedi. Ali, "Onun kim olduğunu biliyor musun?" diye sorunca Selman, "Hayır bilmiyorum. Fakat onun konuşması hoşuma gitmedi. Sanki o Rasûlullah'ın ölümünü isteyen biri idi." dedi. Ali, "İşte o İblis'ti. Allah'ın laneti üzerine olsun" dedi.

Rivâyetin devamında Hz. Peygamber'in sağlığında Hz. Ali'ye, "İnsanların Ebû Bekir'e Benî Saide gölgeliğinde biat edeceklerini ve ona ilk biat edenin paçalarını sıvayan bir yaşlı adam görünümünde İblis olacağını, daha sonra bu İblisin, şeytanlarını etrafına toplayarak onlara bu biatından dolayı ayıplanacak bir şey yapmadığını zira insanlara Allah ve Rasûlü'nün emrini terk ettirdiğini anlatacağını" bildirdiği kaydedilmektedir.[328]

Görüldüğü gibi Sakîfe toplantısı hakkında Şiîler ile Sünnîler arasında büyük görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Şiîler, bu toplantıda Hz. Ali'nin hilâfet hakkının gaspedildiğini savunmakta buna karşın Sünnîler o toplantıda Rasûlullah'tan sonra en liyakatli kişinin halife olarak seçildiğini kabul etmektedirler.

b- Hutbesinin Yorumu

Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir, halife seçildikten sonra Mescid-i Nebevi'de minbere çıkarak takip edeceği siyaseti genel hatlarıyla ortaya koyan meşhur hutbesini irat etti. Bu hutbede müslümanlara şöyle hitap etti: "Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde sizi idare etmek üzere seçildim. İyilik yaparsam bana yardım ediniz; kötülük yaparsam beni doğrultunuz. Doğruluk emanet; yalancılık hıyanettir. Aranızdaki güçsüz kişi, onun başkasındaki hakkını Allah'ın izniyle alıp kendisine verinceye kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olan kimse ise ondan başkasının hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçsüzdür. Sizden hiç biri, cihadı terk etmesin. Zira hangi toplum cihadı terk ederse, Allah o toplumu zelil eder. Hangi toplum arasında fuhuş yayılırsa,

---

[328] Süleym b. Kays, 144-145; el-Meclisî, XXVIII, 261-263; Hasenî, 183.

Allah, onlara vereceği belayı genelleştirir. Allah ve O'nun Rasûlü'ne itaat ettiğim müddetçe, siz de bana itaat ediniz. Şayet Allah'a ve Rasûlü'ne isyan edersem artık bana itaat etmeniz gerekmez. Haydi namaza kalkınız Allah'ın rahmeti üzerinize olsun."[329]

Şîa Ebû Bekir'in bu hutbedeki bazı sözlerini çok farklı biçimde anlamakta ve zaman zaman bu sözlere bazı eklemelerde de bulunmaktadır. Şîa'ya göre Ebû Bekir, Sakîfe günü hutbesinde "Ali içinizde olduğu halde ben sizin en hayırlınız değilim. O halde beni görevden alın" dediğini ileri sürerek, bu sözün onun imâmlığını zedeleyen bir kusur olduğunu[330] belirtmektedir.

Hillî'ye göre, Ebû Bekir bu sözü ile şayet doğru söylemişse imâmet için elverişli olamaz. Doğru söylememişse yine elverişli olamaz.[331] Şayet onun imâmeti hak ettiği doğru ise onu görevden uzaklaştırmak masiyettir. İmâmeti geçersiz/batıl ise bu durumda kınanmayı hak etmiştir.[332]

Şiî müelliflere göre, Ebû Bekir "Sizin en hayırlınız değilim" sözü ile orada bulunan insanların en hayırlısı olmadığını, kendisi hakkında günah ve isyanın mümkün olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Ebû Bekir, "Kötülük yaparsam, Allah ve Rasûlü'ne isyan edersem, eğrilirsem, bana bir şeytan peyda oluyor, kızarsam" gibi sözlerle de hata ve yanılgıdan korunmadığına işaret ediyor. Bu durumda tüm eylem, iş ve sözlerine uyulamaz.[333] "Bana bir şeytan peyda oluyor" diyen kişi, halifeliğe elverişli bir kişi olamaz.[334] "Şayet doğru yoldan ayrılırsam beni düzeltiniz" diyen, dolayısıyla kendisine muhtaç olan halktan kendisini düzeltmelerini isteyen kişi de imâmlığa layık değildir.[335]

Şiî müelliflere göre Ebû Bekir, "Ben sizin en iyiniz değilim" veya "Bana şeytan musallat olup da eğri yola gitmemi sağlarsa, beni düzeltiniz" dediğinde ne şaka yapıyordu, ne de tevazu gösteriyordu. Gerçekten de böyle düşünüyordu. Diğerleri de onu böyle görüyorlardı. Yine Ömer, "Beni denetleyin, eğer yanılırsam hatırlatın" dediği zaman ciddi söylüyordu.[336]

Bu konudaki eleştirileri Kâdî Abdulcebbâr şöyle cevaplandırmaktadır: Şayet bu husus Hz. Ebû Bekir için bir noksanlık ise Yüce Allah'ın Hz. Adem için, *"Derken Şeytan ona vesvese*

---

329 İbn Hişâm, IV, 311; et-Taberî, *Tarîh*, III, 210; farklı lafızlarıyla birlikte bu hutbe için ayrıca bkz. el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 48; İbn Sa'd, III, 182-183; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, I-II, Beyrut 1985, 254-255; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 332; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 305-306.

330 et-Tûsî, *Tecrîd*, 244; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 399-400 Biz, Ebû Bekir'in gerek Sakîfe günü yaptığı konuşmada gerekse yukarıya aldığımız ünlü hutbesi ile ilgili rivâyet versiyonlarında "Ali içinizde olduğu halde" diye bir ifadeye rastlamadık.

331 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 264.

332 Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 132-133.

333 Mustafavî, 205-206.

334 et-Tûsî, *Tecrîd*, 244; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 264; a.mlf, *Keşfu'l-Murâd*, 400.

335 Hillî, *Minhâc*, 132.

336 Camiî, 99.

verdi"[337] vb. âyetler nedeniyle Peygamberler için de noksanlıklar gerekli olurdu. Hz. Ebû Bekir bununla kızgınlık anında masiyetten korktuğunu ifade etmiştir. Bu durumda şeytanın ona musallat olup kendisine vesvese vermesinden endişe ettiğini belirtmiştir.[338]

Şiî müellifler, Ebû Bekir bu hutbesinde düzeltilmeye muhtaç olduğunu belirttiğine göre, onu düzeltecek kişi, ondan hakça daha güçlüdür. Halifelik de onun hakkıdır. Yine hutbesinde, "Beni kızgın olarak gördüğünüzde, kıllarınıza ve tenlerinize zarar vermeyeyim diye benden uzaklaşın"[339] dediğine göre, kızdığında müslümanların kılları ve tenleri konusunda ona güvenilmiyordu. Halbuki Hz. Peygamber, "Mü'min kızdığında, onun kızgınlığı onu haktan uzaklaştırmaz, razı olduğunda ise rızasını batıl yolda harcamaz" buyurmuş ve bu hadîs Sünnî kaynaklarda da yer almıştır. Ebû Bekir hakkında bundan daha büyük bir ayıp olamaz, demektedirler.[340]

Şiî araştırmacı Mustafavî, bu hutbeyi yorumlarken tasarladığı halife imajını da ortaya koymaktadır. Mustafavî'ye göre halife, maiyetinde bulunan kişilerin dinî ahkâm ile ilgili soracakları sorulardan haberdar olması ve onlara yeterli cevap vermesi için Rasûlullah'tan sonra ümmetin en bilgini olması gerekir. Hata, isyan ve yanılgıdan masum olması gerekir ki ona uyulabilsin. Onun söz ve fiilleri Allah katında delil olabilsin. Allah ve Rasûlü tarafından belirlenmiş olması gerekir ki, ona güvenilsin ve uyulsun.

Mustafavî, Ebû Bekir'i kastederek, ümmetin hayırlısı olmadığını itiraf eden, biatı oldu bittiye gelen, getirildiği makama güç yetirmeyen, kendi yerine insanların en güçlüsünün olmasını temenni eden ve kendisi için yanılgı ve kötülüğü caiz göreni imâm edinmek akıllıca bir iş değildir, demektedir.[341]

Mustafavî, halife ile sultan arasındaki farkı ise şöyle ifade etmektedir: Halifenin gerçek anlamı, Allah ve Rasûlü tarafından belirlenen ve seçilen kişi demektir. Sultan ise, bir belde ya da ülkede otoritesi olan kimse demektir. Sultanlığı zorla ele geçirir ya da insanlar onu seçerler. Ya da önceki sultan onu tayin eder. Halife'ye itaat şer'an, aklen ve örfen vaciptir. Sultan'a ise ancak örfen itaat edilir.[342]

Mustafavî, Şîa'nın halifelik/imâmlık ile ilgili inancını şu şekilde özetlemektedir: İnancımıza göre imâm, Allah ve Rasûlü tarafından tayin edildiği zaman Allah'ın ve Rasûlü'nün halifesi olabilir. İmâm, hata yapmaz. Onun söz ve fiilleri, insanlar için delildir. İnsanların da ona

---

337 Taha, 20/120.
338 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/1, 338; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 121; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 155.
339 Bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, 34.
340 İbn Şâzân, 131.
341 Mustafavî, 207.
342 Mustafavî, 220.

itaat etmesi ve uyması gerekir. Şayet imâmın hata yapması ve Rasûlullah'ın getirdiklerine muhalefet etmesi caiz ise, onun yaptıkları nasıl Allah yanında ve insanlar yanında hüccet olabilir?[343]

Şîa kaynaklarında, Hz. Ebû Bekir sözü edilen hutbesini irad ettikten sonra, Übey b. Ka'b'ın kalkıp Hz. Ali'nin hilâfeti hakkındaki uzun hutbesini okuduğu ileri sürülmektedir.[344] Ayrıca Ebû Bekir minbere çıkıp, "Beni görevden alın; Ali içinizde olduğu halde ben en hayırlınız değilim" dediğinde, Ömer'in ona karşı çıkarak, "Ey Ebû Bekir böyle sözler söylemekten sakın. Biz seni kendimize seçtik" deyip, onu minberden indirdiği rivâyet edilmektedir.[345]

Hz. Ebû Bekir'in bu hutbesi hilâfeti süresince takip edeceği siyasetin bir bakıma özetiydi. Günümüzdeki anlamıyla bir hükümet programıydı.[346] Bu hutbe ile gücünü halktan aldığını ortaya koyan Hz. Ebû Bekir, müslümanların yönetimi denetleme hürriyetini garanti altına alıyordu. Bu arada müslümanlara hatalarını düzeltme yetkisini vermiştir. Ayrıca İslâm'ın başarıya ulaşması için cihadın gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu hutbeden sonra, her halife seçiminin ardından bir hutbe okumak gelenek haline gelmiştir.[347]

10. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Karşı Tavrı ve Biatı

Hz. Ali ve Benî Haşim'in, Hz. Ebû Bekir'e ne zaman ve nasıl biat ettikleri konusunda gerek Ehl-i Sünnet gerekse Şîa kaynaklarında değişik görüşler mevcuttur.

Şîa'nın tercih ettiği rivâyete göre Rasûlullah vefat ettiğinde, onun amcası Abbas Hz. Ali'nin yanına vardı. Ona, "Uzat elini sana biat edeyim" dedi. Hz. Ali, "Bizden başka bu işi kim ister? Bizim dışımızda bu işe liyakatli kim var?" dedi. Yine Zübeyr ve Ebû Süfyan'ın içlerinde bulunduğu müslümanlardan bazıları ona biat için gittiler, o kabul etmedi.[348] Bu rivâyetin doğruluğu kabul edildiğinde Hz. Ali'nin, kendisinden başkasının biat için düşünülemeyeceği kanaatinde olduğu akla gelmektedir.

Her iki ekolün kaynakları da Ebû Bekir'e biat edildikten sonra, Ebû Süfyan ile Hz. Ali arasında geçen bir konuşmadan söz etmektedirler. Tabersî'nin naklettiğine göre, Ebû Bekir'e biat edildikten sonra Ebû Süfyan Rasûlullah'ın kapısına kadar geldi sonra en yüksek sesi ile, "Ey Benî Haşim! Ey Benî Abdi Menaf! Başınıza rezil oğlu rezil Ebû Fasîl'in geçmesine razı oluyor musunuz? Vallahi eğer isterseniz, onların üzerini at ve insanlarla dolduracağım" diye bağırdı. Bunun üzerine Hz. Ali, "Ey Ebû Süfyan dön! Vallahi, bunları Allah'ın rızasını isteyerek

---

343 Mustafavî, 291.
344 el-Meclisî, XXIV, 206.
345 Bkz. el-Meclisî, X, 28, ayrıca bkz. a.e., XXVII, 319.
346 Hudarî Bek, Muhammed, *Muhaderetu Tarîhi'l-Ümemi'l-İslâmiyye*, I-II, Mısır 1969, I, 170-171; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), I-XV, İstanbul 1992, II, 31.
347 Hudarî Bek, I, 171.
348 Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasıyye*, 153-154 ayrıca bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 21.

söylemiyorsun. Hep İslâm'a ve müslümanlara tuzak kurdun. Biz, Rasûlullah ile meşgulüz. Herkesin kazandığı kendisinedir" dedi.[349]

Ebû Süfyan'ın, Ebû Bekir'in hilâfetinin aleyhine yapmış olduğu tahrik edici konuşma ve Hz. Ali'nin ona verdiği yukarıdaki cevaptan sonra Müfîd şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: Sakîfe biatı yayılan bir fitne, herkesi kapsayan bir bela idi. Kötülüğün başları ittifak kurdular. Şeytan imkan sağladı. İftira (ifk) ve düşmanlık ehli birleştiler. Onu (Hz. Ali'yi) inkar etmek konusunda iman ehli görüş ayrılığına düştüler. "*Sadece zalimlere isabet etmeyecek bir fitneden sakının*"[350] âyetinin te'vili budur.[351]

el-İmâme ve's-Siyâse'de yer alan Sakîfe toplantısından sonra "Haşimoğulları da gittiler ve onlar da biat ettiler"[352] ifadesi, olaylara ters düşmektedir. Şöyle ki, kaynaklar, ilk gün Hz. Ebû Bekir'e biat işi tamamlandığı zaman, Ensâr'dan Sa'd b. Ubâde ile Hz. Ali'nin yanında bulunanların Hz. Ebû Bekir'e biat etmediklerini açıkça bildirir. Gerçi Taberî *Tarih*'inde; Seyf b. Ömer, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat edilmekte olduğunu duyunca, üzerinde bir entari ile giyinmeye bile lüzum görmeden hemen koşarak biat ettiğini söylerse[353] de, onun, rivâyetleri fevkalâde "zayıf" ve "gayr-ı mutemed" bir râvî olduğu hakkında rical alimleri arasında tam bir ittifak vardır.[354]

Mes'ûdî'ye nisbet edilen *İsbâtu'l-Vasıyye* adlı eserde Ebû Bekir'e yapılan genel biatten sonra Hz. Ali'nin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. Peygamber'i yıkayıp kefenleyip ve namazını kıldıktan sonra, biat haberi Hz. Ali'ye ulaştı. Rasûlullah'ın namazını Benî Haşim'den olanların yanısıra Selman, Ebû Zer, Mikdad, Ammâr, Huzeyfe, Übey b. Ka'b ve sayıları kırka yaklaşan bir cemaat ile kıldılar. Namazdan sonra Hz. Ali Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Şayet imâmet Kureyş'te ise, Kureyş'li olmak bakımından ben Ebû Bekir'den daha fazla hak sahibiyim. Şayet bu iş Kureyş'in değilse, Ensâr'ın iddia ettiği gibidir" (fe'l-Ensâru 'ala da'vahum.) Bunun ardından oradan ayrılıp evine girdi. Kendisine tabi olanlar ile birlikte evinde ikamet etti. Daha sonra Kur'an'ı topladı ve insanların huzuruna çıktı.[355]

---

[349] et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ,* 171, krş. et-Taberî, *Tarîh*, III, 209; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 325-326. Gerek Taberî *Tarih*'inde gerekse *el-Kâmil*'de Hz. Ebû Bekir'i tahkir edici "Başınıza rezil oğlu rezil Ebû Fasîl'ın geçmesine razı oluyor musunuz?" ifadesi yok. Ayrıca Taberî'deki rivâyette, Hz. Ali'nin Ebû Süfyan'a cevabı arasında "biz Ebû Bekir'i bu işe ehil görüyoruz" ifadesi de yer almaktadır.

[350] Enfâl, 8/25.

[351] Müfîd, *el-İrşâd*, 102.

[352] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 28.

[353] et-Taberî, *Tarîh*, III, 207.

[354] Abdurrahman b. Ebî Hatim er-Razî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1952, III, 579; IV, 278; VII, 136; VIII, 479; Ahmed b. Abdillah Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Kitâbu'd-Du'âfa*, ed-Daru'l-Beyda, 1984, I, 91; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Ali Muhammed-Adil Ahmed), I-VIII, Beyrut 1995, III, 353; Fığlalı, *İmâmiyye Şî'ası*, 37.

[355] Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasıyye*, 154.

Bunun yanında halifeliğin Ehl-i Beyt'in hakkı olduğuna dair Muhâcirlere hitaben Hz. Ali'nin şöyle bir konuşma yaptığı da söylenmektedir: "Ey Muhâcirler! Allah'tan korkun! Allah'tan korkun! Muhammed'in iktidarını onun evinden ve yurdundan çıkarıp evinize ve yurdunuza taşımayınız. Onun yakın akrabalarını, toplum nezdindeki konumlarından uzaklaştırmayın ve haklarını ellerinden almayın. Vallahi ey Muhâcirler, Ehl-i Beyt olan bizler bu iş konusunda sizden daha fazla hak sahibiyiz. Allah'ın kitabını okuyan, onun dinini anlayan, sünneti bilen, halkın işini fark edip anlayan bizim içimizdedir. Hevaya uymayınız. Uyduğunuz takdirde haktan uzaklaşmanız gittikçe artar" dedi. Bunun üzerine Beşir b. Sa'd dedi ki: "Şayet Ensâr bu konuşmaları Ebû Bekir'e biatten önce senden dinleseydi, senin hakkında kimse ihtilaf etmezdi. Ne var ki onlar biat ettiler. Hz. Ali de evine döndü, biat etmedi. Fâtıma vefat edinceye kadar evinden çıkmadı."[356]

Şiî müelliflere göre Ebû Bekir ve arkadaşları, insanların Ali'ye yardım edip onu biatten alıkoymalarından korktukları için acele Ali'nin yanına gittiler. Ebû Bekir Ali'ye, "Senin söylediklerin hepsi haktır. Bunları kulaklarımızla dinledik. Kalplerimizle anladık. Ne var ki Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim: 'Allah biz Ehl-i Beyt'i seçti ve bizlere ikramda bulundu. Bizim için ahireti dünyaya tercih etti. Allah, biz Ehl-i Beyt için Peygamberlik ile Halifeliği birleştirmeyecektir.' Ali, "Rasûlullah'ın ashâbından buna tanıklık edecek var mıdır?" dedi. Ömer, "Rasûlullah'ın halifesi doğru söylüyor. Biz bu sözü onun söylediği gibi Rasûlullah'tan işittik" dedi. Ebû Ubeyde, Ebû Huzeyfe'nin mevlası Salim, Muaz b. Cebel de, "Biz bunu Rasûlullah'tan duyduk" dediler. Bunun üzerine Ali, "Muhammed ölür ya da öldürülürse, Ehl-i Beyt'in hakkını elinden almak üzere, üzerinde antlaşmış olduğunuz maddeleri ihtiva eden ve Ka'be'de sakladığınız lanetlenmiş sahifenizin hakkını yerine getiriyorsunuz" dedi. Ebû Bekir, "Senin bundan nasıl haberin oldu? Halbuki biz ondan seni haberdar etmemiştik" dedi. Ali, "Ey Zübeyr, ey Selman, ey Ebû Zer, ey Mikdad, sizi Allah ve İslâm adına yemine davet ediyorum, falan falan kişilerin (yukarıdaki beş kişiyi sayarak) kendi aralarında böyle bir yazı yazdıkları ve bu konuda antlaştıklarına dair Rasûlullah'ı dinlemediniz mi" diye sordu. Onlar da, "Vallahi dinledik" dediler. Bu rivâyetin devamında Hz. Ali'ye, Rasûlullah'ın şöyle dediği belirtilmiştir: "Şayet onlara karşı yardımcı bulursan onlarla cihad et; onlardan ayrıl. Şayet yardımcı bulamazsan onlara biat et. Kanını akıtma." Ali de, "Şayet bana biat eden kırk kişi bana vefalı olsalardı, Allah yolunda seninle cihad ederdim" demiştir.[357] Şîa kaynaklarında yer alan bu rivâyete göre, yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve bir çok ileri gelen sahâbe işbirliği yapmışlardır. Buna karşın Ehl-i Sünnet kaynaklarında bu ve buna benzer ifadelere rastlamak mümkün değildir.

Süleym b. Kays, Sakîfe'de olup bitenler, Ali'nin biat etmeye yanaşmaması ve onunla Ebû Bekir ve Ömer arasındaki şiddetli tartışmaları belirterek Büreyde el-Eslemî'den şunu rivâyet

---

[356] İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 12; el-Meclisî, XXVIII, 346-347.

etmiştir: "Ey Ömer! Sen Rasûlullah'ın kardeşine doğru mu atılıyorsun? Senin Kureyş kabilesi içerisindeki durumunu biliyoruz. Siz, Rasûlullah'ın, 'Gidin Ali'ye mü'minlerin emiri olarak selam verin' dediği kişiler değil misiniz? Bunun üzerine siz, "Bu Allah'ın ve Rasûlü'nün emri midir?" demiştiniz. O da 'evet' demişti.[358] "Ebû Bekir bu oldu fakat bundan sonra Rasûlullah şöyle dedi: "Ehl-i Beyt'im için Peygamberlik ile halifelik birleşmeyecektir." Büreyde ise şöyle cevap verdi: "Vallahi bunu Rasûlullah dememiştir. Vallahi senin emir olduğun bir beldede ben oturmayacağım." Bunun üzerine Ömer'in emri üzerine Büreyde dövüldü ve kovuldu.[359]

Şiî yazarlara göre Ebû Bekir Rasûlullah'ın yerine halife olmak üzere biat için elini uzattığında, ona isteyerek biat edenler etti. Daha sonra diğerleri ise Rasûlullah'ın kardeşi ve amcasının oğlu Ali b. Ebî Talib'e olan ahidlerini bilerek kerhen biat etmişlerdir.[360]

Kaynaklarda, ilk etapta Hz. Ali ile birlikte biat etmeyen on iki kişinin adından söz edilmektedir. Buna göre "Ebû Bekir'e biat edildiğinde Osman b. Affan, Benî Ümeyye ile Abdurrahman b. Avf ise Benî Zühre ile birlikte gelip ona biat ettiler. On iki kişi biat etmeye karşı çıktılar onların isimleri şöyledir: Halid b. Said b. el- 'Âs, Selman-i Fârisî, Ebû Zer el-Ğıfarî, Mıkdad b. Esved, Ammâr b. Yasir, Büreyde el-Eslemî, Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihan, Abdullah b. Mes'ûd, Sehl b. Huneyf, Huzeyme zu'ş-Şehadeteyn, Übey b. Ka'b, Ebû Eyyub el-Ensârî.[361]

Şîa kaynaklarına göre bu kişiler Ebû Bekir'e karşı gelmek ve minbere çıktığında onu oradan indirmek konusunda ittifak etmişlerdi. Ne var ki onlardan bazıları bu işin tehlikeli bir iş olduğunu, İmâm Ali ile danışılmadan böyle bir işe girişmenin caiz olmayacağını düşündüler. Cemaatleri ile birlikte Hz. Ali'ye gittiler. Görüşlerini ona arz ettiler. Ancak Hz. Ali onlara, "Sizin bu eyleminiz işi savaşa doğru sürükleyecektir. Halbuki siz küçük bir cemaatsiniz, onlar ise çoktur. Bu durumda, düşmanı sizden savmak, bana vacip olacaktır. Bu ise Rasûlullah'ın bana kılıç çekmeme konusunda yaptığı vasiyetine aykırıdır. Fakat bu cemaatınızla mescide gidin, Rasûlullah'tan duyduklarınızı açıklayın" dedi. Onlar da, Ebû Bekir'in minberde olduğu sırada cemaatları ile birlikte mescide gittiler. Bu on iki kişi, ayrı ayrı delilleri serdederek İmâm Ali'nin haklılığını isbat ettiler. Bu on iki kişinin sözleri, Şîa kaynaklarında kayıtlıdır.[362]

---

357 el-Meclisî, XXVIII, 274-278.

358 Süleym b. Kays, 157; el-Meclisî, XXVIII, 276; Nebile, 136-137.

359 el-Meclisî, XXVIII, 276.

360 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 7.

361 Sadûk, *Hısâl*, II, 461; el-Meclisî, XXVIII, 189; Hasan Abbas, 220-221 Bunlarin sonraları istemeyerek biat ettikleri ve konuşmaları için bkz. el-Meclisî, XXVIII, 278 v.d. Biat konusunda gecikenler hakkında ayrıca bkz. Ya'kubî, II, 124; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 222-223; Ali Tantavî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, Cidde 1986, 164.

362 Bu konu ile ilgili geniş malumat ile Halid b. Said, Ebû Zer ve Selman'ın Ebû Bekir'i eleştirip Hz. Ali'yi öven ve halifeliğin Rasûlullah'ın vasiyeti ile Ali'nin hakkı olduğu şeklindeki tartışmalarla ilgili konuşmalar için bkz. Sadûk, *Hısâl*, II, 462-65; el-Meclisî, XXVIII, 189 vd.

Ebû Bekir bu acı sözleri duyunca "Beni görevden alın, beni azledin, ben sizden daha hayırlı değilim" dedi. Ne var ki Ömer b. el-Hattab ona, "İn ey ahmak" dedi ve durumu idare etti. Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim'i, Ebû Bekir'in yerine tayin etmeyi tasarladı. Ebû Bekir evine gitti üç gün evinden çıkmadı. Dördüncü gün Halid b. Velid, bin kişi ile birlikte onun evine gelerek Allah'a yemin ederek Benî Haşim'in halifelik için aşırı istekli olduğunu söyledi. Muaz b. Cebel ve Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim de biner kişi ile birlikte geldiler. Teker teker gelen kişiler ile birlikte orada toplananların sayısı dört bin kişiyi buldu. Ebû Bekir'i mescide götürmeye başladılar. Önde Ömer b. el-Hattab ve çevresinde kılıçlarını çeken kişiler vardı. Ömer, "Ey Ali'nin arkadaşları! Biriniz geçen günkü konuşmanıza benzer konuşursa onun başını koparırım" dedi. Halid b. Said b. el-'Âs ona karşılık vererek, "Ey Suhhak'ın oğlu, sen bizi kılıçlarınızla ve sayınızın çokluğu ile mi korkutuyorsun? Vallahi bizim kılıçlarımız, sizinkilerden daha keskindir. Biz sizden daha şecaatliyiz. Şayet imâmıma itaatsizlik korkusu olmasaydı, kılıcımı çeker sizinle savaşırdım" dedi. Orada hazır bulunan Hz. Ali, "Sakin ol! Allah senin makamını ve bizim yanımızdaki konumunu biliyor" dedi. Selman şaşırırcasına iki defa tekbir getirdi ve "Ben bu iki kulağımla Rasûlullah'tan duymasaydım susardım. Rasûlullah, "Kardeşim, amcamın oğlu ve arkadaşları kuşatıldıklarında...onu ve arkadaşlarını öldürmek istediklerinde" dediğinde ben onun yanında hazır bulunuyordum. İbn Hanteme (Ömer b. el-Hattab) bu sözleri duyunca öfkelendi ve Selman'a saldırdı. Hz. Ali onu bu şekilde gördüğünde, hemen sıçradı onun elbiselerinin yakasından tutup sıktı ve onu yere attı. Ona, "Şayet Allah ve Rasûlü'nün ahdi olmasaydı, kimin muzaffer ve galip olacağını sana gösterecektim" dedi. Bu sırada arkadaşlarına dönerek, "Allah size merhamet etsin. Dağılın ve herkes evine gitsin" dedi.[363]

O günlerde, Benî Haşim'in ileri gelenlerinden çoğunun benzer girişimlerine Şîa kaynaklarında yer verilmektedir. Hatta bir defasında Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın, Ebû Bekir, Rasûlullah'ın minberindeyken gelip ona, "İn babamın minberinden" diye bağırdığı; yine bir defasında Ömer minberde iken buna benzer bir tepkiyi kendisine karşı Hüseyin'in gösterdiği belirtilmektedir.[364]

Kimi Şîa yazarları Hz. Ebû Bekir'e ilk dönemde biat etmeyenlerle Hz. Ali'ye biat etmeyenleri mukayese etme cihetine gitmişlerdir. Buna göre Rasûlullah'ın vefatından sonra Ali'nin şîasından az bir topluluk biat etmediler. Onların başında Selman, Ebû Zer, Mikdad ve Ammâr gelmektedir. Ali'nin halifeliğinin ilk dönemlerinde, bir grup biat etmedi. Saîd b. 'Âs, Velid b. Ukbe, Mervan b. Hakem, Amr b. 'Âs, Busr b. Ertat, Semura b. Cundub, Muğire b. Şu'be ve diğerleri.

---

[363] et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 79-80; Meclisî, XXVIII, 201-203; Hasan Abbas, 221-222.
[364] el-Meclisî, XXVIII, 232; el-Mûsevî, *el-Murâcaât,* 279 (T. 323).

Bu iki firkanın hayatları boyunca yaptıkları işler ve tarihte onlar ile ilgili kıssalar tahlil edildiğinde onların kişilikleri ve amaçları açıkça ortaya çıkar. İlk firka Rasûlullah'ın yakın ashâbı idi. Zühd, ibadet ve İslâm'a olan fedakarlıkları ile şöhret kazanmışlardı.[365] Böyle düşünen Şiî yazarlar Hz. Ebû Bekir'in yanında yer alan ona biat eden çok sayıda Bedir ve Uhud ashâbının varlığını gözardı etmektedirler.

Şîa râvîlerine göre minberde oturan Ebû Bekir'e, Ömer kalkıp dedi ki: "Sen niçin minber üzerinde oturuyorsun bu adam muhariptir, oturuyor, sana biat etmiyor. Onun boynunu vurmamız için emredecek misin?" Hasan ve Hüseyin de ayaktaydılar. Ömer'in sözlerini işittiklerinde ağladılar. Hz. Ali onları kucakladı ve onlara "Ağlamayın, vallahi babanızı öldürmeye güçleri yetmez" dedi. Rasûlullah'ın dadısı Ümmü Eymen onlara yönelerek, "Ey Ebû Bekir ne çabuk kıskançlık ve nifakınızı açığa vurdunuz" dedi. Ömer, "Bizim kadınlarla işimiz yok" dedi. Daha sonra onun emri üzerine Ümmü Eymen mescidden çıkartıldı.[366]

Diğer bir rivâyette şöyle denilmektedir: "Ali'ye adamlar gönderip boynuna bir şeyler bağlayarak getirdiler. Ebû Bekir ile Ömer ona, "Biat et" dediler. Ali, "Biat etmediğimde bana ne yapacaksınız?" diye sordu. Onlar, "Seni öldüreceğiz ve seni kınayacağız" dediler. Ali, "O zaman ben Allah'ın kulu ve Rasûlullah'ın kardeşi olurum" dedi. Onlar, "Allah'ın kulu olmasına olursun ama, Rasûlullah'ın kardeşi olamazsın" dediler. Ali döndü ve biat etmedi."[367]

Başka bir rivâyete göre Ömer Hz. Ali'ye hitaben, "Ey Ebû Talib'in oğlu! Kalk ve biat et" dedi. Ali, "Şayet biat etmezsem ne olur?" dedi. Ömer, "O zaman vallahi senin boynunu vururuz" dedi. Hz. Ali onların aleyhine üç kez delil/ihticac getirdi. Sonra avucunu açmadan elini uzattı. Ebû Bekir ellerini ona değdirdi. Bu şekilde ondan biat kabul etti. Ali biat etmeden önce boynunda ip olduğu halde, *"Ey annemin oğlu şüphesiz topluluk beni zayıf düşürdü. Neredeyse beni öldüreceklerdi"* diye bağırdı.[368]

Şiî müellifler, Ebû Bekir'e biat konusunda geciken Hz. Ali'nin niçin kendisinden önceki halifelere karşı çıkmadığı, niçin onlarla çatışmadığı noktasında da kafa yormaktadırlar. Bir çok Şiî kaynağa göre Hz. Ali, yardımcılarının azlığından dolayı onlarla savaşmamıştır.[369] Bu görüşü savunanlar bazı kaynaklarda geçen aşağıdaki rivâyeti delil olarak sunmaktadırlar. Buna göre Hz. Ebû Bekir'e biat edildikten sonra Hz. Ali, geceleyin Rasûlullah'ın kızı Fâtıma'yı bir bineğe bindirerek çıkıp Ensâr meclislerine gitti. Onlardan yardım istedi. Onlar "Ey Rasûlullah'ın kızı! Biz bu adama biat ettik. Şayet senin eşin ve amcanın oğlu Ebû Bekir'den önce bize gelseydi ondan şaşmazdık" diyorlardı. Hz. Ali ise, "Ben Rasûlullah'ı defnetmeden evini terk ederek çıkıp

---

365 et-Tabâtabâî, *eş-Şîatu fi'l-İslâm,* 44, dn., 2.
366 el-Meclisî, XXVIII, 276
367 İbn Şâzân, 367-368; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 30-31.
368 el-Meclisî, XXVIII, 276; 300-301.
369 Müfîd, *el-İfsâh*, 17.

insanlarla onun iktidarını, otoritesini mi çekiştirecektim?" diye cevap veriyordu. Bunun üzerine Fâtıma dedi ki: "Ebû'l-Hasan ancak kendisine yakışanı yaptı. Onlar ise Allah'ın onları sorgulayacağı ve hasaba çekeceği bir iş yaptılar."[370]

Şiî müellif Tabâtabâî'ye göre, Hz. Ali, İslâm ve müslümanların maslahatını gözettiğinden ve istenilen derecede yardımcıları olmadığından dolayı halifelere karşı ayaklanıp onlarla savaşmamıştır. Ne var ki onlara karşı gelenler, inanç açısından bu işi onlara teslim etmemişler; halifeliğin ve ilmî merciiyyetin İmâm Ali'nin tartışmasız hakkı olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[371]

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin Sakîfe biatı bağlılarına sert bir tavır takındığı belirtilerek, onun ilk halife ile niçin çatışmadığı Hz. Ali'nin ağzından şöyle cevaplandırılmaktadır: "Vallahi ne korku ne de ölümden kaçış beni engelledi. Fakat kardeşim Rasûlullah'ın şu sözü beni engelledi: 'Ey Ebû'l-Hasan, şüphesiz ki ümmet sana verilen sözü tutmayacaktır. İnsanlar benimle yaptıkları ahdi bozacaklar. Senin benim yanımdaki konumun, Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir.' Bunun üzerine Hz. Ali, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu durumda bana ne tavsiye edersin?" diye sordum. O, "Şayet yardımcı bulursan onlarla cihad etmek için acele et. Yardımcı bulamazsan vazgeç. Mazlum olarak bana yetişinceye kadar kanını döktürme" dedi. Bu nedenle İmâm Ali şöyle demiştir: "Gayretli kırk kişi bulabilseydim. Topluluğa karşı ayaklanırdım."[372]

Ya'kûbî'nin rivâyet ettiğine göre, bir grup Ali b. Ebî Talib'e biat etmek üzere onun yanında toplandılar. Hz. Ali onlara, "Yarın başınızı tıraş ederek geliniz" dedi. Ertesi gün üç kişiden başka kimse gelmedi.[373]

Şîa kaynaklarında geçen bir rivâyete göre İmâm Rıda'ya, "Rasûlullah'tan sonra Hz. Ali, yirmi beş yıl düşmanları ile niçin cihad etmedi de yönetime geldikten sonra cihad etti?" şeklinde bir soru soruldu. O şöyle dedi: "Çünkü Rasûlullah da Peygamberlikten sonra Mekke'de on üç yıl, Medine'de ise on dokuz ay yardımcılarının azlığından dolayı müşriklerle cihad etmeyi terk etmişti. Böylece Hz. Ali de ona uydu, yardımcılarının azlığından dolayı mücahedeyi terk etti."[374]

Çağdaş Şiî müellif Şerefeddin el-Mûsevî Hz. Ali'nin kendisinden önceki ilk üç halife ile niçin çatışmadığı; niçin onlara biat ettiği konusunda ana hatlarıyla şunları söylemektedir: Hz. Ali, her üç halifeye de samimi nasihatlerde bulunmuş, onlarla meşveret ederek ictihâdda bulunmuştur. Onun hayatını tetkik eden herkes bilir ki, hilâfetteki hakkından ümidini kestikten sonra kendiliğinden mütareke yoluna girip, emir sahipleri ile barışmayı tercih etmiştir. Kendine tavsiye

---

370 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 29-30; İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 13; el-Meclisî, XXVIII, 352; el-Eminî, VII, 81; Hasan Abbas, 209.
371 Tabatabî, *eş-Şîa*, 30-31.
372 Hasan Abbas, 202.
373 Ya'kûbî, II, 126.
374 Muğniyye, *eş-Şia ve'l-Hakimun*, 19; Hasan Abbas, 204

edilen tahtı, hep onların avucunda olduğunu görmüş, buna rağmen ümmeti korumak istediğinden, ahireti dünyaya tercih ettiğinden dolayı onlarla çatışmamış ve savaşmamıştır.

Mûsevî'ye göre Hz. Ali aynı zamanda kendisini iki musibet arasında bulmuştur; bir tarafta hilâfet, ahitleriyle, naslarıyla, yüreği kanatan acıklı bir sesle ona sesleniyor, diğer tarafta, fitneyi körüklemeye hazırlanan münafiklar, Arapların dönmesine neden olması onu endişelendiriyordu. İşte Hz. Ali, bu iki tehlike arasında kalmış ve "hilâfet hakkını" İslâm'ın yaşaması uğruna bir kurban gibi feda etmekten başka yapacağı bir şey kalmamıştı. Zaten onun gibi birinin böyle yapması doğaldı. Böyle yapmıştır ve nizâ' bitmiş, ortalık durulmuş ve Ebû Bekir'le arasındaki ihtilaf kalkmıştır.[375]

Hz. Ali'nin halifeliğin kendi hakkı olduğu düşüncesi, bir çok kaynakta zikredilmektedir. Onun Sıffîn savaşı öncesi Muaviye'ye gönderdiği mektup yukarıdaki rivâyeti destekler mahiyettedir. Hz. Ali kendisinin imâmeti hakkındaki düşüncesini de bu mektupta ortaya koymaktadır.

Hz. Ali Muaviye'ye yazdığı mektupta şöyle demiştir: "Benim halifeleri kıskandığımı, onlardan geri kaldığımı ve onlara haksızlık ettiğimi belirtmişsin. Onlara haksızlık etmekten Allah'a sığınırım. Onlardan geri kaldığım ve onların işlerinden hoşlanmadığım konusunda ise ben insanlardan özür dilemem. Zira Yüce Allah Peygamberinin ruhunu teslim aldığında, Kureyş 'Bizden bir emir olsun'; Ensâr 'Bizden bir emir olsun' dediler. Kureyş, 'Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.) bizden olduğuna göre bu işe biz daha hak sahibiyiz' dedi. Ensâr bunu kabul etti, yönetim ve otoriteyi onlara teslim etti. Onlar Ensâr'ın yanında Muhammed (s.a.)'in akrabalığı vasıtasıyla halifeliği elde ettiklerine göre Muhammed'e en yakın olan kişinin, bu işe onlardan daha fazla hak sahibi olması gerekir. Yoksa Ensâr bu iş konusunda Arapların hepsinden daha fazla pay sahibidir. Ben bilmiyorum, arkadaşlarım mı hakkımı teslim aldılar, yoksa Ensâr mı zulmetti? Ama şunu biliyorum ki, hakkım elimden alınmıştır. Ben bu işi onlara bıraktım. Allah bu konuda onları affetsin."[376]

Şîa kaynaklarında Ebû Bekir'e yapılan biatten sonra onun bir ara gizlice Hz. Ali'nin yanına gidip ondan özür dilediği; Hz. Ali'nin de çok sayıda delil getirerek halifeliğin kendi hakkı olduğunu savunduğu şeklinde değişik rivâyetler zikredilmektedir. Bu deliller, genellikle Şîa'nın her defasında Hz. Ali'nin faziletini dile getirmek için zikrettikleri menkıbe türü şeylerdir. İbn Babeveyh'in *el-Hısal* adlı eserinde 43 adet olarak sıraladığı bu delillerden birkaçı örnek olarak aşağıda zikredilmiştir. Buna göre Hz. Ali, Ebû Bekir'e yönelerek her defasında ondan, Allah adına yemin etmesini isteyerek bazı sorular sormuş; Ebû Bekir de her defasında onu tasdik etmiştir. Meselâ, Hz. Ali, "Erkeklerden ilk müslüman olan ben miyim yoksa sen misin?" demiş, Ebû Bekir,

---

375 el-Mûsevî, *el-Murâcaat*, 234-235 (T.270-271).
376 el-Minkarî, 90-91.

"sensin" diye cevap vermiştir. Hz. Ali, "Hac sırasında Berâe sûresini insanlara ben mi bildirdim yoksa sen mi?" diye sormuş. Ebû Bekir, "Sen" diye cevap vermiştir. Hz. Ali, "Mağara günü (hicret edildiğinde) ben mi canımla Rasûlullah'ı korudum yoksa sen mi?" diye sormuş. Ebû Bekir "Sen" diye cevap vermiştir.[377] Şîa müelliflerinin bu şekilde sıraladıkları ihticâclara Ehl-i Sünnet kaynaklarında rastlayamadık.

Mes'ûdî'ye nisbet edilen *İsbâtu'l-Vasıyye* adlı eserde ise, bu konuda daha ilginç bir rivâyet zikredilmektedir. Rivâyete göre Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e, "Sana emir ve nehiyde bulunması için seninle Rasûlullah'ı bir araya getireyim mi?" diye sorar. O, "Evet" der. Bunun üzerine her ikisi Kuba mescidine giderler. Rasûlullah'ı orada oturmuş olarak görürler. Rasûlullah Ebû Bekir'e, "Ey falan siz işi Ali'ye teslim etmek üzere benimle ahitleştiniz. O mü'minlerin emiridir" der. Döndüklerinde Ebû Bekir Hz. Ali'ye işi (yönetimi) teslim etmeyi tasarlar. Fakat arkadaşı (Ömer) ona engel olur. Ona, "Bu Benî Haşim'in bilinen en apaçık büyüsüdür. Hatırlamıyor musun? Biz İbn Ebî Kebşe ile birlikte olduğumuz gün o (Rasûlullah) iki ağaca emretti ağaçlar yan yana geldiler o da hacetini onların arkasında giderdi. Sonra onlara emretti ayrıldılar. Eski durumlarına döndüler. Yine sen onunla mağarada iken o sana Cafer b. Ebî Talib'i denizin üstünde bir gemide giderken gösterdi" der.[378] Hz. Ömer gibi büyük bir sahabîyi İslâm ve Peygamber düşmanı olarak gösteren böylesi hikayeler Şiî râvîler tarafından uydurulmuştur.

Şiî müelliflere göre, Ebû Bekir ile Ömer, Hz. Ali'nin kendileriyle savaşmayacağını anladıkları zaman onu biat etmekle savaşmak arasında serbest bıraktılar. Hz. Ali de istemeyerek iki zarardan birini savmak için biat etmeye karar verdi.[379] Dinin gevşeyip zayıflamamasını isteyen[380] biri olarak Hz. Ali'yi bir yandan İslâm'ın bölünmesi kaygısı, bir yandan dinden dönenlerin kuvvetlenmesi düşüncesi, İslâm'ın bütünlüğünü koruma gayretine düşürdü ve mescide gidip Hz. Ebû Bekir'e biat etti. Ali'nin biatından sonra Benî Haşim ve Ali taraftarları da biat ettiler ve bu iş böylece kapandı gitti.[381]

Şiî yazar Camiî'ye göre Hz. Ali'nin biat etmesiyle Ebû Bekir'in hilâfet ve siyasî otoritesi, bir realite olarak kabul edilmiştir. Eğer o zaman Ebû Bekir'in yerine başka biri seçilseydi, başka birine biat edilseydi, onun hakimiyeti de bir realite olarak kabul edilirdi. Yazara göre hilâfeti ilk halifeyle sabitleştiren şey şuydu: Bir grup ona biat edince, diğerleri "Biz de onlara biat edelim" dediler. Dolayısıyla Medine halkı, kendilerinden, Peygamberin vasiyetlerini unutmamalarını ve hakkı mecrasından saptırmamalarını isteyen Hz. Zehra'nın (r.a.) defalarca yaptığı çağrılara cevap

---

377 Geniş bilgi için bkz. Sadûk, *Hısâl*, 548-553.
378 Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasıyye*, 155.
379 Hasan Abbas, 207.
380 el-'Âmilî, *Şia der Tarîh*, 48.
381 Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 286-287.

olarak şöyle demişlerdir: "Daha çabuk davranmak gerekiyordu. Biz biatımızı yaptık, sorun bitti. Eğer daha önce bizim peşimize gelseydiniz, size biat ederdik."[382]

Fığlalı'nın da ifade ettiği gibi Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatını, İslâmiyet'in geleceği düşünülerek kötü sonucu engellemek için yapılmış olduğu şeklinde anlayan ve hatta bu işin zorla ve mecburiyet karşısında gerçekleştiğini söyleyen yazarlar bulunduğu gibi; bu biatın imâmetten ayrı olarak yalnızca dünyevî hükme delâlet eden hilâfet için olduğunu, yoksa Hz. Ali'nin imâmet ve velâyeti kendi nefsinde ve soyunda topladığını; çünkü onun özel bir hak ve dini bir esas olduğu yolunda açıklayan Şiî yazarlar da vardır.[383]

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir ve diğer iki halifeye biat eden Hz. Ali, bu hakkından ferâgat etmiş olmuyor. İlk üç halîfe umumî riyâset ve tasarruf makamını işgal ediyorlardı. Onlar bu makama istinaden müslümanları sevk ve idare ederken de hakikatte (bâtınen) imâm Hz. Ali idi.[384] Cafer es-Sadık'dan rivâyet olunan bir haberde, "Vallahi evine duman girdiğini görmeden Ali biat etmedi" denilmektedir. Yine Hz. Ali'nin takıyye yaparak biat ettiği ve bu takıyyenin gerekçeleri Şîa kaynaklarında zikredilmektedir.[385]

Şiî müellifler halifeliğin niçin Hz. Ali'ye değil de Ebû Bekir'e verildiği üzerinde değişik yorumlar ileri sürmektedirler. Bu cümleden olarak, Araplar içerisinde her kabileden bir takım aç gözlüler halifeliğe yönelip tamah ettikten sonra, onlar Peygamberlik ile birlikte bu makamın bir haneye mahsus ve orada mahsur kalmasına sabredemezlerdi. Zira İslâmiyet'in başlangıcında Benî Haşim'den olan Peygamber (s.a.)'e ancak kırılıp müdâfaa edecek gücü kalmadıktan sonra boyun eğen Kureyş ve Araplar, "Nübüvvetle hilâfetin Haşimoğulları'nda birleşmesine nasıl razı olurlardı?" şeklinde sorular yöneltmektedirler. Bu konuda Ömer b. el-Hattab'ın halife olduktan sonra İbn Abbas'a söylediği, "Kureyş, nübüvvetle hilâfetin sizde birleşmesini istemedi"[386] şeklindeki sözünü delil olarak ileri sürmektedirler.

Bu yazarlara göre Hz. Ali, böyle bir ortamda kalkıp halkı idare etme arzusunu göstermekten çekindi. Ne var ki o evinden kerhen çıkarılıncaya kadar biat etmedi, evine çekilip oturdu. Böyle yapması da tabiiydi. Çünkü hakkını araması ve kendisinden ayrılıp gidenleri mutlaka protesto etmesi lazımdı. Bunu yapmadan gidip hemen biat etseydi, onun için ne bir hüccet gerçekleşir, ne de bir kanıt belirginleşirdi. Fakat bu hareketiyle hem dini koruyor, hem de hilâfetteki hakkını muhafaza ediyordu. Bu da muhakkak ki onun engin görüşüne, ağır başlılığına, çok sabırlı oluşuna ve âmme menfaatini tercih ettiğine delâlettir.[387]

---

382 Camiî, 175. Hz. Fatıma'ya söylenen bu söz için bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 29.
383 Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 44.
384 Kâşifu'l-Gıta, *Aslu'ş-Şîa,* 146; Süleyman Uludağ, "Şiîlikte Tasavvuf", *Şiîlik Sempozyumu,* 518.
385 el-Meclisî, XXVIII, 390-393.
386 Hz. Ömer'in bu sözü için bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 63; İbn Ebi'l-Hadîd, I, 189 (Beyrut 1987)
387 el-Mûsevî, *el-Murâcaât*, 237-241 (T. 275-278).

Şîa kaynakları ilk iki halife Ebû Bekir ve Ömer'in, insanların biat etmesine engel olduğu, bu konuda ümmeti ikiye böldüğü gerekçesi ile Hz. Ali'yi öldürtmek istediklerini[388] kaydetmektedirler. Nakledildiğine göre Ali ile aralarında ihtilaf çıkıp kavga etmeleri üzerine, "Ebû Bekir evine gitti ve Ömer'e adam gönderip onu yanına çağırdı. Sonra ona, 'Ali'nin bugün bize karşı yaptığı toplantıyı gördün mü? Vallahi bunun gibi bir oturum daha yapsa işimizi bozar. Senin görüşün nedir?' diye sordu. Bu soru üzerine Ömer, 'Bana kalırsa, onu öldürtmek için emir ver' dedi. Ebû Bekir, 'Onu kim öldürebilir?' diye sorunca, Ömer, 'Halid b. Velid' dedi. Daha sonra Halid'e bir haberci göndererek yanlarına çağırdılar. Ona, 'Sana büyük bir görev vermek istiyoruz' dediler. Halid b. Velid de, 'Ali b. Ebî Talib'in öldürülmesi bile olsa istediğiniz vazifeyi seve seve yaparım' dedi. Onlar da, 'Bizim istediğimiz de budur' dediler. Halid, 'Onu ne zaman öldüreyim?' diye sordu. Ebû Bekir, 'O mescide geldiğinde onun yanında namaza dur. Selam verdiğimde kalk ve kılıcınla onun boynunu vur' dedi. Halid, 'Pekâla' dedi."

"Ebû Bekir'in hanımı Esma bint Umeys, bu olayı duydu. Hemen cariyesini çağırdı ona, 'Ali ve Fâtımanın evine git. Onlara selamımı ilet. Ali'ye, ileri gelenlerin toplanıp kendisini öldürtmek istediklerini ve kendisini uyardığımı haber ver', dedi. Cariye de Ali ve Fâtıma'nın evine giderek Esma bint Umeys size selam ediyor ve ileri gelenlerin seni öldürtmek istediklerini, bu bakımdan dikkatli olmanı söylüyor, dedi. Ali cariyeye, Esma bint Umeys'e, 'Allah onlar ile yapmak istedikleri arasında engel olur" demesini söyledi."

"Sonra Ali hazırlandı, mescide gitti. Ebû Bekir'in arkasında kendi başına namaza durdu. Halid b. Velid, kılıcı ile birlikte onun yanında idi. Ebû Bekir tahiyyata oturduğu zaman söylediğine pişman oldu; fitneden ve Ali'nin yiğitliği ve gücünden korkarak kararından vazgeçti. Düşünceye daldı selam vermeye cesaret edemiyordu. Öyle ki insanlar onun yanıldığını sandılar. Sonra Halid'e yönelerek 'Ey Halid sana emrettiğimi yapma' ve ardından selam verdi."

"Bunun üzerine Mü'minlerin Emiri Ali, 'Ey Halid sana neyi emretmişti?' diye sordu. Halid de, 'Senin boynunu vurmamı emretmişti' dedi. Hz. Ali, 'Sen yapacak mıydın?' diye sorması üzerine Halid, 'Evet Allah'a yemin olsun ki şayet o, bana, yapma demeseydi, selamdan sonra seni öldürecektim' dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, onu tuttuğu gibi yere çaldı. İnsanlar etraflarına toplandılar. Ömer, 'Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki onu şimdi öldürecek' dedi. İnsanlar, 'Ey Ebû'l-Hasan! Allah'tan sakın. Ravza-ı Mutahhara'da yatanın hakkı için onu bırak' dediler. Bunun üzerin Ali vazgeçti. Daha sonra Ömer'e yöneldi, onun yakasını tutarak, 'Ey Suhhak'ın oğlu! Şayet Rasûlullah'tan bir ahid ve Allah'ın kitabı olmasaydı sen hangimizin taraftarlarının daha zayıf ve sayıca az olduğunu görürdün' dedi."[389]

---

[388] İbn Şâzân, 158.

[389] el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, II, 158-159; Hâcûî, *Tarîku'l-İrşâd*, 454-455; Zahir, *Şîa'nın Anlayışı*, 39. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Mes'ûdî, *İsbatu'l-İmâme*, 155; İbn Şâzân, 156-158; el-Meclisî, XXVIII, 305-306.

Burada Hz. Ali'nin, kendilerini öldürmek isteyen kişilerin arkasında nasıl namaza durduğunu, bu rivâyetleri nakleden Şiî müelliflere ve bu hikayelere inanan Şiîlere sormak gerekmektedir. Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir'e biat etme konusunda bir süre gecikmesinden dolayı bütün bu hikayeler uydurulmuştur.

Kaynaklarda Hz. Ali'nin nasıl ve ne zaman biat ettiği konusunda ise tesbit ettiğimiz kadarıyla şu rivâyetler bulunmaktadır:

a) Kendisine biat edildikten sonra minbere çıkan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Zübeyr'i görmeyince onları çağırttı. Onlar da gelip biat ettiler.[390]

b) Hz. Ebû Bekir'e Mescid-i Nebevî'de biat edildiğini duyduktan sonra Hz. Ali kalkıp Hz. Ebû Bekir'in yanına gitti ve Hz. Ebû Bekir'e, "Bu işde (halifelik) bizim için bir hak görüyor musun" diye sordu. Hz. Ebû Bekir, "Evet, fakat fitneden korktuğumdan bu işi yüklendim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ali biz, Hz. Peygamber'in seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini, mağaraya sığınırken onunla arkadaşlık eden tek kişi (ikinin ikincisi) olduğunu biliyoruz. Fakat bizim de bir hakkımız vardı. Birbirimizle istişare etmedik, dedikten sonra Allah seni affetsin deyip biat etti.[391]

c) Araplar irtidat ettiğinde Hz. Osman, Hz. Ali'ye gelerek, "Ey amcaoğlu! Hiç kimse bana gelmedi. Fakat düşmanın durumuna bakın. Halbuki siz hala biat etmediniz" deyip onu Hz. Ebû Bekir'e götürünceye kadar ondan ayrılmadı. Ebû Bekir'le kucaklaşıp ağlaştılar; böylelikle biat etti ve müslümanları sevindirdi.[392]

d) Yine denildiğine göre Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e biat edildiği haberini alınca, izâr ve cübbesini giymeden bir gömlek ile acele gidip Ebû Bekir'e biat etti.[393]

e)Hz. Ali Kur'an-ı Kerim'i cem' edinceye kadar evinden çıkmamaya karar vermişti. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i bir topluluk ile birlikte ona göndererek gelip biat etmesini istedi. O da geldi, biat etti.[394]

f) Hz. Ali ve Zübeyr dahil olmak üzere ilk başta herkes biat etti. Fâtıma'dan sonra yapılan biat ise ikinci biattır.[395]

Kaynaklarda en çok rağbet edilen görüşe göre, Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar biat etmemiştir.[396] Hz. Fâtıma ise Rasûlullah'tan altı ay sonra vefat etmiştir.[397] Ayrıca Sa'd b.

---

390 Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, III,10; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 306.
391 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 582.
392 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 587.
393 et-Taberî, *Tarîh*, III, 207 İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 325. Seyf b. Ömer'in bu rivâyeti ile ilgili görüşlerimizi yukarıda bilirttik.
394 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 586; İbn Abdilberr, III, 974
395 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 306-307; Mahmud Şakir, *et-Tarîhu'l-İslâmî*, I-IX, Beyrut 1985,III,57; İmaduddin Halil, *İslâm Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, (çev. Ubeydullah Dalar), İstanbul 1985, II-21

Ubâde'nin dışında biat konusunda gecikenlerin hepsi, Hz. Ali'nin biatından sonra gelip biat etmişlerdir.[398]

Bazı Şiî müelliflerin de tercih ettiği Taberî *Tarih*'inde geçen bir rivâyete göre bir kişi Zührî'ye, "Ali altı ay biat etmedi mi?" diye sordu. Zührî, "Hayır ne Ali ne de o biat edinceye kadar Benî Haşim'den bir kişi biat etti" dedi. Hz. Ali ileri gelen insanların ondan yüz çevirdiklerini gördüğünde Hz. Ebû Bekir ile anlaşmak istedi. Hz. Ebû Bekir'e haber göndererek kendilerine gelmesini yanında kimseyi getirmemesini istedi. Ömer'in sertliğini bildiğinden onun gelmesini istemedi. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e "Tek başına gitme" dedi. Hz. Ebû Bekir ise, "Vallahi tek başıma gideceğim. Bana bir şey yapacaklarını ummuyorum. Hz. Ebû Bekir Hz. Ali'nin yanına gittiğinde, onun yanında Benî Haşim de toplanmıştı. Hz. Ali kalktı, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra Hz. Ebû Bekir'e şöyle dedi: "Biz senin faziletini ve Allah'ın sana bahşettiği değeri inkar ettiğimizden dolayı sana biat etmemiş değiliz. Ne var ki biz, bu işte bizim bir hakkımızın olduğunu biliyorduk. Siz, bize haksızlık ettiniz." Sonra Rasûlullah ile olan yakınlığını ve haklarını anlattı. Ali böyle devam ederken Ebû Bekir ağladı.[399]

Çağdaş Şiî tarihçi Mustafavî Taberî'den bu rivâyeti naklettikten sonra bu konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: "Bu rivâyetten bir çok şey ortaya çıkmaktadır:

1) Benî Haşim'in tamamı biat etmekten çekinmişlerdir.

2) Ali (a.s.), Ömer'den ve onunla karşılaşmaktan son derece rahatsızdı.

3) Ali (a.s.), insanların kendisine yönelmesinden ümit kestiği ve kendisine yüz çevirip Ebû Bekir'in hükümeti üzerine birleştiklerini bildiği andan itibaren, kendisinden istifade edilmesi ve doğru yolu bulmaları için, ümmetin salahının onlarla yakınlık kurmada olduğunu uygun görmüştür.

4) Ali (a.s.), Ebû Bekir'in karşısında hilâfetin kendilerinin hakkı olduğunu, bu konuda kendilerine zulmedildiğini, haklarının gasp edildiğini, haklarına riâyet edilmediğini açıklamıştır.

5) Ebû Bekir, yaptıklarından ve Ehl-i Beyt'e zulmettiklerinden dolayı ağlamıştır."[400]

Mustafavî'nın bu rivâyetten, kendi mezhebî inançlarına uygun sonuçlar çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu rivâyetin tamamı kabul edildiği takdirde Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir'in faziletini, erdemliliğini kabul ettiği gibi Ebû Bekir'in de Hz. Ali'ye ne kadar değer verdiği ortaya

---

396 Vâkıdî, *Ridde*, 47; el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 586; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 31; Ya'kûbî, II, 126; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 325; M. Salih Arı, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996, 55-57.

397 Vâkıdî, *Ridde*, 47; et-Taberî, *Tarîh*, III, 240; Nureddin Ali b. Ahmed es-Semhudî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, (thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), I-IV, Beyrut 1984, III, 995 İbn Kuteybe, Hz. Fatıma'nın Rasûlullah'tan 57 gün sonra vefat ettiğini kaydeder; bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 31

398 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l–Ğabe*, III, 223

399 et-Taberî, *Tarîh*, III, 208; Mustafavî, 208-209.

400 Mustafavî, 209.

çıkmaktadır. *Bihâru'l-Envâr*'da da geçtiği gibi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'nin yüzüne bakmanın sevap olduğunu ifade etmiştir. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Aişe der ki: Babam Ebû Bekir'in Ali'nin yüzüne çokça baktığını gördüm. Bu konuyu kendisine sorduğumda bana, "Rasûlullah'tan 'Ali'ye bakmak ibadettir" şeklinde bir söz duyduğunu söyledi.[401] Bu inançta olan biri, Hz. Ali hakkında nasıl kötü düşünür? Bunlar göz önünde bulundurulduğunda Şîa kaynaklarındaki Ebû Bekir'in aleyhinde yazılanlar kuru bir iddiadan öteye geçme imkanı yoktur.

11. Hz. Fâtıma'nın Evini Yakma Girişimi

Yukarıda Şîa kaynaklarına göre Hz. Ali'nin biat edinceye kadar ilk iki halife ile nasıl bir mücadele verdiği, onlarla nasıl tartıştığı anlatılmaya çalışıldı. Ancak aynı kaynaklarda hem Hz. Ali'yi hem de Hz. Fâtıma'yı yakından ilgilendiren bir iddiadan söz edilmektedir. Bu iddiaya göre insanlar Ebû Bekir'e biat ettiklerinde Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Zübeyr ve onlarla birlikte olan bazı kişiler biat etmeyip Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın evinde toplanırlar. Ömer b. el-Hattab onları evden dışarı çıkarmak için Kunfuz'u[402] gönderir. Şayet çıkmazlarsa evin kapısına odun yığacağını ve evin ateşe verileceğini onlara bildirmesini söyler. Sonra Ömer, içinde Muğire b. Şu'be ve Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim'in de bulunduğu bir toplulukla, Hz. Ali'nin kapısına kadar giderler. Ömer, "Ey Rasûlullah'ın kızı Fâtıma! Evine sığınanları çıkart. Onlar biat ederek müslümanların kabul ettiklerini kabul etsinler. Yoksa, Allah'a yemin ederim ki onların üzerine ateş yakarım" der.[403] Böylece biat etmedikleri takdirde, evlerini yakmakla onları tehdit eder. Bunun üzerine Zübeyr elinde bir kılıç olduğu halde dışarı çıktığında Ebû Bekir, "Köpekleri üzerine salın" der. Zübeyr'in ayağı kayıp yere düşer. Bu arada kılıcı da elinden düşünce Ebû Bekir, "Kılıcını taşa vurun" der. Böylece kılıcı körelinceye kadar taşa vurulur.[404]

Sonra Ömer, Ali'nin işiteceği şekilde şöyle bağırır: "Vallahi ya çıkar ve halifeye biat edersin, ya da evini ateşe veririm." Ali'nin sertlik ve cesaretini bilen, onun kılıcı ile birlikte evinden çıkmasından korkan Ebû Bekir Kunfuz'a, "Çıkmazsa zorla evine gir. Şayet mümkün olmazsa evlerini ateşe verin" der. Kunfuz ve arkadaşları izinsiz bir şekilde eve girerler. Ali, elini kılıcına uzatır. Onlar daha erken davranırlar. Bazıları da kılıçlarını ellerine alırlar. Yanında çok kişi biriken Ali'yi zapt eder ve boynuna bir ip geçirirler. Fâtıma, kapının yanında kendi kocası ile onların arasına girer. Kunfuz, Fâtıma'nın pazısına bir kamçı vurur. Onun pazısında Kunfuz'un

---

401 el-Meclisî, XXXVIII, 198, 201.

402 el-Meclisî, Kunfuz'un, Hz. Ömer'in amcasının oğlu olduğunu söylemektedir. bkz. el-Meclisî, XXVIII, 297. Ne var ki tabakat ve teracim kitaplarında Hz. Ömer'in amcası oğlu olan böyle bir isme rastlayamadık. Sadece Hz. Ömer'in bir dönem Mekke valiliği yapan Teym kabilesinden Kunfuz b. Umeyr b. Cud'an et-Teymî'den söz edilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, V, 452; Halife b. Hayyât el-Leysî, *Tarîhu Halife b. Hayyât*, (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Beyrut 1397, I, 179; İbn Abdilberr, III, 1307; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 455.

403 Muhammed b. Muhammed b. Nu'man eş-Şeyh Müfîd el-Bağdadî el-Ukberî, *el-Cemel ve'n-Nusretu li Seyyidi'l-İtreti fî Harbı'l-Basra*, (thk. Ali Mir Şerifî), Beyrut 1993, 117-118.

vurmasından dolayı bir pazubend gibi bir şey oluşur. Ebû Bekir Kunfuz'a Fatıma'yı vurmasını ve evinin eşiğine sıkışmasını sağlamasını emreder. Kunfuz da Fâtıma'yı iter onun kaburga kemiğini kırar ve çocuk düşürmesine sebep olur. Fatıma vefat edinceye kadar yatakta yatar ve bundan dolayı şehid olur.[405] Ayrıca evlerinin kapısını kırıp yaktıkları, Hz. Fâtıma'yı kapıda sıkıştırdıklarından dolayı Muhsin veya Muhassin adındaki çocuğunu düşürdüğü,[406] hatta evde Benî Haşim'den bir cemaat ile birlikte Hz. Fâtıma olduğu halde evi ateşe verdikleri[407] ifade edilmektedir.

Hz. Ali'nin zorla dışarı çıkartıldığı, bunun üzerine Fâtıma'nın Rasûlullah'ın gömleğini başının üstüne koyarak ve iki çocuğunun ellerinden tutarak, "Ey Ebû Bekir! Ne yapmak istiyorsunuz? İki çocuğumu yetim, beni de dul mu bırakmak istiyorsun? Günah olmasaydı saçlarımı açar, Rabbime yalvarırdım" dediği rivâyet olunmaktadır.[408]

Şîa kaynaklarında geçen başka bir rivâyette ise şöyle denilmektedir: "Mü'minlerin Emiri, evinden çıkartılmak istendiğinde Fâtıma çıktı. Bütün Haşimîler de onunla birlikte çıktılar. (Rasûlullah'ın) mezarının yakınlarına geldiklerinde, Fatıma, 'Benim amcamın oğlundan vazgeçiniz. Muhammed'i hakla gönderene yemin ederim ki, şayet ondan vazgeçmezseniz ben saçlarımı açar, Rasûlullah'ın gömleğini başımın üstüne koyarım. Yüce Allah'a yalvarırım. Salih'in devesi benden daha iyi, onun yavrusu da çocuğumdan daha iyi değildi' dedi. Bu olaya tanık olan Selman der ki: 'Ben Fâtıma'ya yakındım. Vallahi, Rasûlullah Mescidi'nin duvarının temellerini gördüm. Aşağısından sökülmüştü. Öyle ki biri onun altına girmek isteseydi girerdi.' Fâtıma'ya yaklaştım. 'Efendim! Yüce Allah senin babanı rahmet olarak gönderdi. Sen gazab(a sebep) olma' dedim. Bunun üzerine o döndü, duvar da yerine döndü. Altından toz kalktı."[409] Yine Fâtıma'nın Ömer'in yakasından tutup, şayet günahsız kişilere isabet etmesini kerih görmeseydim beddua ederdim, çabucak kabul olunurdu" dediği kaydedilmektedir.[410]

Cafer es-Sadık'tan gelen bir rivâyete göre yakasından tutularak dışarı çıkartılan Hz. Ali, Rasûlullah'ın mezarının yanında durup, "Ey annemin oğlu (kardeşim), kavim beni zayıf bıraktı, neredeyse öldürecekti" demiş, o sırada Ebû Bekir'e doğru Rasûlullah'ın mezarında onun eli olduğu bilinen bir el çıkmış ve sesi olduğu bilinen bir ses ile şu sözler işitilmiş:[411] "Ey adam! "Seni topraktan, sonra nutfe (sperma)den yaratan, sonra da seni bir adam biçimine koyan Rabb'ine nankörlük mü ettin?"[412]

---

404 Muhammed b. Muhammed b. Nu'man eş-Şeyh Müfîd el-Bağdadî el-Ukberî, *el-Emalî,* (thk. Hüseyin el-Ustadûlî-Ali Ekber Ğaffarî), Beyrut 1993, 49-50

405 el-Meclisî, XXVIII, 283.

406 Mes'ûdî, *İsbâtu'l-İmâme*, 154-155.

407 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 403.

408 el-Küleynî, VIII, 238. Ayrıca bkz. Ya'kûbî, II, 126.

409 et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 86-87; el-Meclisî, XXVIII, 206.

410 el-Küleynî, I, 460; el-Meclisî, XXVIII, 250.

411 Saffar, 295; Müfîd, *el-İhtisâs*, 274-75; el-Meclisî, XXVIII, 220.

412 Kehf, 18/37 nolu âyete telmihte bulunuluyor.

Meclisî, Muhammed Bakır'ın şöyle dediğini nakleder: "Mü'minlerin Emiri boynunda bir ip olduğu halde Zureyk'e (yani Ebû Bekir'e) götürüldüğünde Ebû Zer bir elini diğerine vurarak, "Keşke kılıçlar ikinci kez bizim elimize dönse" dedi. Mikdad, "Eğer Rabbi isterse ona tekrar geri döndürür" dedi. Selman ise, "Mevlam onun içinde olduğu durumu daha iyi bilir" dedi.[413]

Şîa kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu olayı haber verdiği de iddia edilmektedir. Bir rivâyete göre Rasûlullah, "Fâtıma benim kızım geçmiş ve gelecek tüm alemdeki kadınların efendisidir. O benden bir parçadır... Onun şîasını ateşten koruyacağıma size güvence veriyorum. Onu gördüğümde benden sonra kendisine yapılacakları hatırlıyorum. Sanki ben onunlayım. Evine zillet girecek, ona saygısızlıkta bulunulacak, hakkı gasp olunacak, mirasından alıkonulacak yan tarafı kırılacak, karnındaki çocuğunu düşürecek ve o 'Ya Muhammed!' diye bağıracak. Ona cevap verilmeyecek. Yardım dileyecek yardımına kimse koşmayacak. Benden sonra hep mahzun ve kederli olacaktır."[414]

Şiî müellifler zaman zaman bu olayı Sünnî bir dekor içerisinde de aktarmaya çalışmakta ve yorumlar yapmaktadırlar. Hillî Sünnîlerin ileri gelenlerinden biri olarak kabul ettiği İbn Abdirabbih'in *el-'Ikdu'l-Ferîd* adlı eserinden şunları nakletmektedir: "Ali ile Abbas Fâtıma'nın evinde oturdular. Ebû Bekir, Ömer'e, 'Şayet biat etmezlerse onlarla savaş' dedi. Ömer de bir ateş parçası ile içinde bulundukları evi ateşe vermek üzere geldi. Fâtıma ile karşılaştı. Fâtıma, 'Ey Hattab'ın oğlu bizim evimizi ateşe vermek için mi geldin?' dedi. Ömer, 'Evet' dedi."[415] Daha sonra Hillî şöyle demektedir: "Akıllı insan düşünsün. Rasûlullah'ın evini hem de evlatları içinde olduğu halde yakmaya kalkışan böyle kişileri taklit caiz olur mu?"[416] Şerefedin el-Mûsevî de Ömer'i, Hz. Ali'ye karşı tavrından dolayı eleştirir ve şu yorumu yapar: "Ömer'in Ali'ye söylemiş olduğu, 'Eğer biat etmezsen, evinin dahilinde Hz. Mustafa'nın kızı olsa dahi, sana acımadan evini yakarım' şeklindeki sözü, Arapların hâmisi ve cengâveri önünde Ömer'den başka kimse söyleyemezdi elbet..."[417]

Bu olayı, Ehl-i Beyt'e karşı ortaya çıkan İslâm'daki ilk fitne ve ümmetin onlar üzerindeki ilk saldırıları olarak gören Şiî yazar Mustafavî, Ebû Bekir'in "Şayet biat etmezlerse öldürün" sözünden dolayı hayret ettiğini belirtmektedir. Aynı şekilde ateşten bir meşale alıp Ali ve Fâtıma'nın içinde bulunduğu evi yakmak isteyen Ömer'in yaptıklarına ve sözlerine çok hayret ettiğini ifade etmektedir. Birçok Şiî yazarın yaptığı gibi Mustafavî de, Rasûlullah'ın Ehl-i Beyt ve

---

413 el-Meclisî, XXVIII, 237. el-Meclisî bu rivâyeti naklettikten sonra der ki: Ebû Bekir'e Zureyk denilmiştir. Kötü ahlaklar konusunda bir kuşa benzediğinden böyle adlandırılmış olabilir. Ya da Araplar mavi rengi uğursuz saydıklarından veya Kur'an'da da (onlar o gün kördürler) âyetinden geçtiği gibi körlük anlamındaki zerk'ten dolayı ona öyle demişlerdir.... Daha önce geçtiği ve sonra da bahsedileceği gibi iki mel'undan birini Zureyk olarak ifade etmek haberlerde çok yaygındır. A.e., a.y.

414 el-Meclisî, XXVIII, 38.

415 Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih el-Endelüsî, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1940, VI, 259-260.

416 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 271-272.

417 el-Mûsevî, *el-Murâcaât*, (T.272)

Hz Fâtıma'nın fazileti ile ilgili hadîsleri gözler önüne sererek Ebû Bekir ve Ömer'i, onlara karşı yapmış oldukları iddia edilen davranışlarla suçlamaktadır. En çok gündeme getirdikleri hadîsler ise şunlardır: "Ehl-i Beyt'im hakkında sizi uyarıyorum, size iki önemli esas bırakıyorum: Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beyt'im" "Fâtıma benden bir parçadır. Ona eziyet eden bana eziyet etmiş olur." Mustafavî'ye göre Ebû Bekir ve Ömer sanki Rasûlullah'ın bu sözlerini işitmemiş, aksine onlara eziyet etmek onlarla savaşmak ve evlerini yıkmak ile emrolunmuşlardır. Onlar Ehl-i Beyt'e zulmetmişler, onların haklarına riâyet etmemişlerdir. Rasûlullah'ın onlar hakkındaki vasiyetlerini gözetmemişlerdir. Onlara hatırlatılanı unutmuşlardır. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e eziyet etmişlerdir. Halbuki onlar pâk Ehl-i Beyt'tendirler. Onlara eziyet ve onlarla savaşmak, Allah ve Rasûlü'ne eziyet etmek ve onlarla savaşmaktır.[418]

Hacûî'nin ifade ettiğine göre Fâtıma'nın, kapısı mescide açılan bir evi vardı. Ebû Bekir, Rasûlullah'tan, "Kapının mescide açılması caiz değil" dediğini duyduğunu söyleyerek, evi terk etmeleri ya da kapısının sökülmesini emretmiş. Sonra onun evinin açılmasına pişman olduğunu ifade ederek, "Keşke ben Fâtıma'nın evini öyle bıraksaydım da açmasaydım" demiştir.[419]

Şiî müelliflere göre Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in Hz. Ali'yi, evini yakmakla tehdit etmeleri kesin olarak sabittir. Bu olay "Nil şairi" lakabıyla tanınmış Hafız İbrahim'ın "Ömeriyye" kasidesiyle dile getirilmiştir.[420]

Şîa kaynaklarında Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması (ihraku beyti Fâtıma) olarak bilinen bu olay, çok farklı versiyonlarla anlatılmaktadır. Ama öz olarak yukarıda işlenen temalar ön plana çıkartılmaktadır. Özellikle ilk iki halifeyi karalamak için ortaya atılan ve güvenilir hiçbir kaynakta görülmeyen bu iddiaya göre, Fâtıma ve eşi, Ebû Bekir'e biat etmeyip evlerine çekilince Ömer, Ebû Bekir'in de onayıyla onları biat etmedikleri takdirde evlerini yakmakla tehdit etmiş, hatta evlerini basıp kapıyı kırmış, içeri girdiği sırada kapı ile duvar arasına sıkışan Fâtıma'nın kaburgaları kırılmış ve bu sırada çocuğu Muhassin/Muhsin'i düşürmüştür.[421] Ya'kûbî bu olayda Hz Ömer'in Ali'nin kılıcını kırdığını yazmaktadır.[422]

Seyyid Mukarrib Ali en-Nekavî el-Huseynî tarafından *en-Nâru'l-Hâtıma li Kâsıdi İhrâkı Beyti Fâtıma*[423] adıyla bir kitap yazılmasına sebep olan bu iddia, muhtemelen Hz. Ömer'in hilâfet konusunda Hz. Fâtıma'yı ikaz etme hadisesinin, tahrif edilmesinden kaynaklanmıştır. Rivâyete göre, Ebû Bekir'in hilâfetine henüz gönülleri yatmamış olan Hz. Ali ve Zübeyr'in Fâtıma ile bu konuyu birkaç defa görüştüklerini haber alan Hz. Ömer, çıkabilecek bir fitneyi önlemek

---

418 Mustafavî, 176-177.
419 Hacûî, "Tarik", *er-Resâil*, I, 470.
420 el-Mûsevî, *el-Murâcaât*, (T.272)
421 Bu olay hakkında geniş bilgi için bkz. Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasiyye*, 154-155.
422 Ya'kûbî, II, 126.
423 Bkz. Seyyid Mukarrib Ali en-Nekavî el-Hüseynî, *en-Nâru'l-Hâtıma li Kâsıdi İhrâkı Beyti Fatıma*, Hindistan 1281.

maksadıyla Hz. Fâtıma'yı ziyaret etmiş ve ona dünyada en çok Rasûlullah'ı, sonra da onun kızını sevdiğini söylemiş, ancak bu sevginin "hilâfet konusunu karıştırıp duran" kimselerin onun evinde toplanması halinde bu evi onlar içeride iken yakmasına engel olmayacağını belirtmiş, Hz. Fâtıma da onlara Ömer'in bu sözünü naklederek artık bir daha hilâfet meselesini kendisine getirmemelerini istemiştir.[424]

12. Hz.Fâtıma'ya Karşı Tavrı ve Hz. Peygamber'in Mirası

Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek hanımlarının, gerekse kızı Fâtıma'nın Halife Ebû Bekir'den bazı istekleri oldu. Rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah'ın vefatı üzerine hanımları, Hz. Peygamber'in Hayber ve Fedek'teki hisselerinden miraslarını almak için Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'e gönderdiler. Ancak Hz. Aişe, Rasûlullah'ın "Biz Peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır"[425] dediğini onlara söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in hanımları bu isteklerinden vazgeçtiler.[426]

Şîa kaynaklarına göre Hz. Fâtıma, Ebû Bekir'e halifeliğinin ilk günlerinde giderek babasından kalan mirasını istemiştir. Ebû Bekir, "Biz Peygamberler miras bırakmayız. Bizim terk ettiğimiz (mallar) sadakadır" anlamındaki hadîsi kendisine okumuş buna karşılık Fâtıma, "Sen babana varis oluyorsun da ben niçin olamıyorum? Allah için bu doğru mudur?"[427] şeklinde sorular yönelterek Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin miras bıraktıklarına dair âyetler[428] okuyup itiraz etmiştir.[429]

Yine Ebû Bekir'e "Sen öldüğünde sana kim varis olacak?" diye bir soru yönelttiğinde Ebû Bekir, "Ailem ve çocuklarım" diye cevap vermiş, Fâtıma da, "O halde bize ne oluyor da biz Peygamber'e varis olamıyoruz?" şeklinde karşılık vermiştir.[430]

Başka bir rivâyette Hz. Fâtıma, Ebû Bekir'e, "Rasûlullah'a sen mi varis oluyorsun yoksa ailesi mi?" diye sorduğunda Ebû Bekir, "Elbette ailesi varis olur" demiş. Bunun üzerine Fâtıma, "O halde Rasûlullah'ın hissesinin durumu ne oldu" diye sorduğunda Ebû Bekir, Rasûlullah'ın, "Allah'ın Peygamberine verdiği bir rızık kendisinden sonra gelen yöneticinindir (veliyyu'l-emr)" dediğini belirtmiştir.[431] Görüldüğü gibi bu rivâyet, çelişkiler içermektedir. Zira Ebû Bekir'in

---

[424] İbn Ebî Şeybe, VII, 432; M. Yaşar Kandemir, "Fatıma", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 221. Bu olay hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ya'kûbî, II, 126; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, 30-32; Mesu'dî, *İsbatu'l-Vasiyye*, 154-155; el-Meclisî, XLIII, 216-217; XXVIII, 227-272; Hasan Abbas, 216-217; Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 281-82.

[425] Buhârî, "Meğâzî", 14, 38 (V, 23, 82); "Ferâiz", 3(VIII, 3); "İ'tisâm", 5 (VIII, 146)

[426] İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 223.

[427] Ya'kubî, II, 127; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 398.

[428] en-Neml, 27/16; Meryem, 19/5-6.

[429] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 398.

[430] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 85.

[431] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 399.

"Peygamberler miras bırakmaz" deyip ardından Peygamber'e onun ailesi varis olur demesi bir çelişkidir.[432]

Şîa kaynaklarında Hz. Fâtıma'nın sahâbîlerin huzurunda uzun bir konuşma yaparak halifeyi onlara şikâyet ettiği, kendisine yardımcı olmadıkları için de sitemde bulunduğu, bu vesileyle bir çok sahâbîyi ağlattığı kaydedilmektedir.[433] Hz. Fâtıma'ya nisbet edilen bu konuşmanın şerhine dair Şiî alimler tarafından pek çok eser kaleme alınmıştır.[434] Âyetullah Muhammed Tahir Al-i Şübbeyr el-Hakânî'nin *Şerhu Hutbeti's-Sıddıka Fatımete'z-Zehra* adlı kitabı (Kum 1412) bunlardan biridir. *Kitabu Fedek* adını taşıyan birçok eser de bu arada zikredilebilir.[435]

Şiî alimlere göre "Biz Peygamberler miras bırakmayız; geride bıraktıklarımız sadakadır" hadîsi, sadece Ebû Bekir'in rivâyet ettiği, ondan başka kimsenin rivâyet etmediği, Kur'an-ı Kerim'e ters düşen bir hadîstir.[436] Ne var ki Şîa kaynaklarında da, Peygamberlerin dinar ve dirhem miras bırakmadıklarına dair hadîslere rastlanmaktadır. Meselâ Ebû Abdullah'tan şöyle rivâyet olunmuştur: "Alimler Peygamberlerin varisleridir. Zira Peygamberler dinar ve dirhem değil, kendi hadîslerini miras bırakmışlar. Her kim onlardan bir şeyler alırsa şüphesiz büyük bir pay elde etmiş olur."[437]

Şiî ulemaya göre Ebû Bekir, yukarıda belirtilen kararından dolayı Kur'an'a karşı bir tavır sergilemiştir. Zira Yüce Allah, *"Süleyman (babası) Davud'a mirasçı oldu"*[438] buyurmuştur. Yine Allah Zekeriya'yı konuşturarak şöyle buyuruyor: *"Bana bir çocuk ihsan buyur ki bana mirasçı olsun Yakub ailesine de mirasçı olsun."*[439] Bütün bu âyetlere karşı çıkılamaz. Şiî alimlere göre şayet bu hadîs sahîh olmuş olsaydı, Hz. Ali Rasûlullah'ın kılıcını, sarığını ve katırını almazdı. Zira Fâtıma vefat edince Abbas bu konuda Hz. Ali ile münakaşa etmişti.[440] Bundan dolayı bu işlerde Ebû Bekir, bizzat kendisi ile çelişmiştir. Kendisini haklı çıkarmak üzere uydurduğu bir hadîsle Fedek arazisini Fâtıma'ya vermeyi reddederken, Peygamber'in geriye bıraktığı katır, kılıç ve sarığı Abbas isteyince, Ali'nin muhafaza etmesine izin vermiştir.[441] Bu iddia yersiz görülmektedir. Zira

---

[432] Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 219.

[433] Fatıma'nın Fedek konusundaki hutbesi ve Ebû Bekir'in bu konudaki cevabı için bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 70-76; Tebersî, *el-İhticâc*, I, 98-106.

[434] Bkz. Abdulcebbâr er-Rifaî, "Mu'cemu mâ Kütibe 'an Fâtımete'z-Zehra", *Turâsünâ*, IV/14, (Kum 1409), 64, 67, 68, 70, 77, 78.

[435] Bkz. er-Rifaî, IV/14, s. 91-92, 95-96, 102.

[436] et-Tûsî, *Tecrîdu'l-İ'tikad*, 241-242; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 398; a.mlf., *Nehcu'l-Hak*, 265-267; Zencânî, III, 20. Buhârî'de geçen bir hadîse göre sadece Hz. Ebû Bekir değil Hz. Ali, Hz. Abbas, Hz. Ömer ve başkaları da bu hadîsi biliyorlardı. bkz. Buhârî, "İ'tisâm", 5 (VIII, 146-147).

[437] el-Meclisî, II, 92.

[438] Neml, 27/16.

[439] Meryem, 19/5-6.

[440] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 58-60; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 398-399; a.mlf., *Nehcu'l-Hak*, 265-267.

[441] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 268; Henri Laoust, 307-308.

İbn Ebi'l-Hadîd'in de belirttiği gibi Ebû Bekir gibi akıllı bir kişi, bildiği bir hadîse dayanarak Peygamber kızı Fâtıma'yı mirastan men edip, diğer taraftan Peygamberin mirası olarak başka birisine bir şeyler vermesi uygun değildir.[442]

Ebû Bekir'e yapmış olduğu haksızlığı kavratmak için, Hz. Ali ile Abbas'ın tartıştıkları ileri sürülmektedir. Rivâyet olunduğuna göre, "Ebû Bekir'in yanına Ali ve Abbas geldi. Abbas, 'Ben Rasûlullah'ın amcası ve varisiyim. Ali, benimle onun bıraktığı mirasın arasına engel oluyor' dedi. Ebû Bekir ona, 'Ey Abbas! Hz. Peygamber Benî Abdulmuttalib'i toplayıp -ki sen de onlardan birisin- ve 'Sizden kim bana destekçi olmak ister? Böylece benim ailem arasında vasim ve halifem olsun. Sözümü tutsun ve borcumu eda etsin' dediğinde sen nerede idin?' dedi. Abbas ona, 'Sen bu makamda oturman ile onun önüne geçtin ve onun üzerine amir oldun' dedi. Deniliyor ki o ikisi sonra Ömer'in yanına gittiler. Ömer 'Bu ikisini yanımdan çıkarın. Ey Abdulmuttaliboğulları! Bu ikisinin Ebû Bekir yanında çekişmelerinin nedeni, bu makamda oturana bu makamda bir hakkının olmadığını, bu hakkın kendilerine ait olduğunu göstermekten ibaret olduğunu anladım' dedi. Onlardan hiç biri, onun hakem olmasını istemiyordu. Aksine ona yapmış olduğu haksızlığı kavratmak için bunu yaptılar.... Ali ve Abbas Ebû Bekir'e gidip haksızlığa uğradıklarını bildirmelerinin sebebi, ona, kendilerine yaptığı zulmü kavratmak içindi. Yoksa aralarında bir ihtilaf yoktu."[443]

İbn Ebi'l-Hadîd'e göre Allah'ın, *"Süleyman'ı Davud'a mirasçı kıldık"* sözünün zahirî anlamı, âyetten önce *"Biz Davud ve Süleyman'a ilim verdik"* sözünde de belirtildiği gibi Peygamberlik, ilim ya da hükümdarlık varisliğidir. Zira mal konusunda Hz. Davud'un diğer çocukları da, ona mirasçı olmuşlardır. Nitekim Yahudiler, Hıristiyanlar ve bazı müslümanlar Hz. Davud'un on dokuz çocuğu olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre Hz. Süleyman için mal varisliğini zikretmenin ve ona bu varisliği tahsis etmenin hiç bir anlamı olamaz.[444]

Miras konusundaki tartışmalar, daha çok Fedek[445] arazisi etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu yüzden Şiî alimler, Fedek konusundaki iddialarını haklı çıkarmak için Fedek'in fethini, Siyer kitaplarından farklı bir şekilde ele almaktadırlar. Ravendî (573/1177) *el-Harâic ve'l-Cerâih* adlı eserinde, Fedek'in fethinin mucizevî bir şekilde gerçekleştiğini özetle şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah bir gazveden geri dönerken yolda konaklayıp insanlarla yemek yiyordu. Bu arada Cebrail ona geldi ve "Ey Muhammed kalk ve (atına) bin" dedi. Hz. Peygamber kalktı ve atına bindi Cebrail de onunla birlikte hareket etti. Yeryüzü, elbisenin dürülmesi gibi ona dürüldü. Böylelikle Fedek'e kadar gittiler. Fedekliler at sesini duyunca düşmanlarının kendilerine

---

442 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 260.

443 Nebile, 103-104; Hz. Ali ile Abbas'ın Ömer'in halifeliği sırasında Benî Nadîr malları konusunda tartıştıkları hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 221-223.

444 İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 244.

445 Fedek hadisesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 210-285.

saldırdıklarını sandılar. Şehrin kapısını kapattılar, anahtarları şehrin dışında evi bulunan bir ihtiyara verdiler. Kendileri ise dağ başlarına kaçtılar. Cebrail ihtiyar adama geldi, anahtarları ondan aldı. Sonra şehrin kapılarını açtı, Hz. Peygamber evleri gezdi. Cebrail ona, "Allah burayı sana tahsis etti. İnsanlara değil, sana verdi" dedi. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın peygamberine diğer memleketlerden tahvil buyurduğu (verdiği) fey'i de Allah'a peygamberine, onun yakınlarına...verilir."*[446] Başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın onlardan peygamberine tahvil buyurduğu (verdiği) fey'e (gelire) gelince siz ona ne at sürdünüz ne de deve fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat kılar..."*[447] İşte böylece müslümanlar gazveye çıkmadılar, o topraklara basmadılar. Fakat Allah, onu fey' olarak Rasûlü'ne verdi. Cebrail onu ev bahçelerinde gezdirdi. Kapıları kilitledi. Anahtarları ona verdi. Rasûlullah onları kılıcının kınına koydu, kılıcını da yüküne astı, sonra bindi. Yeryüzü, ona elbiselerin dürülmesi gibi dürüldü. Rasûlullah arkadaşlarının yanına geldiğinde onlar hala oturuyorlardı ve dağılmamışlardı. Rasûlullah insanlara, "Ben Fedek'e gittim, Allah onu bana fey' olarak verdi" dedi. Münafıklar, birbirlerine göz kırptılar. Rasûlullah, "İşte Fedek'in anahtarları" dedi ve anahtarları kılıcının kınından çıkardı. Sonra Rasûlullah ve insanlar atlarına binip yollarına devam ettiler. Fâtıma'nın yanına geldiğinde ona, "Ey yavrum şüphesiz ki Allah Fedek'i babana fey' olarak verdi. Orayı, ona has kıldı. Burası müslümanlara ait değil şahsıma mahsustur, dilediğim gibi kullanırım. Annen Hadice'nin üzerimde mehri vardı. Baban bu yüzden onu sana verdi. Burayı sana ve senden sonraki çocuklarına hibe ettim. Sonra Ukaz panayırında satılan bir deri getirdi. Ali b. Ebî Talib'i çağırdı, ona, "Rasûlullah'ın Fedek'i Fâtıma'ya hibe ettiğini yaz" dedi. Şahid olarak Ali b. Ebî Talib ve Rasûlullah'ın azatlısı Ümmü Eymen vardı. Fedekliler Rasûlullah'ın yanına geldiler, yılda yirmi dört bin dinar üzerine anlaşma (mukâta'a) imzaladılar.[448]

Başka bir rivâyette ise, Fedek'in Hz. Ali tarafından fethedildiği kaydedilmektedir. Bu rivâyete göre Rasûlullah Hayber'in fethini tamamladıktan sonra Fedek ve bahçelerine göndermek üzere bir sancak bağladı ve, "Kim bunu tutar ve hakkını verir" dedi. Zübeyr kalktı, "Ben" dedi. Rasûlullah ona, "Sen vazgeç" dedi. Sonra Sa'd ayağa kalktı ona da, "Vazgeç" dedi. Rasûlullah sonra, "Ey Ali! Kalk bu sancağı tut" dedi. Hz. Ali de sancağı aldı, onunla Fedek'e gitti. Fedeklilerle kanlarını dökmemek üzerine anlaşma yaptı. Fedek bahçeleri Rasûlullah'a has kılındı. Bunun üzerine Cebrail indi, "Yüce Allah, akrabanın hakkını vermeni emrediyor" dedi. Rasûlullah, "Ey Cebrail! Benim akrabam kimdir? Hakkı nedir?" diye sordu. Cebrail, "O Fâtıma'dır. Ona Fedek bahçelerini ver. Oradaki Allah ve Rasûlünün payını da ona ver" dedi. Bunun üzerine

---

446 Haşr, 59/7.
447 Haşr, 59/6.
448 Ravendî, 112-113.

Rasûlullah Fâtıma'yı çağırdı. Ona, babasının vefatından sonra Ebû Bekir'e getirdiği yazıyı yazdı. Fâtıma Ebû Bekir'e, "Bu Rasûlullah'ın bana ve çocuklarıma yazdığı yazısıdır" demişti.[449]

Halbuki tarih ve siyer kaynaklarında anlatıldığına göre Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra Ensârdan Muhayyısa b. Mes'ûd'u İslâm'a davet için Fedek halkına gönderdi. Fedek halkı, topraklarının yarısı karşılığında Rasûlullah ile anlaşmak istediler. Hz. Peygamber, müslümanların istedikleri zaman Yahudileri çıkarmaları şartıyla bunu kabul etti. Böylece Fedek savaş yapılmadan ele geçirildiği için arazisinin yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edildi. Rasûlullah, buradan elde edilen geliri amme işlerine, yolcu ve misafirlere, ayrıca ailesine sarf ederdi.[450]

Şiî müfessirlere göre Hz. Peygamber, Fedek ve çevresini fethettikten sonra "*Akrabaya hakkını ver*"[451] mealindeki âyetin inmesi üzerine, Fedek'i Fâtıma'ya verdi.[452] Bu olay, Şîa'nın meşhur hadîsçilerinden Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eserinde şu şekilde anlatılmaktadır: "Yüce Allah, ne bir at ne de bir deve sürmediği halde Peygamberine zafer nasip edip, Fedek ve çevresini fethettiği zaman peygamberine, *'Akrabaya hakkını ver'* mealindeki âyeti indirdi. Rasûlullah, onların kimler olduğunu bilmedi. Bu konuda Cebrail'e müracaat etti. Cebrail de Allah'a müracaat etti. Bunun üzerine Yüce Allah, Fedek'i Fâtıma'ya vermesini vahyetti. Rasûlullah onu çağırdı ve ona, 'Ey Fâtıma Allah Fedek'i sana vermemi emretti' dedi. Fâtıma da, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'tan ve senden onu kabul ettim' dedi."

"Rasûlullah'ın hayatı boyunca Fâtıma'nın vekilleri Fedek'te bulunuyordu. Ebû Bekir iş başına geçtiğinde, onun vekillerini oradan çıkardı. Fâtıma ona geldi. Fedek'i kendisine geri vermesini istedi. Ebû Bekir ona, 'Beyaz veya siyah kişilerden bu konuda sana şahitlik edecek olanları bana getir' dedi. Fâtıma da Mü'minlerin Emiri'ni (Hz. Ali) ve Ümmü Eymen'i ona getirdi. Ebû Bekir, Fedek topraklarına karışmayacağına dair ona bir yazı yazdı. Bu yazı ile birlikte çıktığında, Ömer Fâtıma ile karşılaştı. Ona, 'Ey Muhammed'in kızı yanındaki yazı nedir?' diye sordu. Fâtıma, 'Ebû Kuhafe oğlunun bana yazdığı bir yazıdır' dedi. Ömer 'O yazıyı bana göster' dedi. Fakat Fâtıma yazıyı göstermedi. Ömer yazıyı onun elinden çekip aldıktan sonra o yazıya bakıp tükürdü, onu sildi ve yırttı. Fâtıma'ya, 'Bu senin babanın ne bir at ne de bir deve sürdüğü yerdir. Aksini iddia ediyorsan ipi boynumuza geçir (feda'î el-hibâle 'ala rikâbına)' dedi." [453]

Şîa kaynaklarına göre Ömer'in, Ebû Bekir'in Hz. Fatıma'ya verdiği yazıyı yırtması üzerine Hz. Fatıma ona beddua eder. Ömer de bu olaydan sonra Ebû Bekir'in yanına gider ve onu azarlar. Böylece Fedek'i Hz. Fâtıma'ya vermemek üzere ittifak yaparlar.[454] İbn Ebi'l-Hadîd'in de belirttiği

---

449 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Vera*, 131-132.
450 el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldan*, 41-42 (Türkçesi); Hüseyin Algül, "Fedek", *DİA*, XII, 294.
451 İsra, 17/26.
452 et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, VI, 634.
453 el-Küleynî, I, 543; et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 91-92. Ayrıca bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 97-98, Hillî, *Minhâc*, 137; a.mlf., *Keşfu'l-Murâd*, 405.
454 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 405.

gibi bu tür rivâyetler Şiî müelliflerin yazdıkları eserlerin dışındaki güvenilir kaynaklarda bulunmamaktadır.[455] Bu rivâyetlerin Hz. Ömer'i karalamak için ortaya atıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'in verdiği karara ve Hz. Fâtıma'ya bu şekilde bir saygısızlıkta bulunduğuna ihtimal vermiyoruz. Hz. Ömer, Rasûlullah'ın zevcelerine divanlarda herkesten daha fazla mal verdiği halde niçin Hz. Fâtıma'ya düşman olsun?

Hz. Ebû Bekir'in Fâtıma'ya haksızlık ettiği iddiasını taşıyan bir başka rivâyet daha vardır. Bu rivâyette, Hz. Fâtıma'nın Fedek hurmalığının Rasûlullah'ın kendisine hibe ettiğini söylemesi üzerine Hz. Ebû Bekir'in Fâtıma'dan şahit istediği, onun da, Hz. Ali ile Ümmü Eymen'i şahit gösterdiği, halifenin Hz. Ali'nin şahadetini davacının kocası olması sebebiyle geçerli saymadığı, sadece Ümmü Eymen'in şehadetini de yeterli görmediği belirtilmektedir.[456] Bu rivâyet doğru kabul edilse bile Hz. Ebû Bekir'in verdiği hükümlerde dinî esaslara ne kadar titizlikle riâyet ettiğini gösterir. Esasen Hz. Fâtıma'yı Rasûlullah'ın vefatından sonra miras derdine düşmüş bir varis gibi gösteren bu rivâyet, onun Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine olan itirazının da bir mesnedi yapılmak istenmektedir.[457]

Bu rivâyeti destekleyenler Fedek'in miras dahi olmayıp, Hz. Fâtıma'ya Hz. Peygamber tarafından hibe edildiğini savunmaktadırlar. İmâmiyye'nin onuncu imâmı Ali en-Nakî'ye dayandırılan bir rivâyete göre Hz. Ali ile Ümmü Eymen'in yanısıra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de şahitler arasında sayılmıştır.[458]

İbn Sa'd'in naklettiği bir rivâyette, Şiî müelliflerin iddialarının tam aksi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu rivâyete göre ise Hz. Ebû Bekir Fâtıma'ya, Rasûlullah'ın bu malları kendisine verdiğini ortaya koyabilirse, onun bu sözünü kabul edip tasdik edeceğini belirtmiş, fakat Hz. Fâtıma, Fedek arazisinin kendisine verildiğini Ümmü Eymen'in haber verdiğini söylemiştir. Ebû Bekir'in ona, "Oranın sana ait olduğunu Rasûlullah'tan işittin mi? Şayet ondan işittim dersen sözünü tasdik edip kabul edeceğim" deyince o, "Ben, sana benim nezdimde olanları haber verdim" demiştir.[459]

Şiî alimler ise Fâtıma'nın masûm olduğunu, şahide bile ihtiyacı olmadığını savunmaktadırlar. Delil olarak ise, "Fâtıma benden bir parçadır. Ona eziyet eden, bana eziyet etmiş olur" hadîsini ileri sürmektedirler. Fâtıma'nın haktan başka bir şey söylemediğini bilen kişinin,

---

455 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 234-235.
456 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 269-70.
457 Algül, "Fedek", *DİA*, XII, 294.
458 Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 283.
459 İbn Sa'd, II, 316; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, 355. Bu rivâyet için ayrıca bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 228.

ondan şahid istememesi gerekirdi, demektedirler.[460] Yine onlara göre Hz. Fâtıma masûm olduğundan, sözleri hüccettir. Hiç kimsenin ona muhalefet etmesi caiz değildir.[461]

Şîa kaynaklarında Fâtıma'nın bu konuda şahid olarak getirdiği Ümmü Eymen ile ilgili olarak Hz. Peygamber sahîh bir hadîste "Onun cennet halkına mensup olduğunu" söylemiş olmasına rağmen Ebû Bekir, bu şahidi keyfî olarak reddetti. Bunun üzerine Hz. Ali'nin müdahale ederek, Fâtıma'nın lehine şahitlik ettiği kaydedilmektedir.[462] Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ali'nin şehadetini kabul etmediği de iddia edilerek, Hayber Yahudileri kötülüklerine ve Ali'nin onları yok etmesine rağmen onu, yalancı şehadette bulunmaktan tenzih ediyorlardı. Ne var ki Ebû Bekir, onun, Fâtıma'ya hibe edilenler hakkında şehadette bulunmasını reddetmeyi mubah gördü, denilmektedir.[463]

Hillî'ye göre Ebû Bekir, ahkâm bilgisinin azlığından dolayı Hz. Ali'nin, Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in şahitliklerini, "onlar şahitlikleriyle kendilerine menfaat sağlamak istiyorlar" gerekçesiyle reddetmiştir. Böylece Yüce Allah'ın mübâhele âyeti ile büyük değer verdiği bu şahsiyetleri rencide etmiştir.[464]

Hacûî, *Tarîku'l-İrşâd*, adlı eserinde Ebû Bekir'in bu şahidleri kabul etmemesi üzerine Hz. Ali ile arasında bir tartışma zikreder ve işi, Ebû Bekir'i tekfir etme noktasına kadar götürür. Onun naklettiği rivâyete göre Hz. Ali, Ebû Bekir'e hitaben, "Şayet iki şahit Fâtıma'nın zina yaptığına şehadette bulunsalar ne yaparsın?" diye sormuş. Ebû Bekir, "Diğer müslümanlara uyguladığım gibi ona da had uygularım" demiş. Hz. Ali, "O zaman sen kafir olursun" diye karşılık vermiş. Ebû Bekir de, "Niçin" dediğinde Hz. Ali, "Zira sen Allah'ın onun temiz olduğuna dair olan tanıklığını terk ediyor insanların tanıklığını kabul ediyorsun" diye cevap vermiştir.[465]

Şiî müelliflere göre Ebû Bekir, Fâtıma'yı en iyi tanıyan ve davasınının doğruluğunu-haklılığını bilen biridir. O halde "Ebû Bekir onun haklı ve doğru sözlü olduğunu bildiği halde niçin ona Fedek'i vermedi?" sorusunu şu şekilde cevaplamaktadırlar: "Fâtıma'nın isteği üzerine Ebû Bekir şayet ona o gün Fedek'i vermiş olsaydı, ertesi gün müracaat eder kocası için halifelik talebinde bulunurdu. Onu, makamından oynatırdı. Bu durumda Ebû Bekir hiçbir şeyi mazeret gösteremezdi. Zira Fâtıma hangi davada bulunursa bulunsun, onun doğruluğunu hiç bir beyyine ve şahide ihtiyaç hissetmeksizin tescil etmiş olacaktı."[466] Hz. Ebû Bekir'in, yöneticiliğin elinden gitmesi kaygısıyla böyle bir şey yaptığını söylemek abestir. Daha doğrusu biz, böyle bir şeyi Ebû

---

460 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 94-97.
461 Mahmud Subhî, 272.
462 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 269.
463 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 84
464 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 269-270; Mübâhele ayeti için bkz. Al-i İmran, 3/61.
465 Hacûî, *Tariku'l-İrşâd*, 452-453.
466 İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 284; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 84.

Bekir'e yakıştırmayı doğru bulmuyoruz. Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın sözünün gereğini yapmak için böyle davrandığını açıklamaktadır.

Şiîlikte oldukça önemli olan bu tartışmalı olaydan sonra Hz. Fâtıma'nın Ebû Bekir'e kırıldığı, vefat edinceye kadar onunla konuşmadığı, Şiî ve Sünnî kaynaklarda kaydedilmektedir.[467] Hz. Fâtıma'nın Ebû Bekir ve Ömer ile konuşmayacağına dair yemin ettiği, vefat ettiğinde bile her ikisine kızgın olduğu belirtilerek, onu kızdırmanın Allah'ı ve Rasûlünü kızdırmak ile eş değerde olduğu, Şiî kaynaklarca vurgulanmaktadır. Bu arada Ebû Bekir'in Esma bint 'Umeys'i şefaatçi olarak gönderdiği, fakat Fâtıma'nın yine konuşmadığı ve, "Ben Allah'a kavuşuncaya kadar Ebû Bekir ve Ömer ile konuşmayacağım. Sonra onlarla Allah katında muhakeme olacağım" dediği kaydedilmektedir.[468]

Diğer bir rivâyete göre Ömer, Ebû Bekir'e, "Haydi Fâtıma'nın yanına gidelim. Zira biz onu kızdırdık" der. İkisi gidip Fâtıma'dan izin isterler. Fakat Fâtıma onlara izin vermez. Fâtıma ile görüştürmeleri için Hz. Ali'nin yanına giderler. Hz. Ali, onları eve alır. Ebû Bekir ve Ömer, Fâtıma'nın yanına geldiklerinde Fâtıma'ya selam verirler, fakat Fâtıma, onların selamlarını almaz, yüzünü duvara çevirir. Ebû Bekir konuşmaya başlar ve der ki: "Ey Rasûlullah'ın sevgilisi! Vallahi, Rasûlullah'ın akrabası bana benimkinden daha sevimlidir. Benim yanımda sen kızım Aişe'den daha sevimlisin. Babanın vefat ettiği gün, ben de ölmek isterdim. Seni ve senin fazilet ve şerefini bildiğim halde Rasûlullah'tan kalan hak ve mirasından alı koyduğumu sanıyor musun? Şüphesiz senin baban olan Rasûlullah'tan şunu işittim: 'Biz peygamberler miras bırakmayız terk ettiğimiz sadakadır.'" Fâtıma onlara, "Sizi Allah adına yemine davet ediyorum, Rasûlullah'ın, 'Fâtıma'nın hoşnutluğu benim hoşnutluğum; onun hoşnutsuzluğu benim hoşnutsuzluğumdur. Kim Fâtıma'yı öfkelendirirse beni öfkelendirir' dediğini duydunuz mu?" diye sorar. Onlar da, "Evet biz Rasûlullah'tan duyduk" derler. Bunun üzerine Fâtıma, "Sizin beni hoşnut etmeyip öfkelendirdiğinize dair Allah ve meleklerini şahid tutuyorum. Rasûlullah ile karşılaştığımda ikinizi ona şikâyet edeceğim" der. Ebû Bekir ise, "Ey Fâtıma! Seni ve senin baban Rasûlullah'ı öfkelendirmekten Allah'a sığınırım" diyerek kendinden geçinceye kadar ağlar.[469] Bu sırada Ebû Bekir helâkını ister.[470]

Bu olaylar üzerine Şiî müelliflere göre Fâtıma, ölümünün yaklaştığını hissedince Ali'den gece gömülmesini, kendisine öfkelendiğinden cenaze namazının sevabından mahrum etmek için Ebû Bekir'in cenazesine gelmesine engel olmasını, Ebû Bekir'in namazını kılmamasını vasiyet eder.[471] Ebû Bekir ve Ömer, Ali'ye taziyede bulunarak bizden önce Rasûlullah'ın kızının namazını

---

467 Buhârî, "Meğâzî", 38 (V, 82); "Ferâiz", 3 (VIII, 3); İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 253-54; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd,* 51-52.

468 Hacûî, *Tariku'l-İrşâd*, 448.

469 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 31 ayrıca bkz. el-Meclisî, XXVIII, 303.

470 el-Meclisî, XXVIII, 303-304.

471 et-Tûsî, *Tecrîd*, 244; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 399.

kılma, demişlerse de gece olunca Hz. Ali, Abbas, Fadl, Mikdad, Selman, Ebû Zer ve Ammâr'ı çağırır, Abbas onun namazını kıldırır ve onu böylece defnederler. Daha sonra Ebû Bekir ve Ömer'e, Fâtıma'nın, ikinizin onun namazını kılmamanızı vasiyet ettiğini bildirirler.[472]

Hz. Fatıma'nın mezarının üzerine gidip namaz kılmalarını önlemek için geceleyin defn edildiği belirtilmektedir. Ayrıca şimdiye kadar onun mezarının nerede olduğunun bilinmediği kaydedilmektedir.[473]

Kimi Şiî müelliflere göre Fâtıma Ebû Bekir'e kızdığı için Ebû Bekir gazap olunanlardan, sapıklardan olmuştur. O, ateş ehlidir. Ebû Bekir ile Ömer Fâtıma'yı kızdırdıklarından dolayı her iki dünyada laneti hak etmişler. Bunun yanında hilâfeti hak etmedikleri ise kesinleşmiştir.[474] Böylece tartışmaların odaklandığı konuları uluorta hilâfetle ilişkilendiren Şîa, bu olayı da aynı kurum ile irtibatını kurmuştur. Bazı Şiî alimlere göre Ebû Bekir ve Ömer, Fedek gelirinin Hz. Ali'ye gitmesini engellemek suretiyle, hilâfet konusunda güçlü rakibleri olan birini ekonomik açıdan da zayıf bırakmak istemişlerdir.[475]

Şiî ulema genellikle, "Fâtıma benden bir parçadır. Ona eziyet veren şey, bana eziyet verir. Onu tedirgin eden şey, beni tedirgin eder", "Fâtıma benden bir parçadır. Onu sıkan şey, beni sıkar. Onu ferahlatan şey beni ferahlatır", "Fâtıma'nın rızası/hoşnutluğu benim rızam, onun kızgınlığı benim kızgınlığımdır..." gibi Hz. Fâtıma'nın fazileti ile ilgili hadîsleri sıralayarak özellikle ilk iki halifenin böyle erdemli bir insanı incittiğini söylemekte ve bu konunun altını çizmektedirler.[476] Ama Şiî alimler, nedense Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma üzerine evlenmek istemesi üzerine Rasûlullah'ın buna karşı çıkarak, Mescid-i Nebevî'ye gidip bir hutbe irad ettiğini ve hutbesinde: ".... En şerefli kadın, cennet kadınlarının efendisi olan küçük kızım Fâtımatü'z-Zehra'nın üzerine amcamın oğlu Ali, Ebû Cehl'in kızını almak istiyormuş, Cenab-ı Hakk'a yemin ederim ki, bir şahsın nikâhı altında Rasûlullah'ın kızı ile Allah'ın düşmanının kızı toplanamaz. Herkesçe bilinmeli ve hiç şüphe edilmemeli ki, Fâtımatü'z-Zehra, benim vücudumdan ayrılan bir et parçasıdır. Onun sevmediği her şeyi ben de sevmem. Onu üzen her şey beni de üzer"[477] buyurduğunu gündeme getirmek istemezler. Eğer Rasûlullah'ın bu hutbesi Şiî alimlerin ilk üç halife hakkında yaptıkları yorumlar şeklinde okunup yorumlanırsa, Hz. Ali'nin de Fâtıma'yı üzdüğü, dolayısıyla bu hadîslerin muhatabı olduğu ileri sürülebilir.

---

472 el-Meclisî, XXVIII, 304-305.
473 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 399.
474 Bkz. Hacûî, *Tariku'l-İrşâd*, 468-473.
475 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 236-237.
476 Bu konuda bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 87-92.
477 Buhârî, "Fedâilu Ashâbi'n-Nebî", 16 (IV, 212-13); Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 15 (II, 1902); M. Cemal Öğüt, *Fâtımatüzzehra*, İstanbul 1974, 107-111.

Şiî kaynaklar, Ömer b. Abdilaziz'in, Fâtıma'nın Fedek konusunda zulme uğradığını anlayınca Fedek'i onun çocuklarına iade ettiğini kaydetmektedir.[478] Halbuki Ömer b. Abdilaziz yöneticilik hakkını kullanarak Fedek arazisinin durumunu Rasûlullah ve ilk iki halifeleri olan Ebû Bekir ve Ömer'in dönemlerine döndürmekten başka bir şey yapmadığını söylemiştir. Bu konuda Sünen-i Ebî Davud'da şöyle bir rivâyet bulunmaktadır:

"Ömer b. Abdilaziz halife olduğunda Benî Mervan'ı topladı ve dedi ki: "Fedek Rasûlullah'ın idi. Ondan infak eder, Benî Haşim'in çocuklarına verir ve dullarını evlendirirdi. Fâtıma, onun kendisine ait olmasını istedi. Fakat onun bu isteği kabul olunmadı. Rasûlullah'ın hayatında böyle idi. Ebû Bekir yönetime geldiğinde vefat edinceye kadar Rasûlullah'ın yaptığı uygulamayı, Ömer yönetime geldiğinde ise her ikisinin uygulamalarını devam ettirdi. Sonra Mervan onu ikta olarak aldı. Sonra Ömer b. Abdilaziz'in oldu. Ömer b. Abdilaziz der ki: "Rasûlullah'ın Fâtıma'yı engellediği bir işte benim hakkım yoktur. Ben sizi şahid tutuyorum ki onu Rasûlullah döneminde bulunduğu duruma geri döndürüyorum."[479]

Ne var ki Şiî yazar Mustafavî yukarıdaki rivâyeti alıp, ilk üç halifeyi bu vesileyle eleştiri konusu yapmaktadır. Zira o bu konuda şöyle demektedir "Bu sözlerden anlaşılıyor ki, Mervan b. el-Hakem Rasûlullah'ın kızı Fâtıma'dan daha fazla hak sahibi idi. Zira Ebû Bekir ve Ömer, Fâtıma'yı Fedek'ten engellemişlerdi. Sonra Osman, Mervan ve akrabalarına Fedek'i ikta' etti. Bundan da Osman'ın Ebû Bekir ve Ömer'e muhalefet ettiği anlaşılmaktadır."[480]

Görüldüğü gibi Şîa kaynaklarında Hz. Peygamber'in maddî miras yönünü temsil eden Fedek mirası, onun manevî miras yönünü temsil eden imâmet konusuna şartları ve neticeleri itibarıyla benzetilmiştir. Doğru ya da yanlış, Ebû Bekir bu konuda ictihâd yapmıştır. İnsanlar arasında en çok sevdiği Ehl-i Beyt'e zarar verme pahasına, doğru bildiğini adil olarak uygulamıştır. Fedek'i yoksullara sadaka olarak vermesi onun iyi niyetini ortaya koymaktadır.[481]

Sahâbîlerin bu konuda Ebû Bekir'e karşı gelmemeleri Ebû Bekir'in haklılığını ortaya koyuyor. Ayrıca Şiî alimlerinin da kabullendiği gibi Hz. Ali'nin işbaşına geçtikten sonra Fedek'i Fâtıma'nın çocuklarına miras kılmayıp eski statüsünde bırakması,[482] Hz. Ebû Bekir'in isabetli hüküm verdiğini göstermeye yeterlidir. Yine Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'ya karşı yumuşak davrandığını, Şiî müellifler de kabul ediyor.[483]Bu da Ebû Bekir'in bu işde bir yarar ummadığını; sadece naslardan hareketle böyle davrandığını göstermektedir.

---

478 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 399.
479 Ebû Dâvûd, "Harac ve'l-İmare", 19 (III, 378-79); Mustafavî, 186.
480 Mustafavî, 187.
481 Mahmud Subhî, 272, 273.
482 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 92; İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 231.
483 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 86.

13. İrtidat Hareketi ve Zekât Vermeyenlerle Savaşması

Bilindiği gibi Rasûlullah'ın vefatının yaklaşması üzerine Müseylimetü'l-Kezzâb ve Esvedu'l-'Ansî gibi mutenebbiler (sözde peygamberler) ortaya çıktı ve yeni İslâm'a girmiş olan bazı kabileleri dinden döndürmek istediler. Rasûlullah'ın vefatıyla birlikte bu hareket biraz daha ivme kazandı, böylece bazı kabileler bu mütenebbilerin etrafından toplanarak dinlerinden dönüp irtidat ettiler. Diğer taraftan bazı kabileler Hz. Peygamber'in vefatı üzerine namaz kılacaklarını, ama Medine'ye artık zekât vermeyeceklerini ilan ettiler.

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine müslümanların maruz kaldıkları felâket ve musibeti, Hz. Aişe şöyle tasvir etmektedir: "...Araplar irtidat ettiler; Yahudilik ve Hıristiyanlık baş kaldırdı; nifak ortaya çıktı. Peygamberlerini kaybeden müslümanlar, bir kış gecesinin yağmuru altında kalmış koyun sürüsüne benzediler. Nihâyet Allah onları, tekrar Ebû Bekir'in etrafında topladı."[484] İslâm toplumunu bu kadar rahatsız eden irtidat hadisesine de Şîa kaynakları farklı yaklaşmaktadır.

a- Şîa'nın Hz. Peygamber'den Sonraki İrtidat Hadisesine Bakışı

Şîa kaynaklarına göre Rasûlullah'tan sonra üç kişi hariç, insanların tamamı irtidat etmiştir. Bu üç kişi Mikdad b. Esved, Ebû Zer el-Ğıfarî ve Selman-i Fârisî'dir.[485]

Küleynî'nin Muhammed Bakır'dan rivâyet ettiğine göre, insanlar Ebû Bekir'e biat ettiklerinde, Hz. Ali, onların İslâm'dan dönmelerinden, putlara tapmalarından, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun Rasûlü olduğuna şehadet etmemelerinden korktuğu için, onları kendi imâmetine davet etmemiştir. Bu insanların yaptıkları üzerine karar kılıp, İslâm'dan dönmemeleri ona daha sevimli gelmiştir. Günahları işleyenler ancak helak olmuşlardır. Ama bilgisiz olarak insanların yaptıkları gibi, Ebû Bekir'e biat edip başka bir şey yapmayanların Hz. Ali'ye düşmanlıkları bulunmayanların, bu durumları onları kafir kılmaz. Onları İslâm'dan da çıkartmaz. İşte bu yüzden Hz. Ali, işini gizlemiş ve yardımcı bulamadığından dolayı istemeyerek Ebû Bekir'e biat etmiştir.[486]

Yukarıdaki rivâyeti *el-Kâfî*'den nakleden Meclisî'nin daha sonra bu rivâyeti değerlendiren aşağıdaki yorumu, onun ve onun gibi düşünen Şiî müelliflerin, Rasûlullah'tan sonra üç kişi dışında insanların gerçek manada irtidat ettiklerine inandıklarını göstermektedir. Meclisî yukarıdaki rivâyeti naklettikten sonra der ki: "İslâm'dan dönmemelerinden" maksat, İslâm'ın zahirinden dönmemeleri, şehadeteyni söylemeleri demektir. Onların İslâm'ın zahiri üzerine kalmaları, gerek onların gerekse çocuklarının hakkı kabul etmeleri, zamanla imana girmeleri için bir yol bulmaları,

---

[484] İbn Hişâm, IV, 316; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 308-309; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992, 245.

[485] Müfîd, *el-İhtisâs*, 6; Ebû Cafer Şeyhu't-Taife Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *Ricâlu'l-Keşşî*, (thk. Hasan Mustafavî), Meşhed 1969, 12-13; el-Makdisî, *Risale fi'r-Red ale'r-Rafida*, 89; el-Meclisî, XXVIII, 236.

[486] el-Küleynî, VIII, 295. Ayrıca bkz. el-Meclisî, XXVIII, 254-255.

ümmetin yararına idi. Bu durum, daha önce geçtiği ve ileride geleceği gibi, üç kişiden başka insanların tümünün irtidat ettiği hususu ile çelişmez. Zira bu sözden, insanların vakıa olarak dinden döndükleri kast edilmiştir. Yukarıdaki metinde ise, her ne kadar onların bir çok durumda, gerçek manada kafirler hükmünde iseler de, İslâm'ın şekil ve zahiri üzerine kalmalarına hamledilmiştir. Hz. Peygamber bunu, Hz. Ali hakkındaki nassı duymayanlar ona buğz etmeyenler, ona düşmanlık etmeyenlere tahsis etmiştir. Zira bunlardan birini yapan Hz. Peygamber'in sözünü inkar etmiş olur. Böylece zahirî olarak kafir olmuş olduğundan, müslümanların yararlanabileceği hiç bir hükümden yararlanamaz ve İslâm hükümleri açısından öldürülmesi vacip olmuştur.

Daha sonra Meclisî, Abdurrahim el-Kasîr'in, Muhammed Bakır'a, "Biz, insanlar irtidat ettiler dediğimizde insanlar ürküyorlar" dediğini, Muhammed Bakır'ın ona cevap olarak, "Ey Abdurrahim, Rasûlullah vefat ettikten sonra insanlar Câhiliye ehli oldular" dediğini nakleder.[487]

Ebû Cafer'den rivâyet edildiğine göre Ebû Bekir ve Ömer, Hz. Ali'nin evine baskın düzenledikten sonra Muhâcirler, Ensâr ve diğerleri Hz. Ali'ye gelirler. Ona, "Vallahi sen mü'minlerin emirisin, insanlar arasında bu işe en çok hak sahibi ve Peygambere göre en öncelikli olanısın. Elini uzat sana biat edelim. Vallahi senin önünde öleceğiz" derler. Hz. Ali, "Şayet doğru söylüyorsanız yarın tıraş olmuş olarak bana geliniz" der. Bunun üzerine Hz. Ali, Selman, Mikdad ve Ebû Zer tıraş olurlar. Bunların dışında kimse tıraş olmaz. Sonra ikinci bir kez dönüp gelirler. Ona, "Vallahi sen Peygamber'e göre insanların en fazla hak sahibi ve en öncelikli olanısın" derler. Hz. Ali, "Şayet doğru söylüyorsanız yarın tıraş olmuş olarak geliniz" der. Yine bu üç kişiden başka kimse tıraş olmaz. Bunun üzerine râvî Ebû Buseyr Ebû Cafer'e, "Ammâr onların arasında değil miydi?" diye sorar. Ebû Cafer, "Hayır" der. Râvî Ebû Cafer'e, "Ammâr ridde ehlinden midir?" diye sorar. Ebû Cafer, "Ammâr daha sonra Ali ile birlikte savaşmıştır" der.[488] Rivâyetin diğer varyantında Ammâr'ın Hz. Ali'ye öğleden sonra geldiği onun da elini Ammâr'ın göğsüne koyarak, "Gaflet uykusundan uyanma zamanı yaklaşmadı mı? Dönün benim size ihtiyacım yoktur" dediği belirtilmektedir.[489]

Görüldüğü gibi Şîa kaynaklarında, üç kişi dışındaki bütün sahâbîlerin gerçek manada irtidat ettiğini iddia edilmektedir. Ammâr'ın bile, sonradan Hz. Ali'nin yanında yer aldığı belirtilmektedir. Bizzat mürtedler ile savaşanları, mürted olarak görmeleri ise çok gariptir. Buna göre Rasûlullah'ın bunca çabası boşuna gitmiş olmaktadır. Zira bu düşünceye göre Rasûlullah'ın bunca yıl eğittiği kişiler, Câhiliye ehli olmuşlardır.

Şîa kaynaklarına göre Rasûlullah'tan sonra insanlar, Hz. Musa'nın Tur'a çıkışından sonra Harun'a tabi olanlar ile buzağıya tabi olanların durumuna düşmüşlerdir. Ebû Bekir, Ali'yi

---

487 el-Meclisî, XXVIII, 255.
488 el-Müfîd, *el-İhtısâs*, 6-7; el-Meclisî, XXVIII, 236; XXVIII, 259.
489 el-Müfîd, *el-İhtisâs*, 6.

çağırmış, fakat o Kur'an'dan başkasını kabul etmemiş; Ömer onu çağırmış, o Kur'an'dan başkasını kabul etmemiş; Osman onu çağırmış o, Kur'an'dan başkasını kabul etmemiştir. Deccâl'ın çıkışına davet eden her kişi, mutlaka kendisine biat edecek olanları bulacaktır. Her kim dalalet bayrağını kaldırırsa, onun sahibi tağuttur, denilmektedir.[490]

Şiîlerin bazı rivâyetlerinde ilk üç halifenin irtidat ettikleri, hatta bir an bile iman etmedikleri belirtilerek onların helak olduklarından söz edilmiştir. Bir rivâyete göre bir genç Huzeyfe'ye gelerek, "Ey Ebû Abdullah, birgün Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî'den söz ederken onun, Rasûlullah'ın, Mü'minlerin Emiri'ni kendilerine emir tayin ettiğine dair ona selam vermelerini istediği ve orada bulunan bir kişinin arkadaşına şöyle dediğini işittiğini söyledin: 'Muhammed'in, amcasının oğlunu yüceltme ve derecesini yükseltme konusunda neler yaptığını görmedin mi? Öyle ki şayet onu Peygamber yapabilecek olsaydı yapardı' Arkadaşı da ona, 'Bu meseleyi gözünde büyütme. Şayet Muhammed'i yitirirsek, onun sözlerini ayaklarımızın altına alırız' dedi. Bu sözlerin sahibi olan kişiler minberde bulunduğu sırada, Büreyde'nin onlara ne şekilde seslendiğini tahmin eder gibiyim" der. Huzeyfe, "Evet Büreyde'den bu sözleri dinledim. Sözü söyleyen Ömer'di. Cevap veren de Ebû Bekir'di" şeklinde cevap verir. Genç, "Biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz. Vallahi halifelerle birlikte olanlar helak olmuştur. Amelleri boşa çıkmıştır" der. Huzeyfe, "Onlar, hep bu irtidat üzerinde kaldılar. Allahu a'lem" der. Konuşmanın devamında Huzeyfe şöyle söyler: "Vallahi onlar bir an bile Allah'a ve Rasûlüne iman etmediler"[491]

Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'e karşı gelip irtidat hareketlerine karışan birçok insanı "ridde ehli" olarak görmemektedirler. Onlara göre, Medine dışındaki müslüman gruplardan bir çoğu, seçime karşı olduklarından bu adla meşhur olmuşlardır. Onlar, sadece Ebû Bekir'in hilâfete getiriliş yöntemine itiraz etmişlerdi. O zamanın maslahatı ve sonraları tarihin maslahatı, bunların da mürtedlikle suçlanmasını gerektiriyordu. Bundan dolayı onlara "Ridde ehli" denilmiştir.[492]

Şiî müellif Şerefeddin el-Mûsevî'ye göre Ebû Bekir, "Vallahi namaz ile zekâtı birbirinden ayıran ile savaşacağım. Zira zekât, malın hakkıdır"[493] şeklinde Ömer'e vermiş olduğu cevabıyla, nassı duvara çarpanın durumuna düşmek istemiyordu. Ne var ki siyasetinin gerektirdiği anlamı, bu nassa yükledi. Zira o, savaşmaya kararlı idi. Yoksa o zaman öldürülen ve öldürenlerden Allah ve Rasûlü'ne inanan kişiler, hiç bir konuda namaz ile zekâtı birbirinden ayırmıyorlardı. Mûsevî'ye göre bu insanlar, sadece zekât ve diğer konularda Ebû Bekir'in verdiği kararı benimseme noktasında müteredditidiler. Zira onun Rasûlullah'ın yerine geçmesi, hükmen kesinlik kazanmamıştı. Şüphe duymak zorunda kalmışlardı. Onlar bu tereddütlerinde mazurdular. Dahası,

---

490 el-Küleynî, VIII, 296; el-Meclisî, XXVIII, 254.

491 el-Meclisî, XXVIII, 94-95.

492 Camîî, 71. Yazar dipnotta şöyle demektedir: "Mürtedlikle suçlanan ve "Ehl-i Ridde" diye meşhur olan kimselerden bir çoğu gerçekte mürted değildi. Onlar Ebû Bekir'in siyasî muhalifleriydi, İslâm'ı reddetmiş kimseler değil. A.e., 118; ayrıca bkz. Ali Abdurrazık, 96-100.

493 Müslim, "el-İman", 8 (I, 51-52).

bundan dolayı sevap almışlardır.[494]Sadece zekâtı halifeye verme noktasında tereddüt eden veya geciktiren müslüman ile savaşılmaz. Ebû Bekir'in halifeliğinde olduğu gibi, bir kişinin imâmlığına duyulan bir şüpheden dolayı bu gecikme gerçekleşmişse, hiç savaşılmaması gerekir. Zira onun halifeliği bir oldu bitti ile gerçekleşmişti.[495]

Çağdaş Şiî müellif Camiî, bu konuda Şîa'nın tarih anlayışına ve analiz yöntemine çok yaklaşmış olduğunu kabul ettiği[496] Ali Abdurrazık'ın şu görüşlerini nakledip desteklemektedir:

"Belki de zekât vermedikleri için Ebû Bekir'in savaş açtığı kimselerden bir kısmı, bu yolla dini terkederek kafir olmak istemiyordu. Sorun, onların Ebû Bekir'i müslümanların bazı büyükleri gibi kabul etmemeleriydi. Bu yüzden ona zekât vermemeleri doğaldı. Çünkü onu resmen tanımamış ve ona itaat edip boyun eğmemişlerdi. İnsan, tarihin Ebû Bekir'e isyan edenler hakkında rivâyet ettiği şeyler, onların mürted olarak adlandırılmaları olayı ve Ridde diye adlandırılan savaşlar hakkında düşünüp araştırdığı zaman, tarihin ne kadar karanlık ve zalim olduğu hissine kapılıyor. Fakat daima, tarihin karanlıkları arasında hakikat nurundan bir şule parlamaktadır, daha sonra bu şule bir gün alimlerin bakışlarını kendisine celbedecektir. Ola ki bu şule vasıtasıyla hakikat yolunu bulalar."[497]

Ebû Bekir'in zekâtın tayini ile ilgili olarak yaptığı savaşın doğruluğu konusunda bütün Ehl-i Sünnet ittifak ve icmâ' etmiştir. Ehl-i Sünnet, çoğu fikhî hükümlerini bu olaya göre düzenlemiştir.[498]

İlk Şiî müelliflerden İbn Şâzân, bu konuda Ehl-i Sünneti suçlayarak der ki: "Siz hem 'Allah ve Rasûlünü inkardan başka hiç bir şey, kişiyi imandan çıkarmaz. Şüphesiz ki günahlar hiç kimseyi imandan çıkarmaz' hadîsini rivâyet edersiniz, hem de Yemâmelileri 'Ridde ehli' olarak görürsünüz. Halbuki onlar sadece zekât vermeyi reddetmişlerdi. Ezân ve ikamet ile namaz kılıyorlardı. Buna rağmen onlara saldırıldı ve esir alındılar. Ebû Bekir, Halid'in yaptıklarını benimsedi ve tasvip etti. Halbuki Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'ye yaptıkları biatten vazgeçip Basra'nın zekâtını, mallarını ve haracını vermekten kaçındıklarından; Muaviye de Şam'ın sadaka ve haracını ona vermediğinden dolayı Hz. Ali onlarla savaştı. Fakat bu kişiler, irtidat ile suçlanmadılar. Mü'minlerin Emiri bu işi yönettiğinde, siz bu savaşmayı onun bir eksikliği olarak kabul ettiniz. Fakat Ebû Bekir yönetici olduğunda, Yemâmelileri mürted kabul ettiniz. Ali'nin yaptıklarını kınadınız. Ebû Bekir'in yaptıklarını doğru buldunuz."[499]

---

494 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 109-110.
495 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 114.
496 Camiî, 165.
497 Ali Abdurrazık, *el-İslâm ve Usûlu'l-Hukm*, 97-98; Camiî, 163.
498 Bkz. es-Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünneh*, I-III, Beyrut ts., I, 287-294; Camiî, 205 dn., 50.
499 İbn Şâzân, 182-183.

Halbuki kaynaklarda belirtildiği üzere Yemâmeliler, Ebû Bekir'e sadece zekât vermeyen kişiler değildi. Benî Hanife kabilesine mensup olan Yemâmeliler, aynı zamanda Müseylimetü'l-Kezzab'a destek vermişlerdi. Onlarla müslümanlar arasında çok çetin bir savaş olmuştu.[500] Hatta bu savaş, yalnızca ridde savaşları arasında değil, müslümanlardan Bedir'den o güne kadar yaptıkları bütün muharebelerin en şiddetli ve en kanlısıdır.[501] Ünlü kumandan Halid b. Velid, "Yirmi ordu ile karşılaştım; ancak, kılıç darbelerine çok sabırlı bir şekilde karşı koyan, çok iyi kılıç sallayan ve savaşa çok iyi dayanan Yemâme'deki Benî Hanife'den daha zorlu bir kavim görmedim"[502] diyerek, bu savaşın çok zor ve ağır şartlarda geçtiğini ifade etmiştir.

Şîa kaynakları, irtidat hareketleri sırasında Ebû Bekir ve kumandanlarını, bazı kişileri ateşle cezalandırdıklarından dolayı eleştirmektedir. *er-Riyâdu'n-Nadira*'da geçen bir rivâyete göre Benû Süleym kabilesi irtidat ettiğinde Ebû Bekir, Halid b. Velid'i onların üzerine gönderdi. Halid onları etrafı çevrili bir ağılda topladı. Sonra onları ateşe verip yaktı. Bu haber Ömer'e ulaştığında Ömer, Ebû Bekir'in yanına gitti. Ona; "Adamı (Halid'i) Allah'a özgü azap ile başkalarına azap etmek konusunda serbest mi bırakacaksın?" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir, "Allah'ın, düşmanlarına karşı çekip çıkardığı kılıcı, kendisi kınına sokmadıkça ben sokmam" dedi. Sonra Halid'e bulunduğu yönden Müseylime'nin üzerine gitmesini emretti.[503] Şîa, şu âyet-i kerimeyi de delil getirerek, Hz. Ömer'in itirazını desteklemektedir: *"Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmağa çalışanların cezası: (ya) öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin, ayaklarının çapraz kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette ise onlara büyük azab vardır."*[504] Bunun yanında Hz. Peygamber'in *"ateşle ancak ateşin sahibi cezalandırır"*[505] hadîsi de delil olarak getirilmektedir.[506]

Şîa aynı tepkiyi Fucâ'a es-Sulemî'nin yakılması hadisesinde de göstermektedir.[507] Kaynakların kaydettiğine göre asıl adı İyâs b. Abdilyalil olan Fucâ'a es-Sulemî, Hz. Ebû Bekir'e gelerek müslüman olduğunu belirttikten sonra, irtidat edenlerle savaşmak için kendisine asker ve silah verilmesi talebinde bulundu. Hz. Ebû Bekir de onu bir askerî bölüğün başına komutan tayin ederek, ona gerekli silah ve mühimmatı verdi.[508] el-Ceva denilen bölgeye gittiğinde önüne gelen mürtedleri ve müslümanları öldürdü, yaktı ve mallarını yağmaladı. Süleym, Hevâzin, Benî Amir kabilelerine mensup müslümanlara baskın düzenledi. Hz. Ebû Bekir, bu haberi duyar duymaz

---

500 Bkz. et-Taberî, *Tarîh*, III, 281-301; Fayda, *Halid b. Velid*, 272-289
501 Fayda, *Halid b. Velid*, 272.
502 Ebû'r-Rebî' Süleyman b. Musa el-Külaî, *el-Hılâfetu'r-Raşide ve'l-Butûletu'l-Halide fî Hurûbi'r-Ridde*, (thk. Ahmed Ğanîm), Kahire 1981, 140; Fayda, a.g.e., 273.
503 Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, II, 48.
504 el-Mâide, 5/33.
505 Ahmed b. Hanbel, III, 494; Buhârî, "Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer", 149, (IV, 21).
506 el-Eminî, VII, 155.
507 Bkz. el-Eminî, VII, 157.
508 Ya'kûbî, II, 134.

Tureyfa b. Haciz'i görevlendirdi. O da Fucâ'a'yı yakalatıp getirdi ve Medine'nin namazgâhında ateşe atarak yaktı.[509]

Şiî müellifler, Fucâ'a'nın tevbe ettiği ve mazlum olarak öldürüldüğünü ileri sürmektedirler. Onlara göre Tureyfa, Fucâ'a ile karşılaştığında Fucâ'a, "Ben küfre dönmedim; müslümanım. Sen Abdullât'a (Ebû Bekir) benden daha yakın değilsin. Sen de benim gibi onun emirisin" demiş. Tureyfa da cevap olarak şöyle demiştir: "Şayet doğru söylüyorsan silahı at. Abdullât'ın yanına gidip senin durumunu haber vereyim." Bunun üzerine o da silahı bırakır. Tureyfa, onu camisinde bağlar. Sonra onu Ebû Bekir'e gönderir. Fucâ'a Ebû Bekir'in yanına geldiğinde ben müslümanım dediği halde Ebû Bekir onu ateşe atar.

Olayı bu şekilde anlatan Şiî müellif Hacûî, İslâm'ın, kalbin tasdikine bakılmaksızın dil ile ikrardan başka bir şey olmadığını, kalplerdekini Allah'tan başka kimsenin bilmediğini, Fucâ'a'nın de mazlum olarak yakıldığını ve ateşe atıldığı sırada gür sesiyle "Ben inkar etmedim ben mü'minim" dediğini, onun irtidat etmiş olması durumunda bile tevbe ettiğinden dolayı bu tevbesinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürerek, Hz. Ebû Bekir'i eleştirmektedir.[510]

Burada görüldüğü gibi Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'i eleştirmek için, Fucâ'a'yı tevbe etmiş iyi bir müslüman olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Şu da var ki Fucâ'a'nın emanete hıyanet etmesi, devletin himayesindeki birçok insanın malını yağmalaması, çok sayıda müslümanı yakarak öldürmesi, Hz. Ebû Bekir'i çok öfkelendirmişti. Doğru bir kimsenin aldatıldığı andaki gazabı, öfkelerin en aşırısı şeklinde zuhur eder. Hele bu aldatmanın sonu ihanet ve kan akıtmaya kadar varırsa[511] sonuç daha da kötü olur. Bunun yanında Fucâ'a'nın, müslümanları yakmasına karşılık olarak aynı cezaya çarptırıldığı söylenir.[512] Buna rağmen Hz. Ebû Bekir'in Fucâ'a'yı yaktırdığı için daha sonra pişmanlık duyduğu, rivâyet edilmektedir.[513]

Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in ve Hâlid b. Velid'in Ridde savaşlarında birkaç kişiye yakma cezası verdiklerine dair haberler de kaynaklarda yer almaktadır. Muhtemelen bu husus doğru değildir; belki bir iki olay istisna teşkil edebilir. Çünkü böyle bir ceza şekli olsaydı daha sonraları uygulanırdı. Halbuki İslâm ceza hukukunda böyle bir ceza usûlü bulunmamaktadır.[514]

---

509 et-Taberî, *Tarîh*, III, 264; Ebû Halil, 61. Diğer bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir, Halid b. Velid'e bir mektup yazarak onu yakalatıp getirmesini emretti. Halid de Benî Süleym'den Muaz b. Vesile'yi görevlendirirerek onu yakalatıp getirtti ve Hz. Ebû Bekir'e teslim etti. Hz. Ebû Bekir de Turayfa b. Haciz'i çağırarak, Fucâ'a'yı şehrin dışına çıkartıp yakmasını emretti. Turayfa, onu şehrin dışına götürdü. Orada odun toplayıp ateş yaktı. Fucâ'a'yı o ateşin içine attı. Böylelikle yanıp kül oldu. Bkz. Vâkıdî, *Ridde*, 78-80. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 324.

510 Hâcûî, *Tarîk*, 472-473.

511 Akkad, 77.

512 Ebû Halîl Şevkî, *Hurûbu'r-Ridde min Kıyadeti'n-Nebî ila İmreti Ebî Bekr*, Dımaşk 1984, 61.

513 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 36; Ya'kûbî, II, 137; İbn Abdirabbih, IV, 268.

514 Fayda, *Halid b. Velid*, 257-58.

b- Mâlik b. Nüveyre Olayı

İrtidat savaşları arasında, Mâlik b. Nüveyre'nin öldürülmesi hadisesinin çok değişik bir yeri vardır. Bu olay etrafında büyük fırtınalar koparılmış, gerçek dışı senaryolar uydurulmuştur. Bu senaryoların uydurulmasında Seyf b. Ömer'in büyük bir rolü olmuştur. Taberî dahil hemen bütün tarihçiler ve zamanımızdaki araştırmacılar, onun rivâyetlerinin adeta esiri olarak bu hadiseyi anlatmış, yorumlamış ve çok farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu vak'a, işin içine kadın ve evlilik girince, insanoğlunun muhayyilesinin neler uydurabileceğine tipik bir örnektir.[515] Şîa kaynakları bu olayı tamamen olumsuz yönleri ile ele alıp Hz. Ebû Bekir ve Halid b. Velid'i eleştiri oklarına tabi tutmaktadırlar. Gerek Şîa'nın ilk dönem müellifleri, gerekse çağdaş araştırmacıları, halifeler için en olumsuz rivâyetleri esas alıp onları tenkit etmişlerdir. Mâlik b. Nüveyre olayı bu konuda bir örnektir.

Şiî müellif Feyz-i Kâşânî'nin anlattığına göre, Hz. Ebû Bekir halife olarak minbere çıktığı ilk günlerde Malik b. Nüveyre Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamber'in vasîsi olan Hz. Ali'ye hıyanet edildiğini ifade etmiş ve Ebû Bekir'e yönelip "Rasûlullah'ın vasîsi dururken sen nasıl onun minberine çıkarsın" diye itirazda bulunmuştur. Bunun üzerine Ebû Bekir, Ömer ile Halid b. Velid'e emrederek onu mescidden dışarı çıkartmıştır. Daha sonra Halid b. Velid'in onu haksız bir şekilde öldürmesi üzerine Hz. Ali çok üzülmüştür.[516] Malik b. Nüveyre'nin Medine'ye gelip Hz. Ebû Bekir ile böyle konuştuğuna dair rivâyetler, Şîa kaynaklarından başka eserlerde bulunmamaktadır.

Şiî müelliflerden Şerif el-Murtazâ, her namaz kılanın zekâtı da verdiği düşüncesinden hareketle Benî Temim ve Malik b. Nüveyre'nin namaz kıldıkları halde zekât vermemelerini imkansız görmektedir. Ona göre Malik, kavmine acıdığından onların mallarını, zekâtı vereceği kişi iş başına geçinceye kadar bekletmiştir. Bu yüzden Halid b. Velid, onu haksız yere öldürmüştür. Halid'in suç işlediği apaçık olduğu için durumu te'vil edilip bağışlanması söz konusu değildi. Ona ahkâmın uygulanmasında hiç bir şey engel olamazdı.[517]

Çağdaş Şiî müellif Tabâtabâî'ye göre Halid b. Velid, "meşhur müslümanlardan" Mâlik b. Nüveyre'nin yanına geceleyin misafir olarak gitmiş, onu gözetleyip öldürmüş, başını tandıra koyup yakmış, aynı gece onun hanımı ile cinsi ilişkide bulunmuştur. Yüz kızartıcı bu cinâyetten sonra Halife Ebû Bekir, hükümetinin ona ihtiyacı olduğunu ileri sürerek, ona had uygulamamıştır. Tabâtabâî bu örneği zikrederken şöyle der: "Seçime dayalı halifeliği savunanlar, sadece Allah'ın kitabının ezberlenip korunması ve bir kanun kitabı olarak saklanmasına inanırlar. Rasûlullah'ın

---

[515] Fayda, *Halid b. Velid*, 264.
[516] Feyz-i Kaşanî, II, 683-85.
[517] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 163-167. Şerif el-Murtazâ'nın bu iddialarının bir kısmının değerlendirilmesi konusunda bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 204-207.

sünnetine ve sözlerine bu önem verilmiyor. Onlara göre İslâm hükümeti, maslahat gerektirdiğinde Sünneti bir kenara koyabilir."[518]

Şiî müelliflerin bu olayda, Ebû Bekir'den daha fazla eleştirdikleri Ömer'in görüşünü desteklemeleri ilginçtir. Zira bu müelliflerin kabul ettikleri rivâyetlere göre, bu olaydan sonra Halid, sarığının içine oklar yerleştirerek Medine'ye gelir. Ömer okları onun sarığından aldıktan sonra yakasından tutup, "Allah'a yemin ederim ki şayet müslümanların işleri benim elimde olsaydı, senin boynunu vururdum. Zira kesin olarak biliyorum ki sen Mâlik b. Nüveyre'yi haksız bir biçimde, hanımının güzelliğine rağbet gösterdiğinden dolayı öldürdün" diyerek onu Ebû Bekir'in yanına götürür. Ama Ebû Bekir, Ömer'in sözüne itibar etmeksizin bu esir alma ve öldürmeyi caiz görmüştür. Dolayısı ile Halid'in yaptıklarını onaylamıştır.[519]

Şiî yazarlar Halid'in haksız yere insan öldüren, kesin suçlu biri olduğuna ve Malik'in hanımı ile zina ettiğine hükmediyorlar. Mâlik b. Nüveyre'nin ise Rasûlullah ile güzel sohbette bulunmuş, onun tarafından zekât memuru olarak görevlendirilmiş, gerek Câhiliye gerekse İslâm döneminde toplumun ileri gelenlerden biri olmuş ve mazlum olarak öldürülmüş şehid bir sahâbî olabileceği görüşünü savunmaktadırlar.[520]

Çağdaş Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, irtidat savaşlarının genel komutanı Halid b. Velid hakkında şöyle demektedir: "Halid istediğini emreder, istediği şekilde hükmederdi. Mü'minleri hapsederek öldürmek ile yetinmiyor; organlarını kesip onlara işkence/müsle yapardı. müslüman kadınları esir ediyor; mal, ırz ve şer'î hadleri düşürme noktasında Allah'ın haram ettiklerini helal kılıyordu. Bu konuda Câhiliye döneminde bile benzeri olacağını sanmadığım olaylar gerçekleştiriyordu"[521] Buna karşılık aynı yazar, Mâlik b. Nüveyre'yi çok iyi bir müslüman olarak tasvir etmektedir. Yazara göre Mâlik zekâtı inkar etmiyor; onunla namazı birbirinden ayırmıyordu. Ebû Bekir ya da başka müslümanlar ile savaşmayı mubah görmüyordu.[522] Yazar, tüm tarihçilerin Ömer'in, Halid b. Velid'in Mâlik b. Nüveyre'yi öldürdüğünden ve onun hanımı ile evlendiğinden dolayı müteessir olduğu noktasında görüş birliğine vardıklarını, Halid'in daha sonra azledilmesinde bu görüşünün etkisi olduğunu savunmaktadır.[523]

Bu konuda Seyf b. Ömer'in rivâyetlerini esas almayan kaynaklarda ise şu bilgiler bulunmaktadır: Halid b. Velid, Büzaha savaşından ve Benî Amir ile diğer kabileleri itaat altına aldıktan sonra, Temim kabilesi topraklarına ve Yemâme'ye yürümek için Hz. Ebû Bekir'in kendisine vermiş olduğu emri açıkladı. Birlik ve beraberlik sağlandıktan sonra ordusunu, Temim

---

518 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 35.
519 İbn Şâzân, 133.
520 Bu konuda bkz. el-Eminî, VII, 161-165.
521 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 116.
522 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 118.
523 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 126.

kabilesi toprağı Butah'a götürdü. Orada hiçbir topluluğa rastlamadı. Bunun üzerine Halid, bölgenin muhtelif yerlerine seriyyeler gönderdi. Bu seriyyelerden birisinde Ebû Katade el-Ensârî vardı o şunları anlattı:

"Bir adama rastladık, 'Sen hangi kabiledensin' diye sorduk; o, 'Benî Hanzala'danım' diye cevap verdi. Biz, 'Zekât verilmesine mâni olanlar şimdi neredeler?' diye sorunca o adam, kendilerinin yerlerini işaret etti ve bir günlük mesafede olduklarını haber verdi. Süratle yola çıktık; güneş doğarken onların yanına vardık. Bizi görünce korktular ve silaha sarıldılar ve 'Siz kimsiniz?' diye sordular. Biz de onlara, 'Allah'ın müslüman kullarıyız' diye cevap verince, onlar, 'Biz de Allah'ın müslüman kullarıyız' karşılığını verdiler. Onlar on iki kişi idi; aralarında Malik b. Nüveyre de vardı. Kendilerine 'Silahlarınızı bırakınız ve teslim olunuz' dedik. Onlar da silahlarını bıraktılar; kendilerini alıp Halid'e getirdik."

Kaynağımız hadisenin bundan sonraki kısmının daha sonra zikredileceğini ifade ettikten sonra, Malik b. Nüveyre hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Rasûlullah (s.a.) Mâlik b. Nüveyre'yi, reisi olduğu Benî Hanzala kabilesinin zekâtını toplamak üzere göndermişti. Fakat o, Hz. Peygamber'in vefatını öğrenince, kabilesinden topladığı zekât develerini geldikleri yere gönderdi. Bundan dolayı ona "aceleci" denildi. Kabilesini topladı ve onlara şöyle dedi: "O adam (Hz. Peygamber'i kastediyor) öldü! Eğer onun yerine Kureyş'ten biri geçer de, eskisi gibi hiç zekât istememeye razı olursa, hep beraber onun yanında yer alırız. Çünkü sizler, mallarınızı daha önce insanlara vermiş değilsiniz; esasen bu mallar sizlerin hakkıdır."

Kabilesinden birçok kimse ona uymakta acele etti. Verdikleri zekât mallarını sevinçle geri aldılar.

Yerbu' kabilesinin reisi olan İbn Ka'neb, Mâlik'in görüşlerine karşı çıkarak, zekâtlarını vermeleri hususunda onları ikaz ve başlarına gelecek felaketleri haber veren bir konuşma yaptı ve Temîmlileri Allah'a itaat etmeye, Mâlik'e karşı çıkmaya davet etti.

Bunun üzerine Mâlik de bir konuşma yaparak ona cevap verdi ve görüşlerinde ısrar etti. Kabilesi Benî Hanzala, onun yanında yer aldı ve kendisine bağlı olduklarını, "Bizim savaşımız senin savaşındır; bizim barışımız senin barışındır" diyerek ortaya koydular ve Mâlik'in iade ettiği zekât mallarını aldılar. İyi bir şair olan Mâlik, bu hadise üzerine bir de şiir söyledi.[524]

Hz. Ebû Bekir ve müslümanlar bu durumu öğrenince, Mâlik'e çok kızdılar. Halid, onu yakalarsa, öldüreceğine dair Allah'a söz vermişti. Ancak onu esir alanlar, aralarında ihtilafa düştüler. Yukarıda Mâlik'in yakalanmasını rivâyet eden Ebû Katade el-Ensârî başta olmak üzere bazı müslümanlar, onların öldürülmemesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Onlara göre Mâlik ve

arkadaşları, teslim olduklarında müslümanlarla birlikte ezân okuyup namaz kılmışlardı. Halife'nin emri de bu istikamette idi.

Mâlik ve adamlarını yakalayan seriyyedeki müslümanların diğer bir kısmı ise, onların müslüman olmadıklarını, ezân okumadıklarını; bu yüzden kendilerinin öldürülüp kadın ve çocuklarının esir alınmasının helâl olduğunu söylüyorlardı. Halid de bu görüşte idi.

Ebû Katâde el-Ensârî sözlerine şöyle devam ediyor: Halid'e gittim; "Sen bunları öldürecek misin?" diye sordum. O, "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine ona, "Vallahi onların öldürülmesi senin için helal değildir. Kendilerini İslâm ile bizden korudular, onların aleyhine bir delil yoktur; onların öldürülmesinde sana uymayacağım" dedim.

Halid ise onların öldürülmesini emretti. Bunun üzerine oradan ayrıldım ve Ebû Bekir'in yanına gittim, hadiseyi ona haber verdim ve bu işin büyük bir hata olduğunu söyledim. Bu hususta Ömer çok sinirlendi ve "Halid'i taşla! Çünkü o, bunu helal saydı" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir, "Hayır onu cezalandırmayacağım; Halid yanlış te'vil ettiği bir iş yapmıştır" dedi.

Ebû Katâde ve başkalarının anlattıkları üzerine Ebû Bekir, yanına geldiği zaman Halid'i, Mâlik b. Nüveyre'yi öldürdüğü için azarladı. Halid, Halife'den özür diledi; Malik'ten işittiği bir söz üzerine, onun öldürülmesinin helâl olduğuna karar verdiğini belirtti. Ebû Bekir de onun mazeretini kabul etti.[525]

Taberî'nin İbn İshâk'tan rivâyet ettiğine göre Halid b. Velid, Mâlik b. Nüveyre ile zekâtını verip vermeyeceği konusunda konuşmaya başladı. O ise Halid'e namaz kılacağını fakat zekât vermeyeceğini söyledi. Halid, "Biri, diğeri olmadan kabul olunmaz" dedi. Mâlik, "Arkadaşınız (Hz. Peygamber) böyle mi söyledi?" dedi. Bunun üzerine Halid, "Demek o bizim arkadaşımızdır, senin arkadaşın değil öyle mi? Seni öldüreceğim" dedi. Mâlik, ikinci kez, "Arkadaşın böyle mi emretti" deyince, her ne kadar Abdullah b. Amr ile Ebû Katade onu öldürmemeyi söylediler ve Mâlik, "Beni Hz. Ebû Bekir'e gönder o benim hakkımda hüküm versin" dediyse de Halid'i vazgeçiremediler. Halid b. Velid, Dırar b. Ezver'e onu öldürmek için emir verdi, o da Mâlik'i öldürdü.[526] Mâlik öldürüldükten sonra Halid onun hanımı ile evlendi.[527] Halid'in ancak iddeti dolduktan sonra, onun dul hanımı ile evlendiğini nakledenler de bulunmaktadır.[528]

Temim kabilesi ve Malik b. Nüveyre, yalnızca zekât vermemek suretiyle değil, aynı zamanda Secâh'ın peygamberliğine karşı çıkmayıp onu kabul etmek suretiyle de irtidat etmişlerdir. Halid'in onu cezalandırılmasında bu husus da göz önüne alınmalıdır.[529]

---

524 Kaynağımızda yer alan bu şiiri tercümeye gerek duymadık. Bkz. Külaî, 95.
525 Külâî, 91-98; Fayda, *Halid b. Velid*, 265-268.
526 İbnu'l-İmâd, I, 15-16.
527 Vâkıdî, *Ridde*, 107.
528 A. Mahmud Subhî, *Nazariye*, 275. (Razî'den naklen)
529 el-Belâzurî, *Futûh*, 136-138; Külâî, 108-109; Fayda, *Halid b. Velid*, 270.

Halid b. Velid'in Malik b. Nüveyre'yi öldürmesini ele alırken iki noktanın aydınlatılması gerekir: Bunlardan birisi, Ebû Katade el-Ensârî'nin itirazı; ikincisi, Halid'in onun karısı ile evlenmesidir.

Malik ve arkadaşlarını yakalayıp Halid'e teslim eden Ebû Katade, onların kendileriyle birlikte namaz kıldıklarını ileri sürerek öldürülmelerinin doğru olmadığını ısrarla ifade etmiş; başkumandanının aynı görüşü paylaşmadığını ve onu öldürdüğünü görünce de orduyu terk edip Medine'ye dönmüş ve Hz. Ebû Bekir'e şikâyette bulunmuştur.

Ebû Katade'nin gördükleri doğrudur; bu doğruya göre verdiği karar da kendisi bakımından haklıdır. Ancak başkumandanı bakımından, onun bu doğruları kabul edilmemiştir. Çünkü Halid için gerçek başkadır. Şöyle ki, Malik b. Nüveyre, Hz. Peygamber'in zekât amili olmasına rağmen, vefatını öğrenir öğrenmez kabilesinden topladığı malları sahiplerine iade etmiş ve Medine'ye göndermemiştir. Yalnızca bu suç, onun öldürülmesi için yeterli sebeptir. Kaldı ki onun aleyhine delil teşkil eden başka suçları da vardır ve bunların hepsini başkumandan bilmektedir. Bunlardan ilki, onun söylediği şiirlerdir ki irtidad ettiğinin açık delilidir. İkinci bir husus Mütenebbî Secah'a tabi olması; ona karşı çıkmamasıdır. Ve son olarak İbn İshâk'ın rivâyetinde açıklanan ifadeleridir. Hz. Peygamber'den "sizin arkadaşınız" şeklinde bahsederek Hz. Peygamber'e inanmadığını adeta Halid'in önünde ilân etmiştir. Bütün bu noktaları gören, bilen ve tesbit eden Halid b. Velid, haklı olarak onu suçlu bulmuş; Ebû Katade'nin namaz kıldığını söylemesini, doğru olmakla birlikte kabul etmemiş; Malik'in korkudan öyle davrandığına hükmetmiştir.[530]

Malik'in öldürülmesi üzerinde durulurken, Halid'in onun karısı Ümmü Temîm ile evlenmesi en fazla dikkati çeken bir mesele olmuştur. Bizim esas aldığımız rivâyetlerde, Hz. Ebû Bekir'in bu izdivaca kızdığı, hatta Halid'e onu boşamasını emrettiği gibi hususlara hiç yer verilmediğini görüyoruz. Bu izdivacla alakalı birçok detayı nakleden Seyf bile, Halife'nin onu boşaması için emir verdiğini zikretmekle birlikte, Halid'in onu boşayıp boşamadığına dair hiç bilgi vermemektedir. Bu hususta kesin olan nokta, Butah'tan sonra Müseylime ile yapılan savaş esnasında Halid'in bu hanımının hala onun çadırında olduğudur. Bize göre bu evlilikte, yadırganması ve tuhaf bulunması gereken tek husus, eskiden beri cari olan Arap geleneğine de aykırı bir şekilde, savaş meydanında ve savaş günlerinde bu izdivacın yapılmasıdır.[531]

---

[530] Fayda, *Halid b. Velid*, 270-271.

[531] Fayda, *Halid b. Velid*, 272. Malik b. Nüveyre'nin öldürülmesi konusu hakkında bkz. Vâkıdî, *Ridde*, 103-109; el-Belâzurî, *Futûh*, 137-138; et-Taberî, *Tarîh*, III, 278-280; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 161-167; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 202-214; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 326-27; Ebû Halil, 69-71; M. Fayda, *Halid b. Velid*, 264-272.

14. Kur'an-ı Kerim'in Toplanması

Hz. Ebû Bekir döneminin önemli olaylarından birisi de hiç kuşkusuz Kur'an-ı Kerim'in toplanmasıdır. Bu dönemde İslâm ümmetinin birliği sağlandıktan sonra Kur'an sayfaları bir araya getirilmiştir.

Hz. Peygamber döneminde Kur'an-ı Kerim, gelişen olaylara uygun olarak zaman aralıklarıyla bölüm bölüm 23 yıl zarfında tamamlanmıştır.[532] Rasûlullah vahiy katiplerine, inen her âyet-i kerimeyi, yassı ve ince taşlara, düzgün hurma dallarına ve kemik parçaları üzerine yazdırıyordu.[533] Böylece daha o dönemde bizzat Hz. Peygamber tarafından âyetler sûrelerdeki yerlerine yerleştirilerek Kur'an'ın tamamı yazdırıldı. Ancak dağınık durumda olup tek bir mushafta toplanmamıştı.[534] Buna imkan da yoktu. Zira Kur'an'ın bir cilt halinde toplanması için vahyin kesilmesi gerekirdi. Hz. Peygamber yaşadığı müddetçe vahiy kesilmeyeceğinden böyle bir teşebbüs doğru olmazdı.[535] Bu yüzden Kur'an'ı Rasûlullah'tan rivâyet edildiği şekliyle ilk olarak bir mushafta toplayan zat, Hz. Ebû Bekir'dir.[536]

Kur'an-ı Kerim'in toplanması (cem'i) konusunda İmâmiyye Şîası, Ehl-i Sünnet'e göre farklı bir kanaati benimser. Ehl-i Sünnet'e göre Kur'an, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti sırasında vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit'in başkanlığında kurulan bir heyet tarafından Rasûlullah zamanında yazılmış metinler bir araya getirilmek suretiyle bir mushaf şeklinde toplanmıştır.[537] İmâmiyye'ye göre ise Kur'an-ı Kerim, Hz. Ali tarafından toplanmış ve onun metni esas alınmıştır.[538]

el-Kâfî'de geçen bir habere göre Ebû Cafer şöyle diyor: "Hiç bir insan bütün Kur'an'ı topladığını iddia edemez. Kur'an ancak ve ancak Hz. Ali ve ondan sonraki imâmlar tarafından toplanabilmiştir. Bunların dışında Kur'an'ı Rasûlullah'a nâzil olduğu şekliyle bir araya getirdiğini iddia eden yalancıdır."[539]

Şîa kaynakları Kur'an'ın Hz. Ebû Bekir dönemindeki cem'iyle ilgili rivâyetleri ya kabul etmemekte, ya da farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Âyetullah el-Hoî ve Nasır Mekarim Şirazî gibi bir kısım Şiî bilginler, cem' olayının Rasûlullah döneminde yapıldığını, bu işlemin halifeler döneminde yapıldığını gösteren tüm rivâyetlerin asılsız olduğunu belirtirken müfessir Tabâtabâî bu

---

532 Kur'an'ın kaç yılda nâzil olduğuna dair bkz. Sadûk, *İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, 96; Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I-II, Kahire ts., I, 51; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlu*, Ankara 1983, 62.

533 Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk, Mustafa Dib), I-II, Beyrut 1987, 185; Subhî Salih, *Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1981, 69.

534 Bedreddin Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim), I-IV, Beyrut 1972, 234-235.

535 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 87.

536 ez-Zerkeşî, 235; es-Süyûtî, *İtkân*, 185.

537 Bu konuda bkz. Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 3 (VI, 98-99).

538 Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikadâti'l-İmâmiyye*, 101.

görüşe katılmadığını ifade etmektedir. Tabâtabâî'ye göre Kur'an'ın Rasûlullah'ın devrinde toplanmış olması, vakıaya uygun değildir. Bu itibarla birinci ve ikinci cem'lerin halifeler zamanında gerçekleşmiş olması kaçınılmazdır. Ancak birinci cem' dağınık bulunan Kur'an âyetlerini bir araya getirirken, ikinci cem' kıraetlerin birleştirilmesi ve bir tek mushaf dışında kalan diğer mushafların yakılmasını sağlamıştır.[540]

Tabâtabâî, Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında, İslâmî ilimler ve Kur'anî kavramlar konusunda insanların en bilgini olduğunu, söylediğini ileri sürerek Hz. Ebû Bekir'in onu Kur'an'ı toplama heyetine almamasını eleştirmektedir. Ona göre Hz. Ebû Bekir ve arkadaşları, Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın vefatından sonra evinde oturup Kur'an'ın cemiyle uğraştığını bildikleri halde onu bu heyete almamışlardır.[541]

Şîa kaynaklarına göre Hz. Ali insanların vefasızlığını görünce, evinde oturdu. Kur'an âyetlerinin toplanması ve yazması ile uğraştı. Cem edinceye kadar evinden çıkmadı. Kur'an'ı cem edinceye kadar namazın dışında ridasını giymemeye yemin etti. Sonra insanlar Rasûlullah'ın mescidinde toplandıkları bir sırada Hz. Ali en yüksek sesi ile, "Ey insanlar Rasûlullah vefat ettiğinden beri ben onun yıkanması ve Kur'an'ın cem' edilmesi ile meşguldüm. Nihayet hepsini ezberledim ve Allah'ın Rasûlüne indirdiği bütün âyetleri topladım"[542]der.

el-Kaşî'nin naklettiği bir diğer rivâyete göre, Rasûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ali topladığı Kur'an'ı Muhâcirîn ve Ensâr'a gösterdi. Hz. Ebû Bekir Kur'an'ı eline aldı, baktığı ilk sayfada kendi ayıplarını anlatan âyetler gördü. Bunun üzerine Ömer derhal Ebû Bekir'e müdahale ederek, "Ey Ebû Bekir, onu Ali'ye geri ver. Bizim ona ihtiyacımız yoktur" dedi ve ayrıldı.[543]

İbnu'n-Nedîm de *el-Fihrist* adlı eserinde, "Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Ali Kur'an'ı cem' edinceye kadar üç gün örtüsünü sırtından çıkarmamaya yemin etti ve evde oturup Kur'an'ı cem' etti. Bu kalbden ezber yoluyla cem' edilen ilk mushaftır..."[544] şeklinde bir rivâyet kaydediyor. Ne var ki bu tür rivâyetler özellikle hadîs otoriteleri tarafından kabul edilmemiştir.[545] Bu hadîsleri yorumlayan bazı yazarlar, bu tür rivâyetler kabul edilse bile, Hz. Ali'nin Kur'an'ı cem' etmesinden maksat, Kur'an'ı bütün olarak ezberlemesidir,[546] derler.

Kur'an-ı Kerim'i cem' etmek için toplanan heyet hakkında Hz. Ali'nin olumsuz bir tavır takındığına veya heyetin aleyhinde sözler sarf ettiğine dair Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında

---

539 el-Küleynî, I, 228; Musa Kazım Yılmaz, "Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu,* İstanbul 1993, 175

540 Yılmaz, a.g.e., 169.

541 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 42.

542 el-Meclisî, XXVIII, 264-265.

543 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, I-II, Mısır 1976, II, 157; Yılmaz, "Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", *Şiilik Sempozyumu,* 178.

544 İbnu'n-Nedîm, 41.

545 Bkz. es-Süyûtî, *İtkan*, 183; Cerrahoğlu, 69.

herhangi bir rivâyete rastlayamadık. Bu konuda Gölpınarlı şöyle der: "Hz. Ali'nin, biata davet edildiği zaman; 'Kur'an-ı toplamakla meşgulüm, bitirinceye kadar çıkmayacağım' buyurduğuna, âyetleri, iniş sırasına göre tertip ettiğine dair olan rivâyetler doğruysa; Hz. Ali, böyle bir işi âyetlerin iniş sıralarını tespit için yapmıştır. Çünkü yukarıdaki heyetin işine karşı olduğuna dair güvenilir bir rivâyet yoktur."[547]

Kur'an-ı Kerim hakkında İmâmiyye Şîası kendi arasında bazı ayrılıklara düşmüştür. Bazı ilk Şiî kaynaklarda Şîa'nın Kur'an hakkındaki görüşleri Ehl-i Sünnet'e yakın bir şekilde anlatılırken, yine ilk kaynaklarda Kur'an'ın tahrif edildiğine dair bazı rivâyetlere rastlamak da mümkündür. Meselâ, ilk Şiî müelliflerinden biri olan Şeyh Sadûk ile günümüz müelliflerinden bir çoğu, Kur'an'ın bu elimizde bulunan nüsha olduğunu kabul ederler. Ancak ilk Şiî müelliflerinden biri ve İmâmiyye'nin en büyük olarak vasıflandırdığı Dört Kitab (el-Kütübü'l-Erba'a)'ın ilkini yazan el-Küleynî her ne kadar bugünkü Mushaf'ı kabul eder görünüyorsa da, Ali evladında *el-Camî'* denilen ve Hz. Peygamber'in arşınıyla yetmiş arşın uzunluğunda, Hz. Peygamber tarafından Ali'ye yazdırılmış bir sahife bulunduğunu; ayrıca Hz. Fâtıma'nın yanında da bugünkünün üç misli büyüklüğünde ve içinde bugünkü Mushaf'tan tek kelime dahi bulunmayan bir mushafın mevcut olduğunu ifade eder.[548] Yine ona göre Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.)'e on yedi bin âyet olarak indirildiği halde, elimizde sadece 6263 âyet vardır. Diğerleri Hz. Ali'nin cem' ettiği şekilde Ehl-i Beyt'in yanında saklıdır. Mamafih bu on yedi bin âyet meselesi, Şeyh Sadûk tarafından da işlenmiştir. Ona göre, "Şu anda Kur'an'da bulunmayan öyle çok vahiy inmiştir ki, eğer onlar Kur'an'da toplansaydı, Kur'an âyetlerinin toplam sayısı on yedi bin olurdu. Ve bunlar sözgelişi, Cebrail (a.s.)'ın, Hz. Peygamber'e "Ey Muhammed! Allah sana 'yarattıklarıma benim davrandığım gibi muamele et' şeklinde demesi gibidir...Bunlara benzer haberler pek çoktur. Onların hepsi de vahiydir; fakat Kur'an değildir. Eğer Kur'an olsalardı, mutlaka içinde olurdu, dışında değil...."[549]

el-Küleynî'nin kaynaklarından biri olan ve hicrî III. asrın sonu ile IV. asrın başında yaşamış olan İbrahim el-Kummî, tefsirinin mukaddimesinde, "Elimizdeki Kur'an'da, Allah'ın indirdiği şekle uymayan pek çok âyet bulunduğunu" ifade etmektedir.[550]

Başka bir rivâyete göre "Beyyine sûresinde Kureyş'ten 70 kişinin babaları ile birlikte isimleri yazılı idi"[551] Bu rivâyetle Ebû Bekir yahut Ömer, bu isimleri işlerine gelmedikleri için çıkardılar denilmek istenmektedir. İmâm Sâdık'a nisbet edilen bir başka rivâyette de "Cebrail'in

---

546 es-Süyûtî, *İtkan*, 183.
547 Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 299.
548 el-Küleynî, I, 239-41.
549 Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikad*, 100-101.
550 el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, I, 10.
551 el-Küleynî, II, 631.

Hz. Peygamber'e getirdiği Kur'an 17.000 âyettir"[552] bu rivâyete göre de Kur'an'ın 2/3'ü tahrife uğramış gösterilmektedir.[553]

en-Nûrî et-Tabersî'nin yazmış olduğu, *Faslu'l-Hitâb fî Tahrifi Kitâbi Rabbi'l-Erbâb* adlı kitapta, Kur'an'dan çıkarıldığı iddia edilen "Nûrayn Sûresi" rivâyet edilmiştir. Güya Hz. Osman, Mushafları yaktırdığında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in fazileti hakkındaki bu sûreyi yok etmiştir.[554]

Daha sonraki asırlarda, özellikle hicrî V. asırdan itibaren, bazı Şiî alimlerin Kur'an'ın tahrifiyle ilgili rivâyetlere sahip çıkmadıkları, ya da onları te'vil ettikleri görülmektedir. Bununla beraber, bu rivâyetlere sahip çıkarak Kur'an'ın gerçekten tahrif edildiğine inananlar da vardır.[555]

Maamafih rivâyetlerdeki bu farklılıklara rağmen, bugün İmâmiyye'nin mevcut Mushaf'a dayandığı ve Kitap olarak onu kabul ettiği aşikardır. Bu günkü pek çok Şiî müellif "Kur'an'ın tahrif ve tebdile uğramadığından" bahsetmekte ve tahrif edilmediğine inanmaktadırlar. Ciddi Şîa alimleri, bu tahrif ve tebdil iddialarını kabul etmemektedirler. Ancak mevcut Kur'an-Kerim'i, İmâmiyye inanışı ve Hz. Ali ile evladı adına yorumlama hususunda aşırı bir gayret içinde oldukları, tamamen farklı bir tefsir anlayışını benimsedikleri hususu kesindir.[556]

15. Hz. Ebû Bekir'in Ahkâm Bilgisi

Şîa kaynakları, Hz. Ebû Bekir'in bazı uygulamalarını eleştirerek, onun ahkâm bilgisinden yoksun olduğunu iddia etmektedir. Şiîlerin iddialarına göre Ebû Bekir'in Kur'an-ı Kerim'in tefsirine dair fazla bilgisi olmadığı gibi bildiği hadîsler de çok azdır. Kendisinden rivâyet edilen hadîsler yetmiş civarındadır.[557]

Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'in ahkam ile ilgili bazı uygulamalarına dair rivâyetler naklederek onun ahkâmı bilmediğini, bu yüzden sahâbeden fetva istediğini ve bir çok hukûkî konuda bocaladığını vurgulamaktadırlar.[558] Ahkamı bilmeyen böyle birisinin, halifeliğe elverişli olamayacağını ileri sürmektedirler. Amaçları Hz. Ali'nin halifelik konusunda ilk rakibi olan Ebû Bekir'in şahsiyetini yıpratmak ve Hz. Ali'nin her konuda özellikle hüküm verme konusunda ondan daha bilgili olduğunu isbatlamaya çalışmaktır.

---

552 el-Küleynî, II, 634.

553 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 52.

554 Hüseyn b. Muhammed Takî en-Nûrî et-Tabersî, *Faslu'l-Hitâb fî Tahrifi Kitâbi Rabbi'l-Erbâb*, İran ts., 180-181; Şaban Karataş, *Şîa'da ve Sünnî Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996, 116.

555 Yılmaz, 177.

556 Bu hususta bk. Süleyman Ateş, "İmâmiyye Şîasının Tefsir Anlayışı", *AÜİFD*, (Ankara 1975), XX, 147-172; Daud Rahbâr, "The Relation of Shi'a Theology to the Qur'an, (Part 1 and 2), *The Muslim World* (1961) LI, 92-98; LII, 211-216; Joseph Eliash, "The Shiite Qur'an" *Arabica*, (1969), XVI, 15-24; Zahir, *eş-Şî'a ve's-Sünne*, 77-84; Fığlalı, *İmâmeye Şîası*, 206-207; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 52-53; Karataş, 116-136.

557 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 88.

558 Bkz. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 402 ayrıca bkz. et-Tûsî, *Tecrîd*, 248; Müfîd, *el-Emâlî*, 49, dn., 2; Henri Laoust, 312-313.

Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'in ahkâm bilgisi konusunda tereddütler uyandırmak için onun humus, zekat, Beytülmâl gelirleri, miras ve ceza hukuku ile ilgili bazı uygulamalarına dair rivâyetler naklederek onu eleştirmektedirler.

a- Hz. Ebû Bekir'in Humus, Zekat ve Beytülmâl Gelirleri ile İlgili Kararları

Ehl-i Sünnet kaynakları Hz. Ebû Bekir'in Beytülmâl gelirlerini müslümanlar arasında eşit bir şekilde paylaştırdığını kaydetmektedir. Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir'e, Rasûlullah'ın Bahreyn'e emir ve âmil olarak tayin etmiş olduğu Alâ b. el-Hadramî tarafından vergi hasılası olarak bir miktar mal gönderilmişti. Hz. Ebû Bekir de Rasûlullah'ın kendilerine mal vaad etmiş olduklarının paylarını verdikten sonra geriye kalan malı, büyük-küçük, hür-köle, kadın-erkek arasında hiçbir fark gözetmeksizin bütün müslümanlar arasında eşit bir şekilde bölüştürdü.[559] Böylece bu konuda eşitlik ilkesine bağlı kaldığını ortaya koydu.

Ne var ki Şiî müellifler ve onların eserlerinden esinlenen kimi Batılı araştırmacılar Hz. Ebû Bekir'in mal dağıtımı konusunda kayırmacılık yaptığını, vazifesinin gereklerini yerine getirmediğini iddia etmektedirler. "el-Hıllî'nin Doktrininde Sünnîliğin Eleştirisi" adlı bir makale kaleme alan Henri Laoust bu konuda şöyle yazmaktadır: "Diğer bir hadise de, Ebû Bekir'in çileden çıkaran kayırmacılığını gösterir. Bahreyn halkı tarafından gönderilen mallar geldiği zaman ilk halifenin yanında Cabir el-Ensârî bulunuyordu. O, henüz cemaate ait olan bu mallar üzerinde öncelik hakkını kendisine veren bir hadîs zikretti; Ebû Bekir bir defa daha vazifesinin gereklerini yerine getirmedeki kabiliyetsizliğine şahitlik edercesine, bu meselede başka şahit istemeksizin bu mallardan Câbir'e verdi."[560]

Birçok Şiî müellife göre Yüce Allah, *"...bilin ki aldığınız ganimetlerin beşte biri (humus), Allah'a, Rasûlüne ve (Rasûlullah ile) akrabalığı bulunan(lar)a, yetimlere, yoksullara ve yolcu(lar)a aittir. Allah her şeye kadirdir"*[561] buyurduğu halde, Ebû Bekir humusu Rasûlullah'ın akrabalarına (zevi'l-kurbâ) vermeyi reddetmiştir.[562] Şiî müellif Şerefeddin el-Mûsevî, Rasûlullah'ın humustan bir pay kendisine bir payı da akrabalarına tahsis ettiği konusunda tüm kıble ehlinin ittifak ettiğini ve vefat edinceye kadar bunun değiştirilmesi ile ilgili kimseye bir şey söylemediğini belirterek, Ebû Bekir'in yönetime geçtiğinde Hz. Peygamber'in vefat etmiş olduğunu gerekçe göstererek âyeti te'vil ettiğini, böylece Rasûlullah'ın ve yakın akrabasının paylarını iptal ettiğini, Benî Haşim ve diğerlerini humustan men ettiğini, onları da diğer müslümanların yetimleri, miskinleri ve yolda kalanları gibi kabul ettiğini ifade etmektedir.[563]

---

[559] Ebû Yusuf Ya'kûb b. İbrahim, *Kitabu'l-Harac*, Kahire 1397, 45 (Türkçe trc. Ali Özek, İstanbul 1970, 81).
[560] Henri Laoust, 308.
[561] Enfâl, 8/41.
[562] İbn Şâzân, 178-179; ayrıca bkz. Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 35.
[563] el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 50-51.

Kaynaklarımızda humus kelimesi, İslâm hukuku literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder. Kökleri İslâm öncesi Arap toplumuna kadar uzanan bu kavram, Hz. Peygamber ve sahâbe uygulaması ile önemli ölçüde belirgin hale gelmiş, bu dönemdeki tartışmalar ve uygulama örneği, daha sonraki dönemde oluşan hukuk doktrinini etkilediği gibi, uygulamalar için de model teşkil etmiştir. Klasik dönem genel fıkıh kitaplarında zekât (rikâz) ve siyer (ganimet, fey, seleb) ana bölümlerinde veya kamu maliyesiyle ilgili "el-emvâl" türü eserlerde ayrıntılı biçimde ele alınan humusun, Sünnî fıkhında daha dar kapsamlı tutulmasına karşılık Şîa fıkhında ve uygulamasında ayrı bir önem kazanıp kurumlaştığı görülmektedir.[564]

Yukarıda zikredilen Enfâl sûresinin 41. âyetinde humusun Allah'a, Peygamber'e ve onun yakın akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu belirtilmektedir. Hz. Peygamber zamanında humusun dörde bölündüğü ve Hz. Peygamber'in humustan pay almadığı yönünde rivâyetler[565] bulunmasına rağmen, Rasûlullah'ın humusun beşte birini aldığına dair rivâyetler[566] genel kabul görmüştür.

Humus âyetinde zikredilen sınıflar içinde en fazla tartışma konusu olan zümre, yakın akrabadır (zevi'l-kurbâ). Bunların kimliği, humustaki haklarının sübût ve devamı gibi hususlarda değişik görüşler bulunmaktadır. Bazı alimler bütün Kureyş'in, bazıları yalnızca Benî Haşim'in ve Benî Muttalib'in zevi'l-kurbâ olduğunu belirtmişlerdir. İmâm Malik, Şafiî ve bazı Hanefîler bunların payının sadakadan (zekât) bedel olduğu, yani bu gruba zekât almalarının yasak olmasına karşılık, böyle bir ayrıcalık tanındığı kanaatindedir.[567] Çoğunluk, görüşünü Hz. Peygamber'in bu yöndeki uygulamasına dayandırır.[568]

Sünnî kaynaklarda, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelerin, zevi'l-kurbâ payı konusunda nasıl davrandıklarına dair çelişkili rivâyetler vardır. Rasûlullah'ın kendi payı ile birlikte zevi'l-kurbâ payının ne olacağı hususunda ihtilaf edilmiş, bunun Hz. Peygamber'in akrabasına veya devlet başkanının akrabasına verileceği şeklinde görüşler de mevcut olmakla birlikte asıl görüşler ve uygulama Rasûlullah'ın ve akrabalarının payının savaş hazırlığı için harcanması yönünde ağırlık kazanmıştır.[569]

Ebû Yusuf, İbn Abbas'tan, Rasûlullah zamanında bir pay Allah ve Rasûlü, dört pay da diğerleri için olmak üzere humusun beş kısma bölündüğünü, Râşid Halifeler döneminde ise üçe

---

564 H. Yunus Apaydın, "Humus", *DİA*, XVIII, 365.

565 Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellam, *Kitabu'l-Emvâl*, (thk. M. Halil Herâs), Kahire 1401/1981, 299 (Türkçe trc. Cemaleddin Saylık, İstanbul 1981, 348); Cessâs, IV, 243-244.

566 Ebû Yusuf, 24 (T., 53); Ebû Ubeyd, 22, 298-99 (T., 348).

567 Cessâs, IV, 247-48; Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut 1406, X, 13; Apaydın, III, 367.

568 Bu konuda bkz. Buhârî, "Fardu'l-humus", 17 (IV, 56); Ebû Abdillah Muhammed b. İdris eş-Şafiî, *el-Umm*, I-VII, Beyrut 1990, IV, 154.

taksim edildiğini nakletmektedir.[570] İbn Hazm, Hz. Ebû Bekir'in humusu tıpkı Hz. Peygamber gibi dağıttığını, ancak Rasûlullah'ın akrabasına vermediğini belirtir[571] ve Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in akrabasına pay vermeme gerekçesi olarak da, diğer müslümanların o sırada şiddetli ihtiyaç içerisinde olmasını gösterir.[572]

Hz. Ali'nin humus hakkındaki görüşü ile ilgili olarak Ebû Ca'fer'in şöyle dediği nakledilir: Hz. Ali'nin görüşü Ehl-i beytinin görüşü gibi idi; fakat Ali, Ebû Bekir ve Ömer'e muhalefet etmeyi hoş görmedi."[573]

Bu farklı rivâyetler, humus konusunda Sünnî kesimle Şîa arasındaki farklı anlayış ve uygulamalar için gerekçe teşkil etmiştir. Fakat Şîa, Hz. Ali'nin uygulamasını görmezlikten gelerek, diğer üç halifeyi bu konuda eleştirmektedir. Hz. Ali'nin niçin diğer halifeler gibi humus uygulamasında bulunduğuna dair tutarlı bir cevap verememektedir.

Şîa, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in görüşüne uyarak zekâtı müellefe-i kulûba vermemesini eleştirmektedir. İlk dönem Şiî alimlerinden İbn Şâzân, ilk üç halifeden hiç birinin müellefe-i kulûbun payını ödemediği, dolayısıyla Allah'ın farz kıldığı bir payı iptal edip sahiplerini tanımamış olduklarını ifade etmektedir.[574]

"Sadakalar, fakirler, miskinler.... içindir" âyeti (Tevbe, 9/60) müellefe-i kulûba zekâttan pay vermeyi farz kılmış, Hz. Peygamber de bunu tatbik etmiştir. Ebû Bekir halife olunca bunlardan bir grup haklarını almak üzere gelmişler, o da bir yazı ile Ömer'e havale etmiştir. Ömer, "Artık İslâm'ın size ihtiyacı yok, ya müslüman olursunuz ya da işte kılıç" diyerek onları azarlamış ve Ebû Bekir'in yazısını da yırtmıştır. Bunlar Ebû Bekir'e gelip "Halife sen misin, yoksa Ömer mi" diye sordukları zaman "İnşallah odur" diye cevap vermiş, Ömer'in dediğini yapmıştır.[575] İşte bundan dolayı Şîa'ya göre her iki halife de, âyetin emrine uymamışlardır.

Şîa'nın eleştirdiği bu hadise Ebû Bekir'in Ömer'e olan itimadını gösterdiği gibi Ömer'in de dinî anlayışını sergilemesi bakımından dikkat çekicidir. Ömer âyetleri zamanın şartlarına göre anlıyor ve tefsire tabi tutuyordu.[576] Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer sahâbe, sadece o dönemde şartlar gerektirmediği için bu tür bir harcamaya ihtiyaç olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır.

---

569 Ebû Yusuf, 22 (T.,51); Ebû Ubeyd, 304 (T., 353).
570 Ebû Yusuf, 21.
571 Bu yönde rivâyet için bkz. Ebû Dâvûd, "İmâre", 20 (III, 382-83); krş. Ebû Ubeyd, 304.
572 Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zahirî, *el-Muhalla*, I-XI, Beyrut ts., VII, 328.
573 Ebû Yusuf, 21; eş-Şafiî, *el-Umm*, IV, 155; Ebû Ubeyd, 304-305.
574 İbn Şâzân, 189.
575 Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed Haddad ez-Zebidî (Haddad), *el-Cevheretü'n-Neyyire 'ala Muhtasari'l-Kudurî*, I-II, İstanbul 1898, I, 164; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 43-44; Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 312-313.
576 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 90.

Bu olaydan, Kur'an'ın belirli şartlarda İslâm'ın hayrı için izin verdiği bir harcamayı, sahâbîlerin tamamen ortadan kaldırdıkları sonucu çıkarılamaz.[577]

b- Hz. Ebû Bekir'in Miras ve Ceza Hukuku ile İlgili Bazı Uygulamaları

Şîa müelliflerine göre Ebû Bekir kelâlenin[578] ne demek olduğunu ve ninenin miras payını bilmiyordu. Zira o kelâle konusunda, "Ben bu konuda görüşüme göre hareket edeceğim şayet doğru ise Allah'tandır, yanlış ise benden ve şeytandandır"[579] demiş ve rey ile hükmetmiştir. Şîa'ya göre rey ile hükmetmek batıldır.[580]

Ninenin miras payı hakkında kaynaklarda şöyle bir hadiseden söz edilir. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında bir kadın Hz. Ebû Bekir'e gelerek, torununun mirasını talep eder. Ebû Bekir kadına, "Senin için Allah'ın kitabında bir şey yok, Rasûlullah'ın sünnetinde senin için bir hak olduğunu bilmiyorum" cevabını verir. Hz. Ebû Bekir daha sonra bu meseleyi araştırır, sahâbeden sorar. Muğire b. Şu'be, "Ben Hz. Peygamber'in nineye 1/6 hisse verdiğine şahit oldum" der, Muhammed b. Mesleme de aynı hadiseye şahit olduğunu belirterek bu haberi teyit eder.[581] Bu olayı aktaran Şiî müellifler Hz. Ebû Bekir'in ahkâmı bilmediğini, bu yüzden sahâbeden fetva istediğini ve bir çok hukûkî konuda bocaladığını vurgulamaktadırlar.[582] Kelâlenin ne demek olduğunu ve ninenin miras payını bilmeyen birisinin, halifeliğe elverişli olamayacağını ileri sürmektedirler.[583]

Şîa kaynakları Hz. Ebû Bekir'in hırsızları cezalandırmak için uyguladığı hadler konusunda değişik örnekler getirerek, yine Ebû Bekir'in ahkâm bilgisinin olmadığını vurgulamaktadırlar. İlk dönem Şiî müelliflerden İbn Şâzân'ın naklettiğine göre Ebû Bekir, sağ eli kesik olan bir kişiyi misafir etmiş. O kişi gündüzleri oruç tutar, geceleri de ibadetle geçirirmiş. Ebû Bekir ona, "Ey adam! Senin ne gündüzün hırsızların gündüzüne ne de gecen hırsızların gecesine benziyor. Fakat elinin kesildiğini görüyorum. Senin elini kim kesti"diye sormuş. Adam da, "Yemen'de bulunan Ya'la b. Munye haksızlıkta bulunup zulmederek elimi kesti" demiş. Ebû Bekir, "Ben durumu araştıracağım. Şayet senin elini suçsuz olarak kesmişse ben de onun elini keseceğim. Onlar böyle konuşurlarken Esma bint Umeys'in gerdanlığı kaybolmuş ve izine rastlanılmamış. Tam o sırada yanlarına Talha b. Ubeydillah gelmiş ve eli kesik olan kişiye sövmeğe başlamış. Ebû Bekir

---

577 Mevdudî, *Tefhîm*, II, 226.

578 Kelâle teriminden maksat-ölünün usûlünden ve furûundan olmayan-usul ve furû'daki yakınlık gibi bir bağı bulunmayan sadece zayıf bağlarla ölüye yakınlığı bulunup da varis olan kişidir. Kişi, oğlu ve babası bulunmaksızın ölürse, işte onun mirasçıları kelâledir. bkz. Kurtubî, V, 76.

579 Müfîd, *el-İrşâd*, 107; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 402.

580 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 402.

581 Malik, "Ferâiz", 8 (II, 513); Ahmed b. Hanbel, IV, 225; İbn Mâce, "Ferâiz", 4 (II, 909-910); Tirmizî, "Ferâiz", 10 (IV, 420).

582 Bkz. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 402 ayrıca bkz. et-Tûsî, *Tecrîd*, 248; Müfîd, el-Emâlî, 49, dn., 2; Henri Laoust, 312-313.

583 İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 201-202.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Talha'ya, "Vazgeç, onu serbest bırak! Zira onun ne gecesi hırsızların gecesine ne de gündüzü hırsızların gündüzüne benziyor" demiş. Talha, "Allah'a yemin ederim ki onu aramadan bırakmayacağım" deyip onu aramış ve gerdanlığı onun üzerinden çıkarmış. Bunun üzerine Ebû Bekir adamın sol kolunu kesmiş, adam elsiz kalmış. Bu rivâyeti aktardıktan sonra İbn Şâzân olayı şöyle yorumlamaktadır: "Ebû Bekir hata yapmıştır. Zira Ümmet arasında bir el kesildikten sonra diğer elin kesilemeyeceği konusunda ihtilaf yoktur. Şayet kişinin eli kesildikten sonra tekrar hırsızlık yaparsa başka uzuvları kesilmez, hapsedilir. Müslümanları onun şerrinden koruyacak kadar Beytülmâl gelirinden ona sarf edilir. Bir de misafir, ev sahibinin güvencesi altındadır. Aile fertlerinden biri gibidir. Kişi, güvence verdiği (mu'temen) kimsenin elini kesemez. Halbuki Ebû Bekir onu evine almakla ona güvence vermişti."[584]

Şiî müelliflerin Hz. Ebû Bekir'in ahkâm bilgisinin olmadığını göstermek için aktardıkları diğer bir rivâyete göre, eli ve ayağı kesik bir kişi Ebû Bekir döneminde hırsızlık yapmış. Ebû Bekir hırsızın elini, yararlanması ve temizliğini yapması için kesmek istememiş ayağını kesmek istemiş. Ömer, "Allah'a yemin ederim ki onun diğer elini keseceksin" demiş. Bunun üzerine Ebû Bekir de emredip hırsızın eli kestirilmiştir.[585] Başka bir rivâyete göre ise Ebû Bekir el ve ayağın kesilmesinden sonra ayağın kesilmesini istemiş Ömer, "Sünnet elin kesilmesidir" demiştir.[586]

Bu rivâyetleri aktardıktan sonra Şiî yazar el-Eminî, Ebû Bekir'in kamu hakkının korunması için bilinmesi gereken bir konu olan hırsızlık cezasını bilmediğini iddia ederek, bundan dolayı hayret ettiğini ifade etmektedir.

Şiî müelliflerin Hz. Ebû Bekir'in ahkâm bilgisi konusunda tereddütler uyandırmak için hırsızlık cezası ile ilgili zikrettikleri rivâyetler, bazı Sünnî alimler tarafından sahîh olarak kabul edilmemiştir. el-Eminî'nin kendisinden nakillerde bulunduğu Beyhakî'nin *es-Sünenu'l-Kubrâ* adlı eserinin zeylinde İbnu't-Türkmânî diye meşhur olan Sünnî alim, hırsızlık cezası ile ilgili yukarıda zikredilen rivâyetleri reddetmektedir. Onun zikrettiğine göre Hz. Ebû Bekir döneminde bir defa hırsızlık yaptığından dolayı sağ eli kesilen hırsızlara verilen en yüksek ceza, sol ayağının kesilmesidir. Yani sağ el ve sol ayağı kesilenin sol el veya sağ ayağı kesilmemiştir. Hz. Ömer'in içtihadı da bu yöndedir. Zira Hz. Ömer'e göre sağ el ve sol ayağı kesilen hırsızın başka uzuvları kesilmez, hapsedilir.[587]

Şiî alimler ilk üç halifenin ahkâm bilgisinin olmadığını kanıtlamak için yukarıda zikrettiğimiz örneklere benzer rivâyetler zikretmektedirler. Amaçları Hz. Ali'nin halifelik

---

584 İbn Şâzân, 177-178; krş. el-Beyhakî, VIII, 273.
585 Beyhakî, VIII, 274; el-Eminî, VII, 129
586 Beyhakî, VIII, 273-274; el-Eminî, VII, 129.
587 Alâuddin Ali b. Osman el-Mardinî (İbnu't-Türkmanî), *el-Cevheru'n-Nekiy fi'r-Red 'ala'l-Beyhakî*, I-X, Riyad 1354,VIII, 273-274; hırsızlara verilen cezalar ile ilgili tartışmalar için ayrıca bkz. el-Kurtubî, VI, 172-173.

konusunda rakipleri olan bu zatları yıpratmak ve Hz. Ali'nin her konuda özellikle hüküm verme konusunda onlardan daha bilgili olduğunu isbatlamaya çalışmaktır.[588] Sünnî kaynaklarda da ilk üç halifenin hukukî konularda Hz. Ali'nin görüşüne müracaat ettiklerine dair çok sayıda rivâyetlere rastlamak mümkündür. Ne var ki bu kaynaklarda bu rivâyetler zikredilirken kimsenin karalanması söz konusu değildir. Ayrıca bir sahâbînin görüşüne başvurmak hiçbir zaman yadırganmamıştır.

Bunun yanında Hz. Ebû Bekir'in meşhur fakih ve ilk müslümanlardan oluşan bir danışma kurulu vardı. Ömer b. el-Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Zeyd b. Sabit bu kurulun içinde yer almakta idiler. Devletin önemli işleri bu seçkin heyete sunulurdu.[589] Heyet gerekli müzakerede bulunup görüş birliği sağladığı konuları belli bir karara bağladığında, Hz. Ebû Bekir de onaylardı.[590] Üzerinde uzlaşma sağlanamayan konular da ise Hz. Ebû Bekir ictihâdda bulunuyordu.[591]

16. Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyeti ve İlmi

İslâm dini kişilerin Câhiliye dönemindeki kötülüklerini görmezlikten geldiği[592] halde Şîa alimleri, ilk üç halifenin İslâm'dan önceki kişilik ve amellerini de ele alıp onları eleştirmişlerdir.

Ebû Bekir'in Câhiliye döneminde içki içtiği konusu ile ilgili rivâyetler Şîa kaynaklarında nakledilmekte ve bu dönemde onun içki içtiği vurgulanmaktadır. el-Eminî, *el-Ğadîr* isimli eserinde, Ebû Bekir'in İslâm döneminde de içkinin yasaklanışından önce içki içtiği ve Bedir müşriklerine mersiye söylediği iddialarını destekleyen rivâyetler zikretmektedir.[593] Ne var ki İbn Hacer *Fethu'l-Barî* adlı eserinde, bu tür rivâyetlerin senetlerinin iyi olmasına rağmen münker olarak kabul edildiğini ve yanlış olduğunu belirtmekte, ardından Hz. Aişe'nin, "Ebû Bekir içkiyi kendi nefsine haram kılmıştır. Câhiliye döneminde de İslâm'a girdikten sonra da içki içmedi" şeklindeki rivâyetini zikretmektedir. [594] el-Eminî ise, Ebû Bekir'in İslâm döneminde içki içmediğini savunan İbn Hacer'i eleştirmektedir. Onun, halifeye olan sevgisinden dolayı, içkinin haram olduğuna dair kesin emir indiğinde Ebû Talha'nın evinde içki içenler arasında Ebû Bekir'in de bulunduğuna dair rivâyeti kabul etmediğini belirtmektedir. el-Eminî, içki ile ilgili son âyetin inişi sırasında Ebû Talha'nın evinde içki içen on bir kişinin isimlerini sıralayarak, bunlar arasında Ebû Bekir ve Ömer'i de saymaktadır.[595] Hz. Ebû Bekir'in Übey b. Halef ile Sasanilere karşı

---

588 Bkz. Müfîd, *el-İrşâd*, 106-116.
589 Bedri Muhammed Fehd, "el-Hayatu's-Siyasiyye ve'l-İdariyye fi'l-'Ahdı'r-Raşidî", *Vekaiu Nedveti'n-Nuzumı'l-İslâmiyye*, Ebuzabi 11-13 Kasım 1984, I, 140.
590 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, 239.
591 İbn Sa'd, III, 178.
592 Bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 199, 204, 205.
593 Bkz. el-Eminî, VII, 96-99.
594 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 30.
595 el-Eminî, VII, 97-100.

Bizans'ın galip geleceğine dair bahse girmesi, Şiî müellifler tarafından kumar olarak değerlendirilmiştir.[596]

Rasûlullah'ın huzurunda tartıştıklarından dolayı Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer hakkında Hucurat sûresinin azarlayıcı ilk âyetlerinin nâzil olduğu ifade edilmektedir. Hz. Ebû Bekir'in, kendisine kader ile ilgili soru soran birisine, "Ey pis kokulu adam!" dediği, ayrıca Üsâme'nin çok genç biri olduğunu söyleyen Hz. Ömer'e de, "Ey anası ölesice! Onu Rasûlullah tayin etmiştir" dediğinden hareketle Hz. Ebû Bekir, yumuşak huylu, halim biri olarak değil de çok sövüp sayan biri olarak tanıtılmak istenmektedir.[597]

Şiî müellifler, Ehl-i Sünnet'in sahîh hadîs kaynaklarında geçen "Bir dost edinecek olsaydım, muhakkak ki bu Ebû Bekir olurdu. Ne çıkar! O, kardeşim ve arkadaşımdır",[598] "Ebû Bekir'in kapısının dışında mescide açılan tüm kapıları kapatın",[599] gibi gerek Hz. Ebû Bekir'in gerekse diğer iki halifenin faziletleri ilgili tüm hadîslerin uydurma olduğunu ileri sürmektedirler.[600]

Hz. Ebû Bekir'i Allah yolunda bolca infak eden zengin biri olarak tanıtan Ehl-i Sünnet kaynaklarının aksine Şîa kaynakları, onun infak ettiğine dair doğru bir haberin olmadığını isbat etme çabası içerisindedir. Ebû Bekir'in fakir, miskin ve muhtaç biri olduğu belirtilerek, onun bilinen bir infakının olmadığı iddia edilmektedir.[601] Hatta onun infak ettiğini söyleyenler cahillikle suçlanmaktadır.[602]

Ebû Bekir'in, İslâm döneminde hiç bir ilimde temayüz etmediğini; cihad konusunda ilerleme kaydetmediğini; ahlak konusunda tebârüz etmediğini ve hiç bir ibadete hırsla sarılmadığını söyleyen el-Eminî, Ebû Bekir ve arkadaşı Ömer'in her samimi Arab'ın ve çöl Arab'ının bile bildiği "ebb"[603] kelimesini bilmeme noktasında ortak olduklarını ileri sürmektedir. Bu kelimenin Arapça'ya sonradan giren veya şaz kelimelerden olmaması, onların bu kelimenin anlamını bilmemekle mazur karşılanamayacağını belirtmektedir. Ebû Bekir ve Ömer'in ebb ve kelâle kelimelerinin anlamlarına ihtiyatla yaklaşmaları el-Eminî gibi diğer Şîa alimlerinin de kabullenemedikleri bir husustur.[604] Yine halifelerin çok az hadîs rivâyet etmeleri de eleştiri konusu yapılmıştır. Bu konuda el-Eminî, tefsir, ahkâm ve diğer konularda ilk halifeden varid olan mevzu ve sahîh hadîslerin sayısının 140 ya da 142'yi geçmediğini, bunun ise Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadîslere göre denizden damla mesabesinde olduğunu belirtmektedir.[605]

---

596 el-Eminî, VII, 95; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, IV, 88.
597 el-Eminî, VII, 223-227.
598 İbn Hişâm, IV, 299; İbn Sa'd, II, 224-228; Buhârî, "Fedâilu Ashâbı'n-Nebî", 3 (IV, 191).
599 İbn Hişâm, IV, 299; Buhârî, "Fedâilu Ashâbı'n-Nebî", 3 (IV, 190); İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 319.
600 Bu konuda bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 138, 140; el-Meclisî, XXVII, 213-214; XXXV, 267; Mustafavî, 195.
601 Geniş bilgi için bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 93, 108; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 23, 25.
602 Müfîd, *el-İfsâh*, 132-133.
603 Bu kelime Abese sûresinin 31. ayet-i kerimesinde geçmektedir.
604 el-Eminî, VII, 100-105.
605 el-Eminî, VII, 108-115.

Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir ve diğer iki halife ile ilgili faziletlerden hiç bahsetmedikleri gibi, onların faziletleri ile ilgili kaynaklarda geçen tüm rivâyetleri inkar etmeye çalışmaktadırlar.

17. Hz. Ebû Bekir'in Pişmanlık Duyduğu Bazı Konular ve Vefatı

Şîa, Hz. Ebû Bekir'in ahkâm bilgisinden yoksun olduğunu ve bir çok konuda kendi şahsî içtihadına göre hareket ettiğini iddia ederek, onun hata yaptığını isbatlamak için çaba sarf etmektedir. Bu nedenle onun pişmanlık duyduğu konuları gündeme getirerek, kendi iddialarını haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

Hz. Ebû Bekir'in halifelik döneminde yapmış olduğu bazı davranışlarından dolayı pişmanlık duyduğu; gerçekleştiremediği bazı durumlar için hayıflandığına dair Şîa ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında bazı rivâyetlere rastlanmaktadır.

İlk dönem Şiî alimlerinden İbn Babeveyh, Ebû Bekir'in vefat ettiği hastalığında şunları söylediğini rivâyet etmektedir: "Bu dünyada yapmak istemediğim üç şeyi yaptığıma, yapmak istediğim üç şeyi yapmadığıma ve bilmediğim üç şeyi Rasûlullah (s.a.)'tan sormadığıma pişmanım. Yapmasaydım dediğim üç şey şunlardır:

1) Fâtıma bana karşı savaş ilan etseydi bile keşke onun evini açmasaydım. 2) Fucâ'a'yı yakmamayı isterdim. Onu ya açıkça öldürüp ya da serbest bıraksaydım da kurtulsaydı. 3)Benî Saide Sakîfesinde ya Ömer veya Ebû Ubeyde'den birinin boynuna işi havale etseydim. O kişi emir olsaydı ben de vezir olsaydım.[606]

Yapsaydım dediğim şeyler ise şunlardır: 1) Eş'as b. Kays bana esir olarak getirildiğinde onun boynunu vursaydım. Zira o bana her şer sahibine yardım eden bir kimse intibaını uyandırmıştı 2)Halid b. Velid'i ridde ehline[607] karşı gönderdiğimde ben de bir köye gelseydim. Şayet müslümanlar zafer elde edip muzaffer olsalardı bir mesele kalmazdı. Yok eğer hile ile bozguna uğrasalardı ben onlara yardım veya düşmanla karşılaşma konumunda olurdum. 3)Halid b. Velid'i Şam'a gönderdiğimde Ömer'i de Doğuya gönderseydim. Böylece hem sağ hem sol ellerimi Allah yolunda uzatmış olurdum.

Rasûlullah'tan sormak istediğim şeyler ise şunlardır: 1) Bu işin (halifeliğin) kimin hakkı olduğunu sormak isterdim. Böylece ona ehil olanlarla tartışmazdık. 2) Ensâr'ın bu işte (halifelik) bir hakkı olup olmadığını sormak isterdim. Kardeş ve amcanın mirasını sormak isterdim. Zira ben buna ihtiyaç hissediyorum.[608]

---

606 Bu üç madde için ayrıca bkz. et-Taberî, *Tarîh*, III, 430; el-Eminî, VII, 170; Mustafavî, 213-14.

607 Ridde ehlinden kasıt Malik b. Nüveyre'dir. Aynı sayfanın dipnotunda Ebû Bekir'in Halid'e Malik'i öldürmek için emir verdiği yazılıdır.

608 Sadûk, *Hısâl*, I, 171-173; ayrıca bkz. et-Taberî, *Tarîh*, III, 430; el-Eminî, VII, 170-172.

Genellikle yukarıda belirtilen hususları ihtiva eden Hz. Ebû Bekir'in pişmanlık duyup hayıflandığı konular bazı İslâm tarihi kaynaklarında da kaydedildiği gibi ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

1) Keşke emir olmasaydım.[609] Ömer ya da Ebû Ubeyde'den biri halife olsaydı da ben de vezir olsaydım.[610]

2) Keşke Fâtıma'nın evine girmeseydim[611] de onu rahatsız etmeseydim.

3) Halid b. Velid'i Şam'a gönderdiğimde, Ömer b. el-Hattab'ı da Irak'a göndermeyi isterdim. Böylece ben Allah yolunda sağ ve sol kollarımı açmış olacaktım.[612]

4) Eş'as b. Kays bana getirildiği gün onun boynunu vurmak istedim. Zira o bende, herhangi bir kötülük görürse ona koşan ve yardım eden bir kimse intibaını uyandırmıştı.[613]

5) Fucâ'a bana getirildiğinde onu yakmadan öldürmeyi istedim.[614] Keşke onu ateşe atmadan ya öldürseydim ya da salıverseydim.[615]

Şîa kaynakları yukarıda sıralanan konulara ek olarak bazı hususları da zikretmekte ve bu vesileyle hem Hz. Ebû Bekir'i hem de onu seven Ehl-i Sünnet alimlerini tenkit etmektedir. İlk dönem Şiî müelliflerinden İbn Şâzân'ın naklettiğine göre Ebû Bekir'in şöyle dediği rivâyet olunmuştur: Rasûlullah (s.a.)'dan bilmediğim üç şeyi sormadığıma; yapmak istediğim üç şeyi yapmadığıma; yapmak istemediğim üç şeyi de yaptığıma pişmanım. Soramadığıma pişman olduğum üç şey şunlardır: 1) Rasûlullah'tan sonra yönetimin kime ait olduğu, 2) Hadd cezası 3) Kitap ehlinin kestikleri.

Yapmak istemeyip de yaptığım (keşke yapmasaydım dediğim) üç şey ise: 1) Fâtıma'nın evini açmam 2) Üsâme ordusundan geri kalmam 3) Eş'as b. Kays'ı öldürmememem. Çünkü ben onu hep İslâm'ın zararını isteyen biri olarak gördüm.

Yapmak isteyip de yapamadığım üç şey ise: 1) Keşke Malik b. Nüveyre'nin ölümü karşılığında Halid b. Velid'i öldürseydim. 2) Keşke Üsâme'nin ordusundan geri kalmasaydım. 3) Keşke Uyeyne b. Hısn ve Talha b. Huveylid'i öldürseydim.[616]

Şiî müellif İbn Şâzân'a göre Ebû Bekir hakkında rivâyet olunan bu tür hususlar onun hakkı terk ettiğini ve batıl ile amel ettiğini gösteriyor. Bu nedenle, ona göre Şîa'nın sert davranmakla suçlanması yersizdir.Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah'tan Ehl-i Kitab'ın kestikleri hakkında bir şey

---

609 Ya'kûbî, II, 137; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 308; İbn Abdirabbih, IV, 268-269.
610 Ya'kûbî, II, 137.
611 Ya'kûbî, II, 137; Mes'ûdî, *Muruc*, II, 309; İbn Abdirabbih, IV, 269.
612 el-Belâzurî, *Futûh*, 144 (T.151).
613 el-Belâzurî, *Futûh*, 144 (T. 151).
614 el-Belâzurî, a.g.e., 144.
615 İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 36; Ya'kûbî, II, 137; İbn Abdirabbih, IV, 268.

sormadığına pişman olduğuna dair İbn Şâzân, Ehl-i Sünnet mensuplarına hitaben şöyle demektedir: "Şayet Ehl-i Kitab'ın kestikleri size göre helal ise bu durumda siz Ebû Bekir'den üstün olduğunuzu iddia etmiş olursunuz. Ebû Bekir'in Allah'ın kitabından ve Rasûlünün sünnetinden bilmediği şeyleri biliyorsunuz. Şayet onun dediklerini kabul etmiyorsanız, bu durumda da onun Allah'ın helal ve haramlarını bilmediği konusunda şüphe içerisindesiniz demektir. Onu bu şekilde eleştirmiş (ta'n) olursunuz"[617]

Şiî bazı yazarlar Ebû Bekir'in, "Keşke ben Rasûlullah'tan, Ensâr'ın bu işte bir hakkı var mıdır" diye sorsaydım", "Keşke ben Benî Sâide gölgeliğinde iki adamdan birinin elini tutup da onlardan biri emir olsaydı ben de onun veziri olsaydım" şeklindeki sözlerinden dolayı, onun kendi imâmeti konusunda kuşku içerisinde olduğunu belirtmektedirler.[618] Bunlara göre Ebû Bekir'in bu sözleri sarf etmiş olması, onun kuşku içerisinde olduğunu göstermektedir. Zira Ebû Bekir bu sözleri ile başkalarını halifeliğe daha öncelikli görmüş oluyor.[619]

Bu rivâyetler doğru kabul edildiği takdirde Hz. Ebû Bekir bu sözleri ile halifelik gibi zor bir görevi üstlendiğinden dolayı muhasebe yaptığını dolayısıyla vazifesinin bilincinde olduğunu göstermektedir. Yine bu sözleri ile halifelik gibi oldukça sorumluluk gerektiren bir yükün altına girmek istemediğini, Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın da bu görevi hakkıyla yerine getirebileceğini söylemiştir. Ayrıca Ensâr'ın bu işte bir payı olup olmadığını merak etmiştir. Ama Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ali'yi niçin halife yapmadıklarına dair pişmanlık duyduğu hakkında Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında herhangi bir rivâyete rastlanılmamaktadır. Şiî alimlerin göz ardı ettikleri önemli noktalardan birisi de bu husus olsa gerektir.

Bunun yanında yukarıda Hz. Ebû Bekir'in pişmanlık duyduğuna dair İbn Şâzân'ın naklettiği bazı hususların, Hz. Ebû Bekir'in söylemiş olabileceği ihtimali çok zordur. Hz. Ebû Bekir yukarıda sıralanan bazı konularda pişmanlık duymuş olabilir. Ama ölüm döşeğinde ünlü kumandan Halid b. Velid'i öldürmediğine dair pişmanlık duyabileceği hususu, neredeyse imkansızdır. Bunun gibi Hz. Ebû Bekir'in Üsâme'nin ordusundan geri kaldığına dair pişmanlık duyduğu da Şîa'nın bir yakıştırması olsa gerektir. Burada Şiîler veya Şiî eğilimli bazı râvîler, savundukları iddiaları bu şekilde ilk halifeye söyletmişlerdir.

Hillî gibi Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'in ölüm döşeğinde söylediği bazı sözleri maksatlı bir biçimde yorumlamışlardır. Hillî Ebû Bekir'in ölüm döşeğinde, "Keşke annem beni doğurmasaydı. Keşke kerpiç içerisinde bir saman çöpü olsaydım" şeklinde bir söz söylediğini, bunun ise Sünnîler'in de naklettiği gibi Hz. Peygamber'in, "Ölmek üzere olan herkes mutlaka

---

616 İbn Şâzân, 159-161.
617 İbn Şâzân, 208.
618 et-Tûsî, *Tecrîd*,245; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 400.
619 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 265; a.mlf., *Keşfu'l-Murâd*, 400.

cennet ya da cehennemdeki yerini görür" sözünün gerçekleşmesi anlamına geldiğini söyler. Burada Hillî, Hz. Ebû Bekir'i "kerpiç içerisindeki bir saman çöpü" gibi görmek istemektedir.[620]

Müfîd ise, Muhammed b. Ebî Bekir'in bir gün Hz. Ali'ye, "Uzat elini sana biat edeyim. Zira senin itaat edilmesi farz olan imâm olduğuna; babamın ise ateşte bulunduğuna şehadet ederim"dediğini,[621] böylece Ebû Bekir'in ateş ehli olduğunu iddia etmektedir. Şîilerin Muhammed b. Ebî Bekir'e muhabbet beslemelerinin nedeni bu tür rivâyetlerin Şîa kaynaklarında yer alması ve onun Hz. Osman'ın katline iştirak etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hz. Ali'nin onun hanımı Esma bint 'Umeys ile evlendiği ve Muhammed b. Ebî Bekir'in onların yanında büyüdüğü de hatırlanmalıdır.

Kimi Şiî yazarlar Hz. Ebû Bekir'in hangi hastalıktan vefat ettiği ile ilgili rivâyetleri de değerlendirmektedirler. Yahudilerin onun pirincine ya da çorbasına zehir koyduğuna dair rivâyeti değil de Hz. Aişe'nin, babasının soğuk bir günde yıkanıp dışarı çıktığı, on beş gün ateşi yükseldiği ve vefat ettiği şeklindeki rivâyetinin daha sağlam olduğunu savunmakta ve Aişe babasının durumunu diğerlerinden daha iyi bilir, demektedirler.[622]

Şîa kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın hayatında ondan izin almadan onun evine giremedikleri belirtilerek bu halifelerin Hz. Peygamber'in evinde defnedilmelerinin doğru bir hareket olmadığı savunulmaktadır.[623]

Hz. Ali dışındaki üç Râşid Halifenin Beytülmâle borçlu olarak öldükleri, ifade edilmektedir. Ebû Bekir vefat ettiğinde üzerinde borç olarak Beytülmâlın kırk bin küsur dirhemi bulunduğu, Ömer öldüğünde seksen bin küsur dirhem Beytülmâle borcu olduğu, Osman öldüğünde Beytülmâle sayısız borcu olduğu, Hz. Ali öldüğünde ise atıyyesinden hizmetçi için hazırladığı yedi yüz dirhemden başka bir şey geride bırakmadığı kaydedilmektedir.[624]

---

620 Bkz. Hillî, *Minhâc*, 133.
621 Müfîd, *el-İhtisâs*, 70.
622 el-'Âmilî, *Şîa der Tarîh*, 142.
623 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 168; İbn Ebi'l-Hadîd, XVII, 214-217; et-Tûsî, *Tecrîd,* 249; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 402.
624 el-Meclisî, XL, 319.

Hz. Ebû Bekir'in vefat tarihi Meclisî tarafından şöyle kaydedilmiştir: Mü'minlerin Emiri'nin imâmetinin iki yıl iki ay ve yedinci gününde İbn Ebî Kuhâfe Atîk b. Osman öldü.[625]

[625] el-Meclisî, XXVIII, 309.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİÎLERİN HZ. ÖMER'İN ŞAHSİYETİ VE UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1. Hz. Ömer'in Lakapları

Bilindiği gibi ikinci halife Hz. Ömer, Ehl-i Sünnet mensupları arasında en çok "el-farûk" lakabı ile tanınmış ve şöhret kazanmıştır. İbn Sa'd'ın naklettiği bir rivâyete göre Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Allah Ömer'in diline ve kalbine hakkı yerleştirdi. O farûktur; Allah onunla hak ile batılın arasını ayırdı."[1]

Şiî müellifler, sıddîk lakabı gibi, farûk lakabının da Hz. Ali'ye ait olduğunu, Hz. Ali'nin defalarca "En büyük farûk/farûku'l-a'zam benim" dediğini[2] ileri sürmektedirler. Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e "el-farûk" dediğine dair yukarıda zikredilen rivâyet ve buna benzer rivâyetlere kuşku ile bakmaktadırlar. Onlar daha çok İbn Şihab ez-Zührî'nin, "Bize nakledildiğine göre Ömer'e ilk önce 'el-farûk' diyen Ehl-i kitab olmuştur. Müslümanlar onların bu sözünü tercih ettiler. Rasûlullah'ın bu konuda bir şey söylediği bize ulaşmamıştır"[3] şeklindeki rivâyetini diğer rivâyetlere tercih etmektedirler.[4] Böylece Hz. Ömer'e "el-farûk" lakabını Rasûlullah'ın değil Ehl-i Kitab'ın verdiğini savunmaktadırlar. Halbuki İbn Sa'd, bizzat Hz. Peygamber'in Ömer'e, "el-farûk" dediğine dair değişik rivâyetler zikretmektedir.[5] Mes'ûdî de hak ile batılın arasını ayırdığı için Hz. Ömer'e "el-farûk" dendiğini kaydetmektedir.[6]

Rasûlullah'ın "emîrü'l-mü'minîn" olarak isimlendirdiği tek kişinin Hz. Ali olduğunu belirten el-Eminî, Rasûlullah'ın Hz. Ömer'i "emîrü'l-mü'minîn" olarak isimlendirdiğine dair İbn Kesîr'in zikrettiği[7] rivâyeti senet ve metin yönünden tenkit ederek uydurma olduğunu belirtmektedir.[8]

---

1 İbn Sa'd, III, 270.
2 Bkz. Küleynî, I, 196, 197, 198; İbn Şehraşûb, III, 89-90; Henri Laoust, 312.
3 İbn Sa'd, III, 270; et-Taberî, *Tarîh*, III, 195; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, *Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömeri'bni'l-Hattab*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1997, 18; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 137.
4 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 94.
5 Bkz. İbn Sa'd, III, 270-271. Ayrıca bkz. et-Taberî, *Tarîh*, III, 195.
6 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 315.
7 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 141.
8 el-Eminî, VIII, 85-87.

Her ne kadar İbn Kesîr böyle bir rivâyet zikretmişse de, olayların tarihi sürece uygunluğu açısından, Hz. Ömer'e bu lakabın halife olduktan sonra verildiği ile ilgili rivâyetler daha tercihe şayandır.[9] Zira birçok İslâm tarihi kaynağı, halife olduktan sonra Hz. Ömer'e bu lakabın verildiğini nakletmektedir. Taberî'nin naklettiğine göre Hz. Ömer yönetime geçtiğinde ona "Ey Rasûlullah'ın halifesinin halifesi" denildi. Ömer, "Her halife geldiğinde bu isim daha da uzayacaktır. Ona, 'Ey Rasûlullah'ın halifesinin halifesinin halifesi' denilecektir. Siz mü'minler, ben ise sizin emirinizim" dedi. Böylece "emîrü'l-mü'minîn (mü'minlerin emiri) " olarak isimlendirildi.[10]

2. Câhiliye Dönemindeki Hayatı ve İslâm'a Girişi

Şiî müellifler, Hz. Ali'nin masum olduğuna inandıkları için halifelik konusunda ona rakip gördükleri ilk üç halifenin İslâm öncesi hayatlarında tespit edebildikleri kötü davranışları teşhir etmekten adeta haz duymaktadırlar. Şîa kaynakları, Hz. Ömer'in İslâm'ın nimetini anlatmak sadedinde zikrettiği Sünnî kaynaklarda da yer alan "Allah'ım bizi affet. Câhiliye'de kötü durumdaydık. Allah bize iyilikte bulununcaya kadar putlara bağlanıp tapardık",[11] "Ben İslâm'dan uzaktım. Câhiliye döneminde içkiyi sever ve ondan hoşlanırdım"[12] şeklindeki sözlerini ve müslüman olmadan yaptığı bazı davranışlarını kaydederek onun Câhiliye döneminde puta taptığını, içki içtiğini ve müslüman bir cariyeye işkence ettiğini vurgulamaktadırlar.[13]

Şîa kaynaklarında Ömer'in veled-i zina olduğu ve Câhiliye döneminde zina yaptığı da vurgulanmaktadır. *"Benimle şu adamı yalnız bırak ki ben onu tek olarak yarattım"*[14] âyet-i kerimesinde bahsedilen kişinin veled-i zina olduğu ve Ömer'in kast edildiği iddia edilmektedir.[15]

Ömer'in veled-i zina olduğuna dair bir de hadîs uydurulmuştur. Hacûî bu hadîsi şu ifadelerle nakletmektedir: "Sâdıklardan bazılarına Seyyidül-Mürselinden rivâyet olunan "üçünden en kötüsü veled-i zina olanıdır" hadîsi soruldu. Dediler ki: Onunla ortadaki kast olunmuştur. Zira o hem öncekinden hem de sonrakinden daha şerlidir. Bu Zufer'in (Ömer) veled-i zina olduğuna dair nastır."[16]

Baba ve annesinin değil; dedesi ile ninesinin zina yaptıklarından dolayı Ömer'in veled-i zina olduğu iddia edilmektedir. Zira rivâyet olunduğuna göre Abduluzza b. Riyah, Hişâm b. Abdimenaf'a ait Suhhak adında Habeşli bir cariye ile cinsel ilişkide bulunmuş ve bu cariye daha sonra Ömer b. el-Hattab'ın dedesi olan Nevfel'i doğurmuştur.[17]

---

9 Bu konuda bkz. İbn Şebbe, I, 359-361.
10 et-Taberî, *Tarîh*, III, 208; İbn Haldun, *Mukaddime*, 227.
11 İbn Hişâm, I, 223; Ali b. Burhaneddin el-Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, I-III, Beyrut 1400, I, 322.
12 İbn Hişâm, I, 371; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 78.
13 Mustafavî, 227.
14 Müddessir, 74/11.
15 el-Meclisî, XXIV, 345.
16 Hacûî, *Tarik*, 475.
17 Hacûî, Tarîk, 474; *Nehcu'l-Hak*, 348.

Bu şekilde veled-i zina olmakla suçlanan Ömer'in, kimsenin soyuna güvenmediği de iddia ediliyor. Zira İbn Şâzân'ın naklettiği bir rivâyete göre bir adam Ömer b. el-Hattab'a gelerek, "İsmailoğulları'ndan bir köleyi azat edeceğime dair bir adağım var" demiş. Ömer, "Allah'a yemin ederim ki Hasan, Hüseyin ve Ali b. Ebî Talib'den başka kimsenin soyuna güvenemiyorum. Zira bu ikisi Rasûlullah (s.a.)'ın torunları ve Ali b. Ebî Talib'in çocuklarıdır. Rasûlullah (s.a.)'tan Ali için, 'Bu benim amcamın oğludur' dediğini duydum" diye cevap vermiş. Ömer'in bu şekilde hem sahîh nesep konusunda onlardan başka kimseye güvenmemesi hem de onları yönetimden uzak tutması, Şiî müelliflerce bir çelişki olarak görülmektedir.[18]

Şîa kaynaklarında aynı şekilde Ömer'in Câhiliye döneminde zina yaptığı da vurgulanmaktadır. Bu kaynaklarda naklolunan bir rivâyete göre Mekke fethi sırasında Rasûlullah, Hind'den zina yapmaması üzerine biat almak istediğinde Hind, "Hür kadınlar zina ederler mi" diye sormuş, Ömer de, onunla Câhiliye dönemindeki ilişkilerini hatırlayarak gülmüştür.[19]

Hz. Ömer, müslüman olmadan önce Rasûlullah'ın, "Ey Allah'ım! İslâm'ı bu iki adamdan; Ebû Cehil ya da Ömer b. el-Hattab'dan sana en sevimli olanı ile güçlendir"[20] şeklindeki hadîsi nakledilerek Ömer'in de Ebû Cehil gibi İslâm'ın düşmanı ve muannidi olduğu belirtilmiştir.[21] Bazıları ise Rasûlullah'ın böyle bir dua yaptığını kabul etmemektedirler. Ayrıca İslâm'ın Ömer ile güçlenmediğini savunmaktadırlar.[22] Halbuki birçok sahâbî İslâm'ın Ömer b. el-Hattab ile güçlendiğini ifade etmiştir.[23]

Bazı Şiî müellifler Hz. Ömer'in çok geç müslüman olduğunu kabul etmektedirler. Siyer ile ilgili bir kitap kaleme alan Cafer el-'Âmilî Hz. Ömer'in bi'setin dokuzuncu yılında müslüman olduğuna dair rivâyetleri[24] zikrederek onun çok geç İslâm'a girdiğini savunmaktadır. Dahası Hz. Ömer'in hicretten çok az bir süre önce müslüman olduğunu iddia etmektedir. Bunun yanında Abdullah b. Ömer'in babasından önce müslüman olduğunu da bazı kelime oyunları ile kabul ettirmeye çalışmaktadır. Buhârî'nin açıkça izah etmesine[25] rağmen, "İbn Ömer babasından önce biat etti/teslim oldu" anlamındaki hadîsi bu zat "İbn Ömer babasından önce müslüman oldu şeklinde değerlendirmektedir.[26]

Diğer taraftan çağdaş Şiî müelliflerden Şerefeddin el-Mûsevî ise Hz. Ömer müslüman olduğunda Rasûlullah'ın ona, "Müslümanlığını gizle" buyurduğunu Ömer'in ise bu emri

---

18 İbn Şâzân, 174-177.
19 el-Meclisî, XX, 9; Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 122.
20 Ahmed b. Hanbel, I, 95; Tirmizî, "Menâkıb", 17 (V, 617). Ayrıca "Ey Allah'ım İslâm'ı Ömer b. el-Hattab ile güçlendir" anlamındaki hadîs için bkz. İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (I, 39)
21 Mustafavî, 228.
22 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 97.
23 Bu konuda bkz. İbn Hişâm, I, 366-367; Buhârî, "Fedâilu Ashâbı'n-Nebi, 6 (IV, 199).
24 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 79-80.
25 Bu konuda bkz. Buhârî, "Meğâzî", 35 (V, 69).
26 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, II, 92-97.

dinlemeden açıkça müslümanlığını ilan ettiğine dair rivâyeti zikrederek Allah ve Rasûlüne davet etmenin gizlilikten başka bir yolu olmadığı bir dönemde ve hikmet de bunu gerektirdiği halde onun, nassa muhalif de olsa kahramanlığını açıklamaktan başka bir şey kabul etmediğini belirtmektedir.[27]

Bu örnekte de görüldüğü gibi, halifeleri tenkit etmeyi alışkanlık edinen bazı Şiî müelliflerin, rivâyetlerin sahîh olup olmadığına bakmaksızın halifeleri eleştirmek için adeta fırsat kollayıp rivâyetleri onların aleyhine yorumlamak için gayret gösterdikleri gözlemlenmektedir. Nitekim yukarıda görüşleri nakledilen yazardan biri Hz. Ömer'in gizlilik döneminde müslüman olduğunu kabul etmemekte, diğeri ise onun bu dönemde İslâm'a girdiğini kabul etmekle birlikte onun müslümanlığını gizlemediği için Rasûlullah'ın emrine karşı geldiğini, böylece nassa muhalefet ettiğini belirtmektedir. Halbuki Hz. Ömer'in müslümanlığını açıkladığından dolayı Rasûlullah'ın ya da ashaptan birinin rahatsız olduğunu bildiren her hangi bir rivâyete rastlanılmamaktadır. Aksine Ehl-i Sünnet mensupları bu hareketinden dolayı onun cesur yürekliliğini ve kahramanlığını övmektedirler.

3. Savaşlardaki Durumu

Birinci bölümde Hz. Ebû Bekir'in savaşlardaki durumu anlatılırken birlikte ele alındıkları için Hz. Ömer'le ilgili hususlar da çoğu yerde ele alındı. Bu sebeple burada mümkün mertebe gazvelerin kronolojik sırasına göre özellikle Hz. Ömer'i tek başına ilgilendiren hususlara yer verilecektir.

Bilindiği gibi Bedir savaşında müşrikler yenilmeye başlayınca Rasûlullah ashâbına "Benî Haşim'den ve başka kabilelerden savaşa istemeyerek katılan bazı kimselerin olduğunu biliyorum. Sizden kim Benî Haşim'den birisi ile karşılaşırsa öldürmesin. Kim Abbas b. Abdilmuttalib ile karşılaşırsa öldürmesin. Çünkü o ancak zorla (savaşa) getirildi"[28] dedi.

Bu savaş neticesinde Hz. Peygamber ve ordusu zafer kazanarak yetmiş müşriki öldürüp yetmişini de esir aldılar. Esirler Medine'ye getirilip durumları görüşülmeye başlandığında Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Rasûlü bunlar seni yalanladılar, seni yurdundan çıkardılar ve seninle savaştılar. Bana müsaade et falan yakınımın boynunu vurayım. Ali'ye müsaade et, kardeşi Akîl'in boynunu vursun. Hamza'ya müsaade et kardeşi Abbas'ın boynunu vursun"[29] dedi. Hz. Ömer'in bu ifadesini çok sert bulan Şiî müellifler, bu olay üzerine değişik spekülasyonlar yapmaktadırlar. Onlara göre Abbas ve Akîl Rasûlullah'ı yalanlamamışlar, onu yurdundan çıkarıp eziyet edenler arasında yer almamışlardı. Şi'b'da muhasara altında bulundukları sırada onunla birlikte idiler. Bu güçlüklere, birlikte tahammül etmişlerdi. Ayrıca Şiî müelliflere göre Rasûlullah'ın amcası Abbas

---

27 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 309-310.
28 İbn Hişâm, II, 281; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 128.
29 Müslim, "Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer", 18 (II, 1385); el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 249.

daha önce müslüman olduğu halde ancak Allah ve Rasûlünün rızası dahilinde, bir hikmete binaen müslümanlığını gizlemişti. Bunda hem onun hem de ümmetin yararı vardı. Bedir'e kerhen getirtilmişlerdi. Savaş sırasında Rasûlullah onların öldürülmesini yasakladığı halde esir oldukları bir sırada öldürülmeleri düşünülemezdi. Ömer'in, esirlerin tamamının müslüman yakınlarının elleri ile öldürülmesi şeklindeki görüşüyle, onların kökünü kazımak konusunda çok azimli ve atak davrandığını belirten kimi Şiî müellifler, onun Rasûlullah'ın yukarıdaki emrine rağmen böyle bir söz söylediğini ve dolayısıyla Rasûlullah'ın emrine karşı gelmiş olduğunu savunmaktadırlar.[30]

Kimi Şiî yazarlara göre ise Hz. Ömer'in kabilesi olan Benî Adiy'den kimse bu savaşa katılmadığından[31] dolayı Ömer esirler için böyle bir söz sarf etmiştir. Bu düşünceye sahip kişilerce Hz. Ömer kavmiyetçi biri gibi gösterilerek onun için "Ömer, ailesi ve kabilesi adına endişe edip korkmadıktan sonra bütün insanlar öldürülürse ne önemi var?" denilmiştir.[32]

Şîa'nın bazı rivâyetlerinde ise Hz. Ömer'in, Bedir'de öldürdüğü müşriklerden dolayı Hz. Ali'ye karşı bazı kişileri kışkırtmaya çalıştığı belirtilmektedir. Meclisî'nin *Biharu'l-Envâr* adlı eserinde şöyle bir rivâyet nakledilmektedir:

Osman b. Affan, Said b. el-'Âs'a uğrar. Ona, "Gel Mü'minlerin Emiri Ömer b. el-Hattab'a gidip konuşalım" der. Said b. el-'Âs, "Ömer'in yanına vardığımızda Osman istediği yere gidip oturdu. Ben de insanların bulunduğu bir köşeye çekildim" der. Ömer, Said'e hitaben şöyle söyler: "Ne oluyor? Sen sanki içinden bana karşı bir şeyler besliyorsun. Babanı öldürdüğümü mü sanıyorsun? Allah'a yemin ederim ki onun katili olmak isterdim. Şayet öldürmüş olsaydım bir kafiri öldürmekten dolayı özür de dilemezdim. Bedir'de onun yanından geçtim, bir öküzün boynuzu ile saldıracak yer aradığı gibi o da savaş için can atıyordu. Onun öyle cansiperane savaştığını görünce ondan korktum. Sonra Ali ona yetişti, onu öldürdü." O mecliste hazır bulunan Hz. Ali, Ömer'e, "Ey Rabbim af et. Şirk ve içindekiler yok oldu. İslâm öncekileri sildi süpürdü. Sana ne oluyor insanları bana karşı tahrik ediyorsun?" der. Ömer de vazgeçer. Said, "Amcası oğlu Ali b. Ebî Talib'den başka kimsenin benim babamın katili olmasını istemezdim", der.[33]

Birinci bölümde de belirtildiği gibi Hz. Ömer'in esirler konusundaki görüşü bizzat âyet-i kerime ile desteklenmiştir. Ayrıca Hz. Ömer tevhid ilkesini gerçek manada özümsediğini ortaya koymak için söz konusu sözü ile, İslâm için gerektiği takdirde en yakın akrabasını bile öldürebileceğini söylemiştir. Nitekim Bazı Şiî araştırmacıların da naklettikleri gibi tarih kaynakları, Kureyş'in büyük kumandanlarından olan Hz. Ömer'in dayısı el-'Âs b. Hişâm (Ebû'l-

---

30 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 314-321.
31 Bkz. İbn Hişâm, II, 271; et-Taberî, III, 438; İbnu'l-Esîr, II, 121.
32 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 249-250.
33 el-Meclisî, XIX, 280-281.

Buhterî)'ın, aynı savaşta Hz. Ömer tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir.[34] Dolayısıyla Hz. Ömer'e yapılan bu yöndeki eleştiriler çok yersizdir.

Şiî ulema Uhud gazvesinden söz ederken özellikle müslümanların yenilmeye başlamaları üzerine kimlerin Rasûlullah'ın yanında kaldığı ve kimlerin kaçtığı üzerinde durmaktadırlar. Bu arada ilk üç halifenin yanı sıra sahâbenin önde gelenlerinden olan Talha, Zübeyr, Abdurrahman, Sa'd, Said ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ı da Uhud savaşında yenilip kaçanlar arasında göstermeye çalışmaktadırlar.[35]

İbn Ebi'l-Hadîd'in de belirttiği gibi Hz. Ömer'in o gün Rasûlullah ile birlikte sebat gösterip göstermediği konusunda râvîler arasında ihtilaf vardır. Vâkıdî Ömer'i sebat etmeyenler, İbn İshâk ve Belâzurî ise onu, kaçmayıp sebat edenler arasında zikretmektedirler.[36] Şîa râvîlerine göre, Ali, Talha, Zübeyr, Ebû Dücane, Sehl b. Huneyf, Asım b. Sabit'ten başka kimse orada kalmamıştır. Onlardan bazı râvîler yerlerinden ayrılmayanlar arasında Muhâcirîn ve Ensâr'dan on dört kişinin adını sayarlar ama Ebû Bekir ve Ömer'e onlar arasında yer vermezler."[37]

Kaynaklarda naklolunan bir rivâyete göre Uhud savaşında Rasûlullah'ın vefat haberi duyulduğunda Enes b. Nadr, müslüman bir topluluktan, "Keşke biri Ebû Süfyan bizi öldürmeden Abdullah b. Übey b. Selûl'e gitse de ondan bizim için eman dilese" şeklinde sözler duyar. Enes ise onlara, "Ey kavmim! Şayet Muhammed öldürüldü ise şüphesiz onun Rabbi ölmez. Muhammed'in savaştığı şey üzerine siz de savaşın. Ya Rabbi ben bunların söylediklerinden dolayı senden af diliyorum. Onların getirdiklerinden beriyim" dedikten sonra şehid oluncaya kadar çarpışır.[38] Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, Hz. Ömer ve Talha'nın da bu topluluk içerisinde olduğunu iddia etmektedir.[39]

İslâm tarihi kaynaklarında, el-Mûsevî'nin iddia ettiği şekliyle bir bilgiye rastlayamadık. Taberî Uhud tepesine kaçanlardan, İbnu'l-Esîr ise zayıf bir rivâyete göre Enes b. Nadr'ın müslüman bir topluluktan, "Ebû Süfyan bizi öldürmeden keşke biri Abdullah b. Übey b. Selûl'e gitse de ondan bizim için eman dilese" şeklinde sözler işittiğini kaydetmektedirler. Ancak hiç biri Şiî yazarın ileri sürdüğü gibi, Hz. Ömer'i bu topluluk içerisinde olduğunu zikretmez.[40] İbn Ebi'l-Hadîd ise bu rivâyete benzer bir rivâyeti Vâkıdî'den naklen zikretmektedir. Fakat zikredilen rivâyette "Keşke biri Ebû Süfyan bizi öldürmeden Abdullah b. Übey b. Selûl'e gitse de ondan bizim için eman dilese" şeklinde bir ifade yer almamaktadır. Yine bu rivâyette şehid edilen Enes b.

---

34 Bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 150; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 290; Gölpınarlı, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, 311. Gölpınarlı bu şahsın adını yanlışlıkla Asim b. Haşim şeklinde kaydetmiştir.

35 Müfîd, *el-İfsâh*,30-31; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 293; el-Meclisî, XX, 141.

36 İbn Ebi'l-Hadîd, XV, 20; el-Meclisî, XX, 138.

37 İbn Ebi'l-Hadîd, XV, 21.

38 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 280; et-Taberî, *Tarîh*, II, 520 (T. IV, 399-400); İbn Ebi'l-Hadîd, XIV, 276.

39 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 327.

40 Bkz. et-Taberî, *Tarîh*, II, 520 (T. IV, 399-400); İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 156-157

Nadr için Hz. Ömer'in, "Umarım ki Yüce Allah onu Kıyamet gününde tek başına bir ümmet olarak diriltecektir" dediği yer almaktadır. Görüldüğü gibi Şiî yazar naklettiği rivâyete bazı eklemelerde bulunarak Hz. Ömer'i, Abdullah b. Übey b. Selûl'den eman dileyecek bir korkak ve savaş kaçağı olarak göstermek istemektedir. Halbuki aynı yazarın referans gösterdiği İbn Ebi'l-Hadîd'in naklettiği rivâyette ise Hz. Ömer şehid düşen Enes b. Nadr'e rahmet okuyan biri olarak görülmektedir.[41]

Vâkıdî'nin bu konudaki rivâyetlerine bakıldığında özellikle Hz. Peygamber'in vefat haberi yayıldığında birçok müslüman gibi Hz. Ömer'in de Uhud dağının tepesine doğru tırmandığı, fakat Rasûlullah'ın sağ olduğunu öğrendiğinde tekrar onun yanına geri döndüğü görülmektedir.[42]

Taberî *Tarih*'inde zikredilen aşağıdaki rivâyet, Hz. Ömer'in bu savaş ile ilgili Rasûlullah'ın emirlerine olan bağlılığını ve sebatını ortaya koymaktadır. İbn İshâk'ın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sahâbîlerinden bir grup ile iki dağın arasında bulunduğu vakit Kureyş'ten bir topluluk dağın daha yüksek tepesine çıktılar. Bunun üzerine Rasûlullah sahâbîlerine, "Onlar bizden daha yüksek bir yere çıkmamalıdırlar" dedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab bazı sahâbîler ile birlikte savaşarak onları dağdan aşağıya indirdi.[43]

İslâm tarihi kaynaklarında belirtildiği gibi Ebû Süfyan Uhud'dan ayrılıp gitmek istediği zaman müslümanların yanına doğru gelerek, "Aranızda Muhammed var mı?" diye üç kere seslendi. Hz. Peygamber, "Ona cevap vermeyiniz" dedi. Ebû Süfyan, bundan sonra "Aranızda Ebû Kuhafe'nin oğlu (Ebû Bekir) var mı?" diye üç kere sordu. Hz. Peygamber "Ona cevap vermeyiniz" dedi. Ebû Süfyan "Aranızda Hattab'ın oğlu (Ömer) var mı?" diye sordu ve sorusunu üç kere tekrarladı. Hz. Peygamber yine "Ona cevap vermeyiniz" dedi. Bunun üzerine, Ebû Süfyan, kendi arkadaşlarına dönerek, "Herhalde bunların hepsi öldürülmüş! Eğer sağ olsalardı, cevap verirlerdi" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, dayanamayarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın düşmanı! Vallahi sen yalan söylüyorsun. İsimlerini saydığın kişilerin hepsi de sağdırlar! Allah, seni, zelil ve hakir etmek için onları sağ bıraktı."[44]

Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, İbn Sa'd ve İbnu'l-Esîr'i referans vererek yukarıdaki rivâyeti aşağıdaki şekilde kısaltmayı tercih etmekte ve bu olayda da Hz. Ömer'i eleştirmeye çalışmaktadır. O, hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır: Ebû Süfyan müslümanlara yaklaşarak "Aranızda Muhammed var mı?" diye üç defa sordu. Rasûlullah "Ona cevap vermeyin" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyan, "Ey Ömer Allah adına sana soruyorum biz Muhammed'i öldürdük mü?" diye sorunca Ömer, "Hayır vallahi o şu anda senin sözlerini duyuyor" dedi.[45]

---

41 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 280; İbn Ebi'l-Hadîd, XIV, 276.
42 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 295.
43 et-Taberî, *Tarîh*, II, 521 (T. IV, 402).
44 İbn Sa'd, II, 47; Buhârî, "Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer", 124 (IV, 27); et-Taberî, II, 526.
45 Krş. İbn Sa'd, II, 47; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 160.

Daha sonra bu olayı şu şekilde yorumlamaktadır: "Ömer, Ebû Süfyan'a cevap verme noktasında kendi görüşünü, Rasûlullah'ın onlara cevap vermeyi yasaklama ile ilgili görüşüne tercih etmiştir."[46]

Yukarıda da zikredildiği gibi gerek Musevî'nin referans olarak gösterdiği eserlerde gerekse diğer kaynaklarda Ebû Süfyan sırasıyla Ebû Bekir ve Ömer'in de sağ olup olmadığını sormuştur.[47] Bu da onların toplum içerisindeki konumlarını yüce mertebelerini göstermektedir.[48] Ne var ki yazar bu durumu hiç göz önünde bulundurmamaktadır.

Şu da var ki Rasûlullah her ne kadar ilk önce Ebû Süfyan'a cevap verilmemesini istemişse de, daha sonra bizzat kendisi ona cevap verilmesi için Hz. Ömer'i teşvik etmiştir. Zira Taberî *Tarih*'inde geçen bu rivâyetin devamında İbn İshâk'tan naklen şöyle bir ek bilgi yer almaktadır: Ömer, Ebû Süfyan'a cevap verdikten sonra Ebû Süfyan ona, "Buraya gel" dedi. Hz. Peygamber Ömer'e, "Yanına git de iş nedir, anla ve onunla görüş" dedi. Ömer gidince Ebû Süfyan ondan Muhammed'i öldürüp öldürmediğimizi Allah adını anarak söylemeni rica ediyorum, dediğinde, Ömer, "Allah adını anarak onu öldürmemiş olduğunuzu temin ederim, o, şu anda senin bu söylediğin sözleri işitmektedir" diye cevap verdi.[49]

Bilindiği gibi hicretin beşinci yılının Şevval ayında on bin kişilik bir ordu, Ebû Süfyan'ın kumandası altında Medine üzerine hareket etmişti. Rasûlullah da Medine'nin etrafında Sel' dağının önünde bir hendek kazdırmıştı. Arabistan savaşlarında ilk defa olarak hendeklerden istifade ediliyordu. Kureyş ile müttefikleri bu hendekten geçemediklerinden Medine'yi muhasara ederek onun hariçten zahire ve mühimmat almasını kesmişlerdi. Bazen bunlar hendeğe hücum ediyor, fakat hendeğin iki tarafını muhafaza eden ashâb bunlara mukavemet ediyorlardı. Hz. Ömer de hendeğin bir mevkiine tayin edilenlerdendi. Bu mevkide bugüne kadar gelen ve Hz. Ömer'in adını taşıyan bir mescid vardır. Muhasara bir ay devam etti. Bir gün düşmanlar, hendeğe hücum etmek istemişlerse de Hz. Ömer ile Hz. Zeyd onları püskürtmeye muvaffak olmuşlardı.[50]

Şîa kaynaklarında Hendek gazvesinde Arapların en meşhur kahramanlarından sayılan Amr b. Abdivedd'in Hz. Ali tarafından öldürülmesine ayrı önem atfedilmektedir. Ebû Bekir, Ömer ve tüm ashâbın kendisiyle mübarezeye girmekten çekindiği iddia edilen Amr b. Abdivedd'in Hz. Ali tarafından öldürülmesi, ecir açısından kıyamet gününe kadar Hz. Peygamber'in tüm ashâbının amelinden daha büyük bir amel olarak görülmektedir. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali, Amr'ı öldürüp Rasûlullah'ın yanına döndüğünde Ömer ona, "Amr'ın zırhını almadın mı? Araplar arasında onun zırhı gibi zırh yoktur" demiş Hz. Ali ise, "Ben amcam

---

46 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 344-345.
47 Bkz. İbn Sa'd, II, 47; et-Taberî, *Tarîh*, II, 526 (T. IV, 408); İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 160.
48 Bkz. İbn Sa'd, II, 47
49 et-Taberî, *Tarih*, II, 527 (T. IV, 409).
50 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 214-215.

oğlunun avret yerini açmaktan utandım" diye cevap vermiştir. Daha sonra Ebû Bekir ile Ömer, bu eyleminden dolayı Ali'ye gelip alnından öpmüşlerdir.[51]

Vâkıdî'nin rivâyet ettiğine göre bu savaşta Amr b. Abdivedd Hz. Ali tarafından öldürüldükten sonra Hz. Ömer, Dırar b. el-Hattab'ı kovalamak istedi. Dırar, dönüp onu mızraklamak istediyse de, sonra vazgeçti ve "Ey Ömer! Sana yapılmış olan bu teşekküre değer iyiliği, aklında tut. Hiç unutma! Ben Kureyş'ten bir adamı ele geçirirsem, dokunmamağa yemin etmişimdir!" dedi. Sonra Dırar, dağın eteğindeki Ebû Süfyan ve arkadaşlarının yanına döndü.[52]

Şiî kaynaklarında yukarıdaki rivâyete benzer bir rivâyet Hz. Ömer'in aleyhine yorumlanabilecek bazı eklemelerle birlikte aşağıdaki şekilde nakledilmiştir: Rasûlullah, Ömer b. el-Hattab'ın Dırar b. el-Hattab ile mübareze yapmasını emretti. Dırar onunla mübareze için ortaya çıktığında Ömer bir ok çıkardı. Dırar ona, "Ey İbn Suhhak! Yazıklar olsun sana, mübareze sırasında bana ok mu atacaksın? Allah'a yemin ederim ki şayet bana ok atarsan Mekke'de bulunan tüm Adiyy kabilesine mensup olanları öldürürüm" dedi. Bunun üzerine Ömer onunla savaşmaktan vazgeçti. Dırar onun yanından geçti mızrağı ile başına vurdu. Sonra ona, "Ey Ömer şunu aklında tut. Ben Kureyş'ten bir adamı ele geçirirsem, öldürmemeğe karar verdim." dedi. Ömer de idareci olduktan sonra bu durumu göz önünde bulundurarak onu idareci yaptı.[53]

Dikkat edildiğinde Vâkıdî'nin rivâyeti ile bu rivâyet arasında bariz farklar bulunmaktadır. Şöyle ki, bu rivâyette Hz. Ömer'e veled-i zina olduğunu çağrıştıran İbn Suhhak denilmesinin yanı sıra, onun kabilecilik yaptığını çağrıştıran ifadelere de yer verilmiştir.

Gerek Hudeybiye antlaşması gerekse ikinci halife Ömer b. el-Hattab'ın bu antlaşma sırasındaki durumu hakkında birinci bölümde kısmen bilgi verildi. Burada sadece Hz. Ömer'i ilgilendiren hususlar üzerinde durulacaktır. Siyer kaynaklarında geçtiğine göre Rasûlullah Hudeybiye günü Ömer b. el-Hattab'ı Mekke'ye göndermek üzere çağırdı. Ömer, "Ey Allah'ın Rasûlü, orada akrabam yok. Kureyşe aşırı düşman olduğumdan dolayı onlardan korkuyorum. Orada saygın bulunan bir kişiyi sana gösterebilirim" diyerek Osman b. Affan'ı gösterdi.[54] Şîa kaynakları bu olay üzerine ikinci halifenin Kureyşe gidip Peygamber'in mesajını iletmekten korktuğunu; fakat ortam düzelip sulh yapıldıktan sonra sesini yükselterek Hz. Peygamber'e, "Sen Allah'ın elçisi değil misin? Biz müslüman değil miyiz? Onlar müşrik değiller mi? Dinimiz konusunda niçin taviz verelim?" şeklinde sorular yönelttiğini, böylece şecaat göstermesi gereken yerde korktuğunu; anlaşmanın yapılması ve insanlarla iyi geçinmek gerektiği yerde ise şecaat arzettiğini kaydederek onu eleştirmektedir.[55] Yine bu olay üzerine kimi Şiî yazarlar, Ömer b. el-

---

51 el-Meclisî, XX, 257-258.
52 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 471-472; Köksal, V, 262.
53 el-Meclisî, XX, 228.
54 el-Meclisî, XX, 267; Mustafavî, 225; krş. İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 59.
55 el-Meclisî, XX, 367, dn., 1.

Hattab'ın canını sevdiği, Allah ve Rasûlü'nün rızası için nefsini satanlardan olmadığı ve gazvelerde cihad etmediği şeklinde yorumlar yapmaktadırlar.[56]

Şîa Ömer'i yukarıdaki sözleri için eleştirirken ileride de görüleceği gibi korkmadan Rasûlullah'ın mesajını Kureyş'e götüren Hz. Osman'ı ise, Rıdvan biatına katılmadığı için suçlamaktadır.[57] Yine bu olayda tam bir teslimiyet örneği gösteren Hz. Ebû Bekir için herhangi bir övücü ifade kullanmamaktadır. Bu durum Şiî yazarların bir çelişkisidir.

Bilindiği gibi Hudeybiye'de yapılan antlaşmaya göre, müslümanlar bu ziyaretlerinden vazgeçip Medine'ye geri dönecekler, üç günden fazla olmamak ve silahsız gelmek şartıyla ertesi yıl Ka'be'yi ziyaret edebileceklerdi. Ayrıca müslümanlar Mekkeli bir müslümanı götüremeyecekleri gibi, Medine'ye gelenleri de geri çevireceklerdi. Oysa bunun aksi varid olursa, yani, Medine'lilerden Mekke'de kalmak isteyenler olursa, onlar geri çevrilmeyecekti.

Zahiren şartları çok ağır ve müslümanların aleyhine gibi gözüken bu antlaşmaya Hz. Ömer sert bir şekilde itiraz etti. Kaynakların naklettiğine göre Hz. Ömer, Rasûlullah'a, "Sen Allah'ın peygamberi değil misin? Düşmanlarımız batıl yolda değiller mi?..." şeklinde sorular yöneltti. Hz. Peygamber de, "Evet Allah'ın Peygamberi'yim, düşmanlarımız batıl yoldadır" diye cevap verdiğinde Hz. Ömer, "Öyleyse niçin dinimiz hakkında bu zillete katlanıyoruz" dedi. Rasûlullah ise, "Ben Allah'a hiç isyan etmedim, O da beni terk etmeyecektir"[58] dedi.

Bu tavrından dolayı Hz. Ömer Şîa yazarları tarafından eleştirilmektedir.[59] Şiî yazar Mustafavî, Hz. Ömer'in bu tavrından dolayı imanının teslimiyet derecesine varamadığını, onun risâlet makamını tam anlamıyla kavrayamadığını ve işlerin yolunda gitmesi için gerekli uzlaştırma bilgisinden yoksun olduğunu söylemektedir.[60]

Antlaşmanın dış görünüşü bakımından müslümanların aleyhine hükümler taşıması ve hemen akabinde işkence gören bir müslümanın (Ebû Cendel'in) bu antlaşma sebebiyle kurtarılamaması, Hz. Ömer'in infialine sebebiyet vermişti. Ancak onun infialine sebep yine onun yüksek dindarlık duygusu ve yüreğinde taşıdığı büyük İslâm civanmertliğidir. Yoksa onun sözlerinde, Hz. Peygamber'e itaatsızlık söz konusu değildir.[61] Bununla birlikte Hz. Ömer bilahare bu hareketinden çok pişman olmuş, Allah'ın bağışlanmasına mazhar olmak için çok ibadet etmiş, oruç tutmuş, fakirlere sadaka vermiş, birçok köle azat etmiştir.[62]

---

56 Mustafavî, 225-226.
57 Bkz. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 407.
58 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 608-612; Câhız, *Osmaniyye*, 77; Hasan İbrahim Hasan, I, 316; Muhammed Gazalî, *Fıkhu's-Sîre*, (çev. Resul Tosun), İstanbul 1987, 361.
59 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 171-174.
60 Mustafavî, 226.
61 Algül, *İslâm Tarihi*, I, 442.
62 el-Halebî, II, 706; Şiblî, IV, 216; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 174.

Hz. Ömer'in, Rasûlullah'ın altında Rıdvan biatını gerçekleştirdiği ağacı kesmesi de Şiî müelliflerce eleştirilmiştir. Hz. Ömer halife olduğunda insanlar ağacın yanına gelip namaz kılıyorlardı. Bu haber Ömer'e ulaştığında insanları tehdit etti ve o ağacın kesilmesini emretti.[63] Hz. Ömer bu hareketinden dolayı da Şiî müellifler tarafından, "Rasûlullah ona Marıka'nın (dinden çıkanlar) başı olan Zu'l-Huvaysıra'yı öldürmesi için emir vermişti o namaza saygıdan dolayı onu öldürmemişti. Sonra iman ehlinden olup Rıdvan ağacının altında namaz kılanlara karşı kılıcını çekti" denilerek eleştirilmektedir.[64] Hz. Ömer'in hangi gayeyle o ağacı kestiği üzerinde durulmamaktadır.

Hayber gazvesinden söz eden Şîa kaynaklarının hemen hepsi Hz. Ali'yi kahraman; ilk iki halifeyi ise savaş kaçkını, korkak ve beceriksiz olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu kaynaklar Hz. Ali'nin kahramanlığını ön plana çıkarmak için diğer halifeleri korkaklıkla suçlama çabası içerisindedirler. Birinci bölümde bu konu yeterince işlendiği için burada sadece atıfta bulunulup geçilecektir.

Şiî râvîlere göre Rasûlullah Hayber'de sancağı Ömer b. el-Hattab'a vermiş. O ve arkadaşları Hayberlilerle karşı karşıya gelmişler. Sonra gerek Ömer gerekse arkadaşları birbirlerini korkaklıkla itham ederek Rasûlullah'ın yanına dönmüşlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah, "Yarın bu sancağı öyle birisine vereceğim ki o Allah ve Rasûlünü sever Allah ve Rasûlü de onu sever. O, sürekli hücum eden ve kaçmayan bir kişidir. Allah onun eliyle fetih nasip edinceye kadar geri dönmeyecektir" diyerek sancağı ertesi gün Hz. Ali'ye vermiştir.[65]

Hz. Peygamber, hicretin 8. yılında Mekke'yi fethetmeye karar verdiğinde durumu gayet gizli tutmaya çalışıyordu. Ne var ki bu sırada ilginç bir olay cereyan etti. Şöyle ki, ashâbtan Hâtıb b. Ebî Beltea adlı sahâbî, Medine'deki savaş hazırlıklarını bir mektupla Mekkelilere bildirmek istedi. Mektubu götüren şahıs, Hz. Peygamber'in gönderdiği adamlar tarafından yolda yakalandı. Sorguya çekilen Hâtıb, bu işi Mekke'de bulunan ailesini korumaları için Kureyşlileri memnun etmek amacıyla yaptığını ifade etti. Bedir gazvesine katılanlar arasında bulunduğu için sonunda affedildi.[66]

Hâtıb'ın bu hareketi Hz. Ömer'in infialine sebep oldu ve "Ey Allah'ın Rasûlü izin ver de onun boynunu vurayım dedi. Rasûlullah ise, "Bu Bedir ehlidir Allah'ın onlara bakıp onları bağışlaması muhtemeldir" dedi.[67]

Buhârî'de de rivâyet olunduğu gibi Hâtıb mazeret olarak Hz. Peygamber'e şöyle demişti: "Ey Allah'ın Rasûlü! O kavmin yanında mal ve ailemi koruyacak bir etkiye sahip olmak istedim.

---

63 İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 139; el-Eminî, VI, 146.
64 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 368-369.
65 el-Meclisî, XXI, 3 ayrıca bkz. Müfîd, *el-İfsâh*, 45; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Vera*, 130.
66 Geniş bilgi için bkz. İbn Hişâm, IV, 41.
67 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 136.

Senin ashâbından her biri o kavmin yanında malını ve ailesini savunacak bir şeyi var" Rasûlullah ise bu konuda, "O doğru söylüyor. Onun için hayırdan başka bir şey söylemeyin" demişti. Hz. Ömer ise geri geldi, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu; Allah'a, onun Peygamber'ine ve mü'minlere hıyanet etmiştir. İzin ver de onun boynunu vurayım"[68] dedi.

Bu hadîsi nakleden Şerefeddin el-Mûsevî, Rasûlullah'ın Hâtıb'ın doğruluğunu haber vermesinden ve onun hakkında hayırdan başka bir şey söylemelerini yasakladıktan sonra Ömer'in bunları söylememesi gerektiğini ifade etmektedir.[69]

Şîa kaynaklarında Huneyn gazvesinde ilk üç halifeden hiç birinin Rasûlullah'ın yanında kalmadığı kaydedilmektedir.[70] Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî ise Buhârî'yi kaynak göstererek Hz. Ömer'in savaş sırasında Rasûlullah'ın yanında sebat etmeyip kaçtığını iddia etmektedir.[71] Ne var ki delil olarak gösterdiği rivâyette Hz. Ömer'in Rasûlullah'ı bırakıp kaçtığına dair bir ifadeye rastlanmamaktadır. Aksine insanların Rasûlullah'ın yanında toplandıkları belirtilmektedir.[72] Bunun yanında bir çok tarihî kaynakta Huneyn gazvesinde müslümanlar arasında bozgun baş gösterdiğinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın yanından ayrılmayan kişiler arasında olduğu kaydedilmektedir.[73]

İlk dönem Şiî müelliflerinden Müfîd'in *el-İrşâd* adlı eserinde naklettiğine göre Huneyn günü Hevazin yenilgiye uğratıldığında Rasûlullah'ın münadisi, "Esirlerden kimse öldürülmesin" diye bağırdı. Ömer b. el-Hattab esirlerden İbnu'l-Ekva' adlı kişinin yanından geçti. Esir bağlı idi. Huzeyl kabilesi onu Mekke fethinde kendileri adına Rasûlullah ve ashâb ile ilgili haberleri araştırmak üzere casus olarak göndermişlerdi. Rasûlullah'ın ve ashâbının söz ve davranışlarını onlara bildiriyordu. Ömer onu gördüğünde, "Bu Allah'ın düşmanıdır. Bize karşı casusluk yapıyordu. Onu öldürün" dedi. Ensâr'dan bazıları onun boynunu vurdular. Bu haber Rasûlullah'a ulaştığında onları kınadı ve "Ben hiç bir esiri öldürmeyin demedim mi?" dedi.

Daha sonra Huneyn esirlerinden Cemil b. Ma'mer b. Zuheyr'i öldürülmesi üzerine Rasûlullah kızgın bir şekilde Ensâr'a haber göndererek, "Sizi onu öldürmeye sürükleyen nedir? Halbuki benim elçim esirlerin öldürülmemesini bildirmek için sizin yanınıza gelmişti" dedi. Ensâr "Biz ancak Ömer'in sözü üzerine onu öldürdük" diyerek özür dilediler. Umeyr b. Vehb af dilemek için konuşuncaya kadar Rasûlullah onlardan yüz çevirdi.[74]

---

68 Buhârî, "İstitâbetu'l-Murteddin", 9 (VIII, 55); el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 308.
69 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 308.
70 Müfîd, *el-İfsâh*, 31; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 409.
71 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 328.
72 Bkz. Buhârî, "Meğâzî", 54/7.
73 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 900; İbn Hişâm, IV, 85; İbn Sa'd, II, 151. et-Taberî, *Tarîh*, III, 74; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 263.
74 Müfîd, *el-İrşâd*, 76; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 323-324.

Şiî müellifler, tarihî kaynaklarda bulamadığımız bu tür rivâyetleri, Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın emrine karşı geldiğini göstermek için zikretmektedirler. Önceki bölümde de belirtildiği gibi Şîa, ilk üç halifenin Rasûlullah ile birlikte gazvelere iştirak etmelerini bir erdem olarak ön plana çıkarmamakta aksine onlara kusur bulmaya çalışmaktadır.

4. Rasûlullah'a Bazı Konularda İtiraz Etmesi

Kaynaklarda zaman-zaman diğer bazı sahâbîler gibi Hz. Ömer'in de Hz. Peygamber'in bir takım tasarruflarına karşı çıktığı, ona itiraz ettiği görülmektedir. Şîa Hz. Ömer'in bu itirazları üzerine bazı spekülasyonlar yapmaktadır. Burada Hz. Ömer'den gelen bazı itirazları Şîa'nın yorumlayış tarzı üzerinde durulacaktır.

Hz. Ömer'in Hudeybiye barış antlaşması ile ilgili itirazları hakkındaki Şîa'nın eleştirilerine, bir önceki başlık altında değinildi. Şîa'nın bu konudaki önemli eleştirilerden birisi de, Abdullah b. Übey b. Selûl'un cenaze namazı hakkında Hz. Ömer'in yaptığı itiraz ile ilgilidir.

a- Abdullah b.Übeyy'in Cenaze Namazı

Şîa kaynaklarının naklettiğine göre Abdullah b. Übey hastalandığında oğlu Abdullah Rasûlullah'a gelerek ona istiğfarda bulunmasını istedi. Rasûlullah da istiğfarda bulundu. Bunun üzerine Ömer, "Allah onlar üzerinde namaz kılmayı onlar için istiğfarda bulunmayı sana yasaklamadı mı?" dedi. Rasûlullah ondan yüz çevirdi ve ona, "Yazıklar olsun sana! Ben muhayyer bırakıldım ve seçimimi bu yönde kullandım. Zira Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Onlara istiğfarda bulun ya da bulunma. Onlara yetmiş defa istiğfarda bulunsan da Allah onları af etmez"*[75] dedi. Abdullah b. Übey öldüğünde de oğlu Rasûlullah'a yine gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana feda olsun şayet uygun buluyorsan onun cenazesinde hazır bulunsan" dedi. Rasûlullah da hazır bulundu ve onun mezarının başına gitti. Ömer ona dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, Allah onlar üzerinde namaz kılmayı ve ebedi olarak onların mezarlarının üzerinde hazır bulunmayı sana yasaklamadı mı?" Rasûlullah ona, "Yazıklar olsun sana! Ne söylediğimi biliyor musun? Ben şunu söyledim: Ya Rabbi onun kabrini ve içini ateşle doldur. Onun aslı ateştir." Böylece Rasûlullah'ın istemediği şey ortaya çıkmış oldu.[76]

Sünnî kaynaklarda da bu olay değişik rivâyetler ile anlatılmaktadır. İbn Abbas'ın Hz. Ömer'den naklettiğine göre o, Rasûlullah cenaze namazı için kalktığında onun yanına varıp "Ey Allah'ın Rasûlü! falan falan gün, şöyle şöyle dediği halde,[77] İbn Übeyy'in namazını kılacaksın öyle

---

75 Tevbe, 9/80.

76 el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, I, 302; el-Meclisî, XXII, 96-97.

77 Münafıkların başı olarak bilinen İbn Übeyy, Mekke'ye gelen Peygamberi ve arkadaşlarını kastederek, "Bize geldiler, barındılar. Vallahi bizim asıl düşmanlarımız şu Kureyş artıklarıdır. Onlara yemek vermeyin ki dağılıp gitsinler. Bunlarla olan durumumuz, tıpkı 'besle köpeğini, yesin seni! (besle kargayı oysun gözünü)' diyen adamın durumu gibidir. Ama Medine'ye dönersek, üstün olan, zelil olanı çıkartacaktır" demişti. Bkz. Buhârî, "Tefsir", 63/1-7, (VI, 63-67); Müslim, "Munafikûn", 1, (III, 2140).

mi?!" diye itiraz ederek o günlerde söylediklerini sıralamıştı. Rasûlullah tebessüm ederek Ömer'den kendisini rahat bırakmasını istemiş, ancak Ömer daha da üsteleyince bu hususta kendisinin muhayyer bırakıldığını ve namazını kılmayı tercih ettiğini söyleyerek namazı kıldırmış, az sonra "*(Ey Peygamber!) Onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma, onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Elçisini tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler*"[78] mealindeki âyet inmişti.[79]

İbn Ömer'in rivâyet ettiği haberlerde ise Rasûlullah onun cenaze namazını kılmak isteyince Hz. Ömer, Rasûlullah'ın elbisesinden tutarak "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbin onun namazını kılmanı /onlara istiğfar dilemeni yasakladığı halde o münafığın namazını mı kılacaksın?!" diye itiraz etti. Hz. Peygamber "Allah beni şu iki hususta serbest bıraktı diyerek, *'Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme! Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır*'[80] mealindeki âyeti okudu ve cenaze namazını kıldırdı. Az sonra yukarıda meali yazılan Tevbe, 9/84 âyeti indi.[81]

Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, Buhârî'de geçen İbn Ömer'in rivâyetini naklederek Hz. Ömer'in itirazında ne kadar sert davrandığını vurgulamakta ve Hz. Ömer'in âyetleri yanlış anladığını söylemektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in bu hareketinden dolayı daha sonra pişman olduğuna dair rivâyetleri nakletmektedir.[82] Zira Hz. Ömer daha sonra Hz. Peygamber'e karşı bu itirazını biraz sert bulmuş olacak ki, "Allah ve Rasûlü daha iyi bildikleri halde o gün Rasûlullah'a karşı göstermiş olduğum cür'etime sonraları hep şaşırmışımdır" demiştir.[83]

Bu rivâyetler, *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* gibi sahîh kaynaklarda da mevcut olmasına rağmen, özellikle Hz. Peygamber'in Tevbe, 9/80 âyetinden bu şekilde muhayyerlik anlamı çıkarmış olamayacağı, dolayısıyla bu âyete dayanarak İbn Übeyy'in cenaze namazını kılmış olamayacağı noktalarından hareketle bir çok alim tarafından eleştirilmiştir. Bakıllânî (403/1012), İmâmu'l-Haremeyn (478/1085), Gazzalî (505/1111), Davûdî ve Kuşeyrî gibi alimler bu rivâyetleri sahîh görmezken,[84] Tahavî (321/933) de İbn Abbas'ın rivâyetinin lafızları itibarıyla

---

78 Tevbe, 9/84.

79 Buhârî, "Cenâiz", 85, (II, 100); "Tefsir", 9/12, (V, 206); Tirmizî, "Tefsir", 10, (V, 279); Nesaî Cenâiz, 69, (IV, 67-8).

80 Tevbe, 9/80.

81 Buhârî, "Tefsir", 9/12-13, (V, 206-7); Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 2 (II, 1865); Tirmizî, "Tefsir", 10, (V, 279-280); İbn Mâce, "Cenâiz", 31, (I, 487-8).

82 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 187-189.

83 Buhârî, "Cenâiz" 85, (II, 100); "Tefsir", 9/12, V, 206-7; Tirmizî, Tefsir, 10, (V, 279); Nesâî, "Cenâiz", 69, (IV, 67-8).

84 Bkz. Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakâıkı't-Tenzîl*, I-IV, Beyrut 1983, II, 206; Kurtubî, VIII, 219; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 334-37; Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, I-XXX, Beyrut ts., IV/10, 176; Erul, 133.

daha uygun olduğu, ancak Hz. Peygamber'in cenaze namazı kılmadığı kanaatini dile getirmektedir.[85]

Rivâyetlerin sahîh oluşundan hareketle, Hz. Peygamber'in İbn Übeyy'in cenaze namazını kıldığını kabul edenler ise, ilgili âyetin muhayyerlik şeklinde anlaşılabileceğini savunurken, namaz kılış sebebini de Hz. Peygamber'in onun zahiren İslâm'ı izhar ettiğine itibar ettiğini, iyi bir müslüman olan oğlu Abdullah'ın gönlünü almak istediğini, reislerini yitiren Hazrec'e karşı bir yakınlık kurmayı arzulayıp onlardan gelebilecek mefsedetleri defetme siyasetini güttüğünü ileri sürmüşlerdir.[86]

Hz. Peygamber'in İbn Übeyy'in cenaze namazını kıldırmadığına dair rivâyetler ve değerlendirmeler bize daha tutarlı gelmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in itirazlarına rağmen çeşitli mülahazalar ve maslahatlar gereği, siyaseten İbn Übeyy'in cenaze namazını kılmak istemiş, ancak Yüce Allah'ın münafiklarla ilgili olarak indirdiği ve bir dönemi başlatan ve yeni bir siyaset belirleyen Tevbe, 9/73-84 âyetleri uyarınca onun cenaze namazını kılmamıştır.[87] Nitekim bazı rivâyetlerde de namazını kıldırdığı tasrih edilmemiştir.[88]

b- Ölüler İçin Ağlamaya Karşı Çıkması

Şîa ölüler için ağlamayı müstehab gördüğünden, Hz. Ömer'in gerek Rasûlullah döneminde ölüler için ağlayanlara gösterdiği tepkilerini, gerekse halifeliği boyunca bu yönde takip ettiği uygulamalarını eleştirmektedir.[89]

Bazı İslâm tarihi kaynaklarında rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah'ın kızı Zeyneb vefat ettiğinde Rasûlullah, "Onu hayırlı selefimiz olan Osman b. Maz'ûn'a yetiştirin" buyurdu. Kadınlar ağladılar. Ömer kamçısıyla onlara vurmaya başladı. Rasûlullah onun elini tuttu ve, "Ey Ömer! Yavaş ol, onları bırak ağlasınlar şeytanın bağırışından sakının" dedi. Böylece Rasûlullah gidip mezarın kenarında oturdu. Fâtıma da onun yanında oturup ağlıyor, Hz. Peygamber ise ona acıdığından dolayı onun göz yaşlarını elbisesi ile siliyordu.[90]

Şiî yazar el-Eminî, Hz. Ömer'in kadınların ölüler için ağlamalarına engel olduğuna dair bazı rivâyetleri Sünnî kaynaklardan naklettikten sonra, yukarıya aldığımız rivâyetle ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır: "Şeriatın sahibi onların yakınında bulunduğu halde Ömer'i ağlayan

---

85 Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahavî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1994, I, 70-81.

86 Bu geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 334-7; Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994, 167-169.

87 Bkz. Mevdudî, II, 258; Erul, 133.

88 Ahmed b. Hanbel, III, 371; Buhârî, "Cenâiz", 78, (II, 95); Müslim, "Munafikûn", 2, (III, 2140); Nesâî, "Cenâiz" 92, (IV, 84). Bu hususta Hz. Peygamber'in, ganimetten aşıran, intihar eden ve borçlu ölen müslümanların da namazını kılmadığını belirterek, münafıkların reisinin namazını kılmış olamayacağını söyleyen Tahavî'nin zikrettiği rivâyetler için bkz. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Asâr*, I, 74-81.

89 Bu konuda bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 296-297.

kadınlara vurmaya teşvik eden şeyin ne olduğunu bilemiyorum. Şayet ağlamaları sakıncalı olsaydı öncelikle Hz. Peygamber engel olurdu. Rasûlullah onun bu davranışına karşı çıktığına göre, Ömer, kadınların ağlamalarının sakıncalı olduğunu nereden bildi? Bunları terbiye etmek isterken Peygamberin görüşüne neden baş vurmadı? Bu sert davranışı yapmaya iten sebep nedir? Hz. Peygamber'in onun elini tutarak, savunmak durumunda kaldığı bu kadınlara elini nasıl uzattı? Doğal olarak orada toplananlar Rasûlullah'ın yakınları ve hanımları idiler. Ancak ağlayanlar arasında bulunan Fâtıma'nın da kendilerine vurulan kadınlar içerisinde olup olmadığını bilmiyorum. Ama şu kesindir ki o babasının yanında oturup ağlıyordu."[91]

el-Eminî'nin Sünnî kaynaklardan naklettiği başka rivâyetlerde Hz. Ömer'in kadınları ölüler için ağladıklarından dolayı dövdüğüne dair bir ifade yer almadığı halde,[92] onun özellikle yukarıda zikredilen rivâyeti esas alıp ona göre yorum yapması ilginçtir. Bu da onun gibi düşünen Şiî alimlerin halifelerin aleyhine olabilecek rivâyetleri esas alarak yorum yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Şiî alimler, ölü için ağlamanın yasak olduğuna dair rivâyetlere karşı çıkmaktadırlar. Hz. Ömer'in bu tavrının da hadîslerden değil, kendi ictihâdından kaynaklandığını belirtmektedirler.[93]

Kaynaklarda ölüler için ağlamak konusunda Hz. Ömer ile Hz. Aişe'nin farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Hz. Ömer'in, kendisi için ağlamayı bile yasaklaması, bu konuda ne kadar ciddi olduğunun göstergesidir. Zira İbn Abbas'ın rivâyet ettiğine göre Hz. Ömer yaralandığında Suheyb onun için ağlamaya başlayınca, Hz. Ömer bizzat kendisi Suheyb'i teskin ederek, "Ey Suheyb, Rasûlullah, *'ölü, ailesinin kendisi için ağlamasından dolayı azap görür'* buyurduğu halde benim için nasıl ağlarsın?" diyerek, onun ağlamasına karşı çıkmıştır. Hz. Ömer vefat ettikten sonra İbn Abbas bu durumu Hz. Aişe'ye anlattığında o şöyle cevap vermiştir: "Allah Ömer'e rahmet eylesin. Vallahi Rasûlullah 'ailesinin ağlamasından dolayı Allah'ın mü'mine azap edeceğini' söylememiştir. Ne var ki Rasûlullah, 'ailesinin ağlamasından dolayı Allah, kafirin azabını arttırır' demiştir. Bu konuda '*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez*'[94] âyeti size yeter."[95]

Nevevî de bu konudaki Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın rivâyetlerini aktardıktan sonra, bu

---

90 Ahmed b. Hanbel, I, 237, 335; el-Eminî, VI, 159.

91 el-Eminî, VI, 160.

92 Bu rivâyetler için bkz. Beyhakî, IV, 70; Bedruddin Ebû Muhammed b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-Karî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1972, VI, 450; el-Eminî, VI, 159-160.

93 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 279-307; Murtazâ el-Askerî, *Meâlimu'l-Medreseteyn*, I-III, Beyrut 1995, 79-81. Ölüler için ağlamanın caiz ve mustehab olduğuna dair Şîa'nın görüşü için bkz. Muhammed b. el-Hasan b. Ali el-Meşgarî el-Hur el-'Âmilî, *Vesâilu'ş-Şia ila Tahsîli Mesâli'ş-Şerî'a*, (thk. Abdurrahim er-Rabbanî), I-XX, Beyrut 1991, II, 920-24.

94 İsra, 17/15.

95 Buhârî, "Cenâiz", 33, (II, 81); Müslim, "Cenâiz", 9 (I, 642) Ayrıca bkz. Murtazâ el-Askerî, *Meâlimu'l-Medreseteyn*, 79-81.

rivâyetlerin tümünün Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın rivâyetleri olduğunu belirterek, Hz. Aişe'nin bu konuda ikisine karşı çıktığını, onları bu konuda unutkanlık ve şüphe içerisinde olmakla itham ettiğini ve Allah'ın *"Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günahını çekecek değildir"*[96] âyetini delil olarak getirdiğini ifade etmektedir.[97]

c- Ebû Hureyre'yi İnsanları Cennetle Müjdelemekten Alıkoyması

Şiî yazarlar, Rasûlullah tarafından insanları cennetle müjdelemekle görevlendirilen Ebû Hureyre'yi engellediğinden dolayı, Hz. Ömer'i Rasûlullah'ın emrine karşı gelmekle suçlamaktadırlar. *Sahîh-i Müslim*'de geçen şu hadîsi nakletmektedirler:

"...Rasûlullah bir gün 'Ey Ebû Hureyre! Benim bu iki ayakkabımı (nalin) götür. Bu bahçenin arkasında Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık edip kalbi ile kesin bir şekilde tasdik edeni cennetle müjdele' buyurdu. Ebû Hureyre der ki ben çıktım. Karşılaştığım ilk kişi Ömer oldu. Ömer, 'Bu iki ayakkabı nedir?' diye sordu. Ben, 'Rasûlullah'ın ayakkabılarıdır. Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık edip kalbi ile kesin bir şekilde tasdik edeni cennetle müjdelemem için beni bunlarla gönderdi' dedim. Bunun üzerine Ömer eliyle göğsüme vurdu, ben de oturağımın üstüne düştüm. Bana 'Geri dön ey Ebû Hureyre' dedi. Ben de Rasûlullah'ın yanına döndüm. Ama nerde ise ağlamak üzere idim. Ömer beni takip etmiş bir de baktım arkamdan geliyor. Rasûlullah 'Ne oldu sana ey Ebû Hureyre?' dedi. 'Çıktığımda Ömer ile karşılaştım. Beni niçin gönderdiğinizi kendisine söyledim. Bunun üzerine Ömer iki göğsüme öyle bir vuruş vurdu ki kalçamın üstüne düştüm. Bana geri dön emrini verdi' dedim. Rasûlullah 'Ey Ömer bu yaptığının sebebi nedir?' dedi. Ömer 'Ey Allah'ın Rasûlü! Annem babam sana feda olsun![98] Sen, kalbi kesin bir şekilde inanmış olarak Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur diye şehadet getiren her kime rastlarsa onu cennetle müjdelesin diye Ebû Hureyre'yi ayakkabılarınla gönderdin mi?' dedi. Rasûlullah 'Evet' dedi. Ömer 'Böyle yapma. Zira insanların buna güvenerek gevşemelerinden korkuyorum, bırak onları amel etsinler' dedi. Rasûlullah da, 'Öyleyse bırakın onları (amel etsinler)' dedi."[99]

Şiî müellifler, Hz. Ömer'in bu davranışının Rasûlullah'a karşı yapmış olduğu münasebetsiz bir itiraz olduğunu söyleyerek, bu hareketi de nassa karşı yapılan bir ictihâd olarak değerlendirmektedirler. Zira insanları müjdeleme ve korkutmanın Peygamberlerin görevi olduğunu hatırlatmaktadırlar.[100]

Ehl-i Sünnet alimlerinden en-Nevevî ise, Hz. Ömer'in bu davranışını Rasûlullah'a karşı

---

96 en-Necm, 53/38.

97 en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'ala Sahîhi Müslim*, VI, 228.

98 Şiî müelliflerden el-Eminî ile Şerefeddin el-Mûsevî, Hz. Ömer'i eleştirmek için bu hadîsi eserlerine aldıkları halde bu cümleyi nakletmemişlerdir. Bkz. el-Eminî, VI, 175-6; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 191.

99 Müslim, "İman", 10 (I, 59-60); krş. el-Eminî, VI, 175-76; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 191.

100 el-Eminî, VI, 175-76; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 191-94.

yapılan bir itiraz olarak görmemektedir. Bu olayı Rasûlullah'ın bir ictihâdı olarak değerlendiren Nevevî'ye göre Hz. Ömer, müslümanların amel etme konusunda gevşemelerini istemediğinden dolayı bu müjdenin onlara duyurulmamasının daha uygun olacağı kanaatini benimsemiştir.[101]

Gerçekten Hz. Peygamber bu müjdeyi duyurmak isteseydi, Hz. Ömer'in bu davranışı ona engel teşkil etmezdi. Hz. Ömer bu konu ile ilgili görüşünü Rasûlullah'a iletmiş Rasûlullah da bu görüşün isabetliliğini onaylamıştır.

d- Kırtas Olayı

Vefatından dört gece önce Perşembe günü sahâbîlerden bir topluluk Rasûlullah'ın yanında toplanmışlardı.[102] İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah onlara, "Bana (yazı malzemesi) getirin. Size benden sonra sapıtmayacağınız bir yazı yazdırayım" dedi. Hz. Ömer, "Rasûlullah'a hastalığı baskın gelmiştir (hastalığı ağırlaşmıştır). Yanımızda Allah'ın kitabı var. Allah'ın kitabı bize yeter" dedi. Bazıları da onu desteklediler. Bu konuda ihtilaf çıktı. Diğer bir kesim, "Rasûlullah'a (yazı malzemesi) getirin. Size, bir yazı yazsın da hiç bir zaman yolunuzu şaşırmayasınız!" dediler. Onların bu şekilde tartışmaları Rasûlullah'ın hoşuna gitmedi. Onlara yanından çıkmalarını emretti. Bunun üzerine İbn Abbas, "Rasûlullah (s.a.) ile yazacağı yazı arasına girilmiş olması ne kadar büyük bir felakettir!" diyordu.[103] Bazı rivâyetlerde orada bulunan bazı kimselerin Rasûlullah'ın sayıkladığını iddia ettikleri kaydedilmektedir.[104] Zira rivâyette sayıklama manasına gelen "hecr"[105] kelimesi yer almaktadır.

Bu konuda gelen rivâyetleri Şîa, Hz. Ömer'i eleştirmek için adeta bir silah gibi kullanmaya çalışmıştır. Zira onlara göre, Rasûlullah Hz. Ali'yi halife olarak vasiyet edeceği sırada Hz. Ömer ve arkadaşları buna engel olmuşlardır. Rasûlullah "Benden sonra sapıtmayacağınız bir yazı yazdıracağım dediğinde, onlar bu vasiyet ile terk edilmesi durumunda ümmetin sapıklık ve inhirafını gerekli kılacak mühim bir iş kast edildiğini anladılar. Bu iş ise halifenin belirlenmesinden, yöneticinin görevlendirilmesinden başka bir şey değildi. Geçmişteki ve o sırada mevcut karinelerle onun vasiyetinin pâk olan Ehl-i Beyt'e ve Hz. Ali'ye yönelik olacağını kavramışlardı. Bu ise bakış açılarına aykırı idi. Bu yüzden en sert bir şekilde karşı çıktılar. Risâlet makamına yaraşmayan sözler sarf ettiler.[106]

Bunun yanı sıra Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin halifeliğinin açıklanacağından dolayı bu işe karşı çıktığı bizzat onun ağzından söylettirilmeye çalışılmıştır. Şîa'nın naklettiği bir rivâyete göre

---

101 Bkz. en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'ala Sahîhi Müslim*, I, 238-40.

102 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *Cevâmi'u's-Sîre*, (thk. İhsan Abbas v. dğr.), Mısır ts., 263.

103 Ahmed b. Hanbel, I, 324-25, 336; Buhârî, "Merdâ", 17 (VII, 9); Müslim, "Vasıyye", 5/22, (II, 1259).

104 Bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 355; Müslim, "Vasıyye", 5/21(II, 1259).

105 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, HCR maddesi (V, 253).

106 Mustafavî, 129.

Hz. Ömer'in şöyle dediği iddia edilmektedir: "Rasûlullah hastalığında Ali'nin adını açıklamak istedi. İslâm için olan titizlik ve ihtiyattan dolayı ben engel oldum. Bu yapının (Ka'be'nin) Rabbine and olsun ki, Kureyş onun etrafında asla bir araya gelmezdi. Şayet Rasûlullah onu iş başına getirseydi bütün Araplar onun aleyhine hükmederdi. Rasûlullah bu işten haberdar olduğumu bildiğinden bundan vazgeçti."[107]

Şiî müellifler bu konuda özellikle Hz. Ömer'in aleyhine olabilecek rivâyetleri kaydetmeyi tercih etmişlerdir. Dahası, Ehl-i Sünnet muhaddislerini, hadîs metninde bazı tasarruflarda bulundukları, hadîs lafızlarını yumuşattıkları ve hadîsi mana ile naklettikleri gerekçesiyle suçlamaktadırlar. Zira onlara göre Hz. Ömer kesinlikle, "Muhakkak Peygamber sayıklıyor (inne'n-Nebiyye yehcur)" ifadesini kullanmıştır. Fakat Sünnî alimler, ibareyi süslemek için ve diğer ibarenin çirkinliğinden sakınmak için bu ifadeyi, "Peygamber'in hastalığı ağırlaşmıştır (inne'n-Nebiyye kad ğalebe aleyhi'l-vece'u)" şeklinde nakletmişlerdir.[108]

Bu olay Şîa kaynaklarında şu şekilde aktarılmaktadır: Rasûlullah yorgunluk ve üzüntüden dolayı bayıldı. Biraz baygın kalınca müslümanlar ağladılar. Hanımlarının, çocuklarının, müslüman kadınların ve orada hazır bulunan tüm müslümanların haykırışları yükselmeye başladı. Ayıldığında onlara baktı sonra, "Bana kalem ve kürek kemiği getirin ki benden sonra asla sapıklığa düşmeyeceğiniz bir yazı yazayım" dedi. Sonra bayıldı. Orada hazır bulunanlar kalem ve kemik aramaya başladılar. Ömer, "Dönün o sayıklıyor" dedi. Rasûlullah ayıldığında oradakiler kemik ve kalem getirmediklerinden birbirlerini kınadılar. Rasûlullah'a, "Kalem ve omuz kemiği getirelim mi?" dediler. Rasûlullah, "Bu söylediklerinizden sonra mı? Hayır getirmeyin. Fakat Ehl-i Beyt'im için hayır tavsiye ediyorum" dedi. Sonra yüzünü topluluktan çevirdi.[109]

Rasûlullah'ın kalem ve kürek kemiği istemesinin ve Ömer'in de buna engel olmasının, lafızların değişikliği ile beraber manen mütevâtir olduğunu belirten Meclisî, "Bu olay Ömer'e küfür ve inat olarak yeter. Onu halife ve imâm olarak görenler için de cehalet ve sapıklık olarak yeter" demektedir.[110]

Yine Şiî müelliflerden el-Hacûî, Kırtas hadîsesinden dolayı Ömer'in yaptığını ictihâd olarak görenlere karşı, "Rasûlullah'ın sözünü reddetmek ve hilafına amel etmenin mahza küfür olduğunu bilmiyorlar mı?" demekte ve bu olaydan dolayı Hz. Ömer'i, "lain oğlu lain" diyerek lanetlemektedir.[111]

Bazı kaynaklarda yukarıda zikredilen olaydan sonra Rasûlullah'ın şu şekilde vasiyette bulunduğu kaydedilmektedir: Benden sonra şu üç şeyi mutlaka yerine getiriniz. Üsâme'nin

---

[107] el-Meclisî, XXXVIII, 157.
[108] Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 149-150; a.mlf., *el-Muracaât*, 241-45(T. 280-83).
[109] Müfîd, *el-İrşâd*, 98; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 167; el-Meclisî, XXII, 468; krş., el-Meclisî, XXII, 474.
[110] el-Meclisî, XXII, 474.
[111] Hacûî, *Mîze*, 413.

ordusunu gönderiniz, gelen elçileri benim mükafatlandırdığım gibi siz de mükafatlandırınız, Arap yarımadasında müşrikleri sürgün ediniz ki orada sadece bir din kalsın.[112] Şiî müellifler Rasûlullah'ın bu emirlerinin de yerine getirilmediğini iddia etmektedirler.[113]

Kırtas hadisesi olarak bilinen bu olay mütalaa edilirken şu gerçekler göz önünde bulundurulmalıdır:

1- Hz. Peygamber'in hastalığı yaklaşık on üç gün sürdü.

2- Buhârî ve Müslim'de anlatıldığı gibi yazı malzemesi Perşembe günü istenmiştir, Hz. Peygamber ise Pazartesi günü hayata gözlerini yumduğuna göre bu olaydan sonra en az üç gün daha yaşamıştır.

3- Hz. Peygamber'in rahatsızlığı esnasında aklî muvazenesizlik emareleri gösterdiğinden bahseden hiçbir rivâyet yoktur.

4- O zaman çok sayıda sahâbî hazır bulunmasına rağmen, Abdullah b. Abbas'tan başka diğer hiçbir sahâbînin olayla ilgili herhangi bir rivâyeti olmaması ehemmiyeti haizdir.

5- O zaman on üç veya on dört yaşlarında bulunan Abdullah b. Abbas, hadisenin vuku bulduğu iddia edilen zamanda olay yerinde olma ihtimali zayıftır. Dolayısıyla olayın doğrudan doğruya görgü şahidi olma ihtimali zayıf olan bir çocuğun, vak'a ile ilgili malumatını aldığı kaynak meçhuldür.

Şiblî Numânî'nin de dediği gibi böyle hayatî ehemmiyeti haiz olan bir vak'ada yegane râvînin on üç on dört yaşlarında bir delikanlı olan Abdullah b. Abbas'ın olduğu, hatta onun bile hadisenin doğrudan doğruya görgü şahidi olmasının şüpheli olduğu hatırlanacak olursa, rivâyetin doğruluğundan ciddi olarak şüphe etmek gerekir. Anlayışı kıt ve sathî olan bir şahıs için, Buhârî ve Müslim'deki bir rivâyetten şüphe etmek akıl almaz bir şey olabilir. Fakat bilinmelidir ki Buhârî ve Müslim'in kendisinden malumat aldıkları bir râvînin rivâyetinin doğruluğundan şüphe etmek Hz. Peygamber'e aklî muvazenesizlik, Hz. Ömer'e de küstahlık lekesi sürmekten daha ehvendir.[114]

Hülasa, bu olaydan sonra Hz. Peygamber dört gün yaşadı ve bu arada bir çok emir ve talimat verdi. Hatta tam vefat edeceği gün zindeliği üzerine dönmüş, cemaat iyileştiğini zannetmiş, Hz. Ebû Bekir de buna kanaat getirerek Medine'den iki mil mesafede bulunan Sunh'taki evine dönmüştü.[115] Şayet bu yazıyı yazmak Din'in vaciplerinden ve Şeriatın aslî hükümlerinden biri olsaydı ne Ömer'in ne de başka birinin sözü onu engellerdi. Hz. Peygamber bir şeyler yapmak, bir şeyler söylemek isteyecek ve Ömer lüzumsuz çıkışlarla mani olacak! Anlaşılır gibi değildir. Bu

---

[112] İbn Şâzân, 359-360; krş. et-Taberî, *Tarîh*, III, 193; İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 31.
[113] İbn Şâzân, 359-360.
[114] Şiblî Nu'manî, *Hz. Ömer*, I, 100-104.
[115] İbn Hişâm, IV, 304; et-Taberî, *Tarîh*, III, 198.

çeşit rivâyetleri, adalet timsali Halifede muhakkak bir kusur bulmaları icab eden çevrelerin beyhude gayretlerinin mahsulleri olarak görmekte mahzur yoktur.[116]

Şîa, daha çok Hz. Ömer'i eleştirmek için kırtas hadisesi üzerinde fazlaca durmakta, fakat bu anlayış ile meselenin nereye varacağını düşünmemektedir. Zira Şîa'nın anladığı şekilde bile Kırtas hadisesi üzerine iyi düşünüldüğünde bu hadise, Hz. Peygamber'in o zamana kadar Hz. Ali'yi vasî olarak tayin etmediğini gösterir. Eğer gerçekten Rasûlullah daha önce Hz. Ali'nin halife olacağını bildirmiş olsaydı, vefat edeceği sırada, "Bana kalem ve kürek kemiği getirin ki benden sonra asla sapıklığa düşmeyeceğiniz bir yazı yazayım" demesine lüzum kalmazdı. Ayrıca Hz. Ali'nin meşru halife olduğunu isbat etmek için Şiî kaynaklarda nakledilen *gadîr* ve benzeri hadîslerin tümünün mevzu olduğunu yine bu hadise göstermektedir.

5. Hz. Peygamber'in Vefatı Anındaki Şaşkınlığı

Hz. Peygamber hicretin 11. yılı Rebiu'l-evvel ayının on ikinci (7 Haziran 632 Pazartesi) günü vefat ettiğinde[117] Hz. Ömer orada bulunan insanlara, Hz.Peygamber'in vefat etmediğini, Hz.Musa gibi Rabbinin katına çıktığını, Hz. Musa'nın mikattan dönüşü gibi tekrar döneceğini ve Rasûlullah'ın öldüğünü iddia edenlerin ellerini keseceğini söyledi.[118] Hz. Ebû Bekir oraya gelerek, gerek Hz. Ömer'i gerekse de onun gibi düşünenleri yatıştırmak amacıyla dedi ki: "Ey insanlar! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse şüphesiz ki o vefat etmiştir. Ama her kim ki Allah'a ibadet ediyor idiyse kuşkusuz ki Allah diridir, ölmez."[119] Sonra şu âyet-i kerimeyi okudu:[120] *"Muhammed ancak bir Rasûldur. Ondan önce pek çok rasûl gelip geçmiştir. Eğer ölecek ya da öldürülecek olursa, sizler ökçelerinizin üzerine gerisin geriye mi döneceksiniz. (Şunu biliniz ki) kim ökçelerinin üzerine gerisin geri dönerse, Allah'a hiçbir şey ile zarar veremez. Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır."*[121] Râvî der ki, Allah'a yemin ederim ki, insanlar bu âyeti sanki ilk olarak ondan işitiyor gibi idiler.[122] Medine sokaklarında insanlar bu âyeti sanki o gün nâzil olmuş gibi okuyorlardı.[123]

Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in vefatı ile ilgili konuşması ve tavrı hakkında gerek Şîa gerekse Ehl-i Sünnet alimleri tarafından farklı yorumlar yapılmıştır. Şiî müellifler bu konudaki rivâyetleri de diğer konularda olduğu gibi Hz. Ömer'in aleyhine yorumlanacak şekilde ele almışlardır. Buna göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefatı konusunda kuşkulanmış, Ebû Bekir

---

116 Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 11; Ahmed Naim'in Kırtas hadisesini tahlili için bkz., *Tecrîd-i Sarih Tercümesi*, I, 108-111.
117 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 568.
118 İbn Hişâm, IV, 305; İbnu'l-Arabî, *el-Avasım*, 66; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 221-222; Chirri, 161.
119 İbn Hişâm, IV, 306; Buhârî, "Cenâiz", 3 (II, 70-71).
120 İbn Hişâm, IV, 306; İbnu'l-Arabî, 66; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II,324.
121 Al-i İmran, 3/144.
122 Buhârî, "Cenâiz", 3 (II, 71).
123 İbnu'l-Arabî, 66.

ona, *"Sen elbette öleceksin onlar da elbette öleceklerdir"*[124] âyetini hatırlattığında Ömer, "Sanki bu âyeti hiç işitmemişim" demiştir.[125] Bu, onun Kur'an-ı Kerim'i ezberlemediğini ve âyetlerini tedebbür etmediğini göstermektedir. Bilgisinin azlığından dolayı Rasûlullah'ın vefatını inkar etmiştir. Zira o Peygamber'in ölebileceğini bilmiyormuş. Böyle düşünen Hillî gibi Şiî müellifler, bu gerekçelerden dolayı Hz. Ömer'in imâmete layık olmadığı iddiasındadırlar.[126] "Bu âyeti hiç işitmeyen kişinin durumu nasıl olur? Onun herkesin itaat etmesi gereken bir imâm olması nasıl caiz olur?"[127] şeklindeki ifadelerle Hz. Ömer'in imâmetinin meşru olmadığını savunmaktadırlar.

Bazı Şiîler ise Hz. Ömer'in taktik gereği Rasûlullah'ın ölmediğini söylediğini ifade etmektedirler. İbn Ebi'l-Hadîd, Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın vefatını anladığı halde, imâmet konusunda bir fitne çıkmasından, Ensâr'ın ve diğerlerinin hüküm ve hükümeti ele geçirmelerinden ve ayrıca riddeden korkarak, Ebû Bekir gelinceye kadar böyle davrandığını söyler.[128] Buradaki "diğerleri"nden maksat adları verilmeyen Benî Haşim'in tamamı, Hz. Ali ile Ensâr ve sahâbenin bir kısmıdır.[129]

Caferî mezhebine mensup Abdülbaki Gölpınarlı, Hz. Ebû Bekir'in ümmete hatırlattığı Âl-i İmrân sûresinin 144. âyetini, Hz. Ebû Bekir'den önce Abdullah İbn Ümmi Mektûm'un okuduğunu, ayrıca el-Muğire b. Şu'be ve el-Abbâs'ın Hz. Peygamber'in öldüğü yolunda sözler söylediklerini; ama Hz. Ömer'in bunlara aldırmayıp Hz. Ebû Bekir'in sözleriyle sakinleştiğini söyleyerek, Hz. Ömer'in bu hareketinin "sun'î ve belki de kasdî" olduğuna dair tahmin yürütmektedir.[130] Şiî yazar Mustafavî de Ömer'den sonra Abbas'ın bir konuşma yaptığına dair Darimî'den naklen bir rivâyet[131] zikrederek, Rasûlullah'ın bir beşer olup onun da diğer insanlar gibi vefat edeceğini belirten kişinin Ebû Bekir değil Abbas olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir.[132]

Diğer bazı Şiî yazarlara göre ise, Hz. Ömer'in şiddet ve tehdit ile Rasûlullah'ın vefatını inkar etmesi, ancak onun vefat haberini muallakta bırakıp hilâfet konusunda gizli antlaşma yapan kişileri bir araya getirmeyi sağlamak amacını taşımıştır. Bu nedenle Ebû Bekir Sunh'tan gelip yukarıda zikredilen âyetleri okuduğunda Ömer susmuştur.[133] Böylece Ömer'in halife belirleninceye kadar insanları Rasûlullah'ın ölümü ile oyalamak ve Ehl-i Beyt'e yönelmekten alıkoymak için bir tedbir olarak bu sözleri söylediği iddia edilmektedir. Bu şekilde düşünen Şiî

---

[124] Zümer, 39/30.
[125] et-Tûsî, *Tecrîd*, 252.
[126] Bkz. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 403; a.mlf, *Minhâc*, 137.
[127] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 276-277.
[128] İbn Ebi'l-Hadîd, II, 42-43.
[129] Görpınarlı, *Tarih Boyunca*, 55-56.
[130] Gölpınarlı, *Tarih Boyunca*, 53, 54, 55. Gölpınarlı'nın eserinde Muğire b. Şu'be, devamlı olarak "Muğire b. Şa'be" şeklinde yanlış okunmuş ve yazılmıştır. Ayrıca bkz. Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 32-33.
[131] Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, İstanbul 1981, "Mukkaddime", 14 (I, 39).
[132] Mustafavî, 144.

müelliflere göre o andaki belirsizliğin kaynağı Rasûlullah'ın vefatı değildi. Ömer'in bu konuda bilgisiz ve habersiz olmasına hükmetmek bu müellifler tarafından çok uzak bir ihtimal olarak görülmekte ve Ömer'in, "Kim Muhammed öldü derse onu bu kılıcımla öldürürüm" şeklindeki sözüne de hayret edilmektedir.[134]

Bazı rivâyetlere göre ise Hz. Ömer, halifeliği zamanında bir gün İbn Abbas'a, "Rasûlullah'ın vefatı zamanında söylediğim sözün sebebini bilir misin?" diye sorar. İbn Abbas, "Hayır, ey Mü'minlerin Emiri, siz daha iyi bilirsiniz" diye cevap verir. Bunun üzerine Ömer, "Bunun sebebi, *'Böylece sizi ifrat ve tefritten uzak olan vasat bir ümmet yaptık ki insanlar üzerine şahit olasınız, Rasûlullah da sizin üzerinize bir şahit olsun'*[135] âyet-i kerimesi olmuştur. Ben zannediyordum ki Rasûl-i Ekrem ümmeti arasında kalacak ve sonuna kadar onların amellerini görüp şahid olacaktır" der.[136] Bu rivâyetten, Hz. Ömer'in farklı şekilde düşünüp bu âyetten "dünyada şahit olmayı" anladığı, bu yüzden de Rasûlullah'ın ümmetinin son günlerine kadar yaşayacağını sandığı anlaşılmaktadır.[137]

Ne var ki Şiî yazar Mustafavî bu şekildeki bir anlayışa da karşı çıkarak şöyle demektedir: "Bu mazeret birinci hatadan daha kötü ve daha çirkindir. Zira bu yoruma göre, insanlara şahitlik yapmak üzere ümmetin sürekli yaşaması, hatta ilk asırlardan son asra kadar var olması gerekmektedir. Halbuki "'aleykum/üzerinize" hitabı o zaman var olup konuştuğu kişilere özgü değildir. Aksine kıyamet gününe kadar tüm mü'minleri kapsamaktadır. Şahitlikten murad ise ruhanî teveccüh ve ihatadır. Cismanî bir şahitlik değildir."[138]

6. Halifeliği

Hz. Ebû Bekir vefat edeceği hastalığa yakalandığında Hz. Ömer'i müslümanlara namaz kıldırmak üzere görevlendirdi.[139] Bu arada sahâbîlerin ileri gelenleri ile kendinden sonra Hz. Ömer'in halifeliği konusunda istişare etti. Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affan, Said b. Zeyd ve Useyd b. Hudayr gibi kişiler Hz. Ebû Bekir'in danışıp Hz. Ömer hakkında tezkiye aldığı kişilerdi.[140] Ancak Hz. Ebû Bekir'in görüşlerine başvurduğu sahabîlerden bazıları, Ömer'in hayırlı bir insan fakat, sert ve heybetli biri olduğunu, halbuki toplumda dul, güçsüz ve ihtiyaç sahiplerinin bulunduğunu belirterek kendileri için daha yumuşak birini tayin etmesi, teklifinde bulunduklarında Hz. Ebû Bekir, Yüce Allah'ı şahid göstererek, Ömer'in müslümanlar arasında en güçlü, dirençli ve en yararlı biri olduğundan onu tayin ettiğini, bu amaçtan başka herhangi bir gayesinin

---

133 el-Meclisî, XXVIII, 179, dn., 1.
134 Mustafavî, 142.
135 Bakara, 2/143.
136 İbn Hişâm, IV, 312; Mahmud Es'ad, 798; Mustafavî, *Hakaik*, 143.
137 Cabir Alevanî, *İslâm'da İhtilaf Usûlü*, (trc. Abdulhalim Ural), İstanbul 1991, 48.
138 Mustafavî, 143.
139 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 224.
140 İbn Sa'd, III, 199-200; Hasan İbrahim Hasan, I, 273-274.

bulunmadığını, ayrıca Ömer'in kendisinin çocuğu veya yakın akrabası da olmadığını söyleyerek[141] onları ikna etti. Bir başkasına ise, Ömer'i kendilerine emir olarak tayin ettiğini, şayet adil davranır, Allah'tan korkup sakınırsa ondan umduğu şeyin gerçekleşeceğini, şayet değişip bozulursa niyetinin hayırdan başka bir şey olmadığını, Allah'tan başka kimsenin de gaybı bilmediğini söylemişti.[142]

İstişarelerden sonra Hz. Ebû Bekir, halifeliği süresince kendisine sekreterlik yapan Hz. Osman'ı çağırtarak vasiyetini şöyle yazdırdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Ebû Kuhafe'nin oğlu Ebû Bekir'in dünya hayatının son deminde Ahiret hayatının başında, kafirin inandığı, günahkârın tevbeye geldiği, yalancının doğruyu söylediği bir dönemde yazdırdığı ahit ve vasiyetidir. Ömer b. el-Hattab'ı kendi yerime halife tayin ediyorum. Onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz."[143]

İbn Sa'd'ın rivâyetine göre Ebû Bekir bu ahidnameyi mühürledikten sonra kendisi henüz hayattayken müslümanların hepsi gönül hoşnutluğuyla gelip Hz. Ömer'e biat ettiler.[144] Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i yanına çağırarak gerekli tavsiyelerde bulundu.

Şîa kaynaklarında, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin fasit olduğunun gerekçeleri sıralanırken onun Rasûlullah'ın görevden uzaklaştırdığı bir kişiyi iş başına getirmek suretiyle Rasûlullah'a karşı gelmiş olduğu da zikredilmektedir. Zira onlara göre Rasûlullah, Ömer'i sadece Hayber fethi için görevlendirmiş o da yenilgiye uğrayarak geri dönmüştü. Ebû Bekir ise yerine Ömer'i halife seçerek, Rasûlullah'ın hiç görevlendirmediği bir kişiyi işbaşına getirmişti.[145]

Böylece birçok Şiî müellif Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife olarak vasiyet etmesine karşı çıkıp hayretlerini bildirmektedirler. Şerefeddin el-Mûsevî'ye göre Hz. Ebû Bekir, imâmetin Hz. Ali'ye ait olduğuna dair nasları bildiği halde hiçbir cezayı, ayıplanmayı ve hesabı düşünmeden, sahibi bulunduğu bir görevi başkasına devreden bir adam edasıyla davranıp Hz. Ömer'e ahidname yazmıştır. Yazar, Halifenin bu hareketine çok hayret ettiğini ifade etmektedir.[146]

Ebû Bekir'in halifeliğinin fasid olduğunu belirten Şîa müellifleri Ömer'in halifeliğinin de Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi kişilerin onu istememelerinden dolayı geçersiz olduğunu ifade ederler.[147]

Şîa kaynaklarına göre Ömer, Ebû Bekir ile daha önce yapmış oldukları anlaşmadan dolayı halife olarak tayin edilmiştir. Sakîfe toplantısında Ömer'in, Ebû Bekir'e biate razı olmasının

---

141 Kâdî Abdulcebbâr, *Tesbitu Delâili'n-Nubüvve,* I, 230.
142 İbn Abdirabbih, IV, 268.
143 İbn Sa'd, III,200; İbn Abdirabbih, IV, 268.
144 İbn Sa'd, III, 200.
145 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 401.
146 Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 25.
147 Müfîd, *Cemel*, 120-121.

sebebi ise ancak, Hz. Ali'nin biatine engel olmasından dolayıdır. Şayet serbest bırakılsaydı kendi nefsini tercih eder ve orada kendisini halife seçtirirdi.[148] Bu yüzden Hz. Ali onu da arkadaşı Ebû Bekir gibi yalnız bırakmış, çok zorunlu olmadıkça ne bir emir vermiş ne de bir yasaklamada bulunmuştur. Onlar kendi dönemlerinde Hz. Ali'ye bazı meseleler sormuşlar, helal, haram ve Kitab'ın te'vili konusunda ondan fetva istemişlerdir.[149]

Mustafavî'ye göre Ömer, Sakîfe'de Ebû Bekir'in halife seçilmesi için çok çaba sarf etmiş, onun bu çalışması semere vermiş, yaptığının karşılığını görmüştür. Ebû Bekir de Rasûlullah'ın bir emri olmaksızın yaptığı hizmet ve arkadaşlık hakkını yerine getirmek için onu halife olarak yerine bırakmıştır. Osman ise Ömer'in Ebû Bekir tarafından vasiyet edilmesi konusunda tam sevgisini açığa vurmuş, onun halife olmasını desteklemiş, Ömer'in hizmetinde mümkün mertebe var gücüyle çalışmıştır. Ömer de Osman'ı mükafatlandırmış ve çirkin bir şekilde onu halife tayin etmiştir. Yazara göre, bütün bunlar, ilk üç halifenin kendi aralarında Ehl-i Beyt'e karşı anlaştıklarını ortaya koymakta; böylece onları makam ve haklarından menettiklerini göstermektedir.[150]

Belâzurî'nin naklettiğine göre Rasûlullah vefat ettiğinde Ömer b. el-Hattab Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'a giderek, "Elini uzat sana biat edelim. Zira sen Rasûlullah'ın bize 'ümmetin emini' olarak tanıttığı kişisin" dedi. O, "Ey Ömer! Sen müslüman olduğundan beri senin böyle bir yanılgına rastlamamıştım. İçinizde "sıddîk" ve "ikinin ikincisi" olduğu halde bana nasıl biat edersiniz?" dedi.[151]

Bu olay üzerine Şiî yazar Mustafavî şöyle bir yorum yapmaktadır: "Bu sözler ve Ömer'in birisini halife tayin etmek isteyişi, onun halife tayin etmedeki şaşkınlığını ve Rasûlullah'ın vasiyet ettiği Ehl-i Beyt'inden yüz çevirdiğini ortaya koymaktadır. Ömer, ashâbın görüşüne özen göstermiyor, diğerleri ile istişare ve icmaın meydana gelmesine yönelmiyordu."[152]

Sert ve kaba biri olarak gördükleri Ömer'i halife tayin etmesinden dolayı Hz. Ebû Bekir, Şiî müellifler tarafından eleştirilmektedir. Ebû Bekir'in, "Ben ancak onların iyiliğini istedim" sözü ile ümmetin iyiliğini istediğini belirtenlere karşı çıkılarak, onun sert ve kaba birisini iş başına getirdiğini ve bu hareketinin Yüce Allah'ın, *"Şayet sen kaba ve sert olsaydın etrafındakiler dağılırlardı"* sözü ile çeliştiği ifade edilmektedir. "Ebû Bekir bu görevlendirmeyi Rasûlullah'ın emri olmaksızın yaptığını itiraf ettiğine göre, bununla Allah'ın rızasını nasıl isteyebilir? Ehl-i Beyt'i ve Ali b. Ebî Talib'i tanıdığına ve Rasûlullah'ın onun hakkındaki hadîslerini duyduğuna göre bu nasıl hayır getirir?" şeklinde sorular yöneltilmekte, bu konuda Rasûlullah'ın "Ben kimin

---

148 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 126.
149 Mes'ûdî, *İsbatu'l-İmâme,* 155-156.
150 Mustafavî, 217.
151 el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 579.
152 Mustafavî, 160.

mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" hadîsi delil olarak getirilmektedir.[153]

Halbuki Hz. Ömer'in başarılı bir halife olduğu dost-düşman hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Çağdaş Şîî yazar Camiî onun başarı sırlarını şu şekilde anlatmaktadır:

"O, Arapları tanıyan ve onlara nasıl liderlik yapılacağını iyi bilen bir kişiydi. Ayrıca zarurî ve acil olan hususları iyi teşhis eden biriydi. Hilâfete getirildikten sonra halka hitaben şöyle bir konuşma yapmıştı: "Kılavuzuna tabi olan, kılavuzunun istediği yere giden yumuşak huylu, itaatkar ve rahvan bir deve düşünün.... Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki sizi istediğim yere götüreceğim."

"Ömer, o günün toplumunun, kendisi gibi özellikleri olan bir kişiye şiddetli derecede muhtaç olduğu bir dönemde sahneye geldi. Konumuz açısından bu nokta önemlidir. Şüphesiz Ömer iktidara geldiği zamandan biraz erken ya de biraz geç halife olsaydı ya muzaffer olamaz ya da en azından böyle bir mevkie gelemezdi. Zamanının doğasının kendi moralitesi, fikrî ve ahlakî özellikleriyle uyuştuğu bir dönemde işlerin dizginlerini eline almıştı. O, yönetiminde izlediği yöntemin dışında bir yöntem izleyebilecek bir kişi değildi. Onun yönetimi, kendi haslet ve özelliklerinin doğal sonucuydu. Onun bu doğası, zamanının ruhuyla uyum içerisindeydi. Dolayısıyla onun siyaseti, doğasının bir ürünüydü. Bu yüzden döneminin gereksinimlerini karşılayacak özellikler taşımaktaydı. Onun keskin ve sert ruhu, siyasal manevra için bir yer bırakmamıştı. Aslında böyle bir manevraya da gereksinim yoktu. Ne o dönemde müslüman toplumun manevraya gereksinimi vardı, ne de Araplar böyle bir manevrayı hoş karşılarlardı. Halife de manevî ve ahlakî yönlerden zamanının halk kitlesi gibiydi. Ve işte onun başarısının sırrı burada yatmaktaydı."[154]

Camiî'nin bu yorumu bir çok Şîî yazara bir bakıma cevap mahiyetindedir. Zira bu yazarın satır aralarında, Hz. Ebû Bekir'in böyle bir dönemde Hz. Ömer gibi heybetli birini halife tayin ederek çok isabetli bir karar aldığı, dolayısıyla diğer Şîî yazarların Hz. Ömer'i sert bularak gerek onu gerekse Hz. Ebû Bekir'i eleştirmelerinin yersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki Hz. Ömer'in sertliğinden dolayı onun halifeliğine karşı oldukları şeklinde Şîa tarafından takdim edilen Talha b. Ubeydillah gibi sahâbîler, Hz. Ömer'e en çok saygı gösteren ve yardımcıları arasında yer alan şahsiyetlerdir.[155]

7. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma ile İlişkileri

Şîa kaynakları Rasûlullah döneminde Hz. Ali ile ilgili inen âyetlerden ve Rasûlullah'ın ona gösterdiği yakın ilgiden dolayı Hz. Ömer'in onu kıskandığını kaydetmektedir. Şiî müfessirler, *"Sizin asıl dostunuz (veliniz,) Allah, O'nun Rasûlü ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükû'*

---

[153] Bkz. Mustafavî, 215.
[154] Camiî, 76-77.
[155] Bkz. ez-Zehebî, *el-Munteka*, 417

eden mü'minlerdir."[156] âyetinin son kısmını, *"Rükû'da olduğu halde zekât veren mü'minlerdir"* şeklinde anlam vererek sadece Hz. Ali'nin rükû'da olduğu halde sadaka verdiğini çok sayıda rivâyetlerle ortaya koymakta çalışmakta ve bu durumun, ona özgü bir nitelik olduğunu belirtmektedirler.[157] Meclisî'nin naklettiğine göre Hz. Ömer'in şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Allah'a yemin ederim ki, Ali hakkında nâzil olanların benim hakkımda da nâzil olması için rükû'da olduğum halde kırk yüzük sadaka verdim, yine de inmedi."[158]

Hz. Ömer'in şöyle dediği de rivâyet olunmaktadır: "Ali b. Ebî Talib'i anmaktan vazgeçin. Şüphesiz ki Rasûlullah'tan Ali hakkında üç haslet işittim, onlardan birisinin bende olmasını isterdim. O hasletlerden her biri bana, güneşin aydınlattığı her şeyden daha sevimlidir. Rasûlullah'ın elini Ali b. Ebî Talib'in omzuna vurup, 'Ey Ali müslümanlar arasında ilk İslâm'a girensin, Mü'minler içerisinde ilk iman edensin. Senin bana göre durumun Harun'un Musa'nın yanındaki durumu gibidir. Sana buğzedip de beni sevdiğini iddia eden yalan söyler' dediğinde ben, Ebû Bekir, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ve Hz. Peygamber'in ashâbından bir topluluk orada bulunuyorduk."[159]

Şîa kaynaklarında Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'i halife olarak seçen baş aktör olarak görülmektedir. Bu konuda Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında sert bir tartışmanın olduğu Şiî râvîler tarafından nakledilmiştir. Bu rivâyet *Bihâru'l-Envâr*'da şöylece yer almaktadır:

Ebû Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre, Ebû Bekir halife olduğunda Ömer Ali'nin yanına giderek, "Ebû Bekir'in halife yapıldığını biliyor musun?" dedi. Ali, "Kim onu halife yaptı?" diye sorunca Ömer, "Müslümanlar ona razı oldular" dedi. Ali, "Vallahi Rasûlullah'a karşı gelmede ve onun ahdini bozmada çok acele davrandılar. Ebû Bekir'i hak etmediği bir ad ile adlandırdılar. Vallahi Rasûlullah onu halife tayin etmedi" dedi. Buna karşılık Ömer, "Yalan söylüyorsun. Allah sana yaptığını yaptı" dedi. Bunun üzerine Ali, "Şayet istersen bu konuda sana bir burhan gösterebilirim" dedi. Ömer, "Rasûlullah'ın hem hayatında hem de vefatından sonra onun adına yalan söylemeye devam ediyorsun" dedi. Ali, "Bizimle gel. Kimin Rasûlullah'ın hayatında ve vefatından sonra ona yalan isnat ettiğini öğrenelim" dedi. Onunla birlikte Rasûlullah'ın kabrine kadar gittiler. Orada "Ey Ömer seni topraktan sonra nutfeden yaratan, sonra adam kılanı inkar mi ettin?" yazılı bir el gördüler. Ali, "Hoşuna gitti mi? Vallahi sen Rasûlullah'ın hayatında da onun vefatından sonra da Allah'ı inkar ettin" dedi.[160]

Hz. Ömer, Fedek arazisi konusunda Hz. Fâtıma ile tartıştığından dolayı Şîa kaynaklarında sert bir biçimde eleştirilmektedir. Fedek arazisinin Fâtıma'ya verilmemesi konusunda Hz. Ebû

---

156 el-Mâide, 5/55.
157 Bu âyetin tefsiri için bkz. Furât el-Kûfî, 123-129; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ,* 199.
158 el-Meclisî, XXXV, 183.
159 el-Meclisî, XXXVIII, 246.
160 Saffâr, 274; el-Meclisî, XXVIII, 220-21.

Bekir ile Hz. Ömer'in kendi aralarında ittifak kurdukları iddia edilmektedir. Bazı kaynaklarda rivâyet olunduğuna göre Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında Fedek arazisi konusunda tartışma şiddetlenince Ebû Bekir, Fedek'i ona geri verdi ve bu konuda ona bir yazı yazdı. Hz. Fâtıma, yazı elinde olduğu halde Ebû Bekir'in yanından çıktığında Ömer ile karşılaştı. Ömer onun durumunu sordu, o da olayı anlattı. Ömer yazıyı onun elinden aldı ve yırttı. Sonra Ebû Bekir'in yanına gitti ve onu bundan dolayı azarladı.[161] Hz. Fâtıma'nın bu hareketinden dolayı Ömer'e beddua ettiği,[162] her iki halife ile konuşmamaya yemin ettiği, bu arada "Fâtıma'nın kızgınlığı Allah'ın kızgınlığıdır" mealindeki hadîs zikredilerek, Fâtıma'nın her ikisine kızgın olarak vefat ettiği belirtilmektedir.[163] Dolayısıyla her iki halife, Allah'ı gücendiren hareketlerde bulunmakla suçlanmaktadır.

Birinci bölümde belirtildiği gibi bu tür rivâyetleri güvenilir her hangi bir kaynakta bulmak imkansızdır. Bu rivâyetlerin Hz. Ömer'i karalamak için ortaya atıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'in verdiği karara ve Hz. Fâtıma'ya bu şekilde bir saygısızlıkta bulunduğuna ihtimal vermiyoruz. Hz. Ömer, Rasûlullah'ın zevcelerine divanlarda herkesten daha fazla mal verdiği halde, niçin Hz. Fâtıma'yı kızdırıp onun düşmanlığını üzerine çeksin? Tarihî konularda Şiî müelliflerin temel referanslarından biri olan İbn Ebi'l-Hadîd bile bu tür rivâyetlerin Şiî râvîlerce uydurulduğunu belirtmektedir.[164]

Ayrıca Hz. Ömer'in halife olduğunda Fedek'i Rasûlullah'ın varislerine geri vermek istediği, ne var ki bu konuda Ali b. Ebî Talib ile Abbas b. Abdilmuttalib ihtilaf ettiklerinden bu arazinin Beytülmâle kaldığı birçok sahîh kaynakta geçmektedir. Hz. Ali, "Rasûlullah hayatta iken onu Fâtıma'ya vermişti" diyor, Abbas ise bunu kabul etmiyordu. O da, "Bu Rasûlullah'ın mülküdür. Ben de onun varisiyim" diyordu. Her ikisi tartışarak Ömer'in yanına geliyorlar, Ömer ise aralarında hükmetmeye yanaşmıyordu. Onlara, "İkiniz kendi işinizi daha iyi biliyorsunuz. Ben onu size teslim ettim" diyordu.[165] Buna rağmen bazı Şiî müellifler Hz. Ömer'i, Rasûlullah'ın Fâtıma'ya verdiği iddia edilen mirasını vermediği için de eleştirmektedirler.[166]

Şiî müelliflere göre Hz. Ömer, halifeliğe en layık kişi olarak Hz. Ali'yi gördüğü halde, onun hakkını teslim etmemiştir. Hz. Ömer'in İbn Abbas'a, "İçinizde bulunan Ali, bu iş (halifelik) için benden ve Ebû Bekir'den daha önceliklidir" dediği rivâyet edilmektedir.[167]

Yine bu konuda İbn Şâzân şöyle bir rivâyet nakletmektedir:

---

[161] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 97-98, Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 405; a.mlf, *Minhâc*, 137.
[162] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 405.
[163] Hacûî, *Tariku'l-İrşâd*, 448.
[164] Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 234-235.
[165] Yakut el-Hamevî, IV, 239; el-Eminî, *Ğadîr*, VII, 194. Ayrıca bkz., Buhârî, "Fardu'l-Humus", 1 (IV, 41-44).
[166] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 279.
[167] el-Eminî, *Ğadîr*, VII, 80.

"İbrahim b. et-Teymî der ki: Câbiye'de bulunduğumuz sırada bir gün İbn Abbas bana şöyle dedi: 'Mü'minlerin Emiri Ömer'in bana bugün söylediği sözler gibisini duymadım. Ben ona, 'Ne söyledi ki?' diye sordum. İbn Abbas, Ömer bana Ali'yi şikâyet ederek, 'Bak amcanın oğlu bizimle birlikte buraya kadar gelmedi' dedi. Ben, 'Lâ ilâhe illallah' dedikten sonra ona 'O senden özür dileyip sen de onun özrünü kabul etmedin mi? O, bugüne kadar sana muhalefet etmemiştir' dedim. Ömer, 'Babanın söylediği yeterli değil midir?' dedi. Râvî der ki İbn Abbas'a, 'Senin baban ona ne söylemişti" diye sordum. O, 'Şamlılardan bir kişi babama rastlamış ve ona, 'Ey Mü'minlerin Emiri Allah'ın selamı senin üzerinde olsun' demiş, Abbas da, 'Ben mü'minlerin emiri değilim. Ömer'i göstererek emîrü'l-mü'minîn budur' dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiş: 'Allah'a yemin ederim ki bu işe (halifeliğe) ben ondan daha fazla hak sahibiyim.' Ömer de bu sözleri duymuş ve bunun üzerine Ali'yi kasd ederek, 'Allah'a yemin ederim ki benden de senden de bu işe daha çok hak sahibi olan dün Medine'de geri bıraktığımız bir kişi vardır' demiştir."[168]

Hz. Ali'nin hilâfet hakkının Hz. Ömer tarafından yenildiğine dair Şiî müellifler, İbn Abbas'a dayandırarak birçok rivâyet aktarmaktadırlar. Önemle üzerinde durdukları diğer bir rivâyete göre Hz. Ömer, İbn Abbas'a şöyle demiştir: "Ey Abbas'ın oğlu! Bana kalırsa amcanın oğlu zulme uğramıştır." İbn Abbas da ona, "Ey Mü'minlerin Emiri! Öyleyse ona hakkını geri ver" demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ey Abbas'ın oğlu sanırım ki kavminin ona mani olmasının yegâne sebebi, yaşını küçümsemeleridir" dediğinde, İbn Abbas ona şöyle cevap vermiştir: "Vallahi Allah ve Rasûlü, onu "Berâe" (Tevbe) sûresini senin dostundan almasını emrettikleri zaman, hiç yaşını küçümsemiş değillerdi." Bunun üzerine Ömer kalkıp onun yanından uzaklaşmıştır. İbn Abbas da onun üzerine varmamıştır. Şerefeddin el-Mûsevî, Haşimîlerin sözcüsü ve Peygamberin amcasının oğlu olan İbn Abbas buna benzer nice durumlarla karşılaşmıştır, demektedir.[169]

Şîa kaynaklarında yer alan başka rivâyetlerde ise Hz. Ömer'in gerek halifeliğinden önce gerekse halife olduktan sonra Hz. Ali'ye "mevlam" dediği kaydedilmektedir. Buna göre halife olmadan önce Hz. Ömer'e, "Hz. Ali'ye, Hz. Peygamber'in diğer ashâbına göstermediğin ilgiyi gösteriyorsun" denilmiş o da, "Ali benim mevlâmdır/efendimdir" demiştir. Böylece Ali'nin kendisinin mevlası/efendisi olduğunu açıkça söylemiştir. Hz. Ömer halife olduktan sonra da iki Arap münakaşa eder ve kendisine şikâyete gelirler. Hz. Ömer, Hz. Ali'den onlara kadılık yapmasını isteyince, onlardan biri, "Bu mu bize kadılık yapacak?" dediğinde Hz. Ömer kalkıp yakasına yapışır ve ona şöyle der: "Zavallı adam, bunun kim olduğunu biliyor musun? Bu senin ve her mü'minin mevlâsıdır/efendisidir. Bunu efendisi olarak kabul etmeyen kimse mü'min

---

[168] İbn Şâzân, 171-173.
[169] el-Mûsevî, *el-Murâcaât*, 323 (Türkçesi).

değildir."[170] Şiî müellifler bu tür rivâyetleri nakletmekle Hz. Ömer'in, efendisi olduğunu itiraf ettiği kişiye halifelik hakkını teslim etmediğine delil getirmeye çalışmaktadırlar.

Şiî müellifler, Hz. Ali'nin Hz. Ömer'den daha bilgili olduğunu, dolayısıyla halifeliğin daha bilgili olanın hakkı olduğunu vurgulamak için, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Ömer'e gelen Yahudiler ve Hıristiyanların kendisine sordukları soruları Hz. Ömer'in cevaplayamadığını onları Hz. Ali'ye gönderdiğine dair çok sayıda rivâyet nakletmektedirler. Şîa kaynaklarında görülen bu rivâyetlerin ortak özelliği, böylesine zor soruların ancak Peygamber ya da onun vasîsinin bilebileceğini vurgulayarak, Hz. Ali için vasîlik iddiasını ön plana çıkarmaktır. Adeta kendi iddialarını isbatlamak için Yahudiler ve Hıristiyanlardan yardım talebinde bulunmaktadırlar. Burada özellikle Hz. Ömer'i ilgilendiren birkaç rivâyet zikredilecektir.

Şîa kaynaklarında rivâyet olunduğuna göre Ebû Bekir vefat ettikten sonra insanlar Ömer'e biat etmek üzere yöneldiğinde, Medine'nin en bilgili yahudisi olarak kabul edilen bir yahudi Ömer'in yanına gelerek ona, "Bu ümmetin içerisinde Allah'ın kitabını ve Rasûlullah'ın sünnetini en iyi bilen kimdir?" diye sorar. Ömer ise, Ali olduğunu eliyle işaret eder. Yahudi, "O halde insanlar niçin sana biat etmişler?" diye sorduğunda, Ömer onu azarlar. Yahudî Hz. Ali'nin yanına gittiğinde, "Sen Ömer b. el-Hattab'ın anlattığı gibisin" der.[171]

Başka bir rivâyete göre ise Ebû Bekir vefat ettikten sonra insanlar Ömer'in etrafında toplandığında bir yahudi bir toplulukla birlikte Ömer'in yanına gelir ve ona, "Sen Muhammed ailesi içerisinde onun halifesi ve bu ümmetin içerisinde Allah'ın kitabını en iyi bilen kimse misin?" diye sorar. Ömer biraz sustuktan sonra "Hayır" der. Yahudi, "O halde bu ümmetin Peygamberinin kitabını en iyi bilen ve onun ailesinden olan halifesi kimdir?" diye sorar. Ömer, eliyle Hz. Ali'yi gösterir. Yahudi Hz. Ali'ye, "Yeryüzüne konulan ilk taş, ilk yeşeren ağaç ve ilk akan çeşme hangisidir?" şeklinde sorular yöneltir. Hz. Ali bunlara cevap verdikten sonra Yahudi, "Müslümanları hidâyete erdiren kaç imâmı var bana haber verir misin?" diye sorar. Hz. Ali, "On iki imâmdır. Bunlar Muhammed (s.a.) ile cennette birlikte oturacaklardır. Onların dışında kimse onunla oturmayacaktır" diye cevap verir. Yahudi, "Doğru söyledin" dedikten sonra "Muhammed'in halifesi normal ölümle mi ölecek yoksa öldürülecek mi? Muhammed'den sonra kaç yıl yaşayacak?" diye bir soru yöneltir. Hz. Ali ise, Muhammed'den sonra otuz yıl birkaç ay yaşayacaktır. Vallahi o ölmeyecek öldürülecektir" diye cevap verir. Sonra Yahudi Musa'dan beri elden ele miras olarak gelen bir sahife çıkarıp Hz. Ali'ye verir ve müslüman olur. Bu kişinin daha sonra Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldığı ve orada öldürüldüğü söylenir.[172]

---

[170] el-Meclisî, XL, 124; el-Mûsevî, *el-Mürâcaât,* 216 (Türkçesi); Ayrıca bkz. Ebû'l-Abbas Muhibbuddin Ahmed et-Taberî, *Zehâiru'l-Ukba fî Menâkıbi zevi'l-Kurba*, Beyrut 1974, 67-68; Nebile, 136.

[171] el-Küleynî, I, 531-532; el-Meclisî, XXXVI, 220, 380-381.

[172] Sedâbâdî, *el-Mukni'*, 85-88.

İbn Babeveyh'in naklettiğine göre Ömer yönetimde olduğu sırada Yahudilerden bir topluluk ona gelerek, "Sen Peygamber'inizden sonra bu işin sahibisin. Biz sana bazı şeyler hakkında sorular sormaya geldik. Şayet bunlar hakkında bize bilgi verirseniz, sana iman eder, seni tasdik eder ve sana uyarız" dediler. Ömer de "sorun" dedi. Onlar, "Yedi semanın kilit ve anahtarları, sahibi ile yürüyen kabir, insan ve cin olmadığı halde kavmini korkutan, inzar eden kişi, güneşin doğup geri dönmediği yer, rahimlerde yaratılmayan beş kişi, bir iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki hakkında bize bilgi ver" dediler. Ömer bir müddet başını eğdi, sonra, "Siz Ömer'e hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyleri sordunuz. Fakat Rasûlullah'ın amcasının oğluna gidin, size bilgi verecektir" dedi. Hz. Ali onların sorularına cevap verdi.[173]

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin kerametlerinden bahsedilirken zaman zaman halifeler ile ilgili olarak ilginç rivâyetler de aktarılmaktadır. Ravendî'nin naklettiğine göre bir gün Hz. Ali, Ömer'in onun taraftarlarından bahsettiğini duyar. Ona gelir, benim şîamdan bahsetmişsin diyerek elini ona gösterir ve "Bu elden kork" der. Hz. Ali elindeki oku yere atar ve ok deve gibi bir yılan olur. Ömer'e yönelip onu yutmak ister. Ömer, "Allah'tan kork, Allah'tan kork ey Ebû Hasan, bundan sonra asla onları anmam" diyerek Ali'ye yalvarmaya başlar. Sonra Ali elini yılana vurur. Yılan yine eskisi gibi ok oluverir.[174]

Böyle bir vak'anın olması imkansızdır. Ne var ki bu tür rivâyetler bazı Şiî müelliflerin Hz. Ali ile Hz. Ömer arasındaki ilişkilerin nasıl kötü bir durumda olduğunu göstermeye çalıştıklarının bir kanıtıdır.

İslâm tarihi kaynakları incelendiğinde, Hz. Ömer ile Hz. Ali arasındaki ilişkilerin çok samimi bağlara dayandığı, Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e bir çok konuda destek verdiği görülecektir. Bazı Şiî yazarların da kabullendiği gibi Hz. Ömer kaç kez askerlerin moralini güçlendirmek için İran'la yapılan savaşa bizatihi katılmak isteyip cepheye gitmeye karar vermiş, ancak her defasında Hz. Ali ona engel olmuş,[175] "Senden sonra müslümanların başvuracakları bir mercileri olmaz" [176] demiştir.

8. Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin Kızı Ümmü Kulsûm ile Evliliği

Hz. Ömer ile Hz. Ali arasındaki ilişkilerin köklü bağlara dayandığını gösteren bir kanıt da, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan olma kızı Ümmü Kulsûm'u Hz. Ömer ile evlendirmesidir.[177] Şîa müellifleri, bu olay üzerinde durmakta ve Ümmü Kulsûm'un Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas tarafından zorla Ömer'e nikahlandığını belirterek bu evlilikten hoşnut olmadıklarını ifade etmektedirler.

---

[173] Sadûk, *Hısâl*, II, 452. Hz. Ali'nin verdiği cevaplar aynı sayfanın devamında yazılıdır.
[174] Ravendî, *Harâic*, I, 232.
[175] Camiî, 77.
[176] İbn Ebi'l-Hadîd, VIII, 296.
[177] Zahir, *Şîanın Anlayışı*, 176

Şîa'nın önemli hadîs kaynaklarından olan Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eserinde "Ümmü Kulsûm'un Evliliği" başlığı altında İmâm Cafer es-Sâdık'ın Ümmü Kulsûm'un evliliği hakkında, "Bu, zor kullanılarak yapılan bir evliliktir" dediği rivâyet edilmektedir.[178] Yine aynı eserde Cafer es-Sadık'a dayandırılan rivâyete göre, bu evliliğin nasıl gerçekleştiği şöyle anlatılmaktadır:

Ömer, Mü'minlerin Emiri'nden Ümmü Kulsûm'u istediğinde Mü'minlerin Emiri ona, "Daha bu çocuktur" dedi. Ömer, Abbas ile karşılaştı ona, "Bende bir kötülük var mı?" diye sordu. Abbas, "Neden?" dedi. Ömer, "Senin kardeşinin oğlundan kız istedim. Beni geri çevirdi. Vallahi Zemzem kuyusunu kapatır, sizin için asalet göstergesi olan bütün alametleri yıkmadan durmam. Onun hırsızlık yaptığına dair iki şahid getirir sağ elini kestiririm" dedi. Abbas Hz. Ali'ye geldi, işi kendisine havale etmesini istedi. Hz. Ali de öyle yaptı.[179]

Bu rivâyette Hz. Ömer'in şahsiyeti ile bağdaşmayan ifadelere yer verilmesinin yanı sıra bu evliliğin zorla Hz. Abbas aracılığıyla yapıldığı, zira Hz. Ali'nin işi ona havale ettiği belirtilmektedir. Ayrıca aynı sayfanın dipnotunda bu evliliğin insanların yanında; zahiren olduğu ifade edilmektedir.

Şîa kaynaklarında Hz. Ömer'in, Ümmü Kulsûm ile evlenmek suretiyle Rasûlullah ile nesep akrabası olmak ve bu akrabalığın maddî ve manevî faydalarından yararlanmak istediği kaydedilmektedir.[180] Bundan hareketle Şiî müellif el-Hâcûî, bu evliliğin Hz. Ömer'e yarar sağlayıp sağlamadığı üzerinde durmaktadır. Hâcûî bu evliliğin zorla yapıldığına dair rivâyet ile, "Ömer'in evlendiği kadın Necranlı bir dişi cin idi. Mü'minlerin Emiri ona emretti. O Ümmü Kulsûm'un şekline girdi. Ömer sağ olduğu müddetçe onunla birlikte yaşadı. Zaman zaman ondan garip şeyler görür ve 'Bu Benî Haşim'in sihridir' derdi. Öldürüldüğünde dişi cin mirasını aldı ve ailesinin yanına döndü" anlamındaki rivâyeti naklederek Ömer'in bu evlilikten yarar sağlamadığını belirtmektedir.[181] Ayrıca bu tür rivâyetler ile Şiî müellifler Hz. Ömer'in Ümmü Kulsûm ile karı-koca hayatı yaşamadıklarını vurgulamaktadırlar.

9. Hadîs Yazımı Konusundaki Tavrı

İlk dönemde Hz. Peygamber'den işitilip muhafaza edilen hadîslerin yazılmadığı bir gerçektir. Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim dışında kendisinden herhangi bir şey yazılmasını yasakladığı da bilinmektedir. Bu konuda bir çok sahîh hadîs bulunmaktadır.[182] Buna karşılık Hz. Peygamber'in daha sonra hadîslerin yazılmasına müsaade ettiği, bir çok hadîs kaynağından öğrenmekteyiz. Kaynaklar bize Hz. Peygamber'den hadîs yazan sahâbîlerin isimlerini

---

178 el-Küleynî, V, 346; krş. Zahir, *Şîanın Anlayışı*, 177.
179 el-Küleynî, V, 346.
180 Muhammed İsmail b. el-Hüseyin b. Muhammed Rıda el-Mazenderânî el-Hacûî, "el-Fevâid fî Fadlı Ta'zimi'l-Fatımıyyîn" *er-Resâilu'l-İ'tikadiyye*, (thk. es-Seyyid Mehdi er-Recaî), I-II, Kum 1411, 320.
181 Hacûî, *el-Fevâid*, 320-321.
182 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatibu'l-Bağdadî, *Takyîdu'l-'Ilm*, (thk. Yusuf el-'Işş) Beyrut 1974, 29.

vermektedirler. Abdullah b. Amr b. el-'Âs, Cabir b. Abdillah, Ali b. Ebî Talib gibi büyük sahâbîler bunların en meşhurlarıdır.[183]

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hadîsleri yazmağa teşebbüs ettiklerini, hatta Hz. Ebû Bekir'in beş yüz kadar hadîsi bir kitapta topladığını, fakat sonradan, bazı sebepler dolayısıyla bu kitabı imha ettiğini belirten haberler vardır.[184] Yine Hz. Ömer de bir sünen yazmak için ashâb ile istişarede bulunmuş; çoğu onun bu düşüncesini iyi karşılamış olmakla birlikte, bir ay geçtikten ve istiharede bulunduktan sonra bu düşünceden vazgeçmiştir.[185]

Yine haberlerden öğrendiğimize göre, Ebû Bekir'in, yazmış olduğu kitabı imha etmesine sebep, hadîslerin, kendisinden sonra aslına uygun olarak nakledilmemeleri korkusudur.[186] Ömer b. el-Hattab ise, sünen yazmaktan vazgeçmesi sebebini şöyle açıklamıştır: "Ben hadîsleri (sünen) yazmak istiyordum. Sizden önce kitaplar yazan bir kavmi hatırladım. Onlar kendi kitaplarıyla ilgilenip Allah'ın kitabını terk ettiler. Vallahi ben Allah'ın kitabını hiç bir şey ile gölgelemem."[187]

Hadîslerin tedvini meselesine Şîa açısından bakıldığında manzara oldukça büyük bir değişiklik arz etmektedir. Şiî yazar Haşim Maruf, Hz. Peygamber'in "Benden bir şey yazmayınız, kim yazdıysa onu imha etsin"[188] hadîsini, senedindeki bazı râvileri kendi ölçülerine göre zayıf bularak kabul etmemektedir. Ona göre bu hadîs, Hz. Peygamber'in hadîslerin yazılmasına ruhsat veren diğer sözleriyle çelişki içerisindedir.[189]

Şîa kaynakları ilk üç halifenin özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hadîs yazımını/kitabetini yasakladıklarını, yazılmış olan bazı hadîsleri yaktıklarını kaydetmektedir. Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, Hz. Ebû Bekir'in rivâyet ettiği "Kim benimle ilgili bir ilim ya da bir hadîs yazarsa bu hadîs ya da bu ilim durduğu müddetçe o kişiye sevap yazılır"[190] hadîsini hatırlatmakta ve bununla birlikte Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde sünenin tedvin edilmediğini ifade etmektedir.[191]

Şiî yazar Tabâtabâî de, "Ebû Bekir halifeliği döneminde beş yüz hadîs topladı. Aişe der ki: 'Babamın bir gece sabaha kadar huzursuz olduğunu gördüm. Sabah olunca bana 'hadîsleri getir'

---

183 Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 233; 3/233 İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 3; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1977, 44-51.

184 Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I-III, Beyrut 1956, I, 5.

185 İbn Sa'd, III, 287; el-Hatib, *Takyîdu'l-'Ilm,* 50; es-Süyûtî, *Tenviru'l-Havâlik Şerhu Muvattai'l-İmâm Malik*, Beyrut ty. (Mukaddime), I, 4.

186 ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 5.

187 İbn Sa'd, III, 287; es-Süyûtî, *Tenviru'l-Havâlik,* (Mukaddime), I, 4, Koçyiğit, 42.

188 Ahmed b. Hanbel, III, 12; Dârimî, "Mukaddime", 42 (s.119); Müslim, "Zühd", 16 (III, 2298-99).

189 el-Hasenî, *el-Mevduat*, 19.

190 Bkz. es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 93, el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 139 dn, 184.

191 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 139.

dedi ve hepsini yaktı"[192] şeklindeki rivâyetten hareketle Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in hadîslerinin yazımını kesinlikle yasakladığını, bir kişinin yanında yazılı bir hadîs olduğunu öğrendiğinde o hadîsi yaktığını belirtmektedir. Yine Muhammed b. Ebî Bekir'den rivâyet olunan, "Ömer b. el-Hattab döneminde hadîsler çoğaldı. İnsanlardan bu hadîsleri kendisine getirmelerini istedi. İnsanlar hadîsleri getirdiklerinde onların yakılmasını emretti"[193] anlamındaki rivâyetten hareketle, Hz. Ömer'in de hadîsleri yaktığını[194] ve Raşid Halifeler döneminden Emevî halifesi Ömer b. Abdilaziz dönemine (99-102) kadar bu geleneğin böyle devam ettiğini kaydetmektedir.[195]

Şiî müellifler genelde Sünnî kaynaklarda da geçen yukarıdaki rivâyetlerin yanı sıra aşağıdaki rivâyetleri de naklederek Hz. Ömer'in hadîsleri yaktığını, hadîslerin yayılmasına engel olduğunu isbatlamaya çalışmaktadırlar:

Bu rivâyetlere göre Ömer b. el-Hattab hadîsleri (sünen) yazmak için Rasûlullah'ın ashâbından fetva istemiş, hadîs yazımı konusunda sahâbe ile istişâre etmiş ve sonra bu konuda istihare etmiştir. Sonra bir sabah kalkıp Allah'ın kendisine kararlılık verdiğini belirterek, "Ben hadîsleri (sünen) yazmak istiyordum. Sizden önce kitaplar yazan bir kavmi hatırladım. Onlar kendi kitaplarıyla ilgilenip Allah'ın kitabını terk ettiler. Vallahi ben Allah'ın kitabını hiç bir şey ile gölgelemem"[196] demiştir.

Hz. Ömer, Ebû Musa'yı Irak'a gönderince ona, "Şüphesiz öyle bir kavme gideceksin ki arı uğultusu gibi mescidlerinde Kur'an uğultusu vardır. Onları bulundukları durum üzerine bırak. Hadîsler ile onları meşgul etme. Bu konuda ben senin ortağınım" demiştir.[197]

Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî'ye göre Hz. Ömer'in, insanları ilmi tedvin etmekten alıkoyduğu, *sünen* ve *eserleri* toplama konusunda onları azarladığı şeklindeki haberler mütevâtirdir. Bu yüzden Ömer bazen mutlak olarak Rasûlullah'ın hadîslerinden sakındırmış, bazen de taşraya hadîsleri yaymamaları için ileri gelen sahâbîleri Medine'de hapsetmiştir.[198]

Bu konuda Şiî yazar Hasan Abbas şu yorumu yapar: "Ömer'in ileri gelen Muhâcirlerin ve ilk mücahidlerin şehirlere gitmelerine engel olmasının bir nedeni ancak İmâm Ali'nin hakkına dair Rasûlullah'ın vasiyetleri ile ilgili rivâyetlerin ve hadîslerin yayılmasını engellemektir."[199]

---

192 Bkz. ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 5; Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal fî Süneni'l-Akvâlı ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, Beyrut 1993, X, 285, el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 139.

193 İbn Sa'd, V, 188.

194 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 141.

195 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 36; a.y., dn, 1, 2.

196 İbn Sa'd, III, 287; es-Süyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, (Mukaddime), I, 4; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 140; Koçyiğit, 42.

197 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 110-11; el-Eminî, *Ğadîr*, VI, 294. Hz. Ömer'in Rasûlullah'tan hadîs nakledilmesi ve çoğalmasını yasaklaması ve bu konuda sahâbenin ileri gelenlerinden bazılarını dövdüğü ve hapsettiği ile ilgili rivâyetler için bkz. el-Eminî, 294-297.

198 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 142.

199 Hasan Abbas, 245.

Şiî yazar Haşim Maruf da Halife Ömer'in hadîs rivâyetine karşı göstermiş olduğu titizliği ve sert tavrı, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki Hz. Peygamber'den varid olan hadîslerin müslümanlar arasında yayılmasından korkmasına bağlamaktadır. Ömer hakkında yukarıda zikredilen kanaatine delil olarak şöyle bir hadiseden bahsetmektedir. Abdurrahman b. Esved'in babasından rivâyet ettiğine göre "Alkame, Yemen yahut Mekke'den Ehl-i Beyt'in faziletlerini ihtiva eden hadîslerle dolu kitaplar getirmiş ve bu kitapları Abdullah b. Mes'ûd'a vermiştir Abdullah, etrafındakilerin çok ısrar etmelerine rağmen bu kitapları cariyesine su getirterek ıslatmış ve imha etmiştir."[200] Tabiidir ki bu olaydan Ömer haberdardır. İbn Mes'ûd, kitapların üzerine su dökerken, *"Biz sana en güzel kıssaları anlatırız"*[201] âyetini okumuştur. Müellife göre Ömer, hadîslere karşı bu derece titiz davranırken gerçekten samimi olsaydı, Übey b. Ka'b'a hikayeler anlatması için izin vermezdi.

Haşim Maruf, kitapların yakıldığına dair bir hadiseden bahsetmekte, fakat bu mühim hadise hakkında bir kaynak göstermemektedir. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilgili bu kitapların, Yemen'e nereden gittiği, yahut orada kimler tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Hadiseyi nakleden de hakkında hüküm veren de aynı şahıstır.[202]

Hz. Ömer'in Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki hadîslerin müslümanlar arasında yayılmasından korktuğu iddiası, gülünç olmaktan öte bir mana taşımamaktadır. Çünkü Hz. Ömer'in bulunduğu mevki itibariyle böyle hadîslerin bilinmesinden bir endişesi olamaz. Onun hilâfet makamına hırslı olmadığı bilinmektedir. Hırslı olsa bile Hz. Ali lehindeki hadîsler onu bu makamdan düşürecek değildir. Kendi hakkında da bir takım sahîh hadîslerin bulunduğunu, o günkü müslümanların ileri gelenleri hep biliyorlardı. Bunların başında da Ali geliyordu. Hatta o, Hz. Peygamber'in, "Benden sonra ümmetimin en hayırlısı Ebû Bekir ve Ömer'dir"[203] hadîsinin râvîlerinden olduğu kabul edilmektedir.[204]

Yine Şîa kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Şîa'nın, Sünnîlerden daha fazla hadîs kitâbetine dikkat ettikleri, ilk üç halifenin hadîs yazılmasını yasakladıkları gibi bir intiba uyanmaktadır. Halbuki bu doğru değildir. Hz. Ömer (r.a.), Kûfe'ye gönderdiği kimselere veyahut muallimlere hadîs rivâyetini azaltın emrini verirken, bundan kastı kat'iyyen hadîslerle uğraşmayın demek değildir. Hatîb Bağdadî'nin "*Şerefu Ashâbı'l-Hadîs*"inde[205] gayet açıklıkla belirttiği üzere Hz. Ömer'in bütün kasdı Rasûlullah'ın sözlerini tam olarak anlayamamış kimselerin yanlış rivâyetlerine mâni' olmaktır. Yani Rasûlullah'ın ne demek istediğini hakkıyla bilen kimselerin

---

200 Haşim Maruf el-Hasenî, *Dirâsât fi'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn*, Beyrut ts., 22; Cemal Sofuoğlu, "Şîa-i İmâmiyyenin Hadis Anlayışı", *Şiîlik Sempozyumu*, 264.

201 Yusuf, 12/3.

202 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 104-105.

203 el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr*, III, 483.

204 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 104.

rivâyetlerine engel olmak gibi bir kasdı kat'iyyen yoktur. Eğer böyle bir şey olsaydı, Rasûlullah'ın zamanında başlamış olan, Ehl-i Sünnet'in büyük önem verdiği pek çok sahâbînin, kitâbetle ilgili hadîslerin toplandığı "sahîfe" denilen eserlerine sâhip olamazdık. Sahâbîler hadîsleri "sahîfe" dedikleri küçük defterlere yazarak daha sonraki asırlara titizlikle ulaştırılmasını sağlamışlardır. Eğer ilk üç halife hadîslerin yazılmasına engel olmuş olsalardı, bu külliyâtın bize ulaşmasına imkan ve ihtimal yoktu.[206]

Gerek Hz. Ebû Bekir'in gerekse Hz. Ömer'in, hilâfetleri sırasında karşılaştıkları ve çözümünü Kur'an-ı Kerim'de bulamadıkları birçok mesele hakkında Hz. Peygamber'in sünnetine başvurup onu delil olarak kullandıkları bilinmektedir. O halde hadîs tedvinine karşı gösterdikleri titizliğin sebebi, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki hadîslerin yayılması endişeleri ile açıklanamaz. Allah'ın Rasûlüne indirdiklerine, Peygamber'in söz ve fiillerine ittiba yönünden insanların en titizlerinden biri olan Hz. Ömer, müslümanların Kur'an'dan başka şeylerle meşgul olup Kur'an'ı terk etmelerinden korkuyordu. Hz. Ömer'in hadîs rivâyetine karşı gösterdiği bu şiddet, aslında Kitap namına idi. Bununla birlikte diğer önemli bir sebebin de rivâyet edilen hadîslerin, bir gün tebdil ve tağyir edilerek kötü maksatlar için kullanılması korkusu olduğu düşünülebilir.[207]

Şiî müelliflere göre Hz. Osman da hadîslerin yayılması konusunda kendisinden önceki iki halifenin geleneğine uymuş, Hz. Peygamber'in sözlerini ketmetme yoluna gitmiş ve onları insanlara öğretme konusunda cimrilikte bulunmuştur. Bu nedenle onlara göre Hz. Osman da ilmi ketmedenlere dair vârid olan korkutucu hadîslere muhatap olanlardan birisi olmuştur.[208]

10. Beytülmâl ile İlgili Tasarrufları

Şiî müellifler, İslâm devletinin hazinesi olan Beytülmâl ile ilgili tasarrufları ve Beytülmâl gelirlerinin dağıtım biçimi konusunda ilk üç halifeye eleştiriler yöneltmişlerdir. Rasûlullah'tan sonra humusun Ehl-i Beyt'e verilmediğinden yakınarak ilk üç halifeyi, özellikle de Hz. Ömer'i tenkit etmişlerdir.

Kaynaklarda belirtildiği gibi Hz. Peygamber'den sonra, humusun taksim edilmesi hususunda ihtilaflar baş göstermiştir. Bilhassa Peygamber ile zevi'l-kurbâ'ya ait olan hisselerin bu ihtilafın esasını teşkil ettiğini görüyoruz. Ebû Yusuf bazılarının, Rasûlullah'ın hissesi kendisinden sonraki halifeye, zevi'l-kurbâ'nın hissesi ise Rasûlullah'ın akrabalarına aittir şeklinde bir görüş ileri sürdüklerini, diğer bazılarının da zevi'l-kurbâ hissesinin Rasûlullah'tan sonra halifenin yakın akrabalarına ait olduğunu söylediklerini belirttikten sonra şu sonuca ulaşıldığını belirtmektedir:

---

205 Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb el-Bağdadî, *Şerefu Ashâbı'l-Hadîs*, (thk. Mehmed Said Hatîboğlu), Ankara 1991, 88-89.

206 M.Sait Hatipoğlu, *Şiîlik Sempozyumu*, 553 (Müzakere konuşması).

207 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 41-44.

208 Geniş bilgi için bkz. el-Eminî, VIII, 151-54.

Sonunda onların hepsi, bu iki hisseyi, at, katır ve eşek gibi savaş vasıtaları ile silâh alımına sarfetmek hususunda ittifak ettiler.[209]

Ebû Yusuf'un naklettiği bir diğer rivâyete göre, Hz. Peygamber zamanında humus, beşe ayrılır, Allah ve Peygamber'e bir hisse, diğer zümerelere de birer hisse verilirdi. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, humusu üç hisse olarak taksim ettiler. Sonra Hz. Ali de onlar gibi taksim etti. Gerçi Hz. Ali, humus taksiminde Ehl-i Beyt gibi düşünüyor ve zevi'l-kurbâ hissesinin devam ettiğine inanıyordu. Buna rağmen onun Ebû Bekir ve Ömer'e muhalefeti hoş karşılamadığından, onlar gibi hareket ettiği bildirilmiştir.[210]

Ganimet âyetindeki[211] Allah, Peygamber ve zevi'l-kurbâ hisselerinin, Hz. Peygamber'den sonra nerelere dağıtılacağı, ilk halife Hz. Ebû Bekir zamanından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Hz. Ebû Bekir, Benî Haşim mensuplarına humustan hisse vermiştir. O, zevi'l-kurbâ mensuplarından yalnızca fakir olanlarına humustan verileceğini, bekâr olanlarının evlendirileceklerini, hizmetçisi olmayanlara hizmetkâr verileceğini, buna karşılık, onlardan zengin olanlarına hisse verilmeyeceğini kararlaştırmıştır. O, bu zümrenin zenginlerini, aynı âyette geçen zengin yolculara benzetmiştir.[212]

Allah'ın, humusun Ehl-i Beyt'e verilmesini farz kıldığına inanan[213] Şîa, Hz. Ömer'i, Ehl-i Beyt'e humustan pay vermediğinden[214] dolayı eleştirmektedir. Yine Şîa, Hz. Ebû Bekir'in zevi'l-kurbâya hisse vermeyişini, nassı ictihâdı ile değiştirdiği ve bu konuda Allah'ın kitabına muhalefet ettiği şeklinde tenkit etmiştir.[215]

Humusun dağıtım yerleri arasında bulunan zevi'l-kurbâ hissesiyle ilgili olarak Hz. Ali'den rivâyet edilen aşağıdaki hadîs, bu zümreye ait hissenin Hz. Ömer zamanında ve Hz. Ali'nin isteği üzerine durdurulduğunu göstermektedir:

Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, babasından naklen Hz. Ali'nin şunları söylediğini haber vermiştir: Hz. Ali, Hz. Peygamber'e hitaben "Ey Allah'ın Rasûlü! Senden sonra

---

209 Ebû Yusuf, 22 (T.,51); Ebû Ubeyd, 304 (T., 353); et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 6; Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1992, II, 119.

210 Ebû Yusuf, 21; eş-Şafiî, *el-Umm*, IV, 155; Ebû Ubeyd, 304-305; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 120.

211 Ganimet âyeti şudur: *"Eğer Allah'a ve(hak ile batılın) ayrıldığı gün, o iki topluluğun karşılaştığı (Bedir) gün(ün)de kulumuz (Muhammed)e indirdiğimiz (âyetler)e inanıyorsanız bilin ki aldığınız ganimetlerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve (Allah'ın Elçisi ile) akrabalığı bulunan(lar)a, yetimlere, yoksullara ve yolcu(lar)a aittir. Allah her şeye kaadirdir."* Enfâl, 8/41.

212 Abdulaziz b. Muhammed er-Rahbî, *Fıkhu'l-Mulûk ve Miftâhu'r-Ritaci'el-Mursad' 'ala Hızâneti Kitâbi'l-Harac*, (nşr. A. Ubeyd el-Kubeysî), Bağdad 1973, I, 149; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı" II, 119-120.

213 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 404.

214 et-Tûsî, *Tecrîd*, 253; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 404.

215 Bu konuda bkz. İbn Şâzân, 179; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 50-53.

hiç kimsenin bize muhalefette bulunmaması için, sağlığında humustan hakkımız olan kısmın taksimine beni memur etmeyi uygun görürseniz, bana izin veriniz" dedi. Hz. Ali, Rasûlullah'ın bunu kabul ettiğini, zevi'l-kurbâ hissesini dağıtmakla kendisini görevlendirdiğini belirttikten sonra, sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

"Sonra Ebû Bekir de bu işe beni memur etti, onun hayatında da zevi'l-kurbâ hissesini taksim ettim. Sonra Ömer de yine beni memur etti. Bu durum Ömer'in halifelik senelerinin sonuna kadar devam etti. Son senelerinden birinde ona pek çok mal geldi. Bizim hakkımızı ayırdı ve bana haber gönderdi. Yanına varınca, 'Bunu al ve bölüştür' dedi. Ona dedim ki: 'Ey Mü'minlerin Emiri! Bu sene bizim mala ihtiyacımız yok, halbuki müslümanların buna daha çok ihtiyaçları vardır.' Bunun üzerine Ömer, o sene humustan zevi'l-kurbâ'ya ayrılan hisseyi müslümanlara dağıttı. Nihâyet ben şu makamıma oturuncaya (halife oluncaya) kadar, Ömer'den sonra hiç kimse humus hissemizi vermek üzere bizi çağırmadı. Ömer'in yanından çıktığımda Abbas b. Abdilmuttalib ile karşılaştım. Bana, 'Ey Ali! Bizi, bir haktan mahrum ettin ki kıyamet gününe kadar, artık bize bu hak verilmeyecektir' dedi."[216]

Şîa, fey gelirlerinden verilen atıyyeleri insanlar arasında eşit olarak dağıtmayışından dolayı da Hz. Ömer'i eleştirmektedir. Hz. Ömer, kendisine ait olmayan malları isteğine göre kullanarak çok keyfî olarak bazılarına çok, bazılarının da aleyhine olacak biçimde davranmış olmakla itham edilir. Şîa, Allah'ın, insanların belirli bir zümresini diğerleri üzerine üstün tutmadığını ve Allah yanında üstünlüğün yalnızca takva ile olacağını bildiren âyetleri, iddialarına delil olarak ileri sürmektedir.[217]

Şiî yazar Tabâtabâî, Hz. Ömer döneminde Beytülmâl gelirlerinin insanlar arasında farklı bir şekilde dağıtılmasının, müslümanlar arasında dehşet ve kargaşayı tahrik eden değişik sınıfların ortaya çıkmasına neden olduğunu, bunun neticesinde ise ürkütücü kanlı olayların vuku' bulduğunu belirtmektedir. Onun döneminde Muaviye'nin Şam'da Kayser ve Kisra'nın saltanatlarından farksız olarak hüküm sürdüğünü de sözlerine eklemektedir.[218]

Hz. Ömer, Divan Teşkilatı'nda atıyye verdiği kimseler arasında en fazla miktarı, Hz. Peygamber'in hanımlarına tahsis etmiştir.[219] Hz. Peygamber hanımlarının Beytülmâlden pay sahibi olduğunu kabul eden Şîa, bu gerçeğin onların diğer müslümanlardan daha fazla pay almalarını gerektirmediğini savunmaktadır.[220] Hz. Ömer'in Peygamber'in eşlerine, özellikle de Aişe ve Hafsa'ya Beytülmâlden ihtiyaçlarından fazlasını peşinen vermesi, Şiî yazarlar tarafından onun

---

216 Ebû Yusuf, 22; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 121.

217 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 281; Henri Laoust, 311.

218 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 37; Muaviye'nin Hz. Ömer dönemin çok serbest davrandığı ve Ömer'in emirlerine rağmen onun yaşam tarzına aykırı hareket ettiğine dair bkz. Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 373.

219 Hz. Peygamber'in hanımlarına ne kadar atıyye verildiğine dair farklı rivâyetler için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 164-165.

220 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 187.

keyfî bir uygulaması olarak değerlendirilmektedir. Hz. Ömer'in Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'ya her yıl on bin dirhem vermesi, Şiî yazarlara göre caiz olmayan bir atıyyedir.[221] Zira onlara göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hanımlarına atıyye olarak on bin dirhem vermekle onları, Ensâr, Muhâcirler ve Rasûlullah'ın evladına üstün tutmuş; Aişe'ye de on iki bin dirhem vermekle onu Ensâr, Muhâcirler, sair Kureyş ve Arab ile Rasûlullah'ın evladına karşı üstün tutmuştur.

Hz. Ömer, Üsâme b. Zeyd'e üç bin dirhem; Abdullah b. Ömer'e ise iki bin dirhem verdiğinde, Abdullah ona, "Ey Mü'minlerin Emiri, niçin Üsâme'yi bana tercih ettin? Vallahi o Rasûlullah ile birlikte hiç bir savaşa katılmadı. Ama ben katıldım" demiş Ömer ise ona, "Zira o Rasûlullah'a senden daha çok sevimli idi. Babası da senin babandan daha sevimli idi" diye cevap vermiştir.[222] Hz. Ömer'in oğluna bu şekilde cevap vermesi, İbn Şâzân'a göre Ehl-i Sünnet kaynaklarında zikredilen aşağıdaki rivâyet ile çelişmektedir: "Rasûlullah'a, 'İnsanlar arasında sana en sevimli gelen kimdir?' diye soruldu. Rasûlullah, 'Aişe'dir' dedi. Biz erkekleri kast ettik, dediklerinde Hz. Peygamber, 'Babasıdır' dedi. Sonra kimi seviyorsunuz dediler. O, 'Ömer'dir' dedi."[223] Yine İbn Şâzân'a göre şayet Rasûlullah'ın insanlara olan sevgisine göre atıyye dağıtımı yapılsaydı, bu durumda en fazla atıyye Rasûlullah çocuklarına ve onun torunlarına verilirdi. Zira, başka bir rivâyette, Rasûlullah'a, 'İnsanlar arasında sana en sevimli gelen kimdir?' diye soruldu. Rasûlullah, 'Fâtıma'dır' dedi. Erkeklerden kimdir diye sorulduğunda, "Onun kocasıdır" dedi. İbn Şâzân Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen bütün bu rivâyetlerin birbiri ile çeliştiğini ifade etmektedir.[224]

Ayrıca İbn Şâzân, Hz. Osman iş başına geçtiğinde, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber hanımlarına verdiği atıyyeyi eksilttiği şeklinde rivâyetlerin olduğunu belirterek, "O halde eğer Osman haklı ise Ömer yanılmış; Ömer haklı ise Osman yanılmış oluyor. Bu işte hem ihtilaf edip hem her ikisinin de haklı çıkması muhaldır" şeklinde bir sonuca varmaktadır.[225]

Hz. Ömer, İslâm tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatında çok önemli bir yeri olan Bedir gazvesine katılanları, atıyye tespiti için esas kabul etmiştir. Hz. Peygamber'in hanımları ve amcası Hz. Abbas dışında, en fazla atıyyenin, bu gazveye iştirak edenlere tahsis edildiğini görüyoruz. Rivâyetlerin ekseriyeti, başta Kureyşli Muhâcirler ve Ensâr olmak üzere, Benî Haşim kabilesinden başlamak şartıyla Bedir gazvesine iştirak eden herkese, ister Arap, ister Mevlâ olsun, Hz. Ali'den başlanarak, yıllık beşer bin dirhem atıyye verilmesinin kararlaştırıldığını bildirmektedir.[226]

---

221 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 279; a.mlf, *Keşfu'l-Murâd*, 404; Henri Laoust, 311.
222 İbn Şâzân, 253-254.
223 İbn Şâzân, 255; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 1 (II, 1856); Beyhakî, II, 299.
224 İbn Şâzân, 255.
225 İbn Şâzân, 256.
226 Ebû Yusuf, 45-48; İbn Sa'd, III, 296; el-Belâzurî, *Futûh*, 636-39; et-Taberî, III, *Tarîh*, 613-14; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 165.

Hz. Ömer, Ensâr için, kendisinin müslüman olması ile kabilesinin bütün mensupları hicretten önce müslüman olan Sa'd b. Muaz'ın şahsiyetinden dolayı, onun kabilesinin esas alınmasını istemiştir. Evs kabilesinin Benî Eşhel kolu böylece ilk sıraya yazılmıştır.[227] Ne var ki bazı Şiî yazarlara göre Hz. Ömer, Ebû Bekir'e ilk biat ettiklerinden dolayı Evs kabilesini Hazreclilerden daha üstün tutmuştur.[228]

Hz. Ömer'in kurduğu Divan Teşkilatı incelendiğinde onun fey' gelirlerini farklı miktarlarda müslümanlar arasında dağıtmasının, insanları zümrelere ayırmakla bir ilgisi bulunmadığı görülecektir. Hz. Ömer Bedir gazvesine iştirak etmiş olanlara en fazla hisse ayırmıştır. Bu husus, tabiî karşılanmalıdır. Çünkü Hz. Ömer, dine hizmeti ve İslâmiyet'e girişteki önceliği esas almak suretiyle bir derecelendirme yapmıştır. Bu nokta ile "takva" meselesi ayrı hususlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki şu âyet, bu farklılığı açıkça benimsemekte ve tabiî bulmaktadır:

"Göklerin ve yerin mirasçısı Allah olduğu halde, Allah yolunda siz niçin sarfetmiyorsunuz? İçinizden Mekke'nin fethinden önce sarfeden ve savaşan kimseler, daha sonra safedip savaşan kimselerle bir değildirler, berikiler daha üstün derecededirler. Allah hepsine cenneti vadetmiştir. Allah işlediklerinizden haberdardır."[229]

Hz. Ömer de Kur'an prensiplerine bağlı kalarak, insanları dine yaptıkları hizmete, Hz. Peygamber'e olan yakınlık ve onunla beraber katlandıkları çileye göre değerlendirmiştir. Bu gibi hususlar, dün de bugün de, bütün devletlerce göz önüne alınan esaslardır. Hiç kimse, adalet ve eşitliği, bütün insanlara aynı şekilde maaş verilmesinde görmemektedir. Herkese yaptığı hizmete karşılık olmak üzere maaş verilmektedir. Burada önemli olan, aynı işi, aynı seviyede yapanlara eşit davranılmasıdır. Hz. Ömer'in yaptığı da budur, o, Bedir'e iştirak edenleri, aynı seviyede kabul etmiştir.[230]

Hz. Ömer, Divan Teşkilatı'nın esasını tespit ettiği ve nasıl bir sıralama yapacağı hakkında, el-Cabiye'de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Kim Kur'an'dan bir şey sormak istiyorsa, Übey b. Ka'b'a gelsin, kim feraiz üzerine sormak istiyorsa, Zeyd b. Sabit'e gelsin, kim fıkha dair soru sormak istiyorsa, Muaz b. Cebel'e gelsin. Kim de mal istiyorsa bana gelsin, çünkü Yüce Allah, beni hazine emanetçisi ve bölüştürücüsü kılmıştır. Ben atıyyeleri vermeye, ilk önce, Rasûlullah'ın zevcelerinden başlıyorum. Sonra ilk Muhâcirler, daha sonra, Mekke'den çıkarılan, evlerimizden mallarımızdan bırakılan arkadaşlarımdan, bundan sonra da, Muhâcirlerden önce Medine'yi yurt edinmiş ve gönülleri iman

---

227 el-Belâzurî, *Futûh*, 631-32; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 148.
228 Hasan Abbas, 194.
229 Hadîd, 57/10.
230 Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 144-145.

ile dolmuş Ensârdan başlıyorum. Kim de hicret etmekte acele etmişse, atıyye de ona çabuk verilecektir. Kim de hicret etmekte gecikmişse, atıyye de gecikerek verilecektir. Kimse, devesinin çöktüğü yerden başka şeyi suçlamasın!"[231]

Şiî tarihçi Mustafavaî Hâkim'in *el-Mustedrek*'inde geçen Hz. Ömer'in, "Kim Kur'an'dan bir şey sormak istiyorsa, Übey b. Ka'b'a gelsin. Kim helal ve haram hakkında bir şey sormak istiyorsa, Muaz b. Cebel'e gelsin. Kim de mal istiyorsa bana gelsin. Çünkü Yüce Allah, beni hazinedâr kılmıştır"[232] anlamındaki yukarıdaki sözlerinden hareketle "Onun hazinedar olma ayrıcalığını itiraf ettiğini, ilim ve marifet konularında ise Übey b. Ka'b ile Muaz b. Cebel'in kendisinden daha bilgili ve üstün olduğunu açıkladığını" ifade ederek Hz. Ömer'in müşkil meseleleri çözemediği sonucuna varmaktadır. Bununla birlikte Sünnî kaynaklarda geçen, Huzeyfe'nin Hz. Ömer hakkında, "İnsanların tamamının ilmi Ömer'in ilminden ders almıştır" anlamındaki sözü ile İbn Mes'ûd'un onun ilmi ile ilgili olarak, "Arap kabilelerinin ilmi terazinin bir kefesine Ömer'in ilmi de bir kefeye konulursa Ömer'in ilmi ağır basar" şeklindeki sözüne hayret ettiğini belirtmektedir.[233]

Şîa kaynakları Hz. Ömer'in Beytülmâlden 80 bin dirhem aldığını daha sonra "Ben borç usûlü aldım" diyerek inkar ettiğini de kaydetmektedir.[234] Halbuki Şiî müelliflerin Şiî tarihçi olarak kabul ettikleri Ya'kûbî Hz. Ömer'in yaralandığında oğlu Abdullah'a şöyle dediğini kaydetmektedir: "Ben müslümanların Beytülmâlinden 80 bin dirhem ödünç aldım. Benim oğlum bu borcu ödesin. Şayet onun malı yeterli gelmezse Hattab ailesi ödesin. Onlarınki de yeterli gelmezse Benî Adiyy malından ödeyin. Benî Adiyy de ödeyemezse Kureyş'ın tamamı ödesin."[235]

Hz. Ömer'in, karşılaştığı problemleri çevresindeki sahâbîlerle istişare ederek çözüme kavuşturduğu bilinmektedir. Mecusîler, Ehl-i Kitap olmadığından onlara nasıl davranacağını bilmediğini söylediğinde, Abdurrahman b. Avf, "Ben Rasûlullah'tan 'Onlara Ehl-i Kitap gibi muamale yapın' dediğini duydum" dedi.[236] Abdurrahman b. Avf Rasûlullah'ın Hecer Mecusîlerinden cizye aldığına dair şahidlik edinceye kadar Ömer Mecusîlerden cizye almıyordu.[237]

Bu konu ile ilgili rivâyetleri aktaran Şiî yazar el-Eminî Hz. Ömer hakkında, İslâm iktidarında işbaşına gelen kişinin Mecusîler ile ilgili hükmü öncelikle bilmesi gerektiğini

---

[231] Ebû Ubeyd, 211; Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyan el-Fesevî, *Kitabu'l-Ma'rife ve't-Tarîh*, (riv. İbn Dürüsteveyh; thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), I-IV, Medine 1990, I, 463; Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", II, 147.

[232] Hakim en-Nîsaburî, III, 304.

[233] Mustafavî, *Hakaik*, 221-223.

[234] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 404.

[235] Ya'kûbî, II, 159.

[236] Malik, "Zekât", 24 (I, 278).

[237] Buhârî, "Cizye", 1 (IV, 62); el-Eminî, VI, 280-281.

belirterek, yüce bir görev olan halifeliği istemekle birlikte ertesi gün onun gereklerini bilmeyen kişiye şaşılması gerektiğini söylemektedir.[238]

el-Eminî, Hz. Ömer'in at ve kölelerden zekât alınıp alınmayacağını bilmediğini de iddia etmekte ve bu iddiasını isbatlamak için bazı Sünnî kaynaklardan aşağıdaki rivâyetleri aktarıp yorumlamaktadır:

Harise'den rivâyet olunduğuna göre, Şamlılardan bir kaç kişi Ömer'in yanına gelerek, "Biz birçok mal, at ve köleye sahip olduk. İstiyoruz ki bunlar için zekât ve temizleyici (tahûr) şeyler bulunsun" dediler. Ömer, "Benim her iki arkadaşım ne yapmışlarsa ben de onu yaparım" dedi. Hz. Muhammed (s.a.)'ın ashâbı ile istişare etti. Onlar arasında Hz. Ali de vardı. Hz. Ali, "Şayet senden sonra alınacak devamlı bir cizyeye dönüşmezse güzeldir" dedi.[239]

Süleyman b. Yesar'dan rivâyet olunduğuna göre Şamlılar Ebû Ubeyde b.el-Cerrah'a, "Bizim at ve kölelerimizden zekât al" dediler. O, kabul etmedi. Sonra Ömer b. el-Hattab'a durumu bildirdi. O da kabul etmedi. Yine Ebû Ubeyde ile konuştular. Ömer Ebû Ubeyde'ye, "Şayet istiyorlarsa onlardan al ve onların fakirlerine geri ver. Kölelerini rızıklandır" dedi.[240]

Bu rivâyetleri aktardıktan sonra el-Eminî şöyle bir yorum yapmaktadır: Birinci rivâyetin zahirine göre halife at ve köleden zekât alınmayacağını bilmiyordu. Bu yüzden sorumluluğu kendisinden önceki iki arkadaşına yüklemiştir. Sahâbe ile istişare edinceye kadar onların da bu konuda neler yaptıklarını bilmiyordu. Hz. Ali atta zekâtın olmayacağına işaret etti. Fakat kendisine uyulacak bir bid'ata dönüşmeden ve cizye gibi telakki edilmeden mutlak bir iyilik olarak alınmasını güzel gördü.[241]

Bu rivâyetlerin değerlendirilmesinde görüldüğü gibi el-Eminî ve onun gibi düşünen Şiî yazarlar, Hz. Ali'nin bütün ictihâdlarını doğru kabul etmekte, Hz. Ömer'in ictihâdlarına ise hep kuşku ile bakmakta ve onları olumsuz yorumlamaktadırlar.

11. Hicrî Tarihi Esas Alması

Câhiliye döneminde Araplar önemli olayları tarih başlangıcı olarak kabul ederlerdi. Arap yarımadası halkının sürekli olarak kullandığı belirli bir takvimi yoktu. Araplar yaşadıkları olayları ve vakitleri belirlemek için farklı yöntemler kullanırlardı. Olayları genellikle hükümdarların saltanatlarıyla tarihlendirirlerdi. Bazen kabile veya devlet başkanları gibi önemli simaların dönemlerini esas alarak tarihlendirdikleri de olurdu.[242]

---

238 el-Eminî, VI, 281.
239 Ahmed b. Hanbel, I, 14.
240 Malik, "Zekât", 23, (I, 277); el-Eminî, VI, 155.
241 el-Eminî, VI, 156.
242 Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, Ankara 1999, 14.

İslâm gelmeden önce Mekke'de oturan Kureyş, büyüklüğünü nazar-ı dikkate alarak, Kusay b. Kilâb'ın ölümünü takvim başlangıcı olarak alıyordu. Fakat Fil hadisesini müteakip Mekkeliler bu hadiseyi takvim başlangıcı olarak almaya başladılar.[243] Bu yüzden bazı İslâm tarihi kaynaklarında "Fil yılından şu kadar önce, şu kadar sonra" şeklinde ifadelere rastlanmaktadır.

İslâmiyet'in doğduğu senelerde, Mekke'de kamerî takvim kullanılıyordu. Ancak şemsî takvime de bazen başvurdukları oluyordu. Nitekim haram ayları (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb) diledikleri mevsimlere rastlatmak için, Şemsî takvime göre bazı ayarlamalar yaparak, ayları geri bırakıyorlardı. Bu ayları geciktirme işine *Nesî'*, bu işle görevli kimseye de *Nâsî'* deniyordu.

Nesî' işlemi, Hz. Muhammed'in Veda haccına kadar devam etmiştir. Fakat o sıralarda nâzil olan *"Nesî' (haram ayları geciktirmek) ancak küfürde bir artış (sebebi)dir"*[244] âyet-i kerimesiyle "nesî" işlemi yasaklanmıştır.[245]

Bununla birlikte herkesin üzerinde anlaştığı "Takvim Başlangıcı" teşkil eden belli bir olay mevcut değildi. Buna rağmen, kıtlık, savaş, belli bir şahsın ölümü[246] gibi hafızalara yer etmiş pek çeşitli olaylardan itibaren senelerin sayıldığına da rastlanmaktadır. Senelerin sayımında kullanılan bu çeşit başlangıç olayları bölgeden bölgeye, devirden devire değişmekteydi. Bu sosyal alışkanlık durumunu göz önüne alırsak, Rasûlullah'ın henüz sağlığında dahi müslümanların "hicret" olayını, senelerin sayılmasında kullanmış olabileceklerini düşünebiliriz; şu kadarı var ki hiç bir kaynakta bunun bizzat Rasûlullah'ın bir emri üzerine başlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır[247]

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelir gelmez, tarih kullandığı söyleniyor[248] ve hicret olayını kimin takvim başlangıcı yaptığı veya tarihleştirdiği konusunda bir ihtilaf söz konusu olsa da hicret olayının müslümanlar arasında "takvim" başlangıcı olarak resmen benimsenip bütün müslümanlar arasında kullanılır hale gelmesi, Halife Ömer zamanında alınan bir karar ile mümkün olabilmiştir.[249]

Şiî tarihçi Cafer el-'Âmilî, Hz. Peygamber'in bizzat kendisi birkaç defa bazı münasebetlerden dolayı hicrî tarih kullandığını belirterek hicret olayının Rasûlullah döneminde

---

243 Ya'kûbî, 8; İhsan Süreyya Sırma, *İslâm ve Tarih*, İstanbul 1991, 24.
244 Tevbe, 37.
245 Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, 202; Sırma, *İslâm ve Tarih*, 21.
246 Ebû Cafer Muhammed b. Habib, *el-Muhabber*, Beyrut ts., 5-8.
247 Bkz. Semhûdî, II, 248; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1980 II, 1153.
248 et-Taberî, *Tarîh*, II, 388; Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *eş-Şemârih fî İlmi't-Tarîh*, Kuveyt 1399, 21.
249 Buhârî, *Tarîhu'l-Kebîr*, I, 9-10; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 10; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1153; Ebû's-Safa Salahaddin Halil b. Aybek b. Abdillah Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefeyat*, I-XXII, Beyrut 1991, I, 12; Sırma, *İslâm ve Tarih*, 24.

tarih başlangıcı olarak kullandığına inandığını belirtmektedir. Ona göre Hz. Ömer döneminde ise sadece yılın ilk ayı Rebiulevvel yerine Muharrem olarak değiştirilmiştir.[250]

Rasûlullah'ın Necran Hıristiyanlarına göndermek üzere Hz. Ali'ye bir mektup yazdırdığında ona hicretin beşinci yılında yazıldığını yazması için emrettiğine dair Süyûtî'den bir rivâyet[251] nakleden Cafer el-'Âmilî, Hz. Ömer'in bu konuda sadece Rasûlullah'a uyduğunu, yeni bir şey yapmadığını belirtmektedir.[252]

Muhammed Hamidullah'ın tespitlerine göre ise, Rasûlullah'tan gelen hiçbir mektup yahut muâhedenâme tarih taşımamaktadır.[253] Hakikatte ancak Halife Ömer zamanındadır ki İslâm Hükûmeti bir tarihlendirme sistemi, yani Hicrî tarih esasını kabul etmiştir.[254] Buna sebep olarak kaynaklarda bazı olaylar zikredilmektedir. Meselâ Ebû Musa el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'e yazdığı bir mektupta halifeye, "Senden mektup alıyoruz, fakat tarihleri yok" diyordu.[255] Yine bir gün Hz. Ömer'e üzerinde "Şa'ban" yazılı bir vesika getirildi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Bu hangi Şa'ban'dır? Gelecek olan Şa'ban mı yoksa içinde bulunduğumuz Şa'ban ayı mı?" diye sorduktan sonra yanındakilere, "Öyle bir şey yapın ki insanlar için anlaşılır olsun" dedi.[256] Bazıları Hz. Peygamber'in nübüvvetinin, bazıları vefatının diğer bazıları da hicretinin başlangıç olmasını teklif ettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Biz Hz. Peygamber'in hicretini tarih başlangıcı olarak alalım, zira onun hicreti ile hak ve batıl birbirinden ayrılmıştır" dedi. Bunun üzerine hepsi Hz. Peygamber'in hicreti üzerine ittifak edip, Hz. Peygamber'in Medine'de kaç yıl kaldığını hesapladılar. Bunun on sene olduğunu tespit ettiler. O günden sonra da hicret, müslümanların takvim başlangıcı olarak kullanıldı. Senenin ilk ayı Ramazan olarak teklif edildiği halde Muharrem ayı üzerine karar kıldılar.[257] Bir çok kaynakta Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin tavsiyesi üzerine hicreti esas aldığı kaydedilmektedir.[258] Hicretin tarih başlangıcı olarak kabul edilişi, hicretin 17. veya 18. (m. 638 veya 639) senesine rastlar.[259]

Hicretin tarih başlangıcı olarak kabul edilmesi birçok kişi tarafından Hz. Ömer'in bir meziyeti olarak kabul edilmesine[260] karşın bazı Şiî müellifler, hicretin Rasûlullah döneminde tarih

---

250 Bkz. el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 35, 55.
251 Bu rivâyet için bkz. es-Süyûtî, *Şemârıh*, 21; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 52.
252 Bkz. el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 52-55.
253 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1083.
254 Kettanî, I, 180-83.
255 et-Taberî, *Tarîh*, II, 388.
256 et-Taberî, *Tarîh*, II, 388-89; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 67.
257 et-Taberî, *Tarîh*, II, 389; Sırma, *İslâm ve Tarih*, 25-26.
258 Bkz. et-Taberî, *Tarîh*, II, 391; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 67-68.
259 et-Taberî, *Tarîh*, II, 391.
260 Bkz. Galib Abdulkâfî el-Kuraşî, *Evveliyatu'l-Farûk es-Siyâsiyye*, Riyad 1990, 78.

başlangıcı olarak kabul edildiğini isbatlamaya çalışarak Hz. Ömer'i böyle bir meziyetten yoksun bırakma çabasında olmuşlardır.[261]

12. Devriye Gezmesi

Bilindiği gibi Hz. Ömer bazen devriye gezer, ahaliyi kontrol ederdi. Kaynaklarda Hz. Ömer'in şehirde geceleyin devriye gezen ilk halife olduğu belirtilmekte[262] ve konu ile ilgili çok sayıda menkıbesi zikredilmektedir.[263] Şiî müellifler bu konuda Hz. Ömer'in aleyhinde yorumlayabilecekleri bazı örnekleri naklederek onun tecessüs yaptığı, tecessüsün ise Kur'an[264] ve Sünnet'te[265] yasaklandığı gerekçesi ile Hz. Ömer'i tenkit etmektedirler.

Hz. Ömer devriye gezerken, İslâm'a aykırı pek çok olayla karşılaşmış ve bazı önlemler almıştır. Şiî yazarların da Hz. Ömer'i eleştirmek için eserlerine aldıkları bu olaylardan bir iki tanesi zikredilerek Şiî yazarların olaya nasıl baktıkları değerlendirilecektir.

Bir gece Hz. Ömer, evinde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitir ve meraklanır. Duvarın üzerine çıkar, bir de ne görsün, orada şarap da var kadın da. Hz. Ömer bağırarak, "Ey Allah'ın düşmanı! Sen Allah'a isyan edeceksin de Allah da senin perdeni yırtıp seni rezil etmeyecek mi zannettin?" Adam şöyle cevap verir: "Müslümanların halifesi acele etmeyiniz. Ben bir günah işlemişsem siz üç günah işlediniz. Allah tecessüsü, gizlilikleri araştırmayı menetti, siz yaptınız. Allah evlere kapılarından girmeyi emretti, siz duvardan atlayarak girdiniz. Allah kendi evlerinizin dışında, başkalarının evlerine izin almadan girmeyiniz diye emretti, siz ise iznim olmadan evime girdiniz." Bu cevabı alan Hz. Ömer, o adama karşı herhangi bir işlem yapmaz, onu affeder.[266] Ama doğru ve ahlaklı yolu tercih edeceğine dair ondan söz alır.[267]

Diğer bir rivâyette ise Ebû Mihcen es-Sekafî'nin arkadaşları ile birlikte içki içtikleri Hz. Ömer'e bildirilir, Hz. Ömer de kalkıp onların yanına gider. Bunun üzerine Ebû Mihcen ona, "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu sana mubah değildir. Allah seni tecessüsten nehyetmiştir" der. Hz. Ömer de bu durumu Zeyd b. Sabit ve Abdurrahman b. Avf'tan sorar. Onlar, adamın doğru söylediğini tasdik ettiklerinde Hz. Ömer onların yanından ayrılır.[268]

---

261 Hicretin tarih başlangıcı olarak kabul edilişi ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. et-Taberî, *Tarîh*, II, 388-393; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 67-68; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 10; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 32-57; Bıltacî, 368-373; el-Kuraşî, 75-78; Sırma, 24-26.

262 Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 59; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 138.

263 Bu menkıbeler için bkz. İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 93-102.

264 Bkz. Hucurât, 49/12.

265 Ahmed b. Hanbel, II, 287; 342, 465, 482, 492; Buhârî, "Edeb", 57 (VII, 88); Müslim, "Adâb", 9 (III, 1985).

266 İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 17-18; el-Eminî, VI, 121; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 345-46; Mevdudî, *Tefhim*, V, 418. ayrıca bkz. Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 277-78.

267 Ebû Bekir Muhammed b. Cafer b. Sehl es-Sâmirî el-Harâitî, *Mekârimu'l-Ahlak ve Me'âlîha ve Mahmudu Tarikuhâ*, (thk. Eymen Abdulcâbir), Kahire 1999, 152; Mevdudî, *Tefhim*, V, 418.

268 Abdurrazzak, X, 232; Kurtubî, XVI, 333; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 348.

Bu iki örnekte olduğu gibi Şiî yazarların bu konuda seçip naklettikleri örneklerde genellikle Hz. Ömer içki içen, zina eden ve şarkı söyleyenler ile karşılaşır onlara hiçbir ceza uygulamadan geri döner. Bu vesile ile Şiî yazarlar, Hz. Ömer'in Yüce Allah'ın yasakladığı bir konuda ictihâdda bulunduğunu ileri sürerek onu eleştirirler.[269] Ne var ki Hz. Ömer'in halifeliği döneminde gece devriyesi sayesinde ümmetin yararı ve devletin iyiliğini gözettiğine, insanların iyi durumda olduklarından emin olmak istediğine, muhtaç ve mazlum olanları tespit etmeye uğraştığına dair hiçbir örnek[270] Şiî yazarlar tarafından gündeme getirilmemektedir.

13. Ahkâm Bilgisi ve Hukukî Uygulamaları

Şîa, gerek Rasûlullah gerekse Râşid Halifeler döneminde Hz. Ali'nin bilgi, özellikle hukukî bilgi (kaza) konusunda diğer üç halifeden daha donanımlı olduğunu isbatlamak ve verdiği kararların isabetliliğini vurgulamak için çok çaba sarf etmektedir. Bu anlayıştan hareketle ilk üç halifeyi de ahkâm bilgisinden yoksun olmakla suçlamaktadır.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında Ömer b. el-Hattab'ın Bakara sûresini 12 yılda öğrendiğine dair rivâyetler bulunmaktadır.[271] Şiî müellifler bunu Hz. Ömer'in aleyhine eksi bir puan olarak göstermekte "Bütün Kur'an'ı öğrense idi 130 sene gerekecekti" gibi istihzaî sözler sarf etmektedirler. Bunu Hz. Ömer'in zekasında bir kusur olduğuna yorumlayarak onun Rasûlullah döneminde Kur'an'ın tamamını öğrenemediğini belirtmektedirler.[272] Halbuki Ömer'in ve bazı sahâbîlerin Kur'an-ı Kerim'i öğrenme metotları şöyle idi: Bir âyet nâzil olduğu zaman bu âyetin ilgilendirdiği bütün meseleleri de öğrendikten sonra yeni bir âyeti ezberlemeye geçiyorlardı.[273]

Şiî müellifler Hz. Ali'nin bilip Hz. Ömer'in bilmediği çok sayıdaki hukukî davadan söz etmektedirler.[274] Ayrıca Hz. Ömer'in ahkâm konusunda rey, sezgi ve zanna dayanan şeyler söylediğini iddia etmektedirler.[275] Bu arada Hz. Ömer'in istişare maksadıyla Hz. Ali'den sorduğu konuları bile onun bilgisizliğine yormaktadırlar.

Hz. Ömer'in ahkâmla ilgili bir konu hakkında çeşitli uygulamalarda bulunması, eski ve yeni Şîa yazarları tarafından eleştirilmektedir. Bununla ilgili olarak onun dedenin miras hukuku konusunda yetmiş veya yüz farklı hüküm[276] uyguladığına dair rivâyetler zikredilmekte ve bu farklı uygulamalar tenkit edilmektedir.[277]

---

269 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 277-78; el-Eminî, VI, 121-23; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 345-48.
270 Bu konuda bkz. İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 93-102; el-Kuraşî, 79-85.
271 İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 211; Kurtubî, I, 40.
272 el-Eminî, VI, 197.
273 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 90.
274 Bu konuda değişik örnekler için bkz. el-Meclisî, XL, 228, 307.
275 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 281.
276 et-Tûsî, *et-Tecrîd*, 253. Bkz İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XII, 21.
277 et-Tûsî, *Tecrîd*, 253; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 281.

Şîa'nın bu tarz eleştirilerine karşı Kâdî Abdulcebbâr şu şekilde cevap vermiştir: İctihâdî konularda ihtilafın olması caizdir. Emareler ve galip zanna göre bir görüşten diğer görüşe dönmek uygundur. Hz. Ali de ümmü veled ve kardeşlerle birlikte dedenin miras payı konusunda böyle davranmıştır.[278]

Şîa kaynaklarında Hz. Ömer'in isabetli hüküm verip vermediğini kendisinin bile bilmediğine dair rivâyetler zikredilmektedir. Bu konuda İbn Şâzân, şu rivâyeti nakletmektedir:

Taif'ten Süfyan b. Abdillah es-Sekafî bazı insanlar ile birlikte Ömer'in yanına geldi. Süfyan arkadaşlarına, "Mü'minlerin Emiri size bir şey sormadan siz söze başlamayın" tavsiyesinde bulundu. Bu arada birbirleri ile çekişen iki kişi Ömer'in yanına geldi. O da aralarında hükmetti. Oradakiler, "İsabet ettin" dediler. Ömer onlara, "İsabet ettiğimi nasıl biliyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki Ömer isabet mi yoksa hata mı yaptığını bilmiyor" dedi.[279]

a- İbadetler ile İlgili Uygulamaları

Şîa kaynakları Hz. Ömer'in ibadetler ile ilgili gerekli bilgiye sahip olmadığını belirtmektedir. Bu kaynaklarda Hz. Ömer'in en önemli ibadetlerden olan namazı kıldıracak kadar yeterli bilgiye sahip olmadığına dair, Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet olunmaktadır:

"Ömer insanlara sabah namazını kıldırdı. Namaz bittiğinde insanlara yöneldi ve şöyle dedi: 'Ey insanlar şüphesiz Ömer, size sabah namazını cünüp olarak kıldırdı.' İnsanlar ona, 'Senin görüşün nedir?' diye sorduklarında o, 'Ben namazımı iade edeceğim siz iade etmezsiniz' dedi. Ali (a.s.) dedi ki: 'Senin de onların da namazı iade etmeleri gerekir. Zira insanlar imâmları ile birlikte rükû' ve secde ederler. İmâmın namazı bozulduğunda ona uyanların da namazı bozulur."[280]

aa- Teyemmüm

Şiî yazar el-Eminî, başta Buhârî olmak üzere bir çok hadîs kitabında değişik varyantları olmasına rağmen kendi düşüncesine göre yorumlayabileceği bazı rivâyetleri Ehl-i Sünnet'in bazı hadîs kaynaklarından alıntılayarak, Hz. Ömer'in teyemmüm âyetinden habersiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu rivâyetlere göre, bir kişi Ömer'e gelerek, "Ben cünüp oldum da su bulamadım" der. Ömer ona, "Namaz kılma" diye cevap verir. Ammâr ona, "Hatırlar mısın ey Mü'minlerin Emiri! Hani ben ve sen bir seriyyedeydik. İkimiz de cünüp olmuş fakat su bulamamıştık. Sen namaz kılmamıştın ama ben toprakta yuvarlanarak namazımı kılmıştım da Hz. Peygamber, 'Sana ellerini yere vurman sonra üfürerek onlarla yüzüne ve kollarına mesh etmen yeterlidir'

---

[278] Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 18-19; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 193.
[279] İbn Şâzân, 181.
[280] Nu'mân, *De'âim*, 152.

buyurmuştu" der. Bunun üzerine Ömer, "Allah'tan kork ey Ammâr!" der. Ammâr ise "İstersen bunu hiç söylemeyeyim" karşılığını verir.[281]

el-Eminî'nin naklettiği başka bir rivâyete göre ise, adam Hz. Ömer'e, "Ey Mü'minlerin Emiri! Bir iki ay su beklediğimiz oluyor fakat su bulamıyoruz" der. Hz. Ömer ona, "Ben su buluncaya kadar namaz kılmam" diye cevap verir.[282]

Hadîs, *Sahîh-i Buhârî*'de şu şekilde geçmektedir: "Bir kişi Ömer'e gelerek, 'Ben cünüp oldum da su bulamadım' dedi. Bunun üzerine Ammâr b. Yasir Hz. Ömer'e, 'Hatırlamaz mısın? (bir defa) ikimiz bir seferde idik. Sen namaz kılmadın. Ben ise (toprak üstünde) yuvarlandıktan sonra namaz kıldım. Bu (yaptığım) işi sonra Hz. Peygamber'e arz ettim de Hz. Peygamber, '*Sana bu kadarı yeter*' buyurup ellerini yere vurdu ve (ellerine bulaşan toprağın) üzerine üfledikten sonra (iki avucu ile) yüzüne ve iki eline mesh buyurdu.[283]"

el-Eminî bu hadîsin kendi görüşüne göre yorumlayabileceği rivâyet biçimini *Sahîh-i Buhârî*'de bulamadığı için Buhârî'yi hadîsi tahrif etmekle (idrac yapmakla) suçlamaktadır. Çünkü Buhârî'nin rivâyetinde "Namaz kılma" ve "Böyle bir durumda ben namaz kılmam" gibi ifadeler yer almamaktadır. Ayrıca el-Eminî bundan hareketle Hz. Ömer'i teyemmüm âyetini ve teyemmüm ile ilgili hadîsleri bilmemekle suçlamaktadır.[284]

Sünnî alimlere göre, Hz. Ömer ya vaktin çıkışına kadar su bulurum ümidiyle namaz kılmamış, yahut teyemmüm yalnız küçük abdesti izale eder, cünüplüğü izale edemez itikadında bulunmuştur ki, bu ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Hatta Hz. Ömer'in meşhur mezhebi budur denilerek onun bu hareketi yorumlanmıştır.[285]

ab- Ezân

Günümüzde Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında önemli bir farklılık olarak varlığını sürdüren önemli konulardan biri ise hiç şüphesiz ezânın farklı okunuşudur. Şîa bu farklılığı ezânın Rasûlullah döneminde nasıl okunmaya başladığına kadar dayandırmaktadır. Zira Şîa kaynaklarına göre ezân vahiyle belirlenmiştir. Ca'fer es-Sâdık'a dayandırılan bir rivâyete göre Cebrail ezân için Rasûlullah'ın yanına gelerek hem ezân hem de ikamet okumuş Rasûlullah da daha Cebrail yanından ayrılmadan önce Bilâl'ı çağırması için Hz. Ali'ye emretmiş. Hz. Ali onu çağırıp Bilâl geldiğinde, Rasûlullah ona ezânı öğretmiş ve okumasını emretmiştir.[286]

---

281 Müslim, "Hayd" 28 (I, 280); Ebû Davûd, "Tahâret", 123 (I, 228-29); el-Eminî, VI, 83. Hadîsin değişik varyantları için bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 265; İbn Mâce, "Tahâret", 91 (I, 188); Nesâî, "Taharet", 195 (I, 165-66).

282 Ahmed b. Hanbel, IV, 319; Ebû Dâvûd, "Taharet", 123 (I, 228); el-Eminî, VI, 83.

283 Buhârî, "Teyemmüm", 4 (I, 87).

284 el-Eminî, VI, 84.

285 Bu konuda bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 376-85; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1983, II, 634; Ahmed Naim-Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarih Tercümesi*, II, 247-252.

286 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 236-237.

Ehl-i Sünnet'in en güvenilir hadîs kitapları olarak kabul ettiği *Kütüb-i Sitte*'nin bir kısmında yer aldığına göre ezânın Abdullah b. Zeyd tarafından teklif olunduğu ve Abdullah b. Zeyd'in buna dair bir rüya gördüğü söylenmektedir. Sözkonusu rivâyetlerin bir çok varyantından Hz. Ömer'in de aynı rüyayı gördüğü belirtilmektedir.[287]

Sahîh-i Buhârî de ise bu münasebetle Abdullah b. Zeyd'in ismi anılmamaktadır. Bu konuda bazı ashâbın çan çalmak, düdük öttürmek lehinde görüş beyan ettikleri halde Hz. Ömer'in ezânı teklif ettiği, Hz. Peygamber'in de bunu kabul ederek Bilâl-ı Habeşî'ye ezân okumayı emrettiği bildirilmekte ve Ömer'in rüyasından da bahsedilmemektedir.[288]

Şîa kaynaklarında Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in ezânı Abdullah b. Zeyd'den aldığını söyleyen kişileri zemmettiği ve "Vahiy ezânı Peygamberinize indiriyor. Siz ise onun Abdullah b. Zeyd'den aldığını iddia ediyorsunuz" dediği söylenmektedir.[289]

Şiîler ezân ve ikamette "Hayye 'ala'l-felah" tan sonra iki defa söylenmek üzere "Hayye 'ala hayri'l-amel" (amelin hayırlısına geliniz) ibaresini ilave ederler. Şîa kaynaklarına göre bu ibare başlangıçta ezân metninde yer almakta iken Hz. Ömer, müslümanların daha çok namaza yönelip cihadı terk etmemeleri için onu metinden çıkarmıştır.[290] Onlar bu ibareden kastedilen mananın velâyet olduğunu söylemektedirler. Onlara göre Hz. Ömer, velâyete teşviki ve daveti önlemek amacıyla ezândan bu ibareyi çıkartmıştır.[291]

Bu ibarenin ezân ve ikametin aslında yer aldığına kesin inanan Şîa'ya göre bu ibare okunmadan ezân ve ikamet sahîh değildir. Bu konuda Şiî alimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.[292]

Sünnîlerin oturdukları yerleşim alanlarında sabah ezânında, "Hayye 'ala'l-felah"tan sonra iki defa, "es-Salâtu hayrun mine'n-nevm" (namaz uykudan hayırlıdır) sözü tekrarlanır ki buna "tesvîb" denilir. Şîa bu ibarenin gerek Rasûlullah döneminde gerekse ilk halife Hz. Ebû Bekir

---

287 Ebû Dâvûd, "Salat", 27, 28 (I, 335-339); İbn Mâce, "Ezan", 1 (I, 232-33); Tirmizî, "Ebvâbu's-Salat", 139 (I, 358-59).

288 Buhârî, "Ezan", 1 (I, 150).

289 Nu'mân, *De'âim*, 142; Bazı kaynaklarda da Cafer es-Sâdık'ın da öyle söylediği zikredilmektedir. Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 37; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 84. Ezan'ın vahiyle belirlendiğine dair ayrıca bkz. el-Küleynî, III, 302; Sadûk, *Men la Yahduruhu'l-Fakîh*, I, 183.

290 İbn Şâzân, 201-202; Nu'mân, *De'âim*, 142; Yusuf Bahranî, *el-Hadâiku'n-Nadire fî Ahkâmi'l-İtreti't-Tâhire*, (nşr. Muhammed Takî el-Îrevanî), I-XX, Beyrut 1985, VII, 438; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 238-239; Ayrıca bkz. Şevkanî, II, 19. el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 95.

291 Hürr el-'Âmilî, *Vesâilu'ş-Şîa*, IV, 647; Ali Ahmed es-Salûs, *Eseru'l-İmâme fi'l-Fıkhı'l-Ca'ferî ve Usûlih*, Katar 1982, 380; İbrahim Çalışkan, "Ca'ferî Mezhebinde İbadetler", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, 484.

292 Bkz. eş-Şerif el-Murtazâ Ebû Kasım Ali b. el-Hüseyn el-Mûsevî, *el-İntisâr*, Beyrut 1985, 39; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 88.

döneminde sabah ezânında yer almadığını söylemekte ve Hz. Ömer'i nassa karşı ictihâd ettiğinden dolayı eleştirmektedir.[293]

Rasûlullah döneminde okunan ezânın sözlerini nakleden İslâm tarihi kaynaklarında, "Hayye 'ala hayri'l-amel" ibaresine rastlamadık.[294] "es-Salâtu hayrun mine'n-nevm" (namaz uykudan hayırlıdır) sözünün, birçok kaynakta Rasûlullah döneminde sabah ezânına ilave edildiğine dair rivâyetler bulunmaktadır.[295] Ancak bazı kaynaklarda ise Hz. Ömer döneminde bu sözün sabah ezânına ilave edildiği belirtilmektedir. İmâm Malik "tesvib" ile ilgili olarak *Muvatta* adlı eserinde şöyle bir rivâyet zikretmektedir: "Müezzin, sabah namazının vakti olduğunu bildirmek üzere Ömer'in yanına gelir. Onun uykuda olduğunu görür ve 'Namaz uykudan hayırlıdır' der. Ömer ona bu ifadeyi sabah ezânında söylemesini emreder."[296]

Şiî çevrelerde ikinci şehadet cümlesinden sonra iki defa okunan, "Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah" (Ali'nin Allah'ın dostu olduğuna şehadet ederim) veya, "Eşhedü enne Aliyyen emîrü'l-mü'minîne hakkan" (meşru emîrü'l-mü'minînin Ali olduğuna şehadet ederim) gibi ifadeler, Şîa'nın meşhur ve sahîh rivâyetlerinde yer almaz ve ezânın sözlerinden sayılmaz.[297] Bununla birlikte bu cümlelerin okunması Şiî alimleri arasında fiilî bir tasvip görmüş ve yaygınlık kazanmıştır.[298]

ac- Terâvih Namazı

Şîa kaynaklarına göre Ramazan ayına mahsus olan terâvih namazını Hz. Ömer ihdas etmiş, bu suretle dinde olmayan ve Hz. Peygamber'in istemediği bir şeyi yapmıştır. Terâvih namazının bid'at olduğu konusunda Şîa alimleri ittifak etmektedirler. Zira Şîa alimleri şöyle bir hadîs rivâyet etmektedirler: "Ey insanlar! Ramazan ayında geceleyin cemaat olarak namaz kılmak bid'attir. Kuşluk namazı da bid'attir. Agâh olun, bu ayda nafile için bir araya gelmeyin. Kuşluk namazını da kılmayın. Zira sünnette olan az amel yapmak çok bid'atten daha hayırlıdır. Agâh olun her bid'at sapıklıktır. Her sapıklığın yolu ateşedir"[299]

Şîa alimlerine göre Rasûlullah Ramazan ayı gecelerinde nafilelerini cemaatsız olarak kılmış ve böyle davranmayı teşvik etmiştir. H. 13 (m. 634) yılında vefat edinceye kadar Ebû Bekir de aynı şekilde devam etmiştir. Ondan sonra Ömer iş başına geçtiğinde o yılın Ramazan ayını bu şekilde geçirmiş. Ömer, H. 14 (m. 635) yılında mescide bazı arkadaşları ile birlikte gittiğinde, bazı insanların mescidde nafile kıldıklarını görmüş. Bunlardan bazıları kıyamda, bazıları rükû'da,

---

293 Bkz. Hürr el-'Âmilî, *Vesâilu'ş-Şîa*, IV, 650-652; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 218-219.
294 Ezan'ın sözleri için bkz. Ebû Dâvûd, "Salat", 28, (I, 338); eş-Şafiî, *el-Umm*, I, 104.
295 Bkz. İbn Sa'd, I, 248; İbn Kesîr, *es-Sîre*, II, 336.
296 Malik, "Salat", 1 (I, 72); Ayrıca bu rivâyetler için bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 219-21.
297 Bkz. Sadûk, *Men la Yahduruhu'l-Fakîh*, I, 188.
298 Abdurrahman Çetin, "Ezan", *DİA*, XII, 37.
299 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 219; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 282; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 289.

bazıları oturuyor, bazıları secdede, bazıları okuyor, bazıları tesbih getiriyor, bazıları ihram tekbirini getiriyor, bazıları selam veriyor olduğu halde görmüş. Bunu ıslah etmeyi görevleri arasında saymış. Onlara bu ayda gecenin başlangıcında kılınmak üzere terâvihi gelenek haline getirmiştir.[300] Böylece insanları kesin bir hükümle bu karar üzerine bağlamış. Bu karar diğer vilâyetlere de bildirilmiş. Medine'de de biri erkeklere biri ise kadınlara terâvih namazını kıldırmak üzere iki imâm tayin etmiştir.[301]

Hz. Ömer Ramazan ayının başka bir gecesinde dışarı çıkıp mescidde kandillerin yandığını görünce, "Bu nedir" diye sormuş ve kendisine, "İnsanlar nafile namaz için toplanmışlar" denilmesi üzerine Hz. Ömer, "Bu ne güzel bir bid'attir" demiştir. Hz. Ömer'in olayı bu şekilde değerlendirmesi Şîa müellifleri tarafından onun kendi itirafıyla Rasûlullah'ın her bid'atin sapıklık olduğuna dair sözüne aykırı davrandığı şeklinde yorumlanmıştır.[302]

Şiî yazarlara göre Hz. Ali terâvih namazını sünnete aykırı bulduğundan, Kûfeliler kendilerine Ramazan ayının nafilelerini kıldırmak üzere bir imâm tayin etmesini istediklerinde Hz. Ali onlara engel olmuş, bunun sünnete aykırı olduğunu anlatmış ve onlar da bu nafileyi terk etmişlerdir. Daha sonra bazıları mescidde toplanıp bu namazı kılmak için kendilerinden bazı kişileri imâm olarak tayin etmeye kalkıştıklarında Hz. Ali onlara, Hz. Hasan'ı göndermiş o da kamçısı ile birlikte mescide gitmiş, onlar Hz. Hasan'ı bu şekilde gördüklerinde hepsi kapılara doğru kaçmışlar ve "Ey Ömer neredesin!" diye bağırmışlardır.[303]

Ehl-i Sünnet kaynakları bu konuda Şîa kaynaklarından farklı rivâyetler zikretmektedir. Zira bu kaynaklara göre Hz. Peygamber'in iki-üç gece cemaate terâvih namazı kıldırdığı sabittir. Güvenilir hadîs kaynaklarının Hz. Aişe'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber bir Ramazan gecesi namaz kılmış o namazı orada bulunanlar da ona uyarak kılmışlar, daha sonra herkes ondan bahsetmiş, ikinci gece kıldığında halk biraz çoğalmış, üçüncü veya dördüncü gece halk daha da çoğalıp mescidi doldurmuşlar, Rasûlullah'ı beklemişler, ancak bu kez o, cemaatin huzuruna çıkmamıştı. Sabah namazını kılınca Hz. Peygamber onlara, "Sizin bu gece yaptıklarınızı gördüm. Fakat yanınıza gelmeme, bu namazın üzerinize farz kılınmasından korkmam engel oldu" açıklamasını yapmışlardır.[304]

Hz. Peygamber'in irtihaline kadar vaziyet bu şekilde devam etti. Ebû Hureyre'nin beyanına göre, Hz. Peygamber kesin olarak emretmeksizin, Ramazan gecelerini ihya etmeye teşvik ediyordu. Rasûlullah vefat ettiğinde durum böyleydi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in

---

300 Rasûlullah'ın bir gece bile terâvih kıldığı Şîa kitaplarında geçmemektedir.

301 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 250-251.

302 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 219; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 283; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 289.

303 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 219; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 283; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 289-290.

304 Malik, "Ramazan" 1 (I, 113); Abdurrazzak, IV, 264-265; Buhârî, "Terâvih" 1 (II, 252); Müslim, "Salâtu'l-Musafirin", 25 (I, 524).

hilâfetinin bir kısmında da durum böyle devam etti.[305] Atâ b. Ebî Rebah'ın (114/732) naklettiğine göre, Rasûlullah döneminde, halktan bir grup orada, diğer grup burada olmak üzere ayrı ayrı kılıyorlardı. İnsanları tek bir imâmın arkasında ilk toplayan Hz. Ömer oldu.[306] Hz. Ömer'in böyle bir kararı nasıl aldığı Buhârî'de Abdurrahman b. Abd el-Kâriyy şöyle anlatmaktadır: "Ramazanda Ömer b. el-Hattab ile (bir gece) mescide gittik. Baktık ki insanlar darmadağınık namaz kılıyorlar, kimisi yalnız başına kılıyor, kimisi bir gruba kıldırıyordu. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Vallahi onları tek bir imâmın arkasında toplasam daha ideal (emsel) olacağı kanaatindeyim" dedi ve onları Übey b. Ka'b'ın arkasında topladı. Sonra onunla bir başka gece daha çıktım, insanlar imâmlarıyla birlikte kılıyorlardı. Onların bu durumunu gören Hz. Ömer, "Bu ne güzel bir bid'at oldu. Fakat şimdi uyuyup gecenin sonunda kalkıp kılanlarınki, şu anda kılanlarınkinden daha faziletlidir" dedi. Çünkü o insanlar, bu namazı gecenin evvelinde kılıyorlardı.[307]

Kaynaklarda "Ramazan ayı kıyamını ilk defa gelenek haline getiren Hz. Ömer'dir" şeklinde ifadelere[308] rastlanmaktadır. Bunun yanında terâvih namazını sünnet-i müekkede olarak değerlendiren Ebû Hanife (150/767) Hz. Ömer'in bu uygulamayı kendiliğinden ortaya atmadığını, bu hususta bir bid'at işlemediğini, onun ancak nezdinde bulunan bir asıl veya Rasûlullah'tan gelen bir ahide dayanarak bunu emrettiğini söyler. Nitekim, Hz. Ömer'in böyle yeni bir uygulama ile insanları Übey b. Ka'b'ın arkasında topladığında, cemaat olarak Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Abbas ve oğlu, Talha, Zübeyr, Muaz Muhâcirler ve Ensâr'dan birçok sahâbe namaz kılmış, onlardan hiçbiri ona karşı çıkmamış, bilakis ona yardım etmişler, uygun görmüşler ve bunu emretmişlerdir.[309] Hz. Peygamber'in terâvihi tatbik ve teşviki ile ilgili yukarıda naklettiğimiz Hz. Aişe ve Ebû Hureyre hadîslerini zikrettikten sonra İbn Abdilberr şöyle der: "Bunlardan anlaşılmaktadır ki Ramazanın kıyamı (terâvih namazı) Hz. Peygamber'in sünnetlerinden bir sünnet olup, ona teşvik ve terğib edilmiştir. Hz. Ömer ise ancak Rasûlullah'ın arzuladığı ve hoşnut olduğu bir uygulamayı ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in bu namaza devam etmesine ise sadece, ümmetine farz kılınması korkusu mani oldu. Çünkü o, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametli idi. Rasûlullah'ın bu durumunu bilen Hz. Ömer, kendi zamanında farzlarda herhangi bir artma veya eksilmenin söz konusu olamayacağını bildiği içindir ki, o namazı yeniden ikame ve ihya ederek kılınmasını emretti. Bu, hicretin 14. (m. 635) senesinde, onun hilâfetinin başında gerçekleşti.[310]

---

[305] Malik, "Ramazan", 1 (I, 113-4); Abdurrazzak, IV, 258; Buhârî, "Terâvih", 1 (II, 251-2); Müslim, "Salâtu'l-Musafirin", 25 (I, 523).

[306] Abdurrazzak, IV, 262; bkz. et-Taberî, *Tarîh*, IV, 209; Erul, 410-411.

[307] Buhârî, "Terâvih", 1 (II, 252). Bazı farklılıklarla birlikte ayrıca bkz. Abdurrazzak, IV, 258-59; İbn Ebî Şeybe, II, 165; Erul, 410-411.

[308] Bkz. İbn Sa'd, III, 281; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 59; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 136.

[309] Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mavsılî, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, İstanbul 1980, I, 68-69.

[310] Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstizkâr*, (Yayına haz. Abdulmu'tî Emin Kal'acî), I-XXX, Beyrut 1993, V, 135.

Hz. Ömer, terâvih namazının bir imâm arkasında cemaat halinde kılınması talimatını verirken, aslında yeni bir ibadet vaz'etmiş ya da yoktan bir ibadet tarzı ihdas etmiş değildir. Onun yaptığı; Hz. Peygamber'in rağbet ettiği, bağlayıcı olmaksızın teşvik ettiği, mescidinde hazır bulunan bazı ashâbıyla bizzat birkaç gece de olsa tatbik ettiği, fakat farz kılınması veya bağlayıcı bir sünnete dönüşmesi korkusuyla terk ettiği bir amelin Hz. Peygamber'in maksadı doğrultusunda yeniden ihyası ve bunun İslâm'ın cemaat anlayışına uygun olarak ifası biçiminde değerlendirilebilir.[311] Zira Hz. Peygamber bazı geceler bu namaza cemaatle birlikte devam etmişti.

Hz. Ömer'in onu bid'at diye isimlendirmesine gelince, bu, Rasûlullah'ın bunu terketmesi ve durumun zahiri itibariyledir. Burada bid'atten murad sözlük anlamı olan, ilk evvel yapılan şey demektir. Dalalet olan şer'î bid'at ise, şer'î bir delile dayanmayan harekettir. Halbuki Hz. Ömer'in bu hareketi Rasûlullah'ın sünnetine uygun bir hareketti. Onun bu hareketini en çok beğenenlerden biri Hz. Ali idi. Zira Hz. Ali de Kûfe'de aynı hareket tarzını takip etmiş, terâvih dolayısıyla camilerin ışıklar içinde bırakılmasına bakarak, "Ömer, mescidlerimizi nasıl böyle aydınlattıysa Yüce Allah da onun kabrini nurlandırsın"[312] demişti. Beyhakî'nin rivâyetine göre Hz. Ali, Ramazan'da imâm olup insanlara terâvih namazı kıldırmıştır.[313] Sahâbîlerden Hz. Ömer'in bu uygulamasını sünnete aykırı bulup ona tepki gösteren herhangi bir kişiye de rastlayabilmiş değiliz.

ad- Cenaze Namazı Tekbirleri

Şiî yazarlara göre Hz. Ömer sünnete aykırı davranarak, cenaze namazında dört, beş, altı veya yedi adet olarak getirilen tekbirleri dörde indirmiştir.[314] Şîa kaynaklarına göre sünnette var olan ve sahâbenin amel ettiği şekil, ölünün fazilet derecesine göre tekbir sayısının değişik olmasıdır.[315] el-Eminî'ye göre Hz. Ömer, tekbir sayısını dört ile sınırlandırmakla sünnete muhalif bir harekette bulunmuştur.[316]

Ehl-i Sünnet kaynaklarında da, cenaze namazında insanları dört tekbir üzerine birleştiren ilk kişinin Hz. Ömer olduğu zikredilmektedir.[317] Yine cenaze namazı tekbirlerinin dört veya beş tekbir olduğu, Hz. Ömer'in insanları cenaze namazında dört tekbir getirme konusunda birleştirdiği kaydedilmektedir.[318]

Sahîh hadîs kaynaklarında gerek Rasûlullah'ın gerekse ashâbın cenaze namazını dört tekbir getirerek kıldıklarına dair rivâyetler kaydedilmektedir.[319] Tirmizî ve Ebû Davud'da ise bu

---

311 Erul, 414.
312 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 224.
313 Bkz. Beyhakî, II, 496-97; ez-Zebîdî, *Tecrîd*, IV, 78.
314 el-Eminî, VI, 244; Ayrıca bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 256.
315 et-Tûsî, *el-İstibsâr*, I, 474-76.
316 el-Eminî, VI, 245.
317 es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 137.
318 Beyhakî, IV, 37; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 202.
319 Buhârî, "Cenâiz", 65 (II, 91); Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 58 (III, 356-57); Tirmizi, "Cenâiz", 37 (III, 342-43).

rivâyetlerin yanı sıra sahâbeden Zeyd b. Erkam'ın, cenaze namazında dört tekbir getirdiği başka bir cenaze namazında ise beş tekbir getirdiği ve kendisine niçin beş tekbir getirdiği sorulduğunda ise Rasûlullah'ın da zaman zaman beş tekbir getirdiği şeklinde cevap verdiğine dair bir rivâyet de zikredilmektedir.[320]

Kaynaklar Rasûlullah'ın cenaze namazında muhtelif sayıda tekbir getirdiğini bu uygulamanın Hz. Ebû Bekir döneminde de devam ettiğini kaydetmektedir. Hz. Ömer ise ashâb arasında ihtilaflı olan bu konuyu çözmek için onlarla istişare sonucunda bir karara bağlamıştır. Bu sadece Hz. Ömer'in görüşü değil, aynı zamanda istişare ettiği seçkin ashâbın da görüşüdür.[321] Bununla birlikte Ehl-i Sünnet alimleri arasında da cenaze namazında değişik sayıda tekbir getirmenin caiz olduğunu savunan İbn Kayyim el-Cevziyye gibi alimler bulunmaktadır.[322]

ae- İkindiden Sonra Nafile Namaz Kılmayı Yasaklaması

Şiî müellifler Hz. Ömer'in ikindiden sonra nafile namaz kılmayı yasaklaması ile ilgili uygulamasını da hatalı bir ictihâd olarak görerek onu eleştirmektedirler. Bu müellifler diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kendi görüşlerine uygun rivâyetleri Ehl-i Sünnet kaynaklarından nakletmektedirler. Ayrıca Hz. Aişe'nin, "Rasûlullah yanımda bulunduğu sırada ikindiden sonraki iki rekatı asla terketmedi"[323] anlamındaki sözünü de naklederek kendilerinin haklı olduklarını isbatlamaya çalışmaktadırlar.[324] Bu konuda Şiî yazar el-Eminî, Rasûlullah'ın devamlı bir şekilde ikindiden sonra kıldığı ve hiç terk etmediği sabit olan bir namazı kırbaçla engellediğinden dolayı halifenin anlayışına hayret ettiğini belirtmekte, Hz. Ömer'in bu konuda da Rasûlullah'ın sünnetine aykırı hareket ettiğini ifade etmektedir.[325]

Bu konu sahâbîler arasında da tartışılmıştır. Hz. Ömer, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre, Ümmü Seleme ve daha başka sahâbîlerin naklettiklerine göre Hz. Peygamber ikindiden sonra güneş batıncaya kadar ve sabah namazından sonra da güneş yükselinceye dek namaz kılmaktan nehyetmiştir.[326]

Fakat bazı rivâyetlere göre, Hz. Peygamber ikindiden sonra iki rekat namazı Hz. Aişe'nin yanında asla terketmemiş, son yıllarında oturarak dahi olsa kılmış, vefat edinceye kadar o namazı bırakmamış, ancak ümmetine meşakkat vermemek için mescidde değil de evde kılmış, hatta

---

320 Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 58 (III, 357); Tirmizi, "Cenâiz", 37 (III, 343).
321 Aynî, VII, 26.
322 Bkz. İbn Kayyim el-Cevzîyye, *Zâdu'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (thk. Şuayb el-Arnaût-Abdulkadir el-Arnaût), I-VI, Beyrut 1991, I, 507-508.
323 Müslim, "Salâtu'l-Misâfirîn", 54 (I, 572); el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 277.
324 Bkz. el-Eminî, VI, 183-186; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 276-278.
325 el-Eminî, VI, 185.
326 Buhârî, "Mevâkıtu's-Salat" 30, 31, (I, 145-146); Müslim, "Salâtu'l-Misâfirîn", 51 (I, 566) Tirmizî, "Salat" 134 (I, 343-4; 347-48).

kendisi kıldığı halde başkalarını bundan nehyetmiştir.[327] Hz. Aişe başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber'in ikindiden önce iki rekat namaz kılmakta olduğunu, ancak birgün, ya meşguliyetinden, ya da unuttuğundan dolayı kıldığı bu iki rekatı, ikindiden sonra kıldığını, sonra da öylece kılmaya devam ettiğini söylemektedir.[328]

Başka bir rivâyette Hz. Aişe kendisine gelen kimselere, "Ben bunu Hz. Peygamber'den işitmiş değilim, fakat bunu bana Ümmü Seleme haber verdi" demiş ve ondan yukarıdaki bilgileri nakletmiştir.[329]

Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'in ikindiden sonra iki rekat namazı yanında kıldığını Zübeyr ailesine haber vermesiyle, onların bu namazı kılmaya devam ettiklerini duyan Zeyd b. Sabit'in Hz. Aişe'ye yönelttiği eleştiri de hayli ilginçtir: "Allah Aişe'ye mağfiret etsin. Biz Rasûlullah'ı Aişe'den daha iyi biliyoruz" dedikten sonra, bunun Hz. Peygamber'in bedevilerle meşguliyetinden dolayı kılamadığı öğle namazından sonraki iki rekat olduğunu söylemiş ve Rasûlullah'ın ikindiden sonra namaz kılmayı yasakladığını hatırlatmıştır.[330]

İbn Abbas da bu namazın, Hz. Peygamber'in mal taksiminden dolayı kılamadığı öğle namazı sonrası iki rekat olduğunu, bir daha da böyle bir namaz kılmadığını haber vermiştir.[331] Hatta söz konusu namazı kılanları bundan nehyetmiştir.[332]

Bu konuda İbn Abbas gibi düşünen Hz. Ömer, halife olduğunda, konunun üzerine hassasiyetle gitmiş hatta ikindiden sonra iki rekat namaz kılan bir-iki kişiye kamçı vurmuştur. Kendisine kamçı vurulan Zeyd b. Hâlid el-Cuhenî namazı bitirdikten sonra Hz. Ömer'e, "Vur ey Mü'minlerin Emiri! Vallahi Rasûlullah'ın bu iki rekatı kıldığını gördükten sonra, onları ebediyen terk etmem!" diye cevap verince Hz. Ömer yanına oturmuş ve "Ey Zeyd b. Halid! Eğer insanların bunu geceye dek namaz kılmak için bir basamak yapacaklarından korkmasaydım bu konuda seni dövmezdim" demiştir.[333] Yine bu namazdan dolayı İbn Abbas ile Hz. Ömer'in, Hz. Ali'ye kızdıkları rivâyet olunmaktadır.[334]

Hz. Peygamber'in sağlığında sahâbe tarafından pek bilinmeyen bu namazın, onun vefatından nice sonra Hz. Ömer ve özellikle Muaviye b. Ebî Süfyan döneminde oldukça rağbet görmeye başladığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in yasağına rağmen, yıllar sonra yaygınlaşan bu namaz, sahâbe arasında hararetli tartışmalara yol açmıştır. Bu meselenin üzerine giden, konuyu

---

327 Abdurrazzak, II, 434; İbn Ebî Şeybe, II, 133-34; Buhârî, "Mevâkıtu's-Salat", 33 (I, 146); Müslim, "Salâtu'l-Misâfirîn" 53, 54 (I, 571-73); Tirmizî, "Salat", 135 (I, 347); Beyhakî, II, 458-59.

328 Müslim, "Salâtu'l-Misâfirîn", 54 (I, 572).

329 Abdurrazzak, II, 431; İbn Ebî Şeybe, II, 133; Ahmed b. Hanbel, VI, 311.

330 Ahmed b. Hanbel, V, 185.

331 Tirmizî, "Salat", 135 (I, 345).

332 Abdurrazzak, II, 433.

333 Abdurrazzak, II, 431-32.

334 Abdurrazzak, II, 429-430.

tartışan ve araştıranlardan biri olan Muaviye, bu namazı kılanlara "Siz bu namazı kılıyorsunuz amma, biz Hz. Peygamber ile beraber yaşadığımız halde onun bu namazı kıldığını görmedik. Üstelik o, ikindi namazından sonra iki rekattan nehyetmişti"[335] demiştir. Hz. Ali'nin bu namazı kılmaya taraftar olması Muaviye'nin ise bu konuda Hz. Ömer gibi düşünmüş olmasından dolayı olmalıdır ki Şiî alimler tarafından böylesine ayrıntı sayılabilecek bir konu bile siyasî bir vecheye büründürülmeye çalışılmıştır.

af- Temettu' Haccından Nehyetmesi

Hz. Ömer, iki mut'ayı yasaklamış olmasından dolayı Şîa kaynaklarında tenkide tabi tutulmaktadır. Bunlardan ilki, hac ile ilgilidir (mut'a fi'l-hacc). Bilindiği gibi hac eda edilişi bakımından ifrâd, temettu' ve kırân şeklinde üçe ayrılır.

Hacc-ı ifrâd, umre yapmaksızın sadece hac menâsikini yerine getirmek suretiyle ifa edilir. Temettu' (veya mut'a) haccında umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır, ardından aynı dönemde tekrar hac için ihrama girilerek hac menâsiki eda edilir. Hacc-ı kıran ise ihrama girerken hem umreye hem de hacca niyet edilir ve aynı ihramla her iki ibadet yerine getirilir. Bunların fazilet bakımından sıralanışı Hanefiler'e göre kıran, temettu', ifrâd; Mâlikiler'e göre ifrâd, kırân, temettu'; Şâfiîler'e göre –aynı yıl haccın arkasından umre yapmak şartıyla- ifrâd, temettu', kıran; Hanbelîler'e göre ise temettu', ifrâd, kırân şeklindedir.[336] İmâmiyye Şîasına göre en faziletli hac, temettu' haccıdır.[337]

Bilindiği gibi Rasûlullah yalnız bir defa haccetmiştir. "Veda haccı" diye bilinen bu hacca binlerce sahâbî katılmış olmasına rağmen, onun hangi çeşit hac yaptığı konusunda ihtilaflı birçok rivâyet bulunmaktadır. Bazı rivâyetlerde onun *ifrâd* haccına niyet ederek ihrama girdiği belirtilirken bazılarında *temettu'* veya *kırân* haccına niyet ettiği kaydedilir. Bu görüş ayrılığının kaynağı, Hz. Peygamber'in yaptığı haccın eda şekli konusundaki rivâyetlerin farklılığıdır.

İlk dönem Şîa alimlerinden olan Müfîd, *el-İrşâd* adlı eserinde bu haccı şöyle anlatmaktadır:

Rasûlullah ile birlikte yola çıkan bir çok kişi kurban getirmemişti. Yüce Allah, *"Allah için haccı ve umreyi tamamlayın"*[338] âyetini indirdi. Rasûlullah iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek, "Kıyamet gününe kadar umre hac (kapsamına) girdi. Haberim olsaydı kurban getirmezdim" diye buyurdu. Sonra bir münadiye şöyle bağırmasını emretti: "Sizden kim kurban getirmemişse umre yapıp ihramdan çıksın. Her kim de kurban getirmişse ihramlı dursun." Bu

---

335 Buhârî, "Mevâkıt", 31, (I, 146); "Fedailu'l-Ashâb" 28, (IV, 219). Bu konu ile ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Erul, 322-326.

336 Bkz. Abdurrahman el-Cezirî, *el-Fıkhu 'ala'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I-V, İstanbul 1987, I, 688 vd.

337 Mustafavî, 242.

338 Bakara, 2/196.

konuda bazı insanlar münadiye uydular bazıları ise karşı çıktılar. Aralarında önemli hadiseler yaşandı. Onlardan bazıları, "Rasûlullah'ın saçı dağınık ve tozlu dururken biz elbiseleri giyip kadınlara yaklaşacak ve yağlanacak mıyız!" dediler.

Bazıları ise, "Rasûlullah ihramda olduğu halde siz çıkacaksınız ve başınızı yıkadığınızdan dolayı saçınızdan su damlayacak o zaman utanmaz mısınız?" dediler. Bu konuda direnenleri Rasûlullah hoş karşılamadı ve "Şayet kurban getirmeseydim umre yapıp ihramdan çıkardım. Kim kurban getirmemişse ihramdan çıksın" buyurdu. Bunun üzerine bazıları görüşlerinden vazgeçtiler bazıları ise yine muhalefette kaldılar.

Muhalefette kalanlar arasında Ömer b. el-Hattab da bulunmaktaydı! Rasûlullah onu çağırdı ona, "Nasıl oluyor da sen hala ihramlısın. Kurban getirdin mi?" O ise, "Hayır kurban getirmedim" dedi. Rasûlullah, *"Kurban getirmeyen ihramdan çıksın, diye emrettiğim halde sen niçin hala ihramlısın?"* diye sorunca Ömer, "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin ederim ki sen ihramda bulunduğun halde bu ihramımı çözemem" diye cevap verdi. Hz. Peygamber de, "Sen ölünceye kadar buna iman etmeyeceksin" buyurdu. İşte bu yüzden yöneticiliği döneminde haccın mut'asını inkar etti. Öyle ki minbere çıkıp yeniden onu yasakladı. Yapanı cezalandıracağını söyledi.[339]

Ehl-i Sünnet kaynaklarında da Veda haccı anlatılırken Rasûlullah'ın, Mekke'ye vardıklarında kurbanı bulunmayanlara umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emretmesi üzerine ashâb arasında bir şaşkınlık ve tereddüdün baş gösterdiği rivâyet olunmaktadır. Zira sahâbîler hacca niyet etmişlerdi ve Hz. Peygamber ne yapıyorsa onlar da ona uymak istiyorlardı.[340] Ayrıca Câhiliye döneminden beri, hac mevsiminde umre yapılmasını dünyadaki en çirkin işlerden gördükleri için bu emir kendilerine ağır gelmişti.[341] Ne var ki Ehl-i Sünnet kaynaklarında, Şîa kaynaklarında iddia olunduğu gibi Hz. Peygamber'in o sırada Hz. Ömer'e hitaben "Sen ölünceye kadar buna (hac mut'asına) iman etmeyeceksin" anlamındaki bir sözüne rastlamadık.

Kaynaklarda gerek Hz. Ömer'in gerekse Hz. Osman'nın kendi dönemlerinde temettu' haccından nehyettiklerini, bundan dolayı ashâbın o konuda oldukça hararetli tartışmalar yaptıklarını görmekteyiz.[342] Oğlu Abdullah b. Ömer başta olmak üzere Hz. Ali ve İbn Abbas gibi sahâbîler onların bu kanaatlerini paylaşmamışlar, Hz. Peygamber'in uygulamasını esas almışlardır.[343]

---

339 Müfîd, *el-İrşâd,* 92-93.
340 Ahmed b. Hanbel, III, 320; Buhârî, "Hac", 34 (II, 151-52); Müslim, "Hac", 17 (I, 884-85).
341 Buhârî, "Hac", 34 (II, 152); Müslim, "Hac", 31 (I, 909).
342 Bu konuda bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 50; Müslim, "Hac", 22 (I, 896); Nesâî, "Menâsik", 50 (V, 153).
343 Bu konuda bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 92, 95, 337; Mustafavî, 242-243.

Şiî yazarlar Hz. Ömer'in bu uygulamasına karşı çıkıp görüş belirten sahâbîler ile ilgili rivâyetleri Ehl-i Sünnet kaynaklarından naklederek bu konuda haklı olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, temettu' ruhsatı doğrultusunda fetva vermekteydi. Bazı insanlar kendisine, "Baban bundan nehyettiği halde sen ona nasıl muhalefet ediyorsun?" diye sorduklarında o şu cevabı vermiştir: "Rasûlullah yaptığı halde, babam onu nehyetmişse, babamın emrine mi, yoksa Rasûlullah'ın emrine mi uyacağız, ne dersiniz?"[344]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden nakledilen bir rivâyete göre İbn Abbas, "Rasûlullah temettu' (haccı) yapmıştır" deyince Urve b. Zübeyr buna karşılık, "Ebû Bekir ve Ömer mut'ayı yasakladılar" demiştir. Bunun üzerine İbn Abbas, "Urvecik ne diyor" diye sormuş, biri ona, "Urve, Ebû Bekir ve Ömer'in mut'ayı yasakladıklarını söylüyor" diye cevap verince İbn Abbas şöyle demiştir: "(Adeta) onların helak olacaklarını görür gibiyim. Ben, 'Hz. Peygamber şöyle buyurdu' diyorum, o ise, 'Ebû Bekir ve Ömer onu yasakladılar' diyor."[345]

Yine Hz. Osman'ın yasaklamasına rağmen Hz. Ali'nin, "Ben bir kişinin yasaklamasından dolayı Rasûlullah'ın sünnetini terk edemem" deyip, temettu' haccı yaptığı kaynaklarda zikredilmektedir.[346]

Şiî alimler bu rivâyetlerden hareketle temettu' haccının Rasûlullah döneminde kesinlikle uygulandığını ve sahâbenin de onunla amel ettiğini, bu konuda ruhsatlı olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Rasûlullah tarafından kendilerine ruhsat verilen bir konuda, Ömer ve Osman'ın yasaklama yetkilerinin olmadığını belirtmektedirler.[347]

Şiî müellifler, Hz. Ömer'in söylediği rivâyet olunan, "Rasûlullah döneminde iki mut'a mevcuttu. Ben ise her ikisini size yasaklıyorum ve yapanları cezalandırıyorum. Bunlar hanımların mut'ası (mut'a nikahı) ve hac mut'ası (temettu' haccı) dır"[348] anlamındaki sözüne sert bir şekilde tepki göstermektedirler. Şiî müellif Hacûî, Hz. Ömer'in bu sözünü naklettikten sonra şöyle demektedir: "Allah'ın bazı hükümlerini inkar etmek ile tamamını inkar etmek arasında fark yoktur. Bu açık ve seçiktir. O halde Ömer, Allah'ın Rasûlüne indirdiğini inkar ediyordu."[349]

---

344 Tirmizî, "Hac", 12 (III, 185); el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 206.

345 Ahmed b. Hanbel, I, 337; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 204-205; Mustafavî, 242-243.

346 Buhârî, "Hac", 34 (I, 151); Mustafavî, 237.

347 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 195-196; Mustafavî, 239.

348 Ahmed b. Hanbel, I, 52; Ebû Cafer Ahmed Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, (thk. Muhammed Zuhrî en-Neccar), I-IV, Beyrut 1399/1978, II, 146; İbn Hazm, *el-Muhalla*, VII, 107; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetu'l-Muctehid*, I-VI, Beyrut ts., I, 244; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 195; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 251. Hz. Ömer'in buna benzer sözleri için Ayrıca bkz. Nesâî, "Menâsık", 50 (V, 151-55); Mustafavî, 241; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 199.

349 Hacûî, *Mize*, 415.

Şiî tarihçi Mustafavî, bu konuda ashâb arasında geçen tartışmalar ile ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra Yüce Allah'ın, *"Allah ve Rasûlü bir şey hakkında hükmettiğinde hiç bir mü'min kadın ve erkeğe tercih hakkı yoktur"* mealindeki sözünü hatırlatarak, Hz. Ömer'in bu uygulamasının Kur'an ve Sünnet'e aykırı olduğunu belirtmektedir.[350]

Hz. Ömer'in kendi döneminde temmettu' haccını yasaklaması ile ilgili uygulamasının sebepleri üzerinde Ehl-i Sünnet alimleri geniş bir şekilde değerlendirme yapmaktadırlar.

Tahavî, bu konu ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Hz. Ömer, bununla Ka'be'nin her sene iki defa ziyaret edilmesini istemiş, insanların umre ve hac şeklinde temettu' yapmalarını kerih görmüştü. Çünkü insanlar temettu' yapıyorlar ve Ka'be'ye senede sadece bir defa geliyorlardı. Hz. Ömer'in böyle emretmesinin sebebi, buna engel olmaktı, yoksa temettu'un mekruh olması veya onun sünnetten olmaması değildi."[351]

İmâm Cessâs, Hz. Ömer'in böyle bir uygulamayı belde ehlinin maslahatını ve Ka'be'nin ihtiyaçlarını karşılama cihetiyle yaptığı değerlendirmesinde bulunur.[352]

İbn Kayyim, meseleyi iktisadî ve siyasî olarak açıklamaya çalışır: "İnsanların hac aylarının dışında da umre yapmalarını, dolayısıyla Beytu'l-Haram'ın devamlı gidilip gelinen bir yer olmasını temin maksadıyla Hz. Ömer'in insanlar için hacc-ı ifrâdı tercih etmesi de şer'î siyasetlerdendir. Oysa bazı insanlar onun temettuyu yasakladığını ve ifrâdı vacip kıldığını zanneti." Devamla bu hususta İbn Abbas'a ve İbn Ömer'e yüklenildiğini anlatan ve ilgili tartışmaları nakleden İbn Kayyim, "Şu halde bu ve benzer durumlar, maslahata ve zamana göre değişen birer siyasettirler. Fakat bazıları bunu genel bir yasama, ümmet için kıyamete dek bağlayıcı bir hüküm zannettiler. Onlardan her birinin mazereti ve ecri vardır, Allah ve Rasûlüne itaat çerçevesinde ictihâd eden bir ya da iki ecir alacaktır. Onların ümmeti yönlendirdikleri bu siyaset, Kur'an ve Sünnet'in yorumudur. Fakat bu, zamanın değişmesiyle değişmeyen külli bir yasama kabilinden midir, yoksa zamana, mekana ve maslahatlara bağlı cüz'i siyasetlerden midir?"[353]

İbn Kayyim'in yönelttiği bu önemli soruya vereceğimiz cevap elbette ikincisi yani, zamana, mekana ve maslahatlara bağlı özel ve değişken siyasetler kabilinden olduklarıdır. Zira Rasûlullah ashâbıyla birlikte hac yaptıklarında, haccın üç çeşidinin de meşruiyyetini onlara göstermiştir.[354]

Hz. Ömer, insanların umreyi hac ile birlikte yaptıklarında, bununla yetinip, hac mevsimi dışında umreye gelmediklerini görmüş, Ka'benin hac haricinde ıssız ve sessiz kalmamasını, umre

---

350 Mustafavî, 237-242.
351 et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, II, 147.
352 Cessâs, I, 355-56.
353 İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye fi's-Siyaseti'ş-Şeriyye*, Beyrut 1989, 20-21; Erul, 429.
354 Erul, 429.

vesilesiyle daha çok ziyaret edilmesini istemiştir.[355] Böylece Hz. Ömer hem Ka'benin, hem de civarındaki halkının bütün yıl boyunca canlılığını sağlamak amacıyla umrenin hac mevsimi dışında yapılması talimatını vermiştir. Bu uygulamasıyla tıpkı zekât verilebilecek sekiz sınıftan birisi olan müellefe-i kulûbu askıya alarak zekâttan mahrum bıraktığı gibi, temettu' haccını da askıya almak istemişse de bu onun temettu' haccını caiz görmediği ve kabul etmediği anlamına gelmez. Ancak bir devlet başkanı olması hasebiyle ifrâd haccını tercih ve tafdili, temettu' haccını istememesi halk tarafından pratikte adeta haram gibi addedilebilmiştir.[356]

b- Hadlerin Uygulanması

Hadlerin uygulanması konusunda da Şiî müellifler özellikle Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin görüşüne başvurduğu veya Hz. Ali'nin Hz. Ömer'den farklı görüş beyan ettiği bazı olaylar üzerinde durarak Hz. Ali'nin üstünlüğünü; Hz. Ömer'in ise bu konudaki ahkâm bilgisinin eksikliğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

ba- Zina Cezası

Şîa müellifleri, Hz. Ömer'in, halifelerin öncelikle bilmeleri gereken hukukî bilgiden dahi yoksun olduğunu vurgulamak üzere, onun zina cezası uygulamaları ile ilgili olarak özellikle birkaç örnek üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Zikredilen örneklerin çoğu yorum farklılıkları ile birlikte Sünnî kaynaklarda da bulunmaktadır.

Şîa müelliflerinin naklettiklerine göre Hz. Ömer, zina suçlusu hamile bir kadına recm haddinin uygulanmasını emretmiş. Hz. Ali ona engel olmuş Hz. Ömer, "Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" demiştir.[357]

Kâdî Abdulcebbâr'a göre Hz. Ömer, kadının gebe olduğunu bilmiyordu. Yoksa ahkâmın bu kadarı ona gizli değildi. Ancak onun zina ettiğini biliyordu. Zahire göre onun recm edilmesini istemiştir. Şiî müellif Murtazâ'ya göre ise Ömer onun hamile olduğunu bile bile onu recm etmek istemiştir.[358]

Şiî müelliflerin üzerinde durdukları diğer bir rivâyete göre ise Hz. Ömer zina eden deli bir kadının recm edilmesini emreder. Sonra durum Hz. Ali'ye bildirilir. Hz. Ali, Hz. Ömer'e gelerek ona, "İhtilam oluncaya kadar çocuktan, sağlığına kavuşuncaya kadar deliden ve uyanıncaya kadar uyuyan şahıs olmak üzere üç kişiden kalemin kaldırıldığını bilmiyor musun" der.[359] Bu defa da Hz. Ömer yine, "Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" der.[360]

---

355 Kurtubî, II, 388-89.

356 Bkz. Muhammed Ravvas Kal'acî, *Mevsuatu Fıkhı Ömeri'bni'l-Hattab,* Mısır 1981, 262; Erul, 430-431.

357 İbn Şâzân, 193-94; et-Tûsî, *Tecrîd,* 251; Hillî, *Keşfu'l-Murâd,* 403; a.mlf. *Nehcu'l-Hak,* 277; Hüseynî, *Miftâhu'l-Bab*, 199.

358 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 12; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 179-180.

359 İbn Şâzân, 193-194; Sadûk, *Hısâl*, I, 94.

360 et-Tûsî, *Tecrîd,* 251; Hillî, *Keşfu'l-Murâd,* 403; a.mlf. *Nehcu'l-Hak,* 277; Hüseynî, *Miftâhu'l-Bab*, 199.

Şiî müellif Hillî, bu olayın Hz. Ömer'in bilgisinin azlığını ve şeriatın zahirine karşı uyanık olmadığını gösterdiğini belirtmektedir.[361] Hillî'den esinlenen kimi yazarlar ise, "Zina için öngörülen haddin uygulamasından Ömer'in kararsızlığı; gâsıp üç halifenin hatalarını düzeltmek için ilâhî, kutsal bir yardım almış muslih Ali'nin titizliği olmaksızın, bu halifelerin basit görevlerini yerini getirmedeki yetersizliğini ve Şeriat'e dair sahip oldukları bilgiyi gösterir" şeklinde yorumlar yapmışlardır.[362]

Halbuki Kâdî Abdulcebbâr Hz. Ömer'in kadının deli olduğunu bildiğini haberde belirtilmediğini ve Hz. Ömer'in delilik durumunda kimseye had uygulanmayacağını bildiğini belirtmektedir.[363] Bizce de rivâyetin doğru yorumu bu olsa gerektir.

Şiî müelliflerin Hz. Ömer'in hukukî konulardaki yetersizliğini ortaya koymak amacıyla zikrettikleri bir rivâyete göre ise bir kadın, altı aylık hamilelik süresi içerisinde doğum yapar ve doğurduğu çocuğu için kocasından gebe kaldığını söyler. Fakat kocası bunu inkar eder. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu kadını recm etmek üzere çağırır. Durumdan haberdar olan Hz. Ali, Hz. Ömer'in yanına gelir ve "Ey Ömer şayet Allah'ın kitabı ile seni susturabilirsem susturayım mı?" der. Hz. Ömer, "Bu nasıl olur ey Ebû'l-Hasan!" der. Hz. Ali, "Onun özrü Allah'ın kitabında mevcuttur" deyip "*Onun taşınması ile süt kesilmesi otuz aydır*"[364] âyetini okur. Ömer, "Bunda ne var" diye sorar. Hz. Ali, açıklayıcı mahiyette delil olarak, "*Emzirmeyi tamamlatmak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.*"[365] âyetini zikreder ve emzirme tam iki yıl olduğuna göre hamilelik müddeti için altı ay kadar bir süre kaldı, der. Bunun üzerine Ömer, "Biz Allah'a aidiz. Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" dedikten sonra kadının serbest bırakılması için emir verir.[366]

Yine aynı amaçla zikredilen başka bir rivâyete göre ise Hz. Ömer, zina yaptıkları gerekçesi ile beş kişi hakkında recm kararı verir. Hz. Ali onun bu kararını yanlış bulur. Hz. Ali, onlardan birini getirip boynunu vurdurur. İkincisini getirip recmeder. Üçüncüsünü getirip ona had uygular. Dördüncüsünü getirip haddin yarısı olan elli değnek ile cezalandırır. Beşincisini getirip ona ta'zir cezası verir. Hz. Ömer bu farklı uygulamaların nedenini sorduğunda Hz. Ali, "Birincisi zimmî idi. Bir müslüman ile zina ettiğinde onun zimmetinden çıktı. İkincisi evli (muhsan) bir erkekti, zina etti onu recmettik. Üçüncüsü muhsan değildi. Ona had uyguladık. Dördüncüsü köle olduğu için haddin yarısını uyguladık. Beşincisi mecnun olduğu için ona ta'zir uyguladık" diye cevap verir.

---

361 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 277.
362 Henri Laoust, 311-312.
363 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 13; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 181.
364 Ahkaf, 46/15.
365 Bakara, 2/233.
366 İbn Şâzân, 190-191; bu olay için ayrıca bkz. Müfîd, *el-İrşâd*, 109; Hillî, *Minhâc*,139.

Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ey Ebû'l-Hasan, senin olmadığın bir toplulukta ben yaşamayayım" der.[367]

Şîa kaynaklarında yukarıda zikredilen rivâyetler, Hz. Ali'nin bilgi ve titizliği olmaksızın, Hz. Ömer'in ve diğer iki halifenin basit görevlerini yerine getirmedeki yetersizliğini ve ahkama dair sahip oldukları bilgiyi ortaya koymak amacıyla zikredilmektedir. Ne var ki onların zikrettikleri bu rivâyetlerin satır aralarında kolaylıkla anlaşılabilen, Hz. Ömer'in hakka teslimiyeti ve onun Hz. Ali ile olan güçlü ve samimi ilişkileri göz ardı edilmektedir.

Şiî müelliflerde yaygın olan kanaate göre Muğire b. Şu'be hakkında zina cezası kesinleştiği halde Hz. Ömer bazı bahaneler aramış ve çeşitli taktiklerle bu cezayı ona uygulamamıştır. Ömer'in telkininden dolayı şahitlik tamamlanmamıştır. Dördüncü şahit olan Ziyad diğer üç arkadaşı gibi Muğire'nin zina yaptığına dair şahitlikte bulunmak için geldiği halde Ömer'in telkiniyle şahitlik etmekten vazgeçmiştir.[368]

Şiî müelliflerinden Hillî olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"Muğire b. Şu'be'nin zina ettiğine dair şahitlikte bulunulduğunda, Ömer dördüncü şahide tanıklık etmemesi için telkinde bulundu. Böylece Muğire'ye haddi uygulatmadı. Dördüncü şahide 'Allah'ın onun vasıtasıyla müslümanlardan hiç birinin ayıbını ortaya çıkartmayacak bir kişinin yüzünü görüyorum' dedi. O da hevasına uyarak şahitlik konusunda geveledi. Şahid böyle yapınca Ömer diğer şahidlere döndü onları rezil etti. Münker işleyen ve kendisine had uygulanması gereken bir kişi olan Muğire'yi rezil etmekten, onun kusurlarını ortaya çıkarmaktan sakındı. Ama üç kişiyi rezil etti. Böylece Allah'ın hükmünü iptal etti." Hillî, Ömer'in haddi Muğire'ye değil de şahitlikte bulunan üç kişiye haksız bir şekilde uyguladığından dolayı Muğire'yi her gördüğünde, "Allah'ın gökten taş yağdırmasından korktum" dediğini belirtmektedir.[369]

Mu'tezilî alim İbn Ebi'l-Hadîd, Muğire b. Şu'be'nin Ümmü Cemil ile zina yaptığı konusunda şüphe etmemekte ve bu konuda şöyle demektedir: "Muğire'nin zina yaptığına dair haber yaygın, meşhur ve insanlar arasında yayılmıştı. Ancak Ömer ona haddi uygulamamakla hata yapmamıştır." Ayrıca şu sözü ile Hz. Ömer'i savunur: "Zira bir kişinin haddi hakkettiği konusunda İmâm zann-ı galib sahibi olsa bile o kişiye haddi uygulamaması hoş karşılanmıştır."[370] Şiî müellifler, özellikle tarihi konularda sürekli alıntılar yaptıkları İbn Ebi'l-Hadîd'in, Muğire'nin zina

---

[367] el-Meclisî, XL, 228; Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Şehraşub, *Menâkıbu Âl-i Ebî Talib*, I-IV, Beyrut 1985, II, 361.

[368] Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 190.

[369] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 280.

[370] Muğire b. Şu'be'nin bu olayı hakkındaki rivâyetler ve değerlendirme için bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 227-246.

yaptığına dair kanaatini benimsemekte fakat haddi uygulamamakla Hz. Ömer'in hata yapmadığına dair görüşüne ise hayret etmektedirler.[371]

Bu konuda Şiî müelliflerin eleştirilerini cevaplayan Kâdî Abdulcebbâr ise dördüncü kişinin telkin ile değil kendi iradesiyle tanıklıktan kaçındığını ve cezanın uygulanması için gerekli olan dört şahid sayısının tamamlanmadığını belirterek Hz. Ömer'in bu konuda bir kusurunun olmadığını söylemektedir.[372] Muğire b. Şu'be'nin, o sırada kendi hanımı ile birlikte olduğunu beyan ederek şahitlerin yanlış ifade verdiklerini söyleyip kendisini çok ciddi bir şekilde savunmasına rağmen Hz. Ömer'in ona, "Vallahi şayet şahitler tamamlansaydı seni taşlarla recmederdim" dediği gelen rivâyetler arasındadır.[373]

bb- İçkinin Haram Kılınması ve İçki İçme Cezası

İçkinin haram kılınışı, tedricî bir biçimde ve birçok olay ile ilişkili olarak gerçekleşmişti. Zira İslâm'dan önce Araplar içki içmeye çok düşkün idiler. İçki hakkında ilk nâzil olan âyet şudur: *"Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar. De ki; "İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Fakat günahları yararlarından büyüktür."*[374]

Bu âyet-i kerime nâzil olunca kimi insanlar içki içmeyi terk ettiler ve, "Büyük günahı bulunan bir şeye ihtiyacımız yoktur" dediler. Kimileri de içki içmeyi terk etmeyip, "Biz bu içkinin menfaatini alalım, günahını terk edelim" dediler.

Bu sefer, *"Ey iman edenler sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın"*[375] âyeti nâzil oldu. Yine bazı kimseler içki içmeyi terk etti ve bizi namazdan alıkoyan bir şeye ihtiyacımız yoktur, dediler.[376]

Şiî yazarlara göre bu aşamadan sonra da Ömer b. el-Hattab içki içmeye devam etmiş ve bir devenin çene kemiğini alıp Abdurrahman b. Avf'ın kafasını yarmış sonra da oturmuş Esved b. Ya'fur'un şiirlerini söyleyerek Bedir ölüleri için ağıt yakmıştır. Bu durum Rasûlullah'a bildirildiğinde öfkeli bir şekilde ridâsını yerden sürükleyerek gitmiş ve elinde bulunan bir şeyi kaldırıp Ömer'e vurmuştur. Bunun üzerine Ömer, "Allah'ın gazabından ve Rasûlünün gazabından Allah'a sığınırım" demiştir. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirmiştir: *"Şeytan içki ve kumarla sadece aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?"*[377] Ömer de, "Vazgeçtik, vazgeçtik" demiştir.[378] el-Eminî bu rivâyeti ve buna benzer bazı rivâyetleri aktardıktan sonra Hz. Ömer'i, ilk inen âyet ile

---

371 el-Eminî, VI, 141.
372 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 16-18; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 227-28.
373 Geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 540-42.
374 Bakara, 2/219.
375 Nisâ, 4/43.
376 Kurtubî, VI, 286 (T., VI, 384).
377 el-Mâide, 5/91.

içkinin tehlikesini bilmediğini ileri sürerek eleştirmektedir. Ama Şiî yazarların asıl amacının, Ömer'i içkiye düşkün biri olarak göstermek olduğu anlaşılmaktadır.

Kurtubî *Tefsir*'inde geçen bir rivâyet, Şiî yazarların bu iddialarını tamamen çürütmektedir. Zira bu rivâyete göre içkinin kesin olarak yasak kılınışını bildiren *"Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir"*[379] mealindeki âyetin inişine sebep Ömer b. el-Hattab'dır. Çünkü o, Hz. Peygamber'e içkinin zararlarını zikretmiş ve içmekten dolayı insanların başına gelenleri anlatmıştı. Haram kılınması için de Yüce Allah'a, "Allah'ım, içki hususunda bize rahatlatıcı açıklamalarda bulun" diye dua etmişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuş, Hz. Ömer de "Vazgeçtik, vazgeçtik" demişti.[380] Şiî yazarların naklettiği yukarıdaki rivâyete, belli başlı siyer, tefsir, hadîs, fıkıh kaynaklarında rastlanmamaktadır. Rivâyet baştan sona kadar çelişkiler ile doludur. Zira Hz. Ömer'in Bedir'de öldürülen müşriklere ağıt yakmayacağını kendileri de bilmektedir. Bu çalışmanın "Hz. Ömer'in Savaşlardaki Durumu" başlığı altında da zikredildiği gibi bu konuda Hz. Ömer'i bu şekilde eleştiren Şerefeddin el-Mûsevî gibi Şiî müellifler, o konuda ise Hz. Ömer'in esirleri de öldürülmesi gerektiği konusundaki tavrından dolayı eleştirmektedirler. Esirlerin bile öldürülmesine taraftar olan biri nasıl Bedir savaşında öldürülenler için ağıt yakabilir?

Şüphesiz içkinin haram kılınışından önce içki içip sarhoş olmasından dolayı hiçbir sahâbînın eleştirilemeyeceği her İslâm aliminin kabul ettiği bir husustur. Ama Şiîlerin yaptığı gibi yukarıdaki rivâyet doğru kabul edilip bu sayede Hz. Ömer gibi bazı şahsiyetler eleştirilecekse o zaman Hz. Ali gibi Şîa'nın kutsadığı bazı zatlar da bu eleştirilerden nasiplerini alacaktır. Zira Kurtubî'nın sahîh ve hasen olarak gördüğü başka bir habere göre, içki ile ilgili Bakara sûresinin 219. âyet-i kerimesi nâzil olduktan sonra Hz. Ali'nin de içki meclisinde bulunup içki içtikten sonra cemaate imâmlık yaptığı, namazda Kafirûn sûresini yanlış bir şekilde okuduğu ve bu olay üzerine, *"Ey iman edenler sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın"*[381] mealindeki âyetin indiği belirtilmektedir.[382] Şiî müellifler böyle rivâyetleri kesinlikle zikretmeye yanaşmazlar. Doğrusu, onların zikrettiği rivâyetten dolayı Hz. Ömer eleştirilemeyeceği gibi, bu tür rivâyetlerden dolayı da Hz. Ali eleştirilemez.

Ama Şiî müelliflerin asıl amaçları Hz. Ömer'in gerek halifeliğinden önce gerekse halifeliği döneminde sarhoş edici içkiler kullandığını ima etmektir. Zira gerek eski gerekse yeni müellifler bu konu üzerinde durmakta ve bu konu ile ilgili bazı rivâyetleri kendi kafalarına göre yorumlamaktadırlar.

---

[378] el-Eminî, VI, 251; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 311-312.
[379] el-Mâide, 5/90.
[380] Kurtubî, VI, 286 (T., VI, 384).
[381] Nisâ, 4/43.
[382] Bkz. Kurtubî, V, 200.

Birçok Şiî müellife göre Hz. Ömer'in üzüm, hurma vb. suyunun köpük atmasıyla meydana gelen bir nevi içki olan nebizden (şıradan) olan içeceğinin hiddeti ve yoğunluğu o kadar aşırı idi ki şayet başkası içseydi sarhoş olur ve kendisine had uygulanması gerekirdi. Halife ise alışkın olduğu için ondan etkilenmez ve sarhoş olmazdı. Ya da onu hafifletip öyle içerdi.[383] Bu görüşlerini Şa'bî'den rivâyet olunan şu rivâyet ve değişik versiyonlarına dayandırmaktadırlar: "Şa'bî der ki: Bedevî Araplardan biri Ömer'in içeceğinden içti, sarhoş oldu Ömer ona had uyguladı. Bedevî, 'Ben senin içeceğinden başka bir içecek içmedim' dedi. Bunun üzerine Ömer o içeceği getirtip su ile hafiflettirip içti. Sonra, 'Kim içeceğinden kuşkulanırsa onu su ile hafifletsin' dedi.[384] Sonra ona içecekten dolayı değil, sarhoş olmasından dolayı had uyguladığını söyledi.[385] .

Şiî müellifler, Hz. Ömer, nebizi çok sevdiğinden dolayı öleceği sırada bile bu içeceği istediğini ve yaralarından bu içkinin aktığını bazı rivâyetlere[386] dayandırarak aktarmaktadırlar. Daha sonra nebizin necis ve haram olan sarhoş edici içkilerden olduğunu belirtmektedirler.[387] Böylece Şiî müellifler dolaylı ve dolaysız bir şekilde Hz. Ömer'in sarhoş edici içki kullandığını ifade etmeye çabalamaktadırlar.[388]

bc- Kudâme b. Maz'ûn Hadisesi

Şiî müelliflerin beyanına göre Hz. Ömer şarap içen Kudâme b. Maz'ûn'a, sarhoşluk için öngörülen haddi uygulamak istememiştir. Zira Kudâme kendisini haklı göstermeye gayret edip, kendisini destekleyici mahiyette gördüğü, *"İnanıp amel-i salih işleyenlere bundan böyle (Allah'a karşı gelmekten) korundukları ve inanıp iyi işler yaptıkları, sonra (yasaklardan) sakınıp onların yasaklığına inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde- daha önce yediklerinden ötürü- bir günah yoktur"*[389] âyet-i kerimesini okumuş, bunun üzerine Hz. Ali, müdahale edip Kudâme'nin bu âyet-i kerimeden maksud olanlara dahil olmadığını söylediğinde Hz. Ömer, haddi uygulamak istemiş fakat suçluya ne ceza verileceğini ve ona kaç kırbaç vurulması gerektiğini bilememiş, Hz. Ali ona seksen kırbaç vurulmasını söyleyerek, "İçki içen sarhoş olur, sarhoş olan saçmalar, saçmalayınca da iftirada bulunur" demiştir. Böylelikle Hz. Ömer'i bu durumdan kurtaran da yine Hz. Ali olmuştur.[390]

---

383 İbn Şâzân, 270; el-Eminî, VI, 257.

384 Cessâs, IV, 126; el-Eminî, VI, 257; Ayrıca bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 313.

385 İbn Şâzân, 270; el-Eminî, VI, 257.

386 Hz. Ömer'in yaralandığı sırada nebiz içtiği bir çok kaynakta zikredilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, III, 354; Cessâs, IV, 126; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 238.

387 Bkz. İbn Şâzân, 270-273; el-Eminî, VI, 261-256; Mustafavî, 229.

388 Bkz. İbn Şâzân, 270-273; Mustafavî, 229.

389 el-Mâide, 5/93.

390 İbn Şâzân, 195-196; Müfîd, *el-İrşâd, 108-109*; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 410; a.mlf., *Minhâc*, 138; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 221; Henri Laoust, 311. Hz. Ömer'in, Kudâme'nin cezasını geciktirmesinin sebebi olarak onun hasta olması gösterilmektedir bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 424-25; Esed Haydar, 47.

Bütün bu sözlerin bir değeri yoktur. Çünkü Hz. Ömer, birçok defa sarhoşlara ceza vermiştir. *Sahîh-i Müslim*'de sabit olduğu vechile, Hz. Peygamber'e içki içmiş bir adam getirildi, Rasûlullah, iki hurma dalı ile kırk celde vurdurdu. Sonra Ebû Bekir'e getirildi, o da aynı hareket tarzını takip etti. Hz. Ömer halife olduğunda insanlar ile istişare etti. Abdurrahman b. Avf, en hafif cezanın seksen kırbaç olduğunu söyledi. Hz. Ömer de onun bu görüşünü kabul etti.[391]

Ayrıca Buhârî, Hz. Ömer'in de halifeliğinin ilk yıllarında sarhoş olanlara kırk kırbaç vurduğunu daha sonra insanların serkeşlik yapıp bu konuda itaatsizliklerinin arttığını görünce bu cezayı istişare sonucu seksen kırbaca çıkardığını kaydetmektedir.[392]

Ne var ki Şîa kaynakları yukarıda zikredildiği gibi bir yandan Hz. Ömer'in içki içene ne kadar ceza uygulanacağını bilmediğini ona Hz. Ali'nin sarhoş olana seksen kırbaç vurulması gerektiğini söylediğini belirtirken diğer taraftan bazı kaynaklar, Hz. Ömer'in bu konuda Abdurrahman b. Avf ile istişare ettiğini ve Abdurrahman'ın ona, en hafif cezanın seksen kırbaç olduğunu söylediğini gerekçe göstererek, Ömer'in kesinleşen bir hüküm hakkında istişare edip fetva istemesinden dolayı Rasûlullah'ın emrine aykırı hareket ettiğini, zira bu cezanın Rasûlullah döneminde kırk kırbaç olarak uygulandığını, Abdurrahman ve onun görüşünün büyük kanun koyucu karşısında hiçbir değerinin olmadığını, böyle bir yöntemi kullanmanın müslümanların halifesine yakışmadığını ifade etmektedir.[393]

Şiîler bu gibi meseleleri ele alarak Hz. Ömer'in her hususta Hz. Ali'ye müracaat ederek ondan istifade ettiğini, "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" dediğini kaydediyorlar. Gerçek şu ki Hz. Ömer, bütün meselelerde ashâb ile, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa el-Eş'arî hatta yaşının küçüklüğüne rağmen İbn Abbas ile istişare ederdi. Hz. Ömer, devrindeki ashâbın en bilgililerinden olduğu halde onlarla istişarede bulunur, bununla birlikte hepsi de onun görüşünü ve kavlini kabul ederlerdi.[394]

Sünnî kaynaklarda kaydedildiğine göre, Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahman'a, Mısır'da içki içtiği için Amr b. el-'Âs tarafından sarhoş edici içki içme cezası uygulandı ve Medine'ye gönderildi. Sonra babası Hz. Ömer de onu, bir babanın çocuğunu terbiye amaçlı olarak dövdüğü gibi dövdü. Abdurrahman sonra hastalanıp bir ay zarfında vefat etti.[395] Ayrıca Iraklılar'ın Abdurrahman'ın Hz. Ömer'in kamçıları altında öldüğünü söyledikleri ve bunun yanlış olduğu kimi yazarlarca belirtilmektedir.[396]

---

391 Müslim, "Hudûd", 8 (II, 1330).
392 Bkz. Buhârî, "Hudûd", 4 (VIII, 14).
393 el-Eminî, VI, 123-124.
394 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 222-223; ayrıca bkz. Musa Cârullah, *el-Veşîa*, 60.
395 İbn Abdilberr, II, 842.
396 el-Eminî, VI, 317.

Şîa yazarları, Hz. Ömer'in oğlunu dövmesini ikinci bir had olarak değerlendirmekte ve onu bu konuda da eleştirmektedirler. Şiî yazar el-Eminî, bu konuda kendisine had uygulanan bir kimseye tekrar had uygulamayı gerektirecek bir sorumluluğun bulunmadığını, Sünnet'e göre de durumun böyle olduğunu ifade etmektedir.[397]

Şiî yazar Mûsevî de Amr b. 'Âs'ın Abdurrahman'a, Ömer'e göre Hattab ailesinin en güvenilir kişisi olan kardeşi Abdullah'ın huzurunda had uyguladığı, şayet İbnu'l-'Âs Allah'ın hadlerini uygulama konusunda güvenilir biri ise Ömer'in oğluna ikinci bir had uygulamasının uygun olmadığını belirtir. Yok eğer hadleri uygulama konusunda İbnu'l-'Âs, yemin etse bile doğruluğu kabul edilmeyecek derecede güvenli biri değilse Ömer onu nasıl Mısır'a vali olarak tayin eder; Allah'ın ahkâmı ve hadlerine, kullarının kanlarına, ırzlarına ve mallarına nasıl musallat eder? diye sorar. Ayrıca Abdurrahman'ın hasta olduğunu belirterek hasta olan bir kişiye iyileşinceye kadar had uygulanamayacağını, yine özellikle hasta veya kendisine hapis cezasının zararlı olduğu böyle bir durumda olan bir kişinin ayrıca hapsedilemeyeceğini gerekçe göstererek, Hz. Ömer'in maslahat konusundaki görüşünü naslara tercih etmeye düşkün biri olduğunu ileri sürmektedir.[398]

Şiî yazar el-Eminî, Hz. Ömer'e aralarında oruçlu bir kişinin de bulunduğu içki içerken yakalanan bazı insanlar getirildiği, Hz. Ömer'in de gerek oruçluya gerekse diğerlerine eşit bir şekilde ceza uyguladığını ifade eden bir rivâyeti aktararak oruçluya da aynı cezayı uyguladığından dolayı Hz. Ömer'i şu sözler ile eleştirmektedir:

Halife bu adamın oruçlu olduğu halde şarap içilen ortamda niçin oturduğunu biliyor muydu? Belki de bir zaruretten dolayı oraya sığınmak durumunda kalmıştır. Onların korkularından dolayı ordan ayrılamıyordu. Ya da oradan ayrıldığı takdirde kendisinin bir zarar ile karşı karşıya geleceğini bildiğinden dolayı orada bulunuyordu. Belki de onları içkiden alıkoyma isteği bu miskin oruçluyu onlarla arkadaş olmaya, onlara yumuşak davranmaya teşvik etmiştir. Bunlardan biri ihtimal dahilinde olduğuna göre bu olayda şüphe var demektir. Hadler ise şüphe durumunda düşer.

Bunlardan hiçbiri muhtemel değilse bile burada gaye bu adamı terbiye etmek için ta'zir cezası vermektir. Ta'zir için verilecek ceza ise on kırbacı geçemez. O halde Ömer oruçlu adamı nasıl diğerleri ile eşit tutabilmiştir? İşte bu mantıkla el-Eminî Hz. Ömer'in verdiği ta'zir cezasını onaylamamaktadır.[399]

---

397 el-Eminî, VI, 317.
398 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 367-368.
399 el-Eminî, VI, 243.

bd- Kısas ve Diyet

Şîa kaynaklarında kısas ve diyet konusunda da Hz. Ömer'in naslara uygun hüküm vermediği iddia edilmektedir. Hz. Ömer'in, "San'alıların tümü bir kişinin öldürülmesine iştirak etseydi hepsini öldürürdüm"[400] dediğini bunun ise Yüce Allah'ın, *"Cana can, hüre hür, köleye köle ve dişiye dişi"*[401] sözü ile çeliştiği iddia edilmektedir.[402]

Çağdaş Şiî tarihçi el-Mustafavî Hz. Ömer'in sihirbazları öldürme emrini verdiğine dair bir rivâyeti Sünnî kaynaklardan aktararak, bu konuda onun hata ettiğini söylemektedir. Buna göre Ahnef b. Kays'ın amcası Cez' b. Muaviye'nin katibi Becâle adındaki şahıs Hz. Ömer'in vefatından bir yıl önce kendilerine, "Tüm kadın ve erkek sihirbazları öldürün, mahremi ile birlikte olan tüm Mecusîleri birbirinden ayırın..." anlamında bir mektup yazdığını, bunun üzerine kendilerinin üç sihirbazı öldürdüklerini ve Allah'ın kitabına göre haram olan eşleri birbirinden ayırdıklarını belirtmektedir.[403] el-Mustafavî bu rivâyete dayanarak şöyle bir yorum yapmaktadır:

"Sihirbaz oldukları halde sihirbazlık sanatına ara verip bu işle uğraşmayanları ya da ölüme ve cinâyete sebebiyet vermeden sihirbazlık yapanların öldürülmesine hükmetmek batıldır. Zira bazı sihirbazlıklar bir taş veya ağacı yerinden oynatmak, ya da bir şeyi olduğundan farklı bir şekilde göstermek gibi zararsız işlerde yapılır. Evet yeryüzünde bozgunculuk yapıp ve yaptıklarından tevbe etmeden müslümanlar arasında bozgunculuklarına devam etmeye çalışırlarsa mutlak değil özel şartlarla onların öldürülmesine hükmedilir."[404] Ne var ki ne nakledilen rivâyette ne de Mustafavî'nın yorumunda Hz. Ömer'in hangi sihirbazların öldürülmesi için yazı yazdığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

c- Hz. Ömer'in Kişisel Bazı Cezaî Uygulamaları

ca) Valilerinin Mallarına El Koyması

Hz. Ömer'in, memurlarını sıkı bir denetim altında tuttuğu onları sürekli murakabe ettiği bilinmektedir. Hz. Ömer, tayin edeceği vali ve memurlarda bir takım şartlar arardı. Yüksek seviyede bir mevkie getirilen kişinin malı, mülkü devletçe kaydolunurdu. Bu konuda Belâzurî *Futûhu'l-Buldân* adlı eserinde, "Hz. Ömer, memurlarını tayin ettiği zaman onların mallarını kaydeder, bilâhare daha fazla bir şey bulursa yarısını müsadere ederdi"[405] demektedir.

---

400 Malik, "el-Ukûl", 19 (II, 871); eş-Şafiî, *el-Umm*, VI, 24.
401 Bakara, 2/178.
402 İbn Şâzân, 265-267.
403 ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, I, 69-70; Mustafavî, 224-225.
404 Mustafavî, 225.
405 el-Belâzurî, *Futûh*, 307; Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 344; Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye*, 17.

Şiî yazarlar ise Hz. Ömer'in bu tavrını onun sertliğine, onun valilerin canları ve malları üzerinde baskı kurduğuna yorumlamaktadırlar. Şiî yazarların üzerinde durdukları birkaç örnek zikredip, bu olayları nasıl yorumladıklarını açıklamak yararlı olacaktır:

İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd* adlı eserinde belirttiğine göre, Hz. Ömer, Ebû Hureyre'yi Bahreyn valiliğinden azlettiğinde onun malını yarı yarıya bölüştürdü. Daha sonra Ebû Hureyre'yi çağırarak ona, "Bilmez misin? Seni Bahreyn'e vali olarak tayin ettiğimde ayakkabıların bile yoktu. Sonra bana bildirildiğine göre, bin altı yüz dinara atlar satıyormuşsun!" dedi. Ebû Hureyre, "Atlarımız yavruladılar, atıyyeler eklendi" diye cevap verdi. Hz. Ömer ise Ebû Hureyre'nin geçinebilecek maaşını hesapladığını söyleyerek fazla olan malı Beytülmâle geri vermesini talep etti. Ebû Hureyre Hz. Ömer'e, "Bu malda senin (Beytülmâl) hakkın yoktur" dediğinde Hz. Ömer, "Evet vallahi bunda hakkımız vardır ve senin sırtını acıtırım" deyip kamçısı ile onun sırtını kanatıncaya kadar döverek Ebû Hureyre'ye bazı sert sözler söyledi.[406]

Bizzat Ebû Hureyre'den rivâyet olunan başka bir rivâyette ise Ebû Hureyre der ki: Hz. Ömer beni azlettiğinde bana, "Ey Allah'ın ve onun kitabının düşmanı! Allah'ın malını mı çaldın?" dedi. Ben ise, "Ben ne Allah'ın ne de onun kitabının düşmanıyım. Fakat ben onlara düşmanlık edenlere düşmanım. Allah'ın malını da çalmadım" diye cevap verdim. Hz. Ömer, "O halde sana on binlerce dirhem nereden geldi?" diye sordu. Ben de, "Atlar yavruladı, atıyyeler eklendi ve hisseler peş peşe gelip birikti" diye cevap verdim. Bunun üzerine malları benden aldı. Sabah namazını kıldığımızda Mü'minlerin Emiri'nden özür diledim.[407]

Kaynaklardaki bazı rivâyetler Hz. Ömer ile Ebû Hureyre arasında geçen bu hadiseden sözederken, Hz. Ömer'in sert ifadelerine yer vermemektedirler. İbn Hacer, Ebû Hureyre'nin biyografisini anlatırken yukarıdaki sert ifadeleri ihtiva eden rivâyetleri değil de bu konuda başka bir rivâyet naklettiğinden dolayı Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî tarafından hakikati değiştirmekle suçlanmıştır.[408] Halbuki sert ifadeler ihtiva etmeyen rivâyetler, birçok kaynakta mevcuttur.[409]

Kûfe valisi Sa'd b. Ebî Vakkas imaret dairesine tahtadan bir kapı taktırmış ve konağını kamıştan güzel bir şekilde yaptırmıştı. Bunu öğrenen Ömer b. el-Hattab, Muhammed b. Mesleme'yi gönderdi. O da kapıyı ve evi yaktı. Sa'd, Kûfe camilerinden birinde kaldı ve bundan dolayı hayır ve iyilik temennisinden başka bir şey söylemedi.[410]

---

406 Bkz. İbn Abdirabbih, I, 45; el-Eminî, VI, 271; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 361-362; Esed Haydar, 49.

407 İbn Abdirabbih, I, 46; el-Eminî, VI, 271; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 362; Ayrıca bkz. İbn Sa'd, IV, 435; el-Belâzurî, *Futûh*, 112-13; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, II, 612; Ebû'l-Kasım İctihâdî, *Vad-'i Mâlî ve Maliye-i Müslimîn*, Tahran 1363, 171.

408 Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 442; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 362.

409 İbn Sa'd, III, 300; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 442.

410 el-Belâzurî, *Futûh*, 391; (T. 398) el-Eminî, VI, 271-2; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 363; krş. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 529-30.

Şiî yazar Şerefeddin el-Mûsevî, Hz. Ömer'in bu ve buna benzer uygulamalarını haksız bulmakta ve bundan hareketle Hz. Ömer'in sert ve haşin bir insan olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Ömer'in bu uygulamalarını, onun valilerinin can ve malları üzerinde baskı kurduğu, onların mallarını zorla Beytülmâle devrettiği, asası ile onlara her merhametsizliği yaptığı, onların evlerini başlarına yıktığı şeklinde yorumlamaktadır.[411]

el-Eminî Hz. Ömer'in bu uygulamalarını naklettikten sonra onu eleştirmekte ve "Şayet halife valilerin zimmetlerine geçirdikleri malları müslümanların Beytülmâline ait olduğunu isbatlamışsa niçin hepsini müsadere etmedi? Yok şayet bu malları onların mülkleri olarak kabul etmişse, onların mallarının yarısını veya ayakkabılarını bile alabilmesi akıllıca bir davranış sayılabilir mi?" diye sormaktadır. Bu uygulamaların kaynaklarda Hz. Ömer'in güzel davranışlarından sayılmasını da yadırgamaktadır. Ayrıca halifenin kendi anlayışına göre hırsız olarak kabul etmesi gerektiği bu insanlara müslümanların can, mal ve ırzları konusunda nasıl güvendiğine hayret ettiğini ifade etmektedir.[412]

Halbuki Hz. Ömer tarafından alınan bu tedbirler sayesinde eşitlik tesis edilmiş halka dayanan idarenin temelleri kurulmuştu. Hz. Ömer, kendi tarafından halka karşı tatbik edilen hareket tarzı bütün memurları tarafından takip olunmazsa, bu emelinin tahakkuk etmeyeceğini kesin bir biçimde biliyordu. Avâm istediği gibi hareket etmekte serbest idi. Nihâyet onların hareketleri kendilerine münhasır gibidir. Halbuki devlet memurları ve reisleri, halka karşı üstün bir hayat sürecek olurlarsa halk küçük görülmüş, aşağı bir mevkie düşürülmüş, yavaş-yavaş keyfi ve otokratik idareye alıştırılmış olur. Bunun neticesi birinin efendi olması diğerlerinin köle telakki edilmesinden başka bir şey değildir. Bundan başka Arapların ruhî ahvaline vakıf olanlar, bu tedbirlerin siyasî faydadan uzak olmadığını görürler. Zira Arapların eşitlik esaslarının gözetilmesine son derece kuvvetli eğilimleri vardır.[413]

cb) Cebele b. Eyhem

Suriye'de hüküm süren Gassaniler'in son emiri Cebele b. Eyhem,[414] Şiî müellif Şerefeddin el-Mûsevî'ye göre, Hz. Ömer'den gördüğü sıkıntı yüzünden benimsediği İslâm dininden irtidat edip hristiyan olmuştur.

Kaynaklarda Cebele b. Eyhem'in müslüman olması ile ilgili değişik rivâyetler bulunmaktadır. İbn Abdirabbih'in *el-'Ikdu'l-Ferîd'de* naklettiği rivâyette şöyle denilmektedir:

Cebele b. Eyhem, müslüman olmak istediğinde Şam'dan Hz. Ömer'e bir mektup yazarak bu isteğini bildirdi ve yanına varmak için ondan izin istedi. Hz. Ömer ve müslümanlar bu duruma

---

411 Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 361-66, 381.
412 Bkz. el-Eminî, VI, 276-7.
413 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 348.
414 Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, (nşr. Servet Ukkaşe), Kahire 1960, 593.

sevindiler ve Medine'den kendisine bir mektup yazdılar. Cebele de Akk ve Cefne kabilelerinden, beş yüz atlısı ile birlikte yola çıktı. Medine'ye yaklaştıklarında süvarilerine altın ve gümüşle süslenmiş elbiseler giydirdi. Cebele, başında tacı bulunduğu halde ön sıralarda bulunuyordu. Tacın içinde ninesi Mariye'nin küpesi bulunuyordu. Medine'ye girdiklerinde kadın ve çocuklar da dahil herkes çıkıp onlara baktı. Müslümanlar, onun gelip müslüman olmasından dolayı çok sevindiler. O yıl Cebele ve arkadaşları halife ile birlikte hac mevsiminde hacda bulundular. Cebele Kabe'yi tavaf ederken Fezâre kabilesinden bir kişi onun eteğine bastı. Cebele ona bir tokat vurup burnunu kırdı. Fezâre kabilesinden olan kişi, Hz. Ömer'den yardım diledi. Hz. Ömer Cebele'den ya Fezâre kabilesinden olan kişiyi hoşnut etmesini ya da aynı hareketin kendisine yapılacağını söyledi. Halktan birine karşılık kendisi gibi bir krala kısas uygulanması Cebele'ye ağır geldi. Hz. Ömer'e hıristiyan olacağını söyledi. Hz. Ömer de ona, "Hıristiyan olursan boynunu vururum" dedi. Bunun üzerine Cebele bir günlük mühlet istedi. Akşam olunca arkadaşları ile birlikte çıkıp İstanbul'a kadar gittiler. Orada hıristiyan oldu ve Herakleios tarafından mükafatlandırıldı.[415] Tüm bunlara rağmen Cebele'nin İslâm dini üzere kalma fırsatını elinden kaçırdığı için ağladığı hatta bu duygusunu ifade eden şiirler yazdığı söylenmektedir.[416]

Referans olarak *el-'Ikdu'l-Ferîd* adlı eseri gösterdiği halde okuyucuyu yanıltıcı bazı eklemeler ve çıkarmalarda bulunan Şerefeddin el-Mûsevî, bu olaydan hareketle Hz. Ömer'in insanlara davranış biçimini sorgulamakta ve "Keşke Ömer, bu Arap emir ve kavmini sıkıntıya sokmasaydı da bu emirden haberli ya da habersiz elinde bulunan bütün imkanları kullanarak Fezâre kabilesinden olan kişiyi hoşnut etseydi" şeklinde bir temennide bulunmaktadır. Ama Hz. Ömer'in böyle bir davranış göstermesini de çok uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Ona göre Hz. Ömer kendisine itaat etmeyen Halid b. Velid ve Cebele b. Eyhem gibi güçlü kişilerin burunlarını yere sürtüp, onlara baskı uygulayarak halkı itaat altına alma siyasetini gütmüştür. Ama Muğire b. Şu'be, dehası ve kurnazlığı ile birlikte Hz. Ömer'e çok itaat eden biri olduğundan kendisinden evli erkeğe uygulanan zina haddini düşürmüştür.[417]

Cebele'nin İslâmiyet'i kabul ettiği, sonra da hıristiyan olup Bizans'a sığındığı, İstanbul'da Herakleios tarafından büyük bir merasimle karşılandığı ve orada çok şatafatlı bir hayat yaşadığı İslâm tarihi kaynaklarının birçoğunda zikredilmektedir. Ancak bu rivâyetlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in, elçisi Şucâ' b. Vehb el-Esedî ile kendisine gönderdiği davet mektubunu alınca

---

[415] İbn Abdirabbih, II, 56-57; bazı farklı lafız ve ifadeler ile birlikte ayrıca bkz. İbn Sa'd, I, 265; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 644; krş. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 359.

[416] Ebû'l-Ferec Ali b.Hüseyin el-İsfehanî, *Kitabu'l-Eğânî*, I-XXIV, Beyrut ts., XV, 16-167; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 359-60.

[417] Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 360.

müslüman olduğu zikredilirken[418] diğer bazı rivâyetlerde onun Hz. Ömer'in hilâfetinde Yermûk Savaşı'ndan sonra (15/636) müslüman olduğu ve daha sonra irtidat ettiği nakledilmektedir.[419]

Ya'kûbî'nin rivâyetine göre, Yermûk Savaşı'nda Bizans ordusu yenildikten sonra, Cebele b. el-Eyhem, kabilesiyle birlikte kendi topraklarına çekildi. Yezid b. Ebî Süfyan, toprağından harac, kendisi için de cizye ödemesini Cebele'ye bildirdi. Cebele bu teklife şu karşılığı verdi: "Cizyeyi ancak Arap olmayan kafirler öder, oysa ben Arabım."[420]

Cebele'nin İslâmiyet'i kabul ettiğine dair rivâyetlerin tutarsız olduğu ve gerçekle hiçbir ilgisi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Doğru olan rivâyetlere göre ise Yermûk Savaşı'ndan önce Bizans İmparatoru Herakleios Lahm, Cüzam ve diğer hıristiyan Arap kabilelerinden oluşan 12.000 kişilik bir kuvveti ordusunun öncü birliği olarak Cebele'nin kumandasına verdi. Ancak savaşta Bizans ordusu mağlup oldu ve Cebele kabilesiyle birlikte kendi topraklarına çekildi. Sonradan kendisine müslüman olup zekât vermesi veya kendi dininde kalıp cizye ödemesi yahut yurdundan ayrılıp istediği yere gitmesi teklif edildi. Buna cevap olarak zekât verebileceğini ancak dininden dönmeyeceğini bildiren Cebele'ye dininde kaldığı takdirde cizye ödemesi gerektiği hatırlatıldı. O da cizye ödemeyi küçüklük kabul ederek yanındaki 30.000 kişiyle Bizans'a gitti. Belâzurî, Hz. Ömer'in bu haberi alınca pişman olduğunu kaydetmekte ve tanınmış sahâbîlerden Ubâde b. Samit'in halifeye, "Eğer onun zekât vermesini kabul etseydin kendisini İslâmiyet'e ısındırmış olurdun!" dediğini bildirmektedir. Hz. Ömer 21 (642) yılında Umeyr b. Sa'd el-Ensârî'yi büyük bir ordunun başında Bizans topraklarına gönderirken kendisinden, aralarındaki akrabalık dolayısıyla Cebele'nin dostluğunu ve gönlünü kazanmasını, zekât verme teklifinin geçerli olduğunu söyleyerek onu İslâm topraklarına döndürmesini istedi. Ancak bu daveti kabul etmeyen Cebele, Bizans topraklarında hıristiyan olarak öldü.[421]

d- Hz. Ömer'in Aile Hukuku ile İlgili Uygulamaları

da- Mehir

"Mehir, sadak, nihle, ecr, ferîda" kelimeleriyle ifade edilen, evlenirken erkeğin kadına verdiği meblâğ ve maldır. Mehir kadının bedeli veya ondan istifade imkanının karşılığı değil, bir ömür boyu beraber yaşama arzusunun sembolik alametidir ve hediye kabilindedir.[422]

Bilindiği gibi Hz. Ömer, kimi zaman bazı kararlar almaya kalkışmış fakat herhangi bir müslüman bu kararların yanlış olduğunu ortaya koyup onu ikaz ettiğinde, o hemen geri adım

---

418 Bkz. İbn Hişâm, IV, 255.
419 el-Belâzurî, *Futûh*, 185.
420 Ya'kûbî, II, 142; Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989, 160.
421 el-Belâzurî, *Futûh*, 185-186; Mustafa Fayda, "Cebele b. Eyhem", *DİA*, VII, 185. Cebele'nin durumu hakkında ayrıca bkz. Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-X, Bağdat 1993, III, 426-435, 444-447; IV, 240-242.
422 Bkz. en-Nisa, 4/4; Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, I-III, İstanbul 1985, II, 95-96.

atabilmiştir. Ne var ki Şiî alimler, tevazu olarak algılanması gereken Hz. Ömer'in bu tür birçok olumlu icraatını olumsuz bir biçimde yorumlayarak, onun halifeliğe elverişli olmadığını kendilerince kanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Şîa ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer bir gün minbere çıkıp, "Her kim çok mehir alırsa onu Beytülmâle devrederim" şeklinde hitap etti. Orada bulunan bir kadın, "Allah'ın kitabında, *'Onlardan birine (önceki eşinize) kantarlarca/yüklerle mal vermiş olsanız dahi verdiğinizden hiç bir şeyi geri almayınız'*"[423] sözü ile bize helal kıldığını sen nasıl engellersin?' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer bu kararından vazgeçti ve "İnsanların tümü Ömer'den daha fakihdirler" dedi.[424]

Şiî müellifler bu olaydan hareketle, böyle apaçık bir hükmü karıştıran kişinin imâmete elverişli olamayacağını[425] belirterek kadınların en bilgilisi olmayan bir kadının sözünü geri çevirdiği kişi nasıl Rasûlullah'ın yerine geçebilir ve bu olay nasıl Ömer'in fazileti olarak sayılabilir? gibi sorular sormaktadırlar.[426] Ayrıca Hillî, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'yı 500 dirhem mehir ile evlendirdiğini gördüğü zannıyla böyle bir karar alarak bu konuşmayı yaptığını ileri sürmektedir.[427]

Görüldüğü gibi bu eleştiri, kişinin yetiştiği ortam, aldığı eğitim ve içinde büyüdüğü kültür çevresinden kaynaklanan unsurlardan dolayı tamamen bir olayın yorumlayış tarzına bağlıdır. Şîa, bunu Hz. Ömer'in bilgisizliğine yorumlarken buna karşın Ehl-i Sünnet mensupları, bu olayı tevazu ve hakkı kabul etme gibi erdemli bir davranış diye yorumlamaktadırlar.

db- Boşanma

Hz. Ömer, kendi dönemine kadar, bir mecliste ve bir anda kullanılan üç boşama hakkı tek sayıldığı halde o, bunun üç sayılması yönünde karar almış ve uygulatmıştır. Bu kararın gerekçesinin de yer aldığı İbn Abbas'a ait rivâyet şöyledir: "Rasûlullah (s.a.) ile Ebû Bekir zamanlarında ve Ömer'in hilâfetinin ilk iki yılında üç talak bir sayılırdı. Bilâhare Ömer b. el-Hattab, 'İnsanlar düşünüp taşınarak yapmaları gereken bir işi aceleye getirir oldular; bunu onlara uygulasak' dedi ve üç talak olarak geçerli saydı."[428]

Şiî alimler, Hz. Ömer'in bu uygulamasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Zira Şîa'ya göre bir kişi bir mecliste ve bir anda karısını yüz defa boşasa da o bir talak olarak kabul edilmektedir.[429] Şiî yazar el-Eminî Ehl-i Sünnet kaynaklarından Hz. Ömer'in bu uygulamaları ile ilgili rivâyetleri

---

[423] en-Nisâ, 4/20.

[424] Bkz. İbn Şâzân, 194-195; et-Tûsî, *Tecrîd,* 252; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 403-404; el-Eminî, VI, 97-8; krş. Zamehşerî, *Keşşaf*, I, 514; Razî, *Mefâtih*, X, 13; Kurtubî, V, 99; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 468.

[425] Hillî, *Nehcu'l-Hak,*277-278.

[426] Nu'mân, *De'âim*, 85

[427] el-Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 277-8.

[428] Ahmed b. Hanbel, I, 314; Müslim, "et-Talak", 2 (II, 1099); el-Eminî, VI, 178.

aktardıktan sonra der ki: Halife Ömer'in insanların acele davranmak isteyişleri yüzünden Allah'ın kitabını kulak ardı etmesi ve Kur'an-ı Kerim'in açık emrine rağmen insanların kendileri için uygun gördüklerini onaylaması tuhaf bir davranıştır.[430] Ayrıca başka Şiî yazarlar tarafından da Hz. Ömer'in bu uygulaması bahse konu olmakta,[431] Kitap ve Sünnet'e muhalif bir uygulama olduğu vurgulanmaktadır.[432]

Boşama ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle bir âyet-i kerime bulunmaktadır: *"Boşama iki defadır. (Bundan sonra) ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle ayrılmak gerekir.... İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır, sakın bunları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir."*[433]

Bu âyet-i kerime boşama haklarının bir anda kullanılmamasını, farklı zamanlarda kullanılıp arada düşünülmesini, bundan sonraki hayat hakkında iyi niyetle karar verebilmek için fırsat bırakılmasını ifade etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bir anda üç talak ile boşama ile ilgili âyet-i kerime bulunmamaktadır.

Hazret-i Peygamber döneminde Rukâne adında bir zat karısını bir mecliste üç talak ile boşadı. Sonra ona çok üzüldü. Rasûlullah ona nasıl boşadığını sordu. O üç talak ile boşadığını söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah, "Bir mecliste mi?" diye sordu. O, "Evet" dedi. Rasûlullah, "Onlar bir talak sayılır, istersen dönebilirsin" dedi. O da döndü.[434]

Şiî müellifler Hz. Ömer'in yukarıdaki âyet-i kerime ile hadîs-i şerife aykırı bir uygulamada bulunduğunu iddia etmektedirler.[435] O halde Hz. Ömer, gerçekten böyle bir uygulamada bulunmuş mudur? Bulunmuşsa hangi amaçla bu uygulamayı başlatmıştır? Bunun üzerinde durmak gerekmektedir.

İbn Abbas'tan nakledilen yukarıdaki haber, senet ve metin yönünden tenkit edilmişse de[436] İslâm tarihçilerinin Hz. Ömer dönemi ile ilgili verdikleri bilgiler bu rivâyeti doğrular mahiyettedir.

Tarihî verilere göre, Hz. Ömer döneminde boşanmalar çoğalmış, boşanmış kadınların sayısı artmış ve genel ahlakın bozulmaya yüz tuttuğu görülmüştür. Erkekler, gönülleri bir kadında olunca, hanımını üç talakla boşuyor, sevdiği kadınla evleniyordu. Bu durum, toplumda bir problem haline gelmişti. İnsanların Câhiliye dönemindeki uygulamalara dönmelerinden

---

429 Bkz. el-Küleynî, VI, 71.
430 el-Eminî, VI, 177-178.
431 Bkz. Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 37.
432 el-Eminî, VI, 178; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 245-49.
433 Bakara, 2/229.
434 İbn Rüşd, II, 46; Ebû Abdillah Muhammed b. Kayyim ed-Dımaşkî, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, (thk. Abdurrauf Sa'd), I-IV, Beyrut 1973, III, 31; bu hadîsin diğer varyantlarında Rukane'nin, "Vallahi ben bununla bir talaktan başka bir şey kastetmedim" dediği kayıtlıdır. Bkz. ed-Dârimî, "Talak", 8 (s.559); Tirmizî, "Talak", 2, (III, 480); İbn Hibbân, X, 97; Hakim, *el-Mustedrek*, II, 218.
435 Bkz. el-Eminî, VI, 178-183; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 245-49.

korkuluyordu. Bu, aile kurumunun ciddiyeti ile de bağdaşmıyordu. İşte üç talakla boşamanın yaygınlaşması üzerine Hz. Ömer, toplum maslahatı için bu kararı almıştı. Onun bu uygulaması tebeası için bir te'dib ve terbiye tedbiri mahiyetindeydi. [437] Yine İbn Ebî Şeybe'nin aktardığına göre, Hz. Ömer'e bir mecliste karısını boşayan bir kişi getirildiğinde Hz. Ömer onu acıtacak şekilde döver, sonra da onları birbirlerinden ayırırdı.[438]

Hz. Ömer'in bu uygulaması değişik tartışmalara neden olmuş ve bir çok şekilde yorumlanmıştır. Rivâyetin yorumlanma ihtiyacı ise, Hz. Ömer'i şer'î naslara aykırı davranmak ve değiştirmek gibi bir töhmetten kurtarmak içindir.

Rivâyeti sahîh olarak kabul edenler bu uygulamayı şöyle yorumlamışlardır: Hz. Ömer'in bu uygulaması, bağlayıcı olarak vazedilen şer'î bir esası değiştirme değil, kocanın boşadığı kadına dönebilme hakkını, onlara bir ceza olarak menetme (kısıtlama) şeklindedir.[439] Nitekim İslâm alimleri, devlet başkanının, kamu maslahatının gerektirdiği yerlerde bazı mubahları, insanlara kısıtlama yetkisinin bulunduğunu kabul etmişlerdir.[440]

dc- Mut'a Nikahı

Mut'a nikahı, bir erkeğin bir kadınla, belli bir mal (mehir) karşılığında belli bir müddete kadar akdettiği bir nikah türüdür.[441] Ca'ferîler, mut'a nikâhına "munkatı' nikâh" ve halk arasında "sıyga" adını da veriyorlar. Buna "muvakkat nikâh" da denilmektedir. Mut'a nikahında, üzerinde anlaşılan vaktin sona ermesiyle talak, nafaka ve iskan gerekmeksizin nikah sona erer. Bu nikahta şayet belirlenen süre sona ermeden eşlerden biri ölürse birbirlerine mirasçı olamazlar. Evlilik süresinin belirlenmesi ve mehir tesbiti dışında mut'a nikahı için gerekli bir şart yoktur. Şahit bulundurulması ve ilan da şart değildir. Kişi, zina töhmetinden endişe ederse bu akdi iki şahit huzurunda yapar. Kadının facire olması da mut'a nikahına engel değildir. Kimsesiz bâkire ile mut'a nikahı yapmak caizdir. Bülûğ çağına girmeyen bakirenin babası hayatta ise ondan izin almak gerekir. Kızın yaşı 9-10 ise erginlik çağına girmiş sayılır ve babasının iznine gerek yoktur. Mut'a nikahı ile nikahlanan kadın cariye gibi değerlendirildiğinden kişi istediği kadar kadınla mut'a nikahı akdedebilir. Yine kişi defalarca bir kadınla mut'a nikahı yapabilir.[442]

---

436 Kurtubî, III, 130; Davutoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 442-45.

437 Bkz. İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, V, 256-70; Nihat Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun 1999, 184, 184.

438 İbn Ebî Şeybe, IV, 61.

439 İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuk*, 18-20.

440 İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, V, 270; Muhammed Mustafa Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, Beyrut 1981 58; Bıltacı, Muhammed, *Menhecu Ömeri'bni'l-Hattab fi't-Teşri': Dirasetun Mustev'ibetun li Fıkhı Ömer ve Tanzimatihi*, y.y, ts. 308-311; Dalgın, 184.

441 el-Curcânî, 315; er-Razî, *Tefsir*, X, 49; el-Munâvî, *et-Teârîf*, 633.

442 Şeyhu't-Tâife Ebû Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *en-Nihâye*, Beyrut 1980, 489-493; Ayrıca bkz. Ebû Cafer es-Sadûk Muhammed b. Ali İbn Babeveyh el-Kummî, *el-Mukni' ve'l-Hidâye*, Beyrut 1993, 152-53; 325-26; Bu konu hakkında ayrıca bkz. Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I-

İmâmiyye Şîasına göre, Rasûlullah vefat edinceye kadar mut'ayı yasaklamamıştır.[443] Ömer, halifeliği döneminde bu nikahı yasaklamıştır. Şîa, Kitap ve Sünnet'te var olduğunu iddia ettiği bir hükmü yasakladığından dolayı Ömer'i eleştirmektedir. Bu yüzden de asırlardan beri Şîa ve Ehl-i Sünnet alimleri arasında bu konu ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Şîa, bu nikahın kıyamete kadar geçerli bir akit olduğunu savunmaktadır.

Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eserinde naklettiği aşağıdaki rivâyet bu durumu çok güzel bir şekilde gözler önüne sermektedir:

"Zurare'den rivâyet olunduğuna göre Abdullah b. Umeyr el-Leysî Ebû Ca'fer'in yanına geldi ve 'Kadınların mut'ası hakkında ne diyorsun?' dedi. Ebû Cafer cevap olarak, 'Yüce Allah kitabında ve Peygamberinin dili ile helal kılmıştır. Kıyamet gününe kadar da bu nikah helaldir' dedi. Bunun üzerine Abdullah, 'Senin gibileri böyle diyorlar. Halbuki Ömer haram kılmış ve yasaklamıştır' dedi. Ebû Cafer de, 'Her ne kadar Ömer öyle yaptıysa da durum değişmez' dedi. Abdullah ona, 'Ömer'in yasakladığı bir şey hakkında seni Allah'a havale ederim' dedi. Ebû Cafer de ona, 'Sen arkadaşının sözü üzeresin ben ise Rasûlullah (s.a.)'ın sözü üzereyim. Haydi gel sözün Rasûlullah'ın dediği olduğuna ve senin arkadaşının ise batıl üzere olduğuna dair seninle lanetleşelim' dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Umeyr ona yöneldi ve 'Senin hanımının, kızlarının, kız kardeşlerinin ve amca kızlarının mut'a yapması senin hoşuna gider mi?' diye sordu. Ebû Cafer, kadınları ve amca kızlarının adı geçtiğinde ondan yüzünü çevirdi."[444]

Bu rivâyet her ne kadar bir tartışmadan söz etse de mut'anın, Rasûlullah tarafından değil Hz. Ömer tarafından yasaklandığını ifade etmekte ve Hz. Ömer'in bu konuda batıl üzere olduğunu Ebû Cafer'in ağzından dile getirmektedir. Ayrıca bu rivâyetten bu kadar teşvik edilen bir nikahtan, imâmların kızları, kız kardeşleri ve amca kızları için söz edilmesinin hoş karşılanmadığı da anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Şîa kaynakları mut'a nikahını caiz olarak görmenin ötesinde, gerek erkekleri gerekse kadınları mut'a nikahı yapmaya teşvik etmektedir. Bu kaynaklarda Rasûlullah'ın bu konuda şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Cebrail bana geldi ve 'Ey Muhammed! Yüce Allah ümmetinden mut'a yapan kadını bağışladım diye buyurdu' dedi.[445]

Günümüzde de gerek ilmî eserlerde, gerek medyada gerekse Şîa ekolü ile Ehl-i Sünnet ekolüne mensup insanlar arasında mut'a nikahı çok ciddi bir biçimde tartışılmaktadır. Her iki ekole mensup yazarlar tarafından eskiden beri mut'a nikahı ile ilgili kitap, makale ve değişik

---

VIII, Dımaşk 1984, VII, 64-70 (Türkçe trc. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, I-X,.trc. Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy v.dğr., İstanbul 1994, IX, 249-53).

443 Sadûk, *Men la yahduruhu'l-Fakîh*, III, 292; a.mlf., *el-Mukni' ve'l-Hidâye*, 152, 325.

444 el-Küleynî, V, 449.

445 Sadûk, Sadûk, *Men la Yahduruhu'l-Fakîh*, III, 295; a.mlf., *el-Mukni'*, 152.

yayınlar yapılmaktadır.[446] Bu nikah adeta İmâmiyye Şîa'sının ayırt edici bir özelliği olarak varlığını devam ettirmektedir. Eski dönem kaynaklarda da bu konu ile ilgili rivâyetler hayli kabarıktır.

Şîa'ya göre mut'a nikahı, doğrudan doğruya Hz. Ömer tarafından keyfî olarak yasaklanmıştır. Şîa müellifleri bu konuda Hz. Ömer'in minbere çıkıp söylediği rivâyet olunan şu sözü delil olarak getirmektedirler: "Hz. Peygamber, zamanında iki mut'a vardı. Ben ise her ikisinden nehyediyor ve yapanları cezalandırıyorum."[447] Bundan hareketle Şîa alimleri Hz Ömer minbere çıkıp bu sözleri söyleyinceye kadar mut'a nikahının Rasûlullah ve Ebû Bekir dönemlerinde uygulandığını ileri sürmektedirler.[448]

Şiî müellifler, mut'a nikahına karşı olan Hz. Ömer'i de bu sözünden dolayı oldukça sert bir biçimde eleştirmektedirler. Bu konuda Hillî şunları söylemektedir: "Ömer'in mut'a nikahı ile ilgili bu sözü onun adaletini lekeler. Zira o bu sözüyle Allah'ın mubah kıldığını haram kılıyor. Hüküm koyma ve neshetme (kaldırma) yetkisini nasıl kendisinde bulabiliyor? Kendisine uymayı, hevadan konuşmayan Rasûlullah'a tabi olmaktan daha öncelikli nasıl yapabiliyor? Bu iki mut'a şayet Allah katından değil de Rasûlullah bunları vazetmişse, o zaman ahkâmın tamamı da öyle olması gerekiyor. Bundan Allah'a sığınırız. Şayet bunları Allah vazetmişse, bu durumda bu ahkâma karşı nasıl hüküm verilebilir?"[449]

Mut'a nikâhı, İslâm öncesi Araplar arasında yaygın olan nikâh türlerinden birisiydi. Bu nikâh türünün Hz. Peygamber devrinde, önceleri mubah olduğunda ittifak vardır. Daha sonra Hz. Peygamber'in bu nikâhı yasakladığı konusunda İslâm hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Sünnî İslâm hukukçularıyla Zeydîler ve İsmailîler, mut'a nikâhıyla ilgili hükmün neshedildiğini (kaldırıldığını) söylemişlerdir. Ca'feriler ise bu konudaki nesih olayının kesin olmadığını savunurlar ve *"...Onlardan yararlanmanıza (istimtâ') karşılık ücretlerini (mehirlerini) verin..."*[450] âyetine ve hadîs kitaplarında yer alan bazı rivâyetlere dayanarak, mut'a nikâhının caiz olduğunu ileri sürerler.[451]

---

[446] Bu konuda Şiî yazarların yazdıkları eserlerin birkaçı şunlardır: Tevfik el-Fekîkî, *el-Mut'a ve Eseruha fi'l-Islahi'l-İctima'î*, (thk. Hişâm Şerif Hemder) Beyrut 1989; Murtazâ el-Askerî, *ez-Zevâcu'l-Muvakkat fi'l-İslâm*, Tahran ts.; Muhammed el-Kazvinî, *Zevâcu'l-Mut'a*, Beyrut ts.

Ehl-i Sünnet'e bağlı kişilerin yazdıkları bazı çalışmalar şunlardır: Ebû'l-Feth el-Makdisî (ö. 490 H.)'nin *"Tahrîmu Nikâhi'l-Mut'a"* ve bu eseri neşreden Atiyye Muhammed Salim'in *"Nikâhu'l-Mut'a Abre't-Târih"* başlığı altında yazdığı 68 sahifelik mukaddimesi; Muhammed el-Hamid'in *"Nikâhu'l-Mut'a Haramun fi'l-İslâm"*, Hama, ts.; Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikâhı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1993, VII, 155-179.

[447] Ahmed b. Hanbel, I, 52; et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, II, 146, İbn Hazm, *el-Muhalla*, VII, 107; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Muctehid*, I, 244; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 195; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 251. Hz. Ömer'in buna benzer sözleri için Ayrıca bkz. Nesâî, "Menâsık", 50 (V, 151-55); Mustafavî, 241; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 199.

[448] el-Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 283; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 207-208.

[449] el-Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 281.

[450] Nisâ, 4/24.

[451] Bkz. Muhammed b. Ali Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, I-IX, Beyrut 1973, VI, 271; Abdulkadir Şener, "Şiîliğe Göre Furû'u'd-din", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul

Yukarıda mealini yazılan Nisâ sûresinin 24. âyet-i kerimesi hakkında değişik yorumlar yapılmıştır. Şîa alimleri âyette geçen *istimtâ'* kelimesinden mut'a nikâhının kastedildiğini savunmaktadırlar. Ehl-i Sünnet müctehit ve müfessirlerine göre ise istimtâ', nikahtan ve mehrini verdikten sonra erkeklere helal olan birleşmeden kinayedir. Âyette geçen ücretten maksat ise, nikahta kadınlara verilmesi gerekli olan mehirdir.

Âyet-i kerimeden mut'a nikahı kastedildiğini söyleyenler, İbn Abbas, Übey b. Ka'b gibi zatlar tarafından âyete *"ilâ ecelin müsemmâ"* ifadesinin eklenerek okunduğunu delil olarak ileri sürmüşlerdir.[452] Nitekim Şîa da âyet-i kerimenin İmâm Cafer es-Sâdık tarafından böyle te'vil edildiğini söyleyerek, bu âyet-i kerimeyi mut'a için delil olarak kabul etmektedir.[453]

Ancak bu kıraat şâz, yani mütevâtir kıraatlere muhalif olduğundan ve müslümanların elinde bulunan mushaflarda böyle bir kıraate yer verilmediğinden ona itibar edilemez.[454] Ayrıca mut'a nikahı Kur'an-ı Kerim'de geçen boşanma, mehir, iddet, miras ve nikah ile ilgili başka âyet-i kerimelerde geçen ahkâm ile çelişmektedir.[455]

Hâkim'in (405/1014) *el-Mustedrek*'inde naklettiği bir habere göre, Hz. Aişe'ye mut'a nikahı sorulunca, "Sizinle benim aramda Allah'ın kitabı esastır" demiş ve şu âyeti okumuştur: *"O (mümi)nler ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut sahip oldukları cariyeleri bunun dışındadır ve bunlar yüzünden kötülenmezler."*[456] Artık, her kim Allah'ın kendisine verdiği eş veya cariyeden öteye (başkalarına) giderse haddi aşmış olur."[457]

İslâm'dan önceki Câhiliye toplumunda bilinen ve uygulanan mut'a nikahına, İslâm'ın ilk yıllarında da Hz. Peygamber'in izniyle özellikle gazvelere çıkıldığında, seferde ve insanların kadınlara çok şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyduğu zarurî durumlarda bazı müslümanlar tarafından baş vurulduğu, uygulandığı ve mubah olarak görüldüğü konusunda İslâm ümmeti arasında ittifak bulunmaktadır. Bu konuda kaynaklarda değişik rivâyetler yer almaktadır. Burada hadîs kaynaklarında geçen iki-üç rivâyeti zikretmekle yetineceğiz:[458]

1993, 454. Mut'a Nikâhının Rasûlullah döneminde yasaklandığına dair bkz. Malik, "Nikâh", 18 (II, 542); Ahmed b. Hanbel, I, 79; Buhârî, "Nikâh, 31, (VI, 139); Müslim, "Nikâh" 3/22, 25-30, 32 (II, 1025-27); Tirmizî, Nikâh, 29 (III, 429-30); Nesâî, "Nikâh", 71 (VI, 125-27).

452 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 13; Razî, *Tefsir*, X, 51.

453 el-Kummî, *Tefsir*, I, 134.

454 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 13; Razî, Tefsir, 53-54.

455 Bkz. en-Nisâ, 4/12 (miras âyeti); Talak, 65/6; Meâric, 70/30; Mu'minûn, 23/5-6 vs.; Geniş bilgi için bkz. Cessâs, III, 98-99; Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kasanî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I-VII, Beyrut 1982, II, 273; Razî, *Tefsir*, X, 49-54; Ayrıca bkz. Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 236.

456 Mü'minûn, 23/5-6.

457 Hakim, II, 334; ez-Zerkeşî, *el-İcâbe*, 85.

458 Rivâyetler için bkz. Nevevî, *Şerhu Nevevî*, IX, 179-180.

Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Biz Rasûlullah döneminde elbise karşılığında mut'a yapardık."[459]

Seleme b. el-Ekva' ve Cabir b. Abdillah'ın şöyle dedikleri rivâyet olunmuştur: "Hz. Peygamber'in elçisi bize geldi ve Rasûlullah size kadınlarla mut'a nikahı yapmanıza izin verdi, diye ilan etti."[460]

Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Rasûlullah ile birlikte gazveye çıkmıştık yanımızda kadınlarımız da yoktu. Rasûlullah'a, "Kendimizi hadımlaştıralım mı?" dedik. Rasûlullah bizi bundan menetti. Sonra elbise karşılığında belli bir süre için kadınlarla evlenmemize izin verdi." İbn Me'sud sonra, *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı nimetlerin temiz ve hoşlarını kendinize haram etmeyin, aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez"*[461] âyetini okudu."[462]

Yukarıdaki rivâyetler mut'a nikahının Rasûlullah'ın sağlığında belli bir dönem uygulandığını göstermektedir. Zaten bu konuda bir ihtilaf söz konusu değildir. Asıl ihtilaf edilen konu bu nikahın ne zaman yasaklandığı ile ilgilidir. Bu konu ile ilgili rivâyetleri iki grupta toplamak mümkündür:

a) Mut'a nikahının Rasûlullah tarafından haram kılındığını belirten rivâyetler.

b) Mut'a nikahının Hz. Ömer tarafından yasaklandığını belirten rivâyetler.

İslâm alimlerinin büyük çoğunluğu mut'a nikahının Rasûlullah döneminde haram kılındığını kabul etmektedir. Bu konuda Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet olunmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.) Hayber günü kadınlarla mut'a yapılmasını ve evcil eşeklerin etinin yenilmesini yasakladı."[463]

Rebî' b. Sebre el-Cuhenî babasından şunu nakletmektedir: "Fetih yılında Mekke'ye girdiğimizde Rasûlullah (s.a.) bize mut'ayı emretti. Oradan çıkmadan da nehyetti."[464]

Yine Sebre el-Cuhenî'den Rasûlullah'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ey insanlar! Ben size kadınlarla mut'a yapmanıza izin vermiştim. Şüphesiz ki Allah onu kıyamet gününe kadar haram kıldı. Kimin yanında böyle biri varsa onu serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden hiçbir

---

459 Ahmed b. Hanbel, III, 22; el-Heysemî, *Zevâid*, IV, 264.
460 Ahmed b. Hanbel, IV, 47, 51; Müslim, "Nikâh", 3 (II, 1022).
461 el-Mâide, 87
462 Ahmed b. Hanbel, I, 420, 432; Müslim, "Nikâh", 3 (II, 1022). Buna yakın lafız ve mana ile aynı hadîs için bkz. Buhârî, "Nikâh, 8 (VI, 119); (Buhârî'deki hadîste "belli bir süreye kadar" ifadesi yoktur.)
463 Malik, "Nikâh", 18 (II, 542); Ahmed b. Hanbel, I, 79, 103; Buhârî, "Nikâh, 31, (VI, 139); "Meğâzî", 38 (V, 78); Müslim, "Nikâh", 3 (II, 1027); İbn Mâce, "Nikâh", 44 (I, 630-31); Nesâî, "Nikâh", 71 (VI, 125-26); Şevkanî, VI, 269.
464 Müslim, "Nikâh", 3 (II, 1025).

şey geri almayınız."[465]

Rasûlullah'ın Tebûk gazvesinde şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Yüce Allah mut'ayı, talak, nikah, iddet ve miras (âyetleri) ile haram kıldı."[466]

Seleme b. el-Ekve'dan rivâyet olunduğuna göre, "Rasûlullah, Evtas yılında kadınlarla mut'a yapmaya izin verdi sonra yasakladı."[467]

Rebi' b. Sebre el-Cuhenî babasından nakletmektedir: "Rasûlullah'ın Veda haccında mut'a nikahını yasakladığını işittim."[468]

Naklettiğimiz rivâyetlerden de anlaşılacağı gibi hadîs râvîlerinin büyük bir ekseriyeti mut'anın Rasûlullah tarafından haram kılındığını ortaya koymuşlardır. Ancak bu dönemdeki yasaklama tarihi hakkında farklı rivâyetler aktarmışlardır. Bazı rivâyetler mut'anın haram kılındığı tarih olarak Hayber günü, bazı rivâyetler Mekke'nin fethi, bazı rivâyetler Evtas Savaşı bazı rivâyetler ise Veda haccında yasakladığını açıklamaktadır. Bu rivâyetler birbirleriyle çeliştikleri için bazı hadîs şarihleri bunları te'lif etmek üzere mut'anın birkaç kez yasaklanıp tekrar serbest bırakıldığını söylemişlerdir. İmâm Nevevî'ye göre mut'a hakkındaki yasaklama ve serbest bırakma iki defa olmuştur: "Hayber'den önce helâldi, Hayber'de haram kılındı. Mekke'nin fethinde mubah kılındı. Evtas da Mekke'nin fethini müteakip olmuştur. Bundan üç gün sonra da ebediyen haram kılınmıştır."[469] Veda haccında ise bu yasaklama teyit edilmiştir.[470] Tarihçi Vâkıdî de mut'anın haram kılındığı tarih olarak fetih yılını vermektedir.[471]

Bütün bu rivâyetleri görmezlikten gelen Şiî yazarlar ise ısrarla bu nikahın Hz. Ömer döneminde yasaklandığına dair rivâyetleri zikrederek böyle bir yasağın müslümanları bağlamayacağını söylemektedirler.[472] Şiî müellifler özellikle mut'anın mubah olduğunu bildirdiğine dair İbn Abbas ve Cabir b. Abdillah'ın rivâyetleri üzerine durmaktadırlar. Bundan dolayı biz de bu rivâyetler üzerinde duracağız.

Cabir'in şöyle söylediği rivâyet olunmuştur: "Biz Rasûlullah'ın, Ebû Bekir'in ve yasaklayıncaya kadar Ömer'in döneminde mut'a yaptık."[473]

Mut'anın Hz. Ömer'in döneminde yasaklandığını belirten Cabir b. Abdillah'ın sözü ve aynı anlamdaki rivâyetler ile mut'anın Rasûlullah döneminde haram kılındığını açıklayan

---

465 Müslim, "Nikâh", 3 (II, 1025-26).
466 Cessâs, III, 100.
467 Cessâs, III, 100.
468 Ahmed b. Hanbel, III, 404. Ayrıca bkz. Tehâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, III, 25.
469 Nevevî, *Şerhu Nevevî*, IX, 181.
470 Nevevî, a.y.; Şevkanî, VI, 272; Mut'anın haram kılınış tarihi hakkındaki tartışmalar için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 166-174.
471 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 865.
472 Bkz. Muhammed et-Tîcânî, *Liekûne mea's-Sâdıkîn*, Paris 1987, 163-165.
473 Müslim, "Nikâh" 3 (II, 102); Tahavî, *Meâni'l-Asâr*, III, 26.

rivâyetler arasında bir çelişkinin olduğu kesindir. Hadîsleri telif etmeye çalışan alimler Cabir ve onun gibi düşünenlerin Rasûlullah'ın mut'ayı yasakladığından haberlerinin olmadığını belirterek bu çelişkiyi gidermeye çalışmışlardır.[474]

İbn Abbas'ın ise *"Onlardan yararlanmanıza karşılık ücretlerini (mehirlerini) verin..."*[475] âyetini te'vil ederek mut'ayı mubah gördüğünü yukarıda zikrettik.

Bunun yanında Ata el-Horasanî İbn Abbas'tan bu âyetin nesh edildiğine dair şöyle bir rivâyet nakletmektedir:

"Onlardan yararlanmanıza karşılık ücretlerini verin" âyeti *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içerisinde boşayınız"*[476] âyetiyle neshedilmiştir."[477]

Başka bir rivâyette İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Ömer mut'adan nehyetmeseydi şakîden başkası zina etmezdi."[478]

İbn Abbas'ın mut'a nikahını zaruret durumunda mubah gördüğüne dair Said b. Cübeyr'den şöyle bir rivâyet bulunmaktadır:

"Cabir der ki ben, İbn Abbas'a 'Ne yaptığını, ne ile fetva verdiğini biliyor musun?' diye sordum. Bunun üzerine o, 'Allah'a yemin olsun ki ben bununla fetva vermedim ve bunu da kastetmedim. Onu helâl de kılmadım. Ancak Allah'ın ölü, kan ve domuz etini darda kalana helal kılması gibi mubah saydım' dedi."[479] Cessâs'ın da belirttiği gibi bu rivâyetten İbn Abbas'ın mut'aya fetva verdiği hükmü çıkarılamaz. Zira İbn Abbas kişinin ölü ve domuz eti yiyebilecek bir zaruret durumuna benzer bir zaruret ile karşı karşıya kaldığında ancak mut'a yapabileceğini söylemektedir ve mut'ayı bu şartla takyîd etmektedir. Bilindiği gibi ölmek üzere olan kişilere ölmeyecek kadar ölü ve domuz etini yiyebileceği ruhsatı verilmiştir. Ancak cinsel ilişkide bulunmayanlar için ölüm gibi bir durum söz konusu olmadığından, mut'a için böyle bir durumdan söz edilemez.[480] Üstelik belli bir süre cinsel arzuları gidermek için ve kadının biraz para alması amacıyla evlilik tesis edilemez. Evlilik müessesesi; sıcak ve mutlu, daimi bir yuva kurma, eşler arasında maddî ve manevî yardımlaşmayı sağlama ve yetişme fırsatına nâil olan ahlakı yüksek çocuklara sahip olma gibi amaçları içermektedir. Bu ulvî amaçların geçici ve sürekli olmayan evliliklerle gerçekleşmesi beklenemez; aksine mut'a nikâhı, bir kısım insanların, âile ciddiyeti ile bağdaşmayan yollara sapmasına, İslâm'ın istediği evlilik müessesesinin bozulmasına zemin

---

474 Bu konuda bkz. Tehâvî, *Meâni'l-Âsâr*, III, 26; Şevkânî, VI, 274.
475 en-Nisâ, 4/24.
476 Talak, 65/1.
477 Cessâs, III, 95; Razî, Tefsir, X, 49.
478 Tehâvî, *Şerhu Meâni'l-Asar*, III, 26; Cessâs, III, 96; Şevkanî, VI, 270. Bazı kaynaklarda ise Hz. Ali'nin "Ömer mut'adan nehyetmeseydi şakîden başkası zina etmezdi" dediği rivâyet olunmaktadır bkz. et-Taberî, *Camiu'l-Beyân*, V, 13.
479 Razî, *Tefsir*, X, 49.
480 Cessâs, III, 97-98.

hazırlar.[481]

İbn Abbas'ın şöyle dediği de rivâyet edilir: "Mut'a İslâm'ın ilk zamanlarında idi. Adam bir şehre gelir, orayı bilmezdi. Orada kalacağı müddet için bir kadınla evlenirdi ki kadın eşyasını korusun, işlerini görsün. *'Ancak eşleri, yahut mülkü olan cariyeleri ile ilişkilerinden dolayı kınanmazlar'*[482] âyeti ininceye kadar böyle sürdü. Artık bu iki grup kadından başkası haramdır.[483]

Tirmizî'nin zikrettiği bu rivâyetten İbn Abbas'ın mut'a ile ilgili görüşünden vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Tirmizî gibi bir çok İslâm alimi de İbn Abbas'ın mut'anın mubahlığına dair verdiği fetvasından vazgeçtiğini belirtmektedirler.[484] İbn Kayyim de, "İbn Abbas insanların bu konuda zaruret durumunu gözetmediklerini gördüğünde fetvasını geri almıştır" demektedir.[485]

Müslim'in rivâyet ettiğine göre Hz. Ali, kadınlarla mut'a konusunda fetva veren ve bu konuda bir sakıncanın olmadığını söyleyen İbn Abbas'ın yanından geçiyordu. Hz. Ali ona, "Rasûlullah mut'ayı ve evcil eşeklerin etlerini Hayber günü yasakladı" dedi.[486]

Yukarıda nakledildiği gibi sahîh hadîs kaynaklarında mut'anın Hayber'de haram kılındığına dair Hz. Ali'ye dayandırılan rivâyetler bulunmaktadır. Ne var ki Şîa Hz. Ali'nin mut'ayı mubah gördüğünü rivâyet etmektedir.[487] Şiî yazarlar bu konuda Hz. Ali'ye iftira edildiğini iddia etmektedirler.[488] Taberî *Tefsir*'inde de Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ömer mut'adan nehyetmeseydi şakîden başkası zina etmezdi."[489] Diğer kaynaklarda ise bu sözü genellikle İbn Abbas'ın söylediği rivâyet edilir.[490]

Şu da var ki Buhârî ve Müslim gibi güvenilir muhaddislerin yanı sıra Ehl-i Beyt'in ileri gelen bilginlerinden İmâm Zeyd de mut'a nikâhının haram kılındığına dair bizzat Hz. Ali'den bir nakilde bulunmaktadır.[491] Ayrıca mut'ayı mubah gören İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve Cabir b. Abdillah gibi bazı sahâbîlerin isimlerini zikreden kaynaklar da, Hz. Ali'nin adını bu sıralamada yazmamaktadırlar.[492]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hz. Ömer'in mut'a nikahı konusunda yaptığı sadece Hz. Peygamber'in daha önce yasakladığı uygulamayı tekrar ilan etmiş olmasıdır. Yoksa Şîa

---

481 Şener, "Şiîliğe Göre Furû'u'd-din", *Şiîlik Sempozyumu*, 455.
482 Mü'minûn, 23/6.
483 Tirmizî, "Nikâh", 29 (III, 430); Şevkanî, VI, 268-69.
484 Bu konuda bkz. Cessâs, III, 95; Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 181; es-Serahsî, *el-Mebsut*, V, 152.
485 İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, V, 112.
486 Müslim, "Nikâh" 3 (II, 1027); Tehâvî, *Şerhu'l-Meânî*, III, 25; İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 189.
487 Bkz. Razî, *Tefsir*, X, 50.
488 Bkz. Ali el-Hüseynî el-Milanî, *Risâletun fi'l-Mut'ateyn*, y.y., ts., 16.
489 Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 13.
490 Bkz. Tehâvî, *Şerhu Meâni'l-Asar*, III, 26; Cessâs, III, 96; Şevkanî, VI, 270; Araştırmacı Muhammed Hamza Şîa, Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın mut'ayı Hayber gününde yasakladığına dair haberi kabul ediyor ama, bu olayı Hz. Ali'nin bir takıyyesi olarak yorumluyor. Bkz. Muhammed Hamza, *et-Teâluf*, 107.
491 İmâm Zeyd, *el-Müsned*, Beyrut 1966, 304.

müelliflerinin iddia ettiği gibi Hz. Ömer nassa karşı ictihâdda bulunarak Kur'an'ın veya Rasûlullah'ın emrine rağmen mut'ayı yasaklamamıştır.[493]

Hz. Ömer mut'ayı yasakladığında kimsenin buna karşı çıkmaması da sahâbenin onun görüşüne katıldığını ve daha önce Rasûlullah döneminde mut'anın yasaklandığını göstermektedir.[494] Taberî *Tarih*'inde geçen İbn İshâk'ın rivâyeti bu görüşü desteklemektedir. Bu rivâyete göre İmran b. Sevade adında bir zat sabah namazından sonra Hz. Ömer ile görüşme izni talep eder ve onun yanına gidip birkaç soru yöneltir. Bu arada Hz. Ömer'e niçin mut'ayı yasakladığını da sorar. Hz. Ömer bu soruya şu cevabı verir:

"Rasûlullah mut'ayı zaruret zamanında mubah yapmıştı. Sonra insanlar genişliğe çıktılar. Böylece müslümanlardan kimsenin onunla amel ettiğini ve mut'aya döndüğünü bilmiyorum. Şimdi müslümanlardan kim isterse bir avuç dolusu mal (kabza) ile nikah kıyar ve üç talak ile ayrılır."[495]

Hz. Ömer'in maksadı Rasûlullah döneminde mut'a mubah idi, ben de Hz. Peygamber'in mut'ayı neshettiğine dair bir belgeye dayanarak onu nehyediyorum, demektir.[496]

Bu dönemden sonra Şîa dışındaki bütün İslâm firkalarının mut'anın haram kılındığında karar kıldıkları görülmektedir. Hatta bir ara Şîa eğilimli Abbasî halifesi Me'mun (198-218/813-833) mut'ayı serbest yapmak için bir çağrıda bulunur. Bunun üzerine Yahya b. Aksem[497] onun yanına gider ve mut'anın haram kılındığına dair Hz. Ali'nin rivâyet ettiği hadîsi[498] ona zikreder. Me'mun, hadîsin sahîh olduğunu anlayınca bu görüşünden vazgeçer.[499]

dd- Ümmü Veledin Satışını Yasaklaması

Ümmü veled, efendisinden çocuk sahibi olan cariyeye denir.[500] Ehl-i Sünnet alimleri böyle bir cariyenin her ne şekilde olursa olsun satılamayacağı, kimseye bağışlanamayacağı ve efendisinin ölümüyle birlikte o cariyenin kendiliğinden hürriyetine kavuşacağı görüşündedirler.[501] Şiî alimler ise ümmü veledin satılabileceği ve başkasına hibe edilebileceği görüşünü savunmaktadırlar.[502]

---

492 Bu konuda bkz. İbn Hazm, *el-Muhalla*, IX, 519; Şevkanî, VI, 270.
493 Bkz. Bıltacî, 299-300.
494 Tehâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, III, 26.
495 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 225.
496 Razî, *Tefsir*, X, 54.
497 Daha genç yaşta Basra kadılığını yapan ve ahkâmı çok iyi bilen İmâm Şafiî'nin arkadaşlarındandır. Yahya b. Eksem'in, Me'mun'un huzurunda mut'anın zina olduğunu söylediği rivâyet olunmaktadır. Bkz. İbn Hallikan, VI, 146-150.
498 Hadîs için bkz. Buhârî, "Meğâzî", 38 (V, 78).
499 Zehebî, *Siyeru A'lâm*, X, 283; a.e, XII, 8; ayrıca bkz. İbn Hallikan, VI, 149-150.
500 Bkz. İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazî, *el-Muhezzeb*, I-II, Beyrut ts., II, 19; Şevkanî, VI, 221.
501 Bkz. Şirazî, *el-Muhezzeb*, II, 19.
502 Bkz. el-Küleynî, VI, 191; Ebû Cafer Şeyhu't-Taife Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *el-Hılâf*, I-IV, (thk. Ali el-Horasanî v.dğr.) Kum 1414, IV, 545; Şevkanî, VI, 224.

Hz. Peygamber'den bu konuda bazı hadîsler rivâyet olunmuştur. Bu hadîslerden bazıları ümmü veledin satışının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı anlamını taşırken bazı rivâyetlerden ise Hz. Peygamber döneminde ümmü veledlerin satıldığı ve onların satılmasında bir sakıncanın olmadığı anlaşılmaktadır.[503]

Cabir b. Abdillah'ın şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Biz Rasûlullah döneminde ümmü veledleri satardık. Onların satılmasında bir sakınca görmezdik."[504]

Öte yandan İbn Ömer, Hz. Peygamber'in ümmü veledin satışını yasakladığını belirterek Rasûlullah'ın bu konuda şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ümmü veled satılmaz, hibe edilmez ve miras olarak başkasına devredilmez. Efendileri yaşadıkları sürece onlardan yararlanırlar. Efendileri öldüklerinde onlar hür olurlar."[505]

Bununla birlikte kaynakların bir çoğunda ümmü veledin satışını yasaklayan ilk kişinin Hz. Ömer olduğu belirtilmektedir. Delil olarak Cabir b. Abdillah'ın şu rivâyeti zikredilmektedir: "Biz Hz. Peygamber ve Ebû Bekir döneminde ümmü veledleri satardık. Ömer bize bunu yasakladı biz de onun bu yasağına uyduk."[506]

Bazı alimler ise ümmü veledin satışının Rasûlullah döneminde önceleri mubah olduğunu, daha sonra ise yasaklandığını ve bu yasaklamadan bir çok kişinin haberinin olmadığını, Hz. Ömer'in ise Rasûlullah'ın bu uygulamasına uyarak kendi döneminde ümmü veledin satışını yasakladığını belirtmektedirler.[507]

Ümmü veledin satışını caiz gören Şiî alimler, Hz. Ömer'in bu konudaki kararını hoş karşılamamışlardır. Zira onlara göre Hz. Ömer, hukukî konuları en iyi bilen Hz. Ali'ye muhalefet etmiştir. Dolayısıyla Rasûlullah'a da muhalefet etmiştir.[508]

Hz. Ali, İbn Abbas, İbnu'z-Zübeyr ve Ebû Said el-Hudrî gibi sahâbîlerin ümmü veledin satışını caiz gördüğüne dair rivâyetler bulunmakla birlikte,[509] Hz. Ali'nin bu konuda Hz. Ömer'e muhalefet etmekten vazgeçtiğine dair rivâyetler de bulunmaktadır.[510] Ama Şiî alimler Hz. Ali'nin ümmü veledin satışının caiz olduğu şeklindeki kanaatini benimsediklerinden Hz. Ömer'i bu konuda eleştirmişlerdir.

---

503 Bkz. el-Kuraşî, 185-88.
504 Abdurrazzak, VII, 288; İbn Mâce, "'Itk", 2 (II, 841); Ebû Dâvûd, "'Itk", 8 (IV, 263-64); Beyhakî, X, 348.
505 Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, (thk. Seyyid Abdullah Haşim Yemânî), I-IV, Beyrut 1966, "Kitabu'l-Mekatib", 33 (IV, 134); Şevkanî, VI, 222.
506 Beyhakî, X, 347; Şevkanî, VI, 222; el-Kuraşî, *Evveliyat*, 189.
507 Bu görüşler için bkz. Şevkanî, VI, 222-23; Bıltacî, 354.
508 Bkz. İbn Şâzân, 230-31.
509 İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Muctehid*, II, 294.
510 Bkz. Şevkanî, VI, 223.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki Hz. Ömer'in bir çok ictihâdını nassa karşı birer uygulama olarak değerlendiren Şerefeddin el-Mûsevî, bu konuda Hz. Ömer'in nassa karşı ictihâd yapmadığını savunmaktadır. el-Mûsevî bu konuda şunları söylemektedir: "Bu meselenin gerçeğini araştıranlar Rasûlullah'ın hadîslerinde onların satışlarının haram olduğunu açıklıkla görebilirler. Ömer'in ise ancak bu hadîslerin gereği ile amel ettiğini bileceklerdir." el-Mûsevî, İbn Ömer'in rivâyet ettiği aşağıdaki hadîsin bu konuda yeterli olabileceğini belirtmektedir:[511] İbn Ömer Rasûlullah'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Ümmü veledler satılmazlar, hibe edilmezler ve miras olarak başkasına devredilmezler. Efendileri yaşadıkları sürece onlardan yararlanırlar. Efendileri öldüklerinde onlar hür olurlar."[512] Şiî müelliflerin bu konuda hem fikir olmadıkları el-Mûsevî'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Bu durumda Hz. Ömer ya Rasûlullah'a uyarak ümmü veledin satışını yasaklamıştır ya da hakkında özel bir nas bulunmayan bir konuda devlet başkanlığının kendisine tanıdığı haktan yararlanarak maslahat gereği bu yasaklamayı yapmıştır. Her iki durumda da onun Hz. Peygamber'in emrine muhalefet ettiği söylenemez.[513]

e- Miras Hukuku ile İlgili Uygulamaları

İslâm hukukunda miras ile ilgili meseleler özel bir bölüm oluşturmaktadır. Bu konu hakkında Kur'an-ı Kerim'de âyet-i kerimeler[514] ve Hz. Peygamber'in sünnetinde uygulamalar bulunmaktadır. Bununla birlikte Hz. Ömer'in miras hukuku ile ilgili bazı uygulamaları yorumlamaya muhtaçtır. Zira bu dönemde ortaya çıkan yeni problemlere nasları uygulamak güçleşmiş ve içtihadı gerektirecek konular ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı gerek Hz. Ömer gerekse sahâbe, nasların hikmet ve maksatlarından hareketle bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Şîa, bu konudaki ahkâm hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını ileri sürerek Hz. Ömer'i eleştirmiştir. Burada detaylara girmeden Şîa'nın eleştiri konusu yaptığı Hz. Ömer'in miras hukuku ile ilgili birkaç uygulaması üzerinde durulacaktır.

ea- Arap -Acem Denkliği Meselesi

Bir çok Şiî alim Hz. Ömer'in Arap olanlar ile Arap olmayanlar arasında ayırım yaptığını kaydetmektedirler. Hz. Ömer'in bazı konuşmalarında bedevî Arapların haklarının gözetilmesi hakkında bazı tavsiyelerde bulunduğu rivâyet edilmektedir. İbn Sa'd'ın *Tabâkat*'ında rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer onlar hakkında şöyle demiştir: "Size bedevî Arapları tavsiye ederim. Zira sizin aslınız ve maddeniz onlardır."[515] Şiî tarihçi Mustafavî bu ve buna benzer ifadelerden hareketle, Hz. Ömer'in Câhiliye taassubu içinde bulunduğunu söylemektedir. Mustafavî Hz.

---

511 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 272.
512 Bkz. Dârekutnî, *es-Sünen*, "Kitabu'l-Mekatib", 33 (IV, 134); Şevkanî, VI, 222.
513 Bkz. el-Kuraşî, *Evveliyat*, 355-58.
514 Bkz. en-Nisâ, 4/11, 12, 176.
515 İbn Sa'd, III, 337.

Ömer'in yukarıdaki sözü üzerine şu şekilde tepkisini dile getirmektedir: "Yüce Allah *'Sizin en faziletliniz en takvalınızdır/en çok sakınanınızdır'*[516] buyurmaktadır. Yani hiç kimsenin diğer bir kişiden takvanın dışında bir üstünlüğü yoktur. Arabın da Arap olmayana (aceme) bir üstünlüğü yoktur. Bir belde sakinlerinin diğer belde sakinlerine üstünlüğü yoktur. İslâm'da Câhiliye taassubu da yoktur. İslâm'ın aslı ve maddesi, Allah katından indirilmiş olan Kur'andır..."[517] Mustafavî bir çok Şiî yazarın baş vurduğu bir yöntemi burada uygulayarak Hz. Ömer'in sözünü bağlamından koparmış ve Hz. Ömer'in hiç kastetmediği bir anlamı ona yüklemeye çalışmıştır. Zira Hz. Ömer'in Tabakat'taki mezkur konuşması bir bütünlük içerisinde ele alındığında, böyle bir anlamın ortaya çıkmayacağı aşikârdır. Hz Ömer bu konuşmasında ilk önce Muhâcirler ve Ensâr hakkında tavsiyelerde bulunduktan sonra bedevî Araplar ve zimmet ehli hakkında da tavsiyelerde bulunmuştur. Bedevî Araplar hakkında tavsiyede bulunmasından, Arap olmayanlardan hoşlanmadığı anlamı çıkarılamaz. Mustafavî'nin kitabına alıntılamadığı bu rivâyetin diğer varyantında Hz. Ömer bedevîleri niçin tavsiye ettiği hakkında şöyle demektedir: "Onlar sizin aslınız, maddeniz, kardeşleriniz ve düşmanlarınızın düşmanıdırlar. Size Zimmet ehlini de tavsiye ediyorum. Zira onlar sizin Peygamberinizin zimmetidirler ve çocuklarınızın rızıklarıdırlar, çocuklarınız geçimlerini onlardan temin etmektesiniz."[518]

Şiî müellifler, Hz. Ömer'in Arap ile Arap olmayanlar arasında ayırımcılık yaptığından, Arap kadınlarının Arap olmayanlar ile evlenmesini yasaklama girişiminde bulunduğunu ileri sürmektedirler. İbn Şâzân, Hz. Ömer'in "Kadınları kendilerine denk olmayanlar ile evlenmelerine müsaade etmeyeceğim" deyip, Arap olmayanların Araplarla evlenmesini yasakladığına[519] dair rivâyetler naklederek onun, Hz. Peygamber'in sünnetine ve Kur'an-ı Kerim'in naslarına muhalefet ettiğini iddia etmektedir. Rasûlullah'ın Arap kadınlarını mevali ile evlendirdiğini belirterek Hz. Ömer'in bu sözü ile Maide sûresinde geçen şu âyet-i kerimeye de muhalefet ettiğini ileri sürmektedir:[520] *"...Hür mü'min kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilenlerin hür kadınları namusunuzu muhafaza etmek, zina etmemek, gizli dost tutmamak, kendilerine mehirlerini verip nikâhlamak şartıyla size helaldir. Her kim şeriatın hükümlerini tanımazsa, bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve o ahirette zarara uğrayacaklardandır."*[521]

Şiî yazarlar, Hz. Ömer'in Arap olmayanların Araplara varis olmasına da karşı çıktığını ileri sürmektedirler. Bu konuda İmâm Malik'in *el-Muvatta* adlı eserinde geçen şu rivâyeti kendilerine delil olarak zikretmektedirler:[522] "Said b. el-Museyyeb şöyle dedi: 'Ömer, Araplar içerisinde doğan

---

516 Hucurat, 49/13.
517 Mustafavî, 248-249.
518 İbn Sa'd, III, 337.
519 Ebû'l-Kasım el-Kûfî, 82.
520 İbn Şâzân, 280-281.
521 el-Mâide 5/5.
522 Bkz. el-Eminî, VI, 187; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 267.

çocuklardan başka acemlerin bir kişiye varis olmasına karşı çıktı.' Malik dedi ki: 'Düşman topraklarında hamile kalan bir kadın Arap topraklarına gelip çocuğunu doğurursa bu onun çocuğudur. Öldüğünde kadına varis olur. Çocuk öldüğünde annesi Allah'ın kitabında belirtilen mirasına varis olur."[523]

el-Eminî bu rivâyetten hareketle Hz. Ömer'in asabiyetten kaynaklanan bir hüküm verdiğini ifade eden görüşünü şu şekilde izah etmektedir: "Bu tamamen asabiyetin yönlendirdiği bir hükümdür. Arap olsun acem olsun nerede doğup nerede otururlarsa otursunlar müslümanların birbirlerine varis olmaları, dinin zarurî hükümlerindendir. Bu konuda Kitap ve Sünnet'in nasları bulunmaktadır. Arap topraklarında doğmak ve Arap olma varis olmanın şartlarından değildir."[524]

Şerefeddin el-Mûsevî ise ferâiz ve miras konusunda tüm mü'minlerin eşit olduklarına dair mutlak âyetleri[525] ve İmâm Cafer es-Sâdık ile İmâm Muhammed Bakır'ın nikah ve miras için imandan başka bir şartın aranamayacağına dair sözlerini naklederek, Hz. Ömer'in naslara muhalefet ettiğini belirtmeye çalışmaktadır.[526]

Ne var ki İmâm Malik'in *el-Muvatta* adlı eserine bakıldığında, Şiî yazarların yukarıdaki rivâyeti yanlış değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Zira İmâm Malik bu rivâyeti, "Mirasu Ehli'l-Milel" (Farklı dinlere mensup kişilerin mirası) başlığı altında ele almakta ve burada müslümanların kafirlere mirasçı olamayacaklarına dair hadîsleri zikretmektedir. Hatta bu anlamda Akîl ve Talib'in Ebû Talib'e mirasçı olduklarını ama Hz. Ali'nin mirasçı olmadığını bizzat Hz. Ali'nin ağzından rivâyet etmektedir.[527] Dolayısıyla başlığa bakıldığında ve bütünlük içerisinde rivâyetler ele alındığında yukarıdaki rivâyette geçen, "Arap toprakları" ndan maksadın İslâm toprakları olduğu ve Hz. Ömer'in Arap olanlar ile Arap olmayanlar arasında ayırımcılık yapmadığı anlaşılacaktır.

eb- Kelâle ve Dedenin Mirası Meselesi

Kelâle teriminden maksat -ölünün usûlünden ve furûundan olmayan-usul ve furû'daki yakınlık gibi bir bağı bulunmayan sadece zayıf bağlarla ölüye yakınlığı bulunup da varis olan kişidir. Kişi, oğlu ve babası bulunmaksızın ölürse, işte onun mirasçıları kelâledir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur.[528] Nitekim Hz. Ebû Bekir'e kelâle nedir diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: Bu hususta kendi görüşümü söylüyorum. Eğer doğru söylersem Allah'tandır. Şayet hata edecek olursam, bu benden ve Şeytandandır. Allah ve

---

[523] Malik, "Ferâiz", (II, 520); el-Eminî, VI, 187; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 267.
[524] el-Eminî, VI, 187.
[525] en-Nisa, 4/6, 10.
[526] Bkz. el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 266-267.
[527] Malik, "Ferâiz", 13 (II, 519).
[528] Kurtubî, V, 76.

Rasûlü bundan uzaktırlar. Kelâle, evladı ve babası olmayan kişidir. Hz. Ömer de hilâfet makamına geçtiğinde şöyle konuştu: Ben Ebû Bekir'in görüşüne muhalefet etmekten haya ederim.[529]

Yine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den kelâlenin, özellikle çocuğu olmayan kişiler olduğu rivâyet edilmiş olmakla birlikte, daha sonra her ikisi de bu görüşlerinden dönmüşlerdir.[530]

Bunun yanında kelâle terimi ile ilgili olarak alimler değişik görüşler serd etmişlerdir. Kimisine göre kelâle, ölünün kendisidir, kimisine göre ölünün geride bıraktığı mal, kimisine göre ise ölünün akrabalarıdır.[531] Bazılarına gere de kelâle hem ölü hem de dirileri kapsamaktadır.[532] Bununla birlikte fakihlerin çoğu kelâlenin, babası ve dedesi kendisinden önce ölmüş olan ve geride çocuk bırakmaksızın ölen kişi olduğu yolundaki Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüş, Kur'an tarafından da desteklenmektedir. Çünkü Kur'an'da kelâlenin mirasının yarısının kız kardeşe verilmesi gerektiği bildiriliyor. Oysa baba hayatta olsa kız kardeş mirastan hiçbir pay almaz.[533] Taberî de bu görüşün daha doğru olduğunu onaylamaktadır.[534]

Kelâle terimi Kur'an-ı Kerim'de iki âyette geçmektedir. Her iki yerde de kardeşlerin mirasından başka bir mirasçı zikredilmemektedir. Öz veya baba bir kardeşlerin mirasçılığını açıklayan, *"Ey Rasûlüm senden kelâlenin mirası hakkında fetva istiyorlar. De ki Allah kelâle hakkında size şöyle fetva veriyor"*[535] âyetindeki kelâle terimi bazı fukahaya göre çocuğu ve babası olmadığı halde vefat eden kimseyi ifade eder. Diğer bir kısım fukahaya göre ise kelâle terimi ölenin kardeşlerini ifade eder. Ancak bu âyette sözü edilen kelâlenin, ölenin öz veya baba bir kardeşlerini ifade ettiği, Nisâ sûresinin 12. âyetinde zikri geçen kelâle teriminin ise ana bir kardeşleri ifade ettiği hususunda icma vardır.[536]

Kaynaklara bakıldığında Hz. Ömer'in kelâle konusunda kesin bir karara varamadığına dair birçok rivâyete rastlamak mümkündür. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer yaralandığı yıl şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki ben, benim için kelâlenin durumundan daha önemli hiçbir şey bırakmadım. Kelâle konusunda Rasûlullah'a başvurduğum gibi başka hiçbir konuda ona müracaat etmedim. Ona arkadaşlık yaptığımdan beri bu hususta bana gösterdiği sertlik kadar hiçbir hususta sertlik göstermiş değildir. O kadar ki parmağı ile böğrümü dürttü ve, 'Nisâ sûresinin sonundaki âyet sana yeterli değil mi?' dedi. Şayet ben yaşarsam Kur'an'ı okuyanın da okumayanın da

---

529 Dârimî, "Ferâiz", 26 (II, 761-62); Beyhakî, VI, 223. Ayrıca bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 284.
530 Kurtubî, V, 77.
531 Bu konuda bkz. Cessâs, III, 16-17; Kurtubî, V, 77-78.
532 Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 286.
533 Mevdudî, I, 390.
534 Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 286.
535 en-Nisâ, 4/176.
536 Bkz. Malik, "Ferâiz", 9 (II, 515); Cessâs, III, 20-21; Kurtubî, V, 78; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1989, 126.

kendisiyle hükmedebileceği bir hüküm vereceğim."[537] Sonra yaralandığında ise şöyle demiştir: "Biliniz ki ben kelâle konusunda hiçbir şey söylemedim."[538]

Şiî müellifler eserlerinde bu tür rivâyetleri aktararak Hz. Ömer'i bu konuda ahkâmı bilmemekle eleştirmektedirler.

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer Rasûlullah'tan kelâleyi sordu. Rasûlullah ona anlattı fakat o anlamadı. Sonra kızı Hafsa'dan bu meseleyi Rasûlullah'tan öğrenmesini istedi. Rasûlullah ona şayet senin baban bu meseleyi soruyorsa ona de ki: Ebedi olarak kelâleyi anlayacağını sanmıyorum. Ömer, "Rasûlullah'ın bu sözünden dolayı ben bu meseleyi ebedi olarak kavrayamayacağım" derdi.[539]

Hz. Ömer'in şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Üç şey vardır ki, Rasûlullah'ın onları açıklamış olması benim için dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha sevimli olacaktı. Bunlar kelâle, riba ve hilâfettir."[540]

Şiî müellifler bu tür rivâyetleri naklederek Hz. Ömer hakkında ileri geri konuşmaktadırlar.[541] Şiî yazar el-Eminî bu tür rivâyetleri Ehl-i Sünnet kaynaklarından aktardıktan sonra, şu sorularla ikinci halife Hz. Ömer'i eleştirmektedir: Kelâleyi halifeye zorlaştıran nedir? Kelâleyi ve onun hükmünü ona belirsizleştiren nedir? Halbuki bu kolay, hoşgörülü ve kalıcı bir şeriattır. Ömer, Rasûlullah'a sorduğunda ona cevap vermedi mi? Şayet cevap verdiyse niçin onu hafızasında tutmadı? Yoksa anlayış kıtlığından dolayı mı bu meseleyi kavrayamadı? el-Eminî Hz. Ömer'in kelâlenin kendisi için açıklığa kavuşmayan bir mesele olduğunu belirtmesine rağmen, bu konuda hüküm vermekten geri durmamasını daha korkunç bir olay olarak değerlendirmektedir. Zira el-Eminî'ye göre Hz. Ömer, bu konuda kendi görüşüne göre, *"Hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme"*[542] âyetini gözden kaçırarak hüküm veriyordu... Ebû Bekir'in yöntemini bildiği halde ona uyuyordu. Zira Ebû Bekir'in şöyle dediğini duymuştu: "Ben bu konuda görüşümü söylüyorum. Şayet doğru ise Allah'tandır. Hata ise benden ve şeytandandır." el-Eminî her iki halifenin yaptıklarını şu âyet-i kerimenin anlattıkları ile tasvir etmektedir:[543] *"Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise haktan hiçbir şey kazandırmaz. (Zan ile gerçeğe ulaşılmaz.)"*[544]

---

[537] İbn Sa'd, III, 336; Müslim, "Mesâcid", 17 (I, 396) "Ferâiz", 2 (II, 1236); el-Eminî, VI, 127. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 48.

[538] İbn Sa'd, III, 342; Cessâs, III, 18; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 239.

[539] İbn Şâzân, 325; krş. Cessâs, III, 18.

[540] İbn Mâce, "Ferâiz", 5 (II, 911); et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 43; Beyhakî, VI, 225; Razî, *Mefatih*, IX, 221; el-Eminî, VI, 128; krş. İbn Şâzân, 326-327.

[541] Bkz. İbn Şâzân, 325-27; el-Eminî, VI, 127-31; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 258.

[542] el-İsra, 17/36.

[543] el-Eminî, VI, 130.

[544] en-Necm, 53/28.

Kelâle teriminin Hz. Ömer için biraz anlaşılması zor bir kavram olduğu, Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen rivâyetlerden ve bazı alimlerin açıklamalarından anlaşılmaktadır.[545] Şiî yazarların iddia ettiği gibi kelâle terimi çok kolay anlaşılabilir bir terim olsaydı, alimler arasında bu kadar farklı yaklaşımlara rastlanmazdı. Sahâbîler arasında da bu terim zor anlaşılmıştır. *Sünen-i Darimî*'de geçen bir rivâyete göre Ukbe b. Câbir el-Cuhenî şöyle demiştir: "Kelâle kadar sahâbeye zor gelen hiçbir mesele olmamıştır."[546] İmâm Cessâs da Hz. Ömer'in dili iyi bildiğini söyleyerek bu kelimenin sadece lügat ile anlaşılamayacağını belirtmekte ve bu kelimenin âyetin müteşâbihlerinden olduğunu, bundan dolayı da Rasûlullah'ın Hz. Ömer'i kelimenin anlamını kavraması için Nisâ sûresindeki son âyete yönlendirdiğini zikretmektedir. Hz. Ömer, bu konu ile ilgili Rasûlullah'a soru yönelttiği sırada kelâlenin hükmünü uygulayabilecek bir hadise henüz meydana gelmemişti. Bundan dolayı Rasûlullah böyle bir hadisenin vuku'unda kendisinin âyetten hüküm çıkararak kelâle ile ilgili ahkâmı uygulayabileceğini, Hz. Ömer'i âyete yönlendirmekle ortaya koymuştur. Böyle olmasaydı Rasûlullah ona gerekli izahâtı yapardı.[547] Hz. Ömer'in vefatına yakın bir dönemde bu konuda kesin bir görüşe sahip olduğu, fakat yaralandığından dolayı bu görüşünü insanlara açıklamadığı da gelen rivâyetler arasındadır.[548]

Kelâle meselesinde olduğu gibi Hz. Ömer'in dedenin mirası konusunda da farklı görüşlere sahip olduğu ve farklı uygulamalarda bulunduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Ömer'in bu konuda yetmiş farklı uygulamada bulunduğu rivâyet edilmektedir.[549] Yine kelâlede olduğu gibi Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'den dedenin mirasını sorduğu, Hz. Peygamber'in de, "Ey Ömer! Bunu niçin soruyorsun? Sanıyorum ki onu öğrenmeden öleceksin" dediği ve Hz. Ömer'in bu meseleyi öğrenmeden vefat ettiği de rivâyet edilmektedir.[550]

Şiî müellifler bu konu ile ilgili rivâyetleri aktararak, böyle bir mesele hakkında farklı görüşlere sahip olmasından dolayı Hz. Ömer'i eleştirmektedirler. Bir İslâm halifesinin bu meseleden habersiz olmaması gerektiğini belirtmektedirler.[551]

Halbuki bu konu araştırıldığında, dede hakkında sahâbîlerin de uzunca tartıştıkları görülecektir. Bu şekilde ihtilaf edilmesinin sebebi, bu hususta bir nassın bulunmamasıdır. Bu yüzden Hz. Ömer'in dede hakkında Zeyd b. Sabit'in fikrini almak istediği ve "Dede hakkında bir nas bulunmadığından farklı şeyler söylüyoruz. Bu konuda fikrin nedir?" diye sorduğu rivâyet edilir.[552]

---

545 Bkz. Cessâs, III, 18; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkı'în*, II, 235.
546 Dârimî, "Ferâiz", 26 (II, 762).
547 Cessâs, III, 19; Bıltacî, 320-21.
548 Bkz. İbn Sa'd, III, 336, 342; Müslim, "Mesâcid", 17 (I, 396) "Ferâiz", 2 (II, 1236); el-Eminî, VI, 127. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 48; Bıltâcî, 321-22.
549 Bkz. Beyhakî, VI, 245.
550 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 227; el-Eminî, VI, 116; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 262.
551 Bkz. el-Eminî, VI, 117; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 262-63.
552 Dârekutnî, IV, 93; Aktan, 152-53.

14. Şûra ile Halife Tayin Etmesi

Hz. Ömer'in en son vasiyeti, yerine geçecek olan zatın bir şurâ tarafından seçilmesini istemesi idi. Bu hareket tarzı Şiî müellifler tarafından tenkide tabi tutulmuştur. Bu tenkitlere geçmeden önce Hz. Ömer'in şûra kararını nasıl aldığını açıklamak uygun olacaktır.

Müslümanlar, Kûfe valisi Muğire b. Şu'be'nin İran asıllı kölesi Ebû Lu'lu' Firuz tarafından Medine'de ağır bir şekilde yaralanan Hz. Ömer'den, kendisinden sonra gelecek halifeyi seçmesini istediler. Halife buna cevap olarak şöyle dedi: "Eğer Ebû Ubeyde sağ olsaydı, onu halef bırakırdım ve Allah bana 'Niçin böyle yaptın?' diye sorduğu takdirde de 'Ya Rabbi, Rasûlullah'ın Ebû Ubeyde bu ümmetin eminidir dediğini işittim', diye cevap verirdim. Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim sağ olsaydı onu da halife gösterirdim ve Rabbim sorsa, 'Rasûlullah'ın 'Muhakkak Sâlim Yüce Allah'a büyük sevgi beslemektedir' dediğini işittim' diye cevap verirdim."[553]

Hz. Ömer öyle yaralı yatarken dışarıda bir gürültü koptuğunu işitince, "Nedir" diye sordu. "Halk yanınıza girmek istiyor", demeleri üzerine izin verdi. Bir grup içeri girip, "Ey Mü'minlerin Emiri, Osman'ı halife göster demeleri üzerine, "O hem malı sever, hem cenneti sever" dedi. Onlar dışarı çıktıktan sonra diğer bir grup içeri girip, "Ey Mü'minlerin Emiri, Ali Ebî b. Talib'i halife göster" dediklerinde, "O sizi bir yola götürür ki hak yol ancak odur" dedi. Oğlu Abdullah meylini anlayınca babasına "Ey Mü'minlerin Emiri! Ne engel var? İşte onu seçiver" deyince, "Oğulcağızım! Bu yükü sağlığımızda yüklendik, ölüm halimizde de mi taşıyalım?" dedi.[554]

Bu arada Hz. Ömer'in kendi yerine bir halife tayin edip etmeme konusunda şöyle dediği de rivâyet edilmektedir: "Eğer birisini yerime getirmek istersem bunu benden daha hayırlı olan (Ebû Bekir) yapmıştır. Bu işi yapmazsam (yine bir şey gerekmez, çünkü) benden daha hayırlı olan (Peygamber) de halife tayin etmiş değildir."[555]

Hz. Ömer çeşitli vasiyetlerde bulundu, tek bir kişiyi halife namzedi bırakmadı. Yalnız Hz. Peygamber'in ve birinci halife Ebû Bekir'in kendilerinden hoşnut kaldığı altı kişiyi vazifelendirip aralarından birini seçmelerini vasiyet etti. Bunlar: Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. el-Avvâm ve Talha b. Ubeydillah idi.

Bir rivâyete göre Hz. Ömer'in oğlu Abdullah da bunların yedincisi idi. Ama o, halife adayı olmayıp, şûra ehli arasında seçimi kolaylaştırma ve uzlaştırma için vazifelendirilmişti. Nitekim Taberî *Tarih*'indeki bir rivâyete göre Halife Ömer, oğlu Abdullah'a "Millet ihtilafa düşünce çoğunluğun yanında yer al" diye vasiyet etmişti.[556]

---

[553] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 227; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 65; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I-II, (Sad. Ali Arslan), İstanbul 1981, I, 390; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 339-40.

[554] A. Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiya*, I, 392; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 340.

[555] İbn Sa'd, III, 342, 353; Buhârî, "Ahkâm", 51 (VIII, 126); et-Taberî, *Tarîh*, IV, 228; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 328; Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 18.

[556] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 51 (T., III, 57); Algül, *İslâm Tarihi*, II, 341.

Arkasından Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Zübeyr ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ı davet ederek onlara şöyle seslenmişti: "Siz ümmetin başları ve önderlerisiniz. Bu iş (halifelik) ancak sizin kendi aranızda vereceğiniz kararla gerçekleşecektir. Rasûlullah sizden hoşnut olarak vefat etti. Siz doğru yolda olduktan sonra insanların sizin hakkınızda herhangi bir yanlış kanaat taşıyacağından korkmam. Korkum, aranıza ihtilaf girip birbirinize düşmenizdendir."[557] Sonra o sırada Medine'de olmayan Talha'yı üç gün beklemelerini, gelmezse halife seçimi işini sonuçlandırmalarını tavsiye etti. Verilen kararı, Talha'nın kabul edeceğine dair taahhüt istedi. Sa'd b. Ebî Vakkas bu konuda Talha'ya kefil olduğunu açıkladı. Sonra da Hz. Ömer kişi adlarına göre vasiyetlerde bulundu. Şöyle ki:

Hz. Ali'ye döndü, "Ey Ali! Eğer sen insanların bu işlerini yüklenecek olursan, aman Hâşimoğulları'nı insanların başlarına getirmekten sakın" dedi. Hz. Osman'a ise, "Ey Osman! Şayet sen müslümanların bu işlerini yüklenecek olursan, sakın Ebû Muaytoğulları'nı insanların başına musallat etmeyesin" öğüdünde bulundu. Sonra Sa'd'a döndü: "Ey Sa'd! Eğer müslümanların işlerini sen yüklenecek olursan, kendi akrabalarını insanların başına geçirme" diye seslendi ve onlara, "Kalkınız ve kendi aranızda bu işi istişare edip bir karara bağlayınız, bu arada namazı da Suheyb kıldırsın" dedi.[558]

Hz. Ömer, şûrâ ehlini bir yerde toplama işini Mıkdâd b. Esved'e havale etti. Ebû Talha el-Ensârî'ye de şöyle dedi: "Yüce Allah sizinle sürekli olarak İslâm'ı aziz kılmıştır. Sen de Ensâr'dan elli kişi seç ve aralarında birisini seçip halife tayin edinceye kadar onları teşvik et" dedi. Suheyb'e şöyle dedi: "Sen de müslümanlara üç gün namaz kıldır. Heyeti bir eve koyunuz ve onların yanı başında durunuz. Eğer onlardan beş kişi bir görüşte birleşip de birisi muhalefet ederse, onun başını kılıçla uçur. Eğer dört kişi bir arada görüş beyan eder de iki kişi ters düşerse onların da başlarını uçuruver. Eğer onların üçü bir arada bir görüşe sahip olur, diğer bir üçü de başka bir görüş ileri sürerse Abdullah b. Ömer'i hakem tayin ediniz. Ve eğer Abdullah'ın hakemliğini kabul etmezlerse Abdurrahman b. Avf'ın içinde bulunduğu üç kişiye uyunuz ve ümmetin görüş birliğine vardığı görüşe muhalefet ederlerse üç kişiyi de öldürünüz."[559]

Şiî alimler Hz. Ömer'in şûra kararını çok sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bu kararı Hz. Ömer için büyük bir kusur olarak değerlendirerek değişik açılardan olumsuz bir biçimde yorumlamışlardır. Ehl-i Sünnet düşüncesi ile olaya yaklaşıldığında da Hz. Ömer'in eleştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Yani Ehl-i Sünnet'i de kendi silahı ile vurmaya çalışmışlardır. Bu nedenle Şiî müellifler, yaralandığından itibaren Hz. Ömer'in şûra ile ilgili neredeyse her hareketini ve her sözünü mercek altına alarak tenkit etmeye çalışmışlardır.

---

[557] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 228.
[558] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 192; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 50 (T., III, 56).
[559] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 67 (T., III, 72).

Hz. Ömer'in, "Bakıyorum ki şayet ben halife tayin edersem benden daha hayırlı olan (Ebû Bekir) da halife tayin etmiştir. Şayet terk edersem benden daha hayırlı olan (Hz. Peygamber) da terk etmiştir"[560] sözü Şiî yazarlar tarafından, "Uyulması gereken Rasûlullah'ın sünnetidir. Reayadan bir fert olan Ebû Bekir'in yaptığı iş, Hz. Peygamber'in sünneti ve yaptıkları ile nasıl mukayese edilir de başka biri onlardan tercih etme konusunda serbest bırakılmış olur? Şayet Rasûlullah'ın halife tayin etmediğini doğru kabul edilse bile ona nasıl muhalefet edilir? Rasûlullah'a uymaktan nasıl vazgeçilir?" şeklinde sorgulanmıştır.[561] Yine Şiî müelliflere göre, Rasûlullah'ın nas ile kimseyi imâm olarak tayin etmediği varsayılsa bile Hz. Ömer'in işi insanların seçimine bırakmadığından dolayı Hz. Peygamber'e; bizzat kendisinden sonraki imâmı kesin olarak belirlemediğinden dolayı da Hz. Ebû Bekir'e muhalefet etmiştir.[562]

Yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Ömer, gerekçesini de açıklayarak Ebû Ubeyde veya Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'in sağ olmaları durumunda onlardan birini yerine halife tayin edebileceğini söylediğini kaynaklar kaydetmektedir.[563] Şiî müellifler Hz. Ömer'in bu düşüncesini de şu şekilde eleştirmişlerdir: Bu, Ömer'in bir zannıdır. Zira bir kişinin ahkâmı bilmesi, ilahî hakikatleri tanıması, müslümanların işlerini düzenlemesi halifenin gerekli niteliklerindendir. Ebû Ubeyde örneğinde olduğu gibi tek başına eminlik sıfatı bu iş (halifelik) için yeterli değildir.[564] Salim ise ne Kureyş'ten ne de Araptı. Böyle kişiler için imâmetin caiz olmayacağı konusunda icma, nas ve fetva vardır. Bütün bunlara rağmen Ömer, nasıl "Ebû Huzeyfe'nin mevlası Salim sağ olsaydı onu halife tayin ederdim" diyebilmiştir.[565] Böylece Şiî yazarlara göre Hz. Ömer, bu düşüncesinden dolayı nassa karşı görüş beyan etmiştir.

Şûrayı altı kişi ile sınırladığından dolayı Hz. Ömer'in hem seçim sistemine hem de nassa muhalefet ettiğini ileri süren Şiî müellifler, bu olayı da şu şekilde yorumlamaktadırlar: Ömer, şûrayı altı kişi ile sınırlandırdı. Sonra onların her birini imâmlığa elverişli olamayacak şekilde kusurlu buldu. Bu tenkitten sonra onları imâmete ehil gördü. İşi ilk önce altı kişiye sonra dört kişiye sonra da güçsüzlük ve kusurla nitelendirdiği bir kişiye havale etti. Zira Ömer, "Şayet Ali ile Osman birleşirlerse söz onların sözüdür. Şayet üçü bir arada diğer üçü onların karşısında yer alırlarsa Abdurrahman b. Avf'ın içinde bulunduğu kişiler söz sahibidirler" demişti. Zira Ömer, Ali ile Osman'ın bir araya gelemeyeceğini; Abdurrahman b. Avf'ın ise eniştesi ve amcası oğlu konusunda adaletli davranmaya yanaşmayacağını biliyordu. Sonra Ömer üç gün zarfında biate

---

560 İbn Sa'd, III, 342, 353; Buhârî, "Ahkâm", 51, (VIII, 126); et-Taberî, *Tarîh*, IV, 228; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 328.

561 Mustafavî, 250.

562 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 199; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 404.

563 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 227; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 65; Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiya*, I, 390; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 339-40.

564 Mustafavî, 251.

565 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 390-391.

yanaşmadıkları takdirde onların boyunlarının vurulmasını, yine onlardan dört kişiye muhalefet eden ya da Abdurrahman'ın içinde bulunmadığı üç kişilik grubun öldürülmesini emretti.[566]

Bunun yanı sıra Şîa kaynaklarında, Hz. Ömer'in, Hz. Ali dışında şûrada bulunan şahısları kusurlu bulduğu ve onlar hakkında zemmedici sözler sarf ettiğine dair bazı rivâyetler nakledilmektedir. Şiî müellifler, Hz. Ömer'in şûrada bulunanlar için şöyle dediğini ileri sürmektedirler:

Talha için şöyle demiş: "Ey Talha sen şu sözleri söyleyen değil misin?: 'Hz. Peygamber vefat ederse onun hanımlarını nikahlarız. Allah Muhammed'i amca kızlarımıza bizden daha hak sahibi yapmamıştır. Allah senin hakkında şu âyeti indirdi: '*Sizin Allah'ın peygamberini incitmeye hakkınız yoktur; arkasında hanımlarını nikahlayamazsınız da.*'"[567]

Zübeyr için şöyle demiş: "Vallahi Ey Zübeyir! Senin kalbin ne bir gece ne de bir gündüz yumuşadı. Hep kaba ve bozuk bir kişi olarak kaldın. Mü'minin rızasına kafirin öfkesine sahip oldun. Bir gün şeytandan yana, bir gün Rahman'dan yana oldun. Cimri bir kişisin."

Hz. Osman için şöyle demiş: "Ey Osman! Bir hayvan dışkısı senden daha hayırlıdır. Şayet yönetimi sana devredersem Ebû Muayt ailesini insanların başına musallat edersin. Böyle yaptığın takdirde üç kez öldürülürsün."[568]

Abdurrahman b. Avf için şöyle demiş: "Ey Abdurrahman! Sen aciz bir kişisin. Kavminin tüm fertlerini seviyorsun."

Sa'd b. Ebî Vakkas için şöyle demiş: "Ey Sa'd! Sen asabiyet, fitne ve süvari birliğine sahip savaş ehli birisin. Bir beldenin işini yüklenirsen orada ikamet etmezsin."

Hz. Ali hakkında ise şöyle demiş: "Ey Ali! Şayet senin imanın yeryüzündekilerin imanı ile birlikte tartılırsa senin imanın ağır gelir."[569] Bu sırada Hz. Ali dönüp çıkıyordu. Hz. Ömer "Vallahi ben şayet işlerinizi devredersem sizi apaçık bir hedefe vardıracak bir kişinin konumunu biliyorum" dedi. Oradakiler, "O kimdir" diye sordular. Hz. Ömer, "Şu dönüp giden kişidir. Şayet saçı döküğü (Ali'yi) yönetici olarak seçerlerse onları dosdoğru yola iletecektir" dedi. Oradakiler, "Seni bundan engelleyen şey nedir?" diye sordular. O, "Bununla ilgili bir çıkış yolu bulamıyorum" dedi. Oğlu Abdullah ona, "Seni ondan engelleyen şey nedir?" diye sordu. Ömer, "Hem sağlığımda hem de

---

[566] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 285-86; a.mlf., *Keşfu'l-Murâd*, 404-405; a.mlf., *Minhâc*,139-140. Hillî *Minhâcu'l-Kerame* adlı eserinde Hz. Ömer'in Hz. Ali'ye hitaben, "Şayet hilâfeti devr alırsan onları apaçık bir hedefe vardırırsın" anlamındaki sözünden şûra ehlinin Hz. Ali'yi seçmeyeceklerine dair bir işaret bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Hillî, *Minhâc*, 140.

[567] Ahzab, 33/53.

[568] Hillî'ye göre Hz. Ömer, Hz. Osman hakkında söylediği bu sözüyle onun öldürülmesi için emir verdiğine dair bir işaret bulunmaktadır. Bkz. Hillî, *Minhâcu'l-Kerame*, 140.

[569] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 203-204; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 286-87; Hasan Abbas, 236-237. Ayrıca bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 43; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 259.

ölümümden sonra bu işi (halifeliği) yüklenmekten hoşlanmıyorum" diye cevap verdi.[570] Bir başka rivâyette ise: "Ben Benî Haşim için peygamberlik ile halifeliği bir araya getirmem" demiştir.[571]

Şiî müellifler Hz. Ali'nin diğer beş kişiden özellikle halife seçilen Hz. Osman'dan bu işe daha liyakatli olduğunu göstermek için bu rivâyete benzer birçok rivâyet nakletmektedirler. Naklettikleri rivâyetlerde genellikle Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın akrabası ve ilk müslümanlardan olduğu vurgulanarak halifeliğin onun hakkı olduğu belirtilmektedir. Yine bu rivâyetlerde Hz. Osman ve diğer dört kişinin bizzat Hz. Ömer'in ağzından halifeliğe kusur teşkil edecek şekilde eleştirildiği halde yine onun tarafından şûra ehli olarak seçildikleri ifade edilerek, Hz. Ömer'in bu konuda tereddüt ve çelişki içerisinde olduğu vurgulanmaktadır.

İlk dönem Şiî müelliflerinden İbn Şâzân, İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakletmektedir: Ben (İbn Abbas) Ömer ile Medine'de dolaşıyordum. Onun eli pazumun üstünde idi. Birdenbire öyle derin bir nefes aldı ki neredeyse kaburgalarını uçuracaktı. Ona, "Subhanellah bu şiddetli bir üzüntüden olsa gerekir. Vallahi şiddetli bir üzüntüden başka bir şey sana bu derin nefesi aldırmamıştır" dedim. O da, "Evet Allah'a yemin ederim ki şiddetli bir üzüntüdür" dedi. Sebebini sorduğumda, "Yönetimi kime bırakacağımı bilmiyorum" diye cevap verdi. Sonra bana baktı ve "Herhalde sen, bu hak Ali'nin olmalıdır diyorsun" dedi. Ben de, "Evet, nerede bulunursam bulunayım bunu söylüyor ve insanlara bildiriyorum" dedim. Bunun nasıl olduğunu izah etmemi istediğinde ben, "Rasûlullah (s.a.)'ın akrabası, onun damadı ve ilk müslüman olanlardan olduğu, bilgili ve İslâm uğruna sınandığından bu işi hak ettiğini" söyledim. Bunun üzerine Ömer, "O senin söylediğin gibidir ama, şakacı bir kişidir" dedi. Ona, "O zaman Osman için ne söylüyorsun" diye sordum. Buna cevap olarak, "Osman'ın gönlünde dünya ve ahiret sevgisi birleşmiştir. Vallahi insanların işini ona devredersem Ebû Muayt ailesini insanların başına musallat eder. Sonra Araplar onun başına üşüşürler ve onu öldürmeden bırakmazlar. Allah'a yemin ederim ki şayet ben onu tayin edersem o öyle yapar, öyle yaptığı zaman ise Araplar onu öldürürler" dedi. İbn Abbas der ki: "Ben hep bunların olmasını bekledim hepsi ortaya çıktı."[572] Rivâyetin devamında diğer dört kişi de Hz. Ömer'in ifadeleriyle kusurlu birer kişi olarak tanıtılmaktadırlar.

Şiî müellifler bu rivâyetleri naklederek Hz. Ömer'in, hem Hz. Ali dışındaki şûra ehlinden olan beş kişiyi halifeliğe elverişli olmayacak şekilde kusurlu bularak eleştirdiğini hem de onları halifeliğe namzet gösterdiğini, bunun ise bir çelişki olduğunu, belirtmektedirler.[573] Sahîh İslâm tarihi kaynaklarında göremediğimiz bu tür rivâyetlerin, mezhep taassupçuluğu yapan Şiî râvîler tarafından uydurulmuş olduğu kanaatindeyiz. Hz. Ömer'in, Rasûlullah'ın kendilerinden hoşnut olduğunu söylediği bu zatları bu kadar ağır bir dille eleştirebildiğine ihtimal vermiyoruz. Hz.

---

570 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 287; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 259-60.
571 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 287.
572 İbn Şâzân, 162-65.
573 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 202; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 274; Hasan Abbas, 238.

Ömer'in Hz. Osman için, "Bir hayvan dışkısı senden daha hayırlıdır" diyebileceğine inanmak büyük bir haksızlıktır. Nitekim İbn Ebi'l-Hadîd de Şîa'nın rivâyetlerinin dışında böyle bir rivâyeti başka kitaplarda bulamadığını söylemektedir.[574] Ayrıca terâcim kitaplarına bakıldığında da Hz. Ömer'in bu zatları övdüğüne dair birçok sözüne rastlamak mümkündür.

Bu konu ile ilgili Hz. Ömer'in şöyle dediğine dair bir rivâyet bulunmaktadır: "Zannedersem bu iki adam, yani Ali ile Osman'dan başkası bu işe talip olmaz. Eğer bu işi Osman yüklenirse o bir hayli yumuşaktır, eğer Ali yüklenirse o da bazen şaka yapar. İnsanları hak yola ileteceklerin layık olanı odur. Sa'd'a gelince, gerçekten bu işin ehlidir. Fakat bu iş Sa'd'ın dışında kalacak olursa o zaman bu işi yüklenen kimse Sa'd'dan yardım dilesin. Gerçekten de Sa'd'ı her hangi bir zaafından veya hıyanetinden dolayı azletmeyi düşünmedim. Evet sözün en güzelini ve görüşün en iyisini Abdurrahman b. Avf ileri sürer. İşte onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz."[575] Bu rivâyet Hz. Ömer'in şûra ehli hakkındaki görüşünü yansıtmaktadır.

Şiî müelliflerin şûra konusunda en fazla üzerinde durdukları noktalardan birisi de Hz. Ömer'in kendi yerine halife seçilmek üzere şûra için seçtiği altı kişinin, vefatından itibaren üç gün içerisinde halife seçmedikleri takdirde öldürülme emrinin verildiğine dair rivâyetlerdir. Sadece onun vefatından üç gün sonraya kadar onun sözünü yerine getirmedikleri için bu altı kişinin ya da onlardan birinin öldürülmesinin asla caiz olamayacağını belirtmektedirler.[576] Bu nedenle de şûranın çelişki ve münkerat arasında toplandığını ileri sürmektedirler.[577]

Hillî de bu konuda, "Ömer'in şûrayı altı kişi ile sınırlandırıp sonra tercih hakkını Abdurrahman'a bırakması ve ona karşı gelenlerin boyunlarının vurulmasını emretmekten daha büyük (halifeliğe) atama olur mu? Üç günden fazla biatten gecikirlerse onların boyunlarının vurulmasını nasıl emredebilir?" şeklinde sorular yönelterek onların ölümü hakketmediğini hatırlatmaktadır. İmâm seçmek için görüşleri arasında ictihâd etmek zorunluluğunu hissettikleri takdirde bu sürenin uzayabileceğini ya da bir engelden dolayı sekteye uğrayabileceğini göz önünde bulundurarak üç günlük bir süre belirleyip sürenin aşılması durumunda boyunlarının vurulması emrinin caiz olamayacağını savunmaktadır.[578]

Şiî müelliflerin bu konudaki görüşlerini değerlendiren Ömer Rıza Doğrul, bu tür rivâyetlerin uydurma olduğunu savunmakta ve bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bazı Şiîler tarafından bahis mevzuu edilen bir rivâyete göre güya Hz. Ömer'in biat işi üç gün zarfında tamam olmazsa, yani altı namzet üç gün zarfında bir kişi üzerinde ittifak etmezlerse bunların öldürülmelerini emrettiğidir. Bu rivâyeti kabule imkan yoktur. Çünkü Hz. Ömer, bu altı

---

574 İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 275.
575 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 66-67 (T., III, 72).
576 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 395.
577 Bkz. Hasan Abbas, 238.
578 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 287-88.

kişiyi namzet gösterirken onları herkese ümmetin en muhterem şahsiyetleri olarak takdim ediyordu. Bütün ümmet bu zatlara hürmet ve itaat ediyordu. Onların öldürülmeleri fesat kapısını açmaktan başka bir şeye yaramazdı. Esasen bu muhterem zevata el uzatacak, onları öldürmeğe kalkacak bir kimse yoktu. Bahusus bu zevatın altısı da başkanlığı deruhte etmekten feragat etmiş olsalar, onların öldürülmeleri icab etmezdi. Belki onların haricinde bir şahsiyetin seçilmesi lazım gelirdi. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a mükerrer defalar büyük memuriyetler tevcih edilmiş, kendisi bunu kabul etmemiş ve kabul etmediği için de bir eziyete uğramamıştı. Hatta "Hakem" gününde Abdullah b. Ömer'in devlet başkanlığına getirilmesi istenmiş olduğu halde kabul etmemiş, hiç bir kimse ona karşı bir harekette bulunmamıştı. Hz. Ömer'in böyle bir söz söylemesine ve ümmeti, Ashâb-ı Güzin'in en hayırlılarından mahrum etmesine imkan yoktur. O halde bu sözün uydurma olduğuna hükmedebiliriz."[579]

Öte taraftan Hz. Ömer şayet bu kişileri ölümle tehdit etmiş olsaydı, onların bu şartlar altında şûraya girebilmeleri uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Bu rivâyetlerin sahîh olarak kabul edilmesi durumunda bunu, bazı alimler Hz. Ömer'in müslümanların birliğinin parçalanmaması için böyle bir tehditte bulunduğu şeklinde değerlendirmektedir.[580]

Hz. Ömer'in "Ben hem sağlığımda hem de öldükten sonra bu işin (halifeliğin) sorumluluğunu yüklenemem" sözü de Şiî yazarlarca eleştirilmiştir. Zira bu yazarlara göre Hz. Ömer, şûrayı oluşturmak ve bu konuda vermiş olduğu direktifler sayesinde bu sorumluluğu yüklenmiştir.[581] Yine onlara göre Hz. Ömer, Hz. Ali'yi altı kişi içerisinde sonuncu kılmış; Hz. Osman'a ise öncelik sırası vermiş, ona işaret etmiş ve yönetim için onu önermiştir.[582] Dolayısıyla bir kişiyi dolaylı ya da dolaysız tayin etme arasında sonuç itibariyle bir fark yoktur. Bu yüzden Ömer de halife tayin etmiştir, şeklinde görüşler ileri sürülmektedir.[583]

Taberî *Tarih*'inde geçen rivâyete göre Hz. Ömer'e, "Ey Mü'minlerin Emiri! Hiç olmazsa bir tavsiyede bulunsaydın" diye sorulduğunda Hz. Ömer şu cevabı verdi: "İşlerinizi yüklenip sizi hakka iletecek en layık ve uygun olanınızı (bu arada Hz. Ali'yi göstermiş) seçmek isterdim... Fakat ben hem hayattayken hem de ölümümden sonra bu işin sorumluluğunu yüklenmek istemedim. Bunun için Hz. Peygamber tarafından 'Bunlar cennet ehlindendir' buyurulan şu şahıslara işi havale ediyorum."[584]

Bir başka rivâyette Hz. Ömer şöyle der: "Şayet saçı döküğü (Ali'yi) seçerlerse onlara doğru yolu gösterir." Bunun üzerine İbn Ömer, "O halde Ali'yi takdim edersen ne sakınca vardır"

---

579 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 232-33.
580 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 258, 275.
581 İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 260.
582 Mes'ûdî, *İsbatu'l-Vasiyye*, 156.
583 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 205; İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 260; Mustafavî, 253.
584 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 228; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 66.

diye sorduğunda "Ben hem hayattayken hem de ölümümden sonra bu işin sorumluluğunu yüklenmek istemiyorum" diye cevap verir.[585]

Bu rivâyetlerden hareketle Şiî müellifler Hz. Ömer'in, ümmet içerisinde halifeliğe en uygun kişi olduğunu itiraf ettiği Hz. Ali'yi niçin seçmediği konusunda görüşler beyan etmektedirler. Çağdaş Şiî tarihçi Mustafavî'ye göre şûra kararı almakla Rasûlullah'a muhalefet eden Ömer, hayatının son anlarında halifeliğe birini tayin etmenin yerinde ve kendi yararına uygun bir iş olmadığını görmüştür. Bu nedenle ne lehinde ne de aleyhinde olabilecek bir durum ile (kefaf ile) ondan kurtulmanın kendisi için daha yararlı olabileceğini düşünmüştür.[586]

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin şûra ehlinin toplandıkları gün onlara karşı çok sayıda delil getirerek halifeliğin kendi hakkı olduğunu savunduğu şeklinde değişik rivâyetler zikredilmektedir. Şeyh Sadûk, *el-Hısal* adlı eserinde Amir b. Vesile'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şûra günü evde Ali'nin şunları dediğini duydum: İnsanlar Ebû Bekir'i halife tayin ettiler. Vallahi bu işe ben ondan daha fazla hak sahibiyim. Ebû Bekir de Ömer'i halife olarak tayin etti. Vallahi bu işe ben ondan daha fazla hak sahibiyim. Ömer de beni altıncısı olduğum bir şûranın içine koydu. Onların benden daha üstün olduklarına dair bir bilgisi yok. İstersem onlara karşı öyle deliller getiririm ki ne Araplar ne Arap olmayanlar (acemler) ne antlaşmalı olanlar ne de müşrikler onları değiştirebilir. Sonra onlara yönelip şöyle dedi: "Ey topluluk! Sizden Allah adına istekte bulunuyorum, içinizden benden önce Allah'ı birleyen kimse var mı" diye sordu. Onlar, "Hayır vallahi" dediler. Hz. Ali onlara, "Sizden Allah adına istekte bulunuyorum, içinizden benden başka Rasûlullah'ın kendisi hakkında 'Senin benim yanımdaki konumun Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir" dediği bir kişi var mı' diye sordu. Onlar, "Hayır vallahi" dediler..."[587] Rivâyet bu şekilde devam etmektedir. Hz. Ali'nin şûra ehline karşı zikrettiği ileri sürülen bu deliller genellikle Şîa'nın her defasında Hz. Ali'nin faziletini dile getirmek için zikrettikleri menkıbe türü şeylerdir. Buna göre Hz. Ali şûra ehline yönelerek her defasında Allah adına onlara yemin ettirerek bazı sorular sormuş; onlar da her defasında onu tasdik etmişlerdir. Şîa müelliflerinin sıraladıkları bu şekildeki ihticâclara siyer ve tarih kaynaklarında rastlayamadık.

Şiî müellifler şûra hadisesini değerlendirirken kimi zaman mezheplerinin temel ve vazgeçilmez ilkelerinden olan, "Hz. Ali'nin nas ile imâmete tayin olunduğuna" dair prensibini neredeyse göz ardı etmektedirler. Şayet Hz. Ali nas ile tayin olunmuşsa kendi isteğine göre şûra içerisinde yer almasının nedenini ikna edici bir şekilde açıklayamamaktadırlar. Sadece Hz. Ali'nin faziletlerini ve menkıbelerini sıralamakla yetinmektedirler.

---

[585] İbn Abdilberr, III, 1154; ayrıca bkz. İbn Şâzân, 236.
[586] Bkz. Mustafavî, 250-52.
[587] Hz. Ali'nin menkıbelerinin sıralandığı ve ihticac olarak adlandırılan bu uzun rivâyet için bkz.Sadûk, *Hısâl,* II, 553-562.

Şûra hadisesi ile ilgili Şîa ve muhaliflerinin görüşlerini nakleden İbn Ebi'l-Hadîd, şayet Hz. Ömer'in bu olay hakkındaki söz ve fiillerinde bir çelişki ve tutarsızlık söz konusu ise aynı durum, nassın değil de seçimin belirleyici faktör olduğunu bildiği şûraya girmesinden dolayı Hz. Ali'nin söz ve fiilleri için de geçerlidir, değerlendirmesinde bulunmaktadır.[588] Hz. Ali'nin şûranın kararını takıyyeden dolayı uygun gördüğünü söylemeleri ise çok tuhaf olarak karşılanmaktadır.[589]

Şiî müelliflerin Hz. Ömer'in dolaylı olarak Hz. Osman'ı halife olarak belirlediğini ileri sürmeleri ise mesnetsiz bir iddiadan öteye geçemez. Zira Hz. Ömer isteseydi şûrayı beş kişiden oluşturur ve Hz. Ali'yi şûraya dahil etmezdi. Veyahut Hz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi bir kişiyi kendi yerine tayin ederdi ve kimse de buna itiraz edemezdi. Aslında yukarıda naklettiğimiz rivâyetlerden de anlaşılacağı gibi, Hz. Ömer en çok Hz. Ali'nin bu işe layık olduğunu düşünüyordu. Fakat onu halife tayin etme hususunda bazı tereddütleri bulunmaktaydı.

Hz. Ömer'i, Hz. Ali'yi halife olarak tayin etmekten alıkoyan sebeplerin başında iki önemli nokta yer almaktadır. Birisi, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren hilâfete talip olması bağlamında Hz. Ebû Bekir dönemindeki ilk siyasî girişimleridir. Çünkü o halife seçildiği güne kadar hilâfet için gerekli vasıfların en fazla kendinde bulunduğuna inanıyordu.[590] Diğeri ise, Câhiliye döneminden beri varolan ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer zamanında nisbeten etkisini kaybeden Benî Haşim ve Benî Ümeyye çekişmesinin yeniden alevlenmesi endişesidir.[591] Hz. Osman ve Hz. Ali dönemi siyasî olaylarına bakıldığında Hz. Ömer'in halifeliği şûraya havale etmekle çok ileri görüşlü bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır.

15. Hz. Ömer'in Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler ve Vefatı

Şîa kaynaklarında ilk üç halifeden en fazla eleştirilen kişi Hz. Ömer'dir. Şiî müellifler onun faziletine dair herhangi bir husus rivâyet etmedikleri gibi onu isnad ettikleri kötü meziyetlerle karalamaya çalışmışlardır. Öyle ki, Ehl-i Sünnet kaynaklarında onun fazileti olarak zikredilen bir çok vasıf, Şîa kaynaklarında aykırı bir biçimde yorumlanarak onun aleyhine yorumlanabilmiştir.

Şîa kelâmcılarından Müfid'e göre Hz. Ömer, Şîa'nın iyi bir gözle bakmadığı Hz. Ebû Bekir, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Said gibi sahâbîler ile bile karşılaştırılamaz. O Ebû Süfyan ve çocuklarından daha düşük bir mertebededir. Zira Ebû Bekir ve Osman'ın infak ettiğine; Talha, Zübeyr ve Said'in çarpıştıklarına dair iddialar Ehl-i Sünnet tarafından ileri sürülmüşse de Ömer'in, Fetihten önce ve sonra çarpıştığı ve onun herhangi bir durumda infak ettiği hiçbir kimse tarafından iddia bile edilmemiştir. Bu nedenle Ömer, el-Fetih sûresinin 29. âyeti gibi ashâbı öven âyetlerin

---

588 İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 271.

589 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 274.

590 Bir rivâyete göre Hz. Ömer Hz. Ali'ye şöyle demiştir: "Halifeliği çok arzu etmen, seni halifeliğe tayin etmeme engel olmaktadır. Ey Ali! Eğer seçilirsen, hak ve doğruluk bakımından kavminin en iyisisin" İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 43.

591 Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebî Talib (Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri)*, Elazığ 1998, 108-109.

kapsamına giremez. Çünkü topluluk içerisinde ancak asabiyet ve inatla ya da batıl konusunda taassup sahibi olmakla anılmıştır.[592]

İmâmiye'nin ileri gelen alimlerinden diye takdim edilen[593] Hâcûî'nin naklettiği bir rivâyete göre Hz. Ömer'i öldürmeye gelen Ebû Lu'lu' ilk önce ondan, "Efendisine isyan edip onun mülkünü gasp eden ve efendisinin hanımını döven kişinin cezası nedir?" şeklinde fetva istemiş, Hz. Ömer de mektupla, "Onun cezası ölümdür" diye cevap yazmış. Bu nedenle Ebû Lu'lu' Ömer'i öldürmek için onun karşısına çıktığında "Sen niçin Ali'ye isyan ettin. O senin efendindir/ mevlandır" deyip ona dört kez vurmuş ve her vuruşta onu lanetlemiş. Rivâyetin devamında böylece Hz. Fâtıma'nın Fedek ile ilgili yazısını yırttığından dolayı Fâtıma'nın onun hakkındaki bedduası kabul olmuş,[594] denilmektedir.

Şîa kaynaklarında geçen ve Hz. Ali'ye isnat edilen bir rivâyete göre Hz. Ömer'in ölümü yaklaştığında üç şeyden dolayı pişmanlık duyarak şu şekilde tevbe etmiştir: "İnsanların huzurunda Ebû Bekir ile birlikte bu işi (halifeliği) gasbetmemizden, müslümanlar için halife tayin etmemden ve müslümanların bazısını bazısından daha üstün tutmamdan dolayı Allah'a tevbe ediyorum."[595]

Bu rivâyette, Şiî râvîler kendi mezhebî düşüncelerini Hz. Ömer'e söyletmişler. Zira onlara göre ilk üç halife gâsıptırlar, Hz. Ömer, her ne kadar şûra oluşturmuşsa da Hz. Osman'a işarette bulunarak onu halife tayin etmiş ve müslümanlar arasında ayrımcılık yapmıştır.

Cabir b. Abdillah'a dayandırılan başka bir rivâyete göre ise Cabir der ki, ölümü esnasında Ömer'in yanında bulundum. O şöyle diyordu: "Üç şeyden dolayı Allah'a tevbe ediyorum: Yemen esirlerini geri vermemden, Rasûlullah bize emir olarak tayin ettikten sonra Üsâme ordusundan geri dönmemden ve şayet Rasûlullah vefat ederse Ehl-i Beyt'ten kimseyi idareci yapmayız şeklinde onlar aleyhinde yaptığımız antlaşmadan dolayı."[596]

Şiî müellifler yukarıda aktarılan rivâyetler ve Ehl-i Sünnet kaynaklarından nakledilen diğer rivâyetler ile Hz. Ömer'in son anlarında yaptıklarından dolayı çok şiddetli bir biçimde pişmanlık duyduğunun altını çizmektedirler. Şiî yazarlar Hz. Ömer'in son demlerinde söylediği, "Şayet Allah beni bağışlamazsa bana yazık olacak"[597] anlamındaki sözlerini ve yaptıkları bazı davranışlarını zikrederek, onun aleyhine olabilecek şekilde yorumlamaktadırlar. Bu anlamda Eban b. Osman'ın babasından duyduğu aşağıdaki rivâyeti de aktarmaktadırlar. Bu rivâyete göre Hz. Osman şöyle demiştir: "İnsanlar arasında Ömer'in en son anını ben gördüm. Yanına vardığımda başı oğlu Abdullah'ın kucağında idi. O mahzundu. Oğluna, 'Yanağımı yere koy' dedi. Abdullah öyle

---

592 Müfîd, *el-İfsâh*, 90-98.
593 Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkab*, II, 200; Hâcûî, *Resâil*, 12.
594 Hacûî, *Tarik*, 456.
595 Sadûk, *Hısâl*, I, 170.
596 Sadûk, *Hısâl*, I, 171.
597 Bu anlamdaki sözler için bkz. İbn Sa'd, III, 360; Mustafavî, 246.

yapmadı. Ona tekrar, 'Ey anası ölesice![598] yanağımı yere koy' dedi. Sonra şöyle söylemeye başladı: 'Ah anam! vah anam! Şayet Allah beni bağışlamassa (ne olur halim.)' Böyle diye diye son nefesini verdi.[599]

Hillî ölüm döşeğinde söylediği iddia olunan bazı sözlerinden dolayı Hz. Ömer'i neredeyse kafir olarak göstermeye çalışmaktadır. Hillî, Ebû Nuaym'ın *Hilyetu'l-Evliyâ*' kitabında, Hz. Ömer'in ölüm döşeğinde söylediği rivâyet olunan, "Keşke ben kavmim için bir koç olsaydım da beni besleselerdi. Sonra onlara en sevimli olan kişiler gelselerdi. Beni kesip yarı etimi kavurup yarısını da tuzlayıp kurutsalardı. Böylece beni yeselerdi. Keşke ben uzra (bir tutam saç -insan tersi) olsaydım da beşer olmasaydım" şeklindeki sözlerinin kesin bir şekilde Allah'ın şu sözünün taşıdığı anlam ile eş değerde olduğunu söylemektedir:[600] *"Kafir ise 'keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım!'*[601] der."

Şiî yazarlara göre Hz. Ömer'in kalbi ilahî ve melekut alemi ile irtibatlı olmadığından bu söz ve davranışlarıyla ölüm esnasında gayet huzursuz ve kederli olduğunu ortaya koymuştur. Onun bu huzursuzluğunun nedeni Ehl-i Beyt ile aralarında geçen Hz. Fâtıma'nın evini yakma girişimi, onlarla savaşmaya hazırlanması, Hz. Ali'nin biat için zorla dışarı çıkartılması, Rasûlullah'ın vasiyetini saptırması ve benzeri olaylardan dolayıdır.[602]

Kimi Şiî râvîler de, bazı Şiî yazarların bile kabul etmediği şekilde rivâyetler naklederek Hz. Ömer'in ölüm anında ateş ehli olduğunu anladığını söylemeye çalışmışlardır. Meselenin hangi boyutlara vardırıldığını bilmek açısından burada bir rivâyet zikretmekle yetineceğiz. İbn Ömer ve Ka'bu'l-Ahbâr'a isnat edilen uzunca bir habere göre İbn Ömer'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Babamın vefatı yaklaştığında bir bayılıp bir ayılıyordu. Ayıldığında "Oğlum! Ölmeden önce Ali b. Ebî Talib'i bana bul çağır gelsin" dedi. Ona, "Onunla ne işin var? Sen şûrayı oluşturarak halifelikte başkasını da ona ortak kıldın" dedim. Ömer, "Oğlum! Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim: 'Ateşte bir tabut var. Ashâbımdan on iki kişi onun içinde haşr olacaktır. Sonra Ebû Bekir'e döndü ona, 'Onların ilki olmaktan sakın!' dedi. Sonra Muaz b. Cebel'e döndü ona, 'Onların ikincisi olmaktan sakın!' dedi. Sonra bana döndü ve 'Ey Ömer onların üçüncüsü olmaktan sakın!' dedi. Ey oğlum! Bayıldığımda o tabutun içerisinde Ebû Bekir ve Muaz b. Cebel'den başka kimse görmedim. Bunların üçüncüsü olacağıma hiç kuşkum yoktur" dedi. Abdullah der ki: Ben Ali b. Ebî Talib'in yanına vardım ona, "Ey Rasûlullah'ın amcasının oğlu! Babam mahzun olduğu bir konu için seni çağırıyor. Hz. Ali kalkıp onun yanına vardığında Ömer ona, "Ey Rasûlullah'ın amcasının oğlu!

---

[598] "Ey anası ölesice" diye tercüme ettiğimiz *"lâ umme leke"* ifadesi, Müfîd'in *el-Emâlî* adlı eserinin dipnotunda şu şekilde açıklanmıştır: Bu yergi ve sövmedir. Yani sen sokakta bulunan çocuksun. Annenin kim olduğu bilinmiyor. Bkz. Müfîd, *el-Emâlî*, 51, dn., 2.

[599] İbn Sa'd, III, 360; Müfîd, *el-Emâlî*, 50-51.

[600] Ebû Nuaym, I, 52; Hillî, *Minhâc*, 136.

[601] Nebe', 78/40

[602] Bu konuda bkz. Mustafavî, 245-47.

Beni af etmez misin? Kendin ve hanımın Fâtımatu'z-Zehra'nın hakkını helal etsen de ben de halifeliği sana teslim etsem olmaz mı?" dedi. Hz. Ali ona, "Şu şartla kabul ederim: Ensâr ve Muhâcirleri toplayıp tamah ettiğin mülkündeki hakkımı, sen ve arkadaşınla aramızdaki anlaşmayı versen ve hakkımızı ikrar etsen seni affedip helal ederim. Amcamın kızı Fâtıma'ya da bu konuda kefil olur garanti veririm." Abdullah der ki: Babam bunları duyunca başını duvara çevirdi ve, "Ey Mü'minlerin Emiri ateşe evet, böyle ayıplanmaya hayır" dedi. Rivâyeti bu şekilde nakleden Haşim Maruf daha sonra bu hadîsi tenkid ederek der ki: Senedi muhaddisler ve tarihçiler arasında yalancılıkla meşhur olan Kab'ul-Ahbâr'a dayanan bu hadîsin senedine göz yumsak bile, metin açısından birçok çelişkisi bulunmaktadır. Zira Ömer son anda ateşteki durumunu görüyor, Ali'den yardım istiyor. Ali de ona sert davranmıyor onu kurtarmaya onay veriyor. O halde Ömer niçin görüşünden dönüp son deminde ateşe girmeye razı olsun? Bu hadîs şayet Ka'b el-Ahbâr'ın uydurması değilse hiç kuşkusuz Şîa düşmanlarının uydurduğu bir hadîstir. Bunların amaçları bu rivâyetlerle Şîa ve onların imâmları hakkında bazı gönüllere kin ve nefret doldurmaktır.[603]

Hz. Ömer, şûrayı oluşturduktan sonra oğlu Abdullah'ı Hz. Peygamber'in zevcesi Hz. Aişe'ye göndererek ona, "emirü'l-mü'minîn" sıfatıyla değil Ömer b. el-Hattab adında bir müslüman olarak selamını iletmesini ve Rasûlullah'ın yanında defnolunması için kendisine izin verilmesini talep etmişti. Hz. Aişe de ona gerekli izni vermişti. Hz. Ömer de buna çok sevinmişti.[604]

Şiî yazar el-Eminî, Hz. Ömer'in bu izin isteyişini onun bir çelişkisi olarak değerlendirmektedir. Zira el-Eminî Hz. Aişe'nin bu konuda izin vermesini yeterli görmemekte ve öncelikle bu izin Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'nın varislerinden istenilmeliydi, demektedir. el-Eminî'nin bu eleştirisine sebep olan Hz. Ömer'in Hz. Aişe'den izin istemesinin gerekçesi olarak bazı İslâm alimleri şu açıklamada bulunmuşlardır: "Bu yer Hz. Aişe'nin evi olduğundan Hz. Ömer, onun bunda hakkı olduğunu düşünerek ondan izin istemiştir."[605]

---

603 el-Hasenî, *el-Mevduât*, 190-91.
604 İbn Sa'd, III, 338; İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, 241; el-Eminî, VI, 189-90.
605 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 258.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİÎLERİN HZ. OSMAN'IN ŞAHSİYETİ VE UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Hulefâ-i Râşidîn'in üçüncüsü olan Hz. Osman, Fil yılından altı yıl sonra 577 yılında Mekke'de doğdu. Hz. Peygamber'den altı yaş küçüktür. Kureyş'in Benî Ümeyye koluna mensuptur. Babası, Ümeyye b. Abdişems'in torunu ve Mekke'nin sayılı tüccarlarından biri olan Affan b. Ebî'l-'Âs'dır. Annesi, Hz. Peygamber'in halası Beyzâ'nın kızı Erva bint Kureyz'dir.[1] Hz. Osman'ın soyu, Hz. Peygamber'in soyu ile beşinci dedesi Abdumenaf'da birleşir. Anne tarafından ise ikinci dedesi olan Abdulmuttalib'de birleşir.

Hz. Osman 34 yaşlarında Hz. Ebû Bekir'in kılavuzluğu ile İslâm'a girdi. Müslümanlığı kabul eden ilk on kişiden biridir.[2]

Hz. Osman müslüman olunca amcası Hakem b. Ebî'l-'Âs, onu urganla bağladı ve "Sen atalarının dinini bırakır da, sonradan çıkma bir dine özenirsin öyle mi? Vallahi, tuttuğun bu dini terk edinceye kadar seni çözmeyeceğim" dedi. Hz. Osman, "Vallahi, ben onu ne bırakırım ne de ondan ayrılırım!"diyerek direnince, amcası Hz. Osman'ı bırakmak zorunda kaldı.[3] Hz. Osman'a müslümanlıktan döndürülmek için boğucu duman da koklatılmıştı.[4]

Hz. Osman Ebû Abdullah, Ebû Amr, Ebû Leyla künyeleriyle anılmıştır.[5] Lakabı, "Zinnûreyn" idi. Bunun sebebi ise, Hz. Peygamber'in iki kızı ile evlenmiş olması, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'e ve Ömer'e bir; Osman'a iki dua yapması; Osman'ın vitir namazında Kur'an-ı Kerim'i hatmetmesi olarak gösterilir. Kur'an'ı salât-ı vitirde hatmetmesini bu lakapla anılmaya sebep gösterenler, gece ibadet etmenin bir nûr, Kur'an hatmetmenin de ayrı bir nûr olduğunu ve Hz. Osman'ın, geceleri bu iki nûru birleştirdiğini ileri sürerler.[6]

Şîa kaynaklarında Hz. Osman, "Asken",[7] "Na'sel"[8] gibi lakaplar ile anılmaktadır. Şiî müellifler, Hz. Osman'ı ahmak ihtiyar anlamındaki Na'sel adıyla anmakta ve böylece onu, aynı

---

1 Bu konuda bkz. İbn Sa'd, III, 53-54; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 456; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 147-150.
2 Algül, *İslâm Tarihi*, II, 457.
3 İbn Sa'd, III, 55; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 150; Köksal, *İslâm Tarihi*, I, 169.
4 Köksal, I, 169.
5 İbn Abdilberr, III, 1037.
6 Algül, *İslâm Tarihi*, II, 457.
7 el-Kummî, *Tefsir*, II, 322; el-Meclisî, XX, 243.
8 İbn Şâzân, 261-61.

adı taşıyan bir yahudiye benzetmek istemektedirler.[9] Na'sel lakabı, Taberî *Tarih*'i gibi bazı kitaplarda da bulunmaktadır. Taberî *Tarih*'inde geçtiği gibi Hz. Osman'ın bu lakaptan hoşlanmadığı görülmektedir. Zira rivâyet olunduğuna göre Hz. Osman'ı öldürmeye gelen Muhammed b. Ebî Bekir'in Hz. Osman'ın sakalından tutarak, "Allah seni mahcup etsin ey Na'sel!" dediğinde, Hz. Osman "Ben Na'sel değilim, Allah'ın kulu ve mü'minlerin emiriyim" şeklinde karşılık vermiştir.[10] İlk önce Hz. Aişe'nin Hz. Osman'a "Na'sel" dediği rivâyet olunmaktadır.[11] Bu lakabın Hz. Osman'ın düşmanları tarafından kendisine verildiği de söylenmektedir.[12]

1. Rasûlullah'ın Kızları ile Evliliği

Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'e henüz nübüvvet gelmeden önce Mekke'de Rukayye ile evlendiği söyleniyorsa[13] da, nübüvvetten sonra onunla evlendiğine dair rivâyetler[14] daha doğru olsa gerektir. Hz. Osman Rukayye ile önce Habeşistan'a sonra Medine'ye hicret etmiş, hicretin ikinci yılının sonlarına doğru Rukayye'nin ölümünden sonra Medine'de Ümmü Kulsûm ile evlenmiştir. Ümmü Kulsûm hicretin dokuzuncu yılında vefat etmiştir. Hz. Osman daha sonraları, Fahite, Ümmü Amr, Fâtıma, Ümmü Benin, Remle, Nâile adlı kadınlarla evlenmiştir.[15]

Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'in iki kızı ile evlenmiş olması, tabâkât ve terâcim kaynaklarında büyük bir meziyet olarak anlatılmaktadır. Bundan dolayı Hz. Osman'a, "Zu'n-Nûreyn" lakabı verildiği bir çok kaynakta belirtilmektedir.[16] Buna karşılık bu evliliklerin Hz. Osman için bir meziyet olmadığını göstermek için Şîa kaynaklarında çok çaba sarf edilmektedir.

Bundan dolayı olmalıdır ki, Şiî müellifler Hz. Osman ile evlendirilen Rukayye ve Ümmü Kulsûm'un Hz. Peygamber'in kızları olup olmadıkları üzerinde kafa yormaktadırlar. Kimi Şiî müelliflerin aktardıkları rivâyetlere göre Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle'nin Temimli kocası Ebû Hind'in başka bir kadından olan Zeyneb ve Rukayye adlarında iki kızı ve Hind adında bir oğlu varmış. Temimli Ebû Hind öldüğünde Hind adındaki oğlu kabilesinin yanına gitmiş, Hâle ise bu iki kız çocuğu ile baş başa kalmış. Hz. Hatice Rasûlullah ile evlendiğinde kız kardeşi Hâle ölmüş, Zeyneb ve Rukayye adlarındaki kızlar Hz. Hatice'nin evinde kalmışlardır. Araplar ise evlatlığı kız çocuğu olarak adlandırmaktadırlar.[17]

---

9 Bkz. el-Meclisî, XXIV, 283.
10 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 393; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 178.
11 İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 215.
12 Bkz. Mecduddin Ebû's-Saâdât el-Mübarek b. Muhammed b. el-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, (thk. Tahir Ahmed v.dğr.), I, V, Kahire ts., V, 79-80.
13 es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 147; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 457.
14 Ebû Abdillah Muhammed b. Yahya b. Ebî Bekr el-Endelusî, *et-Temhid ve'l-Beyân fî Makteli'ş-Şehid 'Osman*, (thk. Mahmud Yusuf), Katar 1405, I, 20.
15 Algül, *İslâm Tarihi*, II, 457-58.
16 Bkz. İbn Abdilberr, III, 1039; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 456.
17 Ebû'l-Kasım el-Kûfî, 112-13; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 123; Zencânî, III, 43.

Böyle düşünen Şiî müellifler görüşlerine dayanak bulmak için bazı kaynaklardaki zayıf ve uydurma rivâyetleri eserlerine aktarıp yorumlamaktadırlar. Çoğu kere bir kaynakta geçen bilgilerin baş tarafını alıp son tarafından hiç bahsetmemektedirler. Bunlardan biri olan son dönem Şiî tarihçilerinden Cafer el-'Âmilî, Hz. Osman ile evlendirilen Rukayye ve Ümmü Kulsûm'un, Rasûlullah'ın kızları olmadığını isbatlamak için çok gayret sarf etmiştir. Yazar, Makdisî ve Kastalanî'nin eserlerinden Hz. Hatice'nin İslâm'dan önce sadece Abdumenaf adında bir erkek çocuk doğurduğuna diğer çocuklarını ise İslâm'dan sonra doğurduğuna dair zayıf ve uydurma rivâyetleri aktarmakta ve bu rivâyetlere dayanarak hicretin 5. yılında kocası Hz. Osman ile birlikte Habeşistan'a hicret edip yolculuğu sırasında bir çocuk düşüren Rukayye'nin, Hz. Peygamber'in kızı olan Rukayye olmadığını; onun evlatlığı olan Rukayye olduğunu kendince isbatlamaya çalışmaktadır. Ümmü Kulsûm'un da nübüvvetten sonra doğduğunu kabul eden yazar, yaşının küçüklüğünden dolayı onun da Hz. Osman ile evliliğini inkar etme cihetine gitmektedir. Ayrıca yazar, Rukayye ve Ümmü Kulsûm'un İslâm'dan önce Ebû Leheb'in iki oğlu olan Utbe ve Uteybe ile evli olduklarına dair rivâyetleri hayretle karşıladığını belirtmektedir. Yine gerek Rukayye'nin gerekse Ümmü Kulsûm'un yaşlarını, mümkün mertebe küçük gösterme eğilimi içerisinde olan el-'Âmilî, onların Hz. Fâtıma'dan küçük olduklarını gösteren zayıf rivâyetleri tercih etmektedir.[18]

Ne var ki yazarın referans gösterdiği kaynaklara bakıldığında onun işine gelen bilgi ve rivâyetleri aktarıp, işine gelmeyenleri ise nakletmediği hemen farkedilmektedir. Zira yazarın referans gösterdiği el-Makdisî'nin *el-Bed' ve't-Tarih* adlı eserinden aktardığı sayfalarının sonunda şöyle denilmektedir:

"Rasûlullah'ın kızı Rukayye'nin kocası Utbe b. Ebî Leheb idi. Ümmü Kulsûm'un kocası ise Uteybe b. Ebî Leheb idi. Kureyş onlara gidip, 'Onları boşayın, Kureyş'in en soylu kızları ile sizleri evlendirelim' dediler. Bunun üzerine Rasûlullah Rukayye'yi Osman b. Affan ile evlendirdi. Rukayye, onunla Habeşistan'a yapılan iki hicrette de bulundu. Birinci Habeşistan hicretinde gemide düşük yaptı. Bu ise Rukayye'nin Câhiliye döneminde doğduğunu göstermektedir."[19]

Görüldüğü gibi Makdisî, Rukayye'nin Câhiliye döneminde doğduğunu kesin bir şekilde beyan etmektedir. Bu bilgileri hemen hemen tüm siyer ve tarih kaynakları da doğrulamaktadır. Kaynaklardaki en doğru ve en tercih edilen görüşe göre, Rasûlullah'ın kızlarının büyükten küçüğe doğru sıralaması şöyledir: Zeyneb, Rukayye, Ümmü Kulsûm, Fâtıma.[20]

Ayrıca bazı Şiî yazarların eserlerinde, Hz. Osman ile evlenen Rukayye, Rasûlullah'ın evlatlığı olarak kabul edildiği halde, onun kızı olan Rukayye hakkında hiçbir görüş

---

18 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 124-125.
19 el-Makdisî, *el-Bed' ve't-Tarîh*, V, 17.
20 İbn Sa'd, VIII, 217; İbn Abdilberr, IV, 1818; ae., IV, 1893; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 53.

belirtilmemektedir. Halbuki bütün kaynaklar Hz. Hatice'nin Rasûlullah ile evliliğinden dört kız çocuğu doğurduğu konusunda müttefiktirler.

Hz. Osman'ın, Rasûlullah'ın kızları Rukayye ve Ümmü Kulsûm ile evliliğini kabul eden Şiî müellifler ise, yapılan bu evliliklerin ya batınî birer evlilik olduğunu ya da Rasûlullah'ın bu olayda Lut (a.s.) gibi davrandığını kabul etmektedirler. Meclisî'nin bu konudaki görüşünü tercih ettiği ilk dönem Şiî kelâmcılarından Müfîd, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Kulsûm'u Hz. Ömer ile evlendirmesi hakkındaki sorulara cevap verdikten sonra Rasûlullah'ın iki kızını Osman'la evlendirmesi ile ilgili soruları cevaplarken bu olayın Hz. Lut'un kavmine, *"İşte kızlarım onlar sizler için daha temiz"*[21] sözünden daha garip olmayacağını belirtir. Ayrıca Rasûlullah'ın iki kızını Peygamberlikten önce iki kafir ile evlendirdiğini, Peygamberlikten sonra onlardan ayırdığını, bir damadı olan Utbe'nin küfür üzere öldüğünü, Ebû'l-'Âs'ın ise müslüman olduktan sonra ilk nikahı ile kızını ona tekrar verdiğini, Utbe'nin helaki ve Ebû'l-'Âs'ın ölümü ile birlikte Rasûlullah kızlarını İslâm'ın zahirine göre Osman ile evlendirdiğini, Osman'ın da sonra bozulduğunu ve sonradan olacak hadiseler için Rasûlullah'ın sorumlu tutulamayacağını ifade etmektedir.[22]

Meclisî'nin aktardığı diğer görüş sahiplerine göre Rasûlullah, kızlarını zahire göre evlendirmiş, bu durumun batını ise ona gizli kalmıştır. Allah'ın, Peygamberine birçok münafığın nifakını gizlemesi mümkün olduğu gibi, bu durumu da ona bildirmemesi mümkündür. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Medine halkından münafıklığa çalışanlar var. Sen onları bilmezsin onları biz biliriz."*[23] Mekke ehlinin de öyle olması inkar edilemez. Nikah zahire göredir; batına göre değildir. Veyahut her ne kadar gizli nifakları bilinse de Yüce Allah, Rasûlullah'a dört hür kadından fazla kadını nikahının altında bulundurmasına müsaade ettiği gibi İslâm'ı zahiren benimseyenlerle kızlarını nikahlandırmayı da mubah görmüş olabilir, denilmektedir.[24]

Kimi Şiî müelliflere göre ise Hz. Osman, müslüman olmak için Rasûlullah'ın kendisini Rukayye ile evlendirmesini şart koşmuş, Rasûlullah onun bu şartını yerine getirmiş ve o da müslüman olmuştur.[25]

Bilindiği gibi Rukayye vefat ettikten sonra Rasûlullah Ümmü Kulsûm'u hicretin 3. senesinde Hz. Osman'a nikahlamıştı.[26] Ümmü Kulsûm ise hicretin 9. yılında vefat etmişti.[27] Ne var ki gerek eski gerekse yeni Şiî müellifler İmâm Cafer es-Sâdık'a dayandırdıkları rivâyetler ile Hz. Osman'ın Ümmü Kulsûm ile zifafa girmeden vefat ettiğini ileri sürmektedirler. Bu müellifler

---

21 Hud, 11/78.
22 el-Meclisî, XXII, 164-165.
23 Tevbe, 9/101.
24 el-Meclisî, XXII, 165.
25 İbn Şehraşub, *Menâkıbu Al-i Ebî Talib*, I, 22; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, I, 255; IV, 18.
26 İbn Abdilberr, IV, 1952; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 288; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, IV, 19.
27 İbn Abdilberr, IV, 1952; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 288.

ısrarla Hz. Osman'ın, Ümmü Kulsûm ile karı koca hayatı yaşamadan öldüğünü iddia etmektedirler.[28]

Şîa kaynaklarında Cafer es-Sâdık'a dayandırılan rivâyetlere göre Hz. Osman, Rasûlullah'ın kızı Ümmü Kulsûm'u döverek vefatına sebep olmuştur. Değişik varyantları olan rivâyete göre olayın şöyle geliştiği iddia edilmektedir:

Rasûlullah'ın ön dişlerini kırdığını, dudaklarını yardığını ve Hamza'yı öldürdüğünü iddia eden Hz. Osman'ın amcası Muğire b. Ebî'l-'Âs, Hendek savaşı sırasında hiç uyanmadan sabaha kadar yan gelip yatmış, yakalanmaktan korktuğu için şekil ve kıyafetini değiştirerek bir elbiseye bürünmüş ve Osman'ın evine gelip Benî Süleym'den biri olarak kendisini tanıtmış. Osman'a at, koyun ve yağ getirdiğini söylemiş. Osman gelip onu evine almış ve ona, "Yazıklar olsun sana! Rasûlullah'ın ön dişlerini kırdığını, dudaklarını yardığını ve Hamza'yı öldürdüğünü iddia ediyorsun!" demiş. Rasûlullah'ın kızı bunları duyunca bağırmış, Osman onu susturmuş. Sonra Osman, mescidde olduğu bir sırada Rasûlullah'ın yanına gitmiş ona, "Ey Allah'ın Rasûlü! Amcam Muğire'ye sen eman verdin!" diyerek yalan söylemiş. Rasûlullah da yüzünü ondan çevirmiş. Sonra Osman yine Rasûlullah'a yönelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü! Amcam Muğire'ye sen eman verdin" diyerek yalan söylemiş. Bunun üzerine Rasûlullah yüzünü ondan çevirmiş ve üç defa, "Biz eman verdik ve tecil ettik" buyurduktan sonra, "Kim ona binek, palan, semer, su kabı, kırba, kova, mest, pabuç, azık veya su vermişse Allah ona lanet etsin" buyurmuş. Râvîlerden Asım'ın dediğine göre bu on eşyanın tamamını, Osman ona vermişti. Muğire ayrılıp gidince Cebrail onun konakladığı yeri Rasûlullah'a bildirmiş. Rasûlullah, Zeyd ve Zübeyr'i onu öldürmek için görevlendirmiş, onlar da gidip Muğire'yi öldürmüşler. Osman, Rasûlullah'ın yanından hanımının yanına döndüğünde, "Sen amcamın yerini babana bildirdin" demiş. Hanımı kendisinin böyle bir şey yapmadığını Allah'a yemin ederek söylediği halde, Osman ona inanmamış. Devenin semerinden bir ağaç parçası alıp Rasûlullah'ın kızına dövmüş, o da babasına durumu bildirerek Osman'ı şikâyet etmiş. Rasûlullah ona cevap olarak, "Sürekli kocasını şikâyet eden kadın için haya ediyorum" demiş. Bunun üzerine Rasûlullah'a, "Osman beni öldürdü" diye haber yollamış. Rasûlullah da Hz. Ali'ye, "Kılıcı al, git amca kızının elini tut getir. Kim seninle onun arasına girerse kılıçla onu vur!" demiş. Hz. Ali onun yanına gitmiş, elinden tutup Hz. Peygamber'e getirmiş. Sırtını Rasûlullah'a gösterdiğinde, Rasûlullah, "Onu öldürmüş, Allah da onu (Osman) öldürsün!" demiş. İkinci gün Rasûlullah'ın kızı ölmüş. İnsanlar onun namazı için toplandıklarında Osman da aralarında bulunmuş. Rasûlullah, "Kim bu akşam cariyesine acı çektirmişse cenazeye katılmasın!" demiş ve bu sözünü iki defa tekrar etmiş. Osman sesini çıkartmamış. Fakat Rasûlullah, "O kişi ya kalkacak ya da onun ve babasının ismini açıklayacağım" demiş. Osman da

---

[28] Sadûk, *Hısâl*, II, 404; Himyerî, *Kurbu'l-İsnad*, 9; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, IV, 19.

Mehin adlı kölesine dayanarak kalkıp gitmiş. Bu sırada Fâtıma kadınlar arasında çıkıp kız kardeşinin namazını kıldırmış.[29]

Görüldüğü gibi Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın Rasûlullah'ın kızları ile evliliği konusunda değişik spekülasyonlara sebep olabilecek rivâyetler içermektedirler. Bu iddialar ileri sürülürken Hz. Osman'ın bir münafik gibi gösterilmeye çalışılması, eleştirinin dozunun nereye kadar vardığını göstermesi bakımından önemlidir. Buna karşın Ehl-i Sünnet kaynakları Hz. Peygamber'in, "Şayet başka kızım olsaydı yine Osman ile evlendirirdim" anlamında hadîsler rivâyet etmektedir.[30]

2. Savaşlardaki Durumu

Daha önceki bölümlerde ilk iki halifenin savaşlardaki durumu anlatılırken Hz. Osman'ın durumuna da kısmen de olsa değinilmişti. Bu nedenle konuyu işlerken mümkün mertebe tekrardan kaçınarak, özellikle Hz. Osman'ı tek başına ilgilendiren hususlara yer verilecek, gazvelerin kronolojik sırasına göre Şîa'nın Hz. Osman için eleştiri konusu yaptığı hususlar değerlendirilecektir.

Siyer ve tarih kaynaklarında belirtildiği gibi Hz. Osman, Rasûlullah'ın kızı olan hanımı Rukayye'nin hasta olması sebebiyle Bedir savaşına katılamamış; Hz. Peygamber tarafından, hasta olan hanımının yanında kalmasına izin verilmişti. Hz. Peygamber'den izinli olduğu için de savaşa katılanlar ile birlikte Bedir ganimetlerinden kendisine hisse ayrılmıştı.[31] Hatta İbn Abdilber, Hz. Osman'ın, hanımının hastalığından dolayı Bedir'e katılamadığı konusunda siyer yazarları arasında bir ihtilafın olmadığını kaydetmektedir.[32] Ama kimi Şiî yazarlar, Hz. Osman'ın bu mazeretinden dolayı değil, yakalandığı çiçek hastalığından dolayı Bedir'den geri kaldığını ileri sürmekte ve bu konuda bazı kaynaklarda geçen kimi zayıf rivâyetleri de gerekçe olarak göstermektedirler.[33]

Bunun yanında bir çok Şiî müellife göre Hz. Osman, Rukayye'nin durumunu ve onun hastalığını önemseyen biri olmadığından, Hz. Peygamber ile birlikte savaşa çıkmak istemeyenler arasında gösterilmektedir.[34] Bundan dolayı Hz. Peygamber'in ona ganimetten hisse ayırmadığı söylenmektedir.[35]

Şiî müelliflerden Hillî, *"Ey inananlar, Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin! Onlar, birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost tutarsa, o onlardandır"*[36] mealindeki âyet-i

---

29 Ravendî, I, 95-96; el-Meclisî, XXII, 158-159 Bu olayın farklı varyantı için bkz. el-Küleynî, III, 251-53; el-Meclisî, XII, 160-62.

30 Bkz. İbn Abdilberr, III, 1039.

31 Bkz. İbn Sa'd, II, 12; İbn Abdilberr, IV, 1842; Halebî, II, 380.

32 İbn Abdilberr, IV, 1842.

33 Bu zayıf rivâyet için bkz. Halebî, II, 380; el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 235.

34 el-'Âmilî, *es-Sahîh min Sîre*, III, 237.

35 Bkz. Nu'mân, *De'âim*, 387.

36 el-Mâide, 5/51.

kerimenin nüzul sebebi olarak nakledilen bir rivâyeti kendi düşüncesine uyarlayarak, Uhud yenilgisinden sonra Hz. Osman'ın yahudi, Talha b. Ubeydillah'ın ise hıristiyan olmak istediğini ileri sürmektedir. Hillî'nin naklettiği rivâyete göre, Hz. Peygamber Uhud'da yaralandığında Hz. Osman, "Ben Şam'a gideceğim orada yahudi bir arkadaşım vardır. Ondan eman alırım. Korkarım ki Yahudiler, bize karşı üstün gelirler" demiş, Talha b. Ubeydillah da, "Ben Şam'a gideceğim orada benim bir hıristiyan arkadaşım var. Ben ondan eman alacağım. Korkarım ki Hıristiyanlar bize karşı üstün gelirler" demiş ve böylece biri yahudi, diğeri de hıristiyan olmak istemiştir.[37]

Nüzul sebebi ile ilgili tefsir kaynaklarına bakıldığında, bu âyetin inişine sebep olarak birinci derecede gösterilen olay, Abdullah b. Übey b. Selûl'un bazı Yahudiler ile dostluğunu devam ettirmek istemesinden dolayı onunla Ubâde b. Samit arasından geçen bir konuşmadır. Hillî'nin naklettiği rivâyet ise bu kaynaklarda Hz. Osman ve Talha'nın adları zikredilmeksizin "iki kişinin" böyle dedikleri şeklinde geçmektedir.[38] Burada Hillî, rivâyeti kendi düşüncesine göre değiştirerek doğrudan Hz. Osman'ın yahudi, Talha'nın da hıristiyan olmak istediği şeklinde ifade etmiştir.

Hz. Peygamber, Uhud gazvesinin ertesi günü Kureyş ordusunun Medine'ye baskın düzenlemek istediğine dair bir haber aldı. Hz. Peygamber hem düşman baskınını önlemek hem de müslümanların zayıf düşmediğini göstermek maksadıyla Kureyş ordusunu takip etmeye karar verdi. Medine'den sekiz mil uzaklıktaki Hamrâu'l-Esed'e kadar giderek burada beş gün konakladı. Bu sefer, "Hamrâu'l-Esed Gazvesi" olarak bilinir.[39]

Rasûlullah bu gazveye giderken yolda şair Ebû Azze ile Muaviye b. Muğire b. Ebi'l-'Âs ile karşılaştı. İbnu'l-Esîr'in naklettiği rivâyete göre Hz. Hamza'nın burnunu kesen ve ona müsle yapan Muaviye b. Muğire yolunu şaşırmış ve sabah olunca Hz. Osman'ın evine varmıştır. Evinde onu gören Hz. Osman ona, "Hem beni hem de kendini helak ettin!" dedi. Muaviye de ona, "Sen akrabalık itibariyle onlara benden daha yakınsın beni himaye etmen için sana geldim" dedi. Hz. Osman onu evine aldı ve Rasûlullah'ın yanına ona şefaatte bulunmak için gitti. Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydu: "Muaviye şu an Medine'dedir. Burada sabahlamıştır. Onu arayıp bulunuz." Oradakiler gidip Muaviye'yi, Osman'ın evinden çıkardılar ve Hz. Peygamber'in yanına getirdiler. Bunun üzerine Hz. Osman şöyle dedi: "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki ben sadece eman dilemek için buraya gelmiştim. Onu bana bağışla." Rasûlullah Hz. Osman için onu bağışladı. Üç

---

37 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 305-306; Zencânî, III, 57.

38 Ebû Muhammed İsmail b. Abdirrahman es-Suddî el-Kebir, *Tefsîru's-Suddî el-Kebir*, (haz. Muhammed Ata Yusuf) Mansure 1993, 231; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 276; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî (Hazin), *Lubâbu't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzîl*, I-VI, (*Mecmû'atun mine't-Tefâsir* içerisinde), İstanbul 1317, II, 300; İbn Kesîr, Tefsir, II, 69; Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Dımaşk ts., 97-98.

39 Geniş bilgi için bkz. et-Taberî, *Tarîh*, II, 534-35; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 164-65.

gün süre tanıdı ve üç günden sonra kalacak olursa kesinlikle onu öldüreceğine dair yemin etti. Bunun üzerine Hz. Osman ona, "Hazırlıklarını tamamlayıp buradan git" dedi.

Rasûlullah, Hamrâu'l-Esed diye bilinen yere vardı. Muaviye, Hz. Peygamber'in haberlerini toplamak üzere bekledi. Dördüncü gün olunca Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Muâviye henüz yakındadır, uzakta değildir. Onu arayınız." Bunun üzerine Zeyd b. Harise ile Ammâr onun peşine takıldılar ve yetişip onu öldürdüler.[40]

Meclisî bu rivâyete bazı eklemelerde bulunarak *Bihâru'l-Envâr* adlı eserine aktarmıştır. Meclisî'nin naklettiği rivâyette Muaviye, Hz. Osman'ın evinde saklanırken Rasûlullah'ın kızı Ümmü Kulsûm onun yerini Hz. Peygamber'in gönderdiği kişilere göstermiştir. Meclisî bundan hareketle: "Bu olay Osman'ın Rasûlullah'ın kızını öldürmesinin sebebidir"[41] diyebilmektedir. Halbuki Hz. Osman'ı Rasûlullah'ın kızının katili olarak göstermek ona yapılacak en büyük iftiralardandır.

Hicrî III. asrın sonunda yaşamış olan ünlü Şiî müfessir el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî* adlı eserinde, *"İslâm'a girdiklerini senin başına kakıyorlar"* mealindeki âyetin Asken (Hz. Osman) hakkında Hendek gününde nâzil olduğuna dair şöyle bir rivâyet zikretmektedir:[42] "Hendek savaşı sırasında Ammâr b. Yasır hendek kazarken Asken onun yanından geçti. Çukurdan tozlar yükseldi. Asken elbise kolunu burnunun üzerine koyarak oradan geçti. Bunun üzerine Ammâr şöyle bir şiir söyledi: 'Mescidleri inşâ eden/ onun gölgesinde secde ve rükû'a varan kimse ile/ Toz toprak bulaşmasın diye onu seyreden/ ve sonra savuşup giden, bir değildir.'"

"Bunun üzerine Asken (Osman), Ammâr'a yöneldi, 'Beni mi kastediyorsun?' diye sordu. Sonra Rasûlullah'ın yanına gelerek, 'Biz, kendimize ve namusumuza sövdürmek için müslüman olmadık' dedi. Hz. Peygamber de, 'Git, sen müslümanlığını yerinden söküp götürdün!' dedi. Bu hadise üzerine şu âyet-i kerime nazil oldu: *"Müslüman oldular diye, sana minnet etmektedirler. De ki: 'Müslümanlığınızı bana karşı minnet (konusu) etmeyin. Bilakis sizi imana ilettiği için Allah size minnet eder...'"*[43]

Meclisî, bu rivâyeti *Tefsiru'l-Kummî*'den aynen aktardıktan sonra, "Asken'den murat diğer rivâyetlerde açıkça söylendiği gibi Osman'dır" demektedir.[44]

Bu rivâyet diğer bazı Şîa kaynaklarında olayın Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ammâr b. Yasir'in mescid inşa ettikleri sırada gerçekleştiği belirtilerek aynen nakledilmektedir.[45]

---

40 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 165 (T. II, 155).

41 Bkz. el-Meclisî, XX, 145. Şîa'nın buna benzer rivâyetleri "Rasûlullah'ın Kızları ile Evliliği" başlığı altında ele alındı.

42 el-Kummî, *Tefsîr*, II, 322.

43 Hucurât, 49/17.

44 el-Meclisî, XX, 243.

45 et-Tusî, *Ricâlu'l-Keşşî*, 33-34; Zahir, *Şîa'nın Anlayışı*, 30.

İkinci bölümde de belirtildiği gibi Hudeybiye barış antlaşmasından önce Rasûlullah'ın, Hz. Ömer'i Mekke'ye göndermek üzere çağırdığı, Hz. Ömer'in de, "Ey Allah'ın Rasûlü, orada akrabam yok. Kureyşe aşırı düşman olduğumdan dolayı onlardan korkuyorum. Orada saygın bulunan bir kişiyi sana gösterebilirim" diyerek Osman b. Affan'ı göstermesi sebebiyle[46] Hz. Ömer, Şiî yazarlar tarafından korkaklıkla suçlanmaktadır.[47] Fakat korkmadan Rasûlullah'ın mesajını Kureyş'e götüren Hz. Osman için ise hiçbir övgü zikredilmemekte, olay sadece basit bir üslup ile aktarılmaktadır.[48] Hatta Hz. Osman'ın, Bedir'e ve Bey'atu'r-rıdvan'a katılmadığından dolayı sahâbe tarafından eleştirildiği ifade edilmektedir.[49]

Tebûk gazvesi için ilk infakta bulunan Osman b. Affan'ın gümüş kapları getirip Rasûlullah'ın odasına boşalttığı, düşkünleri savaş için teçhiz ettiği ve onun için, "zorluk ordusunu donatan kişi" denildiği kimi Şiî yazarlarca[50] kabul edildiği halde kimisi de bu sefer sırasında Hz. Osman ve diğer iki halifenin Rasûlullah'ın devesini ürkütüp kaçıranlar arasında olduklarına, yani Rasûlullah'a pusu kurduklarına dair mesnetsiz rivâyetler zikretmektedir.[51]

3. Halifeliği

Şîa kaynaklarında, Hz. Ali'nin, Hz. Ömer tarafından oluşturulan şurâdaki diğer beş kişiden, özellikle halife seçilen Hz. Osman'dan halifeliğe daha liyakatli olduğunu göstermek için birçok rivâyet nakledilmektedir. Bu rivâyetlerde genellikle Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın akrabası ve ilk müslümanlardan olduğu vurgulanarak halifeliğin onun hakkı olduğu belirtilmektedir. Yine bu rivâyetlerde Hz. Osman ve diğer dört kişi ise bizzat Hz. Ömer'in ağzından halifeliğe kusur teşkil edecek şekilde eleştirildiği halde yine onun tarafından şûrâ ehli olarak seçildikleri ifade edilerek Hz. Ömer'in bu konuda tereddüt ve çelişki içerisinde olduğu vurgulanmaktadır. Bu rivâyetler, Hz. Ömer ile ilgili olarak ikinci bölümde "Şûrâ ile Halife Tayin Etmesi" başlığı altında ele alınıp değerlendirildiğinden burada tekrar edilmeyecek; ancak Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman'ın nasıl halife seçildiği hususunda Şiî müelliflerin serdettikleri görüşler üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi Hz. Ömer, halife seçme işini, altı kişilik şûrâya bırakmıştı. Müzakerenin organizesi; denetleyici ve muhafızlarla güven altına alınmıştı. Halifenin bir an önce seçilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Hz. Ömer defnolunduktan sonra şûrâ üyeleri, Misver b. Mahreme'nin evinde toplanarak müzakereye başladılar. Aralarında bir sürü konuşmalar ve tartışmalar oldu. Nihâyet Abdurrahman b. Avf, şûrâdakilere hitaben, "Sizden hanginiz bu işten ferâgat edip de kendisinden daha faziletli olan kimseye bu işi terk edecek?" diye bir teklif sundu. Bu soruya hiç

---

46 el-Meclisî, XX, 331-332; XX, 367; Mustafavî, 225; krş. İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 59.
47 el-Meclisî, XX, 367, dn., 1; Mustafavî, 225-226.
48 Bkz. et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 128; el-Meclisî, XX, 367.
49 Bkz. Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 407.
50 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 153.
51 Bkz. Sadûk, *Hısâl*, II, 499; el-Meclisî, XXI, 222-223.

kimse cevap vermeyince kendisi, "Ben kendimi halife namzetliğinden çıkarıyorum" dedi. Bunun üzerine önce Hz. Osman, sonra ötekiler Abdurrahman b. Avf'ın teklifini olumlu karşıladıklarını bildirdiler. Abdurrahman'ın adaylardan birini seçmek üzere hakem olma ve halkın görüşünü alarak sonuca ulaşma işini kabul ettiler, onu bu konuda yetkili kıldılar. Fakat Hz. Ali susmakta idi. Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali'ye dönerek, "Sen ne dersin ey Ali?" dedi. Hz. Ali, ona şöyle cevap verdi: "Hakkı tercih edeceğine, duygularının tesiri altında kalmayacağına kendi kişisel arzusuna uymayacağına, akrabalık dolayısıyla kendine yakın olanın tarafını tutmayacağına ve ümmetin hayrını aramakta kusur etmeyeceğine söz ver, ben de kabul edeyim" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman, Hz. Ali'ye şöyle cevap verdi: "Siz benim seçeceğime razı olmak ve muhalefet eden olursa benimle beraber muhalefet edenin aleyhinde olacağınıza dair kesin söz veriniz, ben de akrabalık bağları ile yakın olduğum kimseyi yakınlığımdan dolayı tercih etmeyeceğime Allah adına teminat veriyorum ve yemin ediyorum."[52] Böylece Abdurrahman b. Avf, onlardan söz aldı ve aynı şekilde onlara söz verdi.

Abdurrahman'ın zevcesi ve Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı olan Ümmü Kulsûm, Osman'ın anne tarafından kız kardeşi oluyordu. Böylece Abdurrahman ile Hz. Osman arasında sıhrî bir yakınlık doğmakta idi.[53] Bu söz alıp vermenin sebeb-i hikmeti, sıhriyyet eseri yakınlığın zihinlerde doğurabileceği şüpheleri izale olsa gerek.[54]

Bu şekilde ahitleşme işi bittikten sonra Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali'nin yanına gelerek ona, "Sen Peygamber'e akrabalığın, İslâm'daki önceliğin ve dindeki güzel eserlerin sebebiyle şu hazır olanların içinde halifeliğe en layık olduğunu söylersin. Sen gerçekten de bu vazifeyi yüklenmeye layıksın. Peki, şayet bu iş senden başka birisine havale edilecekse bu şûrâ ehli içinde senden sonra kimi layık görürsün?" diye sorar. Hz. Ali de, Osman'ın layık olduğunu söyler. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman ile bir araya gelir aynı şekilde ona, "Ben Abdumenafoğulları'nın ileri gelenlerindenim. Rasûlullah'ın hem damadı, hem de amcazadelerindenim; ilk müslümanlardanım ve fazilet sahibiyim, der, bu sebeple halifeliğe layık olduğunu söylersin. Fakat diyelim ki bu iş senden başka birisine havale edilecekse bu şûrâ ehli içinde senden sonra kimi layık görürsün?" diye sorar. Hz. Osman da, "Ali'yi uygun görürdüm" diye cevap verir.[55]

Bundan sonra Abdurrahman b. Avf, Rasûlullah'ın ashâbıyla istişarelerde bulundu. Medine'de karşılaştığı kimselerle, ordu komutanlarıyla, müslümanların ileri gelenleri ile istişare etti. Üç gün içerisinde mutlaka halifenin seçilmesi kararlaştırılmış olduğundan üçüncü günün

---

52 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 230-31; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 68-69; A. Cevdet Paşa, I, 396-97; Mustafavî, 261; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 363-64.

53 İbnu'l-Esîr, III, 73.

54 A. Cevdet Paşa, I, 397; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 364.

55 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 231; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 69; Mustafavî, 262.

gecesi Abdurrahman özel olarak Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebî Vakkas ile görüşüp uzun uzun istişarelerde bulundu. Onlar hilâfet haklarından feragat etmiş bulunuyorlardı. Abdurrahman b. Avf kendi adaylığını da kaldırmış olduğu için ortada sadece aday olarak Hz. Ali ve Hz. Osman kalmıştı.

Sabah namazından sonra şûrâ heyeti bir araya geldi. Arkasından Muhâcirlerden ve İslâm'ın ileri gelenlerinden, Ensâr'ın faziletli şahsiyetlerinden ve bölge valilerinden bir çok kişi çağrıldı. Mescid ağzına kadar doldu. Abdurrahman b. Avf, sonucu açıklamadan önce son defa halkın görüşünü sordu. Mescidde bulunanlardan Ammâr b. Yasir, "Eğer müslümanların anlaşmazlığa düşmemesini istersen Ali'ye biat et" dedi. Mikdad b. Esved de Hz. Ali'yi tasdik etti. Öte yandan Abdullah b. Ebî Serh, "Eğer Kureyş'in ihtilafa düşmemesini istiyorsan Osman'a biat et" dedi. Abdullah b. Ebî Rebîa da, İbn Ebî Serh'i tasdik etti.

Ammâr b. Yasir ile İbn Ebî Serh arasında karşılıklı olarak kırıcı sözler geçti. Bunu Haşimoğulları ile Ümeyye Oğulları'nın karşılıklı sözleri takip etti. Nihâyet Ammâr, "Ey insanlar Yüce Allah peygamberini bize ikram etti. Diniyle bizi aziz kıldı. Bu görevi nasıl olur da onun Ehl-i Beyt'inden uzak tutarsınız?" dedi. Bu sözden sonra Benî Mahzûm'dan birisi, "Ey Sümeyye'nin oğlu! Sen haddi aştın, sen kim oluyorsun da Kureyş'in seçeceği emiri tayin etmeye kalkışıyorsun?" diye cevap verdi. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas Abdurrahman b. Avf'a, "Ey Abdurrahman! Ortalıkta fitne-fesat belirmeden bir karar ver ve bu işi sonuçlandır" dedi. Abdurrahman da, "Ben bu işi etraflıca düşündüm ve gerekli müşavereyi de yapmış bulunmaktayım" dedi. Yanına Hz. Ali'yi çağırdı, ona, "Ey Ali! Sen bu işi yüklenirsen, Allah'ın kitabı, Rasûlü'nün sünneti ve ondan sonraki iki halifenin sîreti ile amel edeceğine söz verir misin?" diye sordu. Hz. Ali de, "İlmim ve gücüm yettiğince amel edeceğimi umarım" diye cevap verdi. Daha sonra Hz. Osman'ı çağırarak ona da aynı şeyleri söyledi ve aynı soruyu sordu. Hz. Osman, "Evet bu yolu izleyeceğim" diye kesin cevap verince Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman'a biat etti.

Bu durum karşısında Hz. Ali, "Bize karşı bir araya gelip dayanışmanız sadece bugüne mahsus değildir. 'Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak (ancak) Allah'tır.'[56] Vallahi, kendisinden sonra seni halife tayin etmesi için Osman'ı bu işe tayin etmiş bulunuyorsun. Subhanallah *'O, her gün bir emir (iş) içindedir!'*" Hz. Ali'nin bu sözlerine karşılık Abdurrahman, şöyle der: "Ey Ali, bu söylediklerinle kendi aleyhine dedikodulara yol açıyorsun. Ben düşündüm ve insanlara danıştım. Onların Osman'dan başkasını istemediklerini gördüm." Hz. Ali giderken, "İş, zaten oluruna varacak" diye söylenip ayrılmıştı.[57]

İslâm tarihi kaynaklarında yukarıdaki rivâyetleri aktaran Şiî müellifler Hz. Osman'ın halife seçilme işini, şûrâda bulunan kişilerin Sakîfe toplantısında yaptıkları gibi işi bir oldu bittiye

---

[56] Yûsuf, 12/18.

[57] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 232-33; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 70-71 (T., III, 75-76); Mustafavî, 262-63.

getirdiklerini ileri sürerek Abdurrahman b. Avf, halife olamayacağını anlayınca emeline ulaşmak için entrika ile Osman b. Affan'ın halife seçilmesini sağlamış ve bunu ustaca bir kararla açıklamıştır, demektedirler.[58] Abdurrahman b. Avf'ın Osman'ın eniştesi olması onların birbirine yardım etmesini sağlamıştır.[59] Onlara göre şûrânın bu kararı, Ümeyyeoğulları sebebiyle az çok açıklık kazanmıştır.[60] Bu kabileden akrabası olan Muaviye sürekli bir şekilde onu destekleyerek gerçek manada halifeliğin ağırlığını Şam'da hissettirmiş; Medine ise sadece görünürde halifeliğin merkezi olarak varlığını sürdürmüştür.[61]

Böyle düşünen Şiî yazarlardan Camiî bu konuda, "Osman iktidara geldiğinde, bu zafer onun şahsına ait bir zafer değil, onu öne çıkaran kanadın zaferiydi. Çünkü Osman, Ömer'in belirlediği altı kişilik grubun en zayıf ve en yetersiz ferdiydi" demektedir. Bunun yanında Camiî, Hz. Osman için sonraları söylenilen tüm erdemlerin uydurulduğunu iddia ederek bu erdemlerden hiçbirinin, onun şahsî kabiliyetleriyle ilişkisinin olmadığını; onların tümünün, onun Peygamber'e yakınlığıyla veya ruhsal halleriyle ilgisinin olduğunu söylemektedir.[62]

Benî Haşim ile Benî Ümeyye arasında gerek İslâm'dan önce gerekse daha sonraları bir rekabetin olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Benî Haşim halifeliğe Hz. Ali'yi; Benî Ümeyye ise Hz. Osman'ı seçmek istiyorlardı. Öteki Kureyşlilerin çoğu da, halifelik bir kere Haşimoğulları'na geçerse, onların arasında dolaşıp kalarak artık öteki boylara ve kabilelere geçmez diye düşünüyorlardı.[63]

İslâm tarihi kaynaklarında özellikle Emevîlerin halifeliği ele geçirme taktik ve emelleri ile ilgili değişik rivâyetlere rastlamak mümkündür. Bu rivâyetlerden birine göre Hz. Osman'a biat edildikten sonra evinde Benî Ümeyye'nin bir toplantısı oldu. Bu toplantıda Ebû Süfyan Sahr b. Harb da vardı. O sırada kör olduğundan, "Aranızda yabancı bir kişi var mıdır?" diye sordu. Oradakiler, "Hayır" dediler. Bunun üzerine Ebû Süfyan, "Ey Ümeyyeoğulları! Bu iş (halifelik) Teym kabilesinde idi. Bir Teymli de bu iş nasıl olur? Şimdi top size geçti. Topu yakalarcasına yakalayın. Yemin olsun ki, ben halifeliği hep sizin diliyordum. Halifelik, sizin ve çocuklarınıza miras olarak kalacaktır"[64] der.

Bu kelimeler, Ümeyyeoğulları'nın halifelik üzerine ne kadar hırslı olduklarını ifade ediyor. Araştırmacı M. Hamza, Hz. Osman'ın da yaşlı ve temiz kalbli olmasından dolayı Emevîlerin

---

58 Bkz Mustafavî, 263; Henri Laoust, 313.
59 S. Husain M. Jafri, *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London 1981, 65.
60 Henri Laoust, 313.
61 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 40.
62 Camiî, 82.
63 A. Cevdet Paşa, I, 396.
64 Bkz. Mes'ûdî, *Murûc*, II, 346; M. Hamza, 15.

tesirinde kaldığını, dolayısıyla onun halifeliği gerçek anlamda Benî Ümeyye ailesinin halifeliği olduğunu söylemektedir.[65]

Şunu da belirtelim ki Hz. Osman'a bütün müslümanlar biat etmişlerdir. Hatta değişik rivâyetler Hz. Ali'yi ona ilk biat edenler arasında göstermektedir. Abdurrahman b. Avf ve Hz. Ali ona biat ettikten sonra diğer insanlar da gelip biat ettiler.[66]

4. Akraba ve Memurlarına Karşı Tutumu

Şiî müellifler Hz. Osman'ın akraba ilişkilerine (Ebû'l-'Âs ailesi) çok önem verdiğini, onlara çok düşkün olduğunu, onları başkalarına tercih ettiğini, bu konuda hiç bir tenkit veya kınamaya aldırmadığını ve karşı tarafın intikam alma teşebbüsüne aldırış etmediğini; Kur'an, Sünnet ve kendinden önceki geleneğe aykırı birçok ilişki biçimini mubah kıldığını[67] söylemektedirler.

Hz. Osman aleyhinde ileri sürülen iddialardan biri Hz. Peygamber'in yürüyüşü ile alay eden ve Rasûlullah tarafından Medine'den sürgün edildiği iddia edilen bir kişi olan Osman'ın amcası Hakem b. Ebi'l-'Âs[68] ile Hakem'in oğlu Mervan'ı iade etmesidir. Hillî'nin benimsediği bir iddiaya göre, Hz. Peygamber Osman'ın amcası Hakem b. Ebi'l-'Âs'ı olduğu gibi oğlu Mervan b. Hakem'i de Medine'den sürmüş, böylece onlar Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer zamanında sürgünde yaşamışlardı. Hillî'ye göre, onu serbest bırakan Osman, *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiç bir topluluğun Allah'a ve Peygamberine karşı kanunlar koymaya kalkışan kimseler ile sevişir bulamazsın"*[69] buyuran Allah'ın emirlerine karşı geliyordu.[70]

Bu iddiaları esas alan Şerif el-Murtazâ gibi Şiî âlimler, Hz. Osman'ı özet olarak şu şekilde eleştirirler: Hz. Peygamber'e saygı duyan bir müslüman nasıl olur da Rasûlullah'ın düşmanı olan, onun tarafından tel'in ve sürgün edilen Hakem'i, Hz. Peygamber'in şehrine iâde eder, ona hürmet gösterir ve ona, müslümanların ya da kendisinin kesesinden büyük meblağlar verir? Bu pek cür'etkârane bir harekettir. Buna karşı Rasûlullah'ın bunların iâdesi için Osman tarafından vuku bulan teşebbüse muvafik bir cevap verdiği, bu itibarla onun bu hareketinde bir aykırılık bulunmadığı, Ebû Bekir ile Ömer'in onun tarafından vuku bulan ve Rasûlullah'ın beyânatına istinat eden müracaatını tek bir şahit olması yüzünden kabul etmedikleri söyleniyorsa da bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu mesele, iki şahidin tanıklığını gerektirecek meselelerden

---

65 M. Hamza, 15.

66 Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, III, 62-63.

67 el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 399.

68 Ravendî, I, 168; el-Meclisî, XVIII, 59. Hakem b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye b. Abdişems el-Kuraşî, Hz. Osman'ın amcası ve Mervan'ın babasıdır. Mekke fethinde müslüman olduğu ve Rasûlullah tarafından Taife sürüldüğü, Hz. Osman dönemine kadar orada kaldığı rivâyet olunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 104; İctihâdî, 106-107.

69 el-Mücâdele, 58/22 .

70 Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 141; Henri Laoust, 314.

değildir. Bu meselede âhâd haberler kabul edilir. Sonra kendisinin hakim olmak haysiyetiyle bu meselede hüküm vermek salahiyetini haiz olduğu söylenirse, hakimin töhmeti bildiği halde töhmet edilen (sanık) lehinde hüküm vermesinin caiz olmadığını söyleriz. Sonra Osman'ın bu hususta ictihâd ettiği söylenecek olursa, bu meselede ictihâd da batıldır. Çünkü Rasûlullah, bir şeyi yasak veya mubah kıldığı zaman bunun üzerinde ictihâd edilemez.[71]

Ayrıca Mervan b. Hakem'in, Hz. Osman'ın yaşının ilerlemesinden sonra düşünceleri ve icraatları üzerinde derin bir tesiri olduğu, dilediği gibi Hz. Osman ile oynayıp onu yönlendirdiği, Hz. Osman'ın Mervan'ın yanında zayıf düştüğü belirtilerek onun yönetim işlerinde, atama ve azillerde tam yetkiye sahip olduğu Hz. Osman'ın ise onun elinde adeta bir maşa olduğu şeklinde eleştiriler de yoğunluk kazanmaktadır.[72]

Bu eleştirilere cevap veren müellifler, Rasûlullah'ın, Hakem b. Ebi'l-'Âs'ın geri dönmesi konusunda Hz. Osman'a izin verdiğini söylemektedirler.[73] Kimi araştırmacılar ise Hakem ve oğlu Mervan'ın Medine'den sürülmelerinin sabit olmadığını en azından bu konunun şüpheli olduğunu ileri sürerek, "Rasûlullah'ın hiçbir kimseyi müebbet bir surette sürgüne göndermediği kesin olarak malum olduğundan, Hakem b. Ebil-'Âs'ın sürüldüğü kabul edilse bile onun iâdesi bir musibet teşkil etmez" şeklinde savunmada bulunmaktadırlar.[74]

Şîa'nın ve diğer bazı kesimlerin Hz. Osman aleyhinde ileri sürdükleri iddialardan en çok polemiğe sebep olanlarından biri de, onun, ehliyetsiz bir takım adamları vali olarak tayin etmek suretiyle müslümanların işlerini bozmasıdır. Halbuki Hz. Ömer, Hz. Osman'a bundan sakınmayı, Ebû Muayt çocuklarını milletin başına musallat etmemesini tavsiye etmişti. Hz. Osman, bu nasihati ihmal ederek Velid b. Ukbe, Said b. 'Âs, Abdullah b. Ebî Serh, Abdullah b. 'Âmir gibi adamları valiliğe tayin etmiş, bu yüzden fitne ve fesat hasıl olmuştur.[75] Şiî müellifler bu kişilerin liyakatsiz, güvenilmez, fisk ve fesatları açıkça bilinen, bilgisiz kişiler olduklarını ifade ederek Hz. Osman'ın sırf akrabalık bağını gözetip onları müslümanların işleri için görevlendirdiğini, bu konuda dini hassasiyete bağlı kalmadığını ve müslümanların maslahatını gözetmediğini belirtmektedirler.[76]

Hillî'nin kanaatine göre Hz. Osman, hür düşüncesiyle veya Ali'ye dostluğuyla kuşku uyandıran kişileri takibe koyulup iktidarını kınanmaya layık bir hale getirmiş. Kûfe'ye vali olarak, şarap içen ve günün birinde cemaate sarhoşken namaz kıldıran Velid b. Ukbe'yi tayin etmiş. Ali'nin müdahalesiyle, gecikerek de olsa emredilen haddi uygulattırmaya razı olduğu bu olay,

---

71 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 269-70; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 32-33; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 312-13.

72 Mustafavî, 285-86.

73 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, III, 29; İbn Hallikan, II, 226.

74 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 313-15.

75 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, III, 11; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 290; Ömer Rıza Doğrul, V, 288.

76 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 11; Hillî, a.g.e., 290. Ayrıca bkz. İctihâdî, 107-108.

hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Velid b. Ukbe'nin halefi olarak Kûfe'ye gelen Said b. 'Âs, şehrin eşrafını kovmaya kadar varan oldukça kötü bir tavır sergilemiştir. Yine Hillî'ye göre Hz. Osman, görevini kötüye kullanmak, haraç yemek gibi pek çok büyük suç işlemiş olan Abdullah b. Amir'i Basra'ya vali olarak göndermekle büyük hata işlemiştir.[77]

Hillî, Kûfe'ye vali olarak tayin edilen Said b. 'Âs'ın çok kötü davranışlarda bulunduğuna dair rivâyetler naklederek Hz. Osman'ı eleştirmektedir. Buna göre Said b. 'Âs'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Sevad Kureyş'in bahçesidir. Ondan istediğini alır istediğini bırakır." Bunun üzerine ona, "Allah'ın bize fey' olarak verdiğini sen kendine ve kavmine bahçe mi yapıyorsun" denildi. Sonunda onu şehre girmekten alıkoydular. Osman ve onun valisi hakkında açıkça konuştular. Neredeyse Osman'ı hal' edeceklerdi. Osman da onların isteklerini yerine getirmek mecburiyetinde kaldı. Dolayısıyla Said b. 'Âs, Osman'ın isteği ile değil zorla azledildi.[78]

Hz. Osman'ın bu valileri tayin etmesini mazur göstermek isteyenler, şu şekilde savunmada bulunmaktadırlar: Hz. Osman, bu adamları tayin ettiği zaman, onların durumundan şüphe etmiyordu. Bunların herhangi bir fenalıkları görülmemiştir. Meselâ Velid b. Ukbe'nin içki içtiği Hz. Osman tarafından bilinmiyordu. Hz. Ömer de bir aralık Kudâme b. Maz'ûn'u bir takım işlere tayin etmiş, fakat onun içki içtiği sabit olunca ona kanunî cezayı tatbik etmişti. Hz. Osman da aynı hareket tarzını takip etti. Said b. 'Âs'a gelince, Hz. Osman onu da azlederek yerine Ebû Musa el-Eş'arî'yi tayin etmişti. Abdullah b. Ebî Serh de azledilerek yerine Muhammed b. Ebî Bekir gönderilmişti.[79]

Hz. Osman'ın valileri, ashâbın büyükleri derecesinde zühd ve takva sahibi değillerdi. Buna rağmen yabana atılacak, kendilerinden istifade edilmeyecek, yahut tecrübesizlik ve ehliyetsizlikle itham olunacak adamlar da değillerdi. Velid b. Ukbe, Hz. Ömer emrinde Cezire valisi idi.[80] Said b. 'Âs Taberistan ile Ermenistan'ı fethetmişti.[81] Abdullah b. Ebî Serh, Trablus Garb ile Kuzey Afrika'yı zapt eden kumandandı. Basra valisi Abdullah b. Amir henüz kemale ermemiş bir gençti. Fakat Kabil, Herat, Sicistan ve Nişabur bu gencin himmet ve cesaretiyle fethedilmiş ve İslâm topraklarına katılmıştı.[82]

5. Hz. Osman ile Hz. Ali Arasındaki Arazi Tartışması

Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın gerek halifeliğinden önce gerekse halifeliğinden sonra Hz. Ali ile olan ilişkilerini anlatan rivâyetler aktarmaktadırlar. Bu çalışmada değişik vesilelerle bu

---

77 Henri Laoust, 313 (Hillî, *Minhâcu'l-Kerame*'den naklen) Ayrıca bkz. Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 290-291.

78 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 291; bu rivâyet için ayrıca bkz. et-Taberî, *Tarîh*, IV, 323 vd; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 342-43.

79 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 12-13; Ömer Rıza Doğrul, V, 288-89.

80 et-Taberî, *Tarîh*, III, 55.

81 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 532.

82 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 292.

ilişkilerden söz edildi. Burada, daha önce herhangi bir başlık altında ele alınmayan ve Hz. Osman ile Hz. Ali arasında geçtiği iddia edilen arazi tartışmaları ile ilgili rivâyetler üzerinde durulacaktır.

Şîa'nın tefsir kaynaklarında, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Hz. Osman ile Hz. Ali arasında geçen bir arazi tartışmasından söz edilmektedir. Bu olayın birçok varyantı Şîa kaynaklarında aktarılmaktadır. Fakat bu rivâyetlerin ortak noktası, hepsinde olayın Nûr sûresi 47-50. âyetlerinin iniş sebebi olarak zikredilmesidir.

En eski Şîa tefsir kaynaklarından *Tefsiru'l-Kummî*'de geçen rivâyete göre, Hz. Osman ile Hz. Ali arasında bir bahçe konusunda çıkan tartışmada Hz. Ali, "Biz Rasûlullah'ın hakemliğine razı oluruz" demiş. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman'a, "Rasûlullah'ı hakem tayin etme. Zira o senin aleyhinde hüküm verir. Fakat yahudi İbn Ebî Şeybe'yi hakem yap" demiş. Hz. Osman da Hz. Ali'ye, "Yahudi İbn Ebî Şeybe'den başka kimseyi hakem olarak kabul etmem" demiş. İbn Ebî Şeybe'nin yanına vardıklarında o, Hz. Osman'a, "Muhammed'e semadan vahiy geldiği konusunda inanıp güveniyorsunuz. Fakat ahkâm konusunda onu itham ediyorsunuz" demiş, bunun üzerine, Nûr sûresinin şu mealdeki âyetleri nâzil olmuştur:[83] *"Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik," diyorlar. Sonra onlardan bir grup, bunun ardından dönüyor. Bunlar inanmış değillerdir. Onlar, aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Elçisine çağırıldıkları zaman hemen onlardan bir grup yüz çevirirler. Eğer hüküm kendi lehlerine olursa itaat ederek, gelirler. Kalblerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ettiler? Yoksa Allah'ın ve Elçisinin kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır, onlar zalimlerdir."*[84]

Hz. Osman ile Hz. Ali arasında geçtiği söylenilen arazi tartışması ile ilgili olarak Hillî de Hz. Osman'ın Kur'an'da eleştirildiğine dair bir örnek olarak Suddî'den şöyle bir rivâyet nakletmektedir: Hz. Peygamber, Benî Nadîr topraklarını fethedip onların mallarını ganimet olarak aldığında Hz. Osman, Hz. Ali'ye, "Rasûlullah'a git. Şu şu yerleri iste. Şayet sana verirse ben senin ortağın olacağım. Ben de gidip isteyeceğim. Şayet bana verirse sen benim ortağım olacaksın" demiş. İlk önce Osman gidip istemiş. Rasûlullah da arsayı Hz. Osman'a vermiş. Hz. Ali, "Beni o arsaya ortak kıl" demiş. Hz. Osman kabul etmemiş. Bunun üzerine Hz. Ali, "Benimle senin aranda Hz. Peygamber hakem olsun" demiş. Hz. Osman, Rasûlullah'ın hakemliğinde Hz. Ali ile muhakemeleşmeyi kabul etmemiş. Hz. Osman'a, "(Muhakeme için) niçin Hz. Peygamber'in yanına gitmiyorsun?" diye sorulduğunda Hz. Osman, "O Ali'nin amcasının oğludur. Korkarım ki onun lehine hüküm verir" demiş. Bunun üzerine yukarıda mealleri yazılan, *"Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik," diyorlar. Sonra onlardan bir grup, bunun ardından yüz çeviriyor"* diye başlayan Nûr sûresinin 47-50. âyet-i kerimeleri nâzil olmuş. Hz. Osman'a kendisi

---

[83] el-Kummî, II, 107; el-Meclisî, XXII, 98-99.
[84] Nûr, 24/47-50.

hakkında nâzil olanlar bildirildiğinde Rasûlullah'ın yanına gelerek Hz. Ali'nin haklı olduğunu kabul etmiş.[85]

Sünnî tefsir kaynaklarında yahudiler ve münafiklar hakkında nâzil olduğu belirtilen[86] yukarıdaki âyet-i kerimeler, Şîa müfessirlerince, Hz. Osman hakkında nâzil olduğu şeklinde gösterilmiştir. Halbuki Hz. Osman gibi bir zatın Rasûlullah'ın hakemliğini kabul etmemesi düşünülemez.

Şiî yazarlardan el-Eminî, Hz. Osman ile Hz. Ali arasında geçen bir tartışmadan bahseden aşağıdaki rivâyeti naklederek Hz. Osman'ı eleştirmektedir:

Taberanî'nin Said b. Müseyyeb'ten rivâyet ettiğine göre, Osman'ın bir müezzini vardı. Onunla birlikte namaz için çıkardı. Yine Osman, bir gün çıktı, namaz kıldı. Müezzin de onunla birlikte idi. Sonra müezzin bir tarafta oturdu. Osman da gelip ridasını katlayıp başının altına koydu ve uzandı. Kamçıyı da ellerinin arasına koydu. Ali üzerinde izâr ve ridası elinde de bastonu olduğu halde onlara doğru yönelip geldi. Müezzin onu uzaktan görünce, "Bize doğru yönelip gelen kişi Ali'dir" dedi. Osman, ridasını üzerine atarak oturdu. Ali, gelip onun baş ucunda durdu. Ona, "Sen falan ailenin arazisini satın almışsın. Halbuki Rasûlullah'ın vakfının, o arazi suyunda hakkı vardır. Senden başka kimsenin burayı satın alamayacağını biliyordum" dedi. Osman, kalktı aralarında bir tartışma oldu. Abbas geldi aralarına girdi. Osman, Ali'ye kamçıyı kaldırıyordu. Ali ise Osman'a asasını kaldırıyordu. Abbas her ikisini yatıştırıyordu. Ali'ye, "Mü'minlerin emiri" diyordu. Osman'a "Amcanın oğludur" diyordu. Onları susturuncaya kadar Abbas çabaladı. Râvî der ki: Ertesi gün onlardan her birinin arkadaşının elini tutup konuşuyorlarken gördüm.[87]

el-Eminî, Taberanî'deki bu rivâyeti naklettikten sonra, Hz. Osman'ı caiz olmayan bir alışveriş yaptığı gerekçesi ile eleştirmektedir. el-Eminî, "Osman hangi gerekçe ile bu alışverişi uygun görmüştür? Şayet haberi yok idiyse İmâm Ali, onu haberdar etmiştir. O halde İmâm Ali'nin asasını kaldırmak zorunda bırakan ve Abbas'ın aralarını ayırmasına iten bu sertlik, acı söz söyleme ve kamçıyı kaldırmanın sebebi nedir? Hak konusunda kızmak olur mu? Gafili uyarmak, cahili irşad etmek, mütedeyyin insanı öfkelendirir mi?" şeklinde sorular sorarak Hz. Osman'ın haksız olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca el-Eminî'ye göre, Hz. Osman ile Hz. Ali'nin barıştığını bildiren rivâyetin sonu, durumu düzeltmek için eklenmiştir.[88] Zira el-Eminî Hz. Osman'ın Hz. Ali'ye ne kadar sert davrandığını isbatlamak ve mümkün mertebe Hz. Osman'ı küçük düşürmek çabası içindedir.

---

85 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 305. Hz. Osman ile Hz. Ali arasında vuku bulduğu söylenilen arazi tartışması farklı ve benzer rivâyetler için ayrıca bkz. el-Meclisî, XXII, 47; XXIV, 363; Zencânî, III, 56.

86 Geniş bilgi için bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVIII, 155-58; Kurtubî, XII, 293; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 299.

87 Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberanî, *Mu'cemu'l-Evsat*, (thk. Tarık b. 'Ivedullah – Abdulmuhsin), I-X, Kahire 1415; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, VII, 226-27; el-Eminî, VIII, 230-31.

88 el-Eminî, VIII, 231.

6. Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in Diğer Hanımları ile Diyaloğu

Şîa kaynaklarının, münafiklar hakkında inen birçok âyet-i kerimeyi Hz. Osman ve diğer ileri gelen sahâbîler için uyarladıklarını daha önce farklı yerlerde örnekleriyle ele almıştık. Bu mantıktan hareketle Şiî müellifler, Hz. Osman ve Talha b. Ubeydillah'ın Rasûlullah'ın vefatı durumunda onun hanımları ile evlenmek için kura çekmek istediklerine dair sözler söyledikleri şeklinde rivâyetler aktararak, özellikle Hz. Osman'ı eleştirmektedirler.

Bu konuda Hillî, Suddî'den aşağıdaki rivâyeti aktarmaktadır: "Ebû Seleme ve Huneys b. Huzâfe öldüklerinde Hz. Peygamber onların hanımları Ümmü Seleme ve Hafsa ile evlendi. Bunun üzerine Talha b. Ubeydillah ve Osman b. Affan, "Biz öldüğümüzde Muhammed hanımlarımızı nikahlıyor da o öldüğünde biz onun hanımları ile evlenmeyecek miyiz? O öldüğünde toplanıp onun hanımları için kura çekeceğiz" dediler. Talha, Hz. Aişe'yi; Osman ise Ümmü Seleme'yi istiyordu. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyet-i kerimeyi indirdi:[89] *"Sizin Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır."*[90]

Bu âyetin iniş sebebine bakıldığında bazı rivâyetlerde sadece Talha b. Ubeydillah'ın Rasûlullah'ın vefatı durumunda onun hanımlarıyla evlenebileceklerini içinden geçirdiği[91] veya söylediği zikredilmektedir.[92] Ne var ki yukarıda Hillî'nin zikrettiği rivâyet varyantında geçen konuşmanın, iki münafik şahıs arasında geçtiğini Kurtubî nakletmektedir. Ayrıca Kurtubî, Talha b. Ubeydillah ile ilgili rivâyetleri naklettikten sonra bu rivâyetlerin sahîh olmadığını ve bu gibi sözlerin Talha gibi seçkin sahâbîlere değil, ancak bilgisiz münafiklara yaraşabileceğini ifade etmektedir.[93]

Şîa kaynaklarına göre Hz. Aişe, Hz. Hafsa ve kendisine Evs b. el-Hedsan denilen Benî Nadîr'dan bir Arap, Hz. Ebû Bekir'in yanında, Hz. Peygamber'in, "Ben miras bırakmam" dediğine tanıklık ederek, Hz. Fâtıma'nın babasının mirasçısı olamayacağını sağlamışlardır. Böylece Hz. Fâtıma babasının mirasından mahrum bırakılmıştır.[94] Ancak Hz. Osman, Hz. Ömer'in Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'ya verdiği mü'minlerin annelerinin atıyyelerini eksilttiğinde, her ikisi Hz. Osman'ın yanına gelerek Hz. Ömer'in kendilerine ayırdığı atıyyeyi vermesini ondan istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Osman, "Hayır, vallahi her ikinize de yanımda böyle bir şey yok" demiş. Onlar, "O halde Rasûlullah'ın mirasından onun bağ ve bahçelerinden bizim payımızı ver" diye istekte bulunmuşlar. Bunun üzerine Hz. Osman, yaslandığı yerden kalkıp oturmuş. İlkin onun

---

89 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 304-305; Zencânî, III, 56.
90 Ahzab, 33/53.
91 Kurtubî, XIV, 228-29.
92 Bu konuda bkz. el-Kummî, *Tefsir*, II, 195.
93 Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, XIV, 228-29.
94 Himyerî, 99; el-Meclisî, XXII, 101.

yanında oturan Hz. Ali, "Fâtıma bugün benim onun amcasının oğlu olduğumu bilecektir demiş, sonra Osman şöyle demiş: "Ebû Bekir'in yanında tanıklık edip bevli ile temizlenen bedevî Malik b. el-Hüveyris'i de uydurduklarınıza ortak ederek Hz. Peygamber'in, *'Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geride bıraktıklarımız sadakadır'* söylediğine tanıklık eden siz ikiniz değil misiniz? Şayet hak üzere tanıklık etti iseniz bu tanıklığınızı sizin için uyguluyorum. Yok eğer batıl üzerine tanıklıkta bulunduysanız, Allah'ın meleklerin ve tüm insanların laneti batıl ile tanıklıkta bulunanın üzerine olsun." Bunun üzerine her ikisi, "Ey Na'sel, Rasûlullah seni yahudi Na'sel'e benzetmişti" demişler. Osman da onlara, *"Allah küfredenler hakkında Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi"*[95] mealindeki âyeti okumuş. Her ikisi Osman'ın yanından ayrılmışlardır.[96]

Hz. Aişe'nin, ilk iki halife ile münasebetleri karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde geçti ve o bu dönemlerde herhangi bir siyasî faaliyette bulunmadı. Hz. Peygamber'in eşi olması sebebiyle Hz. Ömer'in kendisine on iki bin dirhem tahsis ettiği Hz. Aişe, Hz. Osman'ın bazı karar ve tasarruflarının aleyhinde faaliyetlere başladığı hilâfetinin ikinci devresinde, Halife'ye karşı son derece sert davranan muhalefet hareketinin içerisinde yer aldı. Çeşitli bölgelerden Medine'ye gelenler, çeşitli talep ve şikâyetlerini ona bildirirler, o da bunları Halife'ye aktarırdı. Bu durum onu siyasî işlerle ilgilenmeye sevk etmiştir. Halka aracılık ederek Halife'ye arz ettiği talep ve teklifleri kabul görmeyince, Halife ile araları iyice açılmış; hatta Halife'nin istifa etmesini dahi istemiştir.[97]

Şiî müellifler Hz. Osman ile Hz. Aişe arasında geçtiği söylenilen bu sert tartışmalar ile ilgili rivâyetleri naklederek hem Hz. Osman'ı hem de yukarıdaki rivâyette olduğu gibi satır aralarında Hz. Aişe'yi eleştirmektedirler.

İbn Şâzân'ın naklettiği rivâyete göre insanlar Hz. Osman'a karşı gelip ona kızdıkları günlerin birinde Hz. Osman, Rasûlullah'ın minberi üzerine çıkıp insanlara hitap ederken Hz. Aişe, Rasûlullah'ın bir gömleğini bir çubuk ile yukarı kaldırıp, "Ey Osman! Rasûlullah'ın gömleği eskimeden sen onun sünnetini değiştirdin" demiştir.[98]

Müfîd'in naklettiği rivâyette ise Hz. Aişe, Medine Mescidi'nde Rasûlullah'ın ayakkabısı (nalin) ve gömleğini eliyle yukarıya kaldırarak, "Bunlardan anladığım kadarıyla aranızda bu ümmetin Firavunu vardır" dediği, Hz. Osman'ın ise onu susturmaya çalıştığı ve bu arada insanlara, "Bu kadındır, onun aklı kadın aklıdır, ona kulak asmayın" diye söylediği kayıtlıdır.[99]

Hz. Osman'ın evi muhasara edildiğinde Hz. Aişe haccetmek üzere Mekke'ye gider, böyle kritik bir dönemde Medine'de kalmak istemez. O, bu yolculuğuyla, Medine'nin üzüntülü sahnelerini

---

95 Tahrîm, 66/10.

96 İbn Şâzân, 256-62; krş. Müfîd, *el-Emâlî*, 125-26.

97 Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li îrâdi mâ'stedrekethu 'Âişe 'ala's-Sahâbe/ Hz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler,* (haz. Bünyamin Erul) Ankara 2000, 28-29 (Çevirenin Önsözü).

98 İbn Şâzân, 263-264; krş. İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 215.

99 Müfîd, *Cemel*, 147; krş. İbn Ebi'l-Hadîd, VI, 214-15

kendi hâline bırakır, kalbinde hem Hz. Osman'a, hem de onu muhasara altında tutan Mısırlılara duyduğu öfkeyle şehirden uzaklaşır.[100]

Bu konuda da Şîa kaynakları en sert rivâyetleri nakletmeyi tercih etmektedirler. Bu kaynaklarda rivâyet olunduğuna göre Hz. Osman muhasara edildiğinde Hz. Aişe hacca gitmek üzere hazırlanır. Mervan b. Hakem ona gelip "Ey Mü'minlerin annesi, şayet (Medine'de) kalsan da hacca gitmesen ve bu adamı savunsan olmaz mı?" der. Hz. Aişe de ona şöyle cevap verir: "Ey Mervan! Sen arkadaşın hakkındaki kanaatimle ilgili şüphe içerisinde olabilirsin. Vallahi onu çuvallarıma koyup denize atmayı isterdim". Sonra çıkıp Mekke'ye gider. İnsanlar Osman'ı öldürüp Ali b. Ebî Talib'e biat ettiklerinde, "Osman mazlum olarak öldürüldü" diyerek çıkıp onun için kan talebinde bulunur.[101]

Böylece Şiî müellifler, İslâm tarihi kaynaklarında geçen bazı rivâyetlere dayanarak hem Hz. Osman'ı hem de Hz. Aişe'yi sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bir çok hadisede olduğu gibi bu konuda da benimsedikleri düşüncelerini, Hz. Osman ve Hz. Aişe'ye söyletme yoluna gitmişlerdir.

7. Hz. Osman'ın Malî Siyâseti ve Akrabalarına Bağışları

Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk altı yılı, Hz. Ömer devrine yakın bir şekilde ve onun yönetimine benzer tarzda geçti. Genel olarak müslümanların bütünü ve özellikle Kureyş bu dönemde kendisinden çok memnundu, fakat Hz. Osman'ın akrabasına muhabbeti ileri derecede olduğundan onların işleri konusunda gevşek davrandı. Son altı yılda akrabalarını vali olarak atadı. Mervan'a Mısır'ın humusunu verdi. Akrabalarına çokça mal dağıttı ve bu hareketini Yüce Allah'ın emrettiği akrabalar ile ilişki biçimi olduğu şeklinde yorumlayarak, "Ebû Bekir ve Ömer, kendileri için olanı terk etmişlerdir. Ben ise aldım akrabalarım arasında dağıttım" dedi. İnsanlar, bu konuda ona karşı geldiler ve onun bu hareketini, hoş karşılamadılar.[102] Hz. Osman'ın bu harcamalarını keyfî bir harcama olarak değerlendiren Şiî yazarlar, yöneticinin, Beytülmâlde biriktirilen malı Allah yolunda ve müslüman fakirlere harcaması gerektiğini[103] belirterek Hz. Osman'ı eleştirmektedirler.

Hz. Osman'ın ailesine ve akrabalarına Beytülmâlden büyük miktarda mal tahsis ettiğinden yakınan Şiî müellifler, Hz. Osman'ın attıyye dağıttığı akrabalarının adlarını ve onlara verilen atıyye miktarını belirterek Hz. Osman'ı tenkit etmektedirler. Bu müellifler, Hz. Osman'ın Kureyş'ten dört kişiyi kızları ile evlendirdiğinden dolayı onlara dört yüz bin dinar verdiğini, Afrika'nın fethi

---

100 Zerkeşî, *el-İcabe*, 29.
101 İbn Şâzân, 264. ayrıca bkz. Himyerî, 26-27.
102 İbn Sa'd, III, 64; Mustafavî, 268.
103 Mustafavî, 269.

için Mervan'a yüz bin dinar verdiğini[104] diğer bir rivâyete göre Afrika mallarının humusunu verdiğini[105] kaydetmektedirler.

Ayrıca Ebû Musa el-Eş'arî'nin Basra'dan gönderdiği yüklü miktardaki maldan Hz. Osman'ın çocuklarına tabaklarla dağıttığı, bir Basra devesini de Haris b. Hakem b. 'Âs'a bağışladığı, Kudaa kabilesi arasında üç yüz bin dinar zekât toplayan Hakem b. Ebî'l-'Âs'a bu meblağın Hz. Osman tarafından bağışlandığı ve Said b. 'Âs'a yüz bin dinar verdiğinde insanların infialine sebep olduğuna dair rivâyetler de Şîa kaynaklarında zikredilmektedir.[106]

Bu harcamalara ek olarak Hz. Osman'ın Zeyd b. Sabit'e Beytülmâlden yüz bin dirhem ödül olarak verdiği, müslümanların topraklarını dilediğine ikta' olarak verdiği ve şairleri, müslümanların malından ödüllendirdiği ve bunlardan hoşnut olmayan müslümanların, Hz. Ali'ye gidip serzenişte bulunduğuna dair Şiî müellifler şöyle bir rivâyet nakletmektedirler: Hz. Osman'ın bu harcamalarına karşı çıkan bazı müslümanlar bu yüzden Hz. Ali'nin yanına gidip Osman'ı şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Osman'ın yanına gitti, ona öğüt verdi. Yaptıklarından dolayı müslümanların hoşnutsuzluğunu bildirdi. Osman sustu, hiç ses çıkarmadı. Uzun bir süre susunca Hz. Ali ona, "Müslümanlara ne diyeyim? Bu konuda senin bir özrün var mı?" diye sordu. Hz. Osman da, "Ey Ebû Talib'in oğlu! Sen dön, birazdan mescide çıkıp geleceğim. Orada müslümanlar senin benden sorduklarının cevabını dinleyecekler" diye cevap verdi.

Bir süre sonra Hz. Osman mescide gelip minbere çıktı. Müslümanlar da onu dinlemek için toplanmışlardı. Müslümanlara şöyle hitap etti: "Ey müslümanlar! Aile halkım ve onlarla ilişkilerim ile, gerek onlara gerekse dostlarıma ve yakınlarıma yaptığım bağışlar hakkında dedikodu yaptığınızın haberi bana ulaştı. Rasûlullah Benî Haşim'dendi, ailesine bağışta bulundu, onlara ihsanda bulundu. Humusu onlara pay olarak verdi. Onları birçok masraftan kurtardı. En temiz malı onlara bağışladı. Onları dilenmekten kurtardı. Ebû Bekir, ailesine bağışta bulundu ve dilediği malı onlara verdi. Ömer, Benî Adiyy'e bağışta bulundu. Onlara özel ikram ve in'amda bulundu. Onlara dilediği malı verdi. Abdüşemsoğulları ve Ümeyyeoğulları benim ailem ve hassamdırlar. Ben de onlara dilediğim malı tahsis ederim. Vallahi şayet cennet anahtarları elimde olsaydı onları, bazılarının burunları yere sürtünse bile, Ümeyyeoğulları'na teslim ederdim."

Bunun üzerine Ammâr b. Yasir kalktı burnunun bir tarafından tutarak, "Vallahi ilk olarak benim burnum yere sürtünecektir" dedi. Müslümanlar Osman'ın konuşmasından kızgın bir şekilde ayrıldılar. Beytülmâlın hazinedarı gelip anahtarları Hz. Osman'ın önüne attı ve, "Allah'ın malını istediğin gibi harcayacaksan bize bu konuda ihtiyaç yoktur" dedi.[107]

---

[104] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 293; a.mlf., *Keşfu'l-Murâd*, 405-406. Son eserde Hz. Osman'ın Mervan'a bir milyon dinar verdiği yazılıdır.
[105] Müfîd, *Cemel*, 183; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 33.
[106] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 294.
[107] Müfîd, *Cemel*, 183-84.

Hz. Osman'ın Beytülmâl gelirlerini keyfi olarak dağıttığından, başta hazinedarı Erkam b. Abdillah ve Ammâr b. Yasir ile tartıştıkları konusunda Şîa kaynaklarında şöyle bir rivâyet de aktarılmaktadır:

Osman b. Affan, müslümanların Beytülmâlının hazinedarı olan Erkam b. Abdillah'a haber göndererek kendisine yüz bin dirhem borç vermesini istedi. Erkam, "Buna karşılık müslümanlar için bir senet yaz" dedi. Osman, "Ey anası ölesice! Bundan sana ne? Sen ancak bizim hazinedarımızsın" dedi. Erkam bu sözleri duyunca hemen insanların yanına gitti ve, "Ey insanlar! Malınıza sahip çıkın. Ben bugüne kadar Osman'ın değil sizin hazinedarınız olduğumu biliyordum" dedi. Sonra geçip evine girdi. Bu durum Osman'a ulaşınca çıkıp mescide geldi. Sonra minbere çıktı ve "Ey insanlar! Ebû Bekir, Benî Teym'i diğer insanlara tercih ediyordu. Ömer, Benî Adiyy'i tüm insanlara tercih ediyordu. Vallahi ben de Benî Ümeyye'yi diğerlerine tercih ediyorum. Şayet ben cennet kapısının yanında oturmuş olsaydım ve Benî Ümeyye'nin tamamını cennete sokabilseydim bunu yapardım. Bu mal bizim malımızdır. Şayet ihtiyacımız olursa bazı kavimlerin burunları yere sürtünse bile ondan alırız. Ammâr b. Yasir, "Ey müslümanlar! Şahid olun ki burnu yere sürtünenlerden biri benim" dedi. Osman, "Sen burada mısın?" dedi. Sonra minberden indi. Bayılıncaya kadar Ammâr'ı ayağı ile çiğnedi. Ammâr baygın bir halde Ümmü Seleme'nin evine taşındı. İnsanlar bu durumu çok önemsediler. Ammâr öğle, ikindi ve akşam namazlarını baygın olduğu için kılamadı. Ayıldığında, "Allah'a hamd olsun. Ben önceden de Allah yolunda işkence gördüm. Başıma gelenlerin Allah katından geldiğine inanıyorum. Ben ve Osman kıyamet gününde kerim adalette karşılaşırız" dedi.[108]

Görüldüğü gibi bu rivâyette gerek Rasûlullah'ın gerekse ilk iki halife Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de akrabalarına özel bağışlarda bulunduğu, Hz. Osman'ın ağzından söylettirilmiştir. Halbuki konunun girişinden İbn Sa'd'dan alıntılanan rivâyetten de anlaşılacağı gibi ilk iki halifenin akrabalarına özel bir muamele ve bağışta bulunmadıkları kabul edilen bir gerçektir.[109]

Şiî müellifler, Hz. Osman'ın müslümanların malından kendisi için bir koruluk yaptığını ve müslümanların hayvanlarını bu mer'adan engellediğine dair rivâyetler naklederek böyle bir hareketin Hz. Peygamber'in, "İnsanlar su, ot ve ateşten (yararlanmak konusunda) eşit kılınmıştır" hadîsine ters düştüğünü belirtmektedirler.[110]

Hz. Osman'ın Medine mer'alarını kendine, akrabalarına ve hatta hazineye ait atlarla develere tahsis ettirdiği iddiası temelsizdir. Çünkü bu mer'alar daha önce ordunun atlarına ve hazinenin develerine tahsis edilmişti. Bu gibi mer'aları, buna benzer maksatlara tahsis ederek ammeye ait hayvanları buralara girmekten menetmek her hükümetin salahiyeti dahilindedir.

---

[108] Müfîd, *Emâlî*, 70-71.
[109] Bu konuda bkz. İbn Sa'd, III, 64; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 35.
[110] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406; a.mlf., *Nehcu'l-Hak*, 294-95; el-Eminî, VIII, 234-35.

Bizzat Rasûlullah da Bakî' denilen yeri mer'a ittihaz etmişti. Hz. Ömer de memleketin her tarafında mer'alar vücuda getirmişti. Hz. Osman devrinde ise atlar ve develer çoğalmış, o kadar ki, bir mer'ada 40.000 devenin otlaması zarureti hasıl olmuştu. Hz. Osman, mer'aları tanzim etmek ihtiyacını hissederek, devlete ait mer'aları fertlere ait mer'alardan ayırmıştı. Hz. Osman'ın bu mer'alarda kendi şahsına ait bir hayvanı yoktu.[111]

Bizzat Hz. Osman, kendi atlarını ve develerini bu mer'alarda beslediğine dair vuku' bulan isnatlara karşı şu açıklamada bulunmuştur: "Mer'aları kendi nefsime tahsis ettiğimi söylüyorlar. Vallahi, böyle bir şey yapmadım. Benden önce koruluk yapılmıştı. Buraya bir kimseye ait hayvanların girmesine engel olunmamış, buraları ancak müslümanların zekâtından alınan hayvanlara tahsis edilmiş ve bu suretle bir çekişme baş göstermesine meydan bırakılmamasına çalışılmıştır(...) Benim ise ancak iki devem vardır. Başka otlayan hayvanım yoktur. Halifeliği deruhte ettiğim zaman Araplar içinde benim kadar devesi ve koyunu çok olan bir kimse yoktu. Bugün ise hac vazifesini yapmak için kullanacağım iki deveden başka hayvanım yoktur."[112]

Şîa, Hz. Osman'ın Fedek topraklarını Mervan b. el-Hakem'e ikta' olarak verdiğine dair rivâyetleri ileri sürerek Hz. Osman'ı eleştirmektedir. Bu rivâyetlere göre, Hz. Fâtıma'nın miras olarak isteyip Hz. Ebû Bekir'in, Rasûlullah'tan "Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız geride bıraktıklarımız sadakadır" şeklindeki rivâyetinde olduğu gibi Rasûlullah'ın sadakası olarak adlandırılan Fedek arazisinin Mervan b. Hakem'e ikta' olarak verildiği, Ömer b. Abdilaziz, yönetime geçinceye kadar bu toprakların Mervan ve çocuklarının elinde kaldığı ve Ömer b. Abdilaziz'in ailesinden alıp tekrar sadakaya çevirdiği belirtilmektedir.[113] Bu rivâyetlerden hareketle Şiî yazarlar, Hz. Osman'ın kendisinden önceki halifelere bu konuda muhalefet ettiğini ifade etmektedirler.[114] Zira bu yazarlar, Fedek, Ebû Bekir'in kabul ettiği gibi müslümanlar için bir fey' ise bu toprakları Mervan'a tahsis etmenin anlamsız olduğunu; yok eğer Hz. Fâtıma'nın delilleri ile hutbesinde ortaya koyduğu gibi Rasûlullah'ın bir mirası ise Halife'nin bu topraklarda tasarrufta bulunamayacağını ileri sürmektedirler.[115]

İslâm tarihi kaynaklarının birçoğunda Hz. Osman'ın Fedek toprakları konusunda kendisinden önce yönetime geçen ilk iki halife gibi davrandığı ve Mervan b. el-Hakem'e bu toprakların Muaviye b. Ebî Süfyan tarafından ikta' olarak verildiği belirtilmektedir.[116]

---

[111] Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 320.
[112] et-Taberî, *Tarîh*, IV, 347; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 320.
[113] el-Eminî, VIII, 235-36.
[114] Mustafavî, 187.
[115] el-Eminî, VIII, 237.
[116] Bu konuda bkz. el-Belâzurî, *Futûh*, 45; Yakut el-Hemevî, IV, 240.

8. Ahkâm Bilgisi ve Hukukî Uygulamaları

Şîa kaynakları Hz. Osman'ın bazı uygulamalarını eleştirerek onun da diğer iki halife gibi ahkâm bilgisinden yoksun olduğunu iddia etmektedir. Hz. Osman'ın da ahkâm bilgisi konusunda Hz. Ali'den daha düşük bir seviyede olduğunu ve Hz. Ali'nin bilgisine başvurmadan isabetli karar veremediğini ileri sürmektedir. Bu kaynaklarda Hz. Osman, hem kendisinden önceki iki halifenin izledikleri yolu benimsemesi, hem de zamanın şartları gereği yaptığı yeni bazı ictihâdlar nedeniyle eleştirilmektedir.

a- Cuma Günü İkinci Ezânı Okutması

Kaynaklar, ilk kez Hz. Osman döneminde, Cuma günü ikinci ezânın okunduğunu kaydetmektedir. Saib b. Yezid'in bildirdiğine göre Rasûlullah, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Cuma günü imâm minbere çıkıncaya kadar tek bir ezân okunmaktaydı. Hz. Osman döneminde insanlar çoğalınca o, üçüncü bir ezânın okunmasını emretti ve bu şekilde durum sabitleşti.[117] Bu hadîsin Tirmizî versiyonunda ezânın İmâmın minbere çıkışı sırasında ve namaza kalktığında (ikamet) okunduğu belirtilmektedir.[118]

Şiîler bu ve buna benzer rivâyetlere dayanarak Hz. Osman'ın Cuma günü bir ezân yerine iki ezân okuttuğunu böylece dinde bir bid'at ihdas ettiğini ve bu bid'atin günümüze kadar devam ettiğini söyleyerek onu tenkit etmektedirler.[119]

Şiî müellif el-Eminî, bu konudaki tenkitlerini özet olarak şu şekilde dile getirmektedir: "İnsanların Medine'de çoğalması, yeni ezânın ilave edilmesi için haklı bir neden teşkil etmez. Doğru olan namaz ile ikamet arasında bir ezân ilave etmek değil; şehrin değişik bölgelerinde müezzinleri çoğaltmaktır. Sünnette sıralama konusunda bunun aksi sabittir. Halifenin icat ettiği ikametten sonraki ezândır. Bu yüzden sahâbe onu ayıplamış ve bu ezânı bid'at saymışlardır. Açık olan şudur ki üçüncü halife, ezân ve ikametten önceki ezânı değil onlardan sonra üçüncü bir ezân ilave etmiştir. Şayet Medine'deki insanların çokluğu üçüncü bir ezânı gerekli kıldıysa niçin tüm beldeler halifenin bu uygulamasına uydular? Halbuki hepsinde insanlar o kadar çok değildi. Halifenin meşru ezânın Medine'ye özgü olduğunu ya da nüfusu kalabalık beldelerin bu hükmü uygulayabileceğini vurgulaması gerekirdi.Ne var ki halife Osman öyle yapmadı; Allah'a karşı gelmeye yol açtı. Ondan sonra Muaviye, Mervan, Ziyad ve Haccac geldiler. Kendi arzularına ve eğilimlerine göre Allah'ın dini ile oynadılar. Ama ilk başlayan daha zalimdir."[120]

el-Eminî Hz. Osman'ı sert bir şekilde eleştirmesinin yanı sıra ısrarla Hz. Osman'ın namaz ile ikamet arasında üçüncü bir ezân ilave ettiğini de savunmaktadır. Halbuki Said b. el-

---

[117] Buhârî, "Cuma", 25 (I, 219-20); et-Taberî, *Tarîh*, IV, 401.
[118] Tirmizî, "Ebvabu's-Salat", 372 (II, 392).
[119] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 142; el-Eminî, VIII, 125-27.
[120] el-Eminî, VIII, 126-128.

Museyyeb'in bildirdiği rivâyette ve başka rivâyet versiyonlarında Hz. Osman'ın, birinci ezândan önce okunan ezânı ilave ettiğini ve bununla insanların Cuma namazı için hazırlanmalarını istediği açıkça yer almaktadır.[121] Bunun yanında bazı rivâyetlerde, ilave edilen ezânın üçüncü ezân olarak ifade edilmesi, kanaatimizce ezân ve ikamete ilave edilişi itibarıyla üçüncü ezân olarak adlandırılmıştır. Diğer taraftan Atâ, Hz. Osman'ın ikinci bir ezân ilave ettiği yolundaki habere katılmaz ve bunun yalnızca insanları çağırma olduğunu, normal ezândan başka ayrıca ezân okunmadığını söyler.[122]

Anlaşılan o ki Hz. Osman Medine'de insanların çoğalması üzerine, normal ezânın halkı namaza toplamaya yeterli gelmediğini görünce, ezânın aslî gayesini göz önünde bulundurmuş ve bunu gerçekleştirmek için pazar yerinde bir ezân daha okutmuştur. Nitekim bu durum dış ve iç ezân olmak üzere günümüze kadar uygulana gelmiştir.[123] Hatta özellikle Türkiye'de yaygın olan "*sela*" uygulaması da işlevsel olarak Hz. Osman'ın okuttuğu ikinci ezâna benzemektedir.[124]

Hz. Osman'ın ihtiyaca binaen, ictihâdıyla ortaya koyduğu bu uygulama, ister bazı rivâyetlerde belirtildiği gibi başlı başına ikinci bir ezân olsun, ister Atâ'nın dediği gibi insanlara vaktin yaklaştığını ve hazırlanmaları gerektiğini hatırlatıcı bir çağrı olsun, daha önce olmayan, ilk defa Hz. Osman tarafından başlatılmış bir yeniliktir. Bu yeniliği sahâbeden yalnızca İbn Ömer'in bid'at ve muhdes olarak nitelendirdiğini görmekteyiz.[125] İbn Ömer'in bu sözü, ikinci ezânın, Hz. Peygamber döneminde uygulanmadığının ve onun sünnetlerinden olmadığının bir ifadesidir.[126]

İbn Teymiyye bu meseleyi değerlendirirken, Hz. Ali'nin gerek Hz. Osman döneminde gerekse kendi döneminde bu uygulamaya karşı çıkmadığını belirterek Şîa'nın bu konuda çelişki içerisinde olduğunu haklı olarak ortaya koymaktadır. Zira şayet Hz. Ali bu uygulamayı bid'at olarak kabul etseydi onun için bu bid'ati kaldırmak, Hz. Osman'ın vali ve memurlarını azletmekten ve onlarla dövüşmekten daha kolay olurdu. Hz. Ali böyle bir harekette bulunmuş olsaydı bunu herkes bilir ve naklederdi. Ayrıca Hz. Ali halifeliği esnasında camide ikinci bayram namazı ihdas etmişti. Halbuki Hz. Peygamber'in devrinde ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde bilinen icraat, bir şehirde ancak bir Cuma namazı, Kurban ve Ramazan bayramlarında bir bayram namazı kılınması idi. Cuma namazı mescidde bayram namazı açık havada kılınırdı. Hz. Ali döneminde şehirde bir takım zayıfların bulunduğu ve bunların açık

---

121 Bkz. Abdurrezzâk, III, 206; Ahmed b. Hanbel, III. 450; Tirmizî, "Salat", 372, (II, 392-3).
122 Abdurrazzak, III, 206.
123 Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsuatu Fıkhı Osmanı' bni Affan*, Kahire 1983, 29; Erul, 437.
124 Cuma namazından evvel "sela" verme adeti de Mısır Hükümdarı Meliku'n-Nasır Seyfuddin Kalavun'un emriyle 700/1300 tarihlerinde başlamıştır. Bkz. Tahiru'l-Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, (nşr. Abdullah Işıklar), y.y., 1963, 63.
125 İbn Ebî Şeybe, I, 470.
126 Erul, 437-38.

havada namazgâhına çıkamadıkları söylenmiş, Hz. Ali bunlara mescidde namaz kıldıracak birini tayin etmiş, o da onlara bir rivâyete göre tekbirsiz dört rekat kıldırmıştı.[127]

Şiî müellifler, Hz. Ali'nin bu uygulamasına ses çıkarmamaktadırlar. Ne var ki bayram namazında hutbeyi namazdan önce ilk okuyan kişinin Hz. Osman olduğu[128] anlamındaki rivâyetleri aktararak onu nassa karşı ictihâdda bulunmakla suçlamaktadırlar.[129] Halbuki sahîh hadîs kitapları, bayram namazlarından önce hutbe okuyan ilk kişinin Muaviye b. Ebî Süfyan[130] veya Mervan b. el-Hakem olduğunu kaydetmektedir.[131] İbn Hacer de namazdan önce hutbeyi ilk okuyan kişinin Hz. Osman olduğuna dair rivâyetleri zikrettikten sonra Hz. Osman'ın devamlı bir şekilde hutbeyi namazdan önce okumadığını bazı insanların namaza yetişebilmeleri için bazen öyle yaptığını söylemektedir. Ayrıca Hz. Osman'ın bu konudaki gerekçesi ile Mervan'ın gerekçesinin farklı olduğunu, zira Hz. Osman'ın cemaatın maslahatını namaza yetişmekte gördüğünü Mervan'ın ise onların maslahatını hutbeyi dinlemede gördüğünü açıklamaktadır.[132]

b- Yolcu Namazı ile İlgili Uygulaması

Taberî ve İbnu'l-Esîr gibi tarihçiler hicrî 29 yılı olaylarını sıralarken Hz. Osman'ın bu yılda hac nedeniyle Mina'da konakladığında daha önce iki rekat olarak kıldığı namazları dört rekata tamamladığı ve bu olayın insanların onun aleyhinde açıkça konuşmalarına neden olduğunu kaydetmektedirler.[133]

Hadîs kitaplarında rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve hilâfetinin başlarında Hz. Osman, Mina'da namazları ikişer rekat kılmışlar, ancak Hz. Osman sonraları dört rekat kılmaya başlamıştır.[134]

Rasûlullah'ın, seferdeyken hep iki rekat olarak kıldığı namazları, Hz. Osman'ın dört rekat olarak kılması, Şîa kaynaklarında naslara aykırı bir davranış olarak değerlendirilmekte ve onun şeriatı bu şekilde değiştirme yetkisini haiz olmadığı belirtilmektedir.[135]

Yine bazı kaynaklarda Hz. Osman'ın valilerine şöyle bir yazı yazdığı kaydedilmektedir: "Bana ulaştığına göre bazı kimseler ticaret yapmak, alacaklarını tahsil etmek ya da hayvanlarını

---

127 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, VI, 290-92; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 322-23.

128 Bkz. el-Küleynî, III, 460; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 452; es-Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa*, 165; el-Eminî, VIII, 160.

129 el-Eminî, VIII, 164.

130 Abdurrazzak, III, 284; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 452.

131 İbn Ebî Şeybe, I, 493; Tirmizî, "Ebvabu's-Salat", 383 (II, 411).

132 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 452

133 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 267; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 103.

134 Abdurrazzak, II, 516; İbn Ebî Şeybe, III, 256; Buhârî, "Taksîr", 2(II, 34-35); Müslim, "Salatu'l-Musafirin", 2 (I, 482); Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 303.

135 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 303-304.

mer'ada otlatmak için çıkıyorlar ve namazlarını kısaltıyorlar. Namazı ancak yolcu olan ya da düşman ile karşı karşıya gelen kişiler kısaltabilir."[136]

Şiî yazar el-Eminî, Hz. Osman'ı bu konuda da eleştirmektedir. Hz. Osman'ın yolcu namazı için böyle bir kaydı koymasının yersiz olduğunu, zira gerek âyet gerekse hadîslerde yolcu namazının genel olarak zikredildiğini belirtmektedir.[137]

Kaynaklarda Hz. Osman'ın sonradan dört rekat kılmaya başlamasının gerekçesi olarak değişik nedenler ileri sürülmüştür. Bazı rivâyetlerde onun böyle uygulamaya geçmesinin sebebi, bedevilerin namazı iki rekat olarak sanmamaları, onlara dört rekat olduğunu öğretme arzusu olarak ifade edilmektedir.[138] Nitekim Taberî *Tarih*'inde geçen Vâkıdî'nin rivâyetine göre, Mina'da bir bedevî Hz. Osman'a geçen yıl onu gördüğünden beri iki rekat kılmakta olduğunu söylemiş, bunun üzerine Hz. Osman, cahil insanların namazı iki rekat sanmalarından korkarak, namazı dört rekat kılmıştır.[139]

Urve b. Zübeyr'e göre ise Hz. Osman'ın bu uygulaması onun kendi te'viline dayanmaktadır. Nitekim o Hz. Aişe'nin de, Hz. Osman gibi bu hususta te'vil cihetine gittiğini söylemiştir.[140] İbn Battal da, Hz. Aişe ve Hz. Osman'ın bu hareketini şöyle yorumlamaktadır: "Doğru olan Hz. Osman ve Hz. Aişe, Rasûlullah'ın namazı kısaltmayı, ümmetine kolaylık olsun diye yaptığı kanaatindeydiler ve ikisi de kendilerine ağır olanı seçmişlerdir."[141]

Hz. Osman'ın bu uygulamasının gerekçesi ne olursa olsun, onun yolculukta namazlarını tam kılması bazı sahâbîlerce yadırganmıştır. Fakat ilk başta bu konuda itiraz eden Abdurrahman b. Avf ve İbn Mes'ûd gibi bazı sahâbîler sonra "ihtilaf şerdir" diyerek, Hz. Osman gibi dört rekat kılmışlardır.[142]

c- Mescid-i Haram ve Hac ile İlgili Uygulamaları

Taberî, h. 26 yılı olayları içerisinde şu hadiseyi kaydetmektedir: Bu yılda Hz. Osman, Mescid-i Haram'ı genişletti. Bazılarından arsayı satın aldı. Bazıları da kabul etmedi. Hz. Osman onların yapılarını yıktı. Arsanın değerini Beytülmâle koydu. Bu kişiler Hz. Osman'a bağırıp çağırdılar. Hz. Osman da onların hapsedilmesini emretti. Sonra, "Bana karşı gelmeye sizi cesaretlendiren şey nedir biliyor musunuz? Benim yumuşaklığımdan başka hiç bir şey değildir. Bunu size Ömer de yapmıştı. Siz ona bağırıp çağırmamıştınız" dedi.[143]

---

136 Beyhakî, III, 137.
137 el-Eminî, VIII, 185.
138 Beyhakî, III, 144.
139 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 268; Şelebî, *Ta'lîl*, 46.
140 Buhârî, "Taksîr", 5 (II, 36)
141 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 571.
142 Abdurrazzak, II, 516, no: 4269; et-Taberî, *Tarîh*, IV, 268; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 103-104.
143 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 251; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 87.

Şiî yazar el-Eminî, Hz. Osman'ın bu hareketini Sünnete aykırı bir davranış olarak göstermektedir. Ona göre Halife, burada İslâm'daki mülk ve mülkiyet kurallarına uymamıştır.[144]

Hz. Osman'ın da selefi Hz. Ömer gibi yalnızca ifrâd haccını tercih ettiği, hem temettu' hem de kıran haccından nehyettiği, çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Şiî yazarlar, hacc-ı temettu' konusunda Hz. Ömer'i eleştirdikleri gibi bu konuda onun gibi hareket eden Hz. Osman'ı da eleştirmekte ve onun Kur'an ve Sünnet'e muhalefet ettiğini vurgulamaktadırlar. Bu konuda Hz. Ali'nin, Hz. Osman'a itiraz ettiğine dair rivâyetler aktarmaktadırlar. Zira değişik rivâyetlerde belirtildiğine göre, Hz. Osman hem umre hem hac için ihrama girip telbiye getiren Hz. Ali'ye, kendisinin bunu yasakladığını hatırlatması üzerine Hz. Ali şu cevabı vermiştir: "Evet, ama ben senin görüşün sebebiyle Rasûlullah'ın fiilini terk edemem."[145] Buhârî'nin rivâyetinde ise, "Ben hiç kimsenin görüşünden dolayı Rasûlullah'ın sünnetini terk edecek değilim!"[146] karşılığını vermiştir. Şiî müellifler de bu rivâyetleri aktararak Hz. Osman'ı eleştirmektedirler.[147]

Hac konusunda Şiî yazarların Hz. Osman'ı eleştirdiği noktalardan biri de onun mikattan önce ihrama giren kişi hakkındaki kanaatiyle ilgilidir. Lügatte "sınır" anlamına gelen mikat, fıkıh literatüründe belirli bir ibadet için belirli yer ve zaman anlamınadır. Buna göre bir kimse mikatı ancak hac ve umre ihramı ile geçebilir. Aksi halde ya kurban kesmesi ya da oraya tekrar dönmesi gerekir. Ama mikata gelmeden önce ihrama girmesi ittifakla caizdir. Hem böylesi bir uygulama ihram yasaklarından emin olduğu takdirde Hanefilerce daha faziletlidir. Bu uygulamanın caiz ve daha faziletli oluşunun delili, *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız"*[148] âyetidir. Haccın ve umrenin tamamlanması Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'un da dediği gibi ihramlarına kendi evinde girmektir.[149]

Hz. Osman, mikatta ihrama girmenin daha faziletli olduğuna inananlardandır. Rivâyet olunduğuna göre, Abdullah b. Amir Horasan'ı fethettiğinde, "Allah'a olan şükrümü yerine getirmek için bulunduğum yerde ihramlı olarak çıkacağım" dedi. Nisabur'da ihrama girdi. Hz. Osman, yanına gelen bu zatı, yaptığı iş hususunda kınadı ve ona, "Keşke insanlar ihrama girdikleri vakit sen de girseydin" dedi.[150] Şiî yazar el-Eminî, Hz. Osman'ın bu konudaki görüşünü tasvip etmediğinden onu eleştirmektedir. el-Eminî bu konuda şöyle demektedir: Hac ve umre için bu mikatlar en son sınırlardır. Hac edecek kimse bu mikatları ihramsız geçemez. Şayet bir kişi bu mikattan önce başka yerde ihrama girer ve o yeri mikat olarak kabul ederse bu kişi haram olan bir bid'at işlemiş olur. Ama bir kişi ibadetlerini fazlalaştırmak, bir nimete şükretmek amacıyla ya da

---

144 el-Eminî, VIII, 129.
145 İbn Ebî Şeybe, III, 289; Ahmed b. Hanbel, I, 95.
146 Buhârî, "Hac", 34 (II, 151).
147 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 303; el-Eminî, VIII, 130-31.
148 Bakara, 2/196.
149 ez-Zuhaylî, III, 453 (Türkçesi).
150 Beyhakî, V, 31, no: 8715; el-Eminî, VIII, 208.

kendisinin bir nezrinden dolayı ihrama girerse onun bu hareketi namaz oruç, şükür ve nezir için yapılan ibadetler gibidir. Bu konuda bir yasaklama yoktur.[151]

Cumhura göre, Hz. Peygamber'in ve sahâbenin uygulamasına uygunluğu itibarıyla mikatta ihrama girmek, daha faziletlidir. Daima en faziletli olanı yapan bu insanlar ihrama mikatta girmişlerdir. Allah'ın Rasûlü de Veda haccında olsun Hudeybiye umresinde olsun ihrama mikatta girmiştir. Ancak her ne kadar caiz olsa bile ihramı mikattan önceye almak zorluklara yol açmasının yanı sıra ibadete de zarar verebilir.[152]

Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz ihramsızken gücünün yettiğince istifade edebiliyor, ama o, ihramlı iken nelerle karşılaşacağını kesinlikle bilmez"[153] hadîsi bunu gösteriyor. Hz. Hasan diyor ki: "İmran b. Husayn kendi beldesinden ihrama girmişti. Bu durumu haber alan Ömer kızdı ve, "Artık insanlar Rasûlullah'ın ashâbından birinin kendi şehrinden ihrama girdiğini duyacak" dedi.[154]

İhramlı, kara av hayvanlarını öldüremeyeceği gibi onları avlayamaz ve hatta başkasına da gösteremez. Avlanmasına yardım ettiği veya sebebiyet verdiği hayvanın etini yiyemez.[155] Hz. Osman'a ihramlı olduğu sırada avlanması için emir veya işarette bulunmadığı karada yaşayan av hayvanlarının eti takdim edilmiş o da bu hayvanların etini yemesinde bir sakınca görmemiştir. Ne var ki Hz. Ali ihramda bulunduğu sırada av hayvanlarının etinden yemeyi hoş karşılamamıştır.[156] Dolayısıyla Hz. Ali ile Hz. Osman arasında bu konuda bir görüş ayrılığı söz konusudur.

Taberî'nin *Tefsir*'inde naklettiğine göre, Hz. Osman ile Hz. Ali birlikte haccettiler. Hz. Osman'a ihramlı olmayanların avladıkları bir av getirildi. Hz. Osman ondan yedi, fakat Hz. Ali yemedi. Hz. Osman, "Vallahi biz bu hayvanı avlamadık, avlanması için emir vermedik buna işaret de etmedik" dedi. Hz. Ali ise Hz. Osman'a şu âyet-i kerime ile cevap verdi:[157] *"İhramda bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılındı"*[158]

Şiî müellifler, Hz. Ali'nin benimsediği görüşü destekliklerinden gerek Hz. Osman'ı gerekse aynı görüşte olduğundan dolayı selefi Hz. Ömer'i eleştirmektedirler. Şiî yazar el-Eminî, bu konu ile ilgili değişik rivâyetler naklettikten sonra der ki: Bu olay, Halife Osman'ın bu konuyu etraflıca kavramaktan uzak biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda ikinci halifenin

---

151 el-Eminî, VIII, 209.
152 ez-Zuhaylî, III, 458.
153 Beyhakî, V, 30.
154 Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *Muğnî*, I-X, Beyrut 1405, III, 115. Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, III, 126.
155 ez-Zuhaylî, IV, 112-14 (Türkçesi).
156 Bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 100; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 41 (II, 426-27); el-Eminî, VIII, 186-88.
157 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 70.
158 el-Mâide, 5/96.

görüşüne uymak onun hoşuna gitmiştir. Zira ikinci halife Ömer ihramlı olanlara av etini yemesini emrediyordu. Aksine fetva verenleri ise karşı gelmemeleri için kamçı ile sakındırıyordu.[159]

Gerek sahâbîler gerekse fakihler tarafından ihramlı olanın, avlanan kara hayvanını yemesinin caiz olup olamayacağı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Osman'ın da içinde bulunduğu sahâbe ve fakihlerin savunduğu görüş şudur: Şayet kişinin bir müdahalesi yoksa ve sırf kendi hatırı için hayvan avlanmamışsa ihramlı kişi, avlanan kara hayvanının etini yiyebilir. Nitekim başka bir rivâyette Hz. Osman kendi hatırı için avlanan hayvanın etini yememiş fakat bu işle alakası olmayan başka kişilerin yemesine müsaade etmiştir.[160] Hz. Peygamber'den de şöyle bir hadîs rivâyet olunmaktadır: "Kendiniz avlamadığınız ve sizin için avlanmadığı sürece kara avı size helaldir."[161]

d- Atlardan Zekât Alması

Hz. Peygamber'in, *"Sahip olduğu kölesi ve atı sebebiyle müslümanın zekât ödeme yükümlülüğü yoktur"*[162] buyurduğu ve atı bulunan sahâbîleri, zekâttan muaf tuttuğu bildirilmektedir.[163] Bu uygulamanın Hz. Ebû Bekir döneminde de devam ettiği ve ilk defa Hz. Ömer tarafından atlardan zekât alındığı anlaşılmaktadır.[164]

Abdurrazzak'ın bu konuya ilişkin haberi daha detaylı bilgiler vermektedir. Bu habere göre Şam'lılar Hz. Ömer'e gelip "Bizim mallarımız sadece atlar ve kölelerdir, bizden de zekât al" demişler, Hz. Ömer önce, "Benden önceki dönemde (uygulaması) olmayan bir şeyi almak istemem" demiş, sonra sahâbe ile istişare etmişti. Hz. Ali, "Şayet bu gönül rızasıyla ise ve senden sonra da alınacak bir cizye olmayacaksa, onlardan zekât alman güzel olur" demiş, bunun üzerine Hz. Ömer hem attan, hem de köleden her sene için bir dirhem almış, her bir at için ayda on cerib,[165] her köle için de ayda iki cerib yiyecek tahsis etmiştir.[166]

Belâzurî, Hz. Osman'ın atlardan zekât alması üzerine bazı kişilerin Rasûlullah'ın, *"Sahip olduğu kölesi ve atı sebebiyle müslümanın zekât ödeme yükümlülüğü yoktur"* hadîsini zikrederek ona karşı geldiklerini kaydetmektedir.[167] Bu olay üzerine yorum yapan kimi Şiî yazarlar verilen bu fetvanın Kitap ve Sünnette yer almadığını ve onlara ters düştüğünü söyleyerek Hz. Osman'ı

---

159 el-Eminî, VIII, 188.
160 Geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 104-105.
161 Ebû Dâvûd, "Menâsik", 41 (II, 427-28); Tirmizî, "Hac", 25 (III, 203-4); Nesâî, "Menasik", 81 (V, 187).
162 Malik, "Zekât", 23 (I, 277); Abdurrazzak, IV, 33-34; İbn Ebî Şeybe, II, 380; Buhârî, "Zekât" 45-6 (II, 127); Şevkânî, IV, 196.
163 Abdurrazzâk, IV, 33-34; İbn Ebî Şeybe, II, 381.
164 Erul, 415.
165 Cerib, Hz. Ömer zamanından itibaren İslâm dünyasında kullanılan, bölgelere göre miktarı değişen bir alan, ağırlık ve hacim ölçüsüdür. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Cerib", *DİA*, VII, 402.
166 Abdurrazzak, IV, 35; Erul, 416.
167 el-Belâzurî, V, 26.

eleştirmektedirler.[168] Ama yukarıda da belirtildiği gibi bu fetvanın Hz. Ömer döneminde Hz. Ali'nin de onayını aldığı gözardı edilmemelidir. Bunun yanında Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eserinde Hz. Ali'nin her yıl Arap atlarından iki dinar, acem atlarından bir dinar zekât aldığı da kayıtlıdır.[169]

e- Hadleri Uygulama

Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman'ın halife seçilmesi üzerine yeni devlet başkanını meşgul eden ilk olay, Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah'ın İran asıllı Hürmüzan'ı öldürmesi hadisesidir. Kaynaklarda olayın şöyle geliştiği nakledilmektedir:

Hz. Ömer, suikasta uğramadan bir gün önce Hürmüzan, Ebû Lu'lu' Firuz ve Hire ahalisinden Cüfeyne adlı bir hıristiyan, aralarında sohbet ediyorlardı. Bir ara Hürmüzan, Ebû Lu'lu'un hançerini eline almış, bir müddet bakmış, iade ederken Abdurrahman b. Ebî Bekir üzerlerine çıkagelmiş ve bu esnada hançer yere düşmüştü. Ertesi sabah Hz. Ömer öldürülünce, Abdurrahman bir gün önce gördüklerini Hz. Ömer'in oğullarından Ubeydullah'a anlatmış o da bu işin tasarlanmış bir cinâyet olduğunu zannederek gidip Hürmüzan'ı ve arkadaşını öldürmüştü.[170]

O sırada ashâbdan Sa'd b. Ebî Vakkas Ubeydullah'ı tutup Halife'nin huzuruna getirmişti. Mecliste Hz. Ali ve Amr b. 'Âs da vardı. Halife bu durum karşısında ne yapılması gerektiğini sorunca, meclisten rey ve ictihâdlar çeşitli olmuştu. Hz. Ali, şüphe üzerine adam öldürmenin İslâm hukukuna uygun düşmediğini düşünerek "Ubeydullah'a kısas icrasını" rey olarak ortaya koydu. Bu takdirde Ubeydullah'ın, kısasen öldürülmesi gerekiyordu. Mecliste bulunanlardan Amr b. 'Âs ise, "Dün Ömer öldü, bugün de oğlunun öldürülmesi doğru olmaz" dedi. Bunun üzerine Halife, "Ben memleketin işlerini yürütmek yetkisini üzerinde taşıyan bir kişi olarak kısası, diyete çevirdim. Gereken diyetlerini kendi malımdan vereceğim" dedi ve Ubeydullah'ı salıverdi.[171]

Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın Ubeydullah'ı affetmesinin yanlış bir karar olduğunu belirtip uygulanması zorunlu olan bir haddi uygulamadığını ileri sürerek onu eleştirmektedir.[172]

Şiî müellifler, Hürmüzan'ı Hz. Ali'nin azatlı kölesi olarak kabul etmektedirler. Şîa kaynaklarına göre İran yöneticilerinden olan Hürmüzan, Ahvaz'ın fethinde esir edildikten sonra Hz. Ali aracılığıyla müslüman olmuş ve bizzat Hz. Ali tarafından azat edilmiştir. Bundan dolayı Hz. Ömer'e, "Ubeydullah Hürmüzan'ı öldürdü", denildiğinde Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ubeydullah hata yaptı, beni vuran kişi Ebû Lu'lu'dur. Benim yaralanmam olayında Hürmüzan'ın alakası yok. Şayet yaşarsam ona kısas yapmak için delil toplarım. Zira Hürmüzan Ali'nin mevlasıdır ve Ali onun diyetine razı olmaz."

---

168 el-Eminî, VIII, 155-56.
169 el-Küleynî, III, 530.
170 İbn Sa'd, III, 355-56; et-Taberî, *Tarîh*, IV, 240; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 75.
171 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 75; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 396. Ayrıca bkz. Ya'kûbî, II, 163.
172 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 59; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 301.

Daha sonra Hz. Ömer vefat edip Hz. Osman iş başına geçtiğinde Hz. Ali ona, "Ubeydullah benim azatlı kölem Hürmüzan'ı haksız bir şekilde öldürdü. Ben onun velisiyim ve onun kanının davacısıyım. Ona karşılık kısas yapmam için Ubeydullah'ı bana teslim et" dedi. Osman da, "Dün onun babası öldürüldü. Bugün de oğlunu mu öldüreyim?" deyip Ubeydullah'ı teslim etmekten kaçındı. Hz. Ali iş başına geçtiğinde Ubeydullah, Şam'da bulunan Muaviye'nin yanına kaçtı.[173]

Şiî müellifler, Hürmüzan'ın öldürülmesinin kan davası sahibi Hz. Ömer'in yaşadığı günlerde gerçekleştiğini Hz. Ömer'in de, şayet kesin beyyine ile Hürmüzan ve Cüfeyne'nin Muğire b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lu'lu'e, kendisinin öldürülmesi için emir verdikleri isbatlanamazsa Ubeydullah'ın öldürülmesi için şûraya vasiyet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Fakat onlara göre Hz. Ömer öldüğünde müslümanlar Ömer'in vasiyet ettiği gibi Ubeydullah'ın öldürülmesini istemişler, Osman onu müdafaa edip Kûfe'ye göndermiş, orada kendisine ev ve arazi ikta' olarak vermiş ve bunun üzerine müslümanlar Osman'a çok kızmışlardır.[174] Hz. Ali'nin kısas uygulamak üzere Ubeydullah'ı aradığını belirtmektedirler.[175] Sürekli hakkın yanında yer alan ve ümmet içerisinde kazaî işleri en iyi bilen kişi olarak vasıflandırılan Hz. Ali'nin, Ubeydullah b. Ömer'in kısasına hükmetmesine rağmen Hz. Osman, onu affetmekle Şiî müelliflere göre hata işlemiştir. Zira Hz. Osman Allah'ın, *"O (Hak Kitabı)nda onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas (ödeşme) yazdık...."*[176] âyetine muhalefet etmiştir. Yöneticinin kısası affetme ve katili terk etmesi caiz değildir.[177]

Bundan dolayı Hz. Ali, Osman'ın, Ubeydullah b. Ömer'e had uygulamamasını uygun görmemişti. Zira Ubeydullah, Hürmüzan'ı ve onunla birlikte olanları haksız olarak öldürdüğünden dolayı İslâm hukuku gereğince kısası hak etmişti. Kısas gereği öldürülmesi istendiğinde ise Osman bazen, "Onun babası dün öldürüldü onun bugün öldürülmesi müslümanları üzeceğinden uygun değildir" diyordu. Bazen de, öldürülmesi durumunda kargaşa ve fesadın olabileceğini söylüyordu. Fakat Hz. Ali, "Böyle gerekçelerle Allah'ın hadleri iptal edilemez" diyordu. Yine Hz. Osman, "Hürmüzan yabancı biridir. Ben de velisi olmayanın velisiyim. Onu öldüren katili af ettim" diyordu. Hz. Ali ise, "İmâm mahluklar ile ilgili hadleri affetme yetkisine sahip değildir. Dolayısıyla sen Ömer'in oğlunu affetme yetkisine sahip değilsin. Şayet ondan haddi kaldırmak istiyorsan Hürmüzan'ın velileri olan müslümanlara diyetini öde. Beytülmâl ile birlikte müstahakkına dağıt" diyordu. Ubeydullah'ın Hz. Ali tarafından kısas edileceğini anlayan Hz. Osman, Ubeydullah'a Medine'den çıkıp gitmesini söyledi. O da geceleyin kaçtı. Daha sonra Hz. Ali'ye karşı savaştı.[178]

---

[173] Hacûî, *Tarik*, 480.
[174] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 301.
[175] Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, 140.
[176] el-Mâide, 5/45.
[177] Mustafavî, 267.
[178] Müfîd, *Cemel*, 175-76.

Ubeydullah b. Ömer ve Hürmüzan meselesini bu şekilde ele alan Şiî müellifler, Hz. Osman'ın hevasına uyup hadleri uygulamadığını bu nedenle de müslüman bir kişi olan Hürmüzan'ı öldüren Ubeydullah b. Ömer'e, kısas cezası uygulamadığını ileri sürerek bu tür uygulamaların imâmet için uygun olmadığını belirtmektedirler. Hz. Ali iş başına geçtiğinde kısası uygulamak için Ubeydullah b. Ömer'i aradığı fakat onun Muaviye'ye iltihak ettiği ifade edilmektedir.[179]

Hz. Osman'ın, Ubeydullah b. Ömer'i affetmesinin isabetli bir ictihâd olduğunu savunanlar, Hürmüzan'ın Hz. Ömer'in şehadeti hadisesinde parmağı olduğunu ileri sürmektedirler. Hürmüzan için şöyle denilmektedir: "İran asîlzadelerinden olan bu adam, İran saltanatının ihtişam ve debdebesi içinde yüzüyor, İran aristokrasisinin bütün nüfûz ve satvetini kullanıyor, sonra hayatını kurtarmak için İslâm'a girerek Medine'nin mütevâzı bir köşesinde basit bir hayat sürmeyi kabul etmiş bulunuyordu. Hürmüzan ayarında bir adam, Müslümanlığı kabul etse de muhakkak ki şan ve satvetini, nüfûz ve servetini imha eden, onu yerinden yurdundan, saraylarından ve sefahâtinden uzak yaşamağa mecbur edenleri affetmez ve onlardan intikam almayı hayatının en büyük ülküsü tanır. Hz. Ömer devrinde Medine'de yaşayan İranlılar içinde Hürmüzan'dan daha yükseği yoktu. Bundan dolayı Medine'de bulunan İranlıların ona büyük saygı gösterdikleri ve onun sözünden çıkmadıkları görülüyor. Bilhassa Hz. Ömer'in katili olan Ebû Lu'lu', Hürmüzan ile en çok düşüp kalkanlardandı. Hatta Hz. Ömer'i öldürmesinden az bir süre önce Ebû Lu'lu'un Hürmüzan'ın yanında görüldüğü anlatılıyor."[180]

Hz. Ömer'in katili olan Ebû Lu'lu'un, hançerini zehirledikten sonra Hürmüzan'a gösterip ondan fikir alışverişinde bulunduğuna dair kaynaklarda değişik rivâyetler bulunmaktadır.[181] Bundan dolayı da Ubeydullah'a göre babasının öldürülmesinin gerçek müsebbibi Hürmüzan idi. Ubeydullah babasının gaddar bir darbeye kurban gitmesine tahammül edemeyerek cinâyetin asıl müsebbibi saydığı Hürmüzan'ın kanını dökmekle öç almış ve böylece babasının katiline karşı vazifesini yaptığına inanmıştı.[182]

Hürmüzan'ın velisi bulunmadığından, Hz. Osman devlet başkanı olarak onun velisidir. Bu itibarla bu meselede karar hakkı, devlet başkanına aittir. Devlet başkanı ise ictihâdına ve vicdanî kanaatine göre ya katilin öldürülmesini emreder veya onu af eder. Hz. Osman ise ashâb ile istişare etmiş, sahâbenin bir kısmı Ubeydullah'ın yaptığı iş hükümete ait bir iş olduğu, babasının

---

179 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406.

180 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 300-301.

181 Bu konuda bkz. İbn Sa'd, III, 355-56; et-Taberî, *Tarîh*, IV, 240; İbn Hibbân, XV, 332; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 75; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 76; a.mlf, *Mevâridu'z-Zem'ân*, (thk. Muhammed Abdurrazzak Hamza) Beyrut ts., I, 537.

182 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 301.

öldürülmesinde ortak olan Hürmüzan'ı öldürmekle hükümetin vazifesine tecavüz ettiğini, ancak hükümetin bu tecavüzü affetmesiyle problemin çözüldüğü kanaatına varmışlardır.[183]

Bunun yanında Hürmüzan'ın Hz. Ali'nin azatlı kölesi olduğu hususu ise Şîa'nın ileri sürdüğü iddiadan öte bir anlam taşımamaktadır. Zira kaynaklarda Ebû Musa'nın, Tüster'in fethi sırasında onu esir olarak getirdiği[184] ve müslümanlar tarafından serbest bırakıldığı Hz. Ali'nin onu esir etme ve serbest bırakma konusunda bir çabasının bulunmadığı[185] zikredilmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin Hürmüzan'a karşılık Ubeydullah'ı aradığına dair de kesin bir bilgi bulunmamaktadır.[186] Yine Hürmüzan'ın öldürülmesi konusunda Şîa tarafından büyük fırtınalar koparılmasına rağmen müslümanların halifesi Hz. Osman'ın şehadeti konusunda tamamen bigane kalınması şayân-ı hayrettir.

Şiî müelliflere göre, Velid b. Ukbe içki içtiğinde, Hz. Osman ona had uygulamak istememiş fakat Hz. Ali, "Ben hazır olduğum halde Allah'ın hadleri iptal edilemez" diyerek ona had uygulamıştır.[187]

Müfîd'in naklettiği rivâyete göre bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: Kendisine had uygulamak üzere Velid getirildiğinde, Osman kızgın bir şekilde kamçıyı aldı. Orada hazır bulunan sahâbenin yanına attı ve, "Kim istiyorsa kardeşime had uygulasın" dedi. Orada hazır bulunan topluluk çekindi. Hz. Ali, elinde kamçı olduğu halde Velid'e doğru yürümeye başladı. Velid onun kendisini vurmak için yaklaştığını anlayınca dönmek için yerinden kalktı. Hz. Ali acele davranarak onu yakaladı. Velid ona sövdü, Hz. Ali de ona hak ettiği şekilde sövdü. Haddi uygulayıncaya kadar onu şiddetli bir şekilde sarstı. Osman bundan dolayı çok kızdı ve, "Ey Ali! Onu hırpalama ve ona sövme hakkına sahip değilsin" dedi. Hz. Ali ise, "Aksine ben ona had uygulamak için sabretmeye zorlanma hakkına sahibim. O bana batıl sözler ile sövmedikçe ona sövmedim. Ona hak olanı söyledim" dedi. Sonra ona kamçı ile vurdu. Kamçının iki başı olduğundan ona kırk kamçı vurdu. Böylece seksen kamçı tamamlamış oldu. Bunun üzerine Osman ona kin besledi.[188]

Bu olayda bazı Şiî müelliflerin, kaynaklarda geçen rivâyetleri çarpıttıkları gözlemlenmektedir. Zira Şîa'ya yakınlığı ile tanınan Ya'kûbî, olayı şu şekilde nakletmektedir: "Velid getirildiğinde Osman, 'Ona kim vuracak?' dedi. Hz. Osman'a yakınlığından dolayı insanlar

---

183 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 59-60; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, VI, 281; ez-Zehebî, *Munteka*, 413; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 302.

184 Said b. Mansûr el-Horasanî, *Kitabu's-Sünen*, (thk. Habiburrahman el-A'zâmî, I-II, Bombay 1982, II, 295. Ahvaz'ın fethinde esir edildikten sonra müslüman olduğu da söylenmektedir. Bkz. Hüseynî, *Miftâhu'l-Bab*, 200.

185 İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünne*, VI, 276-77; ez-Zehebî, *Munteka*, 412.

186 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 60; krş. Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 301-302.

187 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406.

188 Müfîd, *Cemel*, 179. Ayrıca bkz. Ya'kubî, II, 165; el-İsfahanî, *el-Eğânî*, V, 129.

ona vurmaktan çekindiler. Zira Velid, Hz. Osman'ın anne bir kardeşi idi. Hz. Ali kalktı ve ona vurdu."[189]

Rivâyetler Hz. Osman'ın sırf akrabası olduğundan dolayı gereken cezayı uygulama konusunda hiç tereddüt etmediğini göstermektedir. Zira Hz. Osman'ın bizzat Hz. Ali'ye emrederek Velid'e had uygulattığı bir çok kaynakta zikredilmektedir.[190] Şiî müellifler, bu rivâyetleri çoğunlukla görmezden gelerek hemen hemen hiç aktarmamaktadırlar.

Şîa kaynakları, zina cezası konusunda Hz. Osman'ın bazı uygulamalarını eleştirmektedirler. Değişik kaynaklardan rivâyet olunduğuna göre, Cuheyne kabilesinden bir kadın altı aylık bir çocuk doğurur. Kocası durumu Hz. Osman'a anlatır. Hz. Osman da o kadının recmedilmesi için emir verir. Bu haber Hz. Ali'ye ulaşınca Hz. Osman'ın yanına gider, ona verdiği kararın yanlış olduğunu bildirir ve Yüce Allah'ın bir âyet-i kerimede *"Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır"*[191] buyurduğunu diğer âyet-i kerimede ise *"Anneler, çocuklarını -emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için- tam iki yıl emzirirler"*[192] buyurduğunu, bu âyetlerden emzirmenin yirmi dört ay; hamilelik süresinin ise altı ay olabileceğinin anlaşıldığını Hz. Osman'a söyler. Hz. Osman ise bunu hiç düşünmediğini belirtir ve kadının geri döndürülmesi için emir verir. Fakat giden adamlar kadını recmedilmiş olarak bulurlar.[193]

Şiî müellifler bu olayı Ehl-i Sünnet kaynaklarından aktararak Hz. Osman'ın şeriatla alay edip ona muhalefet ettiğini,[194] ve müslümanların önderi sayılan birinin âyet-i kerimeleri kavramamasını hayretle karşıladıklarını belirtmektedirler.[195]

Hz. Osman'ın böyle bir karar vermesi çok uzak bir ihtimal olsa gerektir. Zira Kurtubî bu olayı naklederken Hz. Osman'ın kararından vazgeçip kadına had uygulamadığı kaydetmektedir.[196] Bunun yanında İslâm hukukuna göre bir kişi nâmuslu karısına zina isnadında bulunur veya çocuğun kendisinden olmadığını söylerse, iddiasını dört erkek şahitle isbat etmediği takdirde li'ân denen özel bir muamele tatbik edilerek bu karı- kocanın arası tefrik edilir.[197] Zikredilen rivâyet doğru kabul edilirse Hz. Osman'ın neden böyle bir yola başvurmadığı hususu sorgulanmalıdır.

---

189 Ya'kûbî, II, 165.
190 İbn Abdilberr, IV, 1556; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, VI, 287; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 219.
191 Ahkaf, 46/15.
192 Bakara, 2/233.
193 Malik, "Hudûd", 1(II, 825); Ya'kûbî, II, 174; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXV, 102; Beyhakî, VII, 442; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 158.
194 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 302-303; Zencânî, III, 54-55.
195 el-Eminî, VIII, 97.
196 Kurtubî, XVI, 193.
197 Li'ân, Koca, karısına zina isnadında bulunup kadın iddiayı reddettiği takdirde karı-koca şer'î usûle göre mahkemede dörder defa şahitlikte bulunduktan sonra, eğer yalan söylüyorlarsa Allah'ın gazab ve lanetini kendilerine dilemeleridir. Burada şâhitliğin usûlü ve kullanılan ifadeler diğerlerinden tamamen farklıdır. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1967, II, 325-26.

Şiî müelliflere göre Halife Osman hasımlar arasındaki ihtilafı çözecek bilgiye sahip olmadığından bazı davaları Hz. Ali'ye göndermiştir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen aşağıdaki rivâyeti buna örnek olarak zikretmektedirler. Rivâyete göre, humus esirlerinden olan Safiye adındaki bir kadın, yine humus esirlerinden biri ile zina yaptı ve bir çocuk doğurdu. Kocası Yehnes ve zanîden her biri çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Hz. Osman'ın yanında tartışıp çekiştiler. Hz. Osman onları Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali, "Ben Rasûlullah'ın verdiği hüküm ile aranızda hükmedeceğim. Çocuk yatak sahibinindir. Zanî ondan engellenir" dedi ve her birisine ellişer değnek vurdu.[198]

Her üç halife de zaman zaman gerek Hz. Ali gerekse diğer sahâbîlerin bilgilerine başvurmuşlar. Bu onların bilgisiz olduklarını değil aksine istişareye verdikleri önemi ortaya koymaktadır. Kanaatimizce bu örneğin de bu şekilde algılanması gerekir.

9. Bazı Konularda Sahâbîler ile Tartışması

Hz. Osman'ın aleyhinde en çok ileri sürülen ve onu küçük düşürmek, onun aleyhinde fikirleri coşturmak için ısrarla, hatta mübalağa ile anlatılan töhmetlerden biri, onun Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer el-Ğıfârî ve Ammâr b. Yasir gibi ileri gelen sahâbîler ile bazı konularda tartışması, onları rencide etmesi ve onlara türlü türlü hakaretler reva görmesidir.[199] Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın onlarla ilişkileri ile ilgili olarak abartılı ifadeler içeren rivâyetler nakletmektedir.

a- Kur'an-ı Kerim'in Çoğaltılması ve Abdullah b. Mes'ûd

Birinci bölümde, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Ebû Bekir döneminde toplanması ve Şîa'nın Kur'an-ı Kerim hakkındaki görüşüne yer verildi ve gerekli değerlendirmelerde bulunuldu. Burada Hz. Osman dönemine ait gelişmelerin izah edilmesi icap etmektedir.

Hz. Osman döneminde İslâm devletinin toprakları yapılan yeni fetihlerle birlikte genişlemekteydi. Kur'an-ı Kerim öğretmek üzere farklı yerleşim birimlerine gönderilen muallimler öğrendikleri ve duydukları kıraatle, müslümanlara Kur'an okumasını öğretiyorlardı. İslâmiyet'e yeni giren bu muhtelif bölge ahalisi, Hz. Peygamber'in kıraat ihtilafına niçin müsaade ettiğine vakıf değillerdi. Kur'an'ı hangi kıraat üzerine öğrenmişlerse onu şiddetle müdafaa ediyor ve bunun bir neticesi olarak mücadeleye girişecek kadar galeyan ve taassup gösteriyorlardı. Nitekim Azerbaycan ve Ermenistan seferine iştirak eden Irak ve Suriyeli askerler arasında Kur'an'ı okuyuşta bazı kıraat farklılıkları belirmiş ve her iki taraf kendi kıraatlerinin doğruluğunu iddia etmişti. Bu tehlikeyi sezen kumandan Huzeyfe b. el-Yeman bu karışıklığı gidermesi için Hz. Osman'ı teşvik etti. İşte bu gibi hadiseler, Hz. Osman'ı Kur'an'ı birkaç nüsha istinsah edip, belli başlı İslâm merkezlerine göndermeye sevk etti.[200]

---

198 Ahmed b. Hanbel, I, 104; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 479; el-Eminî, VIII, 195.
199 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 294.
200 Cerrahoğlu, 72.

Bu konuda Enes b. Malik'ten gelen bir haber *Sahîh-i Buhârî*'de şöyle nakledilir: "Ermenistan fethinde Suriyeliler ve Azerbaycan fethinde Iraklılar ile birlikte harb eden ve onların Kur'an-ı Kerim'i çeşitli şekillerde okumalarından müteessir olan Huzeyfe b. el-Yeman Osman'ın yanına geldi ve ona, 'Ey Mü'minlerin Emiri! Ümmet Kur'an-ı Kerim'in kıraatinde, Hıristiyanlarla Yahudilerin kitaplarını okumakta düştükleri ihtilafa benzer bir ihtilafa düşmeden evvel sen bu işin icabına bak' dedi. Bunun üzerine Osman Hafsa'ya haber gönderip, 'Bize Kur'an'ın yazılı olduğu sahîfeleri gönder de, biz sûreleri mushaflara nakledelim, sonra da o sahifeleri tekrar sana iade edelim' dedi.

Bunun üzerine Hafsa muhafaza ettiği Kur'an'ı Osman'a gönderdi. Osman da Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. 'Âs ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişâm'dan ibaret heyete, Kur'an'ı istinsah etmelerini emretti. Onlar da bu asıl nüshadaki sûreleri, mushaflara istinsah edip naklettiler. Osman, Zeyd b. Sabit'in Medineli olması yüzünden Kureyş'e mensup olan diğer üç kişiye, 'Sizler Zeyd b. Sabit ile Kur'an'dan herhangi bir şeyde ihtilaf ettiğiniz zaman, Kur'an'ı Kureyş lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur'an, Kureyş lehçesi ile nâzil olmuştur' dedi. Heyet istenilen nüshaları tamamladıktan sonra, asıl nüsha, Osman tarafından Hafsa'ya gönderildi. Sonra her tarafa bu nüshalardan birini göndererek diğer nüshaların ve Kur'an yazılı yaprakların yakılmasını emretti."[201]

Kûfelilerin dışında kalan herkes yapılan bu Mushaf çoğaltmasına bir hayli sevinmiş ve bunun önemini takdir etmişti. Çoğaltılan mushaflardan biri Kûfe'ye gönderildiğinde Rasûlullah'ın ashâbı buna son derece sevinmiş, fakat Abdullah b. Mes'ûd ve ona tabi olan bazı kimseler bu işe katılmamışlar ve Mushaf'ın bu şekilde toplanmasına sevinenleri de ayıplamışlardı.[202]

Sahîh-i Buhârî'den nakledilen yukarıdaki rivâyet, Hz. Osman'ı, Kur'an'ı resmen istinsaha ve diğer hususi nüshaları ortadan kaldırmaya sevkeden sebepleri açık bir şekilde göstermektedir. Ne var ki Şiî müelliflerden Şerif el-Murtazâ, Hz. Osman'ın bu hareketini tasvip etmez. Bu kıraat farklılıklarının korunması gerektiğini savunarak Rasûlullah'ın yapmadığı bir hareketi yapmasından dolayı Hz. Osman'ı eleştirmektedir.[203]

Hz. Osman'ın bu hareketi keyfi değildi. Zira Hz. Osman döneminde sahâbîlerden binlercesi hayatta idiler. Bunlar içinde bizzat Hz. Peygamber'den kıraatini ezberleyen Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Ömer gibi zevat da bulunuyordu. Yüzlercesi ise Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra Kur'an'ı ezberlemişlerdi. Hz. Osman, Rasûlullah'ın irtihalinden ancak on üç sene sonra Kur'an'ı teksir ettirmiş idi. Şayet bu nüshalar ile Kur'an-ı Kerim'in aslı arasında en cüz'î fark bulunsaydı ashâbın tamamı Hz. Osman'ın aleyhinde ayaklanır ve Allah'ın kitabını

---

[201] Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'an", 3 (VI, 99).
[202] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 112 (T. III, 117).
[203] Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, III, 46-47.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

bütün kuvvetleriyle müdafaa etme konusunda, zerre kadar tereddüt etmezlerdi. Aksine sahâbîler bu konuda Hz. Osman'a destek vermişlerdi. Ashâbın ulemasından olan Huzeyfe b. el-Yeman uzaklardan gelerek ona hissettiği endişeleri anlatmış, Hz. Osman da ashâb ile istişareden sonra bu işi başarmıştır.[204]

Hz. Ali'nin de Hz. Osman'a bu konuda karşı çıkmadığı ve onu desteklediği anlaşılmaktadır. İbn Ebî Davud'un naklettiği bir habere göre Hz. Ali, "Osman hakkında iyilikten başka bir suretle bahsetmeyiniz. Kur'an nüshalarını bizimle istişare etmeden yakmadı ve bize, 'Şu kıraat hakkında ne dersiniz' diye sordu. Bunu da şu sebepten izah etti, bana haber verildiğine göre bazıları, diğerlerine benim kıraatim seninkinden daha iyidir diyor ve bu gibi hallerin küfre kadar varabileceğini söylüyordu. Bunun üzerine biz de Osman'a ne gibi bir tedbir düşündüğünü sorduk. O da herkesi bir kıraat üzerinde toplamak icap ettiğini söyledi. Biz de evet muvafiktır, seninle aynı görüşteyiz dedik."[205]

Mushaf nüshalarının çoğaltılması için kurulan komisyon münasebetiyle İbn Mes'ûd'un Hz. Osman ve Zeyd b. Sabit'e karşı muhalif bir tavır takındığına dair bazı rivâyetler, Şiî müellifler tarafından istismar edilmiştir. Bu kişiler, eserlerinde Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Osman'ı eleştirdiğine dair abartılı rivâyetlere yer vermektedirler.

Buna göre, Abdullah b. Mes'ûd'un, Hz. Osman'ı ta'riz için her Cuma günü Kûfe'de açıkça şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Sözün en doğrusu Allah'ın kitabıdır. En güzel kılavuzluk Hz. Muhammed'in kılavuzluğudur. (Din konusundaki) işlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanıdır. Sonradan ortaya çıkan her şey bid'attir, her bid'at dalalettir ve her dalalet ateştedir."[206] İbn Mes'ûd, bu ta'rizini çok sürdürdüğünden Velid b. Ukbe ona, bu tavrından vazgeçmesini söyledi. O, bu hareketinden vazgeçmeyince Ukbe, durumu Hz. Osman'a bildirdi. Hz. Osman da onu Medine'ye göndermesini istedi.[207]

Şîa kaynaklarında Abdullah b. Mes'ûd'un, "Osman'ın, bir sineğin kanadı kadar Allah katında değeri yoktur" dediği nakledilmektedir.[208] Dahası bu kaynaklarda İbn Mes'ûd'un, Hz. Osman'ı çok eleştirdiği ve onu tekfir ettiğine dair rivâyetlere de yer verilmektedir.[209]

---

204 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 266-67.

205 Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Kitabu'l-Mesâhif*, Mısır 1355/1936, 22; Cerrahoğlu, 73.

206 Bu hadîsin değişik varyantları için bkz. İbn Hibban, I, 186; Ebû Dâvûd, "Sünne", 6 (V, 14-15); İbn Mace, "Mukaddime", 6 (I, 15-16); Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 158.

207 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 279-80; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 42.

208 Bu ve buna benzer rivâyetler için bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 279-80; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 41-42.

209 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406.

Hz. Osman'ın ise Abdullah b. Mes'ûd'a, bu muhalif tavrından ve Medine'ye dönüş yolculuğunda Ebû Zer el-Ğıfarî'nın cenaze namazını kıldığından dolayı bazı cezalar uyguladığı rivâyet olunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Şiî müelliflere göre, Halife Osman, Abdullah b. Mes'ûd'un Mushaf'ını yakmış, onun kıraatini tanımamış ve onu muhalif tavrından dolayı kırbaçlayıp yaralamış ve o, bu yaralar neticesinde ölmüştür.[210] Yine bu müelliflerin naklettiği başka rivâyetlere göre de Hz. Osman İbn Mes'ûd'a ağır hakaretlerde bulunmuş ve kaburga kemiklerini kırıncaya kadar onu dövmüştür.[211]

Bazı rivâyetlere göre daha sonra Hz. Osman Abdullah b. Mes'ûd'u son hastalığında ziyaret etmiş. Ona "Hangi şeyden şikâyet ediyorsun?" diye sormuş. İbn Mes'ûd, "Günahlarımdan" diye cevap vermiş. Hz. Osman ona, "Neyi arzuluyorsun?" demiş. O "Rabbimin rahmetini" demiş. Hz. Osman "Sana doktor çağırayım mi?" diye sormuş. O, "Doktor benim hastalanmamı istedi" diye cevap vermiş. Hz. Osman "Sana atıyye verilmesi için emir vereyim mi?" diye sormuş. O "Ben muhtaç olduğum sıralarda beni ondan alıkoydun. Ondan müstağni olduğum sırada ise bana veriyorsun?" diye cevap vermiş. Osman "Senin çocuklarına kalır" deyince, İbn Mes'ûd "Yüce Allah onları rızıklandırır" demiş. Osman, "Ey Abdurrahman'ın babası! Benim için af dile" demiş. O "Benim hakkımın senden alınması için Allah'a yalvarıyorum" diye cevap vermiş. Hz. Osman'a olan kızgınlığından dolayı Abdullah b. Mes'ûd, Ammâr'a, Hz. Osman'ın kendisinin cenaze namazını kılmaması için vasiyet etmiş.[212]

Hz. Osman'ın Zeyd b. Sabit başkanlığında kurulan komisyonun kıraatini esas alıp diğer Mushafları yakmasını hoş karşılamayan Abdullah b. Mes'ûd'un halifeye muhalif davrandığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Ancak İbn Mes'ûd'un, Hz. Osman'ı tekfir ettiği hiçbir sahîh rivâyet ile sabit değildir. Rivâyet ehli alimler İbn Mes'ûd'un hiçbir vakit Hz. Osman'ı tekfir etmediğini onun aleyhinde konuşmadığını beyan ederler.[213]

b- Ebû Zer Meselesi

Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın Ebû Zerr'i önce Şam'a sürgün ettiğini daha sonra Muaviye ile aralarında tartışma çıkınca, onu Medine'ye çağırdığını ve sonra da oradan Rebeze'ye sürgün ettiğini ileri sürmektedir.[214]

Şîa kaynaklarının naklettiği rivâyetlere göre, Hz. Osman ile Ebû Zer arasındaki tartışmalar şu şekilde gelişmiştir:

---

[210] et-Tûsî, *Tecrîd*, 256; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406; Henri Laoust, 314.

[211] Geniş bilgi için bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 281-82; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 40; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 295.

[212] Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 295.

[213] Bkz. İbn Abdilberr, III, 993; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 41; Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 291.

[214] Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 293-95; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 54-56.

Halife Osman, Mervan b. el-Hakem'e bazı mallar, Haris b. el-Hakem b. el-Ebî'l-'Âs'a üç yüz bin dirhem ve Zeyd b. Sabit'e bin dirhem verdiğinde Ebû Zer, "Mal biriktirenleri acıklı bir azap ile müjdele" diyerek şu âyet-i kerimeyi okudu: *"Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele!"*[215] Bunun üzerine Mervan, Ebû Zerr'i Hz. Osman'a şikâyet etti. O da kölesi Nail'i Ebû Zerr'e göndererek bu hareketlerinden vazgeçmesini söyledi. Ebû Zer ise, "Osman beni Allah'ın kitabını okumaktan ve O'nun emirlerini terk edenleri ayıplamaktan mı men ediyor? Vallahi benim için Osman'ı darıltmak karşılığında Allah'ı hoşnut etmek, Osman'ın hoşnut olması mukabilinde Allah'ın hışmına uğramaktan daha sevimli ve daha hayırlıdır" dedi. Hz. Osman onun bu cevabından hiddetlenmiş ise de sabretmişti.[216]

Bir gün Hz. Osman, devlet başkanının (imâm) Beytülmâl'den borç para alıp bilâhare ödemesinde bir sakıncanın olup olmadığını sordu. Ka'bu'l-Ahbâr, "Bunda bir sakınca yoktur" deyince Ebû Zer ona, "Ey Yahudi'nin oğlu! Dinimizi sen mi bize öğreteceksin?" dedi. Hz. Osman, "Bize eziyetin ve arkadaşlarımıza ta'rizin haddi geçti. Kalk, Şam'a git" dedi. Onu Şam'a sürgün etti.[217]

Ebû Zer Şam'a gittikten sonra Muaviye'nin yaptığı işlere karşı geliyordu. Muaviye ona üç yüz dinar gönderdi. Ebû Zer kabul etmedi, ona geri çevirdi. Muaviye Şam'da "Hadra" isimli sarayı inşa ettiğinde, Ebû Zer ona, "Ey Muaviye! Bunu Allah'ın malından inşa ettinse hareketin hıyanettir, kendi malından inşa ettinse israftır" dedi. Yine Ebû Zer, "Vallahi benim bilmediğim bazı işler oldu. Bu işler ne Allah'ın kitabında ne de onun Peygamberinin sünnetinde bulunmaktadır..." derdi. Muaviye'ye, Ebû Zerr'in bu çeşit sözleri iletilip, "Ebû Zer Şam'da sizin için bozgunculuk ediyor" denildiğinde, o, durumu Hz. Osman'a bildirdi.

Buna cevap olarak Hz. Osman, Muaviye'ye, "Cundeb'i (Ebû Zerr'i) en kaba ve en kambur bir bineğe bindirip bana gönder" dedi. Muaviye de, Ebû Zerr'i sırtındaki kamburdan başka üzerinde bir şey olmayan yaşlı bir deveye bindirip gece ve gündüz onunla yürüyüp eşlik edecek kişiler ile birlikte Medine'ye gönderdi. Ebû Zer son derece sefalet ve zahmet içinde Medine'ye vardıktan sonra Hz. Osman ona adam göndererek istediği yere gitmesini söyledi. Ebû Zer Mekke'ye gitmek istediyse de bu talebi reddedildi. Bunun üzerine Kudüs'e gitmek istedi. Fakat bu dileği de Hz. Osman tarafından kabul edilmedi. Bu defa Ebû Zer Kûfe veya Basra'ya gönderilmesini talep etti, fakat bu talebi de reddedilerek Rebeze'ye gönderildi ve vefatına kadar orada kaldı.[218]

---

[215] Tevbe, 9/34.

[216] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 293-294; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 54.

[217] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 294; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 54; Hillî, *Nehcu'l-Hak,* 298. Ayrıca bkz. Ya'kûbî, II, 171; Mes'ûdî, *Murûc,* II, 344.

[218] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 294-95; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 55; Hillî, *Nehcu'l-Hak,* 298-99.

Vâkıdî'nin rivâyet ettiğine göre, Ebû Zer Hz. Osman'ın huzuruna girdiğinde Hz. Osman ona, "Allah senin gözünü aydın kılmasın ey Cuneydib! (Cundebcik)"[219] dedi. Ebû Zer ise ona, "Benim adım Cundeb'dir. Rasûlullah beni Abdullah olarak adlandırdı. Rasûlullah'ın koyduğu bu ismi kendi adıma tercih ettim" dedi. Hz. Osman ona, 'Allah cimridir, Allah fakirdir ve biz zenginiz' dediğimizi iddia eden sen misin?" diye sordu. Ebû Zer, "Şayet böyle bir iddianız olmasaydı Allah'ın malını O'nun kullarına harcardınız" dedi.[220]

Ebû Zer, Hz. Osman ile tartışırken Rasûlullah'ın şöyle dediğine şahitlik ettiğini söyledi: "Ebû'l-'Âsoğulları'nın sayısı otuza ulaşırsa malı (kendi aralarında) dönüşümlü kılarlar, Allah'ın kullarını köle edinirler ve Allah'ın dinini de dengesiz (bozuk) kılarlar. Sonra Allah kulları onlardan kurtarır." Bunun üzerine Hz. Osman yanındakilere, "Rasûlullah'tan böyle bir şey duydunuz mu?" diye sordu. Oradakiler, "Duymadık" dediler. Hz. Osman, "Yazıklar olsun sana ey Ebû Zer! Sen Rasûlullah'a yalan mı isnat ediyorsun?" dedi ve Hz. Ali çağırılarak ondan Hz. Peygamber'in böyle bir söz söyleyip söylemediği soruldu. Hz. Ali ise Rasûlullah'ın, "Gök kubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur"[221] dediğini işittik, dedi.[222]

Hz. Osman ile Ebû Zer arasında sert tartışmaların olduğuna dair rivâyetler nakleden Şiî müellifler, bu tartışmaların neticesinde Hz. Osman'ın, halkın Ebû Zer ile konuşmasını yasakladığını, Hz. Ali'nin ise Ebû Zerr'i savunduğu ve bu konuda Hz. Osman ile tartıştığını belirtmektedirler. Neticede Hz. Osman'ın Ebû Zerr'i Rebeze'ye sürgün ettiğini ve vefat edinceye kadar orada kaldığını kaydetmektedirler.[223]

Şiî müellifler, Hz. Osman'ın Ebû Zerr'i özellikle Rebeze'ye sürgün ettiğinin altını çizmektedirler. Ebû Zer, gerçeği söylediğinden Hz. Osman'ın onu, Muaviye'nin şikâyeti üzerine Şam'dan Medine'ye getirdiğini; doğru ve açık sözlü olduğundan da ikinci kez Medine'den Rebeze'ye sürgün ettiğini ve Hz. Osman'ın bu konuda Muaviye'nin isteğine göre hareket ettiğini belirtmektedirler.[224]

İbn Sa'd ve Kâdî Abdulcebbâr, Ebû Zerr'in kendi isteğiyle Rebeze'ye gittiğini kaydetmektedirler.[225]Rivâyet olunduğuna göre Ebû Zer Hz. Osman'a şöyle der: "Medine'den çıkıp gitmeme izin verir misin? Zira Rasûlullah Medine evlerinin Sel' dağı eteklerine vardığında

---

[219] Ebû Zerr'in asıl adı Cundeb b. Cunâde'dir. Bkz. İbn Sa'd, IV, 219. Cuneydib ise Cundeb'in ism-i tasğiridir, Cundebcik demektir. Ayrıca "çekirgecik" anlamına da gelebilmektedir.

[220] Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 295-96; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 55-56; Hillî, *Nehcu'l-Hak,* 299-300.

[221] Bu hadîs için bkz. İbn Mace, "Mukaddime", 11 (I, 55); Tirmizî, "Menâkıb", 36(V, 669).

[222] Ya'kûbî, II, 172; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 295-96; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 55-56; Hillî, *Nehcu'l-Hak,* 299-300.

[223] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 293-300; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 54-59; a.mlf, VIII, 252-262; Hillî, *Nehcu'l-Hak,* 298-301; Şiblî, *Asr-ı Saadet,* IV, 294-99.

[224] Mustafavî, 266; Henri Laoust, 314.

[225] İbn Sa'd, IV, 227; Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî,* XX/2, 54; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 52.

buradan çıkıp gitmemi emretmiştir." Bunun üzerine Hz. Osman ona Medine'den çıkma iznini vermiş, o da Rebeze denilen yere gidip konaklamış ve orada bir mescid inşa etmiştir.

Bir rivâyete göre, Ebû Zer Şam'dayken Muaviye onu Hz. Osman'a şikâyet etmiş, Hz. Osman da Ebû Zerr'i Medine'ye çağırtarak ona, Medine'den Şam'a niçin gittiğini sormuş. Ebû Zer ona şu cevabı vermiştir: "Rasûlullah bana, 'Medine'nin umranı (bayındırlığı) falan noktaya vardığı zaman buradan çık!", buyurmuştu. Onun için ben de Medine'den çıktım." Bunun üzerine Hz. Osman, "O halde Şam'dan sonra hangi yeri seversin" diye sordu. Ebû Zer, Rebeze'yi sevdiğini söylediğinden Hz. Osman da, oraya gidebileceğini söyledi.[226]

Buna karşılık Ya'kûbî[227] ve muhtemelen ondan faydalanan Mes'ûdî,[228] onun Mekke, Basra, Kûfe veya Dımaşk'a gitmeyi arzu ettiğini, ancak Hz. Osman'ın bunu kabul etmediğini ileri sürmektedirler. Ebû Zerr'in Rebeze'ye halife ile aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle gittiği kesin olmakla birlikte, burayı hangisinin uygun gördüğü tespit etmek çok zor görünmektedir.[229]

Hz. Osman'ın Ebû Zerr'e Rebeze'ye giderken bir miktar deve ile iki hizmetçi verdiği, ayrıca günlük hesabıyla atâ bağladığı ve Ebû Zerr'in Medine'den uzak kalıp bedevî adetlerine alışmaması için Medine'ye gidip geldiği nakledilir.[230]

Ebû Zer, H. 32 yılının Zilhicce ayında Rebeze'de vefat etti. Cenaze namazını, bir kafile ile birlikte oradan geçmekte olan Abdullah b. Mes'ûd'un kıldırdığı söylenir.[231] Şiî müellifler Hz. Osman'ın, Ebû Zerr'i defnettiğinden dolayı Abdullah b. Mes'ûd'a kırk kamçı vurduğunu nakletmektedirler.[232]

Ebû Zerr'in, Rebeze'ye gitmesi ile ilgili olarak Şîa'nın naklettiği rivâyetler ile Hz. Osman'ı savunan müelliflerin naklettikleri rivâyetler arasında esas itibariyle büyük bir fark yok gibidir. Aradaki en esaslı fark, birinde Ebû Zerr'in kendi isteğiyle Rebeze'ye nakledilmesi, ikincisinde onun sürüldüğünün söylenmesidir.

Gerek Mu'tezile gerekse Ehl-i Sünnet ekolüne mensup bazı alimler Hz. Osman'ın bir devlet başkanı olarak dini bir maslahat ve müslümanları birbirine düşüren fitneden sakınmak amacıyla, Ebû Zer gibi bir sahâbîyi Rebeze'ye göndermesinin bir haksızlık sayılamayacağına dair

---

226 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 52-53; Şiblî, *Asr-ı Saadet*, IV, 294. İbn Sa'd, Medine binalarının Sel' dağı eteklerine vardığında buradan çık, şeklinde bir rivâyet nakletmektedir. Bkz. İbn Sa'd, IV, 226.

227 Ya'kûbî, II, 172.

228 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 345.

229 Abdullah Aydınlı, "Ebû Zer el-Gıfârî", *DİA*, X, 267.

230 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 115.

231 Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, IV, 232-35; et-Taberî, *Tarîh*, IV, 308-309; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 133-34; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 295-96.

232 Hillî, Nehcu'l-Hak, 295.

kanaatlerini belirtmektedirler.[233] Zira Ebû Zer, sözü gayet sert ve ağır söyler, ashâba şiddetli ta'rizlerde bulunarak onların Hz. Peygamber'e verdikleri söz üzerinde durmadıklarını ve sebat etmediklerini belirtir ve bu mütalaasında tek kalırdı. Bunun neticesi olarak Hz. Osman onun Medine'den çıkmasını daha uygun görmüş, bunda hem Ebû Zer, hem ashâb namına, hem de din namına menfaat bulunduğuna karar vermişti.[234]

Ebû Zer, *"Altın ve gümüşü Allah yolunda sarf etmeyip biriktirenleri"*, *"elem verici bir azap ile korkutan"* âyetlere[235] dayanarak diğer sahâbîlerin aksine, ihtiyaç fazlası malın, Allah yolunda harcanması gerektiğini savunur. Halbuki ashâbın bir kısmı bu âyetlerin zekât âyetleriyle neshedildiğini, bir çoğu ise bunların zekât vermeyenleri hedef aldığını söylüyordu. Hz. Ali, âyetlerin, 4.000 dirhemden fazla olan malı Allah yolunda harcamayarak biriktirenler hakkında indiğini ifade etmekteydi.[236] Ebû Zerr'in bu konudaki ictihâdında, yalnız kalanlardan olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Zerr'in bu görüşü doğru kabul edilseydi hiçbir müslümanın miras bırakmaması icap ederdi. Halbuki Ensâr ve Muhâcirin'den birçok sahâbî, Hz. Peygamber döneminde mal sahibi idiler. Nitekim Peygamberler içinde de mal sahibi olanlar vardı. Sonra Kur'an-ı Kerim, mirasları taksim etmiştir. Mirasın taksimi, mal bırakılmasına bağlıdır. O halde mal sahibi olmak, İslâmiyet'e göre, istenmeyen veya fena görülen bir husus değildir.[237]

Ebû Zerr'in bu kanaate varmasının nedeni olarak onun Hz. Osman döneminde İslâm devletinin gelirlerinin çoğalması sebebiyle yaşanan bolluk ve refaha uyum sağlayamamasını gösterenler[238] olduğu gibi, onun bu hareketini siyasî bir tavır olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.[239]

c- Ammâr b. Yasir

Şîa kaynakları, ilk müslümanlardan olan ve İslâm uğruna ailece işkence gören Ammâr b. Yasir'i, gerek Rasûlullah'ın sağlığında gerekse daha sonraki dönemlerde Hz. Osman'ın şiddetli bir muhalifi olarak göstermeye çalışmaktadır. Özellikle halifeliği döneminde Hz. Osman'ın ailesi Ümeyyeoğulları'na görev ve bağışta bulunduğu sırada Ammâr'ın ona şiddetli bir şekilde muhalefet ettiğine ve onun bu tür icraatlarına karşı koyduğuna dair abartılı rivâyetler nakletmektedir.

---

233 Geniş bilgi için bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, VIII, 263-64; A.Cevdet Paşa, I, 421-22; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 295

234 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 295.

235 et-Tevbe, 9/34, 35.

236 Kurtubî, VIII, 124-125; Aydınlı, 268.

237 Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâc*, VI, 273-76; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 297.

238 Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. Cevdet Paşa, I, 417-21; Algül, *İslâm Tarihi*, II, 400-404.

239 Aydınlı, 268.

Bu yüzden Hz. Osman'ın, Ammâr b. Yasir'i fıtık oluncaya kadar dövdüğü; Ammâr'ın da onu eleştirdiği, onun düşmanlarına iltihak ettiği ve Hz. Osman hakkında "Onu kafir olarak öldürdük" dediği bu kaynaklarda nakledilmektedir.[240]

Şîa'nın ve Hz. Osman'ın muhaliflerinin dayandıkları rivâyetlere bakılırsa Ammâr'a dayak atılmasının sebepleri muhteliftir. İbn Hişâm el-Kelbî'nin Ebû Mihnef'ten rivâyet ettiğine göre Medine'deki Beytülmâlde, içinde mücevher ve süs eşyası bulunan bir sepet vardı. Osman ailesi için ondan süs eşyası aldı. İnsanlar bu konuda onu eleştirdiler. Aleyhine konuşarak onu kızdırdılar. O, "Bazı kişilerin burunları yere sürtünse de bu fey'den ihtiyaç duyduğumuzu alacağız" dedi. Hz. Ali, "O zaman bunu yapmaktan men edilirsin. Seninle onun (o fey'in) arasına girilir" dedi. Ammâr ise, "Allah'ı şahid tutun ki bu konuda ilk olarak benim burnum yere sürtünecektir" dedi. Hz. Osman, "Ey Yasir'in oğlu bana karşı bu cüreti nasıl gösterirsin?" diyerek "Onu yakalayın" diye emir verdi. Daha sonra Osman içeri girerek Ammâr'ı bayılıncaya kadar dövdü. Sonra çıkartıldı. Ümmü Seleme'nin evine taşındı. Öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamadı. Ayıldığında abdest alıp namaz kıldı, sonra, "Allah'a hamd olsun, bu Allah yolunda eziyet edildiğimiz ilk gün değildir" dedi. Ammâr Benî Mahzûm'un antlaşmalısı olduğundan Hişâm b. Velid b. Muğire Hz. Osman'a, "Ey Osman! Ali'ye karşı bir şey demedin, fakat bize karşı cüret göstererek kardeşimizi dövdün, onu ölecek hale getirdin. Vallahi Ammâr ölürse ona karşı Emevîlerden büyük bir adamı öldürürüm!" dedi. Hz. Osman bu sözlerden hiddetlenerek Hişâm'ı kovdu...Ümmü Seleme Ammâr'ın başına gelen bu durumdan müteessir oldu. Bu durum Hz. Aişe'ye iletildiğinde o, Ammâr'a yapılanlara kızdı ve Rasûlullah'ın saçından bir miktarı, bir ayakkabısını (nalin) ve giysilerinden birini çıkararak "Daha Peygamberinizin saçı, elbisesi ve ayakkabısı eskimeden ne çabuk onun sünnetini terk ettiniz?" dedi.[241]

Başka bir rivâyete göre Hz. Osman'ın Ammâr'ı dövme nedeni olarak, Hz. Osman'ın bir gün yeni kazılmış bir kabir görmesi, bu kabrin kime ait olduğunu sorunca Abdullah b. Mes'ûd'un kabri olduğunun haber verilmesidir. Buna göre Hz. Osman İbn Mes'ûd'un ölümünü kendisinden sakladığı için Ammâr'a kızmış ve ona şiddetli bir dayak atarak fıtık olmasına sebep olmuştur.[242]

Daha başka bir rivâyete göre bir gün Mikdad, Ammâr, Talha, Zübeyr ve Rasûlullah'ın ashâbından başkaları bir mektup hazırlayarak Hz. Osman aleyhindeki şikâyetleri sayıp dökmüşler, Hz. Osman'a muhalefet edeceklerini bildirmişler, Ammâr bu mektubu alarak Hz. Osman'a gelmiş, mektubun bir kısmını okumuş, Hz. Osman "Bunların içinden bana karşı cüret gösterebilen sen misin?" demiş. Ammâr, "Hayır, en uysalı benim!" cevabını vermiş, fakat Hz. Osman, "Ey Sümeyye'nin oğlu, yalan söylüyorsun!" demiş. Ammâr da, "Ben hem Sümeyye'nin hem de

---

240 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 406; a.mlf., *Nehcu'l-Hak*, 296; Zencânî, III, 49.

241 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 289-90; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 49. Ayrıca bkz. Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 296.

242 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 290; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 50.

Yasir'in oğluyum" diye karşılık vermiş. Hz. Osman adamlarına Ammâr'ı yakalamayı emretmiş, bunlar da Ammâr'ı ellerinden, ayaklarından yakalayarak uzatmışlar, Hz. Osman ayaklarıyla Ammâr'ı tepmiş, Ammâr zayıf ve yaşlı olduğu için bayılmış ve fıtık olmuştu.[243]

Ammâr'ın hakaret gördüğünü, dayak yediğini, fıtık olduğunu isbat için ileri sürülen rivâyetler bunlardır. Şayan-ı hayret olan nokta, münferit ve tek bir hadiseye ait olan sebepler, birbirinden büsbütün ayrı ve birbirine benzerlikleri olmadığından aralarındaki münasebeti bulmak imkansızdır. Ammâr'ın bu sebeplerden her biri için, ayrı ayrı dayak yediği rivâyet olunmadığına göre Hz. Osman'ın muhaliflerinin nokta-i nazarından da, onun ancak bir kere dayak yediğini kabul etmek gerekiyor. Çünkü muhalifler arasındaki ihtilaf, dayağın kaç kere atıldığı üzerinde değil, yalnız dayağın sebebi üzerindedir. Bu rivâyetleri ya doğru telakki etmek, yahut doğru olmadığını söylemek icap ediyor. Buna hüküm vermek için râvileri nazar-ı itibara almak, bunların itimada değer kimse olup olmadıklarını ortaya koymak gerekiyor. Râviler ise hiçbir surette itimada şayan değildirler. İçlerinde bütün hadîsçiler nazarında yalancı olmakla tanınmış olanlar vardır. Kelbî bunların arasındadır.[244]

Ayrıca Hz. Osman'ı bu konuda savunan alimler, Hz. Osman'ın Ammâr'ı dövdüğü isbat edildiği takdirde bile, bir devlet başkanının gerek gördüğünde, bazı kişileri terbiye amacıyla dövebileceğini söyleyerek bunun Hz. Osman için bir noksanlık teşkil edemeyeceği görüşündedir.[245]

Daha sağlam ve itimat edilir râvîlerin rivâyetine göre Hz. Osman, bu meseleden şu şekilde söz etmiştir: "Sa'd ve Ammâr bana haber göndererek, 'Senin yaptığın bazı işleri müzakere etmek istiyoruz', dediler. Onlara cevaben, meşguliyetim dolayısıyla şimdilik gitmelerini ve tayin ettiğim bir günde gelmelerini söyledim. Sa'd, söylediğim sözü dinleyerek gitti. Ammâr ise gitmek istemedi. Kendisine bir adam göndererek aynı cevabı tekrar ettim. Yine gitmek istemedi. Onun inat ettiğini gören adamım, benden emir almaksızın onunla didişmiş. Vallahi, ben bir şey için emir vermedim ve böyle bir şeyin vukuuna razı olmadım. Ben buradayım. Ammâr isterse gelsin, kısas istesin."[246]

Şiî müellifler, Ammâr'ın Hz. Osman'ı tekfir ettiğine dair rivâyetler nakletmektedirler. Bu rivâyetlerden birine göre, Ammâr'ın şöyle dediği iddia edilmektedir: "Üç kişi Osman'ın küfrüne şahitlik ediyorlar. Ben de onların dördüncüsüyüm. Bu dört kişinin en kötüsüyüm. Zira Yüce Allah,

---

243 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme,* IV, 290-91; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 50; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 306-307.

244 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 307.

245 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 48; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 308.

246 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 48.

şöyle buyurmaktadır: *"Kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmezse işte onlar kafirlerin ta kendileridir"*[247] Ben Osman'ın, Allah'ın indirdikleri ile hükmetmediğine tanıklık ediyorum.

Zeyd b. Erkam'a dayandırılan rivâyetlere göre, Ammâr b. Yasir'e, "Siz hangi sebeplerden dolayı Osman'ı tekfir ediyorsunuz?" denilmiş; o, üç şeyle diyerek bu sebepleri şöyle sıralamış: Malı zenginler arasında dönüp dolaştırması, Rasûlullah'ın ashâbı olan Muhâcirleri, Allah ve Rasûlü ile savaşanlar mesabesine koyması ve Allah'ın kitabıyla amel etmemesi ile.[248]

Huzeyfe'ye dayandırılan rivâyete göre ise, Ammâr'ın şöyle dediği ileri sürülmektedir: "Allah'a hamd olsun ki, Osman ile ilgili hiçbir şey konusunda şüphe içinde değilim. Ancak onu öldüren hakkında kuşku içerisindeyim. Acaba bir kafir mi diğer kafiri öldürdü? Yoksa kendisini fitnenin içerisinde bulan, iman bakımından en faziletli bir mü'min mi onu öldürdü?"[249]

Şiî müellifler, Ammâr'ın Hz. Osman'ı tekfir ettiğine dair yukarıda aktarılan şayan-ı hayret rivâyetler nakletmekle birlikte Hz. Hasan ve Hz. Ali'nin bu konuda Ammâr ile tartışmalarını da farklı yorumlamaktadırlar. Zira rivâyet olunduğuna göre, Ammâr, Hz. Osman'ın aleyhinde ileri geri söz söyleyerek, ezcümle onun küfründen bahsetmiş, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, onun bu sözünden müteessir olarak bu sözleri reddetmiş ve onunla tartışmış, hatta Ammâr'ı babasının yanına götürerek Ammâr'ın sözünü ona anlatmış. Hz. Ali de Ammâr'a, "Sen Osman'ın iman ettiği Allah'ı inkar mı ediyorsun?" diye bir soru sormuş, bunun üzerine Ammâr susmuş.[250]

Bu rivâyet sahîh olarak kabul edildiği takdirde, Hz. Ali'nin Ammâr'ın sözünden hoşnut olmadığını göstermektedir. Nitekim meşhur Mu'tezile kelâmcısı Kâdî Abdulcebbâr da bu şekilde anlamaktadır. Ne var ki ona cevap veren Şiî alim Şerif el-Murtezâ, Hz. Ali'nin bu konuda takıyye yaptığını Ammâr'ın da onun amacını anlayarak sustuğunu belirtmektedir.[251]

Ammâr b. Yasir'in, Hz. Osman'ın aleyhinde bulunduğu, hatta onu tekfir ettiği sahîh olduğu varsayıldığı takdirde bile, bu bir telakki ve ictihâd meselesidir. Onun bu telakkide münferit olduğu görülür. Çünkü ashâb, bu telakki üzerine ittifak etmiş olsalardı Hz. Osman'ı ya derhal hal' ederler, yahut diğer bir zat etrafında birleşirler ve ona cezasını verirlerdi. Halbuki Hz. Osman'ın muhalifi olmayan ilim adamlarından hiçbiri, Ammâr'ın Hz. Osman aleyhinde böyle bir söz söylemiş olduğunu kabul etmez.

Hz. Osman ile Ammâr arasında Şîa'nın ve muhaliflerinin bahsettikleri böyle bir macera vuku' bulmadığını isbat edecek kuvvetli bir delil, Hz. Osman'ın H. 35 senesinde vilâyetlerde tahkikat yapmağa memur ettiği zevat arasında Ammâr b. Yasir'in de zikredilmesidir. Tahkikata

---

247 el-Mâide, 5/45.
248 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 50-51; Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 297.
249 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 51.
250 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 54; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 48; Ömer Rıza Doğrul, V, 307.
251 Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 292; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 48-51.

memur edilenler; Kûfe'ye giden Muhammed b. Mesleme, Basra'ya gönderilen Üsâme b. Zeyd, Şam'a gönderilen Ubeydullah b. Ömer ve Mısır'a gönderilen Ammâr b. Yasir'dir. Hepsi de tarafsızlıklarıyla, itidalleriyle herkesin nazarında haiz oldukları itimat ve hürmetle, hiçbir suiistimale iştirak etmemiş, hiçbir töhmetle itham edilmemiş olmakla tanınmış idiler. Bu zatlardan birisi Hz. Osman aleyhtarı veya Hz. Osman aleyhtarlarının taraftarı olmakla tanınmış olsaydı, onun tahkikata memur edilmesi tasavvur edilemezdi. Bilhassa Ammâr'ın o zamanki karışıklıkların en mühim merkezi olan Mısır'a gönderilmesine ve oradaki vaziyeti tetkik etmesine müsaade edilmezdi. Taberî, Ammâr b. Yasir'in Mısır'a gönderildiğini gayet sarih bir surette anlatıyor.[252] Ammâr'a böyle mühim bir görevin verilmesi onun tamamıyla tarafsız olduğunu, onunla Hz. Osman arasında herhangi bir husumet ve düşmanlık bulunmadığını ifade ve isbat ediyor. Aksi takdirde Hz. Osman'ın onu bu kadar mühim bir işe tayin etmesine imkan yoktu.[253]

10. Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler ve Vefatı

İslâm tarihinin önemli kaynaklarından hadîs, tabakât ve terâcim eserlerinde Hz. Osman'ın haya sahibi olduğuna ve bu niteliği ile ümmetin seçkin kişileri arasına girdiğine dair rivâyetler zikredilmektedir.[254] Şiî müellifler, Hz. Osman'ın temayüz ettiği bu vasfı ile ilgili rivâyetleri zayıf ve uydurma olduğunu söyleyerek Hz. Osman'ın bu faziletini buharlaştırmaya çalışmaktadırlar.

Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Rasûlullah (s.a.), benim evimde iki uyluğunu yahut iki baldırını açmış olarak yatıyordu. Derken Ebû Bekir kapıya gelip izin istedi. Rasûlullah bulunduğu bu durum üzere iken ona içeri girme izni verdi onunla bir müddet konuştu. Sonra Ömer gelip izin istedi. Rasûlullah yine o hal üzere iken Ömer'e de içeri girme izni verdi. Onunla da konuştu. Sonra Osman izin istedi. Bunun üzerine Rasûlullah kalkıp oturdu, elbisesini düzeltti. Osman içeri girip çıktığında Aişe, Rasûlullah'a hitaben "Ebû Bekir içeri girdi, fakat onun için ferahlanmadın ve aldırış etmedin. Sonra Ömer içeri girdi, ona da güleryüz göstermedin ve aldırış etmedin. Sonra Osman içeri girdi. Hemen oturdun elbiseni düzelttin" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah, 'Ben kendisinden meleklerin haya ettiği kişiden haya etmeyeyim mi?' dedi."[255]

Şiî yazar el-Eminî, üçüncü halifenin fiillerine, sözlerine ve diyaloglarına iyi bakıldığında, bırakın onun insanların en hayalısı olduğunu, bu iddiayı destekleyen bir emarenin bile bulunamayacağını söylemektedir. Ayrıca yazar kendisini haklı çıkarmak için, Osman'ın Hz. Ali'ye, "Vallahi bana göre Mervan senden daha üstündür?" dediğini ve Osman'ın birçok sahâbîye sövdüğüne dair bazı rivâyetleri naklederek bu sözlerin bahsedilen haya ile asla uyum içerisinde olamayacağını belirtmektedir. Bunun yanı sıra el-Eminî, uyluğun avret olduğuna dair hadîsleri

---

252 Bkz. et-Taberî, *Tarîh*, IV, 341; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 155.

253 Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 308-309.

254 Bu konuda bkz. İbn Sa'd, III, 60; Ahmed b. Hanbel, VI, 62.

255 Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 3 (IV, 1866); el-Eminî, IX, 274-75. Yakın anlam ve lafızlar ile birlikte ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 71; VI, 62, 155, 167.

zikrederek yukarıda nakledilen hadîs ile *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de yer alan ve aynı anlama gelen hadîslerin uydurma olduğunu ifade etmektedir.[256] Bu hadîs, uyluk avretten değildir diyen Malikiler ile onlara muvafakat eden diğer bir takım ulemanın delillerindendir. Fakat Nevevî'nin de beyan ettiği gibi hadîs onlara delil olamaz. Çünkü râvî Hz. Peygamber'in uylukları mı, yoksa baldırları mı açık olduğunda şüphelenmiştir. Şüphe gösteren bir delil ise kat'i hüküm isbat etmez.[257] el-Eminî, hadîsi naklederken Müslim ve Ahmed b. Hanbel'i referans olarak göstermektedir. Halbuki Ahmed b. Hanbel'in bu konu ile ilgili naklettiği çoğu rivâyetlerinde uyluktan hiç söz edilmiyor.[258] Müslim'de ise râvî Rasûlullah'ın uylukları mı yoksa baldırları mı açık olduğu konusunda şüphelenmiştir. Fakat el-Eminî'nin eserinde, bu râvinin şüphesini ifade eden "veya" bağlacı değil; "ve" bağlacı kullanılmıştır. Bu bir tashih hatası olabileceği gibi yazarın kendisini haklı göstermek için kasıtlı bir tahrifi de olabilir.[259]

Şiî müellifler diğer ilk iki halifeyi bilgisiz kişiler olarak takdim etmeye çalıştıkları gibi, Hz. Osman'ı da bilgisiz ve Rasûlullah'ın öğretilerinden habersiz biri olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu konuda Hz. Osman'ı ateşten kurtaranın ne olduğunu bilmediğine dair yorumlar yapılmaktadır. Aşağıdaki rivâyet bu konuda delil olarak sunulmaktadır.

Rivâyet olunduğuna göre, Hz. Ömer, Osman b. Affan'ın yanından geçti ona selam verdi. Hz. Osman, onun selamını almadı. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yanına geldi ona, "Rasûlullah'tan sonra üzerimize inen bir musibetten seni haberdar edeyim mi?" dedi. Hz. Ebû Bekir, "O nedir?" dedi. Hz. Ömer, "Osman'ın yanından geçtim ona selam verdim. O selamımı almadı" dedi. Hz. Ebû Bekir, "Gerçekten öyle mi oldu?" dedi. Hz. Ömer, "Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onun elinden tutarak Osman'ın yanına geldiler. Ona selam verdiler. Osman selamlarını aldı. Ebû Bekir ona, "Ömer yanına gelmiş sana selam vermiş fakat sen onun selamını almamışsın öyle mi?" dedi. Osman, "Vallahi ey Rasûlullah'ın halifesi ben onu görmedim" dedi. Ebû Bekir "Sen ne düşünüyordun?" diye sordu. Osman, "Rasûlullah bizden ayrıldı. Fakat biz kurtuluş nasıldır? Ateşten kurtaran nedir?' sorularını ondan sormadık, diye düşünüyordum" dedi. Ebû Bekir, "Vallahi ben Rasûlullah'tan sordum o bana haber verdi" dedi. Osman, "O halde bizi rahatlat" dedi. Ebû Bekir, "Rasûlullah kopmaz ip (urvetu'l-vuska) olan 'lâ ilâhe illallah' tevhid kelimesine sarılınız buyurdu", dedi.[260]

Bu rivâyeti yorumlayan Şiî yazar el-Eminî, Peygamberlik döneminin başlangıcından Rabbine kavuşuncaya kadar Rasûlullah'ın gece gündüz ısrarla kelime-i tevhidi övdüğü ve anlattığı halde bu adamın (Hz. Osman'ın) kulağında ağırlık mı vardı? Yoksa bu altın değerindeki sözleri

---

256 Daha geniş bilgi için bkz. el-Eminî, IX, 277-87.
257 Bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, XV, 168; Ahmed Davutoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, X, 237.
258 Ahmed b. Hanbel, I, 71; VI, 155, 167.
259 Bkz. el-Eminî, IX, 274-275.
260 Ebû'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asakir, *Tarîhu Medineti Dımaşk*, Dımaşk 1982-1996, V, 387; el-Eminî, IX, 65.

dinleyip kulak mı asmıyordu? Şayet bu davetin esası olan sözlere kulak asmadıysa neye kulak asıyordu?... şeklinde sorular yönelterek Hz. Osman'ı eleştirmektedir.[261]

Sahîh-i Müslim'de rivâyet olunduğuna göre, bir kişi Hz. Osman'ı övdü. Mikdad kalkıp onun dizleri üzerine oturdu. Yüzüne çakıl dökmeye başladı. Hz. Osman "Ne yapıyorsun?" diye sordu. Mikdad, şöyle cevap verdi: "Rasûlullah, *'meddahları gördüğünüzde yüzlerine toprak serpin'* buyurmuştur."[262]

Bu hadîsi yorumlayan Şiî yazar Hillî, Mikdad'ın büyük bir mevkie ve iyi bir düşünceye sahip olduğunu söyleyerek bu davranışının sebebi olarak Hz. Osman'ın onun yanındaki derecesinin düşüklüğünü ve onun övgüyü hak etmediğini göstermektedir. Sahâbenin bir kısmı diğerini övdüğünü ve hiç kimsenin buna karşı çıkmadığını belirtmektedir.[263] Bu iki örnek Şiî müelliflerin hadîsleri ilk üç halife hakkında olumsuz bir şekilde yorumladıklarının göstergesidir.

Şahsiyetine yönelik bu eleştirilerin yanı sıra Şîa tarafından Hz. Osman hakkında yapılan eleştiri ve suçlamanın asıl sebebi, onun da selefleri olan ilk iki halife gibi hilâfet makamında oturmasıdır. Hz. Osman'a yapılan diğer eleştirilerin asıl nedeni ise yukarıda belirtildiği gibi Emevîlere yakınlık göstermesi ve onlara yüksek makamlar tahsis etmesidir. Şu kadar var ki, öteden beri ashâb, ictihâd konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerse de birbirlerini hatalı saymazlardı. Ama Hz. Osman zamanında, halk birbirini hatalı sayarak takbih etmeye başladı.[264] Bu da o dönemdeki fitne hareketine yol açtı.

Şiî müelliflere göre Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde meydana gelen fitne hareketi, onların dönemlerinde doğmamış; aksine Rasûlullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan olaylar sırasında ve ilk iki halife Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, karşılaştıkları yeni durumlar üzerine yapmış oldukları düzenlemeler nedeniyle bu fitnenin tohumları atılmıştır.[265]

Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın öldürülmesi sırasında sahâbenin gösterdiği tavırdan dolayı onların da yukarıda sıralanan eleştirilere katıldıklarını ve bu yüzden onu yardımsız bıraktıklarını kaydetmektedir. Şayet sahâbe onun ölümü hak ettiğine inanmasaydı, onu korurdu. Ona yardım etmekten geri durmak onlara caiz olmazdı. Bundan dolayı Hz. Ali, "Allah Osman'ı öldürdü ben de Allah'tan yana idim" (qatelehu'llâh ve ena me'ahu)[266] dedi. Öldürüldükten sonra üç gün bekletildi.

---

261 Bkz. el-Eminî, IX, 65-66.
262 Müslim, "Zühd", 14 (III, 2297).
263 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 304.
264 A. Cevdet Paşa, I, 432.
265 Hasan Abbas, 241.
266 Şiî müellif Şerif el-Murtazâ, Hz. Ali'ye atfedilen yukarıdaki sözü şu şekilde yorumlamaktadır: Allah Osman'ın öldürülmesine hükmedip rıza gösterdi. Ben (Hz. Ali) de onun öldürülmesini istiyordum. Buna karşılık İbn Kuteybe ve Kâdî Abdulcebbâr gibi alimleri ise bu sözü şu şekilde yorumlamıştır: "Yüce Allah beni ve diğer kulları öldüreceği gibi onu da öldürdü." Bu yorumlar için bkz. İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadîs*, 37; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 308-310; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 64, 66.

Onu defnetmediler. Şiîlere göre sahâbenin öfkesini yansıtan bütün bu tutumların, Osman'ın onlara uyguladığı zulüm ve verdiği zararın bir karşılığı olarak değerlendirilmesi gerekir.[267]

Bu konuda eleştiri dozunu arttıran Şiî müellif Hacûî, şu yorumu yapmaktadır: Sahâbenin Osman'ı yardımsız bırakması, hatta onu öldürüp asmaları ve kafirden başka kimseye yapılmayanı ona yapmaları onun, ta'n edilmesine hatta küfredilmesine ve lanetlenmesine bir delildir. Üç güne kadar onu defnetmediler. Sonra yıkamadan ve namazını kılmadan onu elbisesi ile birlikte gömdüler.[268]

Şiî müelliflerin bu konuda isbat etmeye çalıştıkları husus şudur: "Osman'ı öldürmek için başkalarını tahrik edenler sahâbîlerdir. Onların içerisinde en önce karar veren ise Hz. Aişe'dir."[269] Onlara göre, Halife'nin ölümüne sebep olanlar gerçek manada sahâbîlerden bazıları idi. Zira onlar şehirlere mektuplar göndererek onları halifeye karşı kışkırtıyorlardı. Hz. Aişe de insanların üçüncü halifeyi öldürmeleri için teşvik edenler arasında idi. Bundan dolayı onun ölüm haberini ilk duyduğunda, "Uzak olsun! Uzak olsun!" (bu'den ve suhkan) demiştir.[270]

Yukarıda Hz. Aişe ile Hz. Osman arasında geçen sert tartışmalar ile ilgili Şîa'nın naklettiği rivâyetler üzerinde durmaya çalıştık.[271] Bu konuda da Şîa kaynakları, en sert rivâyetleri nakletmeyi tercih etmektedir. Bu kaynaklarda rivâyet olunduğuna göre, Hz. Osman muhasara edildiğinde Hz. Aişe hacca gitmek üzere hazırlanmış. Mervan b. Hakem ona gelip, "Ey Mü'minlerin annesi, şayet (Medine'de) kalsan da hacca gitmesen ve bu adamı savunsan olmaz mı?" demiş. Hz. Aişe ona, "Ey Mervan! Sen arkadaşın hakkındaki kanaatimle ilgili şüphe içerisinde olabilirsin. Vallahi onu çuvallarıma koyup denize atmayı isterdim" demiş. Sonra çıkıp Mekke'ye gitmiş. İnsanlar Osman'ı öldürüp Ali b. Ebî Talib'e biat ettiklerinde, "Osman mazlum olarak öldürüldü" diyerek çıkıp onun için kan talebinde bulunmuş.[272]

Şûra ehli sahâbîlerden Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydillah, Zübeyr b. Avvâm ve Ali b. Ebî Talib gibi zatlar ile Hz. Osman arasındaki ilişkilerin gergin olduğunu ifade eden rivâyetlere, Şiî müellifler, özel bir önem atfederek nakletmektedirler. Bu rivâyetlere göre insanlar Hz. Osman'a karşı gelmeye başladıklarında Abdurrahman b. Avf'a gelerek, "Bu senin Muhammed ümmeti için seçip yaptığın iştir!" demişler. Bunun üzerine Abdurrahman, Hz. Osman'ın yanına gitmiş ve ona, "Ebû Bekir ve Ömer'in yaşayışları gibi yaşayasın diye seni öne geçirdim. Halbuki sen onlara muhalefet ediyorsun" demiş. Hz. Osman da, "Ömer Allah için akrabaları ile ilişkisini kesiyordu. Ben ise Allah için akrabalarımla ilişkimi sürdürüyorum. Bunun üzerine Abdurrahman,

---

267 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 62; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 407.
268 Hacûî, *Tarîk*, 481.
269 el-'Âmilî, *Şîa der Tarîh*, 150.
270 Tabâtabâî, *eş-Şîa*, 36.
271 Bkz. "Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in Diğer Hanımları ile Diyaloğu" adlı başlık.
272 İbn Şâzân, 264.

"Ben de Allah için seninle ebedi olarak konuşmayacağım" demiş ve Abdurrahman ölünceye kadar Osman ile konuşmamıştır.[273] Bu rivâyeti nakleden Şiî tarihçi Mustafavî, Hz. Osman'ın halifeliği ilk olarak onaylayan Abdurrahman'ın "Ebû Bekir ve Ömer'in yaşayışları gibi hareket edesin diye seni takdim ettim" dediği şûra görüşmelerinde de "Ey Osman! Sen bu işi yüklenirsen, Allah'ın kitabı, Rasûlü'nün sünneti ve ondan sonraki iki halifenin sîreti ile amel edeceğine söz verir misin?" diye sorduğunu Hz. Osman'ın da, bu soruya evet dediğini hatırlatarak Osman'ın vermiş olduğu teminata bağlı kalmadığını, Kur'an ve Sünnet'e muhalefet ettiğini ileri sürmektedir.[274]

Şiî kelâmcı Müfîd, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe'nin, Hz. Osman'ın hal' edilmesini ve öldürülmesini destekledikleri konusunda siyer alimlerinin hemfikir olduklarını ileri sürmektedir.[275] Hz. Osman'ın evi muhasara altındayken Talha ve Zübeyr b. Avvâm'ın onu susuz bırakmak istediklerine dair Müfîd, İbn İshâk'tan şu rivâyeti nakletmektedir: "Osman'ı kuşatmanın şiddeti artınca Ümeyyeoğulları onu geceleyin Mekke'ye doğru çıkartmak istediler. İnsanlar bunu fark ettiklerinde oraya bekçi diktiler. Bekçilerin başında Talha b. Ubeydillah vardı. Bu kişi Osman'ın evine ilk ok atan kişidir. Bu kuşatma altında Osman çok susadı ve, "Ey insanlar! Bize bir yudum su verin ve Allah'ın size rızıklandırdığından bize yedirin" diye bağırdı. Zübeyr b. Avvâm "Ey Na'sel! Hayır vallahi sen bunları tatmayacaksın."[276] Bu rivâyette, Talha'nın Hz. Osman'ın evine ilk ok atan kişi olarak takdim edilmesi ve Zübeyr'in Hz. Osman'a su vermeyen biri olarak gösterilmesi dikkat çekicidir.

Hz. Osman'ın şehadetine sebep olan olaylarda Hz. Ali'nin konumu ve tavrı ile ilgili olarak gerek Şîa gerekse Ehl-i Sünnet kaynaklarında birbirinden farklı rivâyetler ve değişik kanaatler zikredilmektedir.

Bazıları onu insanların Hz. Osman'a yaptıklarına rıza gösteren biri olarak göstermiştir. Bazıları onu Hz. Osman'ı öldürmeye gelen insanlarla gizli antlaşma yapan ve olayları tahrik eden biri olarak göstermeye çalışmıştır. Bazıları onu yapılanları arzulayan ve Osman için üzerine düşen görevleri ihmal eden biri olarak göstermiştir. Bazıları ise onun Hz. Osman'ı sevdiğini, yaptıklarından hoşnut olduğunu, Hz. Osman'ın muhasara edilmesinden hoşlanmadığını fakat imkan bulamadığından dolayı ona yardım edemediğini ileri sürmüştür.[277]

Hz. Ali'nin, Hz. Osman'a karşı gösterdiği davranışlar ve onun hakkında sarfettiği sözler ile ilgili olarak naklolunan rivâyetler yukarıdaki kanaatlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Zira bazı rivâyetlere göre Hz. Ali'nin de diğer müslümanlar gibi Hz. Osman'a karşı geldiği, bazılarına göre Hz. Osman'ı öldürmek üzere değişik şehirlerden gelen kişilere karşı Hz. Osman'ı

---

273 İbn Abdirabbih, IV, 305; Mustafavî, 280.
274 Bkz. Mustafavî, 280.
275 Müfîd, *Cemel*,136.
276 Müfîd, *Cemel*, 146.
277 Müfîd, *Cemel*, 200-201.

savunduğu ve onun öldürülmesini nehyettiği, bazılarına göre Hz. Osman'a tatlı su içmesini yasaklayanlara karşı gelip hiddetlendiği, bazılarına göre sözü dinlenilen saygın bir kişi olan Hz. Ali, insanların Hz. Osman'ı öldürmek üzere koştuklarını ve onun kanını akıtmak için ictihâdda bulunduklarını gördüğü halde evine kapanıp ses çıkarmadığı ve isyancılara öğüt vermediği şeklinde çok farklı düşünceler ortaya atılmıştır.[278]

Hz. Osman'ın öldürülmesi olayı ve onun katilleri hakkında Hz. Ali tarafından söylendiği rivâyet olunan sözleri de farklı anlamlara çekmek mümkündür. Bu sözleri telif etmek adeta imkansız gibi gözükmektedir. Burada Hz. Ali'nin söylediği rivâyet olunan birkaç sözü vermekle yetineceğiz:

"Vallahi Osman'ı öldürmedim ve onun öldürülmesine yardımcı olmadım."[279]

"Allah Osman'ı öldürdü ben de Allah'tan yana idim."[280]

"Vallahi Osman'ın öldürülmesi ne beni öfkelendirdi ne de sevindirdi. Bu olayı ne hoş gördüm ne de kötü."[281]

"Allahım! Osman'ın katillerini, karada ve denizde yaşatma."[282]

"Osman'ın katili ile ne cennete ne de cehenneme girmek isterim."[283]

Şiî müelliflerden Müfîd'e göre, Hz. Ali'nin Hz. Osman'a yardım etmemesi ve onu savunmaya kalkışmamasının sebebi, onun Hz. Osman'ın hal' edilmesi ve öldürülmesini tasvip ettiğinden ve bu yüzden onu küçük düşürmeyi istemiş olabileceği görüşünden dolayı değildir. Aksine daha önce işbaşına geçen ilk iki halife hakkındaki inancına dayalı görüşüne göre hareket etmeyi sürdürmesindendir. O işin varacağı noktayı bildiği gibi maslahat konusunda da şüphe içerisinde değildi. Daha öncekileri savunmadığı gibi Hz. Osman'ı da muhasara edilmesi ve öldürülmesi sırasında savunmayı yüklenmekten çekinmiştir. Böyle davranmasının iki nedeni vardır: Birincisi, muradını gerçekleştirme hususunda kendisine destek verecek yardımcıların yetersizliği diğeri ise, çoğunluğa ters düşmenin doğuracağı vahim sonuç ve bu sonucun savaş ve fitneye neden olabileceği endişesi. Hz. Ali, maslahat gereği Hz. Osman'ı bazı durumlarda sözlü olarak savunmuştur. Osman'a karşı gelindiğinde onun muhasara edilmesi, hal' edilmesi ve

---

278 Müfîd, *Cemel*, 201.

279 Bu anlamdaki sözler için bkz. İbn Sa'd, III, 26; Müfîd, *Cemel*, 201; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 307; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 66; İbn Manzur, I, 160; İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 323.

280 İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadîs*, 37; Müfîd, *Cemel*, 202; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 308; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 64, 66.

281 Müfîd, *Cemel*, 202; krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 67.

282 Müfîd, *Cemel*, 202; İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 323.

283 İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadîs*, 37; Müfîd, *Cemel*, 202; Mustafavî, 271.

öldürülmesi yolunda görüş beyan etmekten çekinmiştir. Zira bu şekilde davranmakla iyi bir sonucun çıkacağını biliyordu.[284]

Şiî müellifler Hz. Osman'ın öldürülmesi olayında Hz. Ali'nin doğrudan doğruya bir desteğinin olmadığını, onun öldürülmesini istemediğini ve bu konuda kimseye bir emir vermediğini ifade etmektedirler. Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katili olarak gösterilmesine karşı çıkmaktadırlar.[285] Bunun yanında Hz. Ali'nin, Osman'ın öldürüleceği beklentisi içerisinde olduğu, bu haberin kendisine Allah tarafından verildiği[286] ve müslümanların yönetim işlerini zorla ve haksız bir şekilde ele geçiren kişinin görevden alınması ve öldürülmesi gerektiği inancında olduğu, hatta bazılarına göre onu öldürmekten yana olduğu da belirtilmektedir.[287] Bu görüşleri tartışan İbn Ebi'l-Hadîd'e göre, Hz. Ali Hz. Osman'ın görevden alınmasını istiyordu, fakat öldürülmesini istemiyordu. Zira o öldürülmeyi değil ama, görevden alınmayı hak etmişti.[288]

Şiî müelliflerin ısrarla Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katili olarak gösterilmesine karşı çıkmalarının nedeni Benî Ümeyye'nin, Benî Haşim'i ve Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ın katili olarak göstermeye çalışmasından ve Hz. Ali'nin de onu öldürme işi ile hiçbir alakasının olmadığına dair defalarca savunma yapmasından kaynaklanmaktadır.[289] Nitekim Medine'deki Benî Ümeyye'nin Hz. Ali'ye, "Sen bizi helak ettin, bu işi Mü'minlerin Emiri'ne sen yaptın, eğer isteğine ulaşırsan dünyayı başına yıkarız"[290] deyip, onu hedef edinmeleri ve yine Velid b. Ukbe'nin, "Haşimoğulları, Osman'ın yerine geçmek için onu öldürdüler"[291] demesi Hz. Ali'yi savunma yapmaya sevk etmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali, şöyle demiştir: "Benî Ümeyye razı olsaydı Haşim Oğulları'ndan elli kişi onlara, 'Biz Osman'ı öldürmedik ve kimin öldürdüğünü de bilmiyoruz' şeklinde yemin etmeyi isterdim."[292]

Ümeyye Oğulları tarafından Hz. Ali'nin hedef haline getirilmesinin nedeni, onun Hz. Osman'ın ölümünden sonra en kuvvetli halife adayı olmasıdır. Ayrıca Hz. Ali'nin, olayların tabii olarak ortaya çıkardığı, kendisine sığınılan bir lider olmasının Ümeyye Oğulları'nın boy hedefi

---

284 Müfîd, *Cemel*, 200.
285 Müfîd, *Cemel*, 200; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 307; Mustafavî, 272.
286 Bkz. Müfîd, *Cemel*, 200.
287 Bkz. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfî fi'l-İmâme*, IV, 308-309.
288 İbn Ebi'l-Hadîd, IX, 153.
289 Bkz. Mustafavî, 289.
290 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 365; Aycan, 122.
291 Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (ed. S. D. F. Goitein), Jerusalem 1936, V, 104; Aycan, 122.
292 Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer, el-Faik fî Garibi'l-Hadis, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Beyrut ts., IV, 11; Mustafavî, 287.

haline gelmesine ve ilgisi olmadığı halde bir çok işin de ona mal edilmesine sebep olduğu belirtilir.[293]

Hz. Osman'a karşı isyan edenleri Hz. Ali'nin yatıştırdığı onlara karşı Hz. Osman'ı savunduğu ve Hz. Osman'a isyan etmek üzere Medine'ye gelen Mısırlıları geri çevirdiği[294] bilinmektedir.

Muhasara sırasında isyancılar Medine halkı ile Hz. Osman arasına girmiş, hatta ondan suyu bile esirgemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Osman, gizlice Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Hz. Peygamber'in hanımlarına haber göndererek şöyle demişti: "Bu adamlar bize su verilmesini bile engellediler. Eğer imkanınız varsa biraz su gönderiniz." Bu davete icabet edenlerin ilki, Hz. Ali olmuş ve sabahın erken saatinde çıkıp gelerek evi saranlara şöyle seslenmişti: "Ey insanlar! Sizin bu yaptıklarınız ne mü'minlerin işine, ne de kafirlerin yaptıklarına benziyor. Siz bu insandan suyu ve yiyeceği kesmeyiniz. Rumlar ve İranlılar bile esir edindikleri anda onları asla yemek ve içmekten engellemezler." Onlar da Hz. Ali'ye şöyle demişlerdi: "Hayır, vallahi bir göze deva olacak en ufak bir şey dahi vermeyiz." Hz. Ali o anda büyük bir öfkeye kapılmış ve başındaki sarığı bütün gücüyle yere çalarak oturup kalmıştı.[295] Ayrıca Hz. Ali'nin Halife'ye üç testi dolusu su gönderdiği rivâyet olunmaktadır.[296]

Hz. Ali'ye isyancıların Hz. Osman'ı öldürebileceği haberi ulaştığında, iki oğlu Hasan ve Hüseyin'i köle ve silahlar ile birlikte Hz. Osman'a yardım etmek üzere kapısında beklemeleri için gönderdi ve Hz. Osman'ı savunmalarını emretti. Zübeyr b. Avvâm oğlu Abdullah'ı, Talha b. Ubeydillah oğlu Muhammed'i ve birçok sahâbî çocuklarını bu şekilde gönderdiler. Fakat isyancılar onlara ok atarak eve yanaştırmamaya çalıştılar. Bu arada Hz. Hasan ve Muhammed b. Talha yaralandılar.[297]

Hz. Osman'ın isyancılar tarafından öldürüldüğünü duyan Hz. Ali ve diğer insanlar acele bir şekilde Halife'nin evine koşarlar ve bu esnada Hz. Osman'ı korumakla yükümlü Hasan'ı tokatlar, diğer oğlu Hüseyin'i yumruklar, onlarla beraber olan Talha'nın oğlu Muhammed'i azarlar ve Zübeyr'in oğlu Abdullah'a da lanet okur. Daha sonra Hz. Osman'ın eşi Naile ile görüşen Hz. Ali, Halife'nin ne şekilde ve kimler tarafından öldürüldüğü hususunda bilgi alır ve onu teselli etmeye çalışır.[298]

Bütün bu olumlu davranışlar, Hz. Ali'nin, Hz. Osman'a karşı iyi niyetli olduğunu ve hiçbir şekilde isyancılar tarafından öldürülmesini istemediğini gösterir. Kanaatimizce daha sonraki

---

293 el-Belâzurî, V, 99; Aycan, 122-23.
294 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 347; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 168 (T.III, 175).
295 et-Taberî, *Tarîh*, IV, 385-86; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 172-73 (T.III, 180).
296 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 348.
297 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 348; krş. et-Taberî, *Tarîh*, IV, 385; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 172-74.
298 İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 63; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 348.

dönemlerde teşekkül eden Şîa mezhebi tarafından imâmet nazariyesi benimsenip sistemleştirmek istenmesi ile bu nazariyenin kökleri Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler dönemlerinde aranmaya başlanılmıştır. Bu nedenle Hz. Ali'nin söz ve davranışlarına bir çok mezhebî inanç ve düşünceler yüklenmiştir. Hz. Ali'nin ilk üç halifeye gâsıp gözüyle bakıp onların dönemlerinde bu düşünceyle hareket ettiği iddiası bu cümledendir.

Şîa kaynakları Hz. Ali'yi, Hz. Osman'a muhalif biri olarak gösterdiği gibi diğer sahâbîlerin de Hz. Osman'dan gördükleri zulüm ve zarardan dolayı ona muhalefet edip kızdıklarını, bu yüzden de öldürüldükten sonra üç gün bekletilip defnedilmediğini bunun da ona kızgınlıklarının şiddetini ve aşırı derecede öfkelendiklerini gösterdiğini kaydetmektedir.[299]

Yine bu kaynakların naklettiğine göre, Medineliler, onun cenaze namazının kılınmasını engellemişler, ancak akşamdan sonra karanlık çökünce Mervan ve üç kölesi tarafından cenazesi kaldırılabilmiş, fakat Medineliler fark ettiklerinde onları taşlamışlar ve Osman'ı çok kötü bir şekilde anmışlardır. Hz. Ali onun defninin engellenmesine karşı çıktığını söyleyinceye kadar onu defnetmek mümkün olamamıştır.[300]

Hz. Osman'ın üç gün defnedilmediğine dair kaynaklarda değişik rivâyetler bulunmakla birlikte, bazı müellifler böyle bir durumun sabit olmadığını ileri sürmüşlerdir.[301] Kâdî Abdulcebbâr böyle bir durumun kesinlik kazanması durumunda bile Hz. Osman'ı değil onun gömülmesine karşı çıkanları eleştirmek gerektiğini belirtmektedir.[302]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen bir rivâyete göre Hz. Osman cenaze namazının Zübeyr tarafından kılınmasını vasiyet ettiğinden dolayı, onun cenaze namazı Zübeyr tarafından kıldırılmıştır.[303] İbnu'l-Esîr'in naklettiği bir rivâyete göre, Hz. Osman'ın namazını Hakim b. Hizam veya Mervan kıldırmıştı. Ensârdan bir grup müslüman gelip Hz. Osman'ın cenaze namazını kılmak isteyenlere engel olmak istemişler, fakat daha değişik bir fitnenin kopmasından korkarak bu isteklerinden vazgeçmişlerdi. Sonra Hz. Ali yolda oturup Hz. Osman'ın tabutunu taşlamak isteyenlere haber gönderip onları bu işten alıkoymuştu. Yine anlatıldığına göre Hz. Ali, Talha, Zeyd b. Sabit, Ka'b b. Malik ve onun yakın arkadaşlarından bir çok kimse cenazeye katılmıştı.[304]

Hz. Osman'ın öldürülmesini hazırlayan fitne hadiselerine dair rivâyetler mukayeseli bir şekilde incelendiğinde bu hadisenin asıl sebebi gösterilen bazı meselelerin doğru olmadığını; Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe gibi ashâbın, bazı rivâyetlerde belirtildiği gibi, bu hadiseyi

---

299 İbn Ebi'l-Hadîd, III, 62; Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 407.
300 Hillî, *Nehcu'l-Hak*, 302; krş. et-Taberî, *Tarîh*, IV, 412; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180.
301 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, III, 63; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 348.
302 Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XX/2, 56; İbn Ebi'l-Hadîd, III, 63.
303 Ahmed b. Hanbel, I, 74.
304 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 180 (T.III, 187-188).

tertipleyenler olmadıklarını; olayın esas itibariyle bir takım bozguncu ve çıkarcı şahıs ve çevrelerce tertiplenmiş olabileceğini göstermektedir.[305]

Bu devir ve olaylarıyla ilgili bize tafsilatlı haberler veren ve ilk râvilerden olan Ebû Mihnef, Vakidî ve Seyf'in rivâyetlerini yanyana getirmek ve karşılaştırmak, ya da Taberî'nin *Tarihi*, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı Belâzurî'nın *Ensâb*'ı vb. eserlerin konuyla ilgili haberlerini umumi biçimde mukayese etmek, bu hakikati görmek için yeterlidir. Zira söz konusu râvilerin ve tarihçilerin her biri olayları, kendi dinî ve siyâsî, içtimaî ve iktisadî temayüllerine göre aktarmaktadır. Ebû Mihnef'in Şiî, Vakidî'nin Osman düşmanı, Seyf b. Ömer'in de haricî yanlısı ve ashâbtan teberri eden bir kişi olarak itham edilmeleriyle hadîsçilerin bu kişileri cerh ediş sebepleri nazar-ı itibara alındığında, bunlardan yalnız birisine dayanarak Hz. Osman devri ve Halife'nin öldürülme sebepleri hakkında doğru bir neticeye varmanın fevkalade güç olduğu görülür.[306] Şiî müellifler bu dönemle ilgili olarak genellikle Şiî râvî Ebû Mihnef ve Hz. Osman'ın düşmanı Vâkıdî'nin rivâyetlerine dayanmaktadırlar. Bu devirde ortaya çıkan karışıklıkların asıl müsebbipleri olarak Abdullah b. Sebe' ve onun taraftarlarını gösteren Seyf b. Ömer'in rivâyetlerine pek itibar etmemektedirler. Ayrıca bir çok Şiî müellif Abdullah b. Sebe'i tarihte yaşamış olan bir şahsiyet olarak kabul etmemektedir.[307]

Bütün rivâyetler iyi tetkik edildiğinde görülecektir ki Hz. Osman ile asilerin üzerinde birleşemedikleri esas mesele şu iki noktadan ibaretti: "1. Beğenmedikleri imâmlarını düşürmek müslümanların elinde midir, değil midir? 2. İmâmın, bizzat kendisini, tebe'ası istemediği için azletmesi caiz midir, değil midir?"[308]

Bununla birlikte, ne zikredilen olaylar ve suçlamalar ne de halifenin siyaseti müslümanların imâmının öldürülmesine sebep olabilecek mahiyette idi. Bir başka deyişle Osman'dan söz konusu taleplerde bulunanların arkasında, meseleleri büyüten, tahrik eden ve

---

[305] Sabrı Hizmetli, "Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi" *AÜİFD*, XXVII, (Ankara 1985), 156.

[306] Hizmetli, a.g.m., 149-150. Bu üç tarihçi ve râvînin haberleri üzerinde çok şey söylenmiştir. Hatta bu üç kişiden her birisi müstakil çalışmalara bile konu olmuştur. Tarihçiler ve hadîs uleması bunların rivâyetlerini ve verdikleri haberlerin doğruluk derecelerini tetkik ve tenkide tabi tutmuşlardır. Geniş bilgi için krş. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 259 vd.,; IX, 323-25; Yusuf el-'Işş, *ed-Devletu'l-Ümeviyye*, Dımaşk 1985, 66-67; Julies Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1960, 102-121.

[307] et-Taberî, Seyf b. Ömer rivâyeti ile Abdullah b. Sebe hakkında şu bilgileri vermektedir: "Abdullah b. Sebe San'a ahalisinden bir yahudi idi. Annesi siyah bir kadın idi. Kendisi Hz. Osman devrinde Müslümanlığı kabul etti. Sonra İslâm merkezlerini dolaşarak halkı saptırmaya çalıştı. İbn Sebe' Hicaz'dan işe başladı. Sonra Basra'ya, daha sonra Kûfe'ye ve Şam'a gitti. Fakat Şam'da hiçbir başarı kazanamadı. Onu Şam'dan uzaklaştırdılar. O da kalktı, Mısır'a gitti. Orada yerleşti. Onun orada söylediklerinden biri şu idi: "İsa'nın döneceğine inanıp da Muhammed'in döneceğini tekzip edene şaşarım." et-Taberî, *Tarîh*, IV, 340. Ayrıca İbn Sebe' hakkında geniş bilgi için bkz. el-'Işş, 67-70; Murtazâ el-Askerî, *Abdullah b. Sebe ve diger Efsânehâ-yı Tarîhî*, I-III, Tahran 1375, 41 vd.; Hasan Abbas, 252-253; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, V, 333-37; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 60-66.

[308] Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 30.

aradaki kırgınlıkları körükleyenler olmasaydı, Hz. Osman'ın öldürülmesi ile sonuçlanan ihtilalin gerçekleşmesi fevkalade güç olurdu. Yani halife Osman'ın hal'i veya öldürülmesi meselesi önceden kararlaştırılmış ve planlanmış görünmektedir. Nitekim gelişmeler cereyan ediş şekliyle, böyle bir planın eseri olduğu izlenimi vermektedir. Bu önemli unsur veya bir çok yazarın söylediği gibi bu "gizli el" tasavvur edilmezse, bu basit taleplerin ve hadiselerin halifenin gündüz gözüyle öldürülmesine sebep olması kolay kolay anlaşılamaz.[309] Esasen ilk tarihçiler Osman'ın katli hadisenin arkasında böyle bir gücün varlığı konusunda hem fikirdirler.

Ebû Mihnef ve Vakidî, bu elin sahâbenin eli olduğunu haber verir.[310] Yani bunlar Talha, Zübeyr, Hz. Aişe, Amr b. 'Âs, Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Ammâr b. Yasir ve benzeri Osman'a karşı olan sahâbedir. Ancak sağduyu sahibi herkes bu insanların Hz. Osman'ın katline iştirak etmiş olmasını kolaylıkla kabul etmez. Ayrıca bunların çoğu, Hz. Osman'ın kanını talep gayesiyle, Hz. Ali'ye hurûç ettiler ve onunla savaştılar.[311] Medine'de oturan ileri gelen sahâbîler bu olayların Hz. Osman'ın şehadetiyle sonuçlanacağını önceden kestiremiyorlardı.

11. Hz. Ali ile Halifeleri Mukayese Eden Rivâyetler

Şîa, Sünnî ulemanın ilk üç halife için kabul ettiği faziletlerin neredeyse tamamını, Hz. Ali'ye atfeder. Meselâ Ebû Bekir'in en çok şöhret kazandığı "sıddîk" lakabı ile Hz. Ömer'in en meşhur "el-farûk" lakabı, Şîa'ya göre Rasûlullah'ın Hz. Ali'ye verdiği lakaplardır.[312] Bu nedenle Şiî alimler, ilk üç halifeyi ümmet arasında şöhret kazandıkları bu lakaplar ile anmazlar. Ebû Bekir ve Ömer'in Hz. Fâtıma'yı nikahlamak istemelerine rağmen Rasûlullah'ın bu konuda, "Allah'ın emrini bekliyorum" dediğini,[313] Fâtıma ile evlenmenin büyük bir ayrıcalık olduğunu vurgulayan bu zatlar, Hz. Osman'ı, Hz. Peygamber'in iki kerimesini aldığından dolayı övmezler ve onu "Zu'n-Nûreyen" lakabı ile anmazlar. Aksine bu bölümde açıklandığı gibi Hz. Osman'ın bu evliliklerini onun aleyhine yorumlamaya çalışmaktadırlar.

Ehl-i Sünnet kaynaklarının Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine işaret için belirttiği birçok haslet, ayrıcalık ve fazilet, Şîa kaynaklarında Hz. Ali için zikredilmektedir. Sünnî kaynaklarda Rasûlullah'ın son günlerinde, Ebû Bekir'in kapısı dışında mescide açılan bütün kapıların kapatılmasını emrettiği[314] belirtilmektedir. Gerekçesini açıklarken de, kendisi için dostluğu ve malıyla Ebû Bekir'den daha faydalı kimseyi tanımadığını, şayet insanlar arasında bir dost edinecek olsa onu tercih edeceğini[315] ifade etmişti.

---

309 el-'Işş, 64-65; Hizmetli, 169.
310 Bkz. el-Belâzurî, Ensâb, V, 46-57; et-Taberî, *Tarîh*, IV, 353-59.
311 Hizmetli, "Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", 169.
312 Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 414.
313 el-Meclisî, XIX, 112.
314 İbn Hişâm, IV, 299; Buhârî, "Fedâilu Ashâb", 3(IV, 190); et-Taberî, *Tarîh*, III, 190-91; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 319; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 13.
315 İbn Sa'd, II, 227-228; el-Belâzurî, *Ensâb*, I, 547.

Şîa kaynakları buna karşılık bu olayı şu şekilde kaydetmektedirler: Hz. Peygamber insanlara hitap ederek, "Ey insanlar! Allah Musa b. İmran'a kendisi, Harun ve iki oğlu Şebber ve Şubbeyr'den başka kimsenin ikamet etmeyeceği pâk bir mescid inşa etmesini emretti. Allah bana da, ben, Ali, Hasan ve Hüseyin dışında kimsenin ikamet etmeyeceği bir mescid inşa etmemi emretti. Ali'nin kapısından başka bütün kapıları kapatınız." Hamza çıkıp ağladı ve dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Amcanı çıkardın da amcanın oğlunu iskan ettirdin." Buna cevap olarak Rasûlullah, "Ben seni çıkarıp onu oturtmadım. Fakat onu Allah oturttu" dedi. Sahâbeden bazısı - bir rivâyete göre Ebû Bekir- bana küçük bir pencere bırak da oradan bakayım deyince, Rasûlullah, "Hayır bir iğne deliği bile açık bırakamam" dedi.[316]

Şiî alimler, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin kapısından başka mescide açılan bütün kapıları kapattırması ile onun imâmlığına işaret ettiğini belirtmektedirler.[317] Bunun yanı sıra Ebû Bekir ve Ömer'in pencerelerinin kapatıldığı[318] da iddia edilmektedir. Ehl-i Sünnet'ten, İbn Kesîr, İbn Teymiyye gibi birçok alim, "Ali'nin kapısından başka bütün kapıları kapatın" sözüne, Şîa'nın uydurduğu bir hadîs gözü ile bakmaktadırlar.[319]

Sünnî kaynaklarda Rasûlullah'tan sonra dinden dönenler ile Hz. Ebû Bekir'in mücadele ettiği, dolayısıyla Mâide sûresi 54. âyetinde vasıfları bildirilenlerin Ebû Bekir ve arkadaşları olduğu belirtilmektedir.[320] Bu âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki (O) onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir. Allah'(ın lutfu) geniştir, (O), bilendir.*"

Nitekim Mu'tezile mezhebinin bazı imâmları da yukarıdaki âyet-i kerimeyi delil göstererek, Hz. Ebû Bekir'in imâmlığını sahîh kabul etmişlerdir. Şiî müellif Murtazâ'ya göre bu âyette geçen vasıflar Hz. Ali'de bulunmakta; Ebû Bekir ve arkadaşlarında bulunmamaktadır.[321]

Şiî müfessirler, "*Sizin veliniz, ancak Allah, O'nun Elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükû'a varan mü'minlerdir*"[322] mealindeki âyet-i kerimeyi, velâyet âyeti olarak isimlendirerek, Hz. Ali'nin imâmeti için delil olarak ileri sürmektedirler. Âyetin son kısmına ise, "*Rükû'da olduğu halde zekât veren mü'minlerdir*" şeklinde anlam vererek sadece Hz. Ali'nin

---

316 el-Meclisî, XXXVIII, 190 bu rivâyetin değişik varyantları için ayrıca bkz. Nu'mân, *De'âim*, 16-17; el-Meclisî, XIX, 112; XXXIX, 34.

317 et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 196; el-Mûsevî, *Muracaat*, 128 (T. 137)

318 el-Meclisî, XXVII, 324.

319 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, V, 35; Zehebî, *el-Munteka*, 322; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 502. Yine bu hadîs için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 12-14.

320 Razî, *Tefsir*, XII, 19. Fahreddin er-Razî'nin naklettiğine göre bizzat Hz. Ali'nin bu âyetten kasd olunanların Ebû Bekir ve arkadaşları olduğu belirtilmektedir.

321 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, XIII, 184-185.

322 el-Mâide, 5/55.

rükû'da olduğu halde sadaka verdiği rivâyetlere dayanılarak ortaya koymakta ve bu, ona özgü bir niteliktir, demektedirler. Zira onlara göre Hz. Ali rükû'da olduğu sırada bir fakir ona gelmiş, Hz. Ali ona yüzüğünü sadaka olarak vermiştir.[323]

Şîa kaynakları, Hz. Ali'nin diğer halifelerden daha faziletli olduğuna dair bazı rivâyetler zikretmektedirler. Bu rivâyetlere göre, Süheyl b. Amr bir cemaatle birlikte gelip, "Ey Muhammed! Bizim kölelerimiz sana iltihak etmişler. Onları bize geri ver" der. Rasûlullah, "Ey Kureyş! Ya vazgeçersiniz ya da Allah öyle bir kişi size gönderir ki, Kur'an'ın inişi üzerine verdiği mücadele gibi, te'vili üzerine de mücadele edecektir" der. Bazı ashâbı, "O kişi Ebû Bekir midir?" diye sorarlar. O, "Hayır" der. Bazıları "O kişi Ömer midir?" diye sorarlar. Rasûlullah, "Hayır o değildir. Fakat pabuç diken kişidir" der. O zaman Hz. Ali, Rasûlullah'ın pabucunu dikiyordu.[324]

Bu rivâyetin başka bir versiyonunda Hz. Peygamber, kölelerin geri verilip verilmemesi konusunda Ebû Bekir'in görüşünü sorar. Bunun üzerine Ebû Bekir, "Doğru söylüyorlar, komşularınızdır" der. Peygamber'in yüzü değişir. Bu defa Ömer'e, "Sen ne diyorsun?" diye sorar. O da, "Evet doğru söylüyorlar, onlar senin hem komşuların hem müttefiklerindir" der. Peygamber'in yüzü değişir ve şöyle der: "Ey Kureyş! Cenab-ı Allah, size kalbini imanla genişletip doldurduğu birini gönderecek, sizinle din nâmına savaşacak..." Ebû Bekir, "O benim herhalde" der. Hz. Peygamber, "Hayır" deyince, Ömer, "Benim öyleyse" der. Hz. Peygamber, "Hayır sen de değilsin, fakat pabucu diken kim ise odur" diye cevap verir. O anda Hz. Ali, Peygamber'in kendisine verdiği pabucunu dikiyordu. Ayrıca bu rivâyete dayanarak, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in nassa karşı hareket ettikleri iddia edilmektedir.[325]

Sünnî kaynaklarda nakledilen bir rivâyette Ebû Said el-Hudrî şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamberi bekliyorduk. Zevcelerinden birisinin hanesinden çıkıp yanımıza geldi. Birlikte yürümeye başladık. O sırada nalini koptu. Ali onları tamir etmek için geride kaldı. Biz birlikte yürümeye devam ettik. Sonra durdu, onu bekliyordu. Biz de durduk. Bu arada bize şöyle dedi: 'Ben nasıl Kur'an'ın tenzili yolunda harp ettiysem, içinizden birisi de onun te'vili yolunda harp edecek.' Etrafımıza bakındık, içimizde Ebû Bekir ve Ömer de vardı. Hz. Peygamber, 'Hayır, onlar değil, şu nalinin tamircisidir' dedi. Ali'ye müjdelemek için gittik, sanki söyleneni işitmişti."[326]

---

[323] Bu âyetin tefsiri için bkz. Furât el-Kûfî, 123-129; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*, 199; el-Mûsevî, *el-Muracaât*, 141-142 (T. 160).

[324] Müfîd, *el-İfsâh*, 82 et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, III, 322. Ayrıca bkz. el-Meclisî, XXXVIII, 247.

[325] el-Meclisî, XX, 346; el-Mûsevî, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 145-46; a.mlf., *el-Murâcaât*, 263 (T. 302-303); krş., Ahmed b. Hanbel, I, 155.

[326] Ahmed b. Abdirrahman b. Muhammed el-Benna es-Saatî, *el-Fethu'r-Rabbanî li Tertibi Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, I-XXIV, Beyrut 1976, XVIII, 63; Hatipoğlu, *Emevilerin Sonuna*, 38-39. Ayrıca bkz. Muhibbuddin et-Taberî, *Zehâiru'l-Ukba*, 76.

Yukarıda nakledilen nalin (pabuç) dikme hadîsleri, genellikle gelecek ile ilgili gaybî haberler içerdiğinden ve halifeleri birbirinden üstün tutma amacı taşıdığından, Şiî râvîler tarafından uydurulmuş olabileceği kanaatindeyiz.

Şîa kaynaklarında, Hz. Ali'nin diğer halifelerden daha cesaretli olduğuna dair çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin bir kısmı yukarıda irtibatları bulunan başlıkların altında zikredildi. Şîa kaynaklarında Cafer es-Sâdık'tan rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah, Ebû Bekir, Ömer ve Ali'ye Ashâb-ı Kehf'in bulunduğu mağaraya gitmelerini, ilk önce Ebû Bekir'in abdest alarak iki rekat namaz kılmasını ve üç defa nidada bulunmasını şayet ona cevap vermezlerse, Ömer'in aynı şekilde yapmasını, ona da cevap vermezlerse, Ali'nin aynı şekilde yapmasını emreder. Her üçü gidip Rasûlullah'ın emrettiklerini yerine getirirler. Ebû Bekir ve Ömer'e cevap verilmez. Bunun üzerine Ali kalkar aynı şekilde emredileni yerine getirir. Ona cevap verilir. Üç defa ona, "Buyur emrin baş üstüne" denilir. Hz. Ali onlara, "Niçin birinci ve ikinci sese cevap vermediniz, üçüncü sese cevap verdiniz" diye sorduğunda onlar, "Biz nebî ve vasîden başka kimseye cevap vermemekle emrolunduk" derler. Sonra Rasûlullah'ın yanına dönerler, Rasûlullah onlara ne yaptıklarını sorar. Onlar da olayı ona anlatırlar. Rasûlullah kırmızı bir sahife çıkarır ve onlara, "Gördükleriniz ve duyduklarınızla ilgili şehadetlerinizi kendi el yazılarınızla yazın" buyurur. Bunun üzerine, *"Şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekilecekler"* âyeti nâzil olur.[327] Ravendî'nin naklettiğine göre bu hadiseye Ebû Zer, Mikdad, Ammâr, Selman, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Abdurrahman b. Avf şahid olmuşlardır. Ayrıca bu versiyona göre mağarada Hz. Ali'ye Emîrü'l-Mü'minîn diye hitap edilerek selamı alınmış, daha sonra mağara yarılmıştır.[328]

Diğer bir rivâyete göre ise Rasûlullah bir gün ashâbı ile birlikte otururken, cinlerden olduğu anlaşılan İtrife adında biri ona gelir, "Kavmimiz arasında bir anlaşmazlık çıktı. Kavmimizden bazısı bize zulmetti. Kavmimizin kontrolünü elinde tutan yüce şahsiyetli birini kavmimize gönder, bizim ile onlar arasında Allah'ın hükmü ve O'nun kitabı ile hükmetsin. O şahsı sana geri getireceğime kesin söz veriyorum" der. Rasûlullah da ondan ahd ve misak aldıktan sonra Ebû Bekir'e döner ve şöyle der: "Kardeşimiz İtrife ile birlikte git. Ne durumda olduklarına bak ve aralarında hak ile hükmet." Ebû Bekir, "Ya Rasûlullah onlar nerededirler?" diye sorar. Rasûlullah, "Onlar yer altındadırlar" der. Ebû Bekir, "Ben yerin altına nasıl inebilirim? Onların dilini iyi bilmiyorum. Aralarında nasıl hükmedebilirim?" dedikten sonra Rasûlullah sırasıyla Ömer ve Osman'a döner, Ebû Bekir'e söylediklerini onlara da söyler. Onlar da Ebû Bekir'in verdiği cevabı verirler. Sonra Hz. Ali'ye aynı teklifi yapar. Hz. Ali, kılıcını kuşanıp gider, aralarındaki ihtilafı çözer ve gelir.[329]

---

[327] el-Meclisî, XXIV, 319.
[328] Ravendî, 836
[329] el-Meclisî, XVIII, 86-87; XXXIX, 168-169.

Şîa kaynakları Rasûlullah'ın Ebû Bekir ve Ömer'e, Hz. Ali'ye "Emîrü'l-Mü'minîn" diye selam vermeleri için emrettiğini iddia etmektedir. Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah, Ebû Bekir ve Ömer'in her birine, "Kalkın Ali'yi, emîrü'l-mü'minîn olarak selamlayın" der, onlar da, "Bu Allah ve Rasûlünün emri midir?" diye sorduklarında Rasûlullah, "Evet" der. Bunun üzerine her ikisi sırasıyla kalkıp Hz. Ali'yi emîrü'l-mü'minîn olarak selamlarlar.[330]

Bu tür iddiaları desteklemek için, çok sayıda menkıbevî rivâyet Şîa kaynaklarında yer almaktadır. Bir rivâyete göre Hz. Ali, Rasûlullah'ın vefatından sonra Ebû Bekir'in yanına gelir ve ona, "Rasûlullah bana itaat etmeni emretmedi mi" der. Ebû Bekir, "Hayır, emretmedi. Şayet sana itaat etmemi emretseydi ben de sana itaat ederdim" der. Bunun üzerine Hz. Ali Ebû Bekir'e "Haydi kalk, Kuba mescidine gidelim" der. Kuba mescidine gittiklerinde Rasûlullah'ın orada namaz kıldığını görürler. Selam verdikten sonra Hz. Ali ona, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Ebû Bekir'e Allah ve Rasûlü senin bana itaat etmeni emretmiştir, dedim. O, 'Hayır' dedi" der. Rasûlullah da Ebû Bekir'e, "Evet, ona itaat etmeni emretmiştim. Ona itaat et" der. Ebû Bekir paniğe kapılmış bir halde oradan ayrıldığında Ömer ile karşılaşır. Ömer ona, "Sana ne oluyor?" der. O da Rasûlullah'ın ona söylediklerini Ömer'e söyler. Bunun üzerine Ömer, "Seni iş başına getiren topluluk kahrolsun. Benî Haşim'in büyüsünden haberdar değil misin?" der.[331]

Şiî kaynakların naklettiğine göre Hz. Peygamber, son hastalığında Hz. Ali'ye 1000 konu öğretmiştir. Bu rivâyetlere göre Rasûlullah hastalığı sırasında bayılıp ayıldığında, bir ara Hz. Ali'yi yanında göremedi. Hanımları etrafında bulunduğu bir sırada, "Kardeşim ve arkadaşımı bana çağırın" buyurdu. Tekrar bir kırgınlık hissetti ve sustu. Aişe, "Ebû Bekir'i çağırın" dedi. O da çağırıldı geldi Rasûlullah'ın başının ucunda oturdu. Rasûlullah gözlerini açtığında Ebû Bekir'e bakıp yüzünü çevirdi. Ebû Bekir şayet onun bana bir ihtiyacı olursa durumu bana iletir diyerek onun yanından kalktı. Ebû Bekir çıktığında Rasûlullah yine, "Kardeşim ve arkadaşımı bana çağırın" sözünü tekrarladı. Hafsa, "Ömer'i çağırın" dedi. Ömer geldi. Ondan da yüzünü çevirince Ömer de döndü. Sonra yine, "Bana kardeşimi ve arkadaşımı çağırın" buyurunca Ümmü Seleme, "Ona Ali'yi çağırın. Zira o Ali'den başkasını istemiyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali çağırıldı. Geldiğinde Rasûlullah ona işaret etti ve ona yöneldi uzun süre gizli konuştular. Daha sonra Hz. Ali insanlara, Rasûlullah'ın ona ilimden 1000 konu öğrettiğini söyledi.[332]

Başka bir rivâyette Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın sırasıyla kapıyı çalıp Rasûlullah'ın yanına geldikleri Rasûlullah'ın onların hiç biri için ayağa kalkmadığı, Hz. Ali kapıyı çaldığında ise bizzat Rasûlullah'ın gidip kapıyı açtığı ve onunla gizli konuştuğu rivâyet edilmektedir. Hadîsi rivâyet eden Aişe, "Niçin diğerleri için kalkmadığını sorduğunda ise Rasûlullah, "Ey Aişe senin

---

330 Müfîd, *el-Emalî*, 18-19; el-Meclisî, XXXVII, 291, 311,

331 Saffâr, 294-97; el-Meclisî, XXII, 551.

332 Müfîd, *el-İrşâd*, 99; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ*,167-68; Bu rivâyetin farklı varyantları için ayrıca bkz. Sadûk, *Hısâl*, II, 642; el-Meclisî, XXXVIII, 312.

baban geldiğinde Cebrail kapıda idi. Ben kalkmak istedim o beni engelledi. Ama Ali geldiğinde kapıyı açma konusunda melekler tartıştılar. Ben kalktım aralarını buldum" dedi.[333]

Şiî alimlere göre müslümanlar Rasûlullah'ın nerede defnedileceği konusunda tartışmaya giriştiklerinde Hz. Ali, "Yüce Allah her bir peygamberi ruhunu kabzettiği yerde gömülmesine razı etmiştir. Ben onu odasında gömeceğim" dedi.[334] Bunun üzerine Rasûlullah odasında defnedildi. Halbuki tarih ve siyer kaynaklarının naklettiğine göre Rasûlullah'ın gömüleceği yer konusunda ihtilafa düşen ashâbı, Hz. Ebû Bekir, "Ben Rasûlullah'ın, 'Her Peygamber mutlaka ruhunun kabzedildiği yerde defnedilmiştir' buyurduğunu işittim" diyerek ikna etti. Bunun üzerine Rasûlullah'ın döşeği kaldırılarak orada defnedildi.[335] Şîa kaynaklarının dışında baş vurduğumuz kaynakların hiç birinde Hz. Ali ile ilgili böyle bir söze rastlamadık.

Şîa kaynaklarının birçoğunda Rasûlullah'ın Ümmü Seleme'ye bir kitap verdiği ve bu kitabın kendisinden sonra mü'minlerin emiri olacak kişiye verilmesini istediği kayıtlıdır. Bu kaynakların belirttiğine göre Ümmü Seleme olayı şöyle anlatıyor: "Rasûlullah bana bir kitap verdi ve 'Bunu al Mü'minlerin Emiri minbere çıktığında onu istediğinde kendisine verirsin' buyurdu. Rasûlullah vefat ettiğinde Ebû Bekir minbere çıktı. Bekledim o kitabı benden istemedi. Öldüğünde Ömer minbere çıktı. Yine bekledim, o da kitabı benden istemedi. Ömer öldüğünde Osman minbere çıktı. Yine bekledim, o da kitabı istemedi. Osman öldüğünde Mü'minlerin Emiri minbere çıktı. Minberden indikten sonra geldi, 'Ey Ümmü Seleme, Rasûlullah'ın sana vermiş olduğu kitabı bana gösterir misin' dedi. Ben de kitabı ona verdim onun yanında kaldı." Râvî der ki, Ümmü Seleme'ye, "Bu kitap ne idi" diye sordum. Ümmü Seleme, "İnsanoğlunun muhtaç olduğu her şeydi" diye cevap verdi.[336] Ayrıca bu kitapta cennet ehli ile cehennem ehlinin isimlerinin yazılı olduğu, Ümmü Seleme'nin Ebû Bekir, Ömer ve Osman yönetime geldiklerinde bu kitabın onlara ait olmadığını bildirdiği, Hz. Ali'nin yönetime geçmesi üzerine Ümmü Seleme'nin kitabı kendisine teslim ettiği rivâyet edilmektedir.[337]

Hz. Ali, Kur'an ve hadîs konusundaki derin ilminden dolayı hem Hz. Ebû Bekir'in, hem Ömer'in, özellikle fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahâbî olmuştur. Şîa da onun gerek Rasûlullah döneminde, gerekse diğer üç halife döneminde verdiği kararlar sayesinden diğer üç halifeden daha bilgili ve daha üstün olduğunu vurgulamaktadır. Onun bilgili oluşunu diğer halifelerin bilgisiz olduklarına yormaktadır.[338]

---

[333] el-Meclisî, XXXVIII, 313.

[334] et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ,* 169-170; el-Meclisî, XL, 120.

[335] İbn Hişâm, IV, 314; İbn Sa'd, II, 292; el-Belâzurî, I, 573; et-Taberî, *Tarîh*, III, 213; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 333.

[336] Saffar, 188; Ayrıca bkz. a.mlf, a.e., 183, 186; Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Babeveyh el-Kummî, *el-İmâme ve't-Tabsırati mine'l-Hayre*, Kum 1985, 45-46; el-Meclisî, XXVI, 53.

[337] el-Meclisî, XXVI, 126.

[338] Hz. Ali'nin ilk üç halife döneminde verdiği kararlarla ilgili olarak bkz. Müfîd, *el-İrşâd*, 106-116.

Şiî müellifler, Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın vasîsi olduğunu isbatlamak için, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e gelen Yahudiler ve Hıristiyanların kendilerine sordukları soruları cevaplayamadıkları için, genellikle bu heyetlerin sorularının cevaplarını almaları için Hz. Ali'ye gönderdiklerine dair çok sayıda rivâyet nakletmişlerdir. Yahudiler ve Hıristiyanlar ile ilgili bu rivâyetler, çoğu zaman ilk üç halifenin bilmedikleri ve cevaplarını ancak Hz. Ali'nin bildiği soru ve cevaplarla bitmektedir. Şîa kaynaklarında görülen bu rivâyetlerin ortak özelliği, böylesine zor soruların ancak Peygamber ya da onun vasîsinin bilebileceğini vurgulayarak, Hz. Ali'nin vasîliğini ön plana çıkarmaktır. Adeta kendi iddialarını isbatlamak için Yahudiler ve Hıristiyanlardan yardım talebinde bulunmaktır. Bu rivâyetlerden birkaçı burada zikredilecektir.

Şîa müelliflerinin naklettiğine göre Rasûlullah vefat ettiğinde bazı Yahudiler Ebû Bekir'e gelerek, "Sana nebî veya onun vasîsinin dışında kimsenin bilemeyeceği sorular soracağız" derler. Ebû Bekir, sorun dediğinde, "Allah için olmayan şey nedir?" "Allah'ın yanında bulunmayan şey nedir?", "Allah'ın bilmediği şey nedir?" gibi sorular sorarlar. Ebû Bekir, bu sorular zındıkların sorularıdır deyip cevap vermez. Fakat Hz. Ali onların sordukları soruların tamamını cevaplar.[339]

Şiî müelliflerden Ravendî'nin naklettiğine göre yahudi bir genç halifeliği döneminde Ebû Bekir'in yanına gelir, "Selam senin üzerine olsun ey Ebû Bekir" der. Ebû Bekir, ne istediğini sorunca yahudi genç, "Babam yahudi olarak öldü. Bazı hazineler ve mallar bıraktı. Şayet çıkarıp bana gösterirsen, senin aracılığınla müslüman olacağım ve senin kölen olacağım, malımın üçte birini sana, üçte birini Muhâcirler ve Ensâra vereceğim; üçte birini de kendime alacağım" diye cevap verir. Ebû Bekir ona, "Ey habis, Allah'tan başka gaybi bilen mi var?" der. Yahudi onu terk edip Ömer'e gider. Olayı, ona da anlatır. O da aynı şekilde cevap verir. Ali'ye gidince ona, "emîrü'l-mü'minîn" diye selam verir. Kendisine Ebû Bekir halife olduğu halde niçin onu bu şekilde selamlamadığı sorulunca yahudi, "Allah'a yemin ederim ki adını baba ve atalarımın kitaplarında görmedikçe, onu halife diye anmam" diye cevap verir. Rivâyetin devamında Hz. Ali ona hazinenin yerini tarif eder, yahudi de gidip hazineyi bulur ve müslüman olur.[340]

Şiî müellif İbn Bâbeveyh, Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: Yahudi reislerinden iki kardeş Medine'ye gelerek "Peygamberlerimizin bize bildirdiğine göre şu sıralarda Tihâme'de Yahudilerin anlayışlarını bayağı görecek, Yahudilerin dinî telakkîlerini eleştirecek bir Peygamberin çıkmış olması gerekir. Bizi, babamızın üzerinde olduğu şeyden vazgeçireceğinden korkuyoruz. Aranızda Peygamber olan kimdir? Şayet Davud'un müjdelediği kişi ortaya çıkmışsa ona inanır ve uyarız..." dediler. Onlara Peygamber'in vefat ettiği haberi verildiğinde, Yahudiler, "O halde onun vasîsi kimdir?" diye sordular. Muhâcirler ve Ensâr Ebû Bekir'i gösterdiler. Onlar Ebû Bekir'e giderek ona, "Sana vasîlere sorulan, vasîlerin sorumlu olduğu sorular soracağız"

---

339 Geniş bilgi için bkz. Sedâbâdî, 81-82; el-Eminî, VII, 178-179.
340 Ravendî, I, 194-195.

dediler. Ebû Bekir, "İstediğinizi sorun inşallah cevabını vereceğim" der. Yahudiler, "Ben ve senin Allah katındaki durumu nedir?" "Aralarında akrabalık bağı olmadan hangi can, diğer canın içindedir?" "Sahibi ile yürüyen kabir hangisidir", "Cennet ve cehennem nerededir?" gibi birçok soru sordular.

Ebû Bekir uzun süre düşündü, bu soruların cevabını veremedi. Sonra onlar Ali b. Ebî Talib'in evine götürüldüler. Hz. Ali, onların Ebû Bekir'e sordukları bütün soruları cevapladı. Onlar da şehadet kelimesini söyledikten sonra, Hz. Ali'nin gerçek anlamda Rasûlullah'ın vasîsi olduğuna tanıklık ederek müslüman oldular.[341]

Diğer bir rivâyete göre bir yahudi Ebû Bekir ile karşılaşır ona, "Allah nerededir" diye sorar. Ebû Bekir, "Arş üzerindedir" der. Yahudi, "O zaman yer ondan halidir. Zira bazı mekanlara tahsis edilmiştir" der. Yahudi, Ebû Bekir'e Kur'an-ı Kerim'de geçen "ebb" ve "kelâle" kelimelerinin anlamlarını sorar, fakat o bilmez. Bunun üzerine İslâm'la alay ederek onun yanından ayrılır. Bu defa Hz. Ali ile karşılaşır. Ona da aynı soruları sorduğunda Hz. Ali birinci soruya cevap olarak "Allah için belli bir mekan (eyn) yoktur" diye cevap verir. Sordukları diğer sorulara da cevap verir ve yahudi onun vasıtasıyla müslüman olur.[342]

Selman-i Fârisî'ye isnat edilerek rivâyet olunduğuna göre halifeliğinin ilk günlerinde Suriye'deki Hıristiyanların reisi, başpiskoposu kavminden bir topluluk ile beraber Ebû Bekir'e geldiler. Ona, "Ey Ebû Bekir! Sizin Peygamberiniz vefat etti. Biz onu göremedik. Biz biliyoruz ki her peygamber, ümmetinden kendisinin yerine geçecek halifeyi kesin bir şekilde belirlemedikçe bu dünyadan ayrılmaz. Böylece ümmet zor durumda kaldığı meseleleri ondan öğrenir, ondan alır. Sen onun vasîsi misin? İhtiyaç duyduğum bazı soruları soracağım" dedi. Ömer b. el-Hattab da "Bu Rasûlullah'ın halifesidir ona sor" dedi. Hıristiyanların reisi Ebû Bekir'e, "Ey Halife! Din konusunda bizden daha üstün olduğunuzu anlatabilecek misin?" dedi. Ebû Bekir, "Biz mü'miniz, siz ise kafirsiniz, mü'min kafirden daha hayırlıdır. İman ise küfürden daha hayırlıdır" dedi.

Başpiskopos, "Bu isbatlanmaya muhtaç bir davadır. Kendi yanından mı yoksa Allah katından mı mü'min olduğunu bana bildir" dedi. Ebû Bekir, "Ben kendi yanımda mü'minim, Allah katındakinden haberim yok" dedi. Başpiskopos, "O halde benim sana göre kafir oluşum tıpkı senin kendine göre mü'min oluşun gibi midir? Yoksa Allah katında ben kafir miyim?" diye sordu. Ebû Bekir de şöyle cevap verdi: "Sen bana göre kafirsin. Allah katındaki durumun hakkında bilgim yok." Bunun üzerine Başpiskopos, "Bakıyorum ki sen kendin ve benim için kuşku içerisindesin. Dinin konusunda yakîn üzere değilsin" dedi. Başpiskopos yine sormaya devam etti: "Bildiğin dine göre cennette Allah katında bir derecen var mıdır?" Ebû Bekir, "Va'd ve va'idden dolayı cennette bir konuma sahip olduğumu biliyorum" dedi. Başpiskopos, "Benim

---

[341] Yahudilerin sordukları soru ve cevapları için bkz. Sadûk, *Hısâl*, II, 595-600.
[342] Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 410.

için cennette kavuşacağım bir derecenin var olduğunu umuyor musun?" dedi. Ebû Bekir, "Evet umuyorum" diye cevapladı. Başpiskopos, "Bakıyorum ki benim için ümitvâr kendin için korku içindesin. O halde ilim konusunda benden üstünlüğün nedir?" diye sorduktan sonra dedi ki: "Size gönderilen Peygamber'in tüm ilmini elde ettin mi?" Ebû Bekir, "Hayır sadece bana bildirilen bilgiyi biliyorum" dedi. Başpiskopos, "Sen nasıl Peygamber'in halifesi olmuşsun? Halbuki onun ümmetinin muhtaç olduğu bilgiden yoksunsun. Bu ilmî muhafaza etmiyorsun. Kavmin senden daha bilgili olan kişinin önüne seni nasıl geçirdi?!" O sırada Ömer b. el-Hattab kızdı, "Ey Hıristiyan! Bu boş/abes şeylerden vazgeç. Yoksa kanını helal kılarız" dedi. Başpiskopos, "Bir söz hakkında doğruyu bulmak için size gelenin cevabı bu olmaması gerektir" dedi. Selman-i Fârisî der ki: "Başpiskopos onları ayıpladı ve ey insanlar! Sayesinde doğru yolu bulabileceğim bir kişiyi bana gösterin" dedi. Selman der ki: Ben ona Mü'minlerin Emiri'ni gösterdim. Hz. Ali de Başpiskopos'a bütün olan ve olacak şeyleri bildirdi. Böylece o ve arkadaşları müslüman oldular. Ömer b. el-Hattab bu olayın anlatılmamasını emretti.[343]

İlk üç halifeyle ilgili olarak, VI/XII. asır Şiî müelliflerinden Tabersî'nin kaydettiği bir rivâyete de değinmek gerekmektedir. Rivâyet, Bizans'tan bir rahip başkanlığında gelen heyetle bazı sahâbîler arasında geçen tartışmayla ilgilidir. Buna göre Hz. Ebû Bekir döneminde Medine'ye Bizans ülkesinden hıristiyan bir rahibin başkanlık yaptığı bir heyet gelir. Rahip, Halifeye bazı sorular sormak istediğini ve doğru cevap verdiği takdirde müslüman olacağını belirtir. Beraberinde bir miktar altın ve gümüş de getirmiş olan rahip, Hz. Ebû Bekir'e "Allah için söz konusu olmayan, Allah'tan gelmesi mümkün olmayan ve O'nun bilmediği şeyler nelerdir?" şeklinde bir soru sorar. Soruyu Hz. Ebû Bekir bilemediği gibi Hz. Ömer ve Hz. Osman da cevaplayamazlar. Müslümanlar aleyhine oluşan bu zor tablo karşısında dayanamayan Selman-i Fârisî gidip, oğulları Hasan ve Hüseyin'le evinde oturmakta olan Hz. Ali'yi durumdan haberdar eder. Hz. Ali gelir ve Allah için çocuk sahibi olmanın muhal olduğunu, O'ndan asla zulüm gelmeyeceğini ve O'nun şerik tanımadığını belirterek soruyu cevaplamış olur. Bunun üzerine daha önce hemen oradan ayrılıp gitmeyi düşünmüş olan rahip zünnarını çıkarıp Hz. Ali'yi alnından öper. Şehadet getirip müslüman olur ve Hz. Ali'ye şöyle der: "Şehadet ederim ki, asıl halife sensin. Senin adını Tevrat, İncil, Kur'an ve diğer kutsal kitaplarda gördüm. Halifelik bu meclistekilerden senden başkasının hakkı olamaz." Bu sözlerden sonra rahip müslüman olmuş olarak ülkesine döner.[344]

Yahudiler ve Hıristiyanların Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e sordukları sorular ile ilgili yukarıdaki rivâyetlerin ilk dönem tarih ve siyer kaynaklarında yer almamaları ve üslupları, bu çeşit rivâyetlerin Hz. Ali'nin diğer halifelerden üstün olduğunu ve Şîa'nın vasîlik ve imâmet ile ilgili iddialarını teyit etmek için uydurulmuş olduklarını hatıra getirmektedir.

---

[343] Sedâbâdî, 83-85; ayrıca bkz. el-Eminî, VII, 179-181

[344] et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 205-207; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (m. 610-847) (Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında)*, Bursa 1997, Basılmamış Doktora Tezi, 110-111.

Hiç şüphesiz Hz. Ali'nin fazilet ve menkıbelerine dair rivâyetler, diğer sahâbîler hakkında nakledilen rivâyetlerle kıyaslanmayacak kadar çoktur. Bazı ilim adamlarına göre Hz. Ali'ye muhalif olan Emevî yöneticilerinden bir kısmının onun faziletleri hakkında rivâyette bulunanları tehdit etmeleri, buna karşılık sahâbîlerin onunla ilgili olarak Hz. Peygamber'den duydukları her sözü, gördükleri her olayı özellikle tespit etmeye gayret etmeleri, bu rivâyetlerin çoğalmasına imkan hazırlamıştır. Diğer taraftan Hz. Ali'nin müfrit taraftarları haklılıklarını isbatlamak için sahîh haberlerle yetinmemişler, daha onun sağlığında, diğer halifelerden üstünlüğüne dair kendisini bile rencide eden hadîsler uydurmuşlardır.[345] Nitekim İbn Ebi'l-Hadîd fezâil ile ilgili uydurma hadîslerin ilk defa Şiîler tarafından ortaya konduğunu ve Ali b. Ebî Talib'in lehinde ve Hz. Ebû Bekir'in aleyhinde pek çok hadîs uydurulduğunu söylemektedir.[346] Gerek Hz. Ali'nin gerekse Ehl-i Beyt'in fazileti konusunda Kûfeliler'ce 300.000'den fazla hadîs uydurulduğuna dair rivâyet[347] mübalağalı da olsa, bu konuda yine bir fikir vermektedir.

Şîa kaynaklarından Hz. Ali'yi diğer halifelerden üstün tutan bir kaç haber nakletmekle yetineceğiz. Bu rivâyetlerden biri şöyledir: "Rasûlullah bir gün 'Ümmetimden İsa'ya denk biri şimdi içeri girecek' dedi. Ebû Bekir içeri girdi. Oradakiler, 'O budur' dediler. Rasûlullah, 'Hayır' dedi. Ömer içeri girdi, 'O budur' dediler. Rasûlullah, 'Hayır' dedi. Ali içeri girdi, 'O budur' dediler. Rasûlullah, 'Evet' dedi.[348]

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki peygamber olarak gönderildiğimden kıyamet gününe kadar şayet Muhammed'in tüm ashâbının amelleri terazinin bir kefesine Ali'nin ameli de diğer kefeye konulursa, Ali'nin ameli daha ağır gelir.[349] Bilindiği gibi Sünnî kaynaklarda bu anlamdaki hadîs Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için zikredilmektedir.[350]

Şîa kaynaklarında rivâyet olunduğuna göre, *"Herkesi imâmı ile çağırdığımız gün.."*[351] âyet-i kerimesinden maksat, kıyamet gününde bir münadinin, "Ebû Bekir şîası ile, Ömer şîası ile, Osman şîası ile, Ali şîası ile kalksın" diye çağıracağı gündür.[352] Başka bir rivâyette Rasûlullah'ın bir gün, "Ebû Bekir bana göre kulak mesabesindedir. Ömer bana göre göz mesabesindedir. Osman bana göre kalb mesabesindedir" dediği; ertesi gün "Evet bu göz, kulak ve kalb vasîden dolayı

---

345 Yaşar Kandemir, "Ali", *DİA*, II, 376.
346 İbn Ebi'l-Hadîd, XI, 48.
347 Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arrak, *Tenzîhü'ş-Şeri'ati'l-Merfû'a 'ani'l Ehâdisi'ş-Şeni'ati'l-Mevdû'a*, (nşr. Abdulvehhab Abdullatif vd.), Beyrut 1981, I, 407.
348 el-Meclisî, XXXV, 314.
349 İbn Ebi'l-Hadîd, XIX, 61; el-Meclisî, XX, 256.
350 Bkz. Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberanî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefî), Musul 1983, VIII, 214; IX, 163; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 59.
351 el-İsrâ, 17/71
352 el-Meclisî, XXIV, 265.

sorumlu olacaklardır" dediği belirtilmektedir.[353] Rasûlullah'ın gözü, kulağı ve kalbi mesabesinde kabul edilen rivâyette aynı zamanda halifelerin vasîden sorumlu olacaklarının belirtilmesi bir çelişkidir.

Şiî müellifler Hz. Ali ile ilk üç halifeyi mukayese ederken, zaman zaman çok aşırı ithamlarda da bulunarak, Halifelerin şahsiyetlerine yakışmayacak suçlamalar ve hatta iftiralarda bulunmuşlardır. Bazı rivâyetlerde çok daha aşırıya gidilerek "Ali beşerin en hayırlısıdır demeyenin kafir olduğuna" hükmedilmiştir.[354]

Halbuki Şiîlerin ashâbı tekfiri, kendisi ile savaşan Şamlıları ve diğer düşmanlarını bile tekfir etmekten ictinab eden Hz. Ali'nin inancına ne kadar ters düşmektedir! Hz. Ali, kendisi ile Ehl-i Sıffîn arasında cereyan eden olayları anlatmak üzere Ehl-i Emsar'a yazdığı mektubunda, bu anlayışını açıkça ortaya koyar. Hz. Ali'nin bu mektubu, Şiî İmâm Muhammed Radî tarafından *Nehcu'l-Belâğa*'da nakledilir: "Bizimle Sıffîn ehli arasındaki anlaşmazlık ilk defa Şamlıların bize karşı çıkması ile başladı. Halbuki Rabbimiz birdir; peygamberimiz birdir. İslâm'a davetimiz birdir. Allah'a iman ve Rasûlü'nü tasdîk konusunda, birbirimize söyleyeceğimiz bir şey yoktur. Ayrıldığımız tek nokta, Osman'ın kanını talep etme hususunda, farklı görüşlere sahip olmamızdır. Bizim Osman'ın kanıyla ilgimiz yok, biz o kandan beriyiz."[355]

Öte yandan Sünnî kaynaklarda "Benden sonra ümmetimin en hayırlısı Ebû Bekir ve Ömer'dir" hadîsinin râvîsi[356] olarak gösterilen Hz. Ali, Muaviye'ye gönderdiği mektubunda ilk iki halife hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemektedir: "İnsanlar Ebû Bekir'i halife yaptılar. Sonra Ebû Bekir Ömer'i halife tayin etti. Her ikisi de güzel bir yaşam tarzı sürdüler. Ümmet içerisinde adaletli davrandılar. Rasûlün ailesinden olduğumuzdan dolayı bu işe daha fazla hak sahibi olduğumuzu ve her ikisinin bizi iş başına getirmesini umduğumuzdan dolayı onlara sinirlendik. Sonra bu konuda onları bağışladık."[357]

Görüldüğü gibi Şîa, Hz Ali'nin fazileti ve onun imâmeti hakkındaki delilleri serd etmeye çalışırken, doğrudan ya da o delillerin mefhum-ı muhalifleri ile özellikle ilk iki halifeyi aşağılayıcı

---

353 el-Meclisî, XXXVI, 77.
354 Bkz. el-Meclisî, XXXVIII, 9, 11.
355 Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Talib, *Nehcu'l-Belâğa*,der. Şerif er-Radî, şrh. Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1992, III, 634.
356 Munâvî, *Feydu'l-Kadîr*, III, 483.
357 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, 201.

ifadeler kullanmaktadır. Hz. Ali ile halifeler arasındaki samimiyeti, gözardı etmektedir. Bu tavırları ile genelde Şiîler'in Hz. Ali'nin yolunu izlemedikleri ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Temel inanç sistemini imâmet nazariyesi üzerine kuran İmâmiyye Şîasına göre Hz. Ali, kesin bir biçimde nas ile imâm tayin edilmiştir. Diğer üç halife Ebû Bekir, Ömer ve Osman ise onun bu hakkını gasbetmişlerdir. Bundan dolayı Şîa kaynaklarına göre ilk üç halife, gâsıp ve yalancıdırlar. Her üç halife de Hz. Peygamber'in ortaya çıkışından önce kafir ve daha sonra zalim olduklarını gösteren suçlu kimseler olduklarından, onlara halife denilse bile imâm denilemez. Çünkü zalim olduklarından Allah'ın imâmet ahdi onlara erişmez.

Şîa kaynaklarında, Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından halife ve vasî tayin edildiği konusunda *davetin başlangıcı*, *menzile* ve *gadîr* hadîsleri çerçevesinde zikredilen rivâyetler ve yapılan yorumların yanı sıra, çok sayıda farklı hadîs, rivâyet ve yorumlara rastlanmaktadır. Varyantları çok değişik olmakla birlikte bu hadîslerin, rivâyetlerin ve yorumların ortak noktası, Hz. Peygamber tarafından imâm ve halife olarak Hz. Ali'nin vasî tayin edildiğini işlemeleridir. Bu rivâyetleri aktaran Şiî ulemaya göre Hz. Peygamber, yalnız Hz. Ali'nin halife olacağını bildirmekle kalmamış, aynı zamanda sırası ve isimleriyle birlikte ondan sonra kimlerin imâm olacağını da belirtmiştir.

Şiî müellifler, davetin başlangıcı, menzile ve gadîr gibi hadîsleri Hz. Ali'nin imâmeti için kesin delil olarak kabul etmekle birlikte söz konusu hadîsleri ilk üç halife için de eleştiri malzemesi olarak kullanmışlardır. Oysa Sünnî alimler bu hadîslerden asla imâmet ve halifelik anlamının çıkarılamayacağını açıkça dile getirerek Şîa'nın iddialarını reddetmişlerdir.

Bu hadîslerin yanı sıra Şîa kaynaklarında, Medine'de Muhâcirler ile Ensâr arasında kurulan kardeşlik sırasında Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kardeş olarak seçmesi, kızı Fatıma'yı onunla evlendirmesi, hicretin dokuzuncu yılında müşriklere karşı adeta ültimatom mesabesinde görülen Tevbe sûresindeki âyetlerin okunması için Hz. Ali'yi göndermesi, Hayber'in fethinde Hz. Peygamber'in bayrağı Hz. Ali'ye verirken söyledikleri vb. daha yüzlerce rivâyet Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak gösterilmiştir.

Bunun yanında Şiî müfessirler, gerçekte ilgisi olmadığı halde bir çok âyeti kendi düşünceleri doğrultusunda te'vîl ederek veya uydurma nüzul sebepleri zikrederek Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak göstermişlerdir. Çoğunlukla Kur'an âyetleri, imâmet eksenli olarak ele alınmış; mana bakımından iyi ve güzel şeyler anlatan âyetler Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in lehine, kötülüklere işaret eden âyetler ise düşman olarak görülen kimseler, özellikle de ilk üç halife aleyhine yorumlanmıştır.

Şiî müellifler, halifelik konusunda Hz. Ali'ye rakîb gördükleri ilk üç halifenin faziletlerini olabildiğince reddetme yoluna gitmişlerdir. Sünnî ulemanın ilk üç halife için kabul ettiği

faziletlerin neredeyse tamamını Hz. Ali'ye atfetmişlerdir. Meselâ Hz. Ebû Bekir'in en çok şöhret kazandığı "sıddîk" lakabı ile Hz. Ömer'in "farûk" lakabı, Şîa'ya göre Rasûlullah'ın Hz. Ali'ye verdiği lakaplardır. Bu nedenle Şiî müellifler, ilk üç halifeyi ümmet arasında şöhret kazandıkları bu lakaplar ile anmamaktadırlar. Böylece ilk üç halifeye verilen övgüye değer meşhur lakapları kabul etmedikleri gibi bu lakapları tasvip eden Ehl-i Sünnet'i de eleştirmişlerdir. Dahası ilk üç halifenin faziletleri ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen tüm rivâyetlerin uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle Şiî müfessirler ilk üç halifeyi adları ile anmaktan ziyâde onları zemmeden uydurma lakaplarla anmayı tercih etmişlerdir. Âyetlerde geçen kötü vasıflı müfsit, müşrik ve münafiklarla ilgili nitelemeleri ilk üç halifeye atfetmek için gayret göstermişlerdir. Eserlerinde ilk üç halifeyi put, kafir, münafik gibi tahkir edici sıfatlarla anmışlardır.

Şiî müellifler bir çok konuda ilk üç halife ile Hz. Ali'yi mukayese etmeye çalışmışlardır. İlk üç halifenin Câhiliye döneminde ömürlerinin bir kısmını putlara ibadet etmek ve içki içmekle geçirdiklerini, buna mukabil Hz. Ali'nin ilk müslümanlardan olduğu ve putlara hiç tapmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber'den sonra ümmet, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'a yaptığını Hz. Ali'ye yapmış, bu konuda İsrailoğulları gibi davranıp onların yaptıklarını adım-adım uygulamıştır. Bu kaynaklara göre insanlar, Hz. Harun'a tabi olanlar ile buzağıya tabi olanların durumuna düşmüşlerdir.

Şiî müellifler Hz. Ali ile ilk üç halifeyi mukayese ederken, zaman-zaman çok aşırı ithamlarda da bulunarak, ilk üç halifenin şahsiyetlerine yakışmayacak suçlamalar, hatta iftiralarda bulunmuşlardır. Bazı rivâyetlerde çok daha aşırıya gidilerek "Ali beşerin en hayırlısıdır demeyenin kafir olduğuna" hükmedilmiştir.

Şîa kaynaklarında ashâbın büyük çoğunluğunun, Rasûlullah'ın açıkça Hz. Ali'yi halife tayin ettiğine dair sözünü yerine getirmeyerek günah işledikleri, hatta bazı rivâyetlerde Ehl-i Beyt ile Mikdâd b. Esved, Ebû Zer el-Ğıfârî ve Selman-i Fârisî'den başka bütün sahâbenin küfre girdiği ileri sürülmektedir. Bu rivâyetlere göre ilk üç halife ile Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde b. Cerrah gibi sahâbîler, halifeliği Hz. Ali'ye vermeme konusunda antlaşmışlar ve bu antlaşmalarını bir sahifeye kaydetmişlerdir. Böylece bu sahife kastedilerek onlara "ashâbu sahife" (sahife sahipleri) veya Gadîr günündeki sözlerine bağlı kalmadıkları için "Gadîr münafikları" denilmiştir.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında gerek Hz. Ali gerekse onun neslinden gelen ve Şîa'nın imâm olarak kabul ettiği kişiler, ilk üç halife hakkında çok övücü sözler söylemiş, onların halifeliklerini itiraf ve ikrar etmişlerdir. Onlara hakaret edilmesine ve sövülmesine karşı çıkmışlardır. Şiîler bu konuda imâmları ile ters düşmüşlerdir. Öte yandan Şîa kaynakları iyi tetkik edildiğinde, açık olmasa bile, ilk üç halifeyi tenkit amacıyla ortaya koydukları rivâyetlerin satır aralarında, onların İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Rasûlullah'ın samimi birer dostu oldukları, sürekli onunla birlikte

hareket ederek onun için hiçbir fedakarlıktan çekinmedikleri ve sahâbenin ileri gelenlerinden oldukları okunmaktadır.

Şîa, ilk üç halifenin Rasûlullah ile birlikte gazvelere iştirak etmelerini bir erdem olarak ön plana çıkarmamakta, aksine bu gazvelerdeki bir takım davranışlarından hareketle onlara kusur bulmaya çalışmaktadır.

Şîa kaynaklarında, Rasûlullah'ın emrine rağmen, Haricîlerin lideri olarak kabul edilen Zu'l-Huvaysıra et-Temimî'yi öldürmedikleri ileri sürülerek ilk üç halife eleştirilmiştir. Yine onların Rasûlullah'ın emrine muhalefet ederek Üsâme ordusundan geri kaldıkları belirtilmiştir.

Şiî ulemaya göre Ebû Bekir, sadece kendisinin rivâyet ettiği bir hadîsten dolayı Fatıma'ya mirasını vermemiş, böylelikle Kur'an'ın açık naslarına karşı gelmiştir. Miras konusundaki tartışmalar daha çok Fedek arazisi etrafında yoğunlaşmıştır. Hz. Ömer de, Fedek arazisi konusunda Hz. Fatıma ile tartıştığından dolayı Şîa kaynaklarında sert bir biçimde eleştirilmiştir. Fedek arazisinin Fatıma'ya verilmemesi konusunda Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in kendi aralarında ittifak kurdukları iddia edilmiştir. Fedek topraklarını, Mervan b. Hakem'e ikta' olarak verdiğine dair rivâyetler ileri sürülerek Hz. Osman da bu konuda eleştirilmiştir.

Şîa kaynaklarında ilk üç halifenin, özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki hadîslerin müslümanlar arasında yayılmasından korktukları için hadîslerin yazılmasına karşı çıktıkları, bu amaçla hadîs yazımını yasakladıkları, yazılmış olan bazı hadîsleri yok ettikleri iddia edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah ile birlikte yapmış olduğu hicret yolculuğuna Sünnî dünyasında büyük önem verilmiştir. Hz. Ebû Bekir, bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında "yar-ı ğâr" (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılmıştır. Buna karşılık gerek eski gerekse çağdaş Şiî müellifler Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah ile yaptığı hicret yolculuğuna ve mağara arkadaşlığına hiçbir önem atfetmemişler, bu olayı manevî boyutundan soyutlayarak maddî bir gözle ve tamamen karalayıcı bir üslup ile değerlendirmişlerdir.

Bir çok Şiî müellif, hicretin dokuzuncu yılında Tevbe sûresinin ilk önce Hz. Ebû Bekir'e, sonra ondan alınıp Hz. Ali'ye verildiğini savunmuş ve bu olay üzerine yorumlar yapmışlardır. Bir çok hadiseyi imâmet ile ilişkilendirdikleri gibi bu olayı da Hz. Ali'nin fazileti ve imâmeti için bir delil olarak ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık bu görevden azlolunduğunu iddia ederek Ebû Bekir'in halifeliğe layık biri olmadığını iddia etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet kaynaklarına göre son hastalığında Rasûlullah'ın, müslümanlara namaz kıldırması için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmesi bir meziyet sayılırken Şîa kaynaklarına göre Ebû Bekir, Üsâme ordusunda görevli olduğundan dolayı müslümanlara namaz kıldırmak için Rasûlullah tarafından görevlendirilmemiştir. Ebû Bekir'e müslümanlara namazı kıldırma emrinin Rasûlullah tarafından değil, kızı Aişe tarafından verildiği ileri sürülmüştür.

Şîa kaynaklarına göre Ömer ve Ebû Ubeyde ile aralarındaki gizli bir ittifaktan dolayı Ebû Bekir, Sakife toplantısında halife olarak seçilmiştir. Bu yüzden onun halife olması, bu üç kişinin halife olması anlamını taşıyordu. Ebû Bekir'in orada seçilmesi acele alınan bir kararla olmuş, adeta bir oldu bittiye getirilmiştir. Daha sonra Ebû Bekir'e yapılan biatın kılıç zoruyla olduğu da vurgulanmıştır.

Şîa kaynaklarına göre Ebû Bekir ile Ömer, biat etmedikleri takdirde Fatıma'nın içinde bulunduğu evi ateşe vereceklerini söylemişler, hatta bazı kaynaklara göre evi ateşe vermişlerdir. Onların zor kullanması üzerine Hz. Ali takıyye yaparak biat etmiştir. Bu yüzden Hz. Ömer bu olayların müsebbibi gösterilerek, Hz. Ebû Bekir'i halife seçen baş aktör olarak değerlendirilmiş ve ilk üç halifeden en fazla eleştirilen kişi olmuştur. Daha sonra, mezkur ittifakın bir gereği olarak Ebû Bekir'in, imâmetin Hz. Ali'ye ait olduğunu bildiği halde Ömer'i haksız bir şekilde halife tayin ettiğini Şiî müellifler ileri sürmüşlerdir.

Yukarıda geçtiği gibi birkaç kişi hariç ashâbın çoğunu tekfir eden Şiî müellifler, Hz. Ebû Bekir'e karşı gelip irtidât hareketlerine karışan birçok insanı "ridde ehli" olarak görmeme eğilimi içerisindedirler. Onlara göre, Medine dışındaki müslüman grupların bir çoğu, Ebû Bekir'in halife seçilmesine karşı olduklarından bu adla meşhur olmuşlardır. Bu gruplar, sadece Ebû Bekir'in hilâfete getiriliş yöntemine itiraz etmişler ve zamanın maslahatı gereği olarak mürtedlikle suçlanmışlardır. Bundan dolayı kendilerine "ridde ehli" denilmiştir. Bu yüzden Şiî müellifler Malik b. Nüveyre'nin haksız bir şekilde öldürüldüğünü savunmuşlardır.

Şiî müellifler İslâm devletinin hazinesi olan Beytülmâl ile ilgili tasarrufları ve Beytülmâl gelirlerinin dağıtım biçimi konusunda da ilk üç halifeye eleştiriler yöneltmişlerdir. Rasûlullah'tan sonra humusun Ehl-i Beyt'e verilmemesini gerekçe göstererek ilk üç halife, özellikle de Hz. Ömer tenkit edilmiştir. Şîa, Hz. Ömer'i atıyyeleri insanlar arasında eşit olarak dağıtmamasından dolayı da eleştirmiştir. Hz. Osman'ın ailesine ve akrabalarına Beytülmâlden büyük mal tahsis etmesini eleştiren Şiî müellifler, Hz. Osman'ın attıyye dağıttığı akrabalarının adlarını ve onlara verilen atıyye miktarını ilan ederek onu tenkit etmişlerdir.

Şiî alimler, gerek Rasûlullah gerekse Râşid Halifeler döneminde başta hukuk alanında olmak üzere Hz. Ali'nin bilgi bakımından diğer üç halifeden daha donanımlı olduğunu isbatlamak ve verdiği kararların isabetliliğini vurgulamak için çok çaba sarf etmişlerdir. Bu düşünceden hareketle ilk üç halifeyi ahkâm bilgisinden yoksun olmakla suçlamışlardır. Bu bağlamda Hz. Ali'nin bilip ve çözüme kavuşturduğu buna karşın ilk üç halifenin bilemediği çok sayıdaki hukukî davadan söz etmişlerdir. Şiî yazarlar, Hz. Ali'nin bütün ictihâdlarını doğru kabul etmiş, ilk üç halifenin ictihâdlarına ise hep kuşku ile bakarak olumsuz bir şekilde yorumlamışlardır. Bu bakımdan Hz. Ebû Bekir'in humus, zekat, Beytülmâl, miras ve ceza hukuku ile ilgili bazı uygulamalarını eleştiriye tabi tutarak onun ahkâm bilgisinden yoksun olduğunu iddia etmişlerdir.

Hz. Ömer'in ise teyemmüm, ezân, terâvih namazı, cenaze namazı tekbirleri, ikindiden sonra nafile namaz kılmayı yasaklaması, temettu' haccından nehyetmesi gibi ibadetler; zina cezası, içki içme cezası, kısas ve diyet gibi hadler; mehir, boşanma, mut'a nikahını ve ümmü veledin satışını yasaklama gibi aile hukuku ve miras hukuku ile ilgili bazı uygulamalarını eleştirmişlerdir.

Aynı şekilde cuma günü ikinci ezânı okutması, yolcu namazı uygulaması, atlardan zekat alması, Mescid-i Haram ve hac ile ilgili uygulamalarından dolayı Hz. Osman'ı da eleştirmişlerdir.

Hz. Ömer'in, Hudeybiye barış antlaşmasına, Abdullah b. Übeyy'in cenaze namazına, ölüler için ağlamaya karşı çıkması ve kırtas hadisesinde Rasûlullah'a itiraz etmesi gibi bazı konular üzerine Şîa kaynaklarında spekülasyonlar yapılmıştır. En çok spekülasyon kırtas hadisesi ile ilgili Şiî râvîlerin naklettiği rivâyetlerde kendisini göstermiştir. Şîa, Hz. Ömer'i eleştirmek için bu konuyu bir silah gibi kullanmaya çalışmıştır.

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin kızı Ümmü Kulsûm'un Hz. Abbas tarafından zorla Hz. Ömer'e nikahlandığı belirtilmiştir.

Şiî alimler, Hz. Ömer'in şûra kararını sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bu kararı Hz. Ömer için büyük bir kusur olarak değerlendirerek değişik açılardan olumsuz bir biçimde yorumlamışlardır. Şûrayı altı kişiden seçmesi nedeniyle Hz. Ömer'in hem seçim sistemine hem de nassa muhalefet ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'in iki kızı ile evlenmiş olması, Ehl-i Sünnet kaynaklarında büyük bir meziyet olarak değerlendirildiği, bundan dolayı ona Zî'n-Nûreyn lakabı verildiği belirtildiği halde, bu meziyetin Hz. Osman için bir şey ifade etmediğini isbatlamak için Şîa kaynaklarında çok çaba sarf edilmiştir. Öyle ki Şiî müellifler, Hz. Osman ile evlendirilen Rukayye ve Ümmü Kulsûm'un Hz. Peygamber'in kızları olup olmadıkları konusunda bile kuşkularını dile getirmişlerdir.

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin Hz. Ömer tarafından oluşturulan şûradaki diğer beş kişiden, özellikle halife seçilen Hz. Osman'dan halifeliğe daha liyakatli olduğunu göstermek için bir çok rivâyet nakledilmiştir. Bu rivâyetlerde genellikle Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın akrabası ve ilk müslümanlardan olduğu vurgulanarak halifeliğin onun hakkı olduğu belirtilmiştir.

Şîa kaynakları Hz. Osman'ın, Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah'ı affetmesinin yanlış bir karar olduğunu, bu nedenle uygulanması zorunlu olan bir haddi uygulamadığını ileri sürerek onu eleştirmişlerdir.

Şiî müellifler, Hz. Osman'ın akraba ilişkilerine çok önem verdiğini, onlara çok düşkün olduğunu, onları başkalarına tercih ettiğini, bu konuda hiç bir tenkit veya kınamaya aldırmadığını, Kur'an, Sünnet ve kendinden önceki geleneğe aykırı bir çok şeyi mubah kıldığını söylemişlerdir.

Şîa'nın ve diğer bazı kesimlerin Hz. Osman aleyhinde ileri sürdükleri iddialardan en çok polemiğe sebep olanlardan biri, onun, ehliyetsiz bazı kimseleri valilik gibi önemli bazı makamlara tayin etmek suretiyle müslümanların düzenini bozduğu iddiasıdır.

Şiî müellifler, Hz. Osman ile Hz. Aişe arasında geçtiği söylenilen bazı sert tartışmalar ile ilgili rivâyetler aktararak hem Hz. Osman'ı hem de satır aralarında Hz. Aişe'yi eleştirmişlerdir.

Şiî alimler, Hz. Osman'ın müslümanların malından kendisi için bir koruluk yaptığını ve müslümanların hayvanlarını onların malından olan bu mer'adan engellediğine dair rivâyetler naklederek böyle bir hareketin Hz. Peygamber'in, "İnsanlar su, ot ve ateşten yararlanmak konusunda eşit kılınmıştır" hadîsine ters düştüğünü belirtmişlerdir.

Hz. Osman'ın aleyhinde ısrarla, hatta mübalağa ile anlatılan töhmetlerden biri de, onun Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer el-Ğıfârî ve Ammâr b. Yasir gibi ileri gelen sahâbîler ile bazı konularda tartışması, onları rencide etmesi, onlara her türlü hakaretleri reva görmesidir. Şîa kaynakları, Hz. Osman'ın bu zatlarla ilişkileri ile ilgili olarak abartılı ifadeler içeren rivâyetler nakletmişlerdir.

Şîa kaynaklarına göre Hz. Osman, Abdullah b. Mes'ûd'un mushaf'ını yakmış, onun kıraatini tanımamış, muhalif tavrından dolayı kırbaçlatıp onu yaralamış ve bu yaralar neticede ölümüne sebep olmuştur. Yine Ebû Zerr'i önce Şam'a sürgün ettiğini, daha sonra Muaviye ile aralarında tartışma çıkınca, onu Medine'ye çağırdığını ardından Rebeze'ye sürgün ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Şîa kaynakları, gerek Rasûlullah'ın sağlığında gerekse daha sonraki dönemlerde Ammâr b. Yasir'i Hz. Osman'ın şiddetli bir muhalifi olarak göstermeye çalışmışlardır. Özellikle halifeliği döneminde Hz. Osman'ın ailesi Ümeyye oğullarına görev ve bağışta bulunduğu sırada Ammâr'ın ona şiddetli bir şekilde muhalefet ettiğine ve onun bu tür icraatlarına karşı koyduğuna dair abartılı rivâyetler nakletmişlerdir. Bu yüzden söz konusu kaynaklarda Hz. Osman'ın, Ammâr b. Yasir'i fıtık oluncaya kadar dövdürdüğü, bu yüzden Ammâr'ın da onu eleştirdiği, onun düşmanlarıyla işbirliği yaptığı ve Hz. Osman hakkında "Onu kafir olarak öldürdük" dediği nakledilmiştir.

Şîa kaynaklarında, Hz. Osman'ın öldürülmesi sırasında sahâbenin tavrından, onların Hz. Osman'a yöneltilen eleştirilere katıldıkları ve bu yüzden onu yardımsız bıraktıkları sonucu çıkarılmıştır. Şiî müelliflere göre şayet sahâbe Osman'ın ölümü hak ettiğine inanmasaydı, onu korur ve ona yardım etmekten geri durmazdı. Bu müellifler, Osman'ı öldürmek için başkalarını tahrik edenlerin sahâbîler olduğunu, onların içerisinde en önce karar verenin ise Hz. Aişe olduğunu isbat etmeye çalışmışlardır. Ancak Hz. Ali'nin bu olayda doğrudan doğruya bir desteğinin olmadığını, onun öldürülmesini istemediğini ve bu konuda kimseye bir emir vermediğini ifade etmişlerdir.

Şiî alimlerin ısrarla Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katili olarak gösterilmesine karşı çıkmalarının nedeni, Ümeyye Oğullarının, Haşim Oğullarını ve Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ın katili olarak göstermeye çalışmasından ve Hz. Ali'nin de onu öldürme işi ile hiçbir alakasının olmadığına dair defalarca savunma yapmasından kaynaklanmaktadır.

Şiî alimler ilk üç halife ile ilgili rivâyetleri nakletmekte seçmeci davranmışlardır. Özellikle çağdaş Şiî yazarlar daha çok Ehl-i Sünnet'i kendi silahı ile vurmak amacıyla ilk üç halife ile ilgili, mezhebî inançlarına paralellik arz eden rivâyetleri genellikle Sünnî kaynaklardan ve zaman-zaman bağlamından koparark aktarmayı tercih etmişler ve bu rivâyetleri mezhebî inançlarına uygun biçimde yorumlamışlardır.

Şîa kaynaklarında, gerek Hz. Ali'nin fazileti konusunda gerekse ilk üç halife ve ileri gelen sahabîlere yapılan eleştiriler konusunda sürekli aynı noktalar üzerinde durulmakta, bir husus değişik varyantlarla defalarca gündeme getirilmekte ve olaylar çoğu kere bir mizansen gibi ele alınmaktadır.

Şiî literatürde, ilk üç halifeye yapılan benzer eleştiriler, başta Hz. Aişe olmak üzere diğer bazı meşhur sahabîler için de yapılmıştır. Hz. Aişe'nin, babası Ebû Bekir'i halife yapmak için Rasûlullah adına yalan uydurduğunu, onun halifeliği ile övünüp manfaat sağladığını ve Hz. Ali'ye buğzettiğini ifade eden Şiî müellifler, onun hakkında yalan ve iftiraya dayalı uydurma rivâyetler nakledip onu eleştirmişlerdir. Benzer eleştiriler Hz. Hafsa için de yapılmıştır. Yine Talha b. Ubeydillah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Said b. Zeyd, Halid b. Velid, Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim gibi önde gelen sahâbîler de ilk üç halife ile ittifak kurup Hz. Ali'nin imâmet hakkını elinden aldıkları iddiasıyla tenkid edilmişlerdir.

Şîa kaynaklarının ilk üç halifeyi kötüleyen ve ümmetin çoğunluğunu rencide eden sözlere yer vermesi ve başta Hz. Aişe olmak üzere bazı meşhur sahâbîler hakkında yalan üzerine istinad eden görüşler içermesi asırlar boyu müslümanları rencide etmiştir. İmâmiyye Şiîliğini kabul eden birçok yerde olduğu gibi Anadolu'da da bir dönem Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın adlarının anılmasının yasaklandığı bilinmektedir. Yine Şiî kesimin ilk üç halifeye açıkça sövmeleri, Şiî Safevî devleti döneminde teşvik edilmiştir. Böylece Şiîlerin sahâbeye dil uzatmaları hem Şîa'ya hem de İslâm ümmetinin birliğine büyük zararı dokunmuştur. İlk üç halifeye Şiîler tarafından sövülmesi Sünnî dünyada zaman zaman infiale sebep olmuştur. Bundan dolayı Sünnîler ile Şiîler arasında bazı çatışmalar vuku' bulmuş ve çok sayıda insan ölmüştür. Ashâba lanet etmek ve daha bazı yakışıksız davranışlar, cahil halk tabakalarında yakın zamanlara kadar süregelmiştir. Bu tür rencide edici durumların yaşanmaması için Şiî ulemanın kaynak eserlerini Kur'an ve Sünnet'e göre yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ABBAS el-KUMMÎ, *el-Künâ ve'l-Elkâb,* I-III, Beyrut 1983.

ABDULLAH EFENDİ, "Sünnî Şîî İttifakına Doğru" (çev. Mustafa Çağrıcı), *Nesil Dergisi,* X/10, (İstanbul 1979), s. 33-48.

ABDURRAZZAK b. Hemmam es-San'anî (211/826), *el-Musannef,* (thk. Habiburrahman el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1403.

el-'ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'Amma'ştehere mine'l-Ahâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nâs,* I-II, Beyrut 1405.

AĞA BÜZÜRG-İ TAHRANÎ, Muhammed Muhsin, *ez-Zerî'a ila Tesânifi'ş-Şî'a,* I-XIX, Beyrut 1983.

AHMED EMİN, *Fecru'l-İslâm,* Kahire 1975.

———, *Duha'l-İslâm,* Beyrut 1933.

AHMED b. HANBEL (241/855), *el-Müsned,* I-VI, İstanbul ts.

AKA, İsmail, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiîlik", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993, s. 69-120.

AKKAD, Abbas Mahmud, *Hz. Ebu Bekir'in Şahsiyet ve Dehası,* (çev. Ali Özek), İstanbul 1968.

AKTAN, Hamza, *Mukayeseli İslâm Hukuku,* İstanbul 1989.

Alem-i Ârâ-yi Safevî, (nşr. Yedullah Şükrî), Tahran 1984.

ALEVANÎ, Cabir, *İslâm'da İhtilaf Usûlü,* (trc. Abdulhalim Ural), İstanbul 1991.

ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi,* I-IV, İstanbul 1997.

———, "Fedek", *DİA,* XII, 294-295.

ALİ ABDURRAZIK, *el-İslâm ve Usûlu'l-Hükm Bahsun fi'l-Hilâfeti ve'l-Hükûmeti fi'l-İslâm,* Mısır 1344/1925.

ALİ b. EBÎ TALİB (40/661), *Nehcu'l-Belâğa,* (der. Şerif er-Radî, şrh. Muhammed Abduh), I-IV, Beyrut 1992.

el-ÂLÛSÎ, Mahmud Şükrî, *Muhtasaru't-Tuhfeti'l-İsnâ-'aşeriyye li-Abdilaziz ed-Dihlevî,* (thk. Muhibbuddin el-Hatîb), Riyad 1404.

el-'AMİLÎ, Cafer Murteza el-Hüseynî, *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam,* I-III, Kum 1982.

el-'AMİLÎ, Hasan Muhammed Mekkî, *el-İlahiyyat 'ala Hedyi'l-Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Akl,* Kum 1412.

el-'AMİLÎ, Muhammed Hüseyn Zeyn, *Şîa der Tarih,* (Farsçaya trc. Muhammed Rida Ataî), Meşhed 1375.

APAYDIN, H. Yunus, "Humus", *DİA,* XVIII, 365-371.

ARI, M. Salih, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996.

el-ASKERÎ, Murtazâ, *Abdullah b. Sebe ve diger Efsânehâ-yı Tarihî*, I-III, Tahran 1375.

_____, *Me'âlimu'l-Medreseteyn*, I-III, Beyrut 1995.

ATAY, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara 1983.

ATEŞ, Süleyman, "İmamiyye Şîasının Tefsir Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX, (Ankara 1975), 147-172.

AVCI, Casim, *İslâm - Bizans İlişkileri (m. 610-847)(Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997, Basılmamış Doktora Tezi.

_____, "Hilâfet", *DİA*, XVII, 539-546.

AYDIN, Mehmet Akif, "İmâmet", *DİA*, XXII, 201-207.

AYDINLI, Abdullah, "Ebû Zer el-Gıfârî", *DİA*, X, 266-269.

el-AYNÎ, Bedruddin Ebû Muhammed b. Ahmed (855/1451), *'Umdetu'l-Karî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Mısır 1972.

el-'AYYÂŞÎ, Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. 'Ayyâş (323/934), *Tefsiru'l-'Ayyâşî*, I-II, Beyrut 1991.

el-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib (463/1070), *Tarihu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut ts.

_____, *Takyîdu'l-'Ilm*, (thk. Yusuf el-'Işş) Beyrut 1974.

_____, *Şerefu Ashâbı'l-Hadîs*, (thk. Mehmed Said Hatîboğlu), Ankara 1991.

BAHRANÎ, Yusuf (1186/1772), *el-Hadâiku'n-Nadire fî Ahkâmi'l-İtreti't-Tâhire*, (nşr. Muhammed Takî el-İrevanî), I-XX, Beyrut 1405/1985.

BAKAN, Tevhid, *Ashabın Adaleti*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993, Basılmamış Doktora Tezi.

el-BAKILLANÎ, Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (403/1012), *Kitâbu Temhidi'l-Evâil ve Telhîsi'd-Delâil*, (thk. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrut 1987.

BAKIR, Abdulhalik, *Ali b. Ebî Talib (Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri)*, Elazığ 1998.

BEDRİ Muhammed Fehd, "el-Hayatu's-Siyasiyye ve'l-İdariyye fi'l-Ahdi'r-Raşidî", *Vekâiu Nedveti'n-Nuzumı'l-İslâmiyye*, Abudabi 1984.

el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, (thk. Muhammed Hamidulah), Kahire 1987, I. Cilt.

_____, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (ed. S. D. F. Goitein), Jerusalem 1936, V. Cilt.

_____, *Futûhu'l-Buldan*, (thk. Abdullah Enis et-Tabba' v.dğr.), Beyrut 1987 (Türkçesi: Mustafa Fayda, Ankara 1987).

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyn b. Ali (458/1065), *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübra*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), I-X, Mekke 1994.

BILTACI, Muhammed, *Menhecu Ömeri'bni'l-Hattâb fi't-Teşri' Dirasetun mustev'ibetun li fikhı Ömer ve Tanzimâtihi*, y.y., ts.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuka İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1967

BROCKELMANN, C., "Ya'kûbî", *İA*, XIII, 351-352.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (256/869), *Sahîhu'l-Buharî*, I-VIII, İstanbul ts.

CÂHIZ, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinanî (255/869), *el-Osmaniyye*, Mısır 1955.

CAMİÎ, Muhammed Mescid-i, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da Siyasî Düşüncenin Temelleri*, (trc. Malik Eşter), İstanbul 1995.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlu*, Ankara 1983.

el-CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (370/980), *Ahkâmu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed es-Sadık Kamhavî), I-V, Beyrut 1405.

CEVAD ALİ, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-X, Bağdat 1993.

_____, "Mevâridu Tarîhi'l-Mes'ûdî", *Sümer*, XX/1-2, (Bağdad 1964), 1-48.

CEVDET PAŞA, Ahmed, *Kısâs-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, (sad. Ali Arslan), I-II, İstanbul 1981.

el-CEZİRÎ, Abdurrahman, *el-Fıkhu 'ala'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I-V, İstanbul 1987.

CHİRRİ, Mohamad Jawad, *The Brother of the Prophet Mohammad (The Imam Ali)*, Kum 1996.

el-CURCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *et-Ta'rîfât*, (thk. İbrahim el-Ebyârî), Beyrut 1410.

ÇALIŞKAN, İbrahim, "Ca'ferî Mezhebinde İbadetler", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 481-513.

ÇETİN, Abdurrahman, "Ezan", *DİA*, XII, 36-45.

DALGIN, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun 1999.

ed-DÂREKUTNÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer(385/995), *es-Sünen*, (thk. Seyyid Abdullah Haşim Yemânî), I-IV, Beyrut 1966.

ed-DARİMÎ, Abdullah b. Abdirrahman (255/868), *es-Sünen*, İstanbul 1981.

DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1983.

DEHLAN, Ahmed Zeynî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediye*, I-III, Mısır ts.

DEMİRCAN, Adnan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, İstanbul 1996.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Asr-ı Saadet*, I-V, İstanbul 1978 (V. cilt)

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), I-XV, İstanbul 1992.

EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1981.

_____, *Kitabu'l-Mesâhif*, Mısır 1355/1936.

EBÛ HALİL Şevkî, *Hurûbu'r-Ridde min Kıyadeti'n-Nebî ila İmreti Ebî Bekr*, Dımaşk 1984.

EBÛ'L-KASIM el-KÛFÎ, Ali b. Ahmed (352/963), *el-İstiğâseh fi Bide'i's-Selâse*, Pakistan ts.

EBÛ MİHNEF, Lut b. Yahya b. Said b. Mihnef (157/773), *Maktelu Hüseyn*, (thk. Hasan el-Ğaffarî), Kum 1364.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (430/1038), *Kitâbu'd-Du'âfa*, y.y., ed-Daru'l-Beyda, 1984.

_____, *Tesbîtu'l-İmâme ve Tertîbu'l-Hilâfe*, (thk. İbrahim Ali et-Tihâmî), Beyrut 1986.

EBÛ UBEYD, el-Kasım b. Sellâm (224/839), *Kitabu'l-Emvâl*, (thk. M. Halil Herâs), Kahire 1401/1981. (Türkçe trc. Cemaleddin Saylık, İstanbul 1981).

EBÛ YUSUF Yakûb b. İbrahim (182/789), *Kitabu'l-Harâc*, Kahire 1397 (Türkçe trc. Ali Özek, İstanbul 1970).

EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Hatemu'n Nebiyyin*, I-II, Beyrut 1979.

_____, *el-İmâm Zeyd*, Kahire 1959.

ELİASH, Joseph, "The Shiite Qur'an", *Arabica*, XVI, (1969), 15-24.

el-EMİNÎ, Abdulhüseyn Ahmed, *el-Ğadîr fi'l-Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Edeb*, I-XI, Tahran 1366.

EMİNOĞLU, Mehmet, "Fezâilü's-sahâbe", *DİA*, XII, 534-538.

ERUL, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.

ESED HAYDAR, *es-Sahâbe fi Nazarı'ş-Şî'ati'l-İmâmiye*, Beyrut 1982.

el-EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail (324/936), *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, (nşr. H. Ritter), Beyrut ts.

FAYDA, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992.

_____, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989.

_____, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1992, II, 107-176.

_____, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101-108.

_____, "Bey'atürrıdvân", *DİA*, VI, 39-40.

_____, "Cebele b. Eyhem", *DİA*, VII, 184-185.

_____, "İbn İshak", *DİA*, XX, 93-96.

el-FESEVÎ, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyan (277/890), *Kitabu'l-Ma'rife ve't-Târih*, (İbn Dürüsteveyh rivâyeti; thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), I-IV, Medine 1990.

FEYYAZ, Abdullah, *Tarihu'l-İmâmiyye ve Eslafihim mine'ş-Şî'a*, Beyrut 1975.

FEYZ-İ KAŞÂNÎ, Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud, *İlmu'l-Yakîn fi Usûli'd-Din*, I-II, Kum 1979.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Şîîliğın Doğuşu ve Gelişmesi", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 33-68.

_____, *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984.

FURÂT el-KÛFÎ, Ebû'l Kasım Furât b. İbrahim el-Kûfi (300/912), *Tefsiru Furâti'l-Kufi*, Beyrut 1990.

GAZALÎ, Muhammed, *Fıkhu's-Sîre*, (çev. Resul Tosun), İstanbul 1987.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi Hz. Muhammed (S.M.) ve İslâm'ın İlk Devri*, İstanbul 1975.

_____, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîîlik*, İstanbul 1997.

el-HÂCÛÎ, Muhammed İsmail b. el-Hüseyin b. Muhammed Rıda el-Mazenderânî (1173/1759), "el-Fevâid fî Fadlı Ta'zimi'l-Fatımıyyîn", *er-Resâilu'l-İ'tikadiyye,* (thk. Mehdi er-Recâî), I-II, Kum 1411.

————, "Risâletu Mîzeti'l-Fırkatı'n-Naciyyeti 'an Ğayrihim", *er-Resâilu'l-İ'tikadiyye,* (thk. Mehdi er-Recâî), I-II, Kum 1411.

————, "Tariku'l-İrşad ila Fesâdı İmameti ehli'l-Fesâd", *er-Resâilu'l-İ'tikadiyye,* (thk. Mehdi er-Recaî), I-II, Kum 1411.

HADDAD, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebidî (800/1397), *el-Cevheretü'n-Neyyire 'ala Muhtasari'l-Kudurî,* I-II, İstanbul 1898.

HAKİM, Muhammed b. Abdillah en-Nîsaburî (405/1014), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn,* (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), I-IV, Beyrut 1990.

HAKİMİ, Mohammad Reza, "400 Sources on Shi'ah", (İngilizceye trc. Mohsen Azimi Etemadi), *Message of Thaqalayn,* III/1-2 (1417/1996), s.115-196.

HAKKI, Mahmud, *Hz. Ebu Bekir Sıddîk,* İstanbul 1396.

el-HALEBÎ, Ali b. Burhaneddin (1044/1634), *İnsanü'l-'Uyûn fî Sîreti'l- Emini'l-Me'mûn (es-Sîretu'l-Halebiyye),* I-III, Beyrut 1400.

HALİFE b. HAYYÂT el-Leysî (240/854), *Tarihu Halife b. Hayyât,* (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Beyrut 1397.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1980.

el-HARÂİTÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Cafer b. Sehl es-Sâmirî (327/939), *Mekârimu'l-Ahlak ve Me'âlîha ve Mahmudu Tarikihâ,* (thk. Eymen Abdulcâbir), Kahire 1999.

HASAN, Abbas Hasan, *el-Fikru's-Siyasî eş-Şîî -el-Usûl ve'l-Mebâdi',* y.y., 1988.

HASAN, İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi,* (çev. İsmail Yiğit v.dğr.), I-VII İstanbul 1987.

el-HASENÎ, Haşim Maruf, *Tarihu Fıkhı'l-Caferî,* Beyrut 1987.

————, *el-Mevduat fi'l-Asâr ve'l-Ahbar Arz ve Dirase,* Beyrut 1973.

————, *Dirâsât fi'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn,* Beyrut ts.

el-HATİB, Muhibbuddin, *el-Hutûtu'l-Arida,* y.y., 1407.

HATİPOĞLU, Mehmed Said, *Hazreti Peygamber'in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasî-İctimaî Hadiselerle Hadis Münasebetleri,* Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1967.

————, "Hilâfetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Ankara 1978, XXIII, 121-215.

HÂZİN, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî (741/1341), *Lubâbu't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzîl,* (Mecmû'atun mine't-Tefâsir içerisinde), I-VI, İstanbul 1317.

el-HEYSEMÎ, Nuruddin Ali b. Ebî Bekir b. Hacer (807/1404), *Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid,* I-X, Beyrut 1407/1986.

———, *Mevâridu'z-Zem'ân*, (thk. Muhammed Abdurrazzak Hamza), Beyrut ts.

el-HEYTEMÎ, Ahmed b. Hacer (974/1494), *es-Savâiku'l-Muhrıka fi'r-Red 'ala Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*, İstanbul 1984.

el-HİLLÎ, İbnu'l-Mutahhar Cemaleddin Hasan b. Yusuf (736/1335) *el-Elfeyn fi İmâmeti Emiri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Talib*, Beyrut 1982.

———, *Keşfu'l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikad*, Kum 1409.

———, *Nehcu'l-Hakk ve Keşfu's-Sıdk*, (nşr. Aynullah el-Hasenî el-Urmevî), Kum 1986.

———, *el-Babu'l-Hadî Aşer*, (Şerhleri *en-Nafi' Yevme'l-Haşr* ve *Miftâhu'l-Bab* ile birlikte) (thk. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365.

———, *Minhâcu'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmâme*, (thk. M. Reşad Salim), Kahire 1962.

el-HİMYERÎ, Ebû'l-Abbas Abdullah b. Cafer (III/IX. asır), *Kurbu'l-İsnad*, Beyrut 1993.

HİTTİ, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), I-IV, İstanbul 1989.

HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihi*, Ankara 1999.

———, "Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII, (Ankara 1985), 156-180.

HUDARÎ BEK, Muhammed, *Muhaderetu Tarihi'l-Ümemi'l-İslâmiyye*, I-II, Mısır 1969.

HUMEYNÎ, Ayetullah Ruhullah b. Mustafa, *İslâm Fıkhında Devlet*, (çev. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1979.

HÜR el-'ÂMİLÎ, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî (1104/1693), *Vesâilu'ş-Şîa ila Tahsîli Mesâili'ş-Şeria*, (thk. Abdurrahim er-Rabbanî), I-XX, Beyrut 1991.

el-HÜSEYNÎ, Ebû'l-Feth b. Mahdum, *Miftâhu'l-Bâb*, (thk. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365.

el-HÜSEYNÎ, İbrahim b. Muhammed b. Hamza (1305/1887), *el-Beyân ve't-Ta'rîf fi Esbabi Vurûdi'l-Hadîs*, I-III, Kahire 1973.

el-'IŞŞ, Yusuf, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Dımaşk 1985

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed (463/1071), *el-İsti'ab fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, (thk. Ali Muhammed el-Becavî), I-IV, Beyrut 1992.

———, *el-İstizkâr*, (nşr. Abdulmu'tî Emin Kal'acî), I-XXX, Beyrut 1993.

İBN ABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, (327/939), *el-'Ikdu'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1940.

İBN ARRÂK, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (963/1556), *Tenzihü'ş-Şeri'ati'l-Merfû'a 'anı'l Ehâdisi'ş-Şeni'ati'l-Mevdû'a*, (nşr. Abdulvehhab Abdullatif vd.) Beyrut 1981.

İBN ASAKİR, Ebû'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah (571/1176), *Tarihu Medineti Dımaşk*, Dımaşk 1982-1996.

İBN BÂBEVEYH, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn el-Kummî (329/940), *el-İmâme ve't-Tabsırati mine'l-Hayre*, Kum 1985.

İBN DÂVÛD el-HİLLÎ, Takiyuddin el-Hasan b. Ali (707/1307), *Kitabu'r-Ricâl*, (thk. Bahru'l-Ulûm), Necef 1972.

İBN EBÎ BEKR, Ebû Abdillah Muhammed b. Yahya b. Muhammed (741/1340), *et-Temhid ve'l-Beyân fi Makteli'ş-Şehîd 'Osmân*, (thk. Mahmud Yusuf), Katar 1405.

İBN EBÎ'L-HADÎD, Ebû Hamid İzzuddin Abdulhamid b. Hibetullah el-Medâinî (656/1258), *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, (thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim), I-XX, Kum 1959.

_____, *Şerhu Nehci'l-Belâğe*, (thk. M. Ebû'l-Fadl), I-XX, Beyrut 1987.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (235/849), *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, I-VII, Riyad 1409.

İBN EBÎ ZEYNEB, Muhammed b. İbrahim b. Cafer en-Nu'manî (III/IX. asır), *el-Ğaybe*, Beyrut 1983.

İBN HABİB, Ebû Cafer Muhammed (245/860), *el-Muhabber*, Beyrut ts.

İBN HACER, Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (852/1448), *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, Beyrut 1379.

_____, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, (thk. Ali Muhammed el-Becavî), I-VIII, Beyrut 1992.

_____, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XIV, Beyrut 1984.

İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405), *Mukaddimetu'bni Haldun*, Beyrut ts. (Türkçesi: *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, I-III, İstanbul 1989).

İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (681/1282), *Vefeyâtu'l A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zaman*, (thk. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1970.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, I-V, Kahire ts.

_____, *el-Muhalla*, I-XI, Beyrut, ts.

_____, *Cevâmi'u's-Sîre*, (thk. İhsan Abbas v. dğr.), Mısır ts.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim et-Temimî el-Büstî (354/965), *Sahîhu'bnu Hibban*, I-XVIII, Beyrut 1993.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), I-IV, Kahire 1336.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesar (151/768), *Sîretu İbni İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981.

İBN KAYYİM el-CEVZİYYE, Ebû Abdillah Muhammed b. Kayyim ed-Dımaşkî (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkaîn*, (thk. Abdurrauf Sa'd), I-IV, Beyrut 1973.

_____, *et-Turuku'l-Hukmiyye fi's-Siyaseti'ş-Şeriyye*, Beyrut 1989.

_____, *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, (thk. Şuayb el-Arnaût-Abdulkadir el-Arnaût) I-VI, Beyrut 1991.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye-ve'n-Nihâye,* (thk. Ahmed Ebû Milhem), I-XIV, Beyrut 1989.

———, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, Beyrut ts.

———, *Tefsiru'l-Kur'anı'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1401.

İBN KUDÂME, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *Muğnî*, I-X, Beyrut 1405.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, (thk. Ali Şiri), İran 1413.

———, *el-Ma'ârif*, (nşr. Servet Ukkaşe), Kahire 1960.

———, *Te'vîlu Muhtelefi'l-Hadîs*, Mısır ts.

———, *Uyûnu'l-Ahbâr*, I-II, Beyrut 1985.

İBN MÂCE, Ebû Abdillah, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (275/888), *es-Sünen,* I-II, İstanbul 1992.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim (711/1311), *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts.

İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (595/1198), *Bidâyetu'l-Muctehid*, I-VI, Beyrut ts.

İBN SA'D, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut ts.

İBN ŞAZÂN, Fazl b. Şazan en-Nisaburî, (260/873), *el-İzâh,* (thk. Celaleddin el-Hüseynî el-Urmevî, Tahran 1395.

İBN ŞEHRAŞÛB, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Şehraşub (588/1192), *Menâkıbu Âli Ebî Talib*, I-IV, Beyrut 1985.

İBN TEYMİYYE, Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harranî, (728/1327), *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, (thk. Muhammed Reşad Salim), I-X, y.y., 1406.

İBNU'L-ARABÎ, Ebû Bekir (534/1139), *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîki Mevâkıfi's-Sahâbe*, (thk. Muhibbuddin el-Hatib), Dımaşk 1412.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *Menâkıbu Emiri'l-Mü'minîn Ömeri'bni'l-Hattab*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1997.

———, *el-Muntazam fi Tarîhi'l-Ümem ve'l-Mulûk*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata v.dğr.), I-XVIII, Beyrut 1992.

———, *Sıfatu's-Safve,* I-IV, Beyrut 1979.

İBNU'L-ESÎR, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Tarih,* (thk. C.J. Tornberg), I-XII, Beyrut 1982.

———, *Usdu'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahâbe,* I-V, Beyrut ts.

İBNU'L-ESÎR, Mecduddin Ebû's-Saâdât el-Mübarek b. Muhammed, (606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, (thk. Tahir Ahmed v.dğr.), I-V, Kahire ts.

İBNU'L-'İMÂD, Ebû'l-Fellah Abdulhayy (1089/1678), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbârı men Zeheb,* I-IV, Beyrut 1988.

İBNU'N-NEDÎM, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakûb İshâk (385/995), *el-Fihrist*, Beyrut 1978.

İBNU'T-TÜRKMÂNÎ, Alâuddin Ali b. Osman el-Mardinî (745/1344), *el-Cevheru'n- Nekiy fi'r-Red 'ala'l-Beyhakî*, I-X, Riyad 1354.

İCTİHÂDÎ, Ebû'l-Kasım, *Vad-'i Mâlî ve Maliye-i Müslimîn*, Tahran 1363.

İLHAN, Avni, "Şîa'da Usulü'd-Din" *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 409-450.

İMADUDDİN HALİL, *İslâm Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, (çev. Ubeydullah Dalar), İstanbul 1985.

İMÂM ZEYD, *el-Müsned*, Beyrut 1966.

İRFAN ABDÜLHAMİD, *İslâm'da İ'tikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları*, (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1994.

İSFEHÂNÎ, Ebû'l-Ferec Ali b. Hüseyn (356/967), *Kitabu'l-Eğânî*, I-XXIV, Beyrut ts.

JAFRİ, S. Husain M., *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London 1981.

KÂDÎ ABDULCEBBÂR b. Ahmed el-Hemezânî (415/1024), *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhid ve'l-'Adl*, (thk. Abdulhalim Mahmud-Süleyman Dünya), I-XX, Mısır ts.

_____, *Tesbitu Delâili'n-Nubüvve*, (thk. Abdulkerim Osman), I-II, Beyrut 1966.

KAL'ACÎ, Muhammed Ravvas, *Mevsu'atu Fıkhı Ömeri'bni'l-Hattâb*, Mısır 1981.

_____, *Mevsuatu Fıkhı Osmanı'bni Affan*, Kahire 1983.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Fâtıma", *DİA*, XII, 219-24.

_____, "Ali", *DİA*, II, 371-78.

KARAMAN, Hayreddin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, I-III, İstanbul 1985.

_____, "Ca'feriyye", *DİA*, VII, 4-10.

KARATAŞ, Şaban, *Şîa'da ve Sünnî Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996.

el-KÂSÂNÎ, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ûd (587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi'*, I-VII, Beyrut 1982.

KÂŞİFU'L-ĞITA, Muhammed Hüseyn Âl-i Kaşifu'l-Ğıta, *Aslu'ş-Şîa ve Usûluha*, Beyrut 1990.

KAZVİNÎ, Muhammed el-Kazımî, *eş-Şî'a fî Akâidihim ve Ahkâmihim*, Beyrut 1977.

el-KERÂCEKÎ, Ebû'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman (449/1057), *Kenzu'l-Fevaid*, (thk.Şeyh Abdullah Na'me), I-II, Kum 1410.

el-KEREKÎ, Muhakkıkî Sanî Ali b. el-Huseyin, *Resâilu'l-Muhakkık el-Kerekî*, (trc. Muhammed Hassun) I-II, Kum 1989.

el-KETTANÎ, Abdulhayy, *et-Teratibu'l-İdariye*, I-II, Beyrut ts. (Türkçesi: Ahmet Özel, I-III, İstanbul 1990).

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadîs Tarihi*, Ankara 1977.

KOHLBERG, Etan, "Some Imâmî Shi'î Views on the Sahabe", *Belief and Law in Imâmî Shi'ism*, London 1991, 143-175.

KÖKSAL, M. Asım, *Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet*, I-XI, İstanbul 1981.

el-KUMMÎ, Ebû Halef Sa'd b. Abdillah, *Kitabu'l-Makalat ve'l-Fırak*, Tahran 1963.

el-KUMMÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim (324/935), *Tefsiru'l-Kummî*, I-II, (thk. Tayyib el-Musevî el-Cezâirî), Kum 1404.

el-KURAŞÎ, Galib Abdulkâfi, *Evveliyatu'l-Faruk es-Siyâsiyye*, Riyad 1990.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (671/1272), *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Beyrut 1965 (Türkçesi: *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, trc. Beşir Eryarsoy, I-X, 1998-2001).

el-KÜLAÎ, Ebû'r-Rebî' Süleyman b. Musa (634/1237), *el-Hılâfetu'r-Raşide ve'l-Butûletu'l-Halide fi Hurûbi'r-Ridde*, (thk. Ahmed Ğanîm), Kahire 1981.

el-KÜLEYNÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Yakûb b. İshâk (328/939), *el-Kâfi*, I-VIII, Tahran 1388.

LAOUST, Henri, "el-Hıllî'nin Doktrininde Sünnîliğin Eleştirisi", (çev. M. Saffet Sarıkaya), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, (Erzurum 1997), s. 297-328.

LEWİS, Bernard, *The Origins of Ismailism*, Cambridge 1940.

MAHMUD ES'AD, *İslâm Tarihi Tarih-i Din-i İslâm*, (sad. Ahmed Lütfi Kazancı ve Osman Kazancı), İstanbul 1995.

MAHMUD ŞAKİR, *et-Tarihu'l-İslâmî*, I-IX, Beyrut 1985.

el-MAKDİSÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Halil b. Yusuf, (888/1483), *Risâle fi'r-Red 'ale'r-Râfida*, Bombay 1983.

el-MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tahir (355/966), *el-Bed' ve't-Tarih*, I-VI, Kahire ts.

MÂLİK b. ENES (179/795), *el-Muvatta'*, İstanbul 1981.

el-MAVSILÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, İstanbul 1980.

el-MECLİSÎ, Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali (1110/1698), *Bihâru'l-Envâri'l-Camia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr*, I-CXI, Beyrut 1983.

el-MERAĞÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merağî*, I-XXX, Beyrut ts.

el-MES'ÛDÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Beyrut 1989.

_____, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali, *İsbatu'l-Vasıyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Talib*, Beyrut 1988.

_____, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Beyrut 1981.

el-MEVDUDÎ, Ebû'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, (trc. Muhammed Han Kayanî ve dğr.), I-VII, İstanbul 1986.

el-MİLANÎ, Ali el-Hüseynî, *Risâletun fi'l-Mut'ateyn*, y.y. ts.

el-MİNKARÎ, Nasr b. Muzahim (212/827), *Vak'atu Sıffin*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Kahire 1981.

MUHAMMED HAMZA, *et-Teâluf beyne'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, Dımaşk 1985.

MUHAMMED RIZA, *Ebû Bekir es-Sıddîk Evvelü'l-Hulefâi'r-Raşidin*, Beyrut 1983.

MUHAMMEDÎ er-REYŞEHRÎ, *Mizânu'l-Hikme*, I-X, Kum 1982

MUHİBBUDDİN et-TABERÎ, Ebû'l-Abbas Muhibbuddin Ahmed b. Abdillah (694/1295), *Riyâdu'n-Nadira fi Menâkıbı'l-Aşere*, (thk. İsa Abdullah el-Himyerî), I-II, Beyrut 1996.

———, *Zehâiru'l-Ukba fi Menakıbi zevi'l-Kurbâ*, Beyrut 1974.

MUHSİN el-EMİN, *A'yanu'ş-Şî'a*, (thk. Hasan el-Emin), I-XI, Beyrut 1983.

el-MUĞNİYYE, M. Cevad, *eş-Şî'a ve'l-Hâkimun*, Beyrut 1405.

MUKATİL b. SÜLEYMAN (150/767), *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (thk. Abdullah Mahmud Şehate), I-V, Mısır 1983.

el-MUNÂVÎ, Abdurrauf (1031/1622), *Feydu'l-Kadîr*, I-VI, Mısır 1356.

———, *et-Teârîf*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Beyrut 1410.

MUSA CÂRULLAH el-Irakî, *el-Veşia fi Nakdi'ş-Şîa*, Kahire 1403/1982.

el-MUSEVÎ, Abdulhüseyn Şerefuddin, *en-Nass ve'l-İctihad*, (thk. Ebû Mucteba), Kum 1404.

———, *el-Murâcaât*, Kahire 1979 (Türkçe trc. Sabahattin Sonay, Adana ts.)

el-MUSEVÎ, Musa, *eş-Şîa ve't-Tashîh es-Sıra' beyne'ş-Şia ve't-Teşeyyu'*, Kahire 1989.

———, "et-Takıyye ve'l-İsmeti ve'l-İlhamı inde'ş-Şîati'l-İmâmiyye", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993.

el-MUSTAFAVÎ, Hasan, *el-Hakâik fi Tarihi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*, Kum 1410.

el-MUTTAKÎ el-HİNDÎ, Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî (975/1567), *Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Akvalı ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, Beyrut 1993.

el-MUZAFFER, Muhammed Rıda, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993.

el-MÜFÎD, eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Bağdadî el-Ukberî (413/1022), *el-İrşâd*, Beyrut 1979.

———, *el-İfsâh fi İmâmeti Ali b. Ebî Talib*, Kum ts.

———, *el-İhtisâs*, (thk. Ali Ekber el-Ğaffarî-Mahmud ez-Zerendî), Beyrut 1993.

———, *el-Cemel ve'n-Nusretu li Seyyidi'l-İtreti fi Harbı'l-Basra*, (thk. Ali Mir Şerifî), Beyrut 1993.

———, *el-Emâlî*, (thk.Hüseyin el-Ustadûlî-Ali Ekber el-Ğıfarî), Beyrut 1993.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî (261-874), *el-Camiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul 1981.

NEBİLE Abdulmunim Davud, *Neş'etü'ş-Şî'atı'l-İmâmiyye*, Bağdad 1968.

en-NECÂŞÎ, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Esedî el-Kûfî (450/1058), *Ricâlu'n-Necâşî*, (thk. M. Cevad en-Nâînî), Beyrut 1988.

NEDVÎ-ANSÂRÎ, Şah Muinuddin Ahmed Nedvî- Said Sahip Ansarî, *Asr-ı Saadet*, (haz. Eşref Edip, çev. Ali Genceli), I-VI, İstanbul 1985, I, 266.

en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1981.

en-NEŞŞAR, Ali Sami, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977.

NEVBAHTÎ, Ebû Bekir Muhammed el-Hasan b. Musa, *Fıraku'ş-Şia,* Necef 1936.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref (676/1277), *Şerhu'n-Nevevî 'ala Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Beyrut 1392.

_____, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, I-III, Beyrut ts.

NUMAN B. MUHAMMED, Ebû Hanife İbn Hayyun Numan b. Muhammed (363/974), *De'âimu'l-İslâm ve Zikru'l-Halâlı ve'l-Haram ve'l-Kadaya ve'l-Ahkâm,* (thk.Asaf b. Ali), Kahire 1985.

ONAT, Hasan, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, Ankara 1993.

ÖĞÜT, M. Cemal, *Fatımatüzzehra*, İstanbul 1974.

ÖZ, Mustafa, "Bihâru'l-Envâr", *DİA,* VI, 139-141.

_____, "İmâmiyye", *DİA*, XXII, 207-209.

ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, "İbn Ebü'l-Hadîd", *DİA*, XIX, 465-67.

RAHBAR, Daud, "The Relation of Shi'a Theology to the Qur'an, (Part 1 and 2), *The Muslim World* (1961) LI, 92-98; LII, 211-216.

er-RAHBÎ, Abdulaziz b. Muhammed (1184/1770), *Fıkhu'l-Mulûk ve Miftâhu'r-Ritaci'l-Mursad ala Hızâneti Kitâbi'l-Harac*, (nşr. A. Ubeyd el-Kubeysı), Bağdad 1973-75.

RÂVENDÎ, Kutbuddin (573/1177), *el-Harâic ve'l-Cerâih,* I-III, Beyrut 1991.

er-RAZÎ, Abdurrahman b. Ebî Hatim (327/939), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1952.

er-RAZÎ, Fahreddin (606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb* (*et-Tefsîru'l-Kebir*), I-XXXII, Beyrut ts.

REŞİD RIZA, Muhammed, *Tefsîru Kur'anı'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menar)*, I-XII, Mısır ts.

er-RİFÂÎ, Abdulcebbâr, "Mu'cemu mâ Kütibe 'an Fâtımete'z-Zehra", *Türasünâ*, IV/14, Kum 1409, s. 57-105.

SAATÎ, el-Benna Ahmed b. Abdirrahman b. Muhammed (1378/1958), *el-Fethu'r-Rabbanî li Tertibi Müsnedi'l-İmâm Ahmed,* I-XXIV, (12 cilt içerisinde), Beyrut 1976.

es-SADÛK, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî (381/991), *Kitabu'l-Hısâl*, I-II, Kum 1403.

_____, *Me'âni'l-Ahbâr,* Beyrut 1990.

_____, *Men la Yahduruhu'l-Fakih*, (thk. Hasan el-Mûsevî), Tahran 1981.

_____, *el-Mukni' ve'l-Hidâye*, Beyrut 1993.

_____, *Risâletu'l-İ'tikadâti'l-İmâmiye (Şiî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, (trc. E. Ruhi Fığlalı), Ankara 1978.

SAFA, Zebihullah, *Tarih-i Edebiyat der İran*, Tahran ts.

SAFEDÎ, Ebû's-Safa Salahaddin Halil b. Aybek b. Abdillah (764/1363), *el-Vafî bi'l-Vefeyat*, I-XXII, Beyrut 1991

SAFFAR, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b Ferruh (290/902), *Besâiru'd-Derecâtı'l-Kübra*, Kum 1374.

SAİB ABDULHAMİD, "Mu'cemu Mu'errihî'ş-Şîa", *Turâsünâ*, XIV/55-56 (1419), s. 214-280; XIV/57 (1420), s. 121-144; XIV/58 (1420), s. 124-145; XV/59-60 (1420), s. 172-199; XVI/61 (1421), s. 82-107; XVI/62 (Kum 1421), s. 92-134.

SAİD b. MANSÛR el-Horâsânî, (227/841), *Kitabü's-Sünen*, (thk. Habiburrahman el-A'zâmî), I-II, Bombay 1982.

es-SALÛS, Ali Ahmed, *Eseru'l-İmâme fi'l-Fıkhı'l-Ca'ferî ve Usûlih*, Katar 1982.

———, *Akîdetu'l-İmâme inde'ş-Şî'atı'l-İsnâ'aşeriyye*, Kahire 1992.

SEDÂBÂDÎ, Celil Ubeydullah b. Abdillah (V/XI. asır), *el-Mukni' fi'l-İmâme*, (thk. Şakir Şebba'), Kum 1994.

es-SERAHSÎ, Muhammed b. Ebî Sehl (483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut 1406.

SEMHUDÎ, Nureddin Ali b. Ahmed (911/1505), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, (thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), I-IV, Beyrut 1984.

es-SEYYİD SABIK, *Fıkhu's-Sünneh*, I-III, Beyrut ts.

SEZİKLİ, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994.

SIRMA, İhsan Süreyya, *İslâm ve Tarih*, İstanbul 1991.

SOFUOĞLU, Cemal, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1977, Basılmamış Doktora Tezi.

STROTHMANN, R. "Şî'a", *İA*, XI, 502-513.

SUBHÎ, Ahmed Mahmud, *Nazariyyetü'l-İmâme lede'ş-Şî'a el-İsna 'aşeriyye*, Beyrut 1991

SUBHÎ SALİH, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1981.

es-SUDDÎ el-Kebir, Ebû Muhammed İsmail b. Abdirrahman (128/746), *Tefsîru's-Suddî el-Kebîr*, (haz. Muhammed Ata Yusuf), Mansure 1993.

es-SÜHEYLÎ, Abdurrahman (581/1185), *er-Ravdu'l-Unuf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'İbni Hişâm*, (nşr. Abdurrahman el-Vekil), I-VII, Kahire ts.

SÜLEYM b. KAYS el-Hilâlî (90/708), *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâlî*, (thk. Muhammed Bakır ez-Zencânî), Kum 1420.

SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992.

es-SÜYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî (911/1505), *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Mustafa Dib), I-II, Beyrut 1987.

———, *Lubâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nuzûl*, Dımaşk ts.

———, *eş-Şemârih fi İlmi't-Tarih*, Kuveyt 1399.

———, *Târîhu'l-Hulefâ'*, (nşr. M. Muhyiddin Abdulhamid), Kahire 1964.

———, *Tenviru'l-Havâlik Şerhu Muvattai'l-İmâm Malik*, Beyrut ts.

eş-ŞAFÎÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris (204/819), *el-Umm*, I-VII, Beyrut 1990.

eş-ŞEHRİSTANÎ, Muhammed b. Abdilkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), I-II, Beyrut 1404.

ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, Beyrut 1981.

ŞENER, Abdulkadir, "Şiiliğe Göre Furû'u'd-din", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993, s. 451-477.

ŞERİATÎ, Ali, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, (trc. Kerim Güney), İstanbul 1990.

ŞERİF el-MURTAZÂ, Ali b. Hüseyn el-Musevî (436/1044), *el-İntisâr*, Beyrut 1985.

_____, *eş-Şafî fi'l-İmâme,* (thk. Abduzzehra el-Hüseynî el-Hatib), I-IV, Tahran 1987.

ŞEŞEN, Ramazan "Vâkidî", *İA*, XIII, 151-153.

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali Muhammed (1250/1834), *Neylu'l-Evtâr*, I-IX, Beyrut 1973.

eş-ŞEYBÎ, M. Kâmil, *el-Fikru'ş-Şiî ve'n-Neze'âtu's-Sûfiyye*, Bağdad 1966.

ŞİBLÎ, Mevlana en-Nu'manî, *Asr-ı Saadet*, (trc. Ömer Rıza Doğrul, haz. Osman Zeki Molla Mehmetoğlu), I-V, İstanbul 1978.

_____, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (çev. Talip Yaşar Alp), I-II, İstanbul 1975.

eş-ŞİRAZÎ, İbrahim b. Ali b. Yusuf (476/1083), *el-Muhezzeb*, I-II, Beyrut ts.

eş-ŞUBEYRÎ, S. Muhammed Cevad "el-Ğadîr fî Hadîsi't-Tahire", *Turasünâ*, V/21 (1410 Kum), s. 12-100.

et-TABÂTABÂÎ, M. Hüseyin, *el-Mîzan fi Tefsiri'l-Kur'an,* I-XX, Kum ts.

_____, *eş-Şîatu fi'l-İslâm,* Beyrut ts.

et-TABERÂNÎ, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260/873), *Mu'cemu'l-Evsat*, (thk. Tarık b. 'Ivedullah –Abdulmuhsin), I-X, Kahire 1415.

_____, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefî), Musul 1983.

et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk,* (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), I-XIII, Beyrut 1967 (Türkçesi: *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi,* trc. Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, I-V, İstanbul 1992).

_____, *Cami'u'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, I-XXX, Beyrut 1405.

et-TABERSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan (548/1153), *İ'lâmu'l-Vera bi A'lamı'l-Huda,* Beyrut 1985.

_____, *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-X, Tahran 1986.

et-TABERSÎ, Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib (VI/XII. asır), *el-İhticâc,* Beyrut 1983.

et-TABERSÎ, Hüseyn b. Muhammed Takî en-Nûrî (1320/1902), *Faslu'l-Hitâb fi Tahrifi Kitâbi Rabbı'l-Erbâb*, İran ts.

TAHA HÜSEYİN, *el-Fitnetu'l-Kübrâ*, Kahire 1996.

et-TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (321/933), *Şerhu Meâni'l-Asâr*, (thk. Muhammed Zuhrî en-Neccar), I-IV, Beyrut 1399/1978.

_____, *Şerhu Müşkili'l-Âsar*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1994.

TAHİRU'L-MEVLEVÎ, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, (nşr. Abdullah Işıklar), y.y., 1963.

TANTAVÎ, Ali, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, Cidde 1986.

et-TÎCÂNÎ, Muhammed, *Liekûne me'a's-Sâdıkîn*, Paris 1987.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1981.

TOGAN, A. Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, İstanbul 1985.

et-TÛSÎ, Ebû Cafer Şeyhu't-Tâife Muhammed b. Hasan b. Ali (460/1067), *el-Fihrist*, Beyrut 1983.

_____, *el-Hılâf*, (thk. Ali el-Horasanî v.dğr.) I-IV, Kum 1414.

_____, *el-İstibsâr*, I-IV, Tahran 1970.

_____, *en-Nihâye*, Beyrut 1980.

_____, *Ricâlu'l-Keşşî*, (thk. Hasan Mustafavî), Meşhed 1969.

_____, *Tehzîbu'l-Ahkâm*, (thk. es-Seyyid Hasan Horsan), I-X, Beyrut 1981.

et-TÛSÎ, Nasîruddin Muhammed b. Hasen (672/1273), *Tecridu'l-İtikad*, (thk. Muhammed Cevad el-Hüseynî), y.y., 1407.

et-TÜSTERÎ, Nurullah el-Hüseynî el-Mar'aşî (1019/1610), *İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Batıl*, (haz. Şihabuddin en-Necefî), I-XIX, Kum 1986.

UKAYLÎ, Muhammed Erşid, *eş-Şî'a Neş'etuha ve Tatavvuruha hatta Evâsıti'l-Karni's-Salis*, Amman 1980.

ULUDAĞ, Süleyman, "Şiilikte Tasavvuf", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 515-553.

UYAR, Mazlum, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, İstanbul 2000.

_____, "Akla Dayalı Şî'î Kelâmının Oluşmasında Mu'tezile'nin Rolü ve Şeyh Müfid", *İslâmî Araştırmalar*, XIII, (Ankara 2000), sy. 1, s. 101-112.

ÜNAL, Yavuz, "Hadîs Verilerine Göre Mut'a Nikâhı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1993, VII, s. 155-179.

el-VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitabu'l-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1966.

_____, *Kitabu'r-Ridde*, (thk. Yahya el-Cebûrî), Beyrut 1990.

WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukûtu*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1960.

_____, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1960.

YA'KÛBÎ, Ahmed b.Ebî Yakûb b. Cafer b. Vehb (294/907), *Târihu'l-Ya'kubî*, I-II, Beyrut 1992.

YAKUT el-Hamevî, Ebû Abdillah Şihabuddin Yakut b. Abdillah (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldan*, I-V, Beyrut ts.

YAVUZ, Y. Şevki, "İmâmiye'nin Usûlüd-din'e İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 667-703.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1979.

YILMAZ, M. Kazım, "Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu,* İstanbul 1993, s. 163-212.

YURDAYDIN, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1982.

ZAHİR, İhsan İlahî, *eş-Şî'a ve's-Sünne*, Lahor 1979 (Türkçesi: *Şia'nın Kur'an, İmâmet ve Takıyye Anlayışı,* trc. Sabri Hizmetli ve Hasan Onat, Ankara 1984).

_____, *er-Red 'ala'd-Dıktor Ali Abudulvahid Vafi fi kitabihi Beyne'ş-Şia ve Ehli's-Sünne*, Lahor ts.

ez-ZEBÎDÎ, Muhibbuddin Muhammed Murtada (1205/1790), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Mısır 1306.

ez-ZEBÎDÎ, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed (893/488), *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi,* (trc. Ahmed Naim-Kamil Miras), I-XII, Ankara 1979.

ez-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, I-II, Mısır 1976.

ez-ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Mizanu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Ali Muhammed-Adil Ahmed), I-VIII, Beyrut 1995.

_____, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XXIII, Beyrut 1413.

_____, *el-Muntekâ min Minhâci'l-İ'tidal* (Muhtasaru Minhacu's-Sünne), (thk. Muhibbuddin el-Hatib), Riyad 1409.

_____, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm,* (thk. Ömer Abdusselâm), I-XXIX, Beyrut 1987.

_____, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I-III, Beyrut 1956.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer (538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiku't-Tenzîl,* I-IV, Beyrut 1983.

_____, *el-Faik fi Garibi'l-Hadis*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Beyrut ts.

ez-ZENCÂNÎ, İbrahim el-Musevî, *Akâidu'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşeriyye,* I-III, Beyrut 1982.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazim, *Menâhilu'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, I-II, Kahire ts.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillah (794/1392), *el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. M. Ebû'l-Fadl İbrahim), I-IV, Beyrut 1972.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin, *el-İcâbe li îrâdi mâ'stedreketḥu 'Âişe 'ala's-Sahâbe/ Hz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler,* (haz. Bünyamin Erul), Ankara 2000.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I-VIII, Dımaşk 1984. (Türkçesi: İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, I-X, trc. Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy v.dğr., İstanbul 1994).